DE NAVORSCHER.

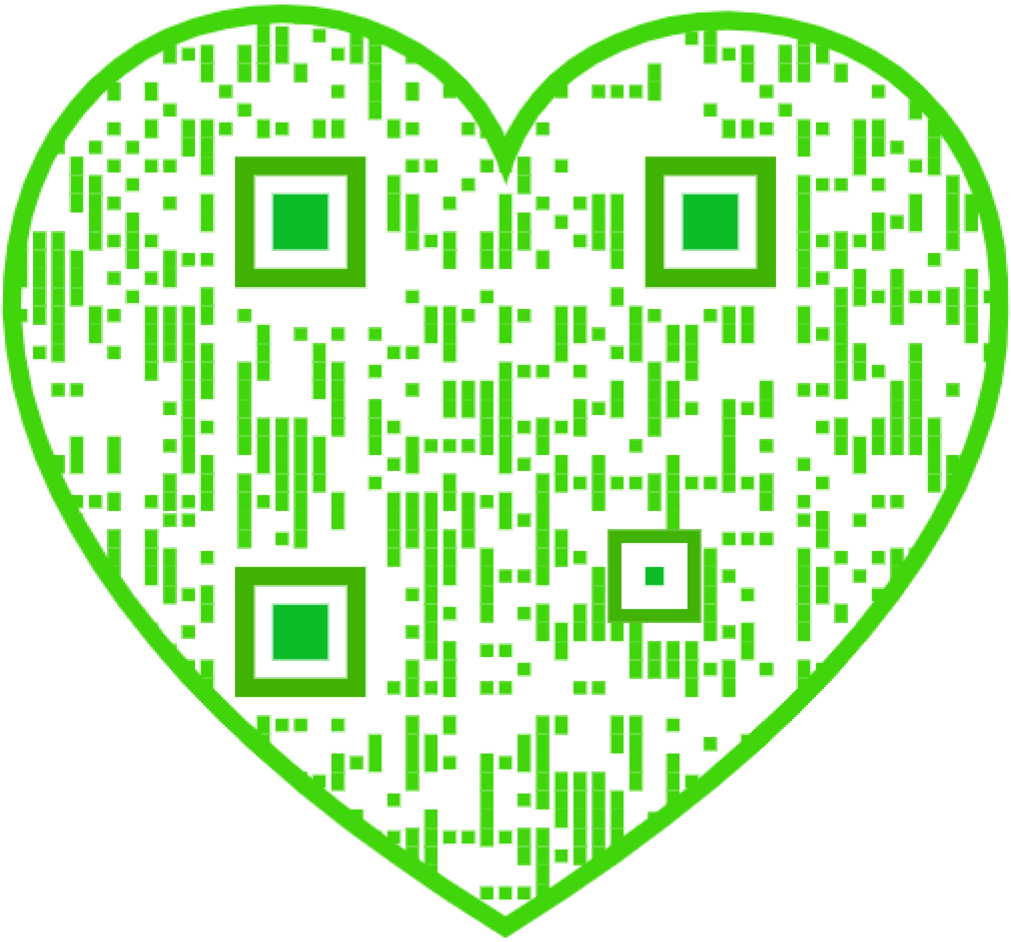

De Navorscher.

EEN MIDDEL
TOT GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER,

TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

ONDER BESTUUR VAN

P. LEENDERTZ, Wz.

ACHTTIENDE JAARGANG.

NIEUWE SERIE.

Eerste Jaargang.

Te AMSTERDAM, bij C. M. VAN GOGH.
1868.

BLADWIJZER.

A.

Aanhalingen en devisen. Luctor et emergo, 90. — De mensch is niet geboren om vrij te zijn, 320, 523. — Experto crede, 322. — Adieu canaux, canards, canaille, 459. — Les Anglais s'amusaient tristement, 568.

Adel. Nederlanders door graaf Floris V of keizer Sigismund geadeld, 231.

Adriaen Willemsen, 297.

Afbeelding der kruisiging van Christus te Schagen, 579.

Afbeeldingen van overijselsche kasteelen, 276, 526.

Afstammelingen van Tjerk Hiddes de Vries, 60.

Amsterdam (Waterverversching voor de stad), 86. — (Place Napoleon te), 239, 454. — Wilde Ieren, 510.

Andeles (Eise), 207.

Anneau (Baron d'), 31.

Anonymen, 405.

Anonymen en pseudonymen, 579.

Appél aan den Paus, 323, 567.

Arnemuiden (Convent der Regulieren te), 82.

Axelsche klucht, 168.

B.

Baen (J. B.), 97.

Bedsteden (Hooge), 203, 451.

Belasting op de honden, 31.

Bibliotheek van het Escuriaal, 95.

Bilderdijk op St. Annen-dag bekeken, 7, 402, 522. — uit Groningen verjaagd, 72, 299.

Bilt la Motte (C. E. van der)

Bochillier, 476.

Boek (Het) der Chronijken der feesten van Amsterdam, 466.

Boeken met verschillende titels, 319. 614.

Boekdrukkunst (Uitvinding der), 80, 131, 497, 593.

Boileau (Een vers van), 163.

Boiste, 461.

Borsele (Adriaen van), 83.

Boschwijk (Een middag op), 223, 406.

Bras de fer (Ludovicus), 459.

Breite mundart, 278, 376.

Burggraven van Zeeland, 83.

C.

(C.=K. Zie K.).

Citaten (Iets over), 143, 251, 308, 391, 523, 612.

D.

Dépêche op rijm (Eene), 25, 294, 386, 559,

Descartes, 86, 292.

Devisen. Z. Aanhalingen.

Differentiae juris romani et belgici, 525.

Doggersbank-lint, 32.

Donati Roma vetus ac recens, 320.

Draaikooi, 131.

Drenkelingen (Middel tot opsporing van), 126, 494.

Druyventros der Amoureusheyt, 89.

Drukfouten (Zonderlinge), 637.

Drukken met losse muzijknoten, 39, 165 217, 528.

E.

Egmond (Geboortejaar van Max. v.) graaf v. Buren, 239, 452.

Emigranten uit Holland na 1795, 433.
Engeland en Gelderland, 447.
Escuriaal (Bibliotheek van het), 145.
Essen (Jan van), 512.
Everts (J.), 249,

F.

Ferguut, 315.
Friezen te Parijs A°. 14—37, 73.
Furius (Frid.) Caeriolanus, 210.

G.

Gelder (Karel van) en de duitsche keurvorsten, 238, 563, 599.
Gelderschen adel (Handschrift over den). 494.
Genemuiden (Brand te), 238.
Geographische oudheden, 114, 374, 411.
Geschut (Een stuk) met drie trompen, 249.
Geslacht der zelfst. naamw. Merapi 53. — der namen van dagbladen, tijdschriften, enz. 427, 629.
Geslacht Avenhorn, 430. — Bax, 56, 230. — Binkes, 636. — Bogaert, 590. — Bourbon 636. — Braconier, 430. — Briel, 120. 334. — v.Broyel, 381. —Buys 632. — v.d. Cluse, 432. — v. Dompselaer, 429. — v Driel, 432. — v. Eck v. Panthaleon, 116. — v.Ee, 430. —Eijck, 635. — Foccoma, 230, 492. — de Hamericourt, 280, 588. — v. d. Hever, 493. — v. d.Hoeven (Houve), 122, 381. — Hulsius, 493. — Insma, 382 — d'Isendoorn à Blois, 376. — Jens of Jensius, 381. — Kievit, 121. — v. d. Laan, 543. — Lacoste. 487. — Lammens, 378. — v. Leeuwen. 60, 118. v Lier, 334. — Manrique de Lara, 123. — Marcus, 182. — Meerman, 123, 490. — de Neufville, 120, 230, 489, 592. — Ockerse, 635. — d' Olne, 123. — v. Olst, 636. — Pauw en v. d. Kethulle, 58, 333. — Raedt, 124. — v. Raveschot, 432. — Reeringh, 493. — v. d. Roest, 590. — Romswinckel, 280, 542. — Rothschild, 278. — Scheidius, 633. —Scheede, 636. — v. Schuler, 431. — Silvercroon, 279, 541. — Stepraedt enz., 494. — Tromp, 28, 79. — des Villattes, 431. — de Wacker van Zon, 231, 489. — v. Westervelt, 331. — Witte, 589. — IJsselstein. 637.
Girard (Alb.), 525.
Glukstad, 97
Grafschriften in kerken, 389.
Grammatheus (Henricus), 524.
Groot (Standbeeld van H. de), 134.
Gustaaf Adolf (Kennisgeving aan hunne hoogm. van het overlijden van), 295.

H.

Hans Onversaecht, 81
Hattem (Vragen betreffende de stad), 457.
Hebreeuwsche grammatica voor Engelschen, in Nederland gedrukt, 37.
Heidens te Parijs in 1867, 281.
Hiaat (Een) aangevuld, 402, 522.
Historische woorden (Bibliotheek van), 35, 160, 321, 406
Hoekstra (A. ten Broecke), 578.
Holland en de Hollanders (Gedachten van vreemden over), 183, 232, 383.
Honden (Belasting op de), 31, 553.
Hondeslagers, 456, 555.
Hooft Dz. (H.) uit Groningen verjaagd, 71,
Hoorn (C. van), 90.
Houten boek (Het), 384.
Houten huik, 131.
Houtman (Fred. de) en Fred. Houtman, 353.
Hübners Genealogische tabellen, 526.
Hunnebed (Een) in Savoye, 605.
Hunnebedden op het eiland Rugen. 134.

I.

Inboedel eener gegoede vrouw uit de 17e eeuw, 300.

J.

Jacob Cornelisz (Een boek van), 362, 568.
Jonas, 274.
Jongstall (A. P.), 565.
Jonston (A.), 92.
Judic, bijnaam v. prinses Wilhelmina 355, 566.

K, C=K.

Kakographie, 52, 111, 179, 228, 330, 486.
Calishoek, 's Heerenhoek, 388.

Karossen van staat (De) in de 17e eeuw, 337.
Cats (Jacob), 405.
Kennemer plaatsaanduiding, 621.
Kinker (Geschriften van mr. J.), 323, 568.
Klaasje-Zevenster-literatuur, 90.
Clavareau (A.), 38.
Klinkenberg (J. van Nuys), 635.
Klooster der Regulieren te Reimerswael, 85.
Konijnengeld, 129.
Contrasten (Twee), 71.
Convent der Regulieren te Arnemuiden, 82.
Kort begrip der heofdstoffelijke natuurkunde, 525.
Kwartieren (Zestien) van Maarten v. Rossum, 118, 491.

L.

Laan (Jan van der), 543.
Lannoy (Matth.), 29.
Lehrbnch, 276.
Lied (Oud hollandsch) [Ik ben de groene straatjes], 91. — (Oud) [Soudaens dochter], 211.
Liederen (Fransche, spaansche en engelsche volks-), 91. — Onze oude, 163, 358.

M.

Macaulay, 362, 613.
Man (Jacob de), 166.
Manteau (P.) van Dalem, 31, 545.
Meervoud (Vorming van het), 111.
Meyster (Ev.), 273.
Menger (J. P.), 249, 566.
Middelburg (Register op de notulen van den raad van), 35 — (Abten v.), 202.
Mijlius (B.), 324, 528.
Mozart in Holland, 39.
Munt van Roermond, 209. — (Vlaamsche), 391. — (Gouden), 567.
Murray (John), 335.
Muzijkgeschiedenis (Vereeniging voor nederlandsche), 473.
Muzijknoten (Drukken met losse), 39, 165, 217, 528.

N.

Naaldwijk (Romeinsche kolom te), 521.
Naarden (Schilderij van den moord te) in 1572, 65.
Namen (Lijst van nederlandsche voor-), 40, 100, 166, 224, 324, 366, 408, 476, 485, 529, 582, 617. — (Nederl. voor-), 230. — van buurten aan uithangborden ontleend, 50.
Napoleon in Nederland, 78, 130, 291
Nassau (Frederik van) heer van Zuylestein, 240.
Nederland (Beschrijving van) door Duitschers, 213.
Nieskruid voor J. A. Nierstrasz, 526.

O.

Opmeer (P.) 162, 472.
Oranje-Nassau (Maria van), 185, 449.
Ordonnantie (Zonderlinge), 202.
Overijsel (Afbeeldingen van kasteelen in), 276, 526.

P.

Palembang (Opperhoofden te), 457.
Panis benedictus, 30.
Pennetier (H.), 29.
Penning (Begrafenis-) v. Jod. v. Lodestein, 355. — (Loterij-), 356. — v. P. van Abeele op het schenken van wapen en kroon aan Amsterdam, 512. — Judic; 355, 566, 611. — (Een zilveren), 612.
Penningen (Onbeschreven gedenk-). Waarschuwing van Duitschland aan Frankrijk, 142. — Medailles op Jansenius, 143. — Medaille van 1715, 143. — Medaille van 1796, 143. — (Twee) van Eise Andeles, 207. — (Twee gilde-) 611. — (Twee gegraveerde geelkoperen) 612.
Plaat (Allegorische) van J. Folkema naar L. F. Dubourg, 275.
Plataanboom (Over het nut van den), 495.
Poortereed van 1792, 73.
Porceleinen schotel, 250.
Porrenaar (Legaat van A.), 300.
Portret v. Adr. Pauw, 39. — van Willem den Ouden, graaf v. Nassau, 87, 246 — door Frans Hals, 221. — v. Meijer, 221. — v. een Waldens of Waadlande

uit de 19e eeuw, 365. — Met Aux mères on pouvait etc., 365. — Door H. W. Caspari, 407. — v. Jan Barendsz., 580. — van den prins v. Oranje door N. Pieneman, 617.
Portretten v. zangeressen of actrices, 223, 476.
Posten uit rekeningen (Zonderlinge), 200, 456, 555.
Prent (Eene oude) en een oud lied, 211.

Q.

Quiter (H. H.), 222.

R.

Radeloos, redeloos, reddeloos, 565.
Reimerswaal, (Klooster der Regulieren te), 85.
Reinaert de vos, 271.
Rijmbijbel der Waldenzen, 211.
Robberval (Marg. de), 405.
Romans (Nederlandsche), 92.
Romanus (Adr.), 215, 467, 575.
Rombach (G. C.), 222, 474.
Rossum (Zestien kwartieren van Maarten v.), 118, 491. — (Geboortejaar v. M. v.), 239, 452.
Rouwkleederen (Dragen van) na het verbranden eener woning, 605
Rubens, 363.

S.

Sacutus Lusitanus, 38, 405, 577.
Schilderij (Eene oude), 65.
Schilderijen uit de 17e eeuw, 468
Schmid (C.), 323, 571.
Scholte, Scholtenboer, 352.
Seba (A.), 573.
Shaftesbury (Lord) and the states of Holland, 563.
Shakspere en de draagbare kanonnen, 124.
Silhouetten van utrechtsche studenten, 99. 220, 274, 474.
Silo (A.), 92.
Sontag (Anna), 223, 476.
Spelling. bataillon, 51. — couplet, 182. — Gent, 532.
Spieghel der behoudenisse, 214.
Spreekwoord (Een fransch), 588.
Spreekwoorden en spreekwijzen. Bely binnen houden, 113. — Garen uithalen, 113. — Hij wil de kat uit den boom kijken, 426. – De waard van Bijleveld, 112, 329. — Goede wijn behoeft geenen krans, 111. — Se non è vero è bene trovato, 322.
Spreekwijzen die op de stad Meppe betrekking hebben, 54, 370. — (Hoogduitsche) betreffende Holland, 429.
Staatkunde van het kerkenzakje, 600.
Stadsmerken, 510.
Steenbeek (C.), 249.
Steendragen, schandsteenen, 131.
Steek, 127.
Sterta, Forminius enz., 524.
Straffe van den rosendaal, 85.
Stroo (Symbolische beteekenis van het), 61.

T.

Titels (Zonderlinge) van boeken, 232.
Tocq (Adr. v. d.), 38.
Tromp (Corn.), 28, 79.
Troost (Corn.), 223.

U.

Udall (John), 37, 318.
Uitgewekene in 1787, 85.
Uithangteeken (Een), 80, 348; 602.
Ukena (Focke) van Brokum, 590.
Universal Art-Catalogue, 461.
Utrecht en Naarden, 559.
Utrechtsche dom, 544.

V.

Vaartuig (Noorweegsch) uit den tijd der Wikingers, 203.
Vaartuigen van 1650, 297.
Vaderlandsche chocolaad, 217.
Veldtogt van 1674, 565.
Verbranden van specerijen, 134, 453.
Verbuiging van bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige gebruikt, 181, 625.
Verhandeling over de gebreken van de regeringsvorm, 163.
Verhandeling voor en tegen het gebruik van den schouwburg, 97.

Ver Huell (C. H.), 34, 233, 291.
Vermuyden (Corn.), 385.
Vlissingen in 1572, 510.
Voertuigen in Nederland, 544.
Vogelensanck (Het huis te), 84, 452.
Vogels (De vlugt van), 336.
Volksbijgeloof (Oud), 336.
Vondel aan de bank van leening te Amsterdam, 209, 357, 460. — (Begraafplaats van), 324.
Voorzetsels bij werkwoorden met dat voorzetsel zamengesteld, 376, 626.
Vuur op den haard, 203, 451.
Vuurbaak te Westkapelle, 76.
Vuurpijlen; metalen boog, 64.

W.

Wagenaar, Vaderl. historie (Vervolg op), 319, 614.
Waldus (Petrus) in de Nederlanden, 130.
Walesteijn, 240. 558.
Wapen van de universiteit te Leiden, 116, 182. — v. Brugmans, 123, 380. — v. Caan, 280. — v. de Convenant, 279.— v. Dusart, 383. — v. Erckelens, 117.— v. de Groot, 279, 543.—v. H. A. Hertell, 124, 491.— v.Otters, 636. — v. de Paauw, 382. — v. D. de Ridder, 592. — v. van Rijck de Groot, 279. — v. Slingervoet, 493.— v. de Vriend, 279, 591. — v. van Wijck, 354. — v. Wolfsen, 636. — (Een), 637. — te Leiden, 430. — met twee hamers en eene ster, 125.
Wapens (tweetal), 59. — (Valsche), 122.— met halven adelaar, 382, 429, 591. — (Familie-) gevraagd, 592.
Waterverversching voor de stad Amsterdam, 86.
Westhoven (Het kasteel), 81.
Westkapelle (Vuurbaak te), 76.
Weuysters, 616.
Wilde Ieren, 510.
Witkamp (B.), 274.
Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 427.
Woorden afgeleid, verklaard of beoordeeld. Namen van plaatsen in Kennemerland, 621. — baaivanger, 181, 484. — bankroet, 109. — basta, 52. — bataillon, 51. — begrijpen, 331. — Burg, 411. — Champ de Mars, 176, 276, 420. — Chinnelosara gemarchi, 114. — Garibaldi, 54. — Gent, 532. — gepijnt, 631. — guil, 293, 483. — Haarlem, 374, 483. — Hugenoten, 226. — hune, 135. 585. — israël, 201, 277. — kamer, 414 — kemenade, 413.— koppermaandag, 557. — cotidianisten, 537. — couplet, 182, 484. — Crepelstraat, 110. 177, 371. — laedemaker, 537. — louwmaand, 587. — love, 370. — maljenier, 178, 374. — Medemolaca, 114. — Merapi, 53. — mof, 181, 328, 375, 627. — muf, 375, 628. — Muiden, 417. — Niger Pullus, 114. — nuf, 329. — olifante, 587, 627. — prieel, 182, 327. — raeroof, 586. — riggelmeester, 624. — Rijnsburg, 419. — rosendaal, 85. — teuten, 278, 484. — trotsen, 53, 178. — Velzen, 418, 419. — wal, 628. — waschstrikke, 331.

IJ.

IJk der maten en gewigten, 457.

Z.

Zeden en gebruiken, 603.
Zeeland (Eene curiositeit over), 62. — (Burggraven van), 83
Zegels (Nederlandsche gemeente-), 537.
Zeldzaamheid (Groote), 637.
Zendingen (Geheime) in 1672 en 1673, 129.
Zeven slapers (De legende der), 133, 294.
Zigeuners, 603.
Zinspreuken, 216, 466.
Zwanenmaal, zwanenregt, 30.
Zwanenmerken, 30, 298.

MEDEWERKERS.

A.

A. Een uithangteeken, 80. — Genealogie der familie Raedt, 124. — Nederlanders door graaf Floris V of keizer Sigismund geadeld, 231.

A. (v.) Over het nut van den plataanboom, 495. — Een preek in dichtmaat, 572.

A. (F. v.) Hugenoten, 226.

A. (J. C.), G. C. Rombach, 475.

A. (M.) Familie Hulsius, 493. — Familie v. d. Hever, 493.

Akerlaken (van), Silhouetten van utrechtsche studenten, 274.

Aliquis, M. Lannoy en H. Pennetier, 29.

Andante, Zestien kwartieren van Maarten v. Rossum, 119.

B.

B., Silhouetten van utrechtsche studenten, 220. — Gedachten van vreemden over Holland, 232. — Lehrbach, 276. — Onbekend portret van een Waldens of Waadlander, 365. — Wapen van Brugmans, 380. — C. E. van der Bilt la Motte, 525. — B. Mylius, 528.

Baan (J. van der), Inboedel van eene gegoede vrouw uit de 17e eeuw, 300. — De waard van Bijleveld, 330. — Waschstrikke, 331. — Calishoek, 's Heerenhoek, 388. — Gesl. v. Dompselaer 429. — Jan van Essen, 512. — Axelsche klucht, 604.

B. (d.), Jan van der Laan, 543.

Beer (T. H. de) Geslacht van tijdschriften enz.

Bergh (L. Ph. C. v. d.), Nederlandsche gemeentezegels, 537.

B. N., Geslacht van Leeuwen, 60. — Ev. Meyster, 273. — Allegorische plaat, 275. — Bochillier, 476.

Bodel Nijenhuis, Register op de Notulen van den raad van Middelburg, 35. — Portret v. Adr. Pauw, 39. — H. H. Quiter, 222.

Bosscha (Mr. P.) C. H. Ver Huell, 233.

Bouman (J.) Riggelmeester, 624.

C.

C. (D. B. V.), Gesl. Tromp, 79.

C. (J. J.), van Ee, 430.

Caland (F.), Gesl. Bax, 56. — Zonderlinge posten uit rekeningen, 200. — Zonderlinge ordonnantie, 202. — Wapen v. Caan, 280. — Vaartuigen voor 1650, 297. — Adriaen Willemsen, 297. — A. F, Lammens, 378. — Cotidianisten, 537. — Ghepijnt, 631.

Calkoen (H. J.) Baaivanger, 181.

C. J., Universiteitswapen v. Leiden, 116. — Onze oude liederen, 358. — Zonderlinge posten uit rekeningen, 555. — Gouden munt, 567.

Constanter, Geslacht van Westervelt, 331. — Uitvinding der boekdrukkunst, 497.

Cz., Gesl. Silvercroon, 541.

D.

D. (J.) / L Twee contrasten, 71. — Friezen te Parijs, 73. — Uitgewekene in 1787, 85. — Straffe van den rosendaal, 85. — De waard van Bijleveld, 112. — Hunnebedden op het eiland Rügen, 134. — Een noorweegsch vaartuig uit den tijd der Wikingers, 203. — Twee penningen van Eise Andeles, 207. — Brand te Genemuiden, 238. — J. Everts, C. Steenbeek, J. P. Menger, 249. — Heidens te Parijs, 281. — Descartes, 293. — Boeken met verschillende titels, 319. — Onze oude liederen, 361. — Een hunebed in Savoye, 605. — Judic-Deborah, 611. — Twee gildepenningen, 611. — Twee gegraveerde geelkoperen penningen, 612. — Een zilveren penningje, 612.

D. (J. I. v.) Anonymen, 405. — Zinspreuken, 466. — Portretten van zangeressen en actrices, 476. — Appél aan den Paus, 567. — Anonymen en pseudonymen, 579. — Staatkunde van het kerkenzakje, 600.

Dixi, Bankroet, 109. — Place Napoleon, 455.
D. N. (V.), A. Jonston, 92. — Gesl. v. Leeuwen, 118. — Zestien kwartieren van Maarten v. Rossum, 118, 491. — Gesl. Briel, 120. — Gesl. de Neufville, 120, 489. — Huis te Vogelensanck, 452. — Geboortejaar van Max. v. Egmond en M. v. Rossum, 452. — P. Opmeer, 472.— Meerman, 490. — Wapen v. A. H. Hertell, 491. — Een boek van Jacob Cornelisz, 568. — Wapen van de familie de Vriend, 591. — Wapens met halven adelaar, 591.
Doorninck (Mr. J. I, van), Geschriften v. J. Kinker, 568.

E.

E. Gesl. Tromp, 80. — Gesl. Kievit, 121. — Wapen v. D. de Ridder, 592.
E. (A. J.), Gesl. Briel, 334. — Geographische oudheden, 374.
E. A. P., Priëel, 328. — Nuf, 329. — Groote zeldzaamheid, 637.
Ekama (C.), Het huis te Vogelensanck, 84.
Elsevier, Hondenbelasting, 553. — Voorstelling der kruisiging van Christus te Schagen, 579. — Uitvinding der boekdrukkunst, 590.

F.

Fokker (Adr. A.), Zonderlinge posten uit rekeningen, 456.
Fokker (G. A.) C. Vermuyden, 385. — P. Manteau van Dalem, 545.

G.

G., Walesteyn, 558.
G. (T.) Belasting op de honden, 31.
G. (J. E. t.), Shakspere en de draagbare kanonnen, 129.
G. (W. A. H.), Luctor et emergo, 90. — Geboortejaar van Max. van Egmond en Maarten v. Rossem, 239. — Portret van graaf Willem den ouden, 246. — Bibliotheek van historische woorden, 406. — Wapen te Leiden, 430. — Des Villattes, 431. — Engeland en Gelderland, 427. — Maria v. Nassau, 450. — Karel v. Gelder en de duitsche keurvorsten, 599.
Genealogist, Gesl. Bourbon, 636.
G. J. Jr. J. G. de) Gesl. Rothschild. 278. — Gesl. van Lier, 334. — Wapen der fam. v. Wijck, 334. — Wapen v. Brugmans, 380. — Gesl. Insma, 382. — Wapen v. Dusart, 383. — Gesl. Avenhorn, 430. — Gesl. Braconier, 430. — Wapen van A. H. Hertell, 492. — Laedemaeker, 537. — Gesl. v. Olst, 636.
Gouw (J. ter), Eene oude schilderij, 65. — Utrecht en Naarden, 559.
Gouw (J. E. ter), Muntje van Roermond, 209. — Vlaamsche munt, 391. — Wilde Ieren, 510.

H.

H., Wapens met halve adelaars, 382, 429. — Geslachtwapen de Groot, 543.
H. (A.), Een middag op Boschwijk, 406. — Uitvinding der boekdrukkunst, 599.
H. (R.), Gesl. Witte. 589.
Ha – ng, Dragen van rouwkleederen na het verbranden eener woning, 605.
Hessels (J. H.). John Udall, 318.
H—g, B. Mylius, 324. — Loterijpenning, 356.
Horsthuis (J. G.), Maljenier, 374. — Maarten v, Rossum, 453.

I.

I. (J. L. A.), Geheime zendingen in 1672 en 1673, 129. — Konijnengeld, 129. — Petrus Waldus in de Nederlanden, 130.— Napoleon in Nederland, 130. — Draaikooi, 131. — Standbeeld van H. de Groot, 134. — Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders, 183. — Fred. Furius Caeriolanus, 210. — Eene oude prent en een oud lied, 211. — Rijmbijbel der Waldenzen, 211.

J.

J., Wapen v. de Convenant, 279. — J. v. Nuys Klinkenberg,
J. (d.), Maljenier, 178.
Jacques, Gesl. IJsselstein, 637.
Jonge (W. F. de), De mensch is niet geboren om vrij te zijn, 523.
Jorissen (Theod.), Emigranten uit Holland na 1795, 433.

K.

K. (Jhr. Mr. v.), Gesl. Pauw en van de Kethulle, 58. — Tweetal wapens, 59.
K. (J. C.), Silhonetten van utrechtsche stndenten, 99. — P. Opmeer, 162. — Verhandeling over de gebreeken in de regeringsvorm, 163. — Mof, 181. — Portretten van zangeressen of actrices, 223.— Een middag op Boschwijk, 223.— B. Wittkamp, 274. — Jonas, 274. — Descartes, 292. — Portret met Aux mères etc., 365. — Voorzetsels bij werkwoorden met dat voorzetsel zamengesteld, 376. — Maarten v. Rossum, 453. — Romeinsche kolom te Naaldwijk, 521. — Nieskruid voor J. L. Nierstrasz, 526. — A. P. Jongstall, 565. — A. ten Broecke Hoekstra, 578. — Portret van den prins van Oranje, door N. Pieneman, 617.
K. (S. F.), Adr. Romanus, 467. — Albert Girard, 525.
Kneppelhout van Sterkenburg, Frederik v. Nassau, heer van Zuylestein, 240.
Kramm (C.) Napoleon in Nederland, 78. — Waterverversching voor de stad Amsterdam, 86. — Portret van Willem den Ouden, graaf v. Nassau, 87. — A. Silo, 92.— Bibliotheek van het Escuriaal, 95.- J. B. Baen, 97. — Valsche wapens,122.- Steek, 127. — Place Napoleon, 239. — Rubens, 363. — Maljenier, 374. — Het houten boek, 384. — Sacutus Lusitanus, 405. — Familie Lacoste, 487.
K. v. S., Corn. Troost, 223. — Van der Hoeven, 381. — Veldtogt van 1674, 565. — Portret v. Jan Barendsz., 580.

L.

L. Glukstad, 97. — Verhand. voor en tegen het gebruik van den schouwburg, 97.
L. Porceleinen schotels, 250.
L. Schilderijen uit de 17e eeuw, 468.
L. (A. C.) Fransche, spaansche en engelsche volksliederen, 91. — Bankroet, 109. — Goede wijn behoeft geen krans, 111.
L. (C. P.), Vuurbaak te Westkapelle,76.— Het kasteel Westhoven, 81. — Convent der Regulieren te Arnemuiden, 82. — Burggraven v. Zeeland, 83. — Klooster der Regulieren te Reimerswael, 85. — Druijventros der Amoureusheyt, 89. — Nederlandsche romans, 92. — Abten v. Middelburg, 202. — De zweedsche gezant L. Camerarius geeft aan Hunne Hoogm. kennis van het overlijden van Gustaaf Adolf. 295.
Laboranter, Vuurpijlen, metalen boog, 64. — Zinspreuken, 216. — Fred. de Houtman, 353. — Het boek der Chronijken van Amsterdam, 466.
Lamed, Drukken met losse muzijknoten,39.
Leendertz Wz. (P), Lijst van nederlandsche voornamen, 40, 100, 166, 224, 324. 366, 408, 476, 529, 582, 617. — Bankroet, 110. — Spreekwijzen, 113. — Crepelstraat, 177. — Trotsen, 178. — Israël, 277. — Zwanenmerken, 298. — Ferguut, 315. — Mof, 328. — Sacutus Lusitanus, 405. — Geographische oudheden, 419. — Boeken met verschillende titels, 615. — Olifante, 627.
Lennep (J. v.) Een dépêche op rijm, 25. — Iets over citaten 143, 251, 308, 391. — Champ de Mars, 176. — Guilen, 483.
Lennep (J. v.), en J. ter Gouw, Een uithangteeken, 348.
Leupen (P. A.) De karossen van staat in de 17e eeuw, 377.
Loffelt (A. C.), Symbolische beteekenis van het stroo, 61. — Zwanenmerken, 298. — Prieël, 327. — Oud volksbijgeloof, 326. — Sterta, Forminius enz.,

524. — Zeden en gebruiken: Zigeuners, 603. — Macaulay, 613.

M.

M Geslacht d'Olne, 123. — Wapen van H. A. Hertell, 124. — Geschriften van mr. J. Kinker, 323. — Fam, v. Stepraedt enz., 494. — Fam. v. d. Roest, 590.
M. (M.) Sacutus Lusitanus en Adr. van der Tocq, 38. — Verbuiging van bijv. naamw. als zelfst. gebruikt, 181.
Majorka, Voertuigen in Nederland, 544.
M-f (J. H.), Gesl. Marcus, 182. — Gesl. Foccoma, 230.
Mo. Stadsmerken, 510. — A. Seba, 573.— Raeroof, 586. — Gesl. de Hamericourt, 588. — Gesl. Bogaert, 590. — Focke Ukena van Brokum, 590. — Gesl. Buys, 632.
Muelen (v. d.), Gesl. Romswinckel, 280. — Gesl. de Hamericourt, 289. — Gesl. v. Schuler, 431. — Gesl. Ockerse, 635.

N.

N., Geslachtwapen de Groot, 279. — -n., Uitvinding der boekdrukkunst, 80.— Oud hollandsch lied, 91. — Vorming van het meervoud, 111. — Vaderlandsche chocolaad, 213. — Verbuiging van bijv. naamw. als zelfst., 625,
N. (De), Gesl. de Neufville, 230.
Nederlander, Uitvinding der boekdrukkunst, 131.
Nepven (J. I. D.), Adrianus Romanus, 215.
Nieuwsgierig Aagje, Hooge bedsteden, 203.
Nîl Admirari, Champ de Mars, 276. — Een dépêche op rijm, 294. — De legende der zeven slapers, 291. — Vondel aan de bank van leening, 357. — Macauley, 362. — Gesl. d'Isendoorn à Blois, 376.

O.

O., De Wacker van Zon, 231.
O., (L.), Appél aan den Paus, 323.
O. (v.), Basta, 52. — Zonderlinge titels van boeken, 232.
O. (H. M. C. v.), Namen van buurten aan uithangborden ontleend, 50. — Vlissingen in 1572, 510. — Eene dépêche op rijm, 559.
Obreen (F. D. C.), Een wapen, 637.
Oosterzee (H. M. C. v.), Teuten, 484. — Geschriften v. mr. J. Kinker, 570. — C. Schmid, 571.

P.

P. Afstammelingen v. Tjerk Hiddes de Vries, 60.
P. (J. W.), Beschrijving van Nederland door Duitschers, 213.
P. (P.), G. C Rombach, 222.
P. (v.), Gesl. Pauw en de Kethulle, 333.
P. Q., Geographische oudheden, 114. — Onze oude liederen, 163.
Prins (Is.), Gesl. Bax, 230.
Proes (L.), Place Napoleon, 454.

R.

R., Louwmaand, 587.
R., Gesl. Eijck, 635. — Wapen v. Wolfsen, 636. — Wapen v. Otters, 636. — Gesl. Binkes, 636. - Gesl. Scheede, 636.
R. (W. N. d.), Een stuk geschut met drie trompen, 249. — Wapen van de Vriend, 279.
R. (v.), Een hiaat aangevuld, 402.
R. (G. V. H. v.), Jacob de Man, 166.
Reijn (J. van), Geographische oudheden, 411. — Afbeeldingen van overijselsche kasteelen, 526. — C. Schmid, 572.
Romswinckel (E. A.), Gesl. Romswinckel 542.
Roos (G. P.), Middel tot opsporing van drenkelingen, 126. — Vanden vos Reinaerde, 271. — Love, crepels, 371. — Cats. Marg. de Robberval, 405. — Hij wil de kat uit den boom zien, 426. — Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik, 427. — Guil, 483. — Spelling van den naam der stad Gent, 532. — Een uithangteeken, 602, — Iets over citaten, 612. — Boeken met verschillende titels, 614. — Voorzetsels bij werkwoorden met die voorzetsels zamengesteid, 626. — Muf, 628.

Rz., Gesl. v. Broyel, 381.

S.

S. (A.), Universiteitswapen van Leiden, 182.
S. (D.), Spreekwijzen die op de stad Meppel betrekking hebben, 54.
S. A., Wapen met twee hamers en eene ster 125.
Saxo Sylvius, De waard van Bijleveld, 329.
Schaaff (J. H. L. van der), Maria v. Oranje Nassau, 449.
Schmid (van), Verbranden van specerijen, 453.
Smits (J. J.), Differentiae juris romani et belgici, 525.
Snellebrand (J. A.), Familie Scheidius, 633.
Snijder (Dr. H. R.), John Murray, 335.
Snouckaart van Schauburg, Boeken met verschillende titels, 614.
S. v. S., De Wacker van Zon, 489.

T.

Taco Hajo, Couplet, 182.
Th. van Eck van Panthaleon, 116. — Wapen v. Erckelens, 117. Gesl. Briel, 120. — Grafschriften in kerken, 389. — Gesl. v. Driel, 432. — Gesl. v. d. Cluse, 432. — Gesl. v. Raveschot, 432. — Nederl. voornamen, 485. — Handschrift over den gelderschen adel, 494.
Tydeman (H. W. T.), C. Schmid, 323. — Uitvinding der boekdrukkunst, 507.
Tiedeman (H.), Panis benedictus en zwanenmerken, 30. — Zwanenmaal, zwanenregt, 30. — Bibliotheek van historische woorden, 35, 160, 321. — A. Ciavareau, 38. — Bataljon, 51. — Merapi, 53. — Trotsen, 53. — Garibaldi, 54. — Klaasje-Zevenster-literatuur, 90. — Verbranden van specerijen, 134. — Een vers van Boileau, 163. — Karel van Gelder en de duitsche keurvorsten, 238. — Champ de Mars, 276, 420. — De mensch is niet geboren om vrij te zijn, 320. — Experto crede, 322. — Se non è vero è bene trovato, 322. — Begrijpen, 331. — Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders, 383. — Een dépêche op rijm, 386, 560. — Geslacht van tijdschriften, dagbladen enz., 427. — Hoogduitsche spreekwijzan betreffende Holland, 429. — Adieu canaux, canards, canaille, 459. — Boiste, 461. — Universal Art-Catalogue 461. — G. K. Rombach, 474. Eenige aanteekeningen op de citaten des heeren v. Lennep, 523. — Drukken met losse muzijknoten, 528. — Lord Shaftesbury and the states of Holland, 563. — Radeloos, redeloos, reddeloos, 565. — Aanhaling. Les Anglais s'amusaient tristement, 568.
Toorn (A. J. H. van der), IJk der maten en gewigten, 457.

U.

u—H. Bibliotheek van historische woorden, 162. — Drukken met losse muzijknoten, 165. — Spieghel der Behoudenisse, 214. — Uitvinding der boekdrukkunst, 593.

V.

V. Karel v. Gelder en de duitsche keurvorsten, 563.
V. (d.), Portret door H. W. Caspari, 407.
V. Jz. (J^o. de) Onbeschreven gedenkpenningen, 142. — Vondel aan de bank van leening te Amsterdam, 209. — Bilderdijk uit Groningen verjaagd, 299. — Judic, 355. — Begrafenispenning van J. v. Lodesteyn, 355. — J. P. Menger, 566.
Verlage (Oscar), Drukken met losse muzijknoten, 165.
Ver Huell (A.), Doggersbank-lint, 32. — Napoleon in Nederland, 291.
Vl. (v.), Crepelstraat, 110. — Mof, 375, 627. — Breite Mundart, 376, — Haarlem, 483. — Judic, 566. — Voorzetsels bij werkwoorden met die voorzetsels zamengesteld, 626.
Vloten (van), Mr. Willem Bilderdijk op St. Annen-dag bekeken, 7. — Maria v. Oranje-Nassau, 185. — Coplet, 484. — Een hiaat aangevuld, 522. — Hune,

hunne, 585. — Kennemer plaatsaanduiding, 621. — Geslacht van tijdschriften enz., 630.
Vorsterman van Oijen (A. A.), Familie Reeringh, 493.
Vorsterman van Oijen (G. A.), Kort begrip der hoofdstoffelijke natuurkunde, 525. — Adrianus Romanus, 575.
Vries Jzn. (J°. de), Vondel aan de bank van leening te Amsterdam, 460. — Medaille van P. van Abeele, 512.

W.

W., (A. M. K.), Afbeelding van overijselsche kasteelen, 276. — Gesl. Silvercroon, 279.
W. (K.), Wapen van Slingervoet, 493.
Westendorp Jut, Hubners Genealogische tabellen, 526.
Westhreene Wz. (T. van), Een boek van Jacob Cornelisz, 362.
Winkler (Johan), Priëel, 182. — Teuten, 278. — Breite Mundart, 278. — Love, 370. — Vuur op den haard, 451. — Hooge bedsteden, 457. — Middel tot opsporing van drenkelingen, 494.
W., Portret door Frans Hals, 221. — Portret v. Meijer, 221.

X.

X., Wapen van Rijck de Groot, 279. — Geslacht Foccoma, 492.

Z.

Zuinige Aaltje, Vuur op den haard, 203.

AAN ALLE MEDEWERKERS EN LEZERS VAN DEN NAVORSCHER.

De Navorscher verschijnt in ander gewaad. Wij gelooven niet dat het noodig zal zijn ons daaromtrent te verantwoorden: want wij vertrouwen dat al onze medewerkers en lezers het met ons eens zullen zijn, dat het nieuwe kleed hem beter staat dan het oude.

Vraagt men, heeft de gemaakte verandering zich hierbij bepaald of heeft zij zich ook tot den inhoud uitgestrekt? Ons is daaromtrent menige wensch medegedeeld, menige voorslag gedaan, menige raad gegeven. Wij hebben die in dank aangenomen: wij erkennen, dat, zoo als alle menschenwerk, ook de Navorscher voor verbetering vatbaar is en wij willen gaarne aan iederen billijken wensch voldoen, iederen goeden raad opvolgen. Maar alle verandering is geene verbetering, en niet zelden, wij hebben het ook hier ondervonden, acht de eene wenschelijk, wat de andere ten hoogsten afkeurt.

„In den Navorscher," hebben wij hooren aanmerken, „komen gedurig vragen voor, waarop men het antwoord in algemeen bekende werken vinden kan. Laat wie iets weten wil eerst trachten zich zelven te helpen. Is die moeite vruchteloos geweest, dan, maar niet eerder, mag hij de hulp van den Navorscher inroepen." Het verwondert ons niet, dat die aanmerking gemaakt wordt door hen die in groote steden wonen en ieder oogenblik gelegenheid hebben in publieke of particuliere boekverzamelingen te zoeken wat

zij noodig hebben. Maar wij weten zeer goed, dat zij zoo niet zouden spreken, indien zij op eene afgelegene plaats woonden, waar het niet mogelijk is menig boek, dat anders niet zeldzaam is, in handen te krijgen. Tegenover hunne klagt staat dan ook die van vele anderen: „gij noemt mij toch niet naar een aantal werken; maar noch ik bezit die, noch iemand van mijne vrienden.” Men verwijze dezulken niet tot publieke bibliotheken. — Men weet immers dat de meeste van deze hunnen schat binnen de stadspoorten besloten houden: en men vordert te veel, wanneer men wil dat iemand, om eene enkele bladzijde van een boek te raadplegen, zich eene somtijds moeielijke en kostbare reize getrooste. Daarenboven de naam »algemeen bekende werken” is zeer elastiek. Dat b. v. de Vaderl. Historie van Wagenaar, de gedichten van Tollens, de romans van van Lennep daartoe behooren, hierin zullen allen het wel eens zijn. Maar eene menigte andere zal deze er wel, 'gene er niet toe rekenen, al naar mate zij voor hen zelven gemakkelijk of moeielijk te vinden zijn. Wij weten bij ondervinding, dat men naar werken die in het geheel niet zeldzaam zijn, dikwijls lang kan zoeken. Nog iets: er zijn wel eens boeken die men gemakkelijk bekomen kan en waar men in zou vinden wat men verlangt te weten, wist men maar dat men daar zoeken moest, werken die allerlei zaken bevatten waar de titel niet van spreekt, zoo als b. v. Dirk Burgers, Chronijk van Medemblik, waarin men van harde winters en muizenjaren, van de collecte voor de Waldenzen en den brand in de Rijp en honderd andere onderwerpen die op Medemblik niet de minste betrekking hebben lezen kan.

»De Navorscher,” zeggen anderen, »vraagt te veel naar den bekenden weg. Wij vragen weer op onze beurt, wat is algemeen bekend, wat niet? Dat geleerden in een of ander vak menigmaal in ons tijdschrift eene vraag vinden, die voor hen geene vraag meer is, dit is niet alleen mogelijk, maar het moet zelfs wel het geval zijn. Want de Navorscher verheugt zich, indien hij geleerden bij hunne studiën kan te hulp komen, en hij mag zich beroemen dit zeer dikwijls gedaan te hebben, maar hij is toch niet uitsluitend voor geleerden bestemd. Zijne titel zegt het, aan *allen* die iets te vragen hebben biedt hij zijnen dienst aan. Betreffen nu die vragen, wat ook wel eens gebeurt, inderdaad zeer bekende

onderwerpen, welnu dan zijn zij met een paar regels te beantwoorden. Gunnen wij den vrager die weinige regels: laat het ons aangenaam zijn, dat hij, liever dan in zijne onkunde te blijven, inlichting vraagt, al zijn er ook honderd en meer in den lande die hem deze inlichting zouden kunnen geven. Maar ook hier mogen wij de opmerking niet terughouden, dat men wel eens iets voor algemeen bekend houdt, terwijl ten slotte blijkt dat integendeel niemand het weet. Het is onlangs nog gebleken bij de vraag naar den geboortedag van Cornelis Tromp. De vrager ontvangt eene kastijding wegens zijn vragen naar iets wat ieder wist of weten kon; maar eene maand later deelt de heer J. H. S. uit de archiven van Rotterdam des admiraals geboortedag mede en bewijst dat in alle werken die er over schrijven een verkeerde dag genoemd is.

Eene andere aanmerking. »In den Navorscher ligt alles dooreen. Wil men er iets uit weten, men weet naauwelijks waar men het zoeken moet." Dat er over honderderlei onderwerpen gesproken wordt, is geheel natuurlijk: het behoort tot het eigenaardige van den Navorscher. Wij willen daarin gaarne zooveel orde brengen als mogelijk is. Daartoe strekken de verschillende afdeelingen. Wij vertrouwen dat de Navorscher zich daardoor boven zijne engelsche en fransche broeders, de Notes and Queries en den Intermediaire, aanbeveelt. Men vindt wel eens iets in eene andere afdeeling dan waarin men het zoekt, wij erkennen dit. Doch de oorzaak ligt voor de hand: menige vraag of aanteekening kan men even goed tot oudheidkunde als tot kunstgeschiedenis, menige andere even goed tot geschiedenis als tot letterkunde brengen. Die in beide afdeelingen te geven zou nuttelooze herhaling zijn: niemand ook zal dat verlangen. Aan het einde van ieder deel wijst een register den weg. Wij zullen voortgaan die met de meeste zorg op te maken, overtuigd dat bij een werk als de Navorscher, zal het op den duur bruikbaar zijn, een goed register onmisbaar is.

't Is vermoeiend, zeggen sommigen, een tijdschrift te doorloopen als de Navorscher, eene verzameling van snippers, al loopt daar ook menige zeer belangrijke onder, steeds van den hak op den tak te springen en maar zelden iets aan te treffen waar men een

poosje zijne gedachten bij kan bepalen. Wij moeten hierop weder antwoorden, het kan niet anders, het behoort weder tot het eigenaardige van het tijdschrift Maar wij doen toch opmerken dat zoo lang het bestaan heeft, vooral in de laatste jaren, die kleine artikelen, waarvan er soms zes of zeven noodig waren om ééne kolom te vullen, afgewisseld werden door enkele van grooteren omvang. Wij zullen, om ook hierin aan den wensch van velen te gemoet te komen, iedere maand een of twee grootere stukken opnemen. Men vreeze niet dat de Navorscher hierdoor in eenig opzicht zal verliezen. De krachtige hulp, die ons is toegezegd door onderscheidene schrijvers, wier naam bij het nederlandsche volk een goeden klank heeft, doet ons vertrouwen dat zij zich hetzij door belangrijken inhoud, hetzij door aangename vorm, waar het zijn kan door beide zullen onderscheiden. Men vreeze evenmin, dat de Navorscher daardoor iets anders worden zal dan hij tot nu toe geweest is. De Navorscher heeft het voornemen niet zich in eene Revue te veranderen, hij blijft hetgeen hij is. De meer uitgebreide artikelen zullen aanteekeningen zijn zoo als het tijdschrift er vroeger ook meermalen bevatte: eene van den heer J. ter Gouw en een van Mr. J. Dirks zal het eerstvolgende nommer bevatten. Of antwoorden op vragen in den Navorscher gedaan: binnen kort hoop ik er een te leveren over Adriaan Koerbagh. Of overzigten omtrent hetgeen bekend is over eenig onderwerp, waarschijnlijk mogen wij er binnen kort een van den heer mr. J. van Lennep verwachten, liefst over een onderwerp tot welks volledige kennis de hulp van velen noodig is en verlangt wordt: van dien aard is de lijst van voornamen in dit nommer begonnen; later hoop ik eene schets te geven van den nederlandschen roman tusschen 1600 en 1750. Of beschouwingen over onderwerpen, elders ter sprake gebragt maar niet voldoende opgehelderd, zooals wij er onzen lezers in dit nommer eene van de hand van dr. J. van Vloten aanbieden. In ieder geval zullen zij onderwerpen betreffen, tot die vakken behoorende, waarmede de Navorscher zich bij voorkeur bezig houdt. Zoo doende hopen wij onzen lezers rijke afwisseling te verschaffen, zonder door al te groote afwisseling te vermoeien.

Men klaagt eindelijk over het tal van stukken in den Navorscher met enkele letters, met pseudonymen of wel in het geheel niet onderteekend. Die klagt is gegrond. Wie antwoordt op een vraag, wenscht gaarne te weten, wie het is dien hij dezen dienst bewijst; maar vooral wie een stuk heeft ingezonden met zijnen naam onderteekend en tegenspraak ondervindt, vooral indien dit leidt tot herhaalde wisseling van gedachten, verlangt hem, tot wien hij het woord rigt, te kennen. Dat verlangen is alleszins billijk. Wij weten, dat er onder onze medewerkers zijn, die goede redenen hebben om hunnen naam niet te openbaren. Er zijn er die gaarne, waar zij kunnen, hem die iets weten wil door middel van den Navorscher hulp bieden en dat door daden toonen, maar die, niet zonder reden, vreezen dat zij, maken zij hunnen naam bekend, gedurig met brieven lastig gevallen en tot eene verdrietige en tijdroovende correspondentie genoodzaakt zullen worden. Er zijn er, die het dwaze vooroordeel kennende, hetwelk nog maar al te veel in ons land heerscht, dat het alleen geleerden past te schrijven, vreezen zouden uitgelachen te worden of nog erger, indien het bekend werd dat zij aan den Navorscher medewerkten. Nog andere redenen zijn er, die wij eerbiedigen. Maar hen, voor wie zoodanige redenen niet bestaan, verzoeken wij dringend — wij weten, het is de algemeene en regtmatige wensch van hen die gewoon zijn hunne bijdragen te onderteekenen — niet langer hunnen naam te verzwijgen. Wij geven hun de verzekering dat zij er bij zullen winnen. Wij weten, dat menige vraag, die nu onbeantwoord blijft, door mannen van erkende bekwaamheid zou beantwoord worden, indien de naam van den vrager bekend was. Meent men aan ons verzoek niet te kunnen of mogen voldoen, wij zullen er in berusten en evenmin als vroeger bezwaar maken in het plaatsen van ongeteekende of met enkele letters of op andere wijze geteekende bijdragen. Het is evenwel een stellige voorwaarde, dat de naam van den schrijver aan het bestuur bekend zij. Zonder dat worden de stukken ter zijde gelegd.

Wij hebben met al de aandacht die zij verdienen de opmerkingen overwogen, ons door welwillende vrienden en medewerkers gemaakt, en den Navorscher die verbeteringen doen ondergaan

welke mogelijk waren zonder dat hij daardoor zijn eigenaardig karakter verloor. Hij blijft wat hij steeds geweest is, een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer voor allen. Wie iets verlangt te weten, zijne vragen, indien zij slechts niet geheel onbelangrijk zijn of tot een gebied behooren waarop de Navorscher den voet niet zet, zullen eene plaats vinden. Wie ze weet te beantwoorden of iets belangrijks weet mede te deelen, zijne bijdragen zullen welkom zijn. Verspreiding van kennis, aansporing tot onderzoek, bevordering van letterkundig verkeer en welwillende hulpbetooning heeft de Navorscher van den beginne af beoogd: hij hoopt daartoe te blijven medewerken.

MR. WILLEM BILDERDIJK, OP ST. ANNEN-DAG BEKEKEN.

Er zijn in den katholieken Kalender gevaarlijke Heiligen, onder wier gewijden beschermnaam het minder aanneemlijk schijnt te arbeiden. Wellicht heeft de onverdeelde vereerder van Bilderdijks schim, die in den Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken, voor 1868, een zeventig bladzijden aan 's dichters levensbeschouwing wijdde, dit niet genoegzaam bedacht, toen hij, blijkens zijn onderschrift, den »feestdag der H. Anna" uitkipte, om zijn bespiegelingen op 't papier te stellen. Gewis toch zal het hieraan nu wel zijn toe te schrijven, dat daar nu maar al te veel van St. Anna onderloopt, en ook den warmsten waardeerder van Bilderdijks dichtgaaf de pen in de hand drukt, om het, is 't ook in een minder heilig, een meer duurzaam en proefhoudend licht te stellen.

't Valt zeker moeilijk een man, dien men zich van zijn »vroegste jeugd" tot »een model" heeft omgeschilderd; dien men zich als »bij uitnemendheid man, karakter en groote persoonlijkheid" gedacht heeft; in wien men „het levendigste en krachtigste protest tegen de stofvergoding" heeft leeren vereeren; naast wien men zich, buiten zijn vader en de moederkerk, geen wezen ter wereld denken kan, waaraan men zich »zoo diep verplicht" acht; tot de vermeende "harmoniën, bij (wiens) menschelijke verschijning" einde-

lijk, men zich »het krachtigst aangetrokken" gevoelt; — 't valt zeker moeilijk, zich, ook bij de sprekendste feiten, van zijn vooroordeelen — als ik 't zoo noemen mag — in 't belang van zulk een man te ontdoen. Of men daarom echter gerechtigd is, anderen, gelijk zich zelf, tegen die feiten in, zulk een onhoudbare voorstelling op te dringen, zal wel steeds de vraag blijven. Men loopt dan toch maar al te veel gevaar, om òf die feiten — ter goeder trouw, wij willen 't gaarne gelooven — te ontkennen en misduiden, òf er, al te lichtvaardig, andere tegenover te stellen, die bij een nauwlettender toezicht, niet het minste geloof verdienen. Op beide klippen is dan ook, naar 't ons blijken zal, de schrijver van 't stukjen over „Willem Bilderdijk" in gemelden Almanak gestrand, en noopt ons hier, ze welmeenend bloot te leggen, opdat niet anderen, in 't vervolg, er hun vaartuig op te bersten stooten.

De Sint Annenblik, op Bilderdijks bestaan en karakter geworpen, uit zich al aanstonds het kennelijkst in de vooringenomenheid tegen zijn eerste en voor zijne tweede huisvriendin. 'tZij verre, dat wij iets op het te recht geprezen karakter der laatste willen afdingen, in wier welverdienden lof wij, integendeel, met ieder, die haar van verre of nabij gekend heeft, van ganscher harte instemmen. Het komt ons echter van den anderen kant voor, dat men haar dien lof volstrekt niet ten koste der eerste mag toekennen, deze niet het slachtoffer mag zijn der hulde, haar uitsluitend en overdadig betoond. Dat het karakter van beide vrouwen zeer uiteenliep; dat de éene, met al haar vrouwelijk schoon een, wil men, mannelijke fierheid verbond, terwijl de andere niets dan teêrheid en zachtheid was, en daardoor beter geschikt de slaafsch onderworpen huisvrouw van een zoo heerschziek huisvader als Bilderdijk te zijn; — dat laat zich, tot op zekere hoogte, toegeven, maar bewijst daarom niet, dat gene zich persoonlijk iets omtrent hem te verwijten had. Integendeel, wat men ons daaromtrent diets maken wil, alle schuld tegenover haar lag geheel bij hem. Da Costa, die Alberdingk Thijm reeds voorging, om Bilderdijks Katharina

[1]) Zie de Improvisatie van den Heer J. A. Alberdingk Thijm, bij de steenplaatsing op de Prinsengracht te 's Gravenhage, enz.

Rebecca, tegenover zijn Katharina Wilhelmina te verkleinen; die o. a. de eerste „een indrukwekkende meer dan innemende schoonheid", en zijne minnedichten aan de tweede van »gantsch anderen stijl en gehalte" dan die aan de eerste noemde [1], moet daarbij èn haar bewaard gebleven pastel-portret [2] niet voor oogen gehad hebben, waar vrij wat meer innemends dan indrukwekkends uit spreekt, èn beide minne-ontboezemingen met een geheel verschillenden blik hebben gelezen.

Doch hooren wij, hoe zich in veel sterkere mate Alberdingk Thijm daarover uitlaat: „het is wel geen ontucht" (zegt hij), „die (in de verzen aan Odilde) gepredikt wordt; maar een Christenhart zal toch veel te veel zinnelijks in die liefde vinden, en zal zich ongetwijfeld beleedigd gevoelen door de losheid van het penseel, dat deze liefde schildert." En hij zegt dit, zonderling genoeg, na de aanhaling der drie regels, aan beider dochtertjen gericht:

Teedre kieschheid, strenge zeden,
Haat voor ongebondenheden,
Was uw lieve moeders aard.

Wellicht, zou men ondeugend kunnen vragen, was het dan aan deze zedelijke eigenschappen der moeder te wijten, dat de minder „kiesche", van zinnelijke „losheid" minder afkeerige Bilderdijk „iets kouds in zijne liefde" voor Odilde, in spijt van al zijn „hartstochtelijke ingenomenheid" met haar, aan den dag legt [3]). Bilderdijk komt er, in de Voorrede voor zijne Poëzy, rond voor uit, dat hij altijd veel van het minnedicht gehouden heeft; hij vergeet er (naar hij schrijft) „het door (hem) altijd geliefkoosde vak der Erotiques niet [4])." Inderdaad zal dan ook ieder wel gaarne toegeven, dat er van zijne schoonste verzen onder gevonden worden. Maar niet minder ook zal men erkennen moeten, dat hij het genre

---

1) De mensch en de dichter Willem Bilderdijk, bl. 130.

2) In het bezit van haar aangehuwden kleinzoon Ds. Ten Brummeler Andriessen te Hoorn, en door de zorg van Dr. Wap in een welgeslaagde fotografie overgebracht.

3) „Bilderdijk was hartstochtelijk met zijne Odilde ingenomen; toch is er iets kouds in zijne liefde". A. Th. t. pl.

4) Dichtwerken XV, bl. 59.

in al zijne afdeelingen van hooger en lager rang beoefend heeft. Van zijne Galante Dichtluimen [1]) — om van 't onuitgegevene niet eens te gewagen — af, tot zijn meest verheven echtzangen toe, heeft hij er zich vroeger en later in vermeid. Maar waarom nu zijn arme eerste vrouw aansprakelijk gesteld voor 'tgeen er min of meer „ontuchtigs" of los in mag gevonden worden? En waarom dat „ontuchtige" en die „losheid van penseel" niet zoo goed in zijn minneliederen aan zijn tweede, als aan zijn eerste liefste erkend? — Wij komen op die laatste, in dit opzicht, straks terug; wij doorloopen hier eerst zijn verdere eerste echtgeschiedenis naar de St. Annen-indrukken van Alberdingk Thijm.

„Den 19en Mei van het jaar 1784 vindt men opgegeven als zijn trouwdag" lezen wij er [2]); „inderdaad schijnt Bilderdijk een zwak voor dien 19en der Marie- en Allerheiligen-maanden gehad te hebben." Wat zijn trouwdag betreft houdt echter die opmerking geen streek. De juiste dagteekening van dezen is — ook in spijt der ijverigste nasporingen van den zoo onverdroten Dr. Wap — niet gebleken [3]); maar wel, dat Bilderdijks huwelijk niet in 1784, maar eerst den 31en Mei 1785 in Den Haag, gelijk 5 Juny daaraanvolgende te Wageningen, Odilde's vaderlijke woonplaats is aangeteekend [4]). Alberdingk Thijm heeft de dagteekening van haar albumversjen voor die van haar huwelijk genomen. Zij betrok toen met haar echtgenoot niet „het huis daar op de Princegracht", maar een bovenwoning in de Papenstraat, om deze eerst later met het andere — tot dusverre door den later verongelukten Mr. R. van Spaan bewoond — te betrekken [5]). Gelijk vroeger in de dagen zijner verliefdheid, werd zij thans, jaar op jaar, tot in dat harer achterblijving toe, door haar hartstochtelijken echtgenoot, als „de schoonste, beste vrouw op aard" bezongen. Waarom bleef zij dat in latere jaren niet meer? Wil men Alberdingk Thijm hooren, om-

[1]) Dat deze wel degelijk van hem zijn, is thans juist door hunne bepaalde toekenning aan Riemsnijder (anders: Dobbrauski) bewezen. Zie het meêgedeelde in den Nederlandschen Spectator, Dec. 1867.

[2]) Bladz. 13 van den afzonderlijken druk.

[3]) „Wellicht den 21en (Junij)", gelijk het in den brief aan Uylenbroek van 27 Mei 1785 heet. Zie *Brieven* I. bl. 133.

[4]) Naar de welwillende mededeelingen van Dr. Wap.

[5]) Naar denzelfden.

dat zij „trotsch en zelfzuchtig" was, en „te weinig achting had voor de beweegredenen, die Bilderdijk den eed van getrouwheid aan het revolutionnair volksbestuur hadden doen weigeren." Lees liever, dat zij te kalm en te zelfstandig was, om zich door Bilderdijks drogredenen, ten betooge der noodzakelijkheid zijner uitwijking, te laten meêsleepen. Want inderdaad drogredenen en anders niet waren 't, wat hij daarvoor aanvoerde. Hij zelf is er later rond voor uitgekomen, dat hij heel goed en gemakkelijk had kunnen blijven, en zijn eedsweigering niet anders dan de opoffering van zijn advokaatschap ten gevolge behoefde te hebben [1]). Da Costa zelf bestrijdt dat eigenlijk niet. „Onze dichter," zegt hij, „heeft in later dagen, bij kalmer beschouwing van dien doorgeleefden tijd, niet ontkend maar zelfs beweerd, dat hij verstandiger gehandeld had, met, in plaats van een adres aan het nieuwe Hoog Bewind aan te bieden tot wijziging, eenvoudig in de gevolgen van een niet-afleggen van den eed te berusten, daar hij, van de openbare waarneming der praktijk verstoken, toch altijd in stilte zou hebben kunnen blijven advizeeren, memoriën en requesten stellen, en zoo voort. Maar hij laat er onmiddelijk opvolgen: ik zag de mogelijkheid daar niet van in." [2]) Lees liever: hij drong er zich — tegenover de kalmere beschouwing zijner huisvrouw — de onmogelijkheid van op; gelijk hij zich, een jaar of wat later in zijn hersenschimmige overdrijving zelfs opdrong, dat hij eigenlijk 't schavot en den dood getrotseerd had [3]).

Zijne vrouw kon in die overdreven voorstellingen, die opgewonden gemoedsstemming niet deelen, en gaf daarvan — naar 't schijnt — minder door luide weêrspraak dan een onwillekeurig maar beteekenisvol zwijgen blijk. Bij zijn heftigen gemoedsaard en uitsluitende ingenomenheid met eigen opvattingen, kon dit slechts tot eenzijdige veroordeeling en allengs zelfs weêrzin en afkeer leiden. Hij teekent ons dit beloop van zaken, in maar al te juist vooruitzicht, in een zeker niet van zijn schoonste verzen, zijn Aristus en Ismeene, twee oorspronkelijk geheel in

---

[1]) Mengelingen en Fragmenten, bl. 15.

[2]) De mensch en de dichter, bl. 101.

[3]) „In 1795 zeî men mij: neem deel in de nieuwe orde van zaken, of het zal u het hoofd kosten." (Nieuwe Mengelingen; aan den Lezer.)

elkander opgaande echtelingen, wier „zalige echt" en „'t zielverrukkend kroost" die weêrkeerige genegenheid zoo mogelijk nog vermeerderd had. „Nijdig" eehter op al dat „genot", barst nu „de Alverwoester" los, om er een eind aan te maken. Ismeene

„.... zucht, geniet niet meer en vindt zich zelf te onvreden,
Verbergt zich voor heur gâ en voor heur eigen reden,
En als zijn vurig hart heur al zijn teêrheid biedt,
Deelt hare ontstelde ziel in zijn verrukking niet
— — — — — — — — — — — — — —
Een week, een maand ging om, en beide de echtelingen
Zijn op den voet gebracht van 't weêrzijdsch zelfbedwingen.

Het gaat daarop van kwaad tot erger, totdat — zes bladzijden verder —

Het treurspel is voleind met vijf verscheiden lijken.

Daarop liep het nu bij Bilderdijk zelf wel niet uit; integendeel, in de eerste beide jaren worden de uitstortingen van zijn vol gemoed, in dit opzicht[1]), door versregelen en verzen van de teêrste genegenheid afgewisseld; maar het eerste zaad der vervreemding was gestrooid, en liet zich niet weêr wegnemen. Toch zond hij zijner Ismeene niet alleen nog in 1795, uit Londen, dien aandoenlijk schoonen Troost over:

Schoon de Abeel met tak en wortel
Door het onweêr nedersla,
Rots en steenklip stoot te mortel,
't Scheidt geen trouwgepaarden tortel
Van zijn lieve wedergâ.

Neen, hij dekt haar met zijn vlerken,
Houdt haar aan zijn borst geprest,
Weet haar 't trillend hart te sterken,
En, op een der lage berken,
Sticht hij haar een ander nest.[2])

Niet alleen richtte Bilderdijk, in 1795, deze en beide nog volgende keurige copletten tot zijn achtergebleven Katharina Rebecca,

[1]) Gelijk o. a. in zijn Uitboezeming, D. XII bl. 16 en vlg.
[2]) Dichtw. X. bl, 67.

maar eenige maanden later nog, zond hij haar die bekende hartelijke versregels bij zijn miniatuur-portret, door de hand van den vader zijner Katharina Wilhelmina gemaald. Wilde men nu Alberdingk Thijm gelooven, dan stak tegen deze voortdurende hartelijkheid van den man, de koele houding der vrouw zoo zeer af, dat zij „een proces van echtscheiding" tegen hem instelde, om „een jaar later met den kap. Westreenen te kunnen hertrouwen;" 't geen haar door de voortvarendheid „der patriotsche rechtbanken, (die) zich haastten haar eisch in te willigen", dan ook volkomen gelukte. „Men verbeelde zich", schrijft hij, „Bilderdijks diepe ontsteltenis, en hoe eene rechtmatige verontwaardiging alle ander gevoel bij hem overheerschte, toen hem (het eerste) bericht (van den ingestelden eisch) uit Holland gewerd." [1]) 't Zij intusschen hem al of niet eenig soortgelijk gerucht uit Holland overwaaide, waarna hij dan maar te gretig en lichtvaardig luisterde, of dat het geheel alleen uit zijn kranke verbeelding voortsproot; van de zaak zelve was niets aan, en de „getuige, die het uit den eigen mond van den beleedigden echtgenoot, in later dagen vernomen heeft," had Alberdingk Thijm en zijn lezers gewisselijk al die gezwollen zinsneden kunnen sparen, die hij aan die uit de lucht gegrepen meêdeeling vastknoopte [2]). De „authentieke copie van den notaris Rodemeyer te Brunswijk [3]), (volgens welke) in Junij 1796 het huwelijk van Mr. W. B. en C. R. W. ontbonden verklaard is", kan moeyelijk iets anders dan eene ongegronde verklaring van den eersten zijn, voor dien notaris afgelegd, en, als zoodanig, notariëel bekrachtigd. Zij heeft echter te minder kracht van bewijs, als de echtscheiding tusschen Bilderdijk en zijn eerste Katharina eerst zesd'half jaar later, in February 1802, plaats had. Laatstgemelde dacht daarbij tevens zoo weinig aan een tweeden echt met den ridmeester West-

[1]) W. Bilderdijk enz. t. pl. bl. 29 en 30.

[2]) „Naar mate zijne liefde vuriger was, moet die voor hem te schokkender geweest zijn, en wel in staat die plotseling te verstikken, gelijk een toorts die in een waterkolk wordt uitgedoofd. Niobe versteende bij den dood harer kinderen; geen wonder, dat zijn hart voor haar versteende," enz. T. pl. bl. 28.

[3]) Ald. bl. 29, waar de notaris echter door een druk- of schrijffout verkeerdelijk Bodemeyer heet.

reenen, dat haar tweede huwelijk eerst zeven jaren later — in 1809 — plaats greep, nadat deze ridmeester zijn afscheid uit den dienst genomen had. [1]) Wellicht, dat zij hem dus in 1797 en 1802 zelfs nog niet eens kende.

En wat deed Bilderdijk intusschen? — Hij had te Londen, in 't laatst van 1795, de kennis met den vroegeren directeur van 't Haagsche Pictura, den schilder Schweickhardt, hernieuwd, die zich in 1786 uit Holland naar Engeland verplaatst had, en wiens beide oudste dochtertjens inmiddels van 9 en 8-jarige kinderen tot aanminnige meisjens van 18 en 19 jaren waren opgewassen [2]). De jongste van beiden, Katharina Wilhelmina, even teder van gemoed als begaafd van geest, was bestemd op Bilderdijks verder leven, den meest beslissenden invloed te oefenen. Zijne verhouding tot haar, met wie hij Fransch, Italiaansch en Duitsch las, werd weldra geheel die van Abailard tot Heloïze, toen — gelijk hij 't haar een jaar of wat later herinnerde —

> Toen haar zacht aandoenlijk harte nog niet wist voor wien het sloeg,
> Maar de lessen van een vader, van een minnaars lippen vroeg [3])

In 't eerst gaven zich die minnende lippen dan ook den schijn daarbij nog gansch vaderlijk te werk te gaan, blijkens de slotregels van den »teederen lierzang", waarmeê de dichter, den 8[den] Julij 1796, haar 19[den] jaardag vierde:

> O, laat me u dan in de armen klemmen,
> En laat een teedre, laat een vaderlijke kus,
> De wenschen van mijn hart bestemmen! [4])

Sedert waren zij zich echter, niet minder »teeder" voorzeker, maar hoe langer hoe minder »vaderlijk" gaan uiten, en brachten steeds onverholener aan den dag, wat er eigenlijk in den »vaderlijken" boezem omging. Wij kunnen de reeks van verzen, in 't tiende deel der volledige dichtwerken vervat, hier niet in geregelde orde

---

[1]) Alles naar de naauwkeurige aanteekeningen van Dr. Wap.

[2]) Nog een derde, jongere dochter, Anna Elizabeth, en een zoon Leonard — de tweelingbroêr van Katharina Wilhelmina — maakten het verdere gezin uit. Men wijzige daarna de voorstelling van A. Th., als waren A. E. en K. W. tweelingzusters.

[3]) Voorzang der tweede uitgave van den Ibn Doreid.

[4]) Dichtw. X, bl. 105.

doorloopen [1]); wij halen slechts uit een der laatste, dat aan Glycere (1796), enkele afdoende regels aan:

Wanneer mijn mond op uwe lippen
Een lieven kus, een kus vol teêrheid drukt;
Dan zweeft mijn mond op die koralen tippen,
Door dien magneet ten boezem uitgerukt.

Gun dan mijn hart, van mijne ziel begeven,
Een nieuwe ziel te zuigen uit uw borst,
Zieltogende op uw lippen vast te kleven!
In de adem van uw dierbaar hart te leven,
En blakende aan die levensbron te sneven,
Van nooit genoeg schoon steeds gelesclıte dorst. [2])

Bij zulk eene voortdurende lessching, moest er zeker allengs weinig meer onvoldaan blijven. En geen wonder voorwaar, zoo het teêrgestemde meisjen, dat eerst haar 20sten verjaardag te gemoet zag, niet duurzaam bestand bleek tegen zooveel ongestuimen hartstochts en ziedende minnedrift in dezen veertigjarigen, »zieldoordringenden en hartinnemenden" hofmaker! [3]) Het dichtstukjen, De Schaapjes getiteld, in dezen tijd naar het bekende Fransche van Mad^e. Deshoullières door haar gevolgd, strekt ons ten onwillekeurigen, maar welsprekenden getuige van haar aanvankelijken strijd en naderende bezwijking. »Natuur", heet het daar,

Natuur beveelt aan uwe harten;
Uw liefde kent die stem alleen,
En, ongenaakbaar voor haar smarten,
Geniet gij slechts haar zaligheên.
Gij hebt geen harteleed in tranen uit te gieten,
Die, als ons hart den plicht een offer brengen moet,
Van onze bleeke wangen vlieten!
Geen hopelooze wensch wordt in uw hart gevoed.

Wat is het voorrecht daar ge, o sterv'ling! meê durft pralen?
Dat naauw beperkt verstand? Wat hebt gij winst daarvan?

---

[1]) Men zie die in hun vermoedelijke volgreeks later in mijne bloemlezing.

[2]) Dichtw. X. blz. 80. Welk verschil meent men nu toch tusschen dergelijke minneliederen en die aan Odilde te zien?

[3]) „Zelden", zegt Da Costa, „is op meer zieldoordringende en hartinnemende wijze het hof gemaakt!"

Verstand, hetgeen de schok van elke drift doet dwalen,
En elke blik vervoeren kan?
O, schaapjens! gaat uw zorgloos leven
Niet boven aanzien en geboort',
Waarbij 't gevoelig hart steeds voor zich zelf moet leven,
En de onverbidbre plicht zijn heete wenschen stoort? [1])

Wel niemand waarlijk, die, bij dezen ongelijken worstelstrijd, den eersten steen tegen de teêre klaagster opheffen, die niet, uit den grond zijns harten, haar, bij de onvermijdelijke neêrlaag, vergevend na zal zeggen, wat zij »het neêrgeslagen Roosjen" in deze dagen zoo gevoelvol toezong:

Zij voedde geen vergif in haren zachten boezem,
't Geen immer het bederf bewerkte van heur bloesem;
Ach! zwakheid was alleen haar deel.
O, wand'laar! wil het haar niet wijten,
Dat haar de stormen nedersmijten,
Noch krenk heur neêrgebogen steel! [2])

Daarentegen heeft zich haar gewetenlooze verwinnaar, Mr. Willem Bilderdijk, meer dan een rechtmatig verwijt te doen. Deze »trouwgepaarde tortel" bekreunde zich toch, in deze aangelegenheid, zoo weinig om de »lieve wederga", op den ontwortelden »abeel" in Nederland achtergelaten, dat hij niet alleen »op een der lage berken" liever »een ander nest" stichtte, maar zelfs geheel vergat, hoe hij, maar anderhalve maand vóór zijn tedere verjaringsode, haar »zijn afbeeldsel tot borstsiersel" had overgemaakt. En juist een jaar nadat deze »man, die nooit heur tederheid verraadde", zich, in de versregels bij dat afbeeldsel, »aan 't hart van een geliefde gade" terugriep, kon hij, die altoos van Bijbelsche indrukken doordrongen was, en wiens rechtzinnig kerkgeloof dat voorvaderlijk gebruik zeker allerminst verachteloosd hebben zou; — kon hij in zijn »Huisbijbel" aanteekenen: *uxorem accepi* — ik heb een vrouw gekregen — en zoo (in geheel anderen zin trouwens dan zijn heiligverklaarders het zich opdringen) zich werkelijk beroemen »de man van twee echtgenooten" te zijn; al waren

[1]) Dichtw. van Vrouwe K. W. B. III. bl. 428.
[2]) Ald. bl. 429.

dan ook (gelijk hij wat later zong) geen »priesterlijke handen" bij die »goddelijke banden"-knooping met de tweede aan 't werk geweest, en al was hij hier (gelijk men 't, met een andere uitdrukking zijner dichtveêr meer prozaïsch, maar niet minder juist heeft geschetst [1]), zijn Koekeloer ten voorbeeld geweest: »zij wisten 't met hun beiden. En meenden 't wel; dat immers is genoeg."

Wie dat niet »genoeg" vonden, hebben sedert, op zijn eigen voorgang trouwens, allerlei verzinsels en »ijdele fabelen" te berde gebracht, om hem niet alleen vrij te spreken, maar ook zijn onschuldige eerste gade, in zijne plaats, de schuld te geven. Zijn Huisbijbel, brieven, en notarieele verklaring te baat nemende, hebben zij voorgewend, dat hij werkelijk èn op den 18den van Bloeimaand 1797 een wettig huwelijk met zijne tweede Katharina aanging, èn dat gerustelijk kon doen, omdat reeds in Zomermaand van 1796 zijn eerste echt ontbonden was, èn hij alleen dien tweeden echt een jaar of vijf geheim heeft gehouden, omdat (gelijk hij zeî) »de stadhouder dat bij voorraad wilde." [2]) Iets »raadselachtigs" bleef er dan voor sommigen hunner nog altijd wel in bestaan. [3]) Wij danken 't intusschen aan de onverdroten nasporingen van 's dichters grooten, maar waarheidlievenden bewonderaar Dr. Wap, dat alle raadselachtigheid in dezen is weggenomen, en alles in zijn bijzonderheden aan 't licht gebracht. Daardoor is toch gebleken, dat de dagteekening van Mei 1797, door Da Costa als die van zijn »huwelijk" aangegeven, niet zijne echtviering, maar die van de oudste juffer Schweickhardt met den heer Rietveld Texier betrof, en dat zijn Bijbelsche aanteekening dus alleen in zoo verre juist zou kunnen zijn, als hij op dien dag werkelijk zijn »goddelijke banden" zonder »priesterlijke handen" gelegd hebben mocht. Hij richtte dan ook, den 20sten van Oogstmaand van dat jaar, uit de »lage berken" van Brunswijk aan zijn »abeel"-gade in Den Haag een briefjen, waarin hij haar verzocht, »provizioneel met (zijn) zoontje Elius" bij hem te komen, haar een ontvangst »met open hart en armen" toezeggende. [4]) Een

---

[1]) Busken Huet in den *Nederlandschen Spectator* voor 1860.

[2]) *Brieven* I. bl. 215.

[3]) Gelijk b. v. Da Costa, die het zoo betitelt.

[4]) Naar het afschrift, in bezit van Dr. Wap.

maand te voren had hij, in hetzelfde Brunswijk, zijn juist tot hem overgekomen Londensche liefste toegezongen:

„O, dierbre! blijf mij steeds, blijf me eindloos teêr beminnen
Beminnen —? Ach, mijn ziel, hoe weinig zegt dit woord!
Neen, smelten wij ineen met hart en ziel en zinnen,
En, kan de liefde 't graf verwinnen,
Ach! de onze dure en blaak' door de eindlooze eeuwen voort!" [1]) —

Zijn geweten wist hij, op dit punt, geheel tot rust te brengen, door de zes jaar later aan zijn ouden vriend en voorstander, den Leidschen Dr. Verschuur, verraden redeneering: »daar mijn gestel mij niet toeliet, zonder vrouw te leven, heb ik, na van de mijne verlaten te zijn en de dissolutie des huwelijks daardoor ipso jure (rechtens zelf) geschied, bewezen te hebben, in Engeland hertrouwd." [2]) Intusschen was hij van de deugdelijkheid dier echtontbinding niet zóó overtuigd, of hij liet, in de eerste vier of vijf jaar, zijn nieuwe huisvrouw, in plaats van te Brunswijk, te Berlijn, te Peine of te Hildesheim bevallen, en eerst in 't najaar van 1802 — na de werkelijke scheiding — haar kraambed te Brunswijk opslaan. [3]) Eerst na dien tijd ook maakte hij van zijn nu vijfjarige tweede verbintenis aan zijn Hollandsche vrienden, Uylenbroek, Verschuur en anderen, en aan zijn oudste dochter, die toen te Utrecht school leî, gewag. In haar antwoord gaf hem de laatste hare bevreemding te kennen, sprak van haar in Holland verbleven moeder, en haalde zich daardoor dien beklagbrief over haar »gebrek aan délicatesse" op den hals, dien Alberdingk Thijm om zijn »allerliefst"-heid aanhaalt [4]), maar waaruit hij de voor Bilderdijk meest karaktristieke zinsneden niet heeft aangevoerd; de aanmaning namelijk, om »een braaf en verstandig meisjen, en vooral een Christen" te worden, doch daarbij „wel te bedenken, dat geen bloot zedelijke wandel, geen zoogenaamde deugd of braafheid ons ten Hemel voert"; dat er »geen deugd

---

[1]) Zie het vers *Aan* .... *Dichtw.* X. bl. 369.

[2]) Onuitgegeven, naar 't afschrift mij door Mr. J. D. van Ketwich Verschuur verstrekt.

[3]) Naar de nasporingen van Dr. Wap.

[4]) T. pl. bl. 31.

(is) dan door Gods zaligmakende genade, alle andere deugd slechts in naam bestaat, en nietig ja, zondig (is)." [1]) Met deze deugd- en zondebeschouwing moest het den Heer van Teisterbant — gelijk Bilderdijk zich te Brunswijk noemen liet — zeker minder bezwaarlijk vallen — wat ons Da Costa met zooveel zalving van hem meldt — zijn teêrbeminde tweede Katharina „tot geen Nederlandsche dichteresse, maar geloofsvolle Christin" op te leiden [2]), en haar tevens al de zaligheid van den »waren kus" en 't zoetste mingenot, bij ontstentenis harer in Holland verbleven voorgangster op dat liefdepad, te schetsen [3]).

Geen wonder, dat, in deze genoeglijke opleiding tot de kennis van den waren Kus en 't ware Kristendom, de leergrage discipelin weldra de kennelijkste blijken van hare vorderingen in beiden gaf. Zij uit ze haren »welgeprezene" o. a. in hare dichterlijke schets van »de Omarming" [4]):

Zie den dartlen wijngaardrank,
Zich aan 't druiventrosjen vlechten!
Zie het bietjen zich met drift
Op het blozend roosjen hechten!
Zie, hoe 't torelduifje kust, enz.

Mocht ik u, o dierbre! zoo,
Gij mij zoo in d'arm ontfangen,
Om, in ketenen der min,
Eeuwig hart aan hart te prangen!

Sterven wilde ik in uw arm,
Als gij ook die wellust deelde!
Kussend sterven in 't genot
Van zoo onuitputbre weelde!

— — — — — — — — —

[1]) Naar een afschrift uit de verzameling Tollens.

[2]) *De mensch en de dichter.* *W. B.* bl. 131. „De edele vrouw," zoo voegt hij daar in de aantt. bij, „hoe uitnemend ook hare deugden waren, en hoe diep haar natuurlijk *religieus* gevoel, heeft toch eerst aan haren echtgenoot — ik kan dit met de meeste zekerheid hier aanteekenen — te danken gehad de wezenlijke waardeering van dien Bijbel, Gods woord, die de weg der zaligheid *niet door deugden of werken,* maar *door genade en wedergeboorte* verkondigt."

[3]) Zie „*De ware kus, Genoegen,* en *Aan mijne Filumene,* Deel X, bl. 109, 373 en vg.

[4]) Zie hare *Dichtwerken* III, blz. 177.

Daar wij sterven, zal ons graf
Eeuwig voort van myrthen bloeien,
Onze zielen dan vereend
Zullen voor Gods aanschijn spoeien!

Doch alle scherts daargelaten, die tegenover zooveel kwakzalvens, als men zich met dit kusgraag kristen-geloof veroorloofd heeft, gewis niet minder veroorloofd was; — hoe stond het eigenlijk met Bilderdijks verhouding tot de rechtzinnig hervormde kerkleer? Op voorgang van Da Costa, nemen ook wij deze echtsaanleiding te baat, eenige regelen aan de beantwoording dier vraag te wijden, minder hoogdravend en zalvend wellicht, maar meer — naar wij vertrouwen — overeenkomstig den werkelijken aard der dingen en 's dichters natuurlijken aanleg en karakter. Hij moge toch, als »teder kind van nog geen derd'half jaren" (gelijk hij 't ons ergers wil diets maken), uit de rijmpreeken van Grootvader Cats geleerd hebben, »met volle toeverzicht op (God) alleen te staren. Aan Hem alleen (zijn) lot te hechten, al zijn hoop te stellen in Zijn zorg!" [1] — Hij moge later, zoo in dicht als in proza, herhaaldelijk van zijn Kristelijke geloofsbeginselen hebben gehandeld, en den verrasten Haagschen predikanten, die in den ontrouwen kerkganger een halfgeloovige vermoedden, over hun eigen onrechtzinnigheid de les hebben gelezen; — die rechtzinnigheid, die steeds toenemende gehechtheid aan het kerkelijke leerstelsel, aan den zoendood des kruises tot zondedelging en genadebetoon, was bij hem — en ziedaar inderdaad de geheele oplossing van het raadsel — een zaak van het *hoofd*, niet van het *hart*. Hij had er zich met zijn denkkracht in vastgeworteld, het allengs, tot in zijn uiterste vertakkingen, in zijn brein opgenomen, het in al zijn gevolgtrekkingen op maatschappij en leven doordacht, en het zoo tot het beginsel gemaakt, van waar — *niet* zijne handelingen voorwaar, maar — al zijn bespiegelingen uitgingen. Evenzoo als hij zich, op staatsgebied, het oppermachtig monarchale beginsel tot richtsnoer van al zijn maatschappelijke en staatsbeschouwingen eensvooral gekozen, of liever — want dat was bij 't een zoowel als 't ander, bij ge-

[1]) Zie de versregels aangehaald bij da Costa, *De mensch en de dichter*, bl. 133.

loofs- zoowel als regeeringsbegrippen het geval — zich opgedrongen had. Van alle halfheid was een geest, als de zijne, warsch; maar de heelheid, waarin hij zijn voldoening zocht, kwam niet uit zijn volle menschheid, uit zijn hoofd en hart beiden, voort. Hij putte ze alleen uit zijne hersenen, zonder zijn hart er een ander deel in te gunnen, dan het kunstmatige, waaruit het geen kracht kon putten, en waardoor het dus — in spijt van alle dichterlijke geloofsontboezemingen — steeds even onvoldaan en wrevelig bleef. Een geloof, dat uit het hart voortspruit, dat in het diepst van 't gemoed wortelt — als dat van een Paulus of Luther bijv. — vervult den ganschen mensch en volstaat voor al zijn zedelijke behoeften. Bilderdijk had zulk een geloovig hart of gemoed niet; hij was — hijzelf heeft het ons meêgedeeld — in de hoogste mate eigenlievend en hoogmoedig, onmatig in zijne begeerten en onvoldaan steeds in zijne eischen. Hij moest eigentlijk »een wereldjen apart" hebben, gelijk hij 't eenmaal aan zijn vrienden Tydeman betuigde [1]), en dat kon men er natuurlijk niet voor hem op nahouden. Ook zijn opgedrongen en kunstmatig hersengeloof kon hem dat niet verschaffen; hij mocht er zich en anderen van voorspiegelen en voorzingen wat hij wilde. Men kan zich nu eenmaal niet waar maken, wat onwaar is; en wie zich dus — gelijk helaas! de zwakhoofdige en flauwhartige meerderheid — met geen halve waarheid te vreden wil stellen, moet òf zoo geloovig van gemoed zijn, dat hij daaruit de rust, den vrede en 't genot zijns levens weet te putten, òf zoo krachtig en helder van hoofd, dat hij ook zijn ongeloovig gemoed van daaruit — niet met opgedrongen kunstmatige geloofsbespiegelingen te paayen zoekt, maar — met een levenwekkende warmte te bestralen weet, die, niet minder dan die rust van 't geloovig hart, den ganschen mensch doordringen en, in veel omvattender zin dan zij, voor hem zelf en anderen weldadig en veredelend werken kan.

In al zijn onvreê met zich zelf en anderen, was Bilderdijk intusschen, in zijn tweede huisvriendin, een voortdurende bron van verzachting en vertroosting geschonken, »een onwaardeerbre

[1]) Zie de plaats uit zijne briefwisseling aangehaald in den *Levensbode*, II. bl. 419,

schat bij al zijn vermeende en wezenlijke rampen", omtrent welken men met Alberdingk Thijms lof — had hij haar slechts niet zoo uitsluitend en eenzijdig gehuldigd — ten volle kan instemmen. »Zij hing (hem) aan", zegt hij [1]), »met de hemelsche toegeeflijkheid eener uitmuntende maar minnende vrouw, met de schrandere bewondering en vruchtbare sympathie eener begaafde leerling, met den tederen eerbied en grenzenlooze offerwilligheid eener nederige dochter". Zij verdiende dan ook ten volle de reeks van verzen, waarin hij, van den aanvang huns zamenlevens af, al haar uiterlijke en innerlijke gaven van geest en gemoed, gelijk al het echtheil hem door haar geschonken, zijn onuitputtelijke hulde bracht.

Had hij die hulde maar niet, gelijk (op zijn verderfelijk voorbeeld) anderen, met den snoodsten smaad — het woord is waarlijk niet te sterk — tegen zijn vroeger zoo hartstochtelijk geliefde *Odilde* gepaard. Men oordeele uit dit eenige staaltjen. Hun beider spruit Elius was, ver van zijne betrekkingen, te Landau in krijgsdienst [2]) overleden. Op 't vernemen van dat bericht schrijft Bilderdijk: »Dat mijn Elius dood is zult gij weten. *Zijn moeder zal nu wel te vreden zijn.* Tetterode heeft het mij door Wiselius doen weten, met omstandigheden, die *dat monster* kenteekenen. O God, hoe vervalt men, wanneer men eens afwijkt!" [3]) — Grievender kon men wel geen eenmaal teêrbeminde gade, bij den dood van den haar wreed ontrukten lieveling, bejegenen. Die Elius toch was haar steeds ter zij gebleven, gelijk zijn oudere zuster door Bilderdijk was grootgebracht, of althans op scholen in de kost gegeven, waar zij grootgebracht kon worden. En waarin bestond nu die gansche »afwijking"? Dat zij niet de slaafsche onderwerping aan de grillen van haar »onmatigen" echtge-

---

1) T. pl. bl. 33.

2) Niet in Pruisischen, gelijk min juist bij Alb. Thijm gelezen wordt, maar in Franschen. Hij was namelijk, als al zijn evenouders, voor 't leger van den Keizer geprest, en niettegenstaande alle pogingen, in 't werk gesteld, om hem een plaatsvervanger te bezorgen, weggevoerd, toen deze niet tijdig genoeg gevonden werd.

3) *Briefwisseling* met de Tydemans, I. bl. 415. Bij de uitgave is de uitdrukking verzacht, en „dat monster" door een „[haar]" vervangen. De meêdeeling der oorspronkelijke lezing, om welke 't mij hier te doen was, dank ik alweder den heer Wap.

noot had, waardoor zijne tweede gezellin alleen het duurzaam bij hem kon uithouden, en daarin dan ook (naar men zegt) steeds de gerechte straf voor hare jeugdige overtreding van de wetten der tucht erkende. Het »monster" intusschen gaf geen andere blijken van haar »tevredenheid", dan dat zij haar veel beschreiden lieveling een gedenksteen op zijn graf liet plaatsen.

En van den man, die zoo over haar spreken kon, zegt men ons, dat »de liefde voor de waarheid hem verslond". [1]) »De dienst der waarheid (heet het [2]) ging hem boven alles: maar die dienst is vooral daarom zoo beminlijk, zoo *stichtend*, zoo verlokkelijk, omdat er *nergens* de dienst der schoonheid aan opgeofferd wordt, en deze weder niet ten koste van het *goede* wordt gehuldigd." Is er ooit onhoudbarer stelling uitgesproken? Doch wat laat men er dan ook op volgen? — »Zoo er in Bilderdijk op dezen laatsten regel uitzonderingen voorkomen, schrijve men ze der menschelijke zwakheid toe, waarboven de groote man evenmin als eenig sterveling verheven was." Op die voorwaarde kan men er vrede meê hebben; maar waartoe dan al dat vorige? — En waarom dan niet veel liever, zonder al die verderen omhaal, eenvoudig weg gezegd: Bilderdijk was een zwak mensch, maar een groot dichter, met een scherpzinnig, maar te dikwerf verbijsterd hoofd, en een door zelfvertroeteling voor alle levensgeluk bedorven gemoed? [3]) — En waarom hem toch overal, tegen alle feitelijke waarheid aan, tot een soort van heilige en afgod verheven, wiens »uitgestrooide zaad, wel verre van reeds uitgebloeid te zijn, nog nauwelijks heeft wortel gevat?" [4]) Hij moge zich zoo moederkerkelijk in zijne schriften

[1]) Alb. Thijm, t. pl. bl. 58.

[2]) Alb. bl. 62.

[3]) Zijn trouwe en kalme voorstander en vriend Mr. Jeronimo de Vries heeft hem „aan den lezer" zijner Briefwisseling eigenlijk al heel gelijkend geschetst: „Bilderdijk had dwaas- en buitensporigheden; hij was door opvoeding, door omstandigheden, door vervolging, en *door toe te geven aan eigen hartstochten*, donker en overdreven, *dikwerf anderen en zich zelven meest in den weg*, ja, mijnen en zijnen besten vrienden somwijlen tot rechtmatige aanstoot." Slechts „door een voorzichtig opmerker van zijn gestel en kwaal, *als zieke*, behandeld" liet zich wat met hem aanvangen, en kwam zijn „inderdaad goedwillig en gedienstig" karakter aan den dag. (*Brieven* II, bl. VIII en IX.)

[4]) Aldaar bl. 69.

hebben uitgelaten, als de getrouwste en ijverigste zonen dier kerk het maar wenschen kunnen [1]; hij moge in katholieke geestvervoering zelfs hebben uitgeroepen: »het huwelijk is bij mij eene heilige zaak, en de hervormde kerk heeft er van zeer vroeg reeds te licht over gedacht" [2]; onder haar heiligen zal het pauselijke Rome hem toch wel nimmer kunnen opnemen, en zoo »licht", als hij tegenover zijn eerste Katharina, dacht zelfs de hervormde kerk zeker niet over den echt. Ik geloof daarom, dat wij, alles saamgenomen, te zijnen opzichte best zullen doen, met ons enkel aan de slotzin van dit St. Annen-stukjen te houden, en met Alberdingk Thijm te hopen, dat »de H. dichteresse van den *magnificat*, de vereerde en beminde advokaterse der Christenen Gods barmhartigheid (voor hem mag) hebben ingeroepen!" — Hij had ze inderdaad wel noodig.

Deventer, Dec. 1867. VAN VLOTEN.

---

[1]) Zie de reeks zijner aangehaalde uitingen, aldaar bl. 67 en 68.

[2]) Aldaar bladz. 67.

GESCHIEDENIS.

Een dépêche op rijm. (vgl. XVII. blz. 164, 292). Het was mij onbekend, dat die dépêche ooit openbaar was gemaakt; doch nu Nîl Admirari gelooft de verzekering te kunnen geven, dat zij uit de hersens van den redakteur of medearbeider van de Quarterly Review is voortgekomen, moet ik hem mijnerzijds de verzekering geven, dat hij zich vergist en dat de verzen wel degelijk van Canning, en door hem aan Sir Charles Bagot gezonden zijn. Ik vleide mij, dat men genoeg krediet had voor mijne waarheidliefde om te onderstellen, dat ik, op mijn ouden dag, geen anecdote van dezen aard, en een groot man betreffende, vertellen zou, indien ik eenigen twijfel aangaande de echtheid koesterde. Had Nîl Admirari mij, eer hij zijn artikel schreef, de eer aangedaan, om mij te vragen wie mijn autoriteit was, ik zou hem die gaarne gemeld hebben, en ik ben overtuigd dat hij zijn bezwaar zou hebben t' huis gehouden; mijne bron hier in 't openbaar te noemen acht ik minder gepast: voor de lezers van den Navorscher moet het genoeg zijn, wanneer ik aantoon, dat geen der argumenten, die Nîl Admirari tot wettiging van zijn twijfel aanvoert, den toets eener gezonde kritiek kan doorstaan. Het spijt mij, dat hij dit debat heeft uitgelokt; want uit den inhoud van dit en van andere artikelen, die uit zijne pen gevloeid zijn, blijkt mij, dat hij ook een man is van reeds gevorderden leeftijd en bovendien van veelzijdige kennis; maar tegenover iemand die zijn naam niet noemt en mij — om de zaak bij haar

naam te noemen — als een lichtgeloovigen sprookjesverteller voorstelt, heb ik eigenlijk geen konsideratie in acht te nemen. Ik hoop echter mij zoo bezadigd mogelijk uit te drukken, het is mij niet te doen om iemand te grieven; maar om mij zelven te rechtvaardigen en tevens aan te toonen, hoe gevaarlijk het is iemand tegen te spreken, wanneer men zulks niet kan doen dan op onhoudbare gronden.

Een eerste argument, door Nîl Admirari gebezigd, is ontleend aan hetgeen men innerlijke bewijskracht noemt. Canning was een voortreffelijk redenaar en had in zijn jeugd proeven gegeven van een goed dichterstalent; en de verzen der dépêche zijn „jammerlijke rijmen" en „prulwerk". Gesteld dit ware eens zoo, dan dient er altijd onderscheid gemaakt te worden tusschen verzen die aan een vertrouwd vriend geschreven zijn zonder dat zij bestemd zijn om verder te gaan, en verzen die men laat drukken en die men daarom zijn best doet, zoo *presentabel* mogelijk te maken. Ik heb zelf wel honderd malen, in brieven aan vrienden, tot mijn of zijn vermaak rijmen neêrgeschreven, die ik niet gaarne in dien staat onder de oogen van een kieskeurig publiek zou hebben gebracht. De gevolgtrekking, die te dezen opzichte door Nîl Admirari gemaakt is, gaat niet op.

Maar zijn nu de rijmen inderdaad zoo slecht? Dat Nîl Admirari ze niet mooi vindt is volkomen konsequent en overeenkomstig het door hem gekozen devies, en misschien, zoo ik zijn naam wist, zou ik in hem een bevoegd beoordeelaar van poëzie erkennen; maar zoo lang ik dien niet weet, ben ik volkomen gerechtigd hem, met Boileau, te vragen:

Et vous, pour en juger, vous y connaissez vous?

Zonder nu te verlangen, dat men aan mijne uitspraak eenig gewicht hecht, meen ik toch van mijn kindschheid af te veel omgang met lieden van fijnen en kieschen smaak te hebben gehad en zelf genoeg mij in de kennis van in- en buitenlandsche letterkunde te hebben geoefend om eenigszins te kunnen beoordeelen of een vers al dan niet onder de prullen gerangschikt moet worden, en dan moet ik betuigen, dat ik volstrekt niet instem met het ongunstig, doch geheel ongemotiveerd vonnis, door Nîl Admirari *ex tripode* over de berijmde dépêche geveld.

Dit is zeker, dat, toen zij mij werd voorgelezen door een Engelschman (niet alleen van hooge beschaving, maar ook van fijnen smaak en die ze mij mededeelde omdat hij ze zeer geestig vond, en de verzen *perhaps not the worst* achtte van die Canning gemaakt had) ik ze terstond van buiten kende; wat althans bewijst, dat er iets in moest zitten dat mij trof. Over smaak valt niet te twisten; maar een vers om een prul te heeten moet òf zondigen tegen maat, kadans, rijm, taal of stijl, òf geheel ledig zijn van gedachten, en nu vraag ik, welke zonde van dien aard men aan de beide volgende regels verwijten kan?

In matter of commerce the fault of the Dutch
Is giving too little and asking too much.

Wat den vorm betreft zijn zij onberispelijk; en wat den inhoud betreft wil ik wel eens weten, hoe men de beweering, die er in vervat is, op korter, duidelijker en gelukkiger wijze zou kunnen uitdrukken. 't Moge geen verhevene poëzie zijn; maar ik heb onder 't geen men met dien naam bestempelt, zoo in 't Hollandsch als in 't Engelsch, maar al te dikwijls verzen aangetroffen, die ik eerder met den naam van prulrijmen betitelen zou, dan deze regels van Canning. 't Zou mij niet verwonderen dat zij hem, toen hij zijn meening formuleeren wilde, onwillekeurig uit de pen vloeiden, dat hij er mede te vrede was en, de dépêche eenmaal op rijm begonnen hebbende, die ook op rijm voltooide.

En hiermede kom ik van zelven tot het bespreken van den tweeden en voornaamsten grond van onwaarschijnlijkheid. Dat de *beroemde* staatsman Canning, en nog wel in een *officiëele* dépêche, zich zóó zou bezondigd hebben, ja, dat strijdt zeker tegen alle denkbeelden die een witgedaste deftige Hollander zich van het *decorum* maakt. Maar — en dit is al wat ik hierop antwoord — Canning was geen witgedaste Hollander; hij was een Engelschman, en nu is er geen Engelschman, die niet eenmaal in zijn leven een daad pleegt, die wat excentriek schijnt: en de daad is mij dan ook voorgesteld als een excentriciteit, maar die toch in haar soort heel aardig en origineel was.

En nu — het laatste argument: Nîl Admirari heeft in der tijd de anecdote medegedeeld aan den minister Verstolk, en die had

er nooit iets van gehoord, ofschoon hij dagelijks met Sir Charles Bagot in aanraking kwam. Dat doet de deur toe! Ga eens, zoo gij met den Heer de Moustier bevriend zijt, hem vragen welke dépêche in cijferschrift de Russische gezant te Parijs van Prins Gortschakoff ontvangen heeft, en hij zal u op zijne beurt vragen, of gij hem voor den gek houdt. Wel ben ik het eens met Nîl Admirari, dat men zich over niets verwonderen moet; maar toch zou ik mij verwonderen, indien Sir Charles den inhoud eener dépêche, die hem op zoo geheimzinnige manier geworden was, juist aan den Minister van Buitenlandsche zaken, en nog wel in al haar kleuren, zou gaan mededeelen.

Mij dunkt, indien de reputatie van Canning eenige schade kon lijden bij het openbaar maken van het gebeurde, zouden wij dan het handhaven van die reputatie niet gerust aan zijne landgenooten kunnen overlaten? Maar dat, toen het stuk in een Engelsche *Review* werd medegedeeld, zich geen stem daar tegen verhief, bewijst genoeg, dat geen Engelschman aan de echtheid daarvan twijfelde, en dat geen Engelschman er eenige ergernis uit nam.

J. VAN LENNEP.

Geslacht Tromp. Cornelis Tromp. (vgl. XVII, blz. 289.) Een paar opmerkingen veroorloof ik mij op de belangrijke mededeelingen van jhr. mr. v. K.

Vooreerst, Cornelis Tromp was nog kapitein in 1653, in welke kwaliteit hij deel nam aan het belangrijke gevecht door den commandeur Johan van Galen tegen den engelschen schout-bij-nacht Appleton bij Livorno geleverd. In het najaar van hetzelfde jaar werd hij tot schout-bij-nacht aangesteld [1]).

De rang van vice-admiraal is een rang tusschen schout-bij-nacht en luitenant-admiraal.

Bij geen der brieven die mij van Marten Harpertsz zijn voorgekomen zag ik deze gezegeld met het wapen van van der Wel, drie gouden kruisen op een rood veld, maar altijd met het door

[1]) Bij de Engelschen en Franschen wordt deze rang genoemd rear-amiral, contre-amiral.

jhr. mr. v. K. opgegevene, met deze uitzondering, dat er geen griffioenen op voorkomen.

Een brief, door zijne weduwe Cornelia Berkhout aan de admiraliteit van de Maas op den 25 aug. 1653 geschreven, is even zoo gezegeld.

Daarentegen ziet men het wapen met de griffioenen boven de vier kapitale schilderijen, door Willem van de Velde vervaardigd, voorstellende de zeeslagen van Duinkerken, 1639, Duins, 1639, ter Heide, 1653, en Livorno, mede in 1653, thans berustende in het rijks archief.

Eene ridderorde van de Roode Hand van Engeland was mij onbekend, maar ik zie bij Rietstap „dat de Baronets van Engeland nog altijd het wapen van Ulster, eene roode linkerhand in een zilveren veld in hun schild blijven voeren, ter herinnering dat hunne orde werd ingesteld om die provincie te gaan bebouwen" [1]; zoodat er m. i. hiermede geene ridderorde van de Roode Hand kan worden bedoeld.

Mattheus Lannoy en Heynrich Pennetier (vgl. A. R.; XV, bl. 193.) Het boek, Nav. VIII, bl. 374 vermeld, bevat blijkbaar een antwoord op het stuk dat zij na hunne terugkeering tot het catholicisme hadden uitgegeven en waarin zij de gevoelens, die zij vroeger verkondigd hadden, herriepen. Dit laatste werk zal zeker hetzelfde zijn, waarvan Serrure, Vaderl. Museum, dl. I, bl. 230, den titel opgeeft, namelijk:

Die verclaringhe ende verworpinghe van het valsch verstant ende tquaet misbruycken van sommige sententien der heyligher schrifturen .... Door Mattheus van Lannoy ende Henderich Penetier, de welcke gheweest hebben ministers der nieuwe religie, diemen noenpt die ghereformeerde..... Nu corts overgheset in onse nederlandsche tale... Tot Douway. By my Jan Boogarts, ghesworen drukker der C. M. woonende inden gulden Bijbel. Int iaer MDLXXVIII.

De vertaler noemt zich F. J. S. S. T. D. De laatste dier letters geven zijnen rang te kennen, doctor der heilige godgeleerdheid.

ALIQUIS.

[1]) Handboek der wapenkunde, blz. 343.

VRAGEN.

1. **Panis benedictus en zwanenmerken.** Een engelsche vriend heeft mij onlangs in een brief de twee volgende vragen ter beantwoording voorgelegd. Ik heb natuurlijk getracht te vinden wat hij zocht, doch ben slechts gedeeltelijk daarin geslaagd. Misschien kunnen de lezers van den Navorscher mij helpen,

De eerste vraag betreft een gebruik in de R. C. kerk.

„The question I was especially anxious to ask, was wether the „practice of giving to the people unconsecrated bread after mass „ever prevailed in the church of Holland before the Reformation.

„In the middle ages in England, and I believe in many other „parts of christendom this *Holy Bread* (*Panis Benedictus* or *Eulogia*) „was in frequent use. The Reformers made it one of the charges against „the old church that they made the *Panis Benedictus* a substitute „for the Eucharist. In old inventories of church goods baskets for „holding this holy bread are sometimes mentioned. I am much „interested in this ritual observance and should be much obliged „to you if yon can direct my attention to any instances of its use „in your country. I believe it continued in use in France until „the French Revolution."

De tweede vraag handelt over wat de schrijver „Swan-Marks" noemt:

„I am about to edit for the Society of antiquaries, some rolls, „containing sketches of the marks that were used in the sixteenth „century, to distinguish one gentleman's swans from anothers. They „are frequently of semiheraldic nature but more commonly are like „merchants marks. Did any custom of this kind prevail in your „country and if it did, have any of the marks been engraved?"

H. Tiedeman.

2. **Zwanenmaal, zwanenregt.** Met de vraag van mijn engelschen vriend, breng ik de twee volgende vragen in verband:

1. „*Zwanenmaal* was de naam eener feestviereng, die voormaals „te 's Hertogenbosch gehouden werd, ter gedachtenis van de ver„zoening tusschen twee magtige edellieden in die stad, die op „zekeren vastenavond verkregen werd door een maaltijd, waarop

„een welmeenend Bosschenaar de twee verbitterde heeren genoo-„digd had, en waarop een zwaan den hoofdschotel vulde. Uit „blijdschap over den gewenschten uitslag besloot men jaarlijks „zulk een vriendenmaal te houden, en ook eene broederschap op „te rigten, welks leden den naam van zwanenbroeders kregen. „Wanneer deze vereeniging gesticht is, is niet bekend, maar zij „schijnt tot het jaar 1566 geduurd te hebben, toen het begin van „ernstige twisten er waarschijnlijk een einde aan gemaakt heeft."

(Algemeen Woordenboek der Zamenleving.)

Waar kan men over dit „Zwanenmaal" lezen?

2. „*Zwanenregt* was het regt om zwanen te houden, eene be-„voegdheid die oudtijds hier te lande slechts aan enkele steden, „kasteelen of bijzondere personen toegekend werd."

(Ibid.)

Hebben de personen, die dit zwanenregt verkregen, diplomaas of „swan-marks" gehad? Zoo ja, waar kan men ze dan gegraveerd vinden?

H. Tiedeman.

3. **Belasting op de honden.** Is dit eene uitvinding van deze eeuw? Of heeft men ook in vroegeren tijd den eigenaars van die dieren belasting opgelegd? Vooral wenschte ik te weten, of dit in ons vaderland het geval geweest is, en zoo ja, wanneer en waar, hoe hoog was die belasting en op welke wijze werd zij geheven?

T. G.

4. **Baron d'Aunneau en Pieter Manteau van Dalem.** In Notes and Queries komen twee vragen voor betreffende *Dutchland and the Dutchlanders.* Ik laat ze hier volgen. Welligt kan Holland de Britten bijstaan in het oplossen der hangende en »ingewikkelde" vraagstukken.

Eerste vraag (N, Q, 3rd S, XII bl. 346).

„*Baron d'Aunneau.* Where is any information to be found con-»cerning Baron d'Aunneau a Dutchman who is said to have been »slain near Nottingham during the great civil war? Where was he »killed and at what date? See Royal Martyrs, a broadside prin-»ted by Tho. Newcomb, living in Thames-street over against Bay-

»nards Castle, 1660. The copy from which I quote is N°. 537 »of the Society of antiquaries' Collection.

EDWARD PEACOCK."

Tweede vraag (N, Q, 3rd 5. XII bl. 376).

»*Peter Manteau van Dalem* was Engineer-General in Sir Tho»mas Fairfax's army in 1646. Sie Sprigg, Anglia Rediviva, ed. »1854, p. 330. Can any of your Dutch correspondents tell me who »he was? EDUARD PEACOCK."

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Doggersbank-lint. (vgl. XVI, bl. 234, 294, 331; XVII, bl. 237). Bij het lezen der artikelen over dit onderwerp, herinnerde ik mij iets daaromtrent in mijn familie-papieren aangetroffen te hebben. — Ik vond den brief, deel hem hier gedeeltelijk mede, en voeg er, om de gevoelens dier dagen te doen kennen, een paar fragmenten uit twee andere brieven bij. Alle zijn door de moeder mijns oudooms, wier beide zoons en neven op de vloot dienden, aan hem geschreven, de eerste vóór, de tweede na den slag.

»8 Januarij 1781.

Lieve Carel!

. . . .

Leeft allesints gesegent en voorspoedig, opdat de loopbaan uwes levens mag worden het pad der helden. Gij begint deselve in een tijdstip, dat altoos merkwaardig sal blijven in de dagregisters van

Nederland. Gij hebt een braven Capteijn aan u hoofd en alles voorspelt mij het geluk van mijn lieve soon: hoe verblijd sullen onse harten sijn U eenmaal weder te mogen sien na veele gevaren als een dapper jong man te hebben doorgestaan. Alsdan sal er ook niets aan u fortuin ontbreken, want welverdienden lof word tog 't sij vroeg of laat erkend. Met er tijd, lieve Carel, sal het seker ernst worden en ik hoop dat wij eyndlijk ons sullen durven laten sien aan onse vijanden en dat de oude Nederlandsche dapperheijt nog eens weer sal bloeijen en zegevieren. Uw broeder ten minsten is seer blijde, en ik denk dat de breking met Engeland veele dappere harten sal hebben doen kloppen . . .

. . . .

Ik blijf met de tederste gevoelens,

Uw liefhebbende moeder,

J. E. H. VER HUELL, geb. VAN ROUWENOORT."

»Doetinchem, den 14 Augustus 1781.

Lieve Soon!

Ik haaste mij om U uit ons aller naam op het hartelijkste geluk te wenschen met de alleraangenaamste gebeurtenis en heugelijke overwinning op onse vijanden behaald. Wat stoffe van dankbaarheijt aan het goedgunstig Opperwesen hebben wij niet, lieve Carel, dat Gijl. bij sulk een overmagt het slagveld hebt mogen behouden, den hemel gunne u, mijn lieve Soon, in 't vervolg van uw leven, wanneer gij wederom tot een gevegt geroepen word, steeds gelijken segen, gelijke overwinning over uwen vijand. Verder wenschen wij van harten, dat dese gebeurtenis tot vermeerdering van uw fortuin moge strekken en wij eerlang sullen mogen hooren, dat U Luitenant effectief sijt geworden. Volgens de berigten, die wij tot heden toe hebben, is de Argo so door en doorschooten, dat hij nimmer weer zee kan bouwen, derhalve

hopen wij neef Staring met den eersten te sullen mogen feliciteren met een groter schip, als sijnde niet meer als eene billike beloning voor Sijn Ed. betoonde moet en beleijd. U kunt ligt begrijpen wat een vreugde er op de tijding van de overwinning hier in onse stat en overal heeft plaats gehad . . . .

. . . .

Weest verzekert van de tedere liefde enz."

In een brief van 9 october 1781 vond ik het volgende betreffende het lint en de wijze waarop het gedragen werd.

»Lieve Soon!

. . . .

Ik hoop eer ik dese sluit het Lint »à la Zoutman" te sullen ontfangen, dat ik reeds voor U ontboden heb; er is sulk een aftrek in, dat het onder anderen op de Nijmeegsche kermis met duisende van ellen verkogt is, en van ieder een, ja selfs van fijne lui, die anders geen linten dragen, tans gedragen word.

Tot dus verre had ik dese geschreven — doch het lint niet hebbende heb ik de brief liever een postdag langer willen laten liggen; eijndlijk heb ik het lint gekregen, dat moet UE. om een ronde hoed of engelsche muts doen en laten aan de eene sij twee eijndjes afhangen. So draagt men het hier. Ik hoop, lieve Carel, dat ik er u eerlang mede sien sal, 't sou ons een besonder genoegen sijn onse beijde helden eens samen hier te sien . . .

. . . .

Blijvende intusschen enz."

Aangenaam is het mij den heer G. P. Roos deze particulariteiten te kunnen mededeelen. Van de gelegenheid maak ik gebruik om aan Saxo Sylvius [die zelf niet voor zijn naam durft uit te komen] onder 't oog te brengen, dat mijn familienaam niet is Verhuel, maar

A. VER HUELL.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Register op de Notulen van den raad van Middelburg. (vgl. XVII. bl. 309). 't Is mij aangenaam nog na 44 jaren deze vraag te kunnen beantwoorden. Het bedoelde n°. 89 Reg. Nott. raad van Middelburg en Nott. Weeshuis te Vlissingen (Catal. Te Water, dl. II, bl. 54), is gekocht door jhr. mr. C. J. de Jonge. Hij kocht daar veel, meest alles in zijne betrekking als rijks-archivaris, gelijk ik dit uit goede bron weet. Ondergeteekende deelt gaarne te dezer gelegenheid mede, dat hij de volledige aanteekeningen heeft van alle destijds door de firma Luchtmans gehoudene boekverkoopingen en daaruit gaarne de noodige mededeelingen verleent.

Leiden. BODEL NIJENHUIS.

Bibliotheek van historische woorden. II. Mijne belofte, om thans den lezers van den Navorscher een voorloopige lijst der in letter A voorkomende historische woorden aan te bieden, moet ik eene maand uitstellen. Zij ligt wel is waar gereed voor mij, maar nog is zij niet zoo als ik haar zou wenschen te hebben. Ik moet haar andermaal nazien, verbeteren en vermeerderen alvorens haar te doen drukken.

Deze »oprakeling" van historische woorden is geenszins zoo gemakkelijk als men misschien geneigd zou zijn te denken. Zij vereischt bovenal geduld. Men moet ieder oogenblik vergelijken, naslaan, nu eens doorschrappen, dan weêr verbeteren en vermeerderen. Sommige gezegden van beroemde mannen worden geheel in twijfel getrokken, andere worden aan geheel andere personen toegekend dan wij gewoon waren te onderstellen, weêr andere worden met zoovele variaties aangehaald, dat men

moeite heeft eene gepaste keuze te doen. Tot deze laatste behoort voorzeker het bekende woord van den chevalier d'Assas: *a moi! Auvergne, voilà l'ennemi!* dat in niet minder dan *zes* onderscheidene vormen wordt aangetroffen.

Iedere verbetering of teregtwijzing, van den kant der medearbeiders en lezers van dit maandschrift, zal natuurlijk altoos met genoegen worden ontvangen; maar ook in een ander opzigt moet ik de hulp aller navorschers dringend verzoeken. Ik bezit zelf vele boeken, andere boeken kan ik in de stadsbibliotheek, in het leesmuseum of bij vertrouwde kennissen vinden, maar toch ontbreken mij voortdurend werken, die bij het samenstellen van 't een of ander artikel in deze »Bibliotheek" onontbeerlijk zijn. Op dit oogenblik zoek ik te vergeefs naar de volgende werken:

Oeuvres de Tacite, éd. Nisard, Paris, Firmin-Didot et frères.

G. Guizot. Etudes sur Alfred le Grand et les Anglo-Saxons.

Wil de bezitter dezer uitgaven ze mij voor een korten tijd afstaan?

Hiernevens een nieuw historisch woord, volgende op dat van Adam van Orleton.

Aemilius Paulus bijgen. Macedonicus, geb. in 227 voor Chr. gest. in 158 voor Chr., was romeinsch consul gedurende de jaren 182—181 en 168—167.

Ieder weet best, waar de schoen hem wringt.

De eigenaar van dit historische woord, was tweemaal in zijn leven gehuwd, in de eerste plaats met eene dochter des gewezen consuls Papirius Moso. Deze vrouw kon evenwel, niettegenstaande zij ons als jong, schoon en verstandig wordt geschilderd, »zijn hart niet behouden" (Stuart). Hij zond haar een »scheidbrief," nadat hij de beide zoons, die zij hem had gebaard, door aanneming in twee patricicische geslachten had doen overgaan. „Men »vond" — zegt Stuart — »geen uiterlijke reden voor deze echt- »scheiding, welke ons doet opmerken, hoe ver de zeden reeds »verbasterd waren van de gesteldheid der tijden, waarin de aller- »eerste echtscheiding op gronden van de onvruchtbaarheid der »vrouw den algemeensten haat en afkeer des volks tegen eenen »Carvilius ten gevolge had, terwijl men thans Aemilius een tweede

»huwelijk liet aangaan, zonder hem de minste algemeene achting »te onttrekken." (VI bl. 369, 370).

Plutarchus (in Aemil.), deelt ons een anecdote mede, die de waarschijnlijke opheldering bevat dezer verschooning der openbare meening jegens Aemilius Paulus. Volgens hem, zouden eenige vertrouwde vrienden den consul »te regt gesteld," en ter verantwoording geroepen hebben, wegens zijn laakbaar gedrag tegenover de dochter van Papirius Maso. — »Waarom hebt gij uwe gade verstooten" — zouden zij Aemilius hebben toegeroepen — »was zij niet kuisch? Is zij niet schoon en verstandig? Heeft zij u geen kinderen gebaard?" De beschuldigde had toen zijn schoen uitgetrokken, en dien zijne vragers voorgehouden met de woorden: — »Wat dunkt u van den schoen? Is hij niet fraai? Is hij niet nog nieuw? *Doch niemand van u zal mij weten te zeggen, aan welk gedeelte van den voet hij knelt.*"

Dit historische woord, is spreekwoord geworden. Men vindt het bijna in alle talen terug.

(Vergelijk: Plutarchus, *werken;* Livius, *werken;* Bouillet, *Dictionnaire d'histoire; Bibliographie Universelle* (Michaud); *Nouvelle Biographie générale;* Stuart, *Romeinsche Geschiedenissen;* Brunet, *Manuel du libraire;* Büchman, *Geflügelte Worte*).

H. TIEDEMAN.

VRAGEN.

5. **Eene hebreeuwsche grammatica voor Engelschen in Nederland gedrukt. John Udall.** מפתח לשון הקדש that is the key of the holy tongne, wherein is conteineid (*sic*) first the hebrue Grammar (in a manner) woord for woord out of P. Martinius, secondly a practize upon the first, the twentie fift and the syxtie eyght Psalmes according to the rules of the same Grammar, Thirdly A Short Dictionary containing the Hebrew words that are found in the Bible with their proper significations. All Englished for the benefit of those that (being ignorant in the Latin) are desirous to learn

the holy tongue bij John Udall. Leyden Franc. Raphelengius 1593.

Hoe komt het, dat dit boek in Nederland gedrukt is? Het is een boek ten gebruike van Engelschen bestemd. Hollanders toch hadden er niet aan. Wie hier Hebreeuwsch leerden, kenden meestal Latijn en zeer weinigen onder hen kenden Engelsch. Voor hen was dus het oorspronkelijke werk bruikbaarder dan de vertaling van Udall. Daar het dus door Engelschen gekocht en gebruikt zou worden, was het beter geweest het in Engeland te laten drukken. Er zouden dan ook minder drukfouten in geweest zijn, waar het nu niet aan ontbreekt. De drukker zelf erkent dit en verontschuldigt zich daarover op bl. 205, zeggende dat dit komt »bij reason of ower unskilfulness of the Englisch tongue." Was Udall misschien met Leicester in het land gekomen en hier blijven hangen? Of was hij predikant bij eene engelsche gemeente hier te lande? Ik kan dit naauwelijks denken. Mij dunkt, hij had dan de correctie op zich kunnen nemen en de onkunde van den drukker te hulp komen. Welke andere reden kan er voor bestaan hebben, dat men dit werk hier te lande drukte?

6. **Auguste Clavareau.** Ik ben bezig voor den Grand Dictionnaire het artikel *Clavareau* te schrijven. Bestaat er in eenig blad of tijdschrift eene levensbeschrijving van dezen verdienstelijken vertaler? Ook directe schriftelijke mededeelingen van zijne vrienden of verwanten zouden zeer welkom zijn.

H. TIEDEMAN.

7. **Sacutus Lusitanus en Adriaan van der Tocq.** Den heer B. v. D. M. zij dank voor de plaats in Tengnagels opdragt, die hij mij aanwijst. Iets wordt daarin omtrent Pozzo gezegd; ik zou echter gaarne meer van hem weten. Maar er worden daar nog twee geloofwaardige personen vermeld die de »warachtigheid van dit wonderlijk geval" bevestigen, namelijk Sacutus Lusitanus, die een Jood genoemd wordt en reeds gestorven en Adriaan van der Tocq, een Christen, die zoo het schijnt in Tengnagels tijd nog leefde. Wie weet mij van deze beide iets meer te zeggen? De naam van den laatsten doet vermoeden, dat hij een Nederlander geweest is. M. M.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Portret van Adriaan Pauw. (vgl. XVII bl. 310). Dit portret is een dergene die Pauw op jongeren leeftijd voorstellen. Hij was toen 50 jaren oud. Al de andere dragen een type van hooger ouderdom, van de dagen van den munsterschen vrede, als wanneer hij 63 jaren telde. Het eerstgenoemde, ætatis 50, werd door de Mol denkelijk te Parijs geschilderd, waar Pauw destijds gezant der Staten was; gegraveerd door Michael de Lochom, of van Lochem, zoo als hij zich ook wel eens spelt. Er staat bij: fecit Lutetiae Parisiorum a. d. 1635. Het is mij zeer weinig voorgekomen.

L. BODEL NIJENHUIS.

VRAGEN.

8. **Mozart in Holland.** B. te Utrecht zoude gaarne door middel van den Navorscher eenige inlichtingen ontvangen omtrent het navolgende. Zijn er ook dagbladen of tijdschriften over kunst, waarin men iets vinden kan omtrent den grooten componist W. A. Mozart, die in den jare 1765, 1766 hier te lande, maar bepaald 4 maanden in 's Gravenhage en vervolgens in Rotterdam en Amsterdam concerten moet gegeven hebben? — Met opgave in welke bladen dit te vinden is, zoude men mij zeer verpligten.

9. **Drukken met losse muzijknoten.** Het oudste voorbeeld, dat mij daarvan bekend is, zijn de *Souterliedekens* Antw. 1540. Beziet

men die naauwkeurig, dan zal men bespeuren dat zij met losse noten gedrukt zijn. Maar ik wenschte wel te weten, of men daarvan ook nog oudere voorbeelden kan aanwijzen en of het bekend is, wie de eerste is geweest die op deze wijze muzijk heeft gedrukt of althans waar en in welken tijd dit het eerst geschied is.

LAMED.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(vgl. XVI. bl. 240, 277, 311, 375.)

Bijna anderhalf jaar geleden vestigde de heer Smits van Nieuwerkerk de aandacht der lezers van den Navorscher op dit onderwerp. Wij bezitten een grooten schat van voornamen, maar de meesten weten dit niet, omdat er hier en daar wel lijsten van te vinden zijn, doch alle zeer onvolledig en de meeste niet veel te vertrouwen. Ik verklaarde mij bereid tot het zamenstellen van eene lijst dier namen, mits onze medewerkers in verschillende gedeelten van ons land mij daartoe bouwstoffen leverden. Veel evenwel heb ik niet ontvangen. Misschien heb ik niet duidelijk genoeg uitgedrukt wat ik verlangde en waren dus velen, even als de heer G. P. Roos, bereid tot medewerking, maar wenschten eerst te weten in hoeverre die medewerking noodig was. Ik meende, dat het daarom het beste was niet langer te wachten, maar eene lijst van voornamen zamen te stellen. Onze medewerkers kunnen daaruit zien, hoeveel ik bij een heb en wat er nog aan ontbreekt. Zonder twijfel ontbreekt er nog veel. Ik houd mij verzekerd, dat er nog een aantal namen zijn die er niet op voorkomen. Ik hoop evenwel op de welwillendheid der lezers van den Navorscher en hunne belangstelling in het onderwerp en herhaal mijne uitnoodiging aan hen om opgave der namen die hun bekend zijn en die niet op deze lijst gevonden worden.

Behalve uit mijne eigene aanteekeningen heb ik uit de navolgende bronnen geput:

1°. Antwoorden van de heeren G. P. Roos te Aardenburg en H. M. C. van Oosterzee te Oirschot, opgenomen in den Navorscher, dl. XVII, bl. 277 en 311.

2°. Eene lijst van eigennamen aan de Zaan in gebruik, opgemaakt en mij medegedeeld door den heer J. Honig Jz. Jr. te Zaandijk.

3°. Eene zeer uitvoerige lijst van eigennamen, meestal met opgave waar die in gebruik of aangetroffen zijn, zamengesteld en mij medegedeeld door den heer P. Fret te Vlissingen.

4°. »Nomina propria Hollandorum et Frisonum accommodata Nominibus Sanctorum, qui in Ecclesia celebrantur: adjunctis plerumque eorumdem festis," te vinden achter »Rituale Romanum contractum et abbreviatum in usum sacerdotum, qui ad remota et periculosa loca subinde coguntur excurrere;" Antw. 1726 en daaruit overgedrukt in het Belgisch Museum, dl. V. bl. 394—423. Dat deze namen niet zelden in verband gebragt worden met namen van heiligen die eenen geheel anderen oorsprong hebben, doet voor ons minder af, zoo lang wij slechts bezig zijn eene lijst zamen te stellen. Maar wat ons meer hindert is, dat de maker van deze lijst vele namen, om ze te doen gelijken op de heiligennamen waarmede hij ze in verband brengt, verandert en verknoeit. Zoo b. v. vinden wij op zijne lijst den naam *Dubbel*, die daar gelijk gesteld wordt met dien van den heiligen *Geminianus*. Maar ik houd het er voor, dat de naam *Dubbel* niet bestaat: wel *Dubbeld*; deze echter komt niet van het adject. *dubbel* (duplex) maar is verbasterd uit *Dibbold*. Tot de wonderlijkste namen die er op voorkomen behoort *Esellinne*, Asella. Wonderlijk, zeg ik, want waar zal men eenen vader of eene moeder vinden, die hunne dochter den weinig vereerenden naam van *Ezelin* geven? Ik houd het er voor, dat de schrijver ergens den naam *Esselina* heeft aangetroffen, maar omdat hij geene heilige kon vinden met wier naam deze eenige overeenkomst had, zich de kleine vrijheid veroorloofde, om van de dubbele *s* eene enkele en van de enkele *n* eene dubbele te maken. *Esselina* zal de naam *Esse* of *Esje* zijn, dien men, om hem wat deftiger te doen klinken,

van eenen latijnschen staart heeft voorzien. Er zijn er zoo verknoeid — de schuld moge bij den schrijver of bij den drukker liggen — dat zij niet te herkennen zijn. Wat ik b. v. van *Eubuont*, onder de friesche namen opgegeven, maken moet, weet ik niet.

5°. »Vercorte nederlandtsche namen met de latijnsche in 't geheel, om daer uyt sijnen patroon te vinden," opgenomen in »Generale Legende der Heilighen met het leven Jesu Christi ende Marie (door Ribadaneira, vertaald door pater Rosweidus)" Antw. Hier. Verdussen, 1619, een deel fol.; 2e dr. Antw. Hend. en Corn. Verdussen, 1711, 2 dln. fol., en daaruit herdrukt in C. P. Serrure, Vaderlandsch Museum, dl. I, bl. 208—214. Deze lijst is veel korter dan die in het Belg. Museum. Blijkbaar is zij door den zamensteller van deze laatste gebruikt, want men vindt er voor een groot deel dezelfde namen en dezelfde fouten in. Beide deze lijsten moeten dus met groote omzigtigheid gebruikt worden.

6°. »E. Wassenbergh, Verhandeling over de eigennamen der Friezen," Fran. 1774, op nieuw vermeerderd en verbeterd uitgegeven in zijne Taalkundige bijdragen tot den frieschen tongval, Fran. 1806, 2e st. bl. 61 en verv. Wassenbergh was zeer naauwkeurig. Hij teekende geene andere namen op, dan die hij ontmoette of in gedrukte stukken vond. Doch zijne bronnen waren niet altijd even zuiver. Het blijkt b. v., dat hij vele namen opteekende uit de Leeuwarder courant, en wij weten dat niet alleen de zetters van couranten menigmaal fouten maken in eigennamen, vooral wanneer die wat onduidelijk geschreven zijn, maar ook hoe menigmaal door onkundigen, die niet in staat zijn hetgeen zij hooren in letters juist uit te drukken, een naam verkeerd gespeld wordt. Friesche woorden met onze letters weêr te geven, is buitendien niet altijd gemakkelijk. Sommige namen vind ik bij Wassenbergh, die mij zeer verdacht voorkomen, die ik vermoed dat andere bekende namen zijn, welke Wassenbergh in de Leeuwarder courant of elders verkeerd gespeld heeft aangetroffen. Zoo vermoed ik b. v., dat *Schenne* en *Schouke* verkeerde spelling zijn van *Tjerne* en *Sjouke*.

Voorts vinden wij een lijstje in Ubb. Emmii Hist. en een wat uitgebreider in in de Collectanea van Leibnitz, beide door Wassenbergh overgenomen t. a. p. bl. 69 en 84. In beide die lijsten

echter zijn de namen gelatiniseerd. Ik zal later zien, in hoeverre deze lijsten en die welke achter Kiliaans woordenboek voorkomt, iets bruikbaars opleveren.

Ik herinner mij, dat vele jaren geleden in den Huisvriend eene lijst gegeven is van voornamen in de provincie Groningen in gebruik. Ik heb geene gelegenheid die lijst in te zien.

Onder de namen, door mij op de verschillende lijsten aangetroffen, waren er aan welker echtheid ik twijfelde. Deze heb ik niet opgenomen. Later zal ik ze, althans voor zoo verre zij niet stellig onecht zijn, vermelden. Slechte latijnsche vormen van goede nederlandsche namen heb ik gemeend, behoudens enkele uitzonderingen, eveneens te moeten uitsluiten. Men vgl. wat ik daaromtrent, Nav. XVI, bl. 240 en verv., gezegd heb. Terzelfder plaatse heb ik gewezen op de moeielijkheid, die zich dikwijls voordoet, om te beoordeelen of een naam nog in gebruik is of niet. Het moeielijke, soms bijna onmogelijke daarvan, heeft mij doen besluiten, alle nederlandsche namen op te nemen, die na het jaar 1500 gedragen zijn. Zoo doende loopen wij geen gevaar namen weg te laten die wij kennen, omdat wij meenen dat zij niet meer bestaan, terwijl het ons later misschien blijkt dat wij ons daarin bedrogen hebben. Het gevaar daarentegen om namen op te nemen die verdwenen zijn, is niet groot; want de namen die in 1500 gebruikt werden, zullen zonder twijfel, op zeer weinige uitzonderingen na, nog wel in gebruik zijn.

De spelling der namen heb ik doorgaans gelaten zoo als ik die vond. De vraag naar den oorsprong en de spelling dier namen kan eerst ter tafel komen, wanneer wij eene zooveel mogelijk volledige lijst bezitten. Wie er eerder mede begint, overhaast zich en loopt gevaar bokken te schieten, zooals reeds menig geleerde van naam op dit gebied gedaan heeft.

Ik hoop dat de bijdragen van velen mij in staat zullen stellen, na niet al te langen tijd eene tweede lijst te geven tot aanvulling van deze eerste.

P. Leendertz Wz.

EERSTE LIJST.

A.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Aai.	
Aafke.	Aafje, Aafke.
	Aagje.
	Aagt.
Aalker, Alkar.	
	Aaltje.
Aalt.	Aaltke.
Aam.	
Aan.	Aanke.
Aanke.	
	Aardewijntje.
	Aarland.
Aarn.	
Aäron.	
Aart.	Aartje.
	Aatje, Aatske.
Abbe.	
Abe.	
Abel.	
Abele.	Abeltje.
	Abigaël.
Abraham.	
Absolom.	
Achilles.	
Adalbert.	Adelberta.
Adalbricus.	
	Adalgond, Allegonda.
Adam.	
Adde.	
Ade.	Ade, Ada.
Adel.	Adel, Adelken, Adela, Adeline.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Adelaar.	
Adelaart.	
	Adelheid, Aleid, Alida.
Adie, Adje.	
Adis.	
Adolf.	Adolfina,
Adrianus, Adriaan, Ariaan, Arjen.	Adriana.
Adser.	
Adsert.	
	Agatha, Aagt.
Age.	
Agge.	
	Agnes, Agneta, Agniet.
Ahasuerus, Assuerus	
Aie.	Aie.
Aike.	
Aile.	Aile.
Ailke.	
Aiolt, Aielt.	
Aise.	
Aite.	Aitje.
Aitje.	
Ak.	Ake.
	Akke.
Albinus.	
Albrecht, Albert.	Albertje, Alberta, Albertina.
Aldert.	
Ale.	
	Alegonda.
Alef.	
	Aleid.
	Aletta.
Alewijn.	
Alexander.	Alexandrina, Sandrina, Sandrijn.
Alexis.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Alfert.	
Alfons.	
Alfred.	
Alger.	
	Alida.
Aling.	
Alkar.	
Alke.	
Allard, Allerd.	
Alle.	
	Allegonda.
Alman.	
Almer.	
Aloïsius.	Aloïsia.
Alse.	
Alsten.	
Alte.	
Amandus, Amand.	
	Amalia.
	Amarantha.
	Amarentia, Amerents.
Ambrosius.	
Ame.	
Amel.	Amel, Amelke, Amalia, Amelia.
Ameldonk.	
Amelis.	
Amke.	Amke.
Amos.	Amoena.
Amse.	
Ananias.	
Andele.	
Andreas, Andries.	Andrieske.
Ane.	Ane.
Angelus.	Angelica.
Anjes.	
	Anna, Annigjen.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Anne, Annaeus.	Antje, Anke, Anneke.
Anselmus.	
Anske.	Anskjen,
Antonius, Antoni, Teunis.	Antonia.
Aper.	
Apke.	
Apollonius, Aploon.	Appolonia, Aploon, Appel, Pleuntje.
Archibald.	
Arend.	Arendke.
Ari.	
Ariaan.	Ariaantje.
Aris.	Arisje.
Arjen.	
	Armgard.
Arn.	
Arnest.	
Arnold, Arnoud, Aarnoud.	Arnoldina.
Arnulf.	
Arp.	
Arsse.	
Artur, Artus.	
As, Asse.	As, Aske, Askje.
Asje.	
Asmus.	
	Assel, Asseltje.
Assuerus.	
Athanasius.	
Ate.	
Atte.	Atje, Atke.
Atse.	Atske.
Augustinus.	
Augustus.	Augusta.
Auke.	Aukje.
	Amelia.
	Aurora.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Aute.	
Auwe.	
Auwel.	

B.

Baaf, Bavius.	
Baafke.	Baafke.
	Baalke, Baaltje.
Baan.	
Baard, Baarde, Baarte.	Baardje, Baardje, Baarte.
Baarl.	
Baatje.	
Babe, Baaf.	Babeke.
Bade.	
Baje, Bajen.	Baike.
Baldus.	
	Balich.
Baling, Balling.	
	Balitje.
Balle.	
Balling.	
Balthazar, Baltus.	
Balten.	
Banne.	
Baptist.	Baptista.
Bara.	
	Barbara, Barbertje, Berber.
Barde.	
Barend.	Barendje.
Barre.	
Bart.	Bartje, Barta.
Bartele.	
Barthold, Bartelt.	Bartholda.
Bartholomeus, Bartel, Meewis, Mees.	
Barwoud.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Basilius.	
Basje.	
Bastiaan.	Bastiaantje, Bastiana.
	Bate, Baatken.
Batavus.	
Bato.	
Bauke.	Baukjen.
Bavo.	
Bavius.	
Bea.	Beatje.
	Beata.
	Beatrix.
Beed.	
	Beefken.
Beeke.	
	Beel, Beelken.
Beene.	Beentje.
Beenke.	
Beert.	
Beern.	Beernke, Beerntje.
	Beeske.
Beie.	Beike.
Beier.	
Bein.	
Beint, Beinte.	
Beitse, Betse.	Beitske.
	Belitje, Belia.
Beliaan.	
Ben.	
Bendix.	
Benedictus, Bendix.	
Benjamin.	
	Benigna.
Benne.	Bentje.
Bennert.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Bense.	Benske, Bens.
	Benskje.
Berchart.	
Bern.	
Bernard, Berend, Bernd.	Berendje.
Bernke.	
	Bernou.
Bert.	Berta, Bertje.
Bertolf.	
	Bertrada.
Bertram, Bertrand.	

(*Wordt vervolgd*).

Namen van buurten aan uithangborden ontleend. (vgl. XVII. bl. 314). Op het eiland Schouwen heeft men de buurten: *Moriaanshoofd*, waar eene herberg staat, hebbende — althans nog bij mijn weten gehad hebbende — tot uithangbord het hoofd van een moor (of, zoo als men oudtijds wel zeide, moriaan); *den Osse* (de *n* is de zeeuwsche ephelkustische *n*), met eene herberg: de Os; en *de Houten poppen*, waar, naar de overlevering wil, eene herberg zou gestaan hebben met een uithangbord, voorstellende twee of drie poppen (misschien niet geschilderd, maar uit hout gebeiteld).

De »flesch" ter verklaring van den naam der stad Vlissingen wil maar niet »op de flesch" geraken, misschien omdat zij hare plaats in het stadswapen omtrent met hetzelfde regt heeft veroverd als de hand in dat van Antwerpen en honderd »*armoiries parlantes*," op eene dwaze naamsafleiding steunende. Ten aanzien van den naamsoorsprong van Vlissingen heeft Boxhorn zeker den spijker op den kop geslagen. Of de oude Denen (zie zijne *Chronyk van Zeeland*, I, 180) de watergetijden *Vles* noemden, weet ik niet; maar dat Vlissingen aan dat natuurverschijnsel den naam te danken heeft, is mij niet twijfelachtig. *Vlieten* vloeien), Hoogd. *fliessen*, Eng. *flush* drukt uit wat men te Vlis-

singen dagelijks op groote schaal ziet; de plaats waar later de stad verrees zal het ook wel hebben gezien en is er misschien wel eens voor verlegd. Vlissingen heet ook nog in het Eng. *Flushing.* Dat eene eenvoudige verklaring er bij etymologen niet altijd in wil, heeft waarschijnlijk Ulysses en de flesch van Willebrord of een ander, ter hulp doen roepen.

H. M. C. (V. O.)

Bataljon, Bataillon. (vgl. XIII bl. 123). Ik ben er zeer vóór om de regel der heeren de Vries en te Winkel betreffende de spelling der bastaardwoorden, overal toe te passen. Intusschen vind ik niet, dat de tegenwoordige spelling die regel strikt volgt.

»Bastaardwoorden, ontleend uit talen, die het Latijnsche let- »terschrift bezigen, worden op de oorspronkelijke wijze geschre- »ven, voor zooverre hunne uitspraak onveranderd is gebleven. »Waar deze echter gewijzigd is, en de oorspronkelijke spelling »tot een ongewone uitspraak aanleiding geven zou, wordt de »spelling in zooverre op Nederlandsche wijze veranderd."

Zeer goed. Nemen wij een voorbeeld: *billet.* Dat woord is hollandsch geworden, is *ingeburgerd* zou Multatuli zeggen, daarom moeten wij het volgens de hollandsche uitspraak schrijven. Maar doen wij 't dan, als wij schrijven *biljet?* Geenszins, want geen beschaafd individu spreekt van een *bill-jet*, daarentegen wel van een *bieljet.* Men schrijve *biljard*, *postiljon, vermiljoen*, doch men spreekt dan ook uit, *bill-jart*, *postill-jon*, *vermill-joen.*

Hij evenwel, die de regel, dat is te zeggen de uitspraak strikt volgen wil, moet dunkt mij schrijven: *bieljard* (t) *postieljon*, *vermieljoen.*

Sommigen schrijven *famielje* en *vanielje*, maar overigens *biljet*, enz. Deze inconsequentie is, naar mij voorkomt, ten eenenmale te veroordeelen. Men moet de regel aannemen, of verwerpen, maar haar niet willekeurig nu eens trachten toe te passen en dan weer zoeken te vermijden. Men schrijve dus *famille*, *vanille* of *familje*, *vanilje* of ook *famielje*, *vanielje* even als *bieljet*, *vermieljoen* enz. Heeft men echter ooit van *familje* gehoord. Heeft men het nog ooit geschreven zien staan? Ik betwijfel het. Logiesch zou men het nogtans dus moeten schrijven, indien men de spelling *biljet*, *postiljon* enz. is toegedaan. Het spreekt wel van zelf,

dat men de spelling *familje*, *bieljet* enz. aangenomen hebbende, haar ook moet overbrengen in *signaal, vignet* enz.

Is *sienjaal* en *vienjet* zooveel leelijker dan *sichnaal* en *vichnet*?

H. TIEDEMAN.

Basta (vgl. XVII. bl. 313), is waarschijnlijk uit het Spaansch tot ons gekomen, niet echter van dat *basta*, hetwelk in die taal naaiwerk met zeer wijde steken, zoogenaamd rijgen, en van daar de steken met nopjes in matrassen, aanduidde; maar van *baston*, de stok der kampstrijders in de stierengevechten. In het *hombre*, een kaartspel dat meer uitdrukkingen uit stierengevechten heeft, zijn de twee vaste *matadores* (afmakers van den stier) *espadilla* (spadille, schoppenaas), een degentje, en *basta* (klaverenaas), de stok. Zij maken een einde aan het schouwspel, van waar zich ongezocht de betekenis: „'t is uit", „afgedaan", „punctum, zand er over", laat verklaren.

V. O.

Kakographie. (vervolg van XVII. bl. 347). Dien dank wijten wij den genoemden schrijver ook voor zijne doorloopende aanteekeningen.

Als een warm voorstander van het volksonderwijs trachtte hij dit te bevorderen bij de *landelijke omgeving*, waar aan zijne uitspraken een gewigt gehecht werd als aan weinige àndere.

Het Oude Testament, dat *tijdens* Jezus geboorte zelfs nog niet streng afgesloten was.

Het Nieuwe [Testament] *waarvan* de verzameling eerst in de vijfde eeuw naauwkeurig bepaald werd.

De eene *minstens* honderd vijftig jaren jonger dan de andere.

Een brief, die onderstelt dat *tijdens deze geschreven werd* het eerste geslacht der christenen reeds geheel was uitgestorven.

Die onderwijzingen, waarin zich zoo gemakkelijk een aantal *sterrekundige*, *natuurkundige* en *geschiedkundige* dwalingen laten aanwijzen.

De meest in het oog vallende *daadzaken*, welke de kritiek heeft in het licht gesteld.

De godsdienst, die eene *daadzaak* is, mag evenmin verward

worden met de godgeleerdheid, die de wetenschap omtrent die *daadzaak* is, als de sterren met de sterrekunde.

Hoogstens zou men van een leervorm kunnen spreken waarin sommige gronddenkbeelden meer op den voorgrond treden en de geheele aanschouwing beheerschen.

Israël is de *drager* van het reinst godsdienstig leven der oudheid.

Na een geheimzinnigen wenk aan den knecht om maar zoo lang met het *afruimen* te wachten.

Geen van die verkenningsterreinen is houdbaar voor het *onbevangen* oordeel en onpartijdig onderzoek.

Fucoïden of zeewieren, de laagste vormen op *plantaardig* gebied, denkelijk de eerste *plantaardige* voortbrengselen die op deze aarde zijn ontstaan.

Tot zóóver [tot de steenkolengroep] genaderd, nemen de geologen een *kunstmatig rustpunt* aan.

Mastodons, olifanten, rhinocerossen en andere soortgelijke dikhuidige dieren, vele van reusachtige *afmetingen.*

Gij steekt nog te diep in het theologisch moeras, dan dat ik 't over de door u opgenoemde vragen weder met u zou aanbinden.

Van daar de *hang* naar vereeniging met gelijkgezinden.

VRAGEN.

10. **Merapi.** (vgl. A. R.) Men spreekt hier van eene uitbarsting *der* Merapi. Zou men niet beter doen, het woord mannelijk te maken? Het aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch Indië, (zie Books of Reference, 3de lijst Nav. XVII.) spreekt ook van *den* Merapi. Het komt mij voor dat dit juister is.

H. TIEDEMAN.

11. **Trotsen.** „*Trotsen* is geen hollandsch" voegde mij onlangs iemand van groote taalkennis toe, nadat hij 't woord in een mijner geschriften had gelezen. Ik beweerde het tegendeel, en

beriep mij op de heeren de Vries en te Winkel, in wier woordenlijst men lezen kan:

Trotsen, trotste, heeft getrotst.

Kramers gaat in zijn Nieuw Nederlandsch-Fransch woordenboek nog verder, schaft *trotseren* af, en stelt er *trotsen* voor in de plaats. Bij hem komt dus het woord in twee beteekenissen voor; 1. in den zin van *trotseren*, *tergen*, *het hoofd bieden;* en 2. in dien van *zich hoogmoedig verheffen*, als: *Hij trotst op zijn rang*, *zijn geboorte* enz.

Zoo had *ik* het woord gebezigd, en geschreven: *Trotsend op zijn wilskracht.* Houdt het bestuur van den Navorscher deze phrase voor ontaalkundig?

H. TIEDEMAN.

12. **Spreekwijzen die op de stad Meppel betrekking hebben.** Waarom vraagt men iemand die te Meppel gaat wonen:

„Moet gij gekeerd worden?"

en zegt men schertsenderwijze tot iemand die door de pokken geschonden is:

„Ga maar naar Meppel."?

D. S.

13. **Garibaldi.** De naam *Garbald*, *Garibald* is niet zoo nieuw, als men dit welligt zou onderstellen. Indien men de geschiedenis raadpleegt, vindt men een koning van dien naam bij de Longobarden.

Hoe is *Garbald* (Italiaansch: Gar(i) bald(i) ontstaan? Uit *gar* en *bald.*

Gar zou hetzelfde woord kunnen zijn als het engelsche *war* oorlog. Webster is van meening, dat de oorspronkelijke beteekenis van *war* moet geweest zijn *wanorde*, *verwikkeling*, dat het als zoodanig innig samenhangt met het duitsche *verwirrung* en het hollandsche *war*, *warren*, *verwarring.* Eerst later, zegt hij, heeft de uitdrukking de beteekenis gekregen van *strijd*, *kamp*, *oorlog.* Ik geloof dat Webster te ver gaat, [1]) maar.... *non erat his locus.*

---

[1]) Ik voor mij, denk dat *war* in het Engelsch, afkomt van het duitsche *wehr*, dat men in ons *weer* terugvindt. *Zich te weer stellen* zou wel oorspronkelijk kunnen beteekenen: *zich tot den krijg gereed maken.*

De overgang *war* in *gar* [2]) en *guerre* is zoo onwaarschijnlijk niet, wanneer men bedenkt, dat de verandering van de w in g niet zelden plaats heeft. Eenige voorbeelden zullen dit het best doen zien.

Engelsch.	*Hollandsch.*	*Duitsch.*	*Fransch.*
Wait.	Wachten.	Warten.	Guetter.
Guard (Ward ?)	Waren (v. bewaren).	Wahren (v. bewahren)	Guarder (garder).
Woad.	Weede.	Waid.	Guede.
Wade.	Waden.	Waten.	Gueder (Guéer).
Wasp.	Wesp.	Wespe.	Guêpe.
Waste.	Verwoesten.	Verwüsten.	Guater (Gâter).

Ook Guelphe, Guelf voor Welf en Gascogne voor Viscaya verdienen, als belangrijke voorbeelden van dezen overgang, hier genoemd te worden.

Wat *bald* aangaat, zoo is de etymologie van dit woord niet ver te zoeken. *Bald* is duidelijk hetzelfde woord als het engelsche *bold*, stout, onversaagd, dat men in het saksische *beald*, het duitsche *bald*, spoedig, schielijk, en bij ons in de uitdrukking *boud spreken* terugvindt.

Uit het germaansche element, is *bald* daarop in het romaansche overgegaan. De italiaansche taal bezit verscheidene woorden, waarin *bald* voorkomt, bijv.

Baldo = moedig, stout, onversaagd.
Baldanza = aanmatiging, vermetelheid,
Imbaldanzire = bemoedigen, stout maken, enz.

Ook in het Fransch treft men *bald* aan, en wel in *baudir*, aanhitsen (van honden op de jagt) *se baudir*, zich vermaken, zich opwinden, en in *baudise* vermaak, dartelheid. Deze uitdrukkingen stammen van het oude fransche *baud* af, dat *stout*, *onversaagd* heeft beteekend.

Garbald (Italiaansch *Garibaldi*) is dus een man die *stout* of *vaardig* is in den *oorlog*.

H. TIEDEMAN.

[2]) Sommigen leiden *guerre* van het keltische *ger*, krijg af. Zie Bescherelle, Grand Dictionnaire National.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Bax (Vgl. A. R.; XIV, bl. 247; XV, bl. 251, 317; XVI, bl. 153, 320; XVII, bl. 218, 276.

Antonie Broos Hooft, geb. 13 jan. 1670, † 22 dec. 1706, zoon van Andries, geb. 1639, † 19 oct. 1706,
huwt 1696
Maria van Asperen, geb. 21 april 1674, † 28 dec. 1707.

1. Maria, geb. 3 maart 1698. ged. 9 te Giessen Oudekerk,
get. Andries Broos Hooft,
Belia Visscher,
zij † 3 aug. 1737 en huwde aug. 1722 te Dordt Hendrik Bremken.
2. Zamuel, geb. 2 dec. 1699, get. mr. Pr. Everwijn van Brandwijk, heer van Gybeland, oudraad en sekr. van Dordt,
Jacom. Cornelis, grootm. maternel,
hij † 25 junij 1701.
3. Adriana, geb. 13 dec. 1701, get. Leonard van Asperen,
† 5 oct. 1703, grootv.
Aaltje van Asperen, tante.
4. Leonora, geb. 11 jan. 1704, get. Jac. Cornelis.
zij † 1 dec. 1753 en huwde te Dordt 20 nov. 1738 met Wouter Bornwater, waaruit een zoon,
Boudewijn, 17 junij 1740.
5. Cornelia, geb. 22 mei, † 29 mei 1706.

Adriana (5) voornoemd, huwde te Dordt, 6 mei 1725,
Cornelis Bax, geb. 20 jan. 1705.

a Antonie, geb. 8 april, † 30 junij 1726.
b Jan, geb. 30 sept. 1727.
c Antonie, geb. 18 maart 1730. geh. te Dordt 11 oct. 1767 met Maria Gregoor, geb. 14 aug. 1742.
d Gerarda, geb. 23 junij 1732.
e Cornelis, geb. 15 aug., † 19 aug. 1734.
f Maria, geb. 10 sept. 1735.
g Adriana, geb. 27 feb. 1738.
h Cornelis, geb. 25 feb., † 28 april 1741.
i Cornelia, geb. 13 julij 1742.

Jan (*b*) voornoemd, werd 2 julij 1749 proponent classis van Leiden en Neder-Rijnland; 8 aug. 1751 beroepen naar Oosterleek, waar hij 24 okt. bevestigd werd door Joh. Egges, pred. te Wijdenes; 10 april 1759 beroepen naar de Rijp, werd hij daar bevestigd 13 mei door E. M. Engelberts, pred. te Kolhorn; hij huwde in de Rijp 1 junij 1761 met Maartje Beets, geb. aldaar 29 maart 1741 en overleed 2 feb. 1767, nalatende Cornelis, geb. 17 dec. 1762 en Diewertia, geb. 5 julij 1764.

Govaert van Opstall, geb. te Gilze bij Breda 2 jan. 1677, † 31 maart 1723, geh. te Haarlem 6 nov. 1696 met Agnieta Soeterik, geb. te Haarlem 31 juli 1676, † te Gilze 27 april 1741.

Cornelis, geb. te Gilze 10 juni 1699, † te Geertruidenberg 18 julij 1766, secret. van Geertruidenberg, controleur der licenten en convoijen, geh. 1 julij 1728 te Made bij Geertruidenberg met Maria Johanna Moolenberg, geb. te Geertruidenberg 6 sept. 1711, † 29 nov. 1750.

Acht kinderen, waaronder Johanna Petronella, geb. te Geertruidenberg 30 oct. 1746, † 27 maart 1820, huwt 12 april 1778. Antonie Bax voornoemd (*c*).

1. Adriana Johanna, geb. 24 jan. 1779, † te Oostburg.
2. Maria Johanna, geb. 19 maart 1780, geh. te Dordt 9 maart 1814 met Jan Daniel de Barij, geb. 10 feb. 1766.
3. Cornelia, geb. 23 sept. 1781, † 1783.
4. Cornelis, geb. 24 sept. 1783, notaris te Dordt, † ....? geh. 12 april 1806 met Cornelia Roos, geb. te Dordt 18 april 1782, en 2° (meen ik) met ...... Knipscheer.

a. Antonie, geb. 16 maart 1807, † 15 mei 1866, als pred. van Oostburg. Uit zijn huw. met A. M. Prins, dochter van den predikant Prins en Geertruida van Ruyven zijn zeven kinders in leven.

b. Anna Catharina, geb. 19 febr. 1809, geh. 2 maart 1836 met L. Bogaert, geneesheer te Overzande; hiervan zijn ook kinderen.

5. Antonius, geb. 23 aug. 1785, † 13 oct. 1817 te Suriname.
6. Johanna Petronella, geb. te Dordt 25 sept. 1787.

Sas van Gent. F. CALAND.

Geslachten Pauw en van de Kethulle. (vgl. XVI. bl. 85, 182). Het door het geslacht Pauw gevoerde wapen is dat van het geslacht Bergelin, doch met veranderde kleuren.

In een uittreksel der genealogie Pauw, vind ik o. a. het volgende, de regte lijn van afstamming in dezen nemende: Gerrit (Gerard) Pauw, schildknape, wonende te Tuyl anno 1260 en 1280. voerde als wapen een blaauwen paauw op een gouden veld, tr. Jenne van Hernijnen, hr. Jans^d^.

Hun zoon: Nicolaas, knape, dijkgraaf van den Tielerwaard anno 1340, Ar. Elisabeth Cock van Weerdenburg, dochter van Roelof en Mabelia van Zuylen, hij stierf 1350, woonde te Tuyl 1313. Nicolaas en Elisabeth leefden beide nog in 't begin van 1350.

Hun zoon: Gerrit (Gerard), knape, gaat te Gouda wonen: tr.... van Bergelin, hij leefde 1390, 1400, 1420.

Hun zoon: Dirk, burgemeester te Gouda, ob. 1500, tr. Alida Reynierse: van dezen stamt het tegenwoordige geslacht P. af. Hij nam het wapen zijner moeder B. aan, doch veranderde het halve (zilveren?) kruis in goud en het groene veld in blaauw.

Hun jongste zoon was Hendrik, burgemeester te Gouda, tr. Sophia van der Goude, dochter van Dirk Jacobsz. v. d. G. en van.... Oom, dochter van Jan Oom, ridder: hij sterft 15 sept. 1500.

Hun (derde) zoon: was:

Reynier, burgemeester te Gouda anno 1545, tr. Alijt van Souburg. Deze Reynier P. was de overgrootvader van Adriaan P. ridder van St. Michiel, heer van Heemstede, Bennebroek, Hoogersmilde, Rietwijk, Nieuwerkerk, curator van de academie te Leiden, pensionaris van Amsterdam 1611, president van de hollandsche rekenkamer (eerste raad en rekenmeester van de domeinen van Holland en Westfriesland) 1627, raadpensionaris van Holland (en Westfriesland) 1631. ambassadeur bij Frankrijk, Grootbrittannie en Denemarken, en bij de prinsen van het Duitsche rijk, afgezant bij den munsterschen vrede, enz. enz. ob. 21 febr. 1653 tr. in eerste huwelijk Anna Seijs, (dochter van Claus en Catharina Cloeck), zij sterft in de kraam, 11 mei 1607, hij tr. vervolgens Anna van Ruitenburg, Pietersd., zij sterft 3 nov. 1628.

Middelburg. Jhr. Mr. v. K.

Tweetal wapens. (vgl. XVII. bl. 316.) n°. 1. Fasce van zilver en sabel met enz. vervalt. Dit wapen is van het adellijke geslacht der heeren Bellegambe de Laucourt (uitgestorven).

n°. 2 blijft gevraagd.

De kwartieren van Huijbert B. d. L., lt. kolonel en kommandeur van de Willemstad. ob. 1732, en die zijner zuster Isabella aldaar overleden, en beide in de Willemstad begraven met hunne wapenen en kwartieren, zijn misschien aldaar nog te vinden. Behalve met de beantwoording van welk geslacht het sub 2 vermelde wapen is, zoude men mij zeer verpligten (waartoe misschien in de Willemstad een lezer van den Navorscher wel in staat is) met de opgave der genoemde kwartieren van Huijbert B. d. L. en van zijne zuster.

De acht kwartieren van hen zijn van vaders zijde: Bellegambe, de Basierel, de Forestel, de Fontaines, Wielant, Fabius, Cranenbrouck dit Egmont, de Vogel.

Hunne moeder was Elisabeth Heeren, weduwe van der Mast.

De kwartieren van hunnen vader Cornelis en hunne zuster Lu-

cretia, beide benevens de moeder Elisabeth Heeren, gestorven en begraven met de wapenen en kwartieren in de Klundert, zijn aldaar door het afbranden der kerk, anno 1740, verbrand, benevens die van Hugo van der Mast, zoon uit het eerste huwelijk van Elisabeth H.

Middelburg. Jhr. Mr. v. K.

Geslacht van Leeuwen. (vgl. XVII. bl. 285, 319 en 350.) Men vraagt naar het geslacht van Leeuwen uit Tiel. Misschien kan den vrager op den weg helpen wat ik in mijn ex. van van Leeuwens Chron. Tiel. heb aangeteekend, dat er in Tiel bij ..... nog berust een album met 148 bladen, waarvan 110 met namen en wapens en spreuken, en 38 met fantaisie-teekeningen. Het had weleer behoord aan Joannes ab Aelhuysen, die van 1652—1654 conrector, van 1654—1685 rector gymnasii aldaar geweest was. Onder de tielsche familiën komt daarin ook op 1667 voor het wapen van Hermannus van Leeuwen, zijnde een geer of chevron van keel, met drie gouden sint Jacobs schelpen, op een zilveren veld. — Ook kwam mij op 1698 te Tiel voor een boekhandelaar Jan van Leeuwen, uitgever van het zeldzame werkje: Religie der Muscoviters, Tiel, op dat jaar, klein 8vo.

De weduwe van mr. J. D. van Leeuwen overleed te Tiel, 5 mei 1844; zij heette J. de Roever, geene kinderen nalatende. Haar wapen is mij onbekend. Er zijn te Utrecht de Reuvers geweest; en nog leeft ds. de Reuver Groneman. Roever en Reuver schijnen verwant.

L. B. N.

VRAGEN.

14. **Afstammelingen van Tjerk Hiddes de Vries.** Wie zijn de afstammelingen van den luit. admiraal van Friesland, Tjerk Hiddes de Vries, die in 1666 gesneuveld is?

Nijmegen. P.

[Men zie hiervan Nav. XII. bl. 342; XIII. bl. 28, 57, 124, 220, 254; XIV. bl. 312.]

MENGELINGEN.

Symbolische beteekenis van het stroo. (vgl. XIV. bl. 318, 380; XV. bl. 63, 160. 319). Tot aanvulling van hetgeen ik t. a. p. mededeelde, dienen de volgende regels uit den middennederlandschen Reinaert (redactie Dr. Jonckbloet, regel 2522—2551.)

Doe nam die coninc een stroo
Ende vergaf Reinaerde algader
Die wanconst van sinen vader,
Ende sijns selves mesdaet toe.
Al was Reinaert blide doe,
Dan dinct mi gheen wonder wesen:
Jane was hi vander doot ghenesen!
Doe Reinaert quite was ghelaten,
Was hi blide utermaten,
Ende sprac: »Coninc, edel here,
God moete u lonen al der ere
Die ghi mi doet ende mine vrouwe.
Ic secht u wel bi miere trouwe,
Dat ghi mi vele ere doet:
So grote ere, ende so groot goet,
Dat niemen nes onder die sonne,
Dien ic alse wale soude onnen
Mijns scats ende miere trouwe,
Als ic u doe, ende miere vrouwe."
Reinaert nam een stro vor hem
Ende sprac: »Here coninc, nem,
Hier geve ic di den scat
Die wilen Ermelinc besat."
Die coninc ontfinc dat stro,
Ende dancte Reinaerde so,
Als quansijs: »Dese maect mi here!"
Reinarts herte loech so sere,
Dat ment wel na an hem vernam,

Doe die coninc so gehorsam
Algader was te sinen wille.

U. A. C. LOFFELT.

Nog eene curiositeit over Zeeland. Eenigen tijd geleden, deelde de Middelburgsche Courant een geestig verslag van den belgischen volksvertegenwoordiger Coomans over onze provincie mede waarmede wij ons stevig vermaakt hebben. Wij meenden toen den Heer Coomans een partijtje »wulvebrood" die ZEd. voor eetbare truffels aanzag, benevens een zeeuwschen bril, present te doen, doch wij zijn van dat voornemen terug gekeerd: de heer Coomans toch zou ons toevoegen: dat wie zelf een glazen dak heeft geene steenen op dat zijns buurmans werpen mag!

Hoe zoo? Wel lieve lezers, de Hollanders zijn, ondanks het over Zeeland geschrevene, nog niet veel wijzer dan vroeger. Ik nam onlangs de fameuze Hollandsche Illustratie ter hand, een blad dat zich van alle andere couranten onderscheid door illustraties en doorloopende paginatuur, maar vooral door dat het 's Rijks brandmerk van 2½ cent of zooveel als 't is niet aan 't voorhoofd draagt. In no. 11 van dat blad komt een opstel voor even oorspronkelijk, willen we voor de eer der redactie hoopen, als de meeste zijner illustraties, waarom wij het zonde en schande en 't nationaal gevoel beleedigend achten, dat sommigen, waaronder helaas ook wij zelf, zwak genoeg! behooren, engelsche, fransche en duitsche illustratien verkiezen.

Wij vonden in dat blad de volgende feiten, die ons zoo nieuw voorkwamen dat we ze meer dan eens meenden te moeten overlezen. We dachten bijna, dat de redactie het ridje met den heer Coomans meêgemaakt had en om de beurt met dezen denzelfden bril had gebruikt. Men oordeele!

»Reeds Napoleon I had het idee opgevat om den zeetak (product te plaatsen naast de champignons van den heer Coomans) »het Sloe genaamd, *boven Bath af te dijken* en droog te maken."

Zie! Napoleon I was een genie; maar om boven Bath het Sloe *af te dammen*, daartoe heeft hij onzes wetens geen werktuig uitgevonden!

Napoleons arendsblik zag ver. Hoor maar! »Hij zag in de

»droogmaking van het Sloe niet alleen de aanwinst van een »aanzienlijk stuk gronds voor den landbouw, maar ook de voor- »deelen die daaruit voor de verdediging van Antwerpen, moesten »ontspruiten."

Wat bliefje? Als Antwerpen uit het Sloe aangevallen of verdedigd wordt, gaan we eens kijken.

Verder vertelt de redactie ons, dat het plan, de droogmaking van 't Sloe, 35 jaren later, hoe belachelijk het te voren scheen, door eene engelsche maatschappij onder begunstiging van den belgischen minister Dechamps zou verwezenlijkt zijn, indien deze maatschappij geene schipbreuk geleden hadde op gebrek aan kapitaal en gemis aan bekwame ingenieurs, en hoe een storm den arbeid van vele weken en de hoop der aandeelhouders verwoestte.

Hoe dit nu rijmt, verstaan we niet! Hoe 't mogelijk is, dat een schip, bij gebrek aan kapitaal en stuurlui reeds schipbreuk geleden hebbende, nog door storm verwoest wordt, behoort zeker tot de moderne wonderen!

De Illustratie verheft hemelhoog onze regering en onze genie. Zij laat hen al weêr een wonderwerk verrichten. Men oordeele en men vergete maar wat er alzoo in onze Kamers is gesproken, en door »oog in 't zeil" en »wik en weeg" is geschreven.

»Het plan werd gevonden" (namelijk om van de treurige ondervinding der anglo-belgische maatschappij de beste vruchten te oogsten) door onze regering, »en kwam eindelijk tot rijpheid. »Het bestond in eene rechtstreeksche spoorwegverbinding tusschen »Middelburg, Vlissingen en Dusseldorf, maar juist om dit mogelijk »te maken moest *de* Sloe, een arm van de Noordzee, (lees Schelde- »delta) en een van de armen der zuidelijke Schelde (nieuwe figuur »in geen Aardrijkskundig handboek te vinden) worden afgedamd?"

Waarlijk ons onbegrijpelijk gewest wordt nog onbegrijpelijker: wij kenden tot dus verre *de* Sloe, tegelijk zeearm en arm der zuidelijke Schelde, ja deze zuidelijke Schelde zelf, niet!

Nog eene historische bijzonderheid, ons tot dus verre onbekend, teekenen wij uit het artikel aan: »'t is gebleken dat het werk »onzer ingenieurs iets solieder is dan dat der belgisch- engelsche »maatschappij, die negentien jaren geleden *in het Sloe* een zoo dure »pijp gerookt heeft." Wel, wel!

En even te voren leeren wij nog iets: »onze regeering zoekt »reeds sedert 1834 op welke wijze men 't best uit den mond der »Schelde zonder Antwerpen aan te doen, in den Rijn zou kun»nen komen en Vlissings vervallen haven te herstellen." Was onze regering werkelijk zoo dom, dat zij meende dat de Vlissinger haven, een der beste van ons rijk, zóó in verval was? En — wat het verwonderlijkste is — van het schoone kanaal door Zuidbeverland met zijne kapitale sluizen en spoorwegbrug wordt in de Illustratie geen woord gesproken.

Als men nu zulke domme oppervlakkigheid in een ruim verspreid blad, dat eene ruime ondersteuning inroept als voor eene vaderlandsche onderneming, opmerkt, mogen wij dan niet vragen: als gij ons zulken onzin uit Zeeland opdischt, welk vertrouwen mogen we dan stellen in uwe berigten uit de andere provinciën? Mogen we dan nog wel lachen om den heer Coomans met zijne onnoozele landlieden en zijne truffels?

VRAGEN.

15. **Vuurpijlen. Metalen boog.** Ik lees in het journaal van het schip Hollandia, dat op zijne reis naar Indiën, onder Sierra Leona slaags raakte met den beruchten zeeroover Claes Compaen op den 5 july 1626, dat »zy zich weder gereed maakten hun behoorlyk te kunnen ontvangen, en dat al het geschut wierde met alderhande lanck scherp geladen, zoo met cruysballen, kettingkoegels, yseren bouten, halve ende heele schuyftangen. Wy hadden de meenichte van draetcoegels laten gieten ende die onder de soldaten verdeylt, die nu daermede veerdich stonden ende gelast waren soo sy geen volck boven hunne schepen sagen met die draetcoegels in hun seylen ende want te schieten; hadden in onse groote marssen eenige soldaten geordonneert; verscheyden *vierpylen waren der oock gemaeckt om uyt een metalen booge al brandende in syn seylen te schieten*, even gelijck wy het haer van te voren in de haven wel hadden laten sien," enz.

Wordt gevraagd, of ook iemand iets naders over deze soort van bogen kan mededeelen.

LABORANTER.

GESCHIEDENIS.

EENE OUDE SCHILDERIJ.

In 't stadhuis te Naarden hangt eene oude schilderij, die niet te zien is geweest op de tentoonstelling van oude stukken in *Arti*. Zij munt dan ook niet uit door kunstwaarde, maar zooveel te meer door historische belangrijkheid.

Die schilderij hangt in het voorhuis ter regterhand, boven den ingang der secretarie, en stelt den moord en de verwoesting der stad op den 1 December 1572 voor. Zij is besloten in eene breede houten lijst, en schijnt in den loop van ruim derdehalve eeuw wel wat geleden te hebben, want zij is, welligt zelfs herhaaldelijk, overgeschilderd.

Niemand wist mij te zeggen, wie de schilder is, noch wanneer het stuk vervaardigd is, en men is te Naarden juist niet bijzonder bereidwillig om een' vreemde een blik in de stads-archiven te gunnen. Het stadhuis is gebouwd in 1601; mogelijk is de schilderij toen of welligt reeds eenige jaren vroeger gemaakt.

De stad is geschilderd *à vue d'oiseau*, en behalve om de levendige voorstelling van de Spaansche furie, is het stuk ook merkwaardig, omdat het duidelijk de toenmalige gedaante der stad te zien geeft. Naarden is er nog van de oude hooge muren met muurtorens en een breede gracht omringd, en heeft *vijf* poorten (thans slechts *twee*). Maar hoezeer ook de uitwendige gedaante der stad reeds bij het bouwen der vestingwerken in 't laatst der 16de eeuw, maar veel meer nog bij de nieuwe versterking in 't laatst der 17de eeuw, veranderd zij, inwendig is de platte grond

dezelfde gebleven. Men ziet in deze schilderij juist dezelfde straten als tegenwoordig en zou zelfs in het tegenwoordige Naarden nog de plaatsen kunnen aanwijzen, waar de oude poorten gestaan hebben. Men herkent de Groote kerk, die nog bestaat, en dus bij den brand niet vernield is, zoowel als het gebouw in de Gasthuisstraat, dat toen tot stadhuis diende, en waar de moord begon, en in welks gevel de gedenksteenen geplaatst zijn, waarvan men de afbeelding vinden kan in *De Uithangteekens*, Ie deel, bl. 263. De plaats van het tegenwoordige stadhuis wordt door eenige burgerwoningen ingenomen.

De onbekende schilder heeft de opvolgende gebeurtenissen van dien verschrikkelijken dag in zijn tafereel gelijktijdig voorgesteld, zoo als dit in dien tijd gebruikelijk was, als uit zeer vele historieprenten en ook uit schilderijen blijkt.

Op den voorgrond verschijnt Romero aan 't hoofd eener spaansche bende, en Hortensius met de zes andere afgevaardigden bieden hem eerbiedig de sleutels aan.

Op den muur vertoont zich de dronken soldaat, die den vaandrig Fredrik van Nyevelt het vaandel uit de hand gerukt heeft, en 't over zijn hoofd zwaait, doch door een Spanjaard neêrgeschoten wordt.

Aan de andere zijde der stad komt de geheele spaansche magt van den kant van Bussem aanrukken, en verspreidt zich rondom de stad. De Spanjaarden komen over de bevrozen gracht, klimmen over den muur en ijlen ter stad in.

Voor »de Gasthuyskerke, dat pas voor Stadthuys gebruykt [1]," »storten de Spanjaarden op den ineengedrongen hoop van min of meer zevenhonderd burgeren in [2]." Men ziet ruiters en soldaten in de straten de menschen vermoorden, en degenen, die op den toren der Groote kerk gevlugt waren, van boven neêr werpen.

De burgemeester Hendrik Lamfertsz. (wiens zoon Dirk, ten tijde van Hooft, schout van Naarden was) is aan de deur zijner woning opgehangen. Eindelijk staat de geheele stad in vlam: »na den

[1]) Hooft.

[2]) Hortensius.

moord staken de Spanjaarden de stad aan vier hoeken in vlam," zegt Hortensius. Maar de poorten en muren staan nog overeind, want het bevel, om die omver te halen, waartoe de boeren van de omliggende dorpen geprest werden, gaf Don Fredrik eerst later.

Onder de schilderij zijn twee vakken voor opschriften bestemd. Dat ter linkerhand van den beschouwer bevat acht latijnsche verzen, benevens nog twee regels als tijdvers. Dat ter regterhand is ledig. Men kan echter nog de sporen van letters zien, die er vroeger gestaan hebben, doch met zwarte verf overgestreken zijn. Mij werd verhaald, dat er werkelijk vroeger hollandsche verzen gestaan hadden, doch dat er meermalen »studenten uit Amsterdam" gekomen waren, die er den spot meê dreven, waarom de burgemeester, wien zulks verveelde, ze had doen uitstrijken. Dat moet intusschen al vrij wat jaren geleden zijn; — en als die verzen inderdaad zoo vermakelijk waren, is het te meer te betreuren, dat ze vernietigd zijn, en niemand er een afschrift van bewaard heeft.

Gelukkig ten minsten dat men de latijnsche nog gespaard heeft; zij volgen hier:

Nerda Batavorum consisto limine in imo,
Hesperidum tristem tristis sum passa furorem,
Namque ruunt flamma passim exuperante penates.
Instar ovis cives mactantur vulnere inermes,
Infeste dira violantur sorte puellae:
Sed Comes a Nassou casum miseratus acerbum,
Me refici portis jubet et circumdare vallo,
Excelse hunc igitur seri celebrate nepotes!

sIC Iber InCendIt nerdenas tVrpIter aedes
et CIVes faLso MaCtat sVb foedere paCIs.

Kal. Dec.

't Ongelukkig lot aan die oude Naardensche vertaling, die eenmaal op 't nu zwarte vak te lezen stond, ten deel gevallen, behoeft mij niet af te schrikken hier eene navolging dier latijnsche verzen te geven; want deze is toch niet bestemd om onder de schilderij geplaatst te worden, en zal dus ook niet te

Naarden door Amsterdamsche studenten gerecenseerd en evenmin met de zwarte kwast bedreigd worden.

Ik, Naarden, die de grens van Holland trouw behoedde,
Werd al te droef verwoest door Spanjes dolle woede.
Ik zag mijn huisgoôn in de vlammen ondergaan;
Als weerloos slagtvee zijn mijn burgers, overlaân
Met wonden, wreed vermoord, bij 't gruwzaamst vrouweschenden.
Maar Nassau's eedle Graaf, begaan met mijn ellenden,
Rigt uit mijn val mij op, herstelt mijn poort en wal,
Waarvoor nog 't laatst geslacht zijn roem verheffen zal!

En om ook het tijdvers niet te vergeten:

zoo heeft De kastIelJaan eens naarDens Vest Verstoord,
en, na gesLoten Vreê, De burgerij Vermoord.

1 December.

En maakt men hierbij de opmerking, dat niet alle talletters in de telling zijn opgenomen, ook hierin komt de overzetting met het oorspronkelijke juist overeen.

Die *Comes a Nassou* kan niemand anders dan graaf Maurits zijn.

Aangaande de geschiedenis van Naarden van 1572 tot in 't begin der 17[de] eeuw is niet veel ter onzer kennisse gekomen.

De heer Perk te Hilversum heeft in zijne Bijvoegsels achter *Hortensius* [1]) bijeengebragt, wat hij daaromtrent heeft kunnen vinden.

Naarden heeft zich vrij spoedig hersteld; — en hoe dit na zulk een ontvolking en verwoesting zoo spoedig heeft kunnen geschieden — zegt de heer Perk [2]) — is bij gebrek van narigten niet na te gaan.

Reeds in December 1573 was de stad weder aan 's Prinsen zijde en tevens alweêr in twee partijen verdeeld, die elkaâr uit de regeering zochten te dringen; en in 1574 werd de hervorming te Naarden ingevoerd, en als predikant beroepen Kornelis Jansen.

In 1579 werd door de Staten van Holland onderstand verleend

[1]) Werken van het Hist. Genootschap. N. Serie, N°. 5.
[2]) Ib. bl. 323.

tot opbouw der vestingwerken, en daaraan ook in volgende jaren de hand gehouden.

In 1584 klaagde de regeering van Naarden wel over de armoede der stad, doch daarop is weinig staat te maken, want het gold den aanslag in de oorlogslasten, en dan was klagen gewoonte.

En met het einde der 16de eeuw was Naarden alweêr tot merkelijken bloei gekomen, hetgeen blijkt uit het bouwen van een nieuw stadhuis, het verzoek om een tweeden predikant en de aanvraag om octrooi tot een paardenmarkt, — alles met den aanvang der 17de eeuw.

't Is dus — hoewel wij daaromtrent geen aanteekening vinden — hoogstwaarschijnlijk, dat in een der laatste jaren van de 16de eeuw, onder 't beleid van Maurits — die toen nog alleen graaf van Nassau, geen prins van Oranje was — de nieuwe vestingwerken van Naarden zijn voltooid, en dat ook te dier gelegenheid de bovenstaande verzen geschreven zijn; — immers waren deze later, en wel in 1601, ter gelegenheid van de stichting van 't stadhuis geschreven, dan zou ook zeer zeker die stichting daarin vermeld zijn. En dit doet vermoeden, dat ook de schilderij toen, en dus reeds vóór den bouw van 't stadhuis, gemaakt zal zijn.

In allen gevalle verdient deze schilderij, 't zij dan dat ze eenige jaren vóór of na 1600 gemaakt is, wel eenige aandacht, en een zorgvuldige bewaring tevens, daar zij een gebeurtenis voor oogen stelt, die niet alleen een treurige vermaardheid bezit, maar ook krachtig meêgewerkt heeft, om de Hollanders tot een onverzettelijken tegenstand aan te sporen — en alzoo middelijk tot de grondvesting van den Vrijen Staat.

Nog eene opmerking betreffende de herleving van Naarden na den moord.

't Is inderdaad niet alleen opmerkelijk, maar zelfs bevreemdend, dat Naarden, na zulk een uitmoorden en verwoesten, zoo spoedig weêr wel bevolkt en vol leven was; — vreemd is 't, dat wij, als uit een brief in December 1573 geschreven en door den heer Perk meêgedeeld [1] blijkt, Naarden slechts één jaar na dien ge-

[1]) Ib., bl. 324.

heelen ondergang in denzelfden toestand zien als daarvóór, en men zou bijna vragen, of dan al die vermoorde burgers weêr in 't leven waren teruggekeerd? Waar kwam die nieuwe Naardensche burgerij, met hare onderlinge twisten, zoo volkomen aan de vroegere gelijk, zoo spoedig van daan?

Hortensius zegt in één adem, dat de spaansche soldaten voor 't stadhuis instortten op den ineengedrongen hoop van min of meer zevenhonderd burgers, en dat er bij de vierhonderd in het stadhuis waren. Teregt teekent de heer Perk hierbij aan, dat dit niet duidelijk is, en voegt er bij:

»*Vier* burgers zijn slechts uit het stadhuis gespaard op belofte »van zwaar rantsoen; 486 zoo burgers als bezettelingen zijn er »vermoord. Op 400 wordt gerekend het getal dat achtergebleven »was, en die bijna allen in straten of huizen of op den toren »werden omgebracht. Van de burgers en bezettelingen zijn alleen »bij het leven behouden omtrent 50 of 60 personen, te weten 40 »over de wallen of op andere wijze ontkomen, de overigen gerant»soeneerd of gevangen gehouden." [1])

Tellen wij deze cijfers nu op:

4	uit het	stadhuis	gespaard.	
486	in »	»	vermoord.	
400	buiten »	»	»	
60	ontkomen, gerantsoeneerd of gevangen.			
950	zoo burgers als bezettelingen.			

Voeg daar nu »d'uitgeweekene en verbitterde steedelingen, die de stem des Landtvooghds volghden en nu weeder waaren ingekoomen" als Hooft zegt [2]) bij, dan zou toch de uitkomst zijn, dat de bevolking van Naarden destijds naauwelijks een paar duizend beloopen had: — wat onmogelijk is.

Naarden heeft nog tegenwoordig, nu het er doodsch en vervallen uitziet, meer dan tweeduizend inwoners: — in 't midden

---

[1]) Als voren, bl. 321.

[2]) Ned. Hist, bl. 291.

der 16de eeuw was de stad in vollen bloei, — zij was destijds alleen meer bevolkt en vermogend dan Weesp en tweemaal Muiden te zamen genomen. Men moet dus het cijfer der bevolking in 1572 aanmerkelijk hooger stellen dan tegenwoordig.

Er moet dus een zeer groot aantal burgers, en wel meest Prins- en Hervormingsgezinden, nog bij tijds het naderend gevaar zijn ontvlugt, waartoe ruimschoots aanleiding en gelegenheid was in de veertien dagen, welke tusschen den moord te Zutfen en dien te Naarden verliepen; en welke te Naarden werden besteed met brieven schrijven aan Barthold Entes en Lazarus Muller om een paar vendelen soldaten, die deze hun niet zenden konden, en met uitzien naar welken kant 't Spaansche leger zou optrekken, en of 't Buren of Naarden gelden zou. 't Laat zich dus wel begrijpen, dat bij dit dobberen tusschen hoop en vrees, twee weken lang, vele burgers met hunne gezinnen Naarden nog tijdig hebben verlaten, om zich elders in veiligheid te stellen, en dat die, nadat het treurspel was afgespeeld, allengs zijn teruggekeerd. Zoo verklaart zich, wat anders onverklaarbaar schijnt, hoe Naarden al zoo spoedig nadat het geheel was uitgemoord, weêr in 't bezit eener burgerij was, die blijkbaar niet van elders te zaâm gevloeid, maar even Naardensch was als de vroegere.

J. TER GOUW.

Twee contrasten, 1790—1795. H. Hooft Dz., uit Groningen verjaagd 16 aug. 1790. Vader Hooft verliet 13 april 1788 Amsterdam, en hield zich in Frankrijk en België tot 16 julij 1790 op, toen hij naar het vaderland terugkeerde. In augustus in Groningen vertoevend, bewees men hem aldaar veel eer en oneer, want men leest in het Resolutieboek van die stad van 16 augustus 1790 het volgende: »Dat op het voorgedragene ter vergadering door den Stads-Advokaat Fiscaal opzichtelijk de onrustige bewegingen welke alhier door het verblijf van den heer Hooft, logerend bij den heer I. Tiddens worden veroorzaakt, hebben Heeren Burgemeesters en Raad verstaan: dat aan den heer Hooft zal worden te kennen gegeven, dat zijn verblijf in deze stad aan Hun Ed. Achtb. niet aangenaam is, maar dat H. Ed. Achtb. verwachten, dat de heer Hooft zich niet langer in deze stad en

diens jurisdictie zal ophouden maar *op heden* zich van daar begeven." [1])

Bilderdijk uit Groningen verjaagd, 6 mei 1795. Extract uit het Resolutieboek van 6 May 1795. (Gron. bij Jan Hindrik Bolt).

Door het tweede Committé ter vergadering zijnde voorgedragen dat binnen deze stad is gekomen de Advocaat Bilderdijk uit 's Hage, aan wien het verblijf binnen de Provincie Holland was ontzegd, uithoofde dezelve bij een Request tendeerende om zich te onttrekken van het doen eener Eed door den Hove van Holland kragt welmeninge van de Representanten des Volks van die provintie van hem als Advocaat gerequireerd, sentimenten aangaande het bestuur van dezen Lande had aan den dag gelegd en openlijk beleden welke hem een zeer gevaarlijk lid der Maatschappij hadden getoond te zijn. Dat dezelve zich hier reeds eenigen tijd hebbende opgehouden, bij Requeste van deze Municipaliteit had verzogt, dat hem een pas mogt worden verleend om naar Hamburg te kunnen vertrekken, welke hem op den 25 April jongst in ordinaire stijl mede was geaccordeerd, dan dat hij des niettegenstaande niet was vertrokken, maar als nog hier bleef ten huize van den Medicus Fellinga, aan den Stads Advokaat Fiscaal, door het welgemeld tweede Committé geauthoriseerd, om hem van deze vertraging van zijn voorgenomen vertrek de rede af te vragen had geantwoord, reeds een arrangement met een schipper gemaakt te hebben, die hem naar Hamburg zoude overbrengen, dog dat hij door het afzeggen van dien schipper, in dit zijn bepaald voornemen te loor gesteld zijnde, hij zich zelve in de noodzakelijkheid zag gebragt van provisioneel en tot een geschikte occasie binnen deze Republiek te vertoeven, heeft de Provisioneele Municipaliteit 't voorgenoemde in consideratie nemende, vooral daar thans de passage naar Hamburg open is, den Stads Advocaat Fiscaal gecommitteerd, om aan gemelden Advocaat *Bilderdijk* te kennen te geven, dat het de Regering aangenaam zal zijn, dat hij *Bilderdijk* deze stad en diens jurisdictien binnen eenmaal vier

---

[1]) Uit de Vaderlandsche Chocolaad, Amst. 1796. Wie schreef dit belangrijk en zeldzaam boekje, bevattende levensschetsen met portretjes?

en twintig uren na insinuatie dezes verlaat en zijne reis naar Hamburg of elders naar zijn goedvinden voortzet en zal extract dezer aan hem worden ter hand gesteld, en door een Raadsdienaar geinsinueerd.

Medegedeeld door J. D. / L.

Poortereed van 1792. Dat sweert gij dat gij een goed en getrouw Poorter deser Stede, den Burgemeesteren en Regeerders in der tyd onderdaanig wezen zult, in Waken, Byten, en andere Beschermenissen en lasten deser Stede; u goedwillig hebben zult, dese goede Stede voor 't kwaad, dat gy zult vernemen, waarschouwen, en tot alle welvaart met raad en daad, naar allen uwen vermogen, vorderen en helpen zult: Ook belooft en zweert gy gehouw en getrouw te zullen zyn aan de Constitutie en Regeringsform van den Lande van Holland en Westfriesland; bestaande in de Hoogste en Souveraine Overheid van hun Ed. Groot Mog. de Staaten van denzelven Lande, met het Erf Stadhouder, Gouverneur, Capitein en Admiraalschap Generaal, Erflyk in het Doorluchtig Huis van Orange, zodanig als hetzelve in Hun Ed. Groot Mog. Resolutien van den Jaare 1747 is opgedragen, en by den tegenwoordigen Heer Erf-Stadhouder in het Jaar 1766 is aanvaard: En voorts alles zult doen en laten, dat een goed Poorter schuldig is te doen en te laten.

Zoo waarlijk moet u God almagtig helpen.

Maurits Cornelis van Hall van Vianen Advocaat[1]) heeft de bovenstaande Eed gedaan, als getrouwd hebbende *Elisabeth Christina Klinkhamer Dochter van Mr. Jacob Klinkhamer Advocaat en Notaris*[1]) en Poorter dezer Stede. Actum in Amsterdam den 11 *Januarij* 1792.[1]) *W. Huidecoper.*[1])

Friezen te Parijs (A°. 14—37). De groote veranderingen die in Parijs gedurende de laatste jaren plaats grijpen en het aanzien van die stad gestadig verwisselen gaven onlangs een fransch

[1]) Deze woorden zijn geschreven.

schrijver A. Huguenin aanleiding om in de Illustration [1]) eenige artikels te plaatsen over den oorsprong van Parijs. Daarin behandelt hij ook het bekende altaar door de *nautae parisiaci*, de parijsche *schippers* of *handelaars, vervoerders te water* aan Jupiter onder de regering van keizer Tiberius (a°. 14—37) opgerigt, zooals het opschrift [2]) van de eene zijde van het gedenkteeken ons leert. — Op de keerzijde ziet men drie romeinsche krijgslieden en het opschrift *Senani Ve(x)illo militari,* dat zijn *soldaten van* 16 *jaren die nog onder het vaandel zijn gebleven.* Eene plaats bij Tacitus [3]) heldert volkomen op wie dat waren en waarom zij zich in Lutetia (Parijs) ophielden. Terstond nadat Tiberius (a°. 14) de regering had aanvaard eischten de gallische en pannonische legioenen eene verzachting van hunnen krijgsdienst en eene beperking in het bijzonder tot 16 jaren. Dat verzet tegen eenen onbepaalden krijgsdienst werd aan de boorden van den Rijn allengs zoo hevig, dat Germanicus, de neef van Tiberius en bevelhebber in Gallië begreep, op eigen gezag, te moeten toegeven. Op naam van Tiberius schreef hij een brief (een legerorde) waarbij de krijgsdienst tot 20 jaren beperkt werd, maar na 16jarigen dienst zou de soldaat vrij van den dagelijkschen dienst zijn, hij zou tot de *reserve* overgaan, maar moest weder *opkomen* tot zijn 20ste dienstjaar geëindigd was. Deze veteranen, die het aan de boorden van den Rijn in de duitsche vochtige bosschen op den duur te kwaad kregen, betrokken hunne kwartieren in het voor den noordenwind meer beschut gelegen Lutetia. — Maar behalve deze krijgslieden vertoonen ons de andere zijden van het altaar nog voorstellingen, waarvan de eene vooral onze aandacht verdient. Huguenin beschrijft ze aldus: „Het vervolg der geschiedenis van dit altaar door de parijsche *nautae* in verbinding met *drie* andere verschillende klassen van personen opgerigt vindt men (behalve op de reeds beschrevene zijde door de

---

1) *L'Illustration* 1866, II p. 254.

2) TIB CAESARE AVG JOVI OPTAM MAXSVMO, .. M NAVTAE PARISIAC PVBLICE POSIERVTN. Tiberio caesare augusto jovi optimo maximo hoc monumentum nautae parisiacenses publice posuerunt.

3) *Ann.* I. Cap. 36. Missionem dari vicena stipendia meritis, exauctorari qui *senadena* fecisscent ac retineri sub vexillo. *Senadenus* = *Senanus*.

Veteranen ingenomen) in twee groepen van deze geheel in *tenu* kleeding, verschillende personen. Men ziet vooreerst drie mannen met zwaren baard, die achter elkander in fiere houding marcheren. Zij zijn met den duitschen *kiel* (*sarrau*) gekleed, het hoofd gedekt met ronde en met randen voorziene mutsen: in de eene hand houden zij de *framëa*, de duitsche werpspies en in de andere het bekende ruitvormige schild (*à pans coupés*) zoo als de barbaarsche soldaten op de kolom van Trajanus dragen. Een enkel woord, gelukkig in zijn geheel bewaard en door den tijd gespaard, geeft ons hunnen naam te kennen. Het luidt *Evrises*."

Wie waren die *Evrises*? die vreemde gasten in Lutetia verzeild. Natuurlijk was het antwoord niet eenstemmig. Men vond er het gild der goudsmeden en dat der tuinlieden te Parijs in. De *Eburovices*, een volk niet ver van de Seine woonachtig kwamen ter sprake. Maar de parijsche goudsmeden en tuinlieden waren destijds, zelfs onder Tiberius, zoo niet gekleed en gewapend. Het moeten Germanen zijn, hulptroepen, *Socii*, (*associés*) van de romeinsche legioenen, die op de eene zijde als medeoprigters van het altaar voorkomen. Aan het hoofd van deze stonden de Bataven en hunne naburen de *Frisaevones*, *FrisesÆves*, bewoners der eilanden door de monden van den Rijn gevormd. Deze *Frises-Æves* waren het eerst in verbond getreden met Drusus, den vader van Germanicus; hunne jongelingen waren opgeroepen om een gedeelte der cohorten, hulpbenden, te vormen, ja zelfs om als ruiters in de garde der keizers te dienen. Twee inscripties bij Gruterus bl. 532 en 600, voert Huguenin [1]) ten bewijze hiervan aan en zegt ten slotte »Onze *Evrises* van Lutetia schijnen dus dezelfde te zijn als de *Æves-Frises*, die langs de kusten van de Noordzee woonden; hun duitsche naam werd zamengetrokken en verzacht overeenkomstig de latijnsche uitspraak van het parijsche volk." — Wij zouden er nog bijvoegen, dat de steenhouwer, die dezen naam *Evrises* beitelde daarin wel dergelijke fouten

[1]) In den *Vrijen Fries*, III bl. 9—10 in het stuk van dr. C. Leemans aldus vermeld: Gruter p. DC „HILARVS NERONIS CAESARIS CORPORE CVSTOS NATIONE FRISAE(V)O VIXIT ANNOS XXXIII" en p. DXXXII „DIIS MANIBUS TITO FLAVIO VERINO NATIONE FRISAEVONE" etc. Vergelijk *Frisiavo* in den *Vrijen Fries* IX. p. 328.

kan hebben begaan als in de opschriften der andere zijden. waar voor *optim(o)* optAm(o), voor Ma*ximo* Ma*xsumo*, voor *posuerunt posiervtn*, wordt gelezen en de X in Ve(x)*illo* is weggelaten.

Jammer is het, dat de vierde zijde wel dezelfde groep, kleeding, wapens en houding als die der *Evrises* vertoont, maar de naam is verdwenen. Kennelijk zijn het ook Germanen, zulke nieuw aangeworven soldaten die men om ze van de *seniores, les barbes gris* te onderscheiden de *juniores* noemde. Gezamenlijk met de *nautae* wijden deze *veteranen* en *juniores* dit altaar aan Jupiter. Misschien stelt de vierde zijde de Batavi, de naburen der Friezen voor.

Huguenin knoopt aan deze opheldering over hetgeen het altaar te aanschouwen geeft nog deze opmerking, waaruit onzes inziens ook het verband tusschen de *nautae* van Parijs, de toenmalige handelaren dier stad en de op het monument afgebeelde Germanen nog eenig licht ontvangt. In die tijden toch was de *nauta*, de schipper, tevens de *handelaar*, even als tot op onze tijden in Duitschland de *vrachtvoerders*, de *karrelieden*, die een afzonderlijk *genus* der duitsche maatschappij vormden. Deze vreemde gasten, zegt H., gaven aan de parijsche *nautae* zeker nuttige bescheiden over de ligging en de voortbrengselen van hun vaderland, juist in een tijd dat men de zeekusten van Germanië het eerst begon te bezoeken en de monden der rivieren bij de Batavieren en Friezen als handelshavens opende. Van daar haalden de *nautae* van Parijs *leder* en *stevig linnen*, vooral ook het iets later [1]) zoo bekende *fresum*, *fries*, *friesche baai*, waarmede Karel de Groote zijne ruiters bedekte en dat hij zelfs naar het Oosten ten geschenke zond en dat de ruwheid van het klimaat had doen vervaardigen uit de wol der talrijke schapen die op de vette weiden van Friesland graasden. J. D

L.

Vuurbaak te Westkapelle. Dat deze reeds in vroegen tijd bestond, blijkt uit het navolgende charter van 137 „ (het jaar wordt niet vermeld) waarbij de oprigting werd bevolen.

»Aelbrecht by Goidts genade etc. doen condt allen luden, want

---

[1]) Zie *Kooph. der Friezen*, bl. 103. (1)

»voir ons comen is, dat veele goede luden, die by der zee hen »geneeren beyde mit groote scepe ende mit cleynen van allen Lan- »den, die van bi of in den Lande van Walcheren havenen soe- »ken, dicken in verliesen ende in grooten vrese gheweest hebben »om 't gebreck van kennisse op 't lant van Walcheren, dat ge- »betert mochte worden, wairt datmen vier bornde op die vier- »boeten te Westcapelle ende omme allen den geenen dies te doen »moghen hebben, hierin te hulpe te comen, Soe hebben wy naer- »stelicken bevolen onsen goeden Luden, Scepene ende Burgemeis- »ters van Westcapelle dat si daertoe sien, dat men stadelinge »vier bornen sal van deser tijt voert meer, ende dat si dair »toe ordineren sullen die hun oerbaerlic dunken sal die vierboe- »ten te bewaeren ende vier te bornen, soe datter die luden mede »bewaert moghen wesen, en omme den cost mede te doene, so »dattet stade moghen bliven, soe hebben wy gegeven onsen stede »van Westcapelle dat men hiertoe geven sal van elcke scepe dat bin- »nen den gaeten tusschen Walcheren ende Wolper en 't Veergat »incomen sullen, alsoe als hiernae bescreven staet; In den eer- »sten elck schip, dat ghecasteelt is sal gelden drie schellingen »grooten; elk schip dat doergaende balcken heeft, twee schellin- »gen grooten; elc hoecboot twee schellingen grooten, elk bruyn- »vis-schip twelf peñe grooten, elck toich-schip twee peñe grooten; »Voert elck schip dat niet vernoemt en is, sal gelden XIJ peñe »grooten; Ende dit is geordineert op alle schepen, die incomen »dat Westcappelsche gat of dat Veergat ende van buiten lants zijn."

»Aelbrecht etc. doen condt allen luden, want die Vuerboete »van West-Capple nedergevallen ende gestort is, daer onse arme luden »Visschers ende andere Scipluden gebrec of hebben te landen aen »'t oever van der zee voer onse stede van West-capple en die »konde niet wail hebben en mogen by nachte aldair te landen, »ende sy oic die selve Vuerboete niet weder maken en mogen ende »volbringen buten hulpe van ons, Soe hebben wy onser stede »van West-capple ende horen medepoerteren gegeven ende geven mits »desen brieve, dat sy aenvaeren ende aentasten mogen alle goede »die zy in der Zee drijvende sullen vinden voer onse stede van »West-capple, ende anders alle zeedrifte die dair aencomen sal bin-

»nen hore vryhede, ende die onsen Rentmeester Bewesterscelt in »Zeelant, die nu is of naemaels wesen sal aenbrengen; Ende of »die Zeevonde waerdich waren boven een pont groote, so sullen »sy dairof hebben voir horen arbeit te hulpe tot hore Vuerboete »mede te maken, ende die staende te houden tot bescheydenheyt ende »goetduncken ons Rentemeesters voirsz: ende dat ander sal onse »Rentmeester hebben tot onser behoef; Behoudelic ons onser »Heerlijkheyt van den Zeevonde, als wy ende onse Voirvorderen die »gehadt hebben tot desen dage toe. Dit sal gedueren tot onsen »wederseggen. In oirconde etc: Gegeven in den Hage op ten »VJ[en] dach van Decembri anno MCCCXCVIIJ." C. P. L.

Napoleon in Nederland, (vgl. A. R.; XVII. bl. 266, 294, 321). Als eene bijzonderheid, aangaande den vleierij aan Napoleon te Utrecht bewezen, kan ik mededeelen, dat, na het uiterste woord zelfs van vergoding te hebben gebezigd, men toch tot inkeer kwam, en de gelegenheid gezocht en gevonden werd om eene onzinnige dwaasheid nog bij tijds te herstellen. De zaak was deze. Het bestuur der stad had reeds bij tijds vóór de komst des keizers eene prachtige eerepoort, à la Constantinus te Rome, doen oprigten, en wel op de Voorstraat, tusschen de Boothstraat en de Wittevrouwenbrug, waar, op de attique boven de middenpoort, met groote gouden letters in het Latijn te lezen stond: *Napoleon den Onoverwinnelijke.* Zeker geheim gemor werd spoedig vernomen, en niet zonder grond vraagde men elkander, of de utrechtsche raad de hoogere raadsbesluiten bij voorbaat verkondigde. De plaats waar de eerepoort stond werd nu niet geschikt bevonden, en onder den schijn van een veranderd programma voor Napoleons intogt, werd de poort in dezelfde straat bij den ingang nabij de Neude verplaatst, en enkelen bemerkten toen, dat tevens het profetisch opschrift in eene geoorloofde vereering, den keizer toegekend, was veranderd, dat er namelijk toen op stond: *Napoleon den Onoverwonnene.* Het ligt in den aard der zaak, dat er zooveel mogelijk over de eerste vereerende vermelding een floers werd getrokken: de massa zag het dan ook voor het eerste en zelfde opschrift aan. Maar ik, die het eerste had opgeteekend, zag dadelijk de nieuw aangebragte verandering. De oor-

spronkelijke teekening dezer eerepoort is reeds jaren geleden, door mijne tusschenkomst, in het Stads Archief te Utrecht beland. Er werd, dl. XVII bl. 266, gevraagd, wie in 1811 redacteur van de Utrechtsche Courant was. Dat waren de burgers J. de Leeuw en J. van der Schroef, die den 20 februarij 1797 als stads-courantiers werden aangesteld en dit tot 1 augustus 1833 gebleven zijn. De courant is toen overgegaan op de firma L. E. Bosch & Zoon, bij wiens erven zij nog verschijnt. Het is deze, nu wijlèn, mijn vriend, de heer Bosch, die reeds in 1816 door de Leeuw tot vasten redacteur van zijne courant werd aangesteld. De heer Bosch heeft mij vele aardigheden, ongerijmdheden enz., uit de vroegere couranten onder de redactie van de Leeuw zelven uitgegeven, medegedeeld en mij verhaald, dat deze zonder voorbehoud, rijp en groen, hetwelk hem ter opname werd gezonden, gretig plaatste.

V. C. KRAMM.

Cornelis Tromp, Geslacht Tromp, (vgl. XVII. bl. 105, 130, 161, 193, 232, 289; XVIII. bl. 28). In den Navorscher XVII. bl. 291 wordt medegedeeld, dat de vader van Maarten Harpertsz. Tromp, Herpert van de Wel heette, doch voor zich en zijne afstammelingen den naam van Tromp aannam, — en dat zijne moeder Johanna Quack werd genoemd.

Naar de initialen onder dat berigt geplaatst, zou de inzender kunnen behooren tot de familiën, die hij zegt van Tromp af te stammen, zoodat tegenspraak van bovenvermelde bijzonderheid niet voorzigtig zou zijn. Ik merk alléén op, dat die *naamverwisseling* in geene levensbeschrijving voorkomt, voor zoo verre ik mij kan herinneren — en vraag alléén, hoe zij te rijmen is met dit doop-extract in officieelen form, dat ik vóór mij heb:

»Brielle 1598 3 Mei (Gedoopt)

»het kindt van Herpert Maertenszoon ende Jannetje Barents,

»het kint heet Maerten."

Herpert van de Wel en Johanna Quack zouden dan hunne ware namen bij de aangifte van hun zoon verzwegen hebben? Dit gebeurde meermalen.

Kapitein Herpert Maertensz. zou dus tusschen 1598 en 1609, toen hij op de kust van Guinea sneuvelde, den naam van Tromp

hebben moeten aannemen bij zijn voornaam Herpert en den naam van zijn vader Maerten; — terwijl van *verwisseling* van den naam van van de Wel met dien van Tromp geen sprake zou zijn, dewijl hij eerstgenoemden niet bezat, althans in 1598 *niet voerde.*

Heeft ook zijne moeder den naam van Quack aangenomen, dien zij ook in 1598 niet voerde?

Waar vindt men genealogiën van de familiën van de Wel en Quack? D. B. V. C.

Geslacht Tromp, (vgl. XVII p. 269). In de noot aldaar staat, dat Harpert Molewater, burgemeester 1677, schepen was in 1727; dit is fautief, daar hij 1691 is overleden. De daar genoemde Maria Harpers Tromp was niet de zuster, maar de tante van den beroemden admiraal. Zij was eene zuster van Harpert en heette van der Well genaamd Tromp, hunne ouders waren Lambert van der Well en Johanna van der Blok. Deze Lambert was een zoon van Hendrik van der Wel en.... de Vries.

Zie ook Navorscher II. bl. 152. E.

Uitvinding der boekdrukkunst, (vgl. XVI. bl. 129; XVII. bl. 257, 289, 370). Indien gemeld handschrift voor dr. Bakhuizen van den Brink is aangekocht, zal het wel voor 't Rijks Archief bestemd zijn geweest, en dus daar nog te vinden. —N.

Een uithangteeken. Op blz. 223 (7e afl.) van het werk der heeren mr. J van Lennep en J. ter Gouw, De uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd, Amsterdam 1867, lees ik: »Eenige torens waar de Prins (Willem III?) op »aanrijdt, schijnen Londen te moeten voorstellen," enz., en eenige regels verder, »aan den hoek van den steen staat een wapen — »denkelijk het wapen van hem, die de voorstelling heeft doen »vervaardigen."

Daar nu, zoowel uit de afbeelding, als uit de dienovereenkomstige beschrijving, maar al te duidelijk het wapen der stad 's Hertogenbosch wordt bespeurd, is het te betreuren dat de schrijvers zich in casu niet meer moeite tot onderzoek hebben willen geven, of wel door onbekendheid met onze stedewapens, waarvan de ken-

nis bij het schrijven van het aangehaalde werk toch nu eene bepaalde behoefte blijkt te zijn, zich zoo deerlijk hebben vergist door 's Hertogenbosch voor Londen aan te zien.

Zou met den prins op den steen ook niet eerder Frederik Hendrik dan Willem III bedoeld kunnen zijn? A.

Hans Onversaecht, (vgl. XVII bl. 270 en 298). Dat deze Hans *werkelijk* en niet slechts naar de overlevering onder de Watergeuzen geteld moet worden, kan uit de bekentenissen van zijn gevangen genomen krijgsmakker, Frederik Hendriksz., (van Westerborch in Drenthe) blijken. Zie van Vloten, Nederlands opstand tegen Spanje, 1567—1572, bladz. 186.

Het kasteel Westhoven. De heeren van Lennep en Hofdijk in Merkwaardige kasteelen in Nederland, I bl. 144, zeggen, dat Boudewijn van Borssele van Brigdamme in 1358 van het leen vervallen werd verklaard, wegens manslag gepleegd aan den abt Peter van Dam. Dit laatste is echter eene onmogelijkheid, daar Pieter van Dam eerst abt was van 1437—1464. (Zie Dr. Römer, Gesch. Overzigt van de Kloosters en Abdijen in Holland en Zeeland, II bl. 199). Men zal dus den naam van Johannes van der Goes in de plaats moeten stellen, gelijk men uitvoerig vermeld vindt in Nehalennia II bl. 167, vlg.

Anno 1413 werd Westhoven door den toenmaligen abt van Middelburg verpacht aan Philip van Borselen, zoo als blijkt uit het navolgende stuk:

»Willem etc. doen condt allen luden, want onse getruwe Abt »ende 't gemeijne Convent van Middelburch mit voirwaerden ver»pacht hebben onsen getruwen Heeren Philips van Borselen of »sinen nacomelingen dat Huijs tot Westhoven mit sommige erven »ende landen dairontrent gelegen eenen sekeren tijt van xxv jaeren »lang duerende, dat by onsen consente ende wille geschiet is, soo »hebben wij die selve pacht ende alle voirwairden daerof geconfir»meerd ende gevestigt, confirmeren ende vestigen mit desen brief; »Ende geloven voir ons ende voir onsen Nacomelingen dairinne te »houden ende te starken den tijt van de jaeren voirsz. jegens eenen »ijegelicken gelikerwijs ende in allen manieren als die brieve die

»onse getruwe Heer Philips voirnoemt van onsen getruwen den »Abt ende sinen Convente voirsz. dair of heeft, inhouden ende be- »grijpen; Ende hebben denselven onsen getruwen heer Philips »bevolen ende bevelen mit desen brief onse dunen ende wilder- »nissen van Domburch oestwairts mit allen horen toebehoeren te »bedriven ende te bewaeren als een goet man schuldich is te doen, »gelikerwijs ende in alre manieren als onse getruwe die Abt voirnd. »ende andere die voir hem geweest hebben, die voirtijts bedreven »ende bewairt hebben, duerende den tijt lang van de jaeren voirsz. »In oirconde etc. Gegeven tot Middelburch twaelf dagen in Julio, »a°. xiiijc ende derthien." C. P. L.

Convent der Regulieren te Arnemuiden. Dr. Römer in zijn Geschiedkundig Overzigt der Kloosters en Abdijen in Holland en Zeeland zegt, dat dit Convent, in 1438 gesticht in 1462 zou verplaatst zijn. Volgens onderstaand stuk moet deze gebeurtenis echter reeds in 1439, of kort daarna, hebben plaats gevonden:

„Philips etc doen condt allen luden, Also die Prior ende Con- »vent van de Regulieren nijelinx gefondeert te Mortier bij Arne- muijden, onsen Rade, die wij onsen Lande van Hollant ende van »Zeelant bevolen hebben, gethoent ende te kennen gegeven dat 't »huijs ten Mortier voirsz. dair sij hoir woninge gemaict hebben »ende hun dairtoe gegonnen ende gegeven hadde wijlen Gillis van »Airmuijden, wien dat toebehoeren plach en sijn erfnamen na sijn »overlijden, alsoo veer als 't in hun was, in curten tijden te »nijeten gaen sal by der zee, alsoo de dijk an d'een zijde inge- »broken is; bij den welken zij gescepen zijn verderffelijk te wor- »den ende 't voirsz, huijs met allen verloren, want zij dat niet »afbreeken noch vorder verleggen en durven, sonder onse wille »ende consente, aengezien dat het onse Leen is; So Yst, dat wij »dit aensiende ende mede in vordernisse ende vermeringe van den »dienste Goids, ende opdat de voirsz. Regulieren te meer gehou- »den worden voir ons ende onse Voirvorderen Graven ende Gravin- »vinnen tot Hollant te bidden, den voirsz. Prior ende Convente »geconsenteert ende gegunnet hebben, consenteren ende gunnen met »desen onsen brieve dat zij van nu voirt an als 't hun believen »sal, 't voorsz. huijs ten Mortier afbreken mogen ende verleggen

»daerontrent op hoir zelfs erve, dair dat muegeliken behoiren »sal, om een Cloester ende Goidshuis te stichten, sonder dairan »tegens ons ijet te misdoen of te verbueren in eeniger wijs. Ont»bieden dairom ende bevelen onsen Rentmeester van Zeelant, die »nu is of in der tijt wesen sal ende voirt allen anderen onsen Offi»cieren ende Dieneren ons Lants van Zeelant voirsz. ende elken bij»sonder dat sij ende elc van hun den Prior ende Convent voirsz. van »deser onser gracie laeten ende doen gebruijken sonder hun dair»inne eenich letsel, hinder of moeijenesse te doen of te laten »geschien in eeniger wijs, want ons dat alsoe gelieft.

»In oirconde etc. Actum ij in Januario anno xiiijc xxxix na den »loip van onsen Hove." C. P. L.

Burggraven van Zeeland. Adriaan van Borsele. (Zie Zelandia illustrata door Mr. M. F. Lantsheer, bl. 158 V).

Philips etc. doen condt allen luden, alsoe onse lieve ende getruwe Adriaen van Borsselen onse Burchgrave van Zeelant als van onse Scote aldaer na den rechte ende custume ons voirsz. Lants van Zeelant in te winnen, onlancx geleden, bi gaven van onsen Lieven Heere Godt in grooter ziecten ende qualen gecomen is, ende dat in zulcker voegen, dat dezelve Adriaen van der dood gevreest is, ende dat hij noch ter tijt mitsdien goelicx gescepen en is hem selven als onse Burchgrave te mogen voegen om denzelven dienste van der Burchgraefscip te bedienen ende te bewairen, ende onsen oirboir dairin te doen als dat van noden is ende behoeren soude. Ende want dairbi onse zaken ende zonderlinge die rechtsvoorderinge van onsen Scote ons verschenen in onsen voirsz. Lande van Zeelant grootelicken veraftert blijven, alsoe dat wij dairvan tot geenen wtdragenden eijnde van rechte ende van betalinge commen en connen, tot onsen hinder ende afterdeel, mids welken ons van noode is dairinne te voirsien. Soe is 't dat wij, dairom gegonnen, bevolen ende gemachticht hebben, gonnen, bevelen ende machtigen mit desen onsen brieve Clais Pietersz. van Meliskerke onse voirsz. Burchgraefscip ons voirsz. Lants van Zeelant als van onsen Scote voirnoemt, omme ende in die stede van den voirsz. Adriaen van Borsselen denselven Clais Pietersz. volle macht gevende dat voirsz. Burchgraefscip wel ende truwelicken te bedienen

ende all te doene des een goed getruwe Burchgrave sculdich is van doene, dair hi in tegenwoirdicheijt onser Mannen van Zeelant zijnen eed doen sal in handen van onsen getruwen Rentmr. Bewesterscelt Pieter Hanocque. Ontbieden dairomme ende bevelen allen onsen Prelaten, Baenridzen, Ridderen, Knapen, Ambachts-Heeren, Bailjuwen, Amptluden, Scouten, Boden ende anderen onsen Officieren, Dieneren, goeden Steden ende Onderzaeten des voirsz. ons Lands van Zeelant, dat sij den voirsz. Clais Pietersz. houden ende kennen voir onsen Burchgrave voirsz. ende him dairinne gehulpich, gehoorich ende bistandich zijn tot alre tijt, als zij des vermaent wesen sullen, sonder des te laeten in eeniger wijs, want ons dat alsoe belieft gedaen te wesen. Dit sal geduijren tot onsen ende des voirsz. Adriaens van Borselen wederseggen. In oirconde desen brieve ende onse signet hier aengehangen. Gegeven opten vijfsten dach van Decemb. in 't jair ons Heeren MCCCC acht en veertich. Aldus geteijkent bi minen Heere den Hertoghe, ter relaeije van den Rade van Hollant, als Heer Lodewic van Montfoirde, Heere Gerrit van Zijl, Jacob van Cats, Mrs. Lodewijc van der Eijcke ende Gillis van Wissekerke, (was ondertekent) J. Bossaert.

(Gextraheert uit het Memoriaelb. van Sententien gequot. B. beginnende den 17 Junii 1448 en eindigende den 7 Febr. 1448. St. Curiae fol. 13 verso).

Afgeschreven uit een boek bevattende privilegiën, handvesten en octrooien enz. betrekking hebbende op Zeeland, uit de originele Registers geextraheerd door J. de Riemer. C. P. L.

VRAGEN.

16. **Het huis te Vogelensanck.** Sedert langen tijd heb ik getracht eenige geschiedkundige bijzonderheden te vinden omtrent dit lustslot, dat door graaf Floris V in het laatst der 13de eeuw gesticht, en in 1383 door hertog Aelbrecht van Beieren aan Reinoud, heer van Brederode en Gennep geschonken werd. Later zou dit gebouw door brand vernield zijn. Dit is alles wat ik te weten heb kunnen komen; ik heb bij eenige leden der familie Barnaart (de tegenwoordige eigenaars) om inlichtingen gevraagd,

doch deze konden mij niet voorthelpen; de thans overleden heer W. P. Barnaart zou in der tijd opgravingen hebben laten doen om den grondslag van het voormalige gebouw weder te vinden, doch deze zijn zonder gevolg gebleven. De heer van Lennep geeft in zijne Roos van Dekama wel eene beschrijving van de Vogelenzang, doch die zal wel als eene romantische fictie moeten beschouwd worden. Kan iemand mij ook eenige bijzonderheden omtrent dit vroegere jagthuis der graven mededeelen of althans bronnen aanwijzen, waaruit ik die zou kunnen putten, zoo dat ik eenigzins in staat zou wezen van dit verblijf eene volledige beschrijving te geven?

Ook zou ik gaarne weten, of er afbeeldingen (zoowel oude als nieuwe) van dit prachtige buitenverblijf bestaan, behalve die beide, welke voorkomen in Lutgers Omstreken van Haarlem.

C. EKAMA.

17. **Uitgewekene in 1787.** G. Paape, Onverbloemde Geschiedenis van het Bat. Patriotismus, bl. 236—237, beschrijft eenen uitgewekene naar Frankrijk. Is dit *fictie* of *portret*? zoo ja, van wien?

J. D.
L.

18. **Straffe van den Rosendaal.** In een Extract uit het Resolutieboek der stad Groningen 30 maart 1795 leest men afkeuringen over verschillende resolutiën tegen patriotten in 1788—1793 genomen, onder anderen tegen de acte van den 13 october 1788 waarbij de burgers G. Winsemius en Wolter Roseveld voor eenige dagen *tot de straffe van den Rosendaal* zijn gecondemneerd en van den 19 maart 1794, waarbij de burger Jan Adam met den Rosendaal is gestraft. Wat was dit voor eene straf?

J. D.
L.

19. **Klooster der Regulieren te Reimerswaal.** Den 15den december 1406 gaf hertog Willem van Beieren consent:

»*dat men binnen onser stede van Remmerswale een Reguliers Cloester*
»*sal mogen stichten ende funderen in der eeren Goids, behoudelic ons ende*
»*onser Heerlicheijt ende der Heijliger kerken hoirs rechts.*"

Hoe breng ik dit overeen met de verzekering van den heer van Visvliet (Archief enz. voor Zeeland III bl. 9.), dat dit kloos-

ter reeds in 1405 bestond, en in dat jaar naar buiten de stad is overgebragt, terwijl in een brief van hertog Willem van 6 maart 1415, waarbij hij aan het klooster der Regulieren »van onse lieve Vrouwe Marije Paradijs buiten Reijmerswale" vrijdom verleent van zekere landen, gezegd wordt: »*dat nijeuwelic begonnen is binnen thier voirleden jaeren.*" C. P. L.

20. **Descartes.** In de Lettres sur la Hollande t. II. p. 201, wordt gesproken van: »ce qui est arrivé à Descartes, lorsqu'il passa en Hollande sur une barque de Westfrise. Vous savez que les cinq matelots, qui conduisirent la barque, avoient comploté de le tuer pour s'emparer de ses dépouilles, et que ce grand homme, qui produisit la plus intéressante révolution de l'esprit humain fut devenu leur victime, s'il n'eut pas eu le bonheur d'entendre leur langue et le courage de les intimider par ses menaces." Is dat waar en zijn er meer bijzonderheden van bekend?

21. **Waterverversching voor de stad Amsterdam.** Ik bezit het volgende werk: »Project om het circuleeren der wateren door de stad Amsterdam, bij alle Ebbe en Vloede te doen lopen als Rivier, waardoor de stank die men in de Somer Maanden gewoon is te krijgen, ten eenemaal zal weggenomen werden; dit Project is door de WelEd. Groot Achtbare Heeren Burgemeesters en Regeerders deser stad, aan de zorg van G. Ten Zande, uytvinder van dit Project op den 11 July 1765 overgelaten om werkstellig te maken. Te Amsterdam bij G. Tielenburg, Boekverkoper in de Gasthuys-Moolenstraat, by de Heeregragt 1765," in 4° 16 blz. Met eene afbeelding van het plan, het Spui, Bloemmarkt en Pijpenmarkt.

Is er van dit plan iets gekomen? Volgens den titel is het niet afgekeurd, of moet men aannemen, dat, al is daarop geene grondige wederlegging gevolgd, de stad zich echter niet in de onderneming heeft willen wikkelen; maar toch, als Ten Zande de geldmiddelen daartoe benoodigd er bij gevonden mogt hebben, de stad hem dan de toepassing van zijn plan niet ontzegd zoude hebben? Daar ik nooit iets over de waarde of onwaarde van dit plan vernomen heb, zoo werd ik wakker bij het lezen van het Handelsblad van 23 october 1867, waarin door den heer C. Outs-

hoorn een dergelijk »ontwerp van waterverversching voor de stad Amsterdam" bij vernieuwing is voorgedragen. Hierdoor zal, dunkt mij, wel blijken, of de man die eene eeuw geleden, zulks reeds aan de hand gaf, lof verdient of niet. In genoemd blad van 19 december 1867 vraagt C. om slechts een gedeelte daarvan als proeve ten uitvoer te doen leggen, daar hij inziet, dat de daarvoor benoodigde millioenen de steen des aanstoots zullen zijn, en daarom welligt de volvoering tot de vrome wenschen zal blijven behooren. Als dat het gevolg zal zijn, dan kan die zelfde steen des aanstoots eene eeuw vroeger insgelijks in den weg hebben gelegen.

C. KRAMM.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Portret van Willem den Ouden, graaf van Nassau, vader van prins Willem I van Oranje, (vlg. XVI bl. 75, 265; XVII bl. 107, 165.) De aanhouder wint en zoo ook de onvermoeide navorscher. Onder eene massa portretten van de vorsten der nassausche stammen, bij mij, kwam mij ter hand het portret van Johannes den middensten, graaf van Nassau Siegen, zoon van Johannes den ouderen, den hoofdleider van de Unie, en kleinzoon van Willem den ouden. Dit portret zal even na den dood van zijn vader vervaardigd zijn, die in 1606 plaats had, volgens Hubners Taf. 258, dat daar zeker goed is; daarentegen komt dezelfde persoon op Taf. 254 voor als in 1579 overleden, hetwelk blijkbaar eene grove fout is: want zijne eerste gemalin sterft 1579, zijne tweede 1586, en hij hertrouwde nog datzelfde jaar met Johannette van Sayn Witgenstein, die hem schijnt overleefd te hebben; hij heeft 21 kinderen nagelaten. Deze uitgebreide familie is toch wat kras voor 44 jarigen leeftijd, na aftrek van 7 jaren weduwnaarschap; in allen gevalle Taf. 258 en niet 254 geeft hier de waarheid. Alweder een bewijs, dat, zoo als ik ook hier te voren reeds heb opgemerkt, Hubners genealogiën met voorzigtigheid en oordeel geraadpleegd

moeten worden; bovendien is dit werk eene vertaling, en welken corrector zullen de haren niet te berge rijzen, als men hem verpligten wil zulk een werk met millioenen cijfers, zonder fouten in de wereld te brengen; ik geloof dat men dit tot het onmogelijke rekenen mag. Hubner getuigde dit zelf; het geboortejaar 1484, door hem voor graaf Willem den Ouden gesteld, tevens in strijd met hetgeen andere en vroegere bronnen opleveren, zal ook wel eene fout zijn, en men zal 1494 moeten lezen, zal men het opschrift op de lijst van het gedachte portret, door mij vroeger vermeld, met meer zekerheid aannemen. Nu ter zake. Dit portret is fraai gegraveerd in 4°, en dat in N. de Clerck, Toneel der Hertogen, Graven enz. Delft 1617, bl. 300, is daarnaar genomen. Zijn vader van denzelfden naam, die op bl. 297 als een zeer zwaarlijvig man is afgebeeld, is de beroemde leider der Unie, en niet de zoon, wiens afbeeldsel ten onregte als zoodanig, in al de werken over de Unie handelende, voorkomt. Alweder eene verwarring in de geschiedboeken, welke grove fouten alleen door navorschingen kunnen worden opgelost.

Hier volgt wat om en onder mijne gravure te lezen staat:

ILLUSTRIS: ET GENEROSISS: COMES, DOM. JOANNES, *medius nunc senior dict:* COM: NASSOV: CATTUM VIAND: DECI, DOM: BEILS: etc. Onder: *Nassovius Senior, decus immortale,* JOANNES, — *Imperij, gentis gloria, plebis amor.* — *Externis populis est cuncto notus et orbi,* — *Inventum Martis propter, et Artis opus,* — *Ex Biblioth. Joan Textor Haegeran. Dan. Meisner. Commothor. Boh.,* en een monogram C P L door elkander gevlochten, dat van een nog onbekend graveur is. Het gelijkt op het werk van den ouden Crispijn van de Pas.

Hier blijkt, dunkt mij, duidelijk, dat er in het omschrift, met zorg en als eene bijzondere aankondiging tusschen is gevoegd, dat dit »Johannes de middenste, thans de oude genoemd," wel voor een erflijken titel moet gelden, die bij den dood van zijn vader op hem, en niet op zijn ouderen broeder Willem is overgegaan, die er toch even zoo veel regt op had, dewijl zijn grootvader een Willem was, die den titel van den Ouden voerde, en die titulatuur toch op zijn vader Johannes overging; zoodat de onderscheiding van *den Ouden* en *den Jongeren* bij gelijke namen,

zoo als bij ons in gebruik is, bij de Nassaus niet geldend schijnt geweest te zijn.

Ik geloof, dat door deze mededeeling, voor vele lezers van den Navorscher, het gedachte portret als den vader van prins Willem den Zwijger voorstellende, en door mij op bl. 75 des vorigen jaargangs van dit tijdschrift vermeld, nu meer aannemelijk is geworden; dat die graaf, alleen door de benaming van *den Ouden*, op de lijst van zijn portret geplaatst, als het ware al zijne titels met zich voert, en dat er onder de Nassauwers aldus genoemd geen andere graaf van Nassau ten jare 1533, oud 39 jaar bekend was, dan gemelde graaf Willem de Oude.

In mijne vorige artikels over dit onderwerp is eene schrijffout in de namen van *den ouden* en *jongen Cranach* ingeslopen: telkens moet voor *den Jonge*, *den Oude*, en andersom gelezen worden, gelijk dit reeds op den omslag n°. 8, 1867, van dit tijdschrift verbeterd is.

V. C. KRAMM.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Druijventros der Amoureusheijt, (vgl. XVII bl. 306.) J. L. A. I. kent dit boekje slechts uit den catalogus van Schinkel n°. 1480. Het is zonder den bladwijzer 166 bladzijden groot. Het bevat 84 liedekens, behalve de opdragt Aen de Eerbare Jeugt van der Goes en het vers Tot Soilum, en alle zijn op twee na, aan het einde voorzien van de spreuk van den dichter Lenaerts, Doende leer-ick. Ofschoon de dichterlijke waarde van dit bundeltje niet uitstekend moge zijn, is het hoogst merkwaardig voor de zangwijzen van dien tijd, waarvan meer dan een zestigtal worden opgegeven, die noch bij Willems noch bij le Jeune werden opgenomen. Waarschijnlijk is dit liedboekje in der tijd alleen gedrukt voor rekening van den schrijver, om aan goede vrienden rond te deelen. Wie en wat Lenaerts was, is mij niet bekend.

Wel komt een Mr. Pieter Leenaerts den 11den junij 1586 voor als Ouderman te Goes. (Zoon van Leenaert Willemse [Goeree] schepen 1575—1577 en 1581—1583?)

Adriaan Leenaarts was in 1589 lid van den Eedelen handbogenhof te Veere, terwijl Adriaan Leenaartsen in 1617 als zoodanig voorkomt. C. P. L.

Conelius van Hoorn, (vlg. XVII bl. 306.) Het weinige dat er van hem bekend is kan men vinden bij:

de Wind Bibliotheek der Nederl. Geschiedschrijvers, bl. 136.

Pars, Naamrol bl. 40.

Valerius Andreas, Bibliotheca Belgica.

Boxhorn, in Append. sui Theatri.

Abbing, Geschiedenis van Hoorn. Aant. bl. 112.

Hij was de schrijver van een Corte Cornikel. Bij Abbing wordt er echter nog melding gemaakt van twee anderen van denzelfden naam. Welke van de drie de bedoelde persoon is, zal J. L. A. I. moeten uitmaken. C. P. L.

Klaasje-Zevenster-literatuur, (vgl. XVII bl. 305.) Nicolette, lotgevallen eener vondeling, den Heere, Mr. J. van Lennep opgedragen door Vrouwe Courtmans, geb. Berchmans. Tiel, van Wermeskerken 8° (*f* 3.) H. TIEDEMAN.

Luctor et emergo, (vgl. XVII bl. 305.) Smallegange zegt in zijne Kronijk van Zeeland bl. 201, dat in 1550 door verscheidene inbreuken van water, wel het derde deel des lands te zoeken was. De gedenkpenningen van 1562, 1565, 1566 en 1570 hebben alle aanroepingen om goddelijken bijstand tot omschriften. Eindelijk werd het land door krachtdadige hulpmiddelen, door het in een slaan aller handen meer en meer beveiligd, zoo dat bl. 202, de leeuw eindelijk met regt konde uitroepen: Luctor et emergo.

Van dien tijd vermoedelijk het devijs. De hoop herleefde overal, toen na het overgaan van Vlissingen in 1572 en het eindelijk bezetten van Middelburg door den prins van Oranje in febr. 1574 de magt der Spanjaarden in Zeeland voor goed verdwenen was, zoo dat men in 1584 eene verzoening door den hertog van Parma

voorgeslagen weigerde en de staten van Zeeland eenen gedenkpenning lieten slaan, met de omschriften aan weerzijde: In spe contra spem. — Salus a Domino. De eerste gedenkpenning met het omschrift luctor et emergo, is geslagen ter nagedachtenis van den prins van Oranje, aan wien vooral Zeeland zeer veel verpligt was, in 1584. Op de keerzijde staat de zinspreuk des prinsen; Saevis tranquillus in undis.

De tweede gedenkpenning met het devijs luctor et emergo is geslagen bij de alom heerschende vreugde door de komst van den graaf van Leicester in 1586.

Vergelijk Arend, Alg. gesch. de vaderlands, 3e deel, 1e stuk, bl. 172.

De hier genoemde gedenkpenningen zijn alle te vinden bij van Loon en Bizot.

Middelburg. W. A. H. G.

Oud hollandsch lied, (vgl. XVII bl. 277, 309, 326.) Gemelde *Groene straatjes* komen onder anderen voor in de Amsterdamsche Kermisvreugd en zijn daaruit overgenomen in het Nederlandsch Liedeboek. (Amsterdam bij Gebhard & Cie.) II bl. 117.

—N.

Fransche, spaansche en engelsche volksliederen, (vgl. XVI bl. 172; XVII bl. 45, 305.) Daar ik voor eenigen tijd heb aangetoond, waarom men Henry Carey voor den dichter en componist houdt van: »God save the king." zoo kan ik niet nalaten iets mede te deelen dat het tegendeel schijnt te bewijzen. Ik vond het stukje in de Vaderlandsche Letteroefeningen van 1832 (II, bl. 47) terwijl ik naar iets anders zocht.

»In de onlangs te Londen uitgekomen Memoirs der Hertogin »van Perth, waarin een aantal zeer belangrijke bijzonderheden »nopens het hof van Lodewijk XIV, en van Koning Jacobus, ge»durende diens verblijf te St. Germain, voorkomen, wordt onder »anderen vermeld, dat, na het tot stand brengen der stichting »te St. Cyr, zoo vaak de koning de kapel bezocht, het koor der »Edelvrouwen zelve het volgende gezang, op eene zeer fraaije »wijs van Lully, aanhief:

„Grand Dieu, sauvez le Roy!
„Grand Dieu, sauvez le Roy!
„Vengez le Roy!
„Que, toujours glorieux,
„Louis, Victorieux
„Voye ses ennemis
„Toujours soumis!
„Grand Dieu, etc.

»Bij een bezoek van den vermaarden Handel in St. Cyr, deed »deze aanzoek bij, en bekwam verlof van de Voogdesse der Konink- „lijke stichting, om muzijk en woorden beide van dit Gallicaansch »kerkgezang af te schrijven, en bragt met dezelven vervolgens »den koning van Engeland, George den I, zijne hulde."

U. A. C. L.

A. Silo, (vgl. XVII bl. 328.) Tot antwoord aan den heer J. C. K. dient, dat de bedoelde »Brieven van den kunstschilder A. Silo, over de scheepvaart en over de scheepsbouw tegen den Luit.-Admiraal Schrijver, 1755—56, 9 stuks," tegen den opgegeven prijs onder n°. 667 in den catalogus (van boeken) J. Moone Bzn., Delft 5 october 1863 zijn aangeboden.

C. KRAMM.

Arthur Jonston, (vgl. XVII, bl. 278, 304.) Deze Jonston of Johnston wordt vermeld door J. C. Adelung, Fortsetzung etc. zu G. Jöchers Gelehrten Lexico 1787; hij noemt hem een medicus en goed latijnsch dichter, en zegt dat hij veel gereisd heeft en op zijn 20sten jaar te Parijs als dichter werd gekroond, en daarna lijfmedicus van Karel den eersten is geworden; onderscheidene schriften van hem worden opgenoemd, veelal tusschen 1633 en 1642 te Londen, te Middelburg, en inzonderheid te Amsterdam uitgegeven, en later meermalen herdrukt. Hij zegt voorts, dat er volgens Granger in de Biogr. Hist. Th. 2 S. 313, eene volledige uitgave van zijne werken zoude bestaan, zonder die echter nader aan te wijzen. V. D. N.

Nederlandsche romans, (vgl. XVII, bl. 239, 301, 326). Ik laat hier de titels volgen van eenige romans uit de vorige eeuw, welke

zich in mijne boekverzameling bevinden. Zij geven geen hoog denkbeeld van den gekuischten smaak onzer voorvaderen in dat gedeelte der literatuur; de meeste toch kan men niet aan eene vrouw in handen geven.

Oorspronkelijk.

1. Het wonderlijke leven en bedrijf van den vermaerden Nicolaes Molemij, anders genaemt Klein Klaesje. Delft, 1681, 2 dln. met Het doorluchtig en wonderlyk leven van Michiel anders genoemd Joncker van der Moesel Heer van Toorenvliet. Delft, 1681, 2 dln.
2. Den vermakelyken avanturier. Amst., 1703. 2de druk. 2 dln.
3. De zoete Buite-Buurt of zeldzame levensgevallen van een Kapiteyn ter Zee, een Luitenant te Land, een welvarend Koopman, een bejaarde Weduwe, en een oude Vrijster. Alkmaar, 1731.
4. De mislukte list of de bedroge Landsdief, door J. Sybrands Hz. Westzaandam, 1737. 2 dln.
5. Het Hollands Schou-Tooneel vertoonende verscheyde deftige vryagien en wonderlyke Trouw-gevallen. Amst. 1749.
6. Het koddig en vermakelyk leven van Louwtje van Zevenhuizen of het Schermschool der Huislieden, door Gerrit van Spaan. Rott. 1752.
7. Aardige snaakse en niet min geestige Vertellingen. Alkmaar, 1737.
8. De Hollandsche Minnaar of de zonderlinge levensloop van een galant Rotterdams koopmanszoon. Amst. 1758.
9. Den Haagse Avanturier of de wispeltuurige gevallen van een Jong Heer die zich van de Weereld heeft afgezonderd. 's Hertogenbosch, 1758.
10. Het leeven van den berugten partijganger Meijer. 's Hage. 1759.
11. De Middelburgsche avanturier of het leven van een burger persoon. Amst. 1760.
12. De schoone Hollanderin of de merkwaardige Geschiedenis van Grisette. Alkmaar. 1764.
13. De bedelende Edelman of de edelmoedige Bedelaar. Amst., 1770.

14. De Munsterlander van Fortuin ofte de levensgevallen van Joh. Hanz. Porc, naderhand de Baron B***. Nijmegen, 1770.
15. De vermakelyke Haagsche reize of t geselschapje van sessen, bestaande in drie Heeren. twee Juffers en een Boer. Amst. 1779. Vijfde druk.
16. De Leydsche straatschender of de roekeloose Student. Amst. 1779, 2 dln. 5de druk.
17. Christoffel Junior. Een origineele comique Roman. 1789.
18. De man in zijn uiterste natuurkrachten of de vrouwenvriend van smaak. In Holland. 1791.
19. Het Loosduynse Weeskind of beknopt levensverhaal van een doorsleepene dienstmeid. Delft.
20. De Provensaalsche List en den Getrouwen bespot. Amst.
21. Het vrolijke Jannetje, dochter van Mr. Robert, of de nieuwe Boerin van fortuin. Amst.
22. Aardige en vermakelijke wandelingen en lotgevallen van coquetten of bevallige schoone sexe. Amsterdam.
23. De Academie der vrouwen of Magazijn der Verliefden. Te Cyprus. 2 dln.
24. De dwaalende student of de snaakse Dominé. Dordt.
25. De Hollander van fortuijn of Gijsje van H... Alkmaar.
26. Zeldzame leevens-gevallen enz. van Josephus, Carel en Catharina, door H. C. van Sevenhoven. 2 dln. Amst.
27. Vermeerderde Nederlandschen Wegkorter. Amst.
28. Nieuwe Snakerijen of vermakelijke Historien. 3e druk. Keulen.
29. Hoe langer hoe liever, hoe meer gezogt, hoe meer gevonden, enz. Amst. 1754.

Uit het Fransch:

30. De minneryen van den groten Alcander in de Nederlanden en de Geheimenissen van desselfs Hof. Emden, 1684.
31. t Ongelyk Huwelyk of de twee standvastige Gelieven, benevens het zeldzaam huwelyk naar de Prechac. Amst. 1680.
32. De wonderlyke gevallen van de gravinne van Straatsburg en haar dochter. Leyden, 1729.
33. De gevallen van Neoptolemus zoon van Achilles, door Chansierges. Alkmaar, 1761.

34. De gelukkige bedrieger of de gevallen van de Baron van Janzac, door de Mironne. Utrecht, 1769.
35. De dwaling der begeertens, door Mevr. Benoit. Amst., 1772.
36. Valdeuil of de rampen van een inwoonder van St. Domingo, door P. A. L. Maton. Amst., 1811.

Uit het Engelsch:

37. Zeldzame levens-beschrijving van Kolonel Jack befaamde Engelsche Beursesnijder, Gaauwdief en Struykrover. 2 dln. 's Hage, 1729.
38. De Anti-Pamela of de valsche eenvoudigheit ontdekt in de gevallen van Sijrena Fricksij. Amst., 1743.
39. De schoone overspeelster. Utrecht, 1745.

Uit het Spaansch:

40. 't Leeven en bedrijf van den Doorsleepen bedrieger, door Alonco de Castillo Solersano. Amst., 1670.
41. Idem onder den titel van Het leven van de ridder Don Arnoldo of de bedrogen Spaansche bedrieger. Amst., 1732. 2 dln.

Deze lijst kan natuurlijk uit nagenoeg iederen catalogus vermeerderd worden.

C. P. L.

Bibliotheek van het Escuriaal. In het zeer belangrijke werk: Een zomer in het Zuiden, door Gerard Keller, Arnhem bij D. A. Thieme, 1864, 2 deelen in 8°, vind ik in deel I, bl. 124 zijn bezoek in de bibliotheek van het Escuriaal vermeld. De schrijver zegt, dat hier te voren de voedsterplaats der wetenschap was, enz. »Maar, helaas! de bibliotheek zelve geeft daartoe geene aanleiding meer. Al de boeken zijn met de banden naar achteren geplaatst. Is het een zinnebeeld van de wijze waarop thans de kloosters de wetenschappen bevorderen? Of is het om te verbergen, wat er al uit de eenmaal zoo rijke verzameling is verkocht voor Engelsch goud?" Dit is immers eene vergissing, en de gemaakte gevolgtrekkingen, hier als vragen gesteld, moeten daardoor vervallen? De boeken in de gemelde bibliotheek zijn er zeker nog

zoodanig geplaatst, als bij de oorspronkelijke stichting en de later bijgevoegde er eveneens bijgeplaatst, zoo namelijk, dat de gebonden boeken met den rugkant naar den wand staan. Zoo zijn zij in alle oude bekende kloosters enz. ook geplaatst. De reden dier plaatsing is zeer natuurlijk: het dient om de vochtige en andere nadeelige uitwerking der muren niet op de bladen maar op den band te laten komen; want de bladen alleen hadden bij hen waarde, en niet de band, die enkel als bladdrager werd gebezigd. De titel of inhoud van zulk een band werd meestal juist andersom dan bij ons, namelijk op den kant of snede der bladen, of wel op eene strook papier met groote letters geschreven, zooals velen met mij er wel eenige zullen bezitten. Op deze wijze zijn nog vele bibliotheken ingerigt, die steeds voor studie gebruikt worden. Zeker zijn er in later tijden bibliotheken gesticht, die goed met kasten betimmerd werden, en waarbij de binder zijne bekwaamheid en zijnen smaak zoo deed uitkomen, dat men zijn werk tevens als een sieraad beschouwde en toen de ruggen voorwaarts zette; die weelde is zoo toegenomen, dat thans menige boekverzameling meer waarde van buiten dan van binnen vertegenwoordigt. Een groot aantal geleerde mannen vóór en zelfs na den tijd der stichting van het Escuriaal zijn in hun studeercel of vertrek afgebeeld, en zoo er boekenrekken of kasten bij voorkomen, staan meestal de ruggen der boeken naar den muur gekeerd. Ik houd het er dus voor, dat de boeken in genoemde bibliotheek geene verplaatsing hebben ondergaan, en dat hunne plaatsing ook geene diefstallen bedekte, die bezwaarlijk door zulk een openbaar middel bedekt zouden kunnen worden; bovendien, boven den ingang dezer bibliotheek staat de banvloek des pausen te lezen: wie een boek steelt of helpt stelen wordt met verdoemenis bedreigd. Dit zegt nog al wat in Spanje. Voor leeken in dat land behoeft men dus geen vrees te hebben. Dat er vreemden in geslaagd zijn, zou mogelijk kunnen zijn: doch de vermelding van zulk eene daad is mij nooit voorgekomen.

U. C. KRAMM.

VRAGEN.

22. **Glukstad**. Waarom heet »De Dagdief, of de Timmerman door Liefde. Blijspel" gedrukt te zijn »Te Glukstad, bij Thomas van Wieringen, Stads Drukker en Boekverkooper 1717"? Is het welligt een schimpschrift en bevat het toespelingen op bijzondere personen of zaken, — zoo ja, op welke?

U. L.

23. **Verhandeling voor en tegen het gebruik van den Schouwburg. Opgestelt door zeker voornaam Man**. Is de schrijver van dit boekje — uitgegeven te Amsterdam bij J. Rijkhof, Junior, 1738 — bekend?

U. L.

KUNSTGESCHIEDENIS.

J. B. Baen, (vgl. XVII. bl. 78. 146, 175). De bezitter van een vrouwenportret, geschilderd en geteekend door J. B. Baen, vraagt om inlichting betreffende dezen schilder, zijne werken enz. De naam van dezen schilder, die, hoewel hij te Haarlem in 1633 geboren was, toch, omdat hij meestal met der woon te 's Gravenhage gevestigd was, doorgaans als een Hagenaar beschouwd wordt, is Johan de Baen. Dit is zoo zeker, dat men alle andere benamingen, als van Baen of van der Baen, die uit vreemde bronnen, niet uit onze hollandsche geput zijn, gerust ter zijde kan stellen. Men sla slechts de boeken op der Kunst-confrèrie te 's Gravenhage, waarin hij als hoofdman van 1666—1699 voorkomt en men zal op door hem zelven geteekende stukken lezen Johan De Baen. Ook ik zelf bezit zulk eene handteekening; uit de drie eerste letters ziet men, dat hij *J. D.* en *B.* door- en aan een gevlochten heeft, zóó dat de *D* eene dwarslijn op het midden bekomt; daar die niet altijd juist op zijne schilderijen werd geplaatst, is het ligt mogelijk dat de *D.* zich werkelijk als eene *B* onder dat vrouwenportret vertoont. Dergelijke voorbeelden van zorge-

loosheid komen legio in de schilderschool voor. Bij voorkeur kan men voor dien tijd, onder de vreemden, den zoo wakkeren heer W. Burger, wat betreft de voornamen en jaartallen der hollandsche en vlaamsche schilders, met vertrouwen raadplegen, die ook Jan de Baen schrijft. Nagler is in zulke gevallen insgelijks aanbevelenswaardig, dewijl hij altijd, wanneer hem verschillende en in strijd zijnde opgaven voorkomen, die, (gelijk hier *Van der*, *Van*, of *De Baan*) opgeeft en nimmer beslist, zonder zijne bronnen daarvoor op te geven. Ook in het aangevoerde werk van C. H. Bulkema, als bron aangehaald, leest men toch Jean De Baen. Bij Immerzeel en bij mij is er geene spraak van, om Van Baen te schrijven. Ik heb steeds betreurd, dat het schoolonderwijs der vorige eeuw de eigen- of geslachtsnamen in de spelling heeft aangerand, en de *E* voor eene *A* enz. verwisseld, »want niets heeft in de geschiedenis der beeldende kunsten meer tot verwarring van personen geleid dan het schrijven van namen, alleen op den klank af, zonder vergelijking met het oorspronkelijke zelf."

Dat nu Alf. Michiels, als bron n°. 1 aangevoerd, tot de benaming van Van Baen heeft geleid, is niet denkelijk, dewijl dat werk in 4 deelen pas tot den belgischen schilder Jacques Jordaens reikt. Welligt zou het 10 deelen beloopen hebben; maar door een bijgevoegd *complement*, dat als het ware het overlijden van dit werk aankondigt, en slechts 46 blz. beslaat, worden als met stoom nog een dertigtal schilders in het voorbijgaan genoemd, en het sluit met een sprong van Erasmus Quellinus, den Jongen, op B. P. Ommeganck; eene tusschenruimte, die zich naar de geboortejaren dezer twee kunstenaars gerekend, over niet minder dan 138 jaren uitstrekt. Het zou mij niet bevreemden dat in een of ander fransch werk Jan van Baan werd gevonden, en dat de schrijver begrepen heeft, dat in den naam van De Baan, zooals hij dien bij zijne confraters vond, als een Hollander, *de* natuurlijk in *van* moest veranderd worden: tevens zal bij deze gelegenheid de fout van Piermans in plaats van Piemans, als eerste meester van De Baén, wel zijn ingeslopen.

Ik heb in de voorreden van mijn werk meest al de auteurs die de geschiedenis der beeldende kunsten in Europa vertegenwoordigen, aangevoerd. Na eene halve eeuw daarin gewoeld te

hebben, geraakt men zoo wat in kennis met de waarde hunner werken, en ik heb ze daarin met waarheids geijkt gewigt gewogen.

U. C. KRAMM.

VRAGEN.

24. **Silhouetten van utrechtsche studenten.** In plaats van keurige (?) albumversjes, zendt men elkander thans zijn photografisch portretje. In 1810 gaven de utrechtsche studenten hunne silhouetten in de albums hunner vrienden vóór dat zij de *alma mater* verlieten. Dit is mij gebleken uit een vijftal silhouetten uit de nalatenschap van den heer mr. H. Jacobson, ridder der orde van den Nederl. leeuw en president der arrondissementsregtbank te Almelo, mij ter hand gesteld door mijn vriend Is. An. Nijhoff te Arnhem. 1) Het eerste is van P. v. Akerlaken, D. Filius, J. U. S. Hornanus, Traj. ad Rhenum, Die XV Jun. 1810 met 4 reg. Lat. carissimo H. Jacobson offert anno suae aetatis XVIII. — 2) van Henricus Menso. Med. Stud. anno aetatis 19, Ultraj. ad Rhen. 1810, met 5 reg. Lat. — 3) van Bernard Johan. Rasch, J. U. Cand. Drusiburgo Gelrus, aetatis anno XX, Collegio cui inscriptio: Per aspera ad astra, adscriptus. Traj. ad Rhen. die 15 Junii 1810, met 2 reg. Lat. — 4) van G. H. Wiegand. J: U: D: anno aetatis 22 Collegio, cui Symbolum: Per aspera ad astra, adscriptus. Traj. ad Rhen. die 16 Jun. 1810 met 3 reg. Lat. — 5 van G. L. Carbasius. J. U. S. Utra-jecti die 20 Jun. 1810, met 3 reg. Lat. —

Daarbij nog 2 andere silhouetten zonder inscriptie. — Nu is mijne vraag, of deze studenten later in de eene of andere betrekking hebben uitgemunt, zoo dat hunne afbeeldsels eene plaats mogen bekleeden in mijne portretten-verzameling?

J. C. K.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van bl. 50).

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Bessel.	Besselke, Besseltjen.
	Betske.
	Betke.
Beukel.	
Beute.	
Beuwe.	Beuwke, Bieuwke.
Bî, Bîke.	
Bien.	
Biense, Bînse.	
Biente.	Bientje.
Bientse.	
Big.	Bîge.
Binglum.	
Binke.	
Binne.	Binke, Bintje.
Binnert.	
Binse.	
Bintse.	Bintske.
Birde, Burde.	
Bitter.	
Blasius, Blaas, Blees.	
	Blîke.
	Blondina.
Bode.	
Bodert.	
Bodis.	
Bodse.	
Boele, Boel.	Boeltje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Boete.	
Bôike	
Bôite.	
Bôitse.	
Boje.	
Boke.	
Bokel, Beukel.	
Bokke.	Bokje.
Bole.	
Bolte.	
Bonaventura.	
Bonge.	
Bonifacius, Faas.	
Bonne.	Bontje.
Bonte.	
Bontje.	
Boonke.	
Boord.	
Borchert, Borgert.	
Borrit.	
Borsin.	
Bote.	Bootje.
Botsaert, Bossaart, Bosschaert.	
Botte.	Botje.
Boudewijn, Bouwen.	
Boute.	
Bouwen.	
Bralt.	
Brand.	
Brandje.	
Brecht.	Brechtje.
	Brechtland.
	Breie.
Brent.	
Breunis, Brunis.	
	Brigitta.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Broeder, Broer.	Broerkje.
Broederik.	
Bronger.	
Bronno.	
Broos	
Brucht, Brug.	
Bruchtik, Briochtik, Bruetik.	
Brugman.	
Brum.	
Bruin, Bruno.	
Bruining.	
Bruisse.	
Bruist.	
Bruistijn.	
Bucho.	
Budde.	
Buger.	
Bue, Buhe.	
Burchart, Burchert.	Burgje.
Burde.	
Burgman.	
Busje, Bosje.	
Buwe.	Buwkje.

C. (C — **H.** Zie **H.**)

	Cecilia.
Ceel, Celis.	
	Celia, Celie.
Cent.	
	Charlotte, Lotje.
Chiel.	
Christiaan.	Christina, Stijntje.
Christoffel, Stoffel.	
	Cina, Cîntje.
	Cynthia.
Cyprianus.	
	Cîtje.

D.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Daam.	
Daan.	
Damas.	
Dammis.	
Damt.	
Daniel.	
Danker.	
Dankert.	
Daitje.	
Date.	
David.	
	Debora.
Dedde.	Dedje, Dedke.
Deitse.	
Deke, Dekken.	Deliana, Deliaantje.
Denijs.	
Derk.	
	Dertsen.
Desiderius.	
Dette.	Detje.
	Diana.
Dibbolt, Dibbet, Dubbelt.	
	Dibbrich.
	Dibe.
Didmer.	
Die.	
Diederik, Dierk, Dirk, Derk, Durk.	Diederika, Dirkje.
	Diedje.
Diedsen.	Diedske.
Dielis.	
Diemer.	
	Dientje.
Diert.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Diewertje, Diewer, Diert.
	Dieuwke.
Digge.	
Dignom.	Dignom.
Dignus, Dingenus.	Digna.
Dike.	
Dilke, Diltje.	Diltje.
Dingeman.	
Dinger.	
Dingle.	
Dionysius, Denijs.	Dionysia.
Dirk.	Dirkje.
Ditlof.	
Ditmar.	
Djoerd, Djud.	
Djurre, Djoere.	
Doede.	Doedje, Doedke.
Doeie.	Doeike, Doei.
Doeke.	Doekje.
Doekele.	Doekeltje.
Doen	
Doje.	Doîke.
Doîke, Doîtje.	
Doîtse.	Doîtske.
Dokke.	
Dominicus.	Dominica.
Domis.	
Domme.	
	Doortje.
	Dorothea, Doortje, Doorke.
Dorus, Doris.	
Douke.	
Doukle.	
Douwe.	Doutje, Doutsen.
Drewes.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Dreuwe.	
Driese.	
Droon.	
Dubbeld.	
	Duifje.
Duurd.	
Duterd.	

E.

Eabe.	Eabke.
Eable.	Eabel, Eabeltje.
Eade.	Eadke.
Eadje.	
Eadse.	Eadske.
Eake.	Eake.
Eale.	
Ealse.	
Ealtje.	
Eamke.	
Earnse.	
Easge.	
Easger.	
Easke.	
Easse.	
Eate	
Ebbe.	
Ebbing.	
Ebele, Eble, Ebel.	Ebel.
Ede.	Edou.
Edelhard.	
Eddo.	
Edger.	
Edmund.	
Edsard.	
Edse.	Edske.
Edsger.	
Eduward.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Eedmit.	
	Eedwer.
Eef.	Eefke.
Eelke.	Eelkje.
Eelse.	
Eeltje.	Eeltje.
Eemke.	Eemk.
Eenke, Eentje.	Eenke, Eentje.
Eere.	Eertje, Eerke.
Eerde.	Eerdke.
Eerdse.	
Eerke.	
Eetse.	
Eeuwke.	
Egbert.	Egbertje, Egberdina.
Egge.	
Egger.	
Eggert.	
Eggerig, Eggering.	
Egidius.	
Egle.	
Eglon.	
Egmond.	
Eibe.	
Eibert.	Eibertje.
Eie.	
Eile.	Eile.
Eilert.	
Eilke.	
Eimbert.	
Einte.	
Eiold.	
Eise.	Eisje.
Eiske.	
Eite.	
Eitse.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Eke.	Eke.
Ekke.	Ekje.
Eland.	
Elard.	
Elbert.	Elbertje, Elberta.
	Elbrig.
Elder, Eldert.	
Elerd,	
	Eleonora.
Elger.	
Elias.	
Eligius, Eloy.	
Eling.	
Elisa.	
	Elisabeth.
Elle.	
Ellart, Ellert.	
Else.	Elsje, Elske.
Elske.	
Elte.	
Eltje.	
Emanuel.	
Ember.	
Embrecht.	
Eme, Eem.	
Emele.	
	Emerentia, Emerensjen, Emerenske.
Emilius.	Emilia.
Emke.	
Emme, Emmen.	Emme, Emma.
	Emke, Emmeke.
	Emkje.
Emmer.	
Emmerik, Emmery.	
Emond.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Ene.	Ene.
Eneas.	
Engbert.	
Engele, Engel.	Engeltje.
Engelbrecht, Engelbert.	Engelberta.
Enne.	
Enoch.	
Ente.	Enteke.
Entse.	
Epe.	
Epke.	Epkjen.
Eppe.	Epjen.
Erard, Ererd.	
Erasmus.	
Erenbrecht.	
Erke.	
	Erkje.
	Erland, Erlanda.
	Ermgard, Erme.
	Ermpjen.
Ernst.	Ernesta, Ernestina.
Esger.	
Eske.	
Esse.	Eske.
	Esther.
Ete.	
Ette.	Etke, Etje.
Eube.	
Eugenius.	Eugenia.
	Euphemia.
Euse.	
Eusebius.	Eusebia.
Eustachius.	
Eustatius.	Eustatia.
	Eva.
Everbert.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Everhard, Evert.	Evertje.
Everen.	
Evert.	
Everwijn, Everen.	
Ewald, Ewoud.	
Ewe.	
Ezau.	
Ezechiël.	

(*Wordt vervolgd*).

Bankroet, (vgl. XVII. bl. 314, 372). De Engelschen leiden hun woord *bankrupt* af van *bank* en het latijnsche *ruptus*: het zou dus beteekenen *bank gebroken*. (Chambers's Etymol. Dict. 1867). Die afleiding heeft mijns inziens veel tegen; immers de oudste vorm van het engelsche woord is *bankrout* (ook wel *banquerout*), zooals Roger Ascham (1515—1568?) het in zijn Schoolmaster gebruikt, en ook Shakspere in The Comedy of Errors. Het engelsche woord zal dus even als het hollandsche van het fransche *banqueroute* zijn afgeleid, dat, naar de bewering van een fransch etymoloog, zou beteekenen *banque en route*.

U. A. C. L.

Bankroet of bankrot, of hoe men vroeger dat woord ook schreef, is, even als het fransche *banqueroute*, het hoogduitsche *bankerott* het engelsche *bankruptry*, het italiaansche *banco rotto*, beteekenende *bankbreuk*, letterlijk, eigenlijk, een kantoor, dat gebroken is, en dus *kantoorbreuk*. Onderscheidene onzer handelstermen hebben wij uit het Italiaansch. Men denke aan: cassa, saldo, uso, pari, netto bruto (*brutto*), tarra (*tara*), agio (*aggio*), averij (*avaria*) folio (*foglio*), contanten, (*contanti*) percent (*percento*) en meer andere woorden. De Italianen schijnen in de handelszaken onze leermeesters te zijn geweest: ook de dubbele boekhouding hebben wij van hen en daarom de italiaansche genoemd.

Haarlem. DIXI.

Bankroet. In de middeleeuwen, toen de koophandel in de overige landen van Europa nog niet veel beteekende, vond men in Italië belangrijke koopsteden. Later, toen ook andere steden aan den koophandel deelnamen, waren het voor een deel Italianen, die daar handel dreven en tot de voornaamste kooplieden behoorden. Van hen leerden de overige volken den handel, en de namen daartoe betrekking hebbende in Italië ontstaan, werden door andere volken aangenomen. Dit is de oorzaak, dat de meeste talen van Europa eene menigte benamingen hebben tot den koophandel behoorende, die uit het Italiaansch zijn overgenomen. *Bankroet* behoort er ook toe. De Engelschen hebben hun *bankrout* wel van de Franschen ontvangen; maar deze hadden het weder van de Italianen. De afleiding van *banque en route* is stellig de ware niet. Dat het Fransch *ou* heeft in woorden die in het Italiaansch *o* hebben, is iets zeer gewoons. Men vergelijke, giorno, jour; toto, tout; giuocare, jouer; sospiro, soupir; toccare, toucher; mosca, mouche, enz.

P. LEENDERTZ WZ.

Crepelstraat, (vgl. bl. XVII, bl. 283, 311, 312). Wanneer de heer van Dale dit *Crepel* — naar aanleiding van zijn woordenboek als *arm* en *ellendig* in figuurlijken zin wil opvatten, dan moet hij daarbij echter de oorspronkelijke afleiding en beteekenis van 't woord niet uit het oog verliezen, en tevens wel in acht nemen dat het hier geen bijvoeglijk naamwoord, maar een zelfstandig naamwoord als eerste lid eener samenstelling is. *Crepel*, later *kreupel* hangt met ons *kruipen* zamen, en werd bepaaldelijk van lichaamlijk *gebrekkigen* gebezigd, gelijk het nog thans van hen gebruikt wordt, die, wat men anders noemt, *mank* (van 't Fransche *manque*, en dus ook al zooveel als *gebrekkig*) *gaan*. Een Krepelstraat, gelijk men die in een aantal plaatsen vindt, is dan een *gebrekkigen-straat*, een straat waar gebrekkigen en hulpbehoevenden gehuisd zijn, of waar zich gestichten vinden, ter verpleging van dergelijke personen. Het *malpropre*, *schmutzig*, en *dirty* door 't woordenboek voor zulk een straat gebezigd, heeft echter evenmin met dit *krepel* of *kreupel* iets te maken, als dat

men bijv. uit het *schmutzige* der *Juden-Gasse* te Frankfort of elders, zou willen afleiden dat dat *Juden* eigenlijk *schmutzig* beteekende.

V. VL.

Vorming van het meervoud, (vgl. XVII bl. 283). De reden voor de *s* van die woorden zal wel niet anders dan een eigenaardigheid van 't volksdialekt zijn. De minder beschaafde klasse te Leiden en elders in Holland vormt zelfs in woorden als *kip* en derg. het meervoud met een *s* en zegt *kippes* voor *kippen*.

—N.

Spreekwoord. *Goede wijn behoeft geen krans*, (vgl. XVII. bl. 311). Het latijnsche spreekwoord luidt, volgens de schrijvers der History of Signboards (Londen 1866): Vino vendibili suspensa hedera non opus est.

U. A. C. L.

Kakographie. (Vervolg van bl. 53.) In de eerste of palaeozoïsche afdeeling treffen wij koraaldieren, crustaceën, mollusken, visschen en, in hare latere formatiën, ook eenige weinige kruipende dieren aan. Geen dezer klassen van organismen bezit echter in deze afdeeling een *overheerschend karakter*.

Evenmin zijn onze hars-opleverende coniferen bij de grasetende dieren in trek, en dienen zij dan ook alleen tot voedsel voor eenige weinige torren.

Beide verzekeren, dat enkel verschijnselen en geen *daadzaken* worden beschreven.

Niet hij is de bescheiden leerling der waarheid, die steunend op de overleveringen van rabbijnen, kerkvaders of schoolgeleerden, *vooropgezette* meeningen poogt te handhaven en *door te voeren*.

De schrijvers zijn in hun aangeleerde voorstelling nog in geenen deele opgegaan.

Wat de een op den voorgrond zet of *op de spits drijft*, dat wordt door den ander veel lager gesteld.

Hij rust niet, voor dat hij het antwoord gevonden heeft, zoo

bestemd, zoo volledig, zoo klaar, dat het hem volkomen bevredigt.

Die het [monnikenleven] *voerden*, heetten de ware krijgsknechten van Christus.

Die kloosters stichten behooren als *zendboden* Gods te worden vereerd.

Die in Asschepoesters reine *figuur* ons te verstaan gaf, dat de menschelijke natuur door liefhebben en vergeven het meest wordt geadeld.

De bewustheid, die, naar hij vreesde, alleen in zijn binnenste *zich eene baan had gemaakt*, zij was dan ook bij anderen ontwaakt!

Gereed om, zoodra hare ure mocht slaan, met geestdrift en dweepende liefde op te treden en in rijken bloei te ontvouwen al de kracht die in haar was.

Het besef ontwaakt in hem, dat er van Gods wege een woord te spreken valt — dat het eene begeerlijke zaak zou zijn van dat woord de *drager* te wezen.

Of eene ballingschap van meer dan eene eeuw nog niet genoeg zou zijn om Efraïms zonden *af te boeten.*

De *driemalige* verloochening van Jezus door Petrus.

De volledige uiteenzetting zijner godsdienstige zienswijze.

Door en door vrijzinnig als hij was wilde hij zich niet aan de partij van den dwang aansluiten.

Willem V, die in 1766 krachtens erfrecht aan het bewind kwam.

Daarenboven kon men met de russische landeigenaars niet even korte *wetten* maken als zonder de minste moeite met den poolschen adel kon geschieden.

VRAGEN.

25. **Nederlandsche spreekwijzen.** *De waard van Bijleveld.* G. Paape in zijne Onverbloemde Geschiedenis van het Bataafsch Patriotismus, Delft 1798, zegt bl. 117. »Willem (V) wilde, op zijn ma- »nier, een eerlijk Man weezen, de gantsche patriottische waereld »kreet hem voor het tegendeel uit; de waarheid der zaak is, dat »hij, *even als de waard van Bijlevelt* slegts met de groote en aan- »zienlijke Gaauwdieven medeslenterde en dus in den haat en in

»de vervloeking kwam! — *Waard van Bijleveld*, is het eene aanhaling uit een roman of comedie? of iets anders?

J. D.

L.

26. **Spreekwijzen: Bely binnen houden, Garen uithalen.** In Hoofts vertaling van den Misogamos van Huyghens komen de volgende regels voor:

De Bruygoom dien in 't eerst de blijschap ging ter harte
Nu bootst ze nae, en voor een' grijns gebruykt zijn' troony.
Hij zucht van d'eene zijd' in 't hart, van d'ander zijde
In 't drillend ooghjen een gemaekte lach laet schittren,
En pooght de gasten, jae zich zelven ook, is 't mooglijk,
Te mompen met den wijn. Hij leert zijn lippen schaatren,
En, tegens heugh en meugh, gedwonge boerterijen.
Terwijlen eet zijn hart en houdt hij Bely binnen.
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
Al evenwel men vraeght, hoe 't bijkomt dat zijn verwe
Verandert is op 't vel, en hoe hij zoo drulloort zit,
En haeld hem gaeren ujt, wil ick u dat eens zeggen?
Een eenigh nachjen hem zijn ooghen heeft geopent, enz.

Hier hebben wij vooreerst de spreekwijze »Bely binnen houden". Wat zij beteekent is duidelijk genoeg, namelijk, zich niet uitlaten, zijne meening verborgen houden, niet laten blijken hoe men over deze of geene zaak denkt. Bilderdijk zegt er van »Woordspeling, die in den accent ligt. *Bély* is de verbasterde vrouwennaam van *Sibille*, en *belij* is bekentenis." Deze verklaring is aardig gevonden; doch is zij de ware wel? Wie weet mij daaromtrent iets te zeggen? Ik heb de spreekwijze nergens dan hier bij Hooft gevonden.

Op »En haeld hem gaeren ujt" zegt Bilderdijk: »*Garen uithalen* is bedrukt zitten; maar eigenlijk een verzachting van zich de *hairen uithalen*." Dat deze verklaring kant noch wal raakt, ziet men, zoodra men de woorden met eenige aandacht beschouwt. Want er staat vooreerst *haeld* niet *haelt*. Er is in dit woord eene fout, het is waar; maar het is altoos waarschijnlijker dat

de afschrijver of letterzetter achter *haeld* het weglatingsteeken vergeten, dan dat hij *d* in *t* veranderd zal hebben. Maar ten anderen, Bilderdijk ziet bij zijne verklaring het woord *hem* over het hoofd, dat de dichter er toch niet zonder reden bijgevoegd heeft. De beteekenis is eene andere dan Bilderdijk meende. Iemand *uithalen* is iemand uithooren, met moeite, met list uit hem halen wat hij wilde of moest verzwijgen. *Haeld' ujt*, te dezer plaatse, hangt ook niet, zoo als Bilderdijk meende, af van *hij* in het voorgaande vers, maar van *men*, dat een vers vroeger voorkomt. Men vraagt, zegt de dichter, hoe hij zoo van kleur veranderd is en zoo druiloorig zit en men zou hem gaarne uithalen, men zou dit gaarne van hem te weten komen. Daarop vervolgt de dichter: wil ik u dat eens zeggen? en wijst er de oorzaak van aan.

In het Spreekwoordenboek van den heer Harrebomée vind ik, dl. I, bl, 202, de spreekwijze: hij haalt garen uit. Ter verklaring wordt er bijgevoegd: »dat wil zeggen: hij zit te druilen, hij ziet er bedrukt uit. *Garen uithalen* of ontwarren is een werktuigelijk werk.” Er wordt daar geene verzameling aangewezen die deze spreekwijze bevat, en de woorden welke de heer Harrebomée gebruikt, komen zoo zeer overeen met die welke Bilderdijk in zijne aanteekening heeft, dat zij mij doen vermoeden, dat hij die daar alleen gevonden heeft. Wij weten, dat Bilderdijk er geen bezwaar in vond, een woord of spreekwijze uit te denken en als bestaande op te geven wanneer dit in zijne kraam te pas kwam. Ik vraag daarom, bestaat de spreekwijze *garen uithalen* in de genoemde beteekenis inderdaad in onze taal of is zij door Bilderdijk uitgedacht om de aangehaalde regels van Hooft te verklaren?

P. LEENDERTZ WZ.

27. GEOGRAPHISCHE OUDHEDEN.

Niger Pullus. De heer van Lennep heeft onlangs in zijn werk over de Uithangteekens de meening van dr. Leemans scherp veroordeeld, die daarin den nederlandschen naam *Nikkerpoel* meende te vinden. Toch schijnt die meening zoo ongerijmd niet: in Zuidholland heeft men eenen *Nikkerpolder*, bij Brussel een *Nikkergat* en zelfs bij Mechelen een *Neckerpoel*, dat reeds in de

13e eeuw dien naam droeg. Is het dan zoo ongeloofelijk, dat in het moerassige Holland zulk een naam gevonden werd?

Medemolaca wordt in de oude lijst der bezittingen van de utrechtsche kerk eene rivier genaamd. Nu ligt er wel volgens sommigen bij Medemblik een watertje de *Kromme Leek*, maar weet men of dit ooit vroeger Medemer Leek geheeten heeft?

Chinnelosara gemarchi. Men heeft, geloof ik teregt, dien naam van de villa *Kinloson* afgeleid, die in oorkonden der 9e eeuw genoemd wordt en het vergeleken met *de beke Kinhem* van latere schrijvers. Maar waar vloeide die beek? Johannes a Leidis beweert in zijne Egmonder kronijk, bij het slot Middelburg niet ver van Alkmaar. Weet eenig inwoner dier plaats of omstreek ook den loop dier beek naauwkeurig op te geven?

Burg. Vóór de 12e eeuw schijnen er in Holland nog zeer weinig versterkte sloten geweest te zijn. De ons bekende zijn de burgt te Leiden, die te Muiden (waarschijnlijklijk een oud tolhuis), die te Zwammerdam (Swadenburich), waarschijnlijk ook het slot te Woerden en een te Velzen, in de elfde eeuw *Velsereburch* genoemd. Van Rijnsburg en Valkenburg kent men, geloof ik, geene oude kasteelen. Kan misschien Velsereburch zooveel beteekenen als het duitsche *Felsenburg*, wegens zijne sterkte?

Haarlem. Zijn de oude edelen van Haarlem naar de stad van dien naam of naar het kasteel *Oud Haarlem* genoemd? Zou dit slot inderdaad *ouder* dan de stad zijn en heeft het een afzonderlijk wapen, verschillend van dat der stad, maar dat met het wapen dier edelen overeenkomt? Weet iemand hierover eenig licht te verspreiden? Eindelijk, kan ook iemand mij zeggen, of de verklaring van dien naam als *heer Lems stad* juist is of niet? Men heeft toch evenzoo een dorp dat *Heer Jans dam* heet. Ook woonde nog voor eenige jaren te Leiden een heer Lem.

P. Q.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Universiteitswapen van Leiden, (vgl. XVII, bl. 349.) Max vraagt, welk wapen de universiteit te Leiden onder de Republiek gebruikte en aan welk lint dat hing. De bullen van dien tijd kunnen hem het antwoord geven. Het was het beeld van Minerva met den helm op het hoofd, een opengeslagen boek in de regterhand en met de linker vasthoudende een schild met het hoofd van Medusa. Onder het beeld ziet men het wapen van Leiden (de twee sleutels). Aan weerszijden hangen tegen twee pilaren gekroonde wapenschilden; dat aan de regterzijde van het beeld met den hollandschen leeuw; aan de linkerzijde een gevierendeeld schild met een surtout, doch dat wapen is op mijne exemplaren te onduidelijk voor eene naauwkeurige beschrijving. Maar het kan niet onbekend zijn en zeker gemakkelijk worden opgespoord.

Het lint was rood en het omschrift: *Sigillum majus Academiae Luydunensis apud Batavos.* C. J.

Van Eck van Panthaleon, (vgl. XVII bl. 153, 284, 350.) Om te voldoen aan het verlangen van T......n zal ik uit mijne ms. genealogie en uit »Het Geslacht van Panthaleon in den slag bij Walef" door mr. Nedermeijer ridder van Rosenthal in het 10e dl. van Nijhoffs Bijdragen de opgaande linie mededeelen van Dirck van Eck en niet van Hendrik, zoo als deze verkeerdelijk bij Kok en Hoogstraten genoemd wordt.

Bartholomeus (Bartholt) van Panthaleon.

Bartholt van Eck van Panthaleon, ridder,
st. te Eck 12 maart 1304, oud 79 j.
tr.
Walburgis van Maurik Hendriksd^r. erfd^r. van Eck.

Gerhardt van Eck, ridder, hr. van Eck,
sneuvelt 1347 in den slag van Walef,
tr. (1) Nov. 1306
Elisabeth nat. d^r. van Reinoud graaf van Gelre.

Bartholomeus, ridder, hr. van Eck,
st. 1405, oud 85 j. begr. te Eck,
tr. 1364
Catharina van Alphen (Alpen?) Rutgersd^r.

Jan, hr. van Eck,
tr. 1409
Petronella van Huchtenbroek Eduardsd^r.

Bartholomeus van Eck,
st. 1472,
tr. (2) 1456
Elisabeth van Beyschem Alartsd^r.

Dirck M. van Eck,
tr. (1) 1489 Margaretha van Rijn, d^r. van Adriaan h^r. van Jutphaes en Elisabeth van Hemert,
tr. (2) 1518 Geertruid van Malsen, d^r. van Adam (Gerrit?) en Josina van de Poll.

TH.

Wapen van Erckelens, (vgl. XVII bl. 350.) In de lijst van wapens, voorkomende in den Navorscher dl. VI bl, 36, 37 wordt het wapen van Erkelens aldus opgegeven:
Zilver: 3 knodsen van sabel, beslagen met zilver, 2,1.

TH.

Geslacht van Leeuwen. Zou de dl. XVII bl. 350 gegevene beschrijving van het wapen van van Leyden van Leeuwen wel geheel juist zijn? Ik vermeen, dat de balk of faas van zilver moet beladen zijn met 3 vijfbladerige mispelbloemen van sabel. Zie o. a. Ferwerda, Geneal. Wapenboek. V. D. N.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossem, (vgl. XV, bl. 375; XVI bl. 151; XVII, bl. 64, 348.) Welligt kan ter aanvulling van hetgeen daartoe door Th. is bijgebragt en opgegeven, het navolgende dienen, te weten, dat in het Leenregister van Gelderland staat aangeteekend dat »Johan Gerardz. van Herler beleent met het huys te Poederoijen 1395, idem 1402; tugtigt syn vrouw Margriet van Herwijnen 1420 en 1424"; alzoo behoorde deze insgelijks tot de kwartieren van Maarten v. R., zijnde hun zoon Marten van Herler; d.e 1444 erf zijns vaders, beleend met genoemd huis, in 1453, »1473 tugtigt syn vrouw Cristyna van Gent, deze hunne dochter Johanna v. H. erf haar vaders Martin 1481. Martin van Rossem erf Peters van Hemert werd beleent 1518 en 1544; Johan van Rossem erf syns broeders Martins 1555, idem en Steeven van Rossem bij transport syns vaders Johans, idem 1564."

Volgens het Leenregister voornoemd, erfde Johan Stecké het leen van het slot Amersoyen etc., op »Meralde van Rossnm syn dogter 1426".

Ofschoon Nav. XVI bl. 151, Jan van Rossem den olden in navolging van van Hasselt en van van Spaan wordt genoemd heer van Broekhuizen, blijkt zulks niet genoegzaam uit het Geldersch Leenboek, art. Broekhuizen, alwaar men leest dat »Udula van Zuijlen van Nijveld huisvrouw Johans van Rossem tugtigt haar man met het leen van het hooge gerigt van Broeckhuijsen 1516, 1538, 1544," zoodat dit toen eerst kwam in het geslacht van van Rossem, zijnde deze Johan v. R., volgens van Hasselt, een oudere broeder van Maarten, terwijl Johan v. R. den olden gehuwd was met Johanna van Hemert, waardoor het schijnt dat in die opgave dwaling bestaat, en het Leenboek in dezen voor prefere mag gehouden worden.

V. D. N.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossem.

Gerrit v. Rossem, hr. tot Rossum, raad v. Reijnald v, tr. ao 1378. Sophia van Wijhe.	Burchard Sterk, hr. v. Molenbroeck, tr. Westenburch.	Willem Groesbeek, tr. Margriet van Bijlandt.	Lijnden.	Johan van Hemert st. 20 dec. 1390. van Herlaer.	Dirk van Brakel tr. van Hemert.	Johan N. van Herlaer.	Arend v. Gent, hr. van Giffen tr. Mechteld van de Leck.
Gooswijn van Rossem, ridd. h. van Rossem, raad van Arnold vi, tr. ao. 1400.	Anna Sterk.	Jan van Groesbeeck, ridd. hr. van Hoemen, Malden en Beek, tr. 1436.	Hadewig van Lijnden.	Gijsbrecht ridder heer van Hemert tr. 1437.	Stephina van Brakel.	Marten van Herlaer, hr. v. Poederoijen ao. 1472 tr.	Christina van Gent.
Hr. Jan van Rossum, ridder hr. van Rossum, Hodel, Steenbergen, Oijen, etc. gen. den Olden, was ao. 1423 raad van Reinald vii, ambtman van Tiel.		Margriet van Groesbeek.		Peter van Hemert, tr.		Johanna van Herlaer, vr. van Poederoijen.	
Jan van Rossum, ridder, hr. van Rossum, gen. de Jonge, raad van Adolf viii, tr. ao. 1498 in 2e huwelijk.				Johanna van Hemert.			

Maarten van Rossum, geb. te Bommel den 1478, st. te Antwerpen op pinksterdag 1555, veldheer van Karel viii, heer van Poederoijen, Cannenborch, Wadesteijn, pandheer van Bredevoord.

Deze kwartieren zijn opgemaakt uit manuscript genealogiën, berustende bij den jonkhr. W. F. G. L. van der Dussen.

ANDANTE.

Geslacht Briel, (vgl. XVII bl. 269, 350). Ter opheldering van het gezegde over het geslacht Briel of Briels kan het volgende dienen:

Magdalena Briels, geb. 1617 † 1685, d[r]. van Cornelis, burgem[r]. en baljuw van den Briel, raad en rentm[r]. gen[l]. van Voorne en van Cecilia van Beresteijn, tr. 1643 Jacob de Jonge van Ellemeet.

TH.

Geslacht Briel. Welligt kan het volgende, dit geslacht betreffende, tot inlichting dienen.

Jacob Cornelisz. Briel geb. 9 jan. 1580, tr. 4 mei 1610 Maria van Beresteijn Paulus dr., geb. 3 maart 1591, zij stierf 10 april 1633, hij stierf 20 junij, 1644.

Gijsbert Cornelisz. Briel werd 1607 weesmeester te Delft, stierf december 1607.

Jacob Jacobz. Briel 40 raad 1657, schepen 1665—70, te Delft; bewindh. OIC. 1661, stierf 13 november 1679.

Paulus Jacobsz. Briel, 40 raad 1646, schepen 1649, weesmeester 1655 te Delft, wordt 1657 baljuw van den Briel en lande van Voorne, stierf 15 junij 1688.

Herbert Paulusz. Briel, waarschijnlijk de zoon van den voorgaanden, en de oudere broeder van Simon door den heer Caland genoemd, bl. 269 noot 4.

Hij werd geb. 14 mei 1670, denkelijk te Brielle, daar hij 1694 poorter werd te Delft; hij was aldaar luitenant van het Groene vaandel 1700, vervolgens 40 raad, schepen, gecommitteerd raad op de Maze mei 1720—23, burgemeester 1724, 1734, heemraad van Delfland 1721, bewindh. OIC. Delft 1724, gecommitteerd raad van Holland mei 1726—1729; hij stierf 13 maart 1734, werd begraven 18 maart in de Oude kerk.

V. D. N.

Geslacht de Neufville, (vgl. XVII bl. 286 en 319.) Als bijdrage tot de genealogie en geschiedenis van dit geslacht moge strekken, dat volgens een kwartier staat van mr. Gillis van Bempden, daarin voorkomt Jan de N. geb. te Frankfort 6 nov. 1613, trouwt 16 nov. 1638 tot Keulen Susanna Bex geb. Amsterdam

1620, zij stierf 1648, hij stierf 9 febr. 1663; hunne dochter Anna Susanna de N. geb. 19 julij 1641, tr. 23 julij 1651 te Amsterdam Aegidius van den Bempden; zij stierf 30 julij 1721.

De ouders van Jan de N., geb. te Frankfort 6 nov. 1613, waren Bastiaan de N. geb. 4 sept. 1581 (zoon van Sebastiaan en van Anna Cok), en Catharina Antonisd. Meertens die te Frankfort huwden 3 nov. 1607 en aldaar gestorven zijn, hij 24 nov. 1634, zij 1635.

Bruiloftszangen bestaan op het huwelijk van Leendert de N. Jansz. en Agneta de Wolff, gehuwd 12 dec. 1724; ook op het huwelijk van Dirk Rutgers en Catharina de Neufville, gehuwd 10 mei 1693.

Jan de Neufville, voornaam koopman te Amsterdam in de firma Jean de Neufville en zoon 1778—81 werd naar den Haag gezonden met klagten over de Engelschen; werd gebruikt om over een tractaat van commercie van Amerika met den heer W. Lee afgevaardigde, te handelen. Zie Wagenaar Vad. Hist. Vervolg dl. I bl. 225, 287, dl. II bl. 423—433; ook de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken van die jaren.

Onderscheidene personen van den naam van de Neufville of Neuville (de la) worden vermeld bij van der Aa Biogr. W. B. in voce.

V. D. N.

Geslacht Kievit, (vgl. XVII. p. 285). De daar gestelde vragen wil ik zoo veel mogelijk beantwoorden.

1°. de bovenste balk is even als de 3e en 5e van lazuur: de drie andere zijn van goud.

2°. de kruisjes zijn geplaatst op de lazuren balken.

3°. die kruisjes zijn van goud.

4°. Genealogische aanteekeningen betreffende dit geslacht bezit ik niet; ik heb het wapen gevonden in het kerkenboek der Groote kerk te 's Gravenhage, G. Mol, en wel bij de begrafenis van Johanna van der Duijn, wed. Nieupoort, overl. 18 oct. 1724, wanneer de volgende kwartieren opgehangen zijn.

van der Duijn.	van Voorburg.
Vroesen.	van Vredenburgh.
Kievit.	Bosch.
Snel van Rooijen.	Prins.

E.

Valsche wapens. Het toeval gaf mij in handen het portret van Abel Servien, comte de la Roche, fransch staatsman, en ik zag dat dit dezelfde afbeelding was, zoo als zij onder n°. 47 der 131 afbeeldingen van de munstersche vredehandelaars, bij Van der Slaart, te Rotterdam, in 1697 in gr. fol. uitgegeven, voorkomt. Tevens ontdekte ik, dat het genoemde portret eene kopie is, dus wordt hier het portret links en in het oorspronkelijke genoemde werk regts voorgesteld. Dit gaat goed, alsmede het latijnsche rand- en onderschrift; doch tot mijne verbazing zie ik, dat de wapens botweg gecopieerd zijn, en dus hier anders om of anders ingedeeld, dan de ware, voorkomen. Het wapen staat hier met dat van Frankrijk, doch eerst Bourbon, en daar naast Navarre, omgekeerd, en bij gevolg is het wapen van Servien hier geheel valsch voorgesteld. François van Beusekom, die het portret heeft uitgegeven, met dit onderschrift in de marge: ABEL SERVIEN, *Ambassadeur van Franckrijck*, alsmede de hier niet vermelde graveur hebben beide geen grooten dunk van stellige wapenkunde gehad. Veelmaal is er bij mij twijfel ontstaan aangaande de wapens bij afbeeldingen gevoegd; doch hier op deze prent is het klaarblijkelijk valsch. Ik geloof dat ik wel doe, met deze bewijzen hier mede te deelen, als waarschuwing om niet te veel op wapens bij portretten gevoegd te vertrouwen.

U. C. KRAMM.

VRAGEN.

28. **Van der Hoeven (Houve)**. Had Mattheus van der Hoeven behalve een zoon Frans, die omstreeks 1550 te Delft gehuwd was met Marija Jan Apersd. van Melisdijck, en Lysbeth, eene dochter, die gehuwd was omstreeks denzelfden tijd te Delft met Pieter Jan Apersz. van Melisdijck, nog meer kinderen en met wie zijn die gehuwd?

Behoorde deze Mattheus tot de familie van der Houve (S. van Leeuwen, Bat. III. pag. 991)? Zijn familiewapen schijnt dit aan te duiden. En hoe heette zijne huisvrouw?

29. **Meerman.** In de Pieterskerk te Leiden kwamen in der tijd op het familiegraf van mr. Gerard Meerman, overleden in 1771, voor zijne zestien kwartieren:

Meerman	de la Court
Van Rijn	Poelaart
van Nes	van der Voort
van Benschop	Van Groenendijck
de Bije	de Planques
Muijs van Holy	van der Maers
Warmond	Stokmans
Honkoop	Onderwater

Men verlangt te weten de wapens, voornamen, tijd en plaats van geboorte, etc. van deze voorouders van mr. Gerard Meerman.

Allard van Rijn, die omstreeks 1650 leefde, was gehuwd met Maria van Benschop Elbertsdochter.

30. **Manrique de Lara.** Hoe heetten de ouders van jonkheer Anthony Manrique de Lara, in 1615 heer van Maasdam, die gehuwd is te Delft met Theodora Adriaansd. van der Chijs.

31. **Geslacht d'Olne.** — Wie deelt mij mede, in welke werken aanteekeningen of berigten omtrent leden der familie d'Olne en omtrent de heerlijkheid of bank van Olne voorkomen? De heerlijkheid Olne lag in het graafschap Daalhem, een der drie voormalige landen van Overmaze, en behoort thans tot Belgie en wel tot de de provincie Luik.

Leden van dit geslacht hebben in den dertigjarigen oorlog en dien tegen de Turken in oostenrijkschen dienst aanzienlijke betrekkingen bekleed.

De berigten in Les délices du pays de Liége, en in Bachiene, Vaderlandsche Geographie zijn mij bekend.

Maastricht. M.

32. **Wapen van Brügmans.** Wie is in staat en wil zoo goed zijn ons eene beschrijving van dit wapen te geven?

33. **Wapen van H. A. Hertell.** — Wie deelt mij mede, welk het wapen was van H. A. Hertell, die in 1790 kolonel was in het regiment Hessen-Cassel in staatschen dienst: waar hij geboren was en wie zijne ouders waren. Hij komt voor in het Maandregister der Heeren Militairen, Officieren enz. in dienst der Vereenigde Provintiën enz. 's Grav. J. Thierry & C°., Mensing 1790. Naar ik vermeen, was hij destijds te Bergen op Zoom in garnizoen.

Maastricht. M.

34. **Genealogie der familie Raedt** Ten aanzien der origine van sommige geslachten bestaat veel onzekerheid door de weinige belangstelling welke de leden eener familie in der tijd aan den dag hebben gelegd, door weinig of niets nopens hunne voorzaten aan te teekenen. Wat zou toch gemakkelijker zijn geweest, dan dat een zoon boek had gehouden van de namen zijner ouders en grootouders, en der overige personen van zijn geslacht. Die aanteekeningen, bijgehouden, hadden veel gemak opgeleverd voor den nakomeling, die thans dikwijls in het duister moet rondtasten, omdat de geboorteplaats en de verdere bijzonderheden zijner voorouders nergens zijn geboekstaafd.

Als een nakomeling van een lid der familie Raedt, betreur ik het vorenstaande ook ten aanzien dier familie, en neem daarom de toevlugt tot dit belangrijk en veel gelezen tijdschrift, eenig in zijne soort, om een beroep te doen op de navorschers-genealogen, ten einde mij met de eene of andere mededeeling ter zijde te staan.

Hetgeen mij van dat geslacht bekend is, deel ik hierbij uit mijne aanteekeningen mede.

Henricus Meinardi Raedt, geboren omstreeks 1570, in 1600 predikant te Diever, en in 1601 te Nijeveen, bij Meppel.

(Hendrik Jan?) Raedt en zijne zuster Judith Raedt, echtgenoot van den heer Hendrik van Rhede, beide geboren omstreeks het jaar 1650.

De eerstgenoemde was vader o. a. van Hendrik Jan Raedt, geboren 1677, overleden te Lochem 3 februarij 1745, burgemeester der stad Lochem, gehuwd omstreeks 1710 met Jenneken

Arendsen, geboren 1687, overleden te Lochem 28 maart 1774, en bij haar vader van

1°. Bartholdus Raedt, geboren junij 1724, overleden te Lochem 20 April 1778;

2°. Arend Raedt;

3°. Hendrik Jan Raedt, gehuwd omstreeks 1760 met jonkvrouwe Ida van Oldenbarneveld, geboren 1731, overleden te Lochem 10 december 1793; en

4°. Jufvrouw Raedt gehuwd met den heer L. H. Sponcker te Lochem.

Wie kan mij nu opgeven de ouders van (Hendrik Jan?) Raedt en van zijne zuster Judith Raedt, echtgenoot van den heer Hendrik van Rhede, zoo mede de kinderen uit het huwelijk van Raedt-Oldenbarnevelt?

Dit geslacht is verder door hnwelijk verwant aan de familiën Brass, Engelenberg, de Schepper, Lodeesen, Borgen, van den Sigtenhorst, van der Ploeg, enz.

A.

35. **Wapen met twee hamers en eene ster.** Wie kan mij ophelderen, van welk geslacht een wapen is met een rood schild met een wit of geel schildhoofd en hierin twee hamers en eene ster? De letters M. v. O kunnen welligt eenige opheldering geven.

S. A.

MENGELINGEN.

Middel tot opsporing van drenkelingen, (vgl. VII. bl. 332; IX bl. 12; X. bl. 12.) »De oude Morgue der Marché-Neuf te Parijs is verdwenen, en de levenden wandelen nu op den grond dier droevige schuilplaats des doods, effen gelegd met den steenweg der brug Saint Michel. Deze Morgue dagteekende van 1804, en had die van het Châtelet vervangen, in welke men sinds onheugelijke tijden de lijken ten toon legde, die in de rivier werden gevonden,

Maar een dwaas geloof belette die herkenning: het volk dacht dat men geen lijk kon afeischen en mededragen dan ten prijze van 100 kroonen, en die denkwijze was zoo ingeworteld, dat eene sententie van den policieluitenant in 1786 die niet vernietigen kon.

Wanneer een bloedverwant door zijne langdurige afwezigheid onrust verwekte, dan verving men het bezoek naar de Morgue door eene bijgeloovige doenwijze, die bestond in het nemen van eene houten kuip, waarin men een brood legde, in de kerk der groote Augustijnen, te Sint Nikolaas van Tolentin, gewijd; men stak in het brood eene brandende keers, en men liet dit zonderlinge bootje op de Seine drijven. Volgens men beweerde, moest de kuip blijven staan waar zich het lijk van den verdronkene bevond.

Dit zonderlinge gebruik bleef tot aan de fransche omwenteling bestaan. Doch bij de zonderlingheid kwam zich nog het gevaar voegen zooals men zien zal.

In de maand april 1718 zette eene arme vrouw, ongerust over het lot van haren zoon, dien zij verdronken geloofde, eene der-

gelijke kuip op de Seine, die afdreef tot aan de kaai la Tournelle. De waskeers stak daar het vuur aan een schip met hooi geladen, en de eigenaars der naburige scheepstimmerwerven, voor hun hooi vreezende, sneden de touwen af, waarmede het schip vast lag, dat dan den stroom begon af te drijven.

Het dreef langs den kleinen arm der Seine, liep onder de twee kleine bruggen van het Hotel-Dieu, die gelukkig van steen waren, doch verder stak het de houten bakken der Chateletbrug in brand, van waar het vuur oversloeg aan de houten huizen, die er op stonden. Weldra stonden al de woningen van het Petit Châtelet en het Hotel-Dieu in brand.

Indien de linkeroever niet ware bevrijd gebleven door den kloeken bouw van het Petit Châtelet, dan ware het gedaan geweest met de rue de la Huchette en de rue Golande.

De brand duurde drie dagen en verbrandde twee en twintig huizen. Hij werd maar tegengehouden door een oud uit hardsteen gebouwd paviljoen." Het vorenstaande las ik in de Gazette van Gend van 1 september 1864. Het geval door den heer Steinmetz, Nav. VII. bl. 332 (niet 382 zoo als het Algemeen Register abusief heeft,) verhaald, wordt er door bevestigd, even als dat des heeren Strik van Wijk, bl. 22 van Nav. IX, en van den heer J. H. van Lennep, Nav. X. bl. 12. Daarover welligt later, zeî laatstgemelde toen. Dit later welligt is niet vervuld, zoodat ik mijne bijdrage nu zend.

G. P. ROOS.

Steek, (vgl. XVII bl. 191.) Een couplet uit dit straatdeuntje luidt in zijn geheel:

„Dan gaan wij na de municipalen
Om een portie soep te halen,
Steek! steek! eeuwige steek
Driemaal soep in eene week."

Onder het fransche beheer werd te Utrecht de van ouds bekende St. Thomas kapel voor uitdeeling van soep ingerigt en zoo lang dit duurde de soep-kapel genoemd. Het waren de municipalen, die de kaartjes daarvoor uitgaven.

Genoemd couplet is slechts een van vele, waarin de vrijheid,

gelijkheid en broederschap ironisch werden opgesomd. Dat het woord *steek* zoo met nadruk werd gezongen, sloeg op de Patriotten, die steeds met ultra-forme van dezen hoed pronkten. Het lied schijnt door de verschillende partijen met veranderingen te zijn gezongen. Ik verbeeld mij die laatste regel van genoemd couplet: »Gij zult hangen de heele week" nog te hooren.

U. C. KRAMM.

GESCHIEDENIS.

Geheime zendingen in 1672 en 1673, (vgl. XVII, bl. 68). De echtheid der stukken betrekkelijk de *geheime* handeling van prins Willem III met zijn' oom Karel II, in 1672, door Costerus opgenomen in zijn Hist. verhaal, wordt nog al in twijfel getrokken; en daar het bekend is dat door den prins aan Gabriël Sylvius en Frederik baron van Reede, heer van Lier, deze geheime handeling werd toevertrouwd, en het ingezondene stuk kennelijk door laatstgenoemden is geschreven, komt het mij wenschelijk voor dat er verdere mededeelingen en vooral de *Instructions* eigenhandig geteekend *le Prince d'Orange* volgen.

J. L. A. I.

Konijnengeld, (vgl. XVI, bl. 360; XVII, bl. 7, 33). Betrekkelijk het konijnengeld staat in de Resolutie der Staten van Holland van 3 november 1584, aangeteekend, dat men, aan graaf Maurits, al sedert eenigen tijd, als stadhouder van Holland, de konijnen toegewezen had, die den stadhouderen van ouds plagen geleverd te worden. Opmerkelijk, dat hij in deze Resolutie reeds stadhouder van Holland wordt genoemd, ofschoon hem de stadhouderlijke waardigheid over Holland en Zeeland eerst ruim een jaar daarna (14 november 1585) is opgedragen en tevens vastgesteld hem den titel van *geboren Prinse van Orange* te geven.

J. L. A. I.

Shakspere en de draagbare kanonnen, (vgl. XVII, bl. 194, 236, 297). In een der vorige nommers van dit tijdschrift werd be-

weerd, dat Shakspere reeds een denkbeeld van draagbare kanonnen had, en die bewering werd met eene plaats uit zijne gedichten gestaafd. 't Zou evenmin moeielijk vallen te bewijzen, dat onze Vondel een voorgevoel van de uitvinding der photographie had. Men sla eenvoudig den Lucifer op en leze het antwoord van Apollion aan Belzebub, als deze van de jeugdige Eva zegt:

Nu pasme deze bruit naer 't leven af te malen;

waarop de engel herneemt:

Dit eischt Natuurs penseel: geen verf, maar zonnestralen;

terwijl een negentiende-eeuwer er achter zou voegen:

Gij hebt slechts per dozijn vier gulden te betalen!

J. E. t. G.

Petrus Waldus in de Nederlanden, (vgl. XVII, bl. 193). Brandt spreekt waarschijnlijk op het gezag van J. P. Perrin, die, in zijne Historie der Waldenzen, omtrent hunne vlugt in de Nederlanden, het volgende zegt: „Veele deser vluchtende Waldensen quamen er ook in de Nederlanden, voornamentlyk in Vlaanderen, daar zy den naam van Turilupini kreegen; als of men zeyde, by de wolven woonende omdat zy, om de vervolgingen te ontduyken, dikwils genootsaakt wierden, haar in de bosschen en wildernissen te verbergen, en te versteeken. Want Philippus Augustus, koning van Vrankryk, opgehitst zynde door de gewaande Geestelykheit, nam de wapenen op, tegens de Picardische Waldensen, verbrande en slechtede driehondert Adelyke Huysen, dergeenen die haare Leere aanhingen, verwoestede ook eenige bemuurde steeden, en vervolgde de Waldensen tot in Vlaanderen, daar heenen zy gevlucht waren, doende een groote menigte van haar verbranden."

J. L. A. I.

Napoleon in Nederland, (vgl. A. R.; XVII, bl. 266, 224, 321; XVIII, bl. 77.) De Liste des personnes qui accompagnent L. L. M. M. l'Empereur et l'Imperatrice en 1811 à Rotterdam, in plano gedrukt, was op de tentoonstelling te Delft, 1863, ingezonden door mr. J. H. D. Schenkenberg van Mierop, aldaar. De heer D. J. Blankenheym was destijds maire van Rotterdam.

J. L. A. I.

Draaikooi, steendragen, schandsteenen, de houten huik, (vgl. XVI, bl. 232, 292, 327, 353; XVII, bl. 3, 68). Eene andere strafoefening was die met de *houten huik*, zijnde een werktuig als eene klok, met een gat van boven, die overspelers en dergelijk slag van misdadigers om den hals hadden hangen en alzoo door de stad werden geleid. Zoodanig werktuig hing eertijds voor de vierschaar op het stadhuis te Delft, alwaar in 't jaar 1722 genoemde straf nog ondergaan is door iemand die bloedschande, en in 't jaar 1725, door iemand die overspel had begaan. Ook was, zoo als wij in Boxhorns Chronyck van Zeeland lezen, oudtijds te Westkapelle in Zeeland dergelijk eene straf met de *houten huik*, voor vrouwen en mannen die iemand gescholden of gekwetst hadden, in gebruik.

J. L. A. I.

Uitvinding der boekdrukkunst, (vgl. XVI, bl. 129; XVII, bl. 257, 289, 370; XVII, bl. 80). In den Navorscher van 1867, n°. 9, welken ik heden eerst ter lezing ontving, geeft de heer Constanter zijn leedwezen te kennen, dat er op zijne bedenkingen, ingebragt »tegen *de methode*, waarop in ons vaderland de questie omtrent de uitvinding der boekdrukkunst wordt behandeld," geen antwoord was gekomen. Terwijl wij het woord methode voor rekening van dien heer laten, betuigen wij, dat het ons volstrekt niet verwondert, dat de eer der beantwoording hem niet is ten deel gevallen. Vooreerst zal het onregtmatig aanleunen van gedwongen aannemen, zoodat men de zaak niet open en flink zou durven bespreken, er wel iets toe bijdragen; maar dit: in de laatste 20 jaren, werd het zoo voldingend en klaar bewezen, dat Lourens Janszoon Coster de uitvinder der boekdrukkunst met beweegbare letters geweest is, dat bedenkingen, als door Constanter opgegeven zijn, niet zullen gemaakt worden, indien men daarmede bekend is. De schrijver komt er nog eens op terug, en neemt *het zwijgen is consenteeren* ietwat in zijn belang; het is dan ter voorkoming van misverstand in dezen, dat ik het volgende meen te mogen opmerken.

1. De heer Constanter gelieft te zeggen: »Alle kronijken der

»16e eeuw noemen Maintz als de stad, waar de boekdrukkunst »met beweegbare letters is uitgevonden."

Hierop vragen wij: durft gij dit volhouden?! Nu melden wij slechts: de kronijk van Keulen sprak reeds in 1499, op folio 512, toch wel anders.

2. De schrijver zegt verder: »sedert 1500 voegen zij er bij, »dat de uitvinder er aanleiding toe vond door een Donatus, die »vóór 1450 in Holland, echter niet met beweegbare letters, maar van een gegraveerde plaat, (horrible!) was afgedrukt."

Wij vragen: heeft de steller dezer gevolgtrekking dit in al die kronijken *gelezen*? Heeft hij wel eens een Donatus gezien? — Mogelijk! maar dan toch vlugtig en onnaauwkeurig; want dit boek vertoont alle kenmerken van met losse letters gedrukt te zijn, al nam men maar alleen tot bewijs, de letters, welke er bij ongeluk het onderste boven in voorkomen.

3. De heer Constanter gaat voort met te zeggen: »In een kronijk »die met 1516 eindigende, omstreeks dien tijd werd geschreven »door een Noordhollander in de nabijheid van Haarlem wordt »de uitvinding toegekend aan Jo Faust, te Maintz."

Dit klinkt oppervlakkig wel vreemd; maar, helaas! zoo velen hebben de geschiedenis zelfs van hunne eigene plaats wel eens, en meer dan eens, geheel verkeerd voorgesteld. Jo a Leydis is daarvan ook niet vrij. Maar dit daargelaten, er staat hier tegenover eene aanzienlijke reeks van bewijzen, dat Lourens Jansz. werkelijk de uitvinder is, bewijzen niet van *nabij*, maar van *binnen* de stad. Men leze slechts de werken daarover van de Vries en Koning.

4. Eindelijk zegt de heer Constanter: »Sedert 1561 beweren »eenige Haarlemers (sic!!) dat deze kunst te Haarlem is uitgevonden."

Het woord Haarlemers wederom voor rekening van den schrijver latende, zeggen wij tot antwoord: teregt, en geen wonder, want te Haarlem waren de meeste bewijzen. Maar niet alleen zoogenaamde Haarlemers hebben die zaak verdedigd, en ook dit zal de heer Constanter wel weten, althans zoo hij Nederlander is. En al is hij dit niet, dan is er te wijzen op Mariangelus Accursius, een Napolitaan, Guicciardini uit Florence, Ortels van

Antwerpen, Braun van Keulen, von Eytzing uit Oostenrijk, Quadus uit Duitschland, Atkyns uit Engeland, Conti uit Milaan, Badius uit Parijs, Mirtius uit het klooster van Subiaco in Italië enz. die alle verklaringen gegeven hebben in het voordeel van Nederland, en wel, vóór den tijd van Junius. Maar genoeg. Die verder overtuigd wil zijn van de waarheid, dat Lourens Janszoon Coster, te Haarlem, de uitvinder is geweest der boekdrukkunst met losse beweegbare letters, leze: J. J. F. Noordziek, Gedenkboek der Costersfeesten; Abr. de Vries, bewijsgronden der Duitschers voor hunne aanspraak op de boekdrukkunst, beoordeeld A. de Vries en Noordziek, Eclaircissemens sur l'histoire de l'invention de l'imprimerie enz. enz. En zoo mogelijk bezoeke hij het Museum te Haarlem.

Eere wien eere toekomt.

NEDERLANDER.

VRAGEN.

36. **De legende der zeven slapers.** Paulus Diaconus verhaalt in zijn boek De Gestis Langobardorum libr. I. cap. 4, dat aan het uiteinde van Germanie aan de kust van den Oceaan een hol in eene rots gevonden wordt, waarin zeven mannen sinds langen tijd liggen te slapen. Gedurende zoo vele jaren als zij daar geweest zijn, zijn noch hun ligchaam, noch de kleederen die zij dragen, vergaan of veranderd: hetgeen maakt dat de woeste volken in die streek grooten eerbied voor hen hebben. Naar hunne kleederen, schijnt het dat zij Romeinen zijn. Eens is het gebeurd, dat iemand door hebzucht gedreven, een hunner zijn kleed wilde ontnemen; maar terstond verstijfden zijne armen en dit schrikte de anderen af, zoodat nu niemand hen durft aanroeren. Misschien zal eenmaal hunne prediking, want men houdt het er voor dat het Christenen zijn, deze volken tot behoudenis moeten strekken.

Er is groote overeenkomst tusschen dit verhaal en de bekende legende der zeven slapers van Ephesus. Is het eerste uit het laatste ontstaan? Hoe is dan het verschil tusschen beide te verklaren? Wie is de oudste schrijver bij wien men het verhaal der zeven slapers vindt en hoe luidt het daar?

37. **Verbranden van specerijen.** Say beweert in zijn Traité d'économie politique (livre I. chap. 14.) »On sait que les Hollandais, maîtres du commerce des Moluques, brulaient une partie des épiceries qui s'y recueillaient, afin d'en soutenir le prix en Europe." Is dit geschiedkundig en bezit men *corroborative evidence?*

H. TIEDEMAN.

38. **Standbeeld van Hugo de Groot.** In den Tegenw. St. v. Holland, 4de dl., bl. 473 (door Wagenaar), leest men: »De regering der stad Delft heeft in overweging genomen, om Huig de Groot lang na zijn' dood, op de Markt, een praalbeeld op te rigten; waartoe de Raadpensionaris de Witt de Delvenaren dikwijls ernstig zou' hebben aangezet; doch, in 't jaar 1663 gaf men zijne kinderen alleenlijk verlof om hem een eeregraf, in 't koor der Nieuwe kerk, te stigten." Bestaan er *ongedrukte* of *gedrukte* bescheiden, waardoor de belangstelling van den raadpensionaris Johan de Witt in het oprigten van een standbeeld voor Hugo de Groot kan worden bewezen?

J. L. A. I.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Hunnebedden op het eiland Rügen. [1]

Als men het eiland Rügen doorkruist, zoo ontmoeten onze blikken niet alleen op de opene vlakten of in de donkere schaduwen der bosschen die stoute aardheuvels en steenzettingen die men Hunnebedden noemt; maar ook op de toppen der bergen, omgeven door boomgroepen of nog meer door dorre struiken en distelen,

---

[1]) *Aus alter und neuer Zeit. Novellen und Skizzen von* LUISE ERNESTI (MALWINE VON HUMBRACHT). I. Jena und Leipzig HERMANN COSTENOLBLE, 1865.
Grabstätten ferner Jahrhunderte. S. 301–318.

vinden wij zulke begraafplaatsen der oudheid. — Met den uitroep: »Dat is een Hunnebed!" (Das is a Hünengraff!) gelooft de bewoner van Rügen den vreemdeling de meest omvattende en voldoende opheldering over deze kolossale heuvels gegeven te hebben, die ons onwillekeurig tot zich trekken en boeien; doch wie het eigenlijk geweest zijn, die in deze graven de eeuwige rust meenden te vinden maar slechts ten deele gevonden hebben, dit vermag het volk van dit eiland op de kust der Oostzee ons even zoo min naauwkeurig op te geven als alle geleerden en niet geleerden, welke zoo vele der oude Rügensche grafheuvels hebben geopend, om hunnen inhoud door te vorschen; een inhoud, die, na aan het licht te zijn gebragt, of in musea is geborgen, of in het bezit van bijzondere personen verbleef, op wier grond en bodem zich het Hunnebed bevond. Tot op de tijden, waarin de eerste Hunnebedden geopend werden, geloofden Rügens bewoners er nog vaster dan tegenwoordig aan, dat de krachtige aardhoopen op hun eiland eenmaal reuzen hadden geborgen. In allen gevalle is deze aldaar algemeen verspreide sage daardoor ontstaan, dat het platduitsche *hune* door hen met *reus* vertaald wordt.

Volgens Dähnert is *Hune* synonym met *Hunne*, en dit *Hunne* weder van gelijke beteekenis als *Wend*. Zoo houden dan velen de *Hunnebedden* voor rustplaatsen der oude *Wenden*, zonder zich van het spoor te laten brengen door deze daadzaak, dat dergelijke graven in streken en landen bestaan, *die nooit van Wenden bewoond zijn geweest.*

Zekerheid is er ook nog altoos niet over den volksstam, die zijne dooden onder zulke klokvormige heuvels begroef. In den alles verslindenden stroom des tijds, in de wisseling van zeden, gebruiken en godsdienstvorm zijn de oude gebruiken der ver verleden tijden allengs verdwenen en geene zekere documenten daarvan ons verbleven. Alleen het woord *Hunnebed* (*Hünengrab*) heeft den loop der eeuwen verduurd en wijst ons deze vreemde rustplaatsen aan van hen die lang voor ons op aarde verkeerden.

Bevatten ook al verscheidene duitsche gewesten zulke grafplaatsen, vinden wij ze bepaaldelijk menigvuldig in de dalen en op de hoogten van het Teutoburgerwoud en op de vlakten van

het oude Westfalen; bezitten ook eenige graafschappen van Engeland deze gedenkteekenen van den voortijd en treft men ook Hunnebedden in Schotland en Ierland, vooral op de Hebriden aan, *nergens zijn zij in zulk eene menigte voorhanden als op Rügen.*

Het is echter verwonderlijk, dat in dit aan overleveringen anders zoo overrijke land, in dit land, dat als het ware, met de *Sage* doortrokken is, bij de tegenwoordige bewoners, die nog zooveel van den Herthadienst en het offeren aan Swantewitt weten te verhalen, zich niets bestemd over die volksstammen bewaard heeft, die daar voorheen geleefd en hunne dooden in de donkere wouden, op vrije bergtoppen, of aan het strand der zee in zulke eigenaardige graven hebben bijgezet.

Slechts over het ter aarde bestellen der dooden is veel in den mond des volks bewaard gebleven en deze sagen zijn niet louter sprookjes, vertellingjes, maar worden door geschiedschrijvers en oudheidvorschers bevestigd. De gebruiken in de voortijden bij lijkplegtigheden waren de volgende.

Na het sterven van een beroemd man zond het hoofd van den stam (*clan* in Schotland) aan de bloedverwanten, vrienden en buren van den gestorvene een zwarten staf en deze gold voor eene uitnoodiging ter begrafenis. Alle uitgenoodigden kwamen en hunne tranen over het verlies des dooden, alsmede die der bij de begrafenissen gebruikelijke huilebalkende klaagwijven werden in urnen (traanfleschjes) verzameld.

Op eene geplaveide plek, de *Kosziol* of ook wel *Chram* genoemd, werd de brandstapel (*Koster*) uit verschillende uitgelezen houtsoorten opgerigt. Daarop legde men het lijk van den gestorvene, met zijne wapens en strijdros, verbrandde alles en de bloedverwanten en vrienden verzamelden de asch en beenderen in kruiken of urnen van gebakken klei, die met een sluitdeksel voorzien waren. In een uit steenen zorgvuldig vervaardigd graf zette men de aschkruiken en traanfleschjes (*urnen*) op *kruiswijze* geplaatste strijdbijlen en offermessen, voegde er ook de opschik en sieraden bij door den vereeuwigden gedragen. Een laag vaste klei sloot het graf, waarboven men weder het graf voor de lijfeigenen, knechten en meiden oprigtte, die ter eere van hunnen gestorven meester bij zijne begrafenis geslagt waren. Aarde,

steen en stevige zandsteenplaten bedekten de rustplaatsen der geofferde dienstbaren, en het geheel werd tot eene beduidende hoogte met een aardheuvel bedekt die *Mogila* heette. De in een gevecht gevallen krijgslieden verbrandde men altijd te zamen en nadat hunne asch in urnen verzameld was, plaatste men die op de verbrandingsplaats zelve, die *Valkoster* genaamd werd, nevens elkander, omringde ze met eene vaste steenzetting of dam en bedekte ze met een steenhoop, die men *Homolka* noemde.

Vermits nu alle nasporingen hebben doen blijken, dat ieder Hunnebed meerdere aschkruiken bevat, zoo heeft men aangenomen, dat met de oprigting van zulk een colossaal graf steeds zoo lang gewacht werd, tot dat een aantal urnen bijeen waren.

De Hunnebedden splitsen zich in twee klassen. De eerste zijn de zoogenaamde *Vakkenbetten* en steenkisten, de andere die klokvormige aardheuvels, *Mogila*, die desgelijks met steenen aangelegd en overdekt zijn. De eerste zijn echter zorgvuldiger als muren gebouwd en hebben een bepaalden steendam. [1])

De heuvels bevatten een aantal digt aan elkander gevoegde rotsbrokken (*rolsteenen*) waarvan de openingen en spleten weder met kleinere steenen gevuld zijn.

Onder de steengraven op Rügen zijn die bij Bergen, achter den Rugard beroemd, verder die bij Krakow, Charow, Posewald, Tribberatz, Dollahn, Lonnwitz, Silvitz, Trips, Nadlitz, Quolitz, Kraditz, Mukrahn en andere. Onder de heuvels zijn de volgende de meest bekende: de Dubberworth bij Sagard, de Dewkenberg in het Gustoverfeld, de Konowberg in de Klusewitzer heide, de heuvels bij Rambin, Gätewitz, Prosnitz, Licham, Pansewitz, de Bakenberg, de achttien heuvels op het veld van Wohrke en eindelijk het grootste van alle hunnebedden, dat op de Ralswieker heide. Tien, twaalf, ja vijftien ellen hoog zijn deze heuvels, en hun omvang bedraagt meestal 110 schreden, stijgt ook tot 120 en 130.

In het begin van deze eeuw vonden de eerste opgravingen in de Hunnebedden van Rügen plaats, maar breidden zich zeer uit, daar ieder, die op zijnen grond zulk een gedenkteeken der oude tijden had, het regt meende te hebben, om den inhoud er uit

---

[1]) Men denke aan *den kelder* te Eext in Drenthe.

te nemen, 'zich dien toe eigenen, te verkoopen of zelf te bewaren.

Nadat de hooge aardheuvel was weggevoerd, die zich boven alle begraafplaatsen verheft, vond men zoo stevige in en aan elkander gevoegde steenplaten, dat zij slechts voor het springen door buskruid bezweken. Het graf vertoonde zich dan door een sterken steenmuur als door een vestingwal omringd. Boven dekte een laag zand een digt bekleedsel van die bonte rolsteenen, welke de Oostzee nog heden ten dage aan het strand spoelt. Onder deze steenen was aarde en daarin vond men 6, 8, 10 of 12 geraamten van menschen. Zij zaten digt aan elkander gevoegd, met de voeten onder het lijf, regt op en het aangezigt was naar het Oosten gekeerd. Men vermoedde dat dit geraamten der lijfeigenen waren, bij de begrafenis van beroemde mannen gedood.

Na de wegruiming der aarde en geraamten stiet de sondeerboor van den onderzoeker op eenen harden kleibodem, die slechts met inspanning, voor de schop van den arbeider week. Onder dezen vertoonde zich een lijkkistvormige ruimte, waarin zich de aschkruiken en traanurnen bevonden. Zij waren deels op geslepen strijdbijlen van serpentijn en vuursteen geplaatst, deels op die sikkelvormige offermessen, met welke de heidensche volkstammen den lichtgod Swantewitt het leven der menschen offerden.

De inwendige ruimte van den sarkophaag was 4 of 6 schreden lang en 4 soms ook 6 ellen breed en de hoogte bedroeg meestal meer dan 5 voet.

Alle opgravingen hebben zulken of eenen daarmede zeer overeenkomenden uitslag gegeven. De graven bevatten deels meerdere, deels weinige urnen en geraamten, maar nevens de wapenen en offermessen soms ook gouden en koperen sieraden, ringen, armbanden en ketens.

In de kerk van Bobbin, een dorp op het schiereiland Jasmund, bewaarde men tot voor weinige jaren den geheelen zeer interessanten inhoud van een Hunnebed, dat men geheel op de zelfde wijze had opgerigt, als men het in de aarde had gevonden. Een Engelschman heeft deze rügensche oudheid gekocht en zij versiert nu een Museum in Londen.

Eene zoowel aanzienlijke als interessante verzameling van voor-

werpen uit de Hunnebedden bezit Sagards vroegere postmeester, de heer Scheppler; hij heeft in zijne ambtsbetrekking er tijd en moeite voor over gehad, om aan zijn lust, het verzamelen van Rügens oudheden, te voldoen. De lijkurnen die hij aan de graven der vroegere eeuwen ontrukt heeft, zijn deels geheel ongeschonden; de inhoud aan beenderen en asch door zijne zorg en piëteit nog in denzelfden toestand, als hij ze vond. Onder de vele sieraden, die hij met de urnen heeft uitgegraven, munten twee gouden armbanden door schoonheid en sierlijkheid van arbeid uit.

Volgens Tacitus versmaadden het de oud germaansche volkstammen om voor de dooden een gedenkteeken op te rigten. Hij zegt: »Bij het begraven vindt geen praal plaats, slechts de lijken »van beroemde mannen worden met zekere houtsoorten verbrand. »Aan ieder worden zijne wapens, aan eenigen ook hun paard ten »vure medegegeven. Op het graf verheft zich een zode, maar de »met moeite en zorg verbonden oprigting van monumenten ver»acht men als iets dat den doode hindert."

Versmaadden, volgens Tacitus, de oude Germanen de eer om hunne namen voor de nakomelingschap bewaard te zien, en bevrijdden zij de overlevenden van de verpligting om hun monumenten op te rigten, zoo kan men dit als bescheidenheid waardeeren; doch dat zij de vereeuwiging van hunne namen op dien grond versmaad zouden hebben, omdat het moeite en zwarigheden veroorzaakt; neen, dat wil er bij ons niet regt in, wanneer wij bij deze omvangrijke grafheuvels staan, wier oprigting oneindig moeielijker en zwaarder was, dan de rotsplaten, die hen dekten met den naam te voorzien van hen, die daaronder rusten.

Onder de Hunnebedden op Rügen zijn er, mijns inziens, nog eenige naamlooze, niet beroemde, die den voorrang verdienen boven een aantal, die vooral van vreemden bezocht worden. Het eene ligt bij het dorp Vilmnitz, in de nabijheid van de zeebadplaats Putbus. Op het plateau van den heuvel aldaar verheffen zich drie oude boomen, die met hunne diephangende takken de groote, met mos begroeide steenen overschaduwen. Deze zullen weleer zeker de dekplaten van het graf geweest zijn, die door de nieuwsgierigheid der menschen hare oorspronkelijke plaats

verloren en door de barbaarschheid van hen, die niet weder terugbekomen hebben, maar daar zijn blijven liggen waarheen het toeval ze geworpen had. Zoo stapelen zij zich alsnu woest door elkander geworpen op, boven en nevens den heuvel en de storm bruischt door hare reten, waarin het varenkruid welig groeit. Hij drijft zijn spel met de fladderende takken van slingerplanten, die op deze vernielde grafplaatsen wortel gevat hebben en met frissche groene kransen de oude steenen omwinden, onder welke de eerste bewoners van dit eiland eenmaal zoo vast en zeker meenden te rusten.

Minder romanesk, maar vrij wat schooner en dichterlijker door zijne ligging, vond ik een hunnebed op Jasmund, in de nabijheid van Crampas. Op de vrijliggende hoogte van den Lenzberg verheft zich deze omvangrijke heuvel. Knoestige, half verdorde beukenstammen omkransen de hoogte, waarop distelen en doornen tusschen dennen, grijs van ouderdom, zich verheffen. In een schilderachtig halfrond, omgeven digt met wouden bedekte hoogten dit hunnebed van de eene zijde, terwijl de andere kant een rijk beeld vol leven, een wijd geopend panorama van land en zee vertoont. Rügens, door de baren verscheurd, door de golven overal bespoeld land, ligt daar voor ons in zijn gansche tooverkracht, zijne geheele poëzie en eindelooze romantiek! — Over den Rugard, wiens top geen steen meer draagt van den eens zoo trotschen Jaromarsburgt, — die eens verre met zijne hooge tinnen over het gansche land blonk — over deze plaats van voormaligen glans, zweeft onze blik nederwaarts naar de drie torens van Straalsund. Wendt men de oogen links, zoo ziet men den wijden, openen, door de zon glinsterenden spiegel der Oostzee. De blaauwe en smaragdgroene golven der zee worden regts door de blinkende witte streep der duinen en schrale heiden, als door eenen schitterenden zilvergordel omsloten en in de zeldzaamste tegenstelling met deze verblindende lichtstrepen staat daar de sombere, donkere hoogtenrij der Granitz, die digt nevens de duinen opdoemt.

In aan kleuren rijke wisseling sluit zich aan deze sombere woudbergen het lichtblaauwe verschiet der Thissower Höwt aan, zich oplossende in den witten nevel van den gezigteinder en

slechts de trotsche vurentoren daarop, stijgt scherp geteekend zwart en stout uit het blaauwe land en de blaauwe golven omhoog. In onafzienlijken afstand, in eindelooze verte verliest zich de zee, die zee, wier met schuim gekroonde baren digt bij ons op den rotsoever van den Lenzberg uiteen spatten en met hun gedurig ruischen en bruisen den ouden Germanen, die op de hoogten rusten, dat eentoonige slaaplied zingen, dat zij reeds voor eeuwen ruischend en bruisend den ouden helden als wiegelied hebben gezongen.

Zoo romantisch, zoo dichterlijk als deze beide Hunnebedden zijn, zoo weinig opwekkend, ja somber en *unheimlich* is dat, hetwelk in het diepste duister van een der berkenwouden van Jasmund ligt. Een ondoordringelijk loofgewelf vormen deze overoude boomen, en hunne hooge, gladde stammen stijgen als krachtige pilaren omhoog tot die digt vertakte kroonen, die over het huiveringwekkend graf in ruime, groene portalen of hallen den heerlijksten koepeldom vormen. De klokvormige heuvel, die eens deze rustplaats uit oude tijden overwelfde, is verdwenen, verdwenen gelijk de geheele inhoud van het graf, en slechts de groote, donkere lijksteen ligt voor ons. Het is een somber, *unheimlich* gezigt!

Dit door ouderdom vergrijsde steenbed in het diepst van het donkere woud, wordt nog somberder en *unheimlicher*, als 's avonds de kraaien en uilen met zwaren vleugelslag krassend daarover zweven en de wind de dorre bladeren doorruischt, die zich tusschen de lijksteenen hebben opgehoopt. Dit geruisch, dit schreeuwen der uilen, te zamen genomen, zal wel de oorzaak van het dwaalbegrip zijn als of het bij deze verwilderde begraafplaats niet regt pluis ware. De sage waart rond, dat de geraamten, die men in dit Hunnebed gevonden en in het woud verstopt heeft, alle nachten de lijksteenen omringen en met luide jammerklagten de asch van hunnen heer terug vorderen, bij wiens dood hun leven geofferd werd.

Hij die aan zulk eene sage gelooft, vermijde dit in kwaden reuk staande oord des avonds, als hij, van den Stubbenkammer komende, het nadert, want reeds des daags is het afgrijselijk genoeg en het tooverachtige maanlicht is niet noodig om het ons in spookachtige verlichting te vertoonen.

Aan meerdere Hunnebedden van Rügen knoopen zich sagen aan. Eene van de groote heuvels wordt door eene reuzin, welker kinderen in zee verdronken (zooals het verhaal luidt) rondgegaan; op eenen anderen zou des nachts steeds eene jonge, schoone vrouw zitten en zuchtend hare witte handen wringen.

Ik zag van deze gestalten des geestenrijks geene. Hoewel ik dikwijls 's avonds op Jasmunds Hunnebedden stond, miste ik er deze bovennatuurlijke toegift op deze plaatsen der voortijden ook volstrekt niet, en vond het reeds *schauerlich* genoeg als ik op den heuvel van den Lenzberg die arme, waanzinnige uit Crampas vond, welke 's avonds na zonnenondergang, menigmaal zit en de eenvoudige melodie zingt, die zij des daags onder de oude wilgen van haar ouderlijk hof, zonder ophouden, herhaalt.

Kan zulk eene ongelukkige, van haar verstand beroofde niet welligt aanleiding hebben gegeven tot die sage, die men van de treurende vrouw op het Hunnebed der heide van Ralswiek vertelt?

Zocht en vond ik niets *bovennatuurlijks* op Rügens Hunnebedden, zoo zocht ik toch immer weder naar iets *natuurlijks*, naar een naam, naar een teeken op deze begraafplaatsen. Doch te vergeefs was iedere nasporing; ik vond niets. Geen der steenen heeft een spoor van schrift. Wie mag op deze heuvelen der dooden al niet naar zulke teekens gezocht hebben! en wie heeft zich niet bij zijn vergeefsch zoeken, het prophetisch gezegde van den koning Fingal herinnerd, die uitriep: *Na ons zal een geslacht komen, dat de beteekenis van deze steenen niet meer kent!*

Medegedeeld door J. D. / L.

VRAGEN.

39. **Onbeschreven gedenkpenningen.** I. *Waarschuwing van Duitschland aan Frankrijk.* Voorz. Een leeuw, slapende op eene korenschoof; daarachter een haan, de korrels uit een aar pikkende; om den rand: *Vigili nimivm ne crede sopori.* Keerz. *Trau nicht dem appetit, die körner aus zu picken. Es konte dir die lust. In einer klau ersticken.* Kantschrift: *Trau nicht dem schlaf. Hier liegt kein schaf.*

(Weder een voorbeeld eener medaille, met latijnsche en tegelijk duitsche opschriften). Wij hebben deze medaille in het tijdvak van 1685—1695 geplaatst. Weet iemand haar t'huis te brengen?

II. *Medailles op Janssenius.* Deze hoogstzeldzame medailles, hebben op de voorz. zijn portret, waaronder: *Ianssenivs episc. iprensis*, door Boskam, omschrift: *svrgit qvoqve posthvma veritas;* de keerz. verschillend; de éene met de Waarheid, de pauselijke driekroon van het altaar stootende met een vlammend zwaard enz., omschrift: *Tamen inviolata tenetvr*, en in de afsnede *M.DC.XCVIIII. I. Boskam f.* de andere, op de keerz. het portret van Fénélon, omschrift: *Cedit. vir. magnvs. vt. instet. fortivs.* Onderaan: *Fr. Salignac. Fenelon. archiep. cambr.* Zijn deze nergens beschreven?

III. *Medaille van* 1715. Voorz. Vier priesters, de Arke des Verbonds dragende; omschrift: *levat onus pietas.* Keerz. *Conventus Cleri Gallicani.* MDCCXV, binnen een lauwerkrans; kleine zilveren medaille. Muntmeter 30, weegt 8 wigtjes. Wie kan er iets van mededeelen?

IV. *Medaille van* 1796. Voorz. Twee vorstelijke wapenschilden, met een hertogelijke, of keurvorstelijke, of andere kroon en mantel gedekt. Keerz. *Frevde den Eltern Glück dem Lande am* 6 *Nov.* 1796. *T. St. f.* Kleine zilveren medaille, in den vorm van een strooi- of huwlijkspenning. Muntmeter Bom 23 strepen, weegt 7 wigtjes. Weet iemand, waarop dit penningje betrekking heeft, of waar het beschreven is?

J^o. D. V. JZ.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Iets over Citaten.

Ik moet beginnen, met den lezer verschooning te vragen over 't bezigen van een bastaardwoord in den titel van mijn opstel. Ik had, 't is waar, in plaats van *citaten* kunnen zeggen »aanhalingen"; doch ik heb het juist gedaan omdat dit laatste woord in onze taal twee beteekenissen heeft en dat men het lezende

aan 't hoofd van een geschrift dat uit de handen komt van een Rijks-Advokaat, al licht op de gedachte zou komen, dat gezegd geschrift handelde over »aanhalingen van ter sluik in- of doorgevoerde goederen" — een onderwerp, dat zijn belangrijkheid hebben kan voor ambtenaren bij de In- en Uitgaande Rechten en Accijnsen, alsmede voor ondernemers van openbare middelen van vervoer, doch waarvan de behandeling waarschijnlijk het groote publiek vrij onverschillig zou laten. En daar het nu in mijn bedoeling lag, niet de aandacht, van een bijzondere klasse van lezers, maar die van het groote publiek op mijn arbeid te vestigen, heb ik het woord *citaten* gekozen, dat aan ieder die het leest terstond de overtuiging geeft, dat er niet van aanhalingen *van* goederen, maar van aanhalingen *uit* schrijvers sprake zal zijn.

Maar zal dat nu zoo veel vermakelijker zijn?

Dat zal de uitkomst leeren: dit weet ik, dat er een zeer vermakelijk boek over hetzelfde onderwerp bestaat van EDOUARD FOURNIER, dat tot titel heeft *l'Esprit des autres* en reeds een tal van uitgaven heeft beleefd (de mijne, van 1861, is de vierde). Dat boek behandelt hetzelfde onderwerp, en ik raad iedereen, die zich op een aangename wijze verstrooien wil, het te koopen en te lezen. Het zal mij bij mijnen arbeid tot leiddraad dienen of, beter gezegd, ik zal er heel wat uit overnemen; want om zijne leiding te volgen, daartoe springt hij mij wel wat veel van den hak op den tak en wij Hollanders zijn van ouds gewend om in een verhandeling, een preêk, of een wetenschappelijk boek, eén bepaalde methode en verdeeling te verlangen; dat maakt, als men iets wil naslaan, het zoeken gemakkelijker. Toch vlei ik mij, dat het brengen van een wenschelijke orde in mijn werk er daarom geen stijfheid aan geven zal, en de stof verschaft aanleiding genoeg tot verscheidenheid, die even zeer wenschelijk is. Maar bovenal wensch ik, dat menigeen met mijn opstel zijn profijt doe, en dit alleen is reden genoeg, dat ik mijn beste pogingen zal aanwenden om het zoo min mogelijk droog te maken.

Ik zal dan, om ordelijk voort te gaan, in de eerste plaats handelen over de vraag:

I.

Is, in 't algemeen het doen van citaten goed- of af te keuren?

»Neen," zeggen sommigen: citaten zijn geleende waar! de beleenbank van hen, die arm van vinding zijn en niet kunnen betalen dan met het geld van anderen; 't is, in een woord, het vernuft van wie vernuft ontbeert."

Hiermede niet te vrede, en zonder te overwegen, dat zij zich zelven schuldig maken aan het vergrijp, 'twelk zij bij anderen afkeuren, gaan zij uit het arsenaal der citaten wapenen halen om er de citaten mede te bestrijden, en brengen zij tal van anecdoten en plaatsen uit oude en nieuwe schrijvers te berde, waarin het citeeren in een belachlijk daglicht wordt gesteld. Vooral schermen zij met het geestige gezegde van Bayle, die van een boek dat doorspekt was met den geest van anderen, zeide: »dat boek, is zoo vol citaten, dat de arbeid van den schrijver er geheel door overdolven en onzichtbaar gemaakt is." — Zij zeggen er echter niet bij, dat Bayle hier zelf citeerde, althans een variant gaf op de oude aardigheid: »de boomen beletten het bosch te zien."

Voorts nog haalt men ik weet niet welke plaats uit La Bruyère aan — want met citaten alleen kan men het belachlijke der citaten bewijzen — waarin hij de advokaten bespot, wier geheugen sterker is dan hun welsprekendheid, en die in hun pleidooien Ovidius en Catullus nevens de Pandekten tot den bijstand inroepen van weduwen en weezen; — of wel, wat Pater Bouhours gezegd heeft tegen de pedanten, die alleen citeeren om hun geleerdheid te luchten; — of de verwenschingen, door St. Evremond geüit tegen hen, die voor den dag komen met aanhalingen uit een taal, die twee derden van de aanwezigen niet verstaan; — of eindelijk de woorden, waar Ninon de l'Enclos iemand meê troostte, die zich bij haar over het slechte geheugen zijner dochter beklaagde: »des te beter, dan is er geen gevaar, dat zij ons met citaten aan boord komt." Men lette wel, dat dit gezegd werd in tegenwoordigheid van een tal van geleerden en fraaie vernuften, die hun hof aan de beroemde schoone maakten.

En willen wij nu de gevoelens, door al de bovengenoemde autoriteiten geüit, met dat van Montaigne versterken? Deze — de

ondankbare! hij smeet modder over zijn eigen schatten — zegt ergens, van citaten gewagende:

»Ces pastissages de lieux communs, de quoy tant de gens mesnagent leur estude, ne servent guères qu'à subjets communs, et servent à nous montrer, non à nous conduire."

En toch, in weêrwil van al wat er tegen is ingebracht, en behoudens den eerbied voor de beroemde personaadjen, door wie zulks gedaan is, neem ik de citaten in mijn bescherming — op drie voorwaarden: dat zij niet misbruikt, dat zij niet verminkt worden en dat zij van pas worden aangebracht.

't Spreekt van zelf, dat, zoô min bij het ongunstig oordeel, dat in de hierboven vermelde gezegden over de citaten is geveld als in mijn geheel volgend betoog, eenige sprake kan zijn van zoodanige citaten als tot bewijsgronden of ter bevestiging eener zaak worden gebezigd, van welken aard b. v. zijn de plaatsen uit de profeeten, waarop gewezen wordt in de boeken van het Nieuwe Verbond, de teksten, die een leeraar, of de wetsartikelen, die een pleiter aanhaalt. Van deze alle toch is het nog niemand in 't hoofd gekomen, met afkeuring te spreken. Neen, wij bedoelen natuurlijk alleen die citaten, welke met geen ander doel worden gebruikt, dan om een denkbeeld te formuleeren, een waarheid kort en krachtig uit te drukken, aan een meening klem, of aan den zin op bevallige en onverwachte wijze eenigen zwier bij te zetten.

Mij dunkt, waar citaten de hier door mij aangewezen strekking hebben, dat zij uit den aard der zake reeds hare rechtvaardiging met zich brengen. Niemand toch zal ontkennen, dat wie zich bedient van de gedachte, aan een vreemde ontleend, doch die met juistheid is uitgedrukt, altijd beter verstaan zal worden dan hij, die zijn gedachte op eigen, doch min duidelijke of gelukkige wijze openbaart: ja diezelfde Bayle, van wien wij zoo even een zijdelingschen schimpscheut aan 't adres der citaten hebben vernomen, laat zich elders nog krachtiger uit, dan ik hier doe, en beweert, dat er niet minder verdienste gelegen is in het gelukkig te pas brengen van een gedachte, die men in een boek heeft gevonden, dan in het voortbrengen dier gedachte. Een ander schrijver (Naudé) gaat nog verder, en zegt, dat alleen zij niemand citeeren, die wanhopen, immer geciteerd te worden.

En zeker was het niet zonder opzet, dat de Grieken aan de Muzen Mnemozyne (het Geheugen) tot moeder gaven: ook zij zelven spraken gaarne met de woorden van Homerus of andere dichters; ja, de wijze Sokrates vergeleek zich bij een beker, die zich ten dienste zijner toehoorders vulde met wateren, aan verschillende bronnen ontsprongen. Komen wij bij de Latijnen, dan zien wij, hoe Cicero, wien het toch waarlijk noch aan juiste denkbeelden ontbrak, noch aan de noodige bekwaamheid om ze uit te drukken, geheel niet bevreesd was om zich van citaten te bedienen. En begeven wij ons verder op, naar het Oosten, ook daar zijn de citaten van ouds al in eere geweest, ja als specerij beschouwd, waarmede al wat men schreef of sprak gekruid moest worden, en zoo worden Sadi, Pilpay, en wie niet al meer in de werken als in de gesprekken der Oosterlingen, gedurig aangehaald. En de apostel Paulus, hij, de Hebreeër, achtte zich onbezwaard, zijn betoog te versterken door citaten, niet slechts uit zijn moedertaal of uit het Hebreeuwsch, maar ook uit het Grieksch; — misschien ook uit het Latijn; immers die treffende en aandoenlijke plaats bij hem: »het goede dat ik wil, dat doe ik niet, en het kwaad dat ik niet wil, dat doe ik," geeft zij niet volkomen het gezegde van Medea bij Ovidius (*Metam.* VII) terug:

Video meliora proboque.
Deteriora sequor.

Men geve acht, dat de woorden van Paulus voorkomen in zijn brief aan de Romeinen, en dat die treffende plaats, uit een populair werk, zeer algemeen was opgemerkt en in 't geheugen bewaard.

En waar wij zoo vele en doorluchte voorbeelden hebben, zullen wij daar schroomen, de citaten als hulptroepen te bezigen? wij, die nog zoo veel beter dan onze voorgangers uit de oudheid daartoe in de gelegenheid zijn; daar wij, behalve de doode talen, en nog een aantal levende ter onzer beschikking hebben.

II.

Over het misbruik van citaten.

Ik heb, als eerste voorwaarde der goedkeuring, die 't citeeren verdient, deze genoemd, dat men de citaten niet misbruiken moet. Trou-

wens 't misbruik schaadt de beste zaak; en er is niet weinig waars in het referein, dat in het eerste tooneel van *l'Erreur d'un moment*, van Monvel voorkomt:

> Faut d' la vertu, pas trop s'en faut,
> L'excès partout est un défaut.

Kluchtig is 't, dat deze vaak aangehaalde regels hun fortuin minder aan Monvel te danken hadden, dan aan Désaugiers, die ze in een van zijn vaudevilles van hem overnam; maar nog opmerkelijker, dat de atheïst Monvel dezelfde grondgedachte uitdrukte, als welke men bij Paulus, wederom in diens zendbrief aan de Romeinen, vindt, waar hij (XII: 3.) iederen aanbeveelt »dat hij niet wijs zij, boven hetgene men behoort wijs te zijn, maar dat hij wijs zij tot matiging." Of nu Monvel den gemelden zendbrief gelezen had, daaraan durf ik twijfelen; maar stellig had hij Molière gelezen, die in zijn *Misanthrope* de woorden des apostels schier letterlijk aan Philinte in den mond legt:

> La parfaite raison fuit toute extrémité
> Et veut que l'on soit sage avec sobriété,

of anders de *Armide* van Quinault, waarin (Acte II sc. IV) gezongen wordt:

> Ce n'est pas être sage,
> D'être plus sage qu'il ne faut.

En wijzen deze citaten op den plicht om het misbruik te schuwen, dat er van de twee voortreffelijkste zaken, deugd en wijsheid, gemaakt kan worden, met hoe veel meer kracht moeten wij dan opkomen tegen alle misbruik eener meer onverschillige zaak als het citeeren. Dat misbruik nu kan op verschillende wijzen plaats hebben; de eerste en meest afkeurenswaardige bestaat in het overdreven gebruik daarvan. De wijsgeer Chryzippus b. v. vulde zijn boeken zoodanig op met citaten, dat men er o. a. de geheele »Medea" van Euripides in terug kon vinden. Citaten, op die wijze vermenigvuldigd, verdienen niet langer dien naam en worden plagiaten, en langs dien weg kan men een boek samenflanssen, waarvan buiten het register der hoofdstukken niets uit den koker des schrijvers voortkomt. Bayle gewaagt van zekeren Victorinus Strigellius, die onbeschaamd genoeg was, om rond voor de diefstallen uit te komen, die hij bij anderen gepleegd

had, doch hun wel vergunnen wilde, wederkeerig hun verhaal op zijne werken te nemen. Ik weet van Strigellius niets, buiten deze bijzonderheid: doch juist deze doet bij mij grooten twijfel ontstaan, of de ruilhandel, dien hij den bestolenen voorsloeg, aan een hunner zeer aanlokkelijk is toegeschenen. Men kan echter niet weten: er is, zegt men, geen boek zoo slecht, of er is nog wat uit te halen.

Een andere wijze van citaten te misbruiken is, die te doen in een andere taal dan welke men onderstellen kan, bij de toehoorders, althans bij het meerendeel hunner, bekend te zijn. Van de lezers spreek ik hier niet; tenzij men voor een bepaalde klasse van lezers schrijft, en dus eenigszins vooruit berekenen kan of zij het citaat al dan niet zullen verstaan. Zoo b. v. zou 't belachlijk zijn, een nieuwe uitgave van »Aaltje de zuinige keukenmeid" te doorspekken met aanhalingen uit vreemde schrijvers, al ware 't zelfs uit de *Gastronomie* van Berchoux; dewijl men toch veilig mag aannemen, dat dit zou dienen om de meeste lezeressen in de war te maken; — en ofschoon onvertaalde citaten uit Columella, uit de »Werken en Dagen" van Heziodus of de »Landgedichten" van Virgilius, zeer gepast zouden zijn in een boek, voor *gentlemen farmers* geschreven, zouden zij geenszins op hunne plaats zijn in een handboek voor gewone bouwlieden of tuiners. Anders is het er mede gelegen, wanneer men, zoo als ik op dit oogenblik, voor 't algemeen schrijft. Dewijl men dan niet weet, welke lezers men bekomen zal, vordert juist de beleefdheid, te onderstellen, dat zij althans niet minder geleerd zijn dan de schrijver zelf, en behoeft, ja vermag zelfs, geen vermoeden van niet verstaan te worden, dezen laatsten weêrhouden om een citaat, dat goed ter snede komt, te gebruiken: is het uit een andere taal genomen, dan die welke men in onze dagblad-advertentiën *les quatre langues* noemt, dan kan hij er, uit beleefdheid voor den min kundigen lezer, de vertaling bijvoegen.

En hier, in 't voorbijgaan, een wenk aan alle lezeressen, dat, als zij in een boek een Latijnsche, Grieksche of andere vreemde uitdrukking of zinsnede vinden, die zij niet verstaan en waar de vertaling er van niet is bijgevoegd, zij toch nimmer bij iemand trachten uit te vorschen, wat daar eigentlijk te lezen staat. Tien

tegen een dat het iets is, 'tgeen met opzet onvertaald is gelaten. En 'tzelfde geldt omtrent uitheemsche woorden of gezegden, in 't gesprek gebezigd. — Maar juist dit — en zoo zal men bespeuren, dat mijn uitweiding niet misplaatst was — dat vrouwen niet moeten vragen naar de beteekenis van 'tgeen zij niet verstaan, bewijst, dat men een onbeleefdheid begaat, als men in hare tegenwoordigheid een citaat bijbrengt, waarvan de beteekenis haar ontgaat. Men prikkelt op die wijze haar nieuwsgierigheid, zonder die altijd te kunnen voldoen, en men neemt in de meeste gevallen den schijn aan, iets te zeggen, dat zij niet mogen hooren. En won men er nog iets bij, als in de dagen van Trissotin! Maar ook toen reeds waren het alleen de Philamintes, die zeiden:

> Souffrez de grâce
> Que pour l'amour du grec, monsieur, l'on vous embrasse;

de Henriëttes zeiden toen, als nu:

> Excusez-moi, monsieur, je n'entends pas le grec.

Maar niet alleen in de tegenwoordigheid van vrouwen, ook daar, waar alleen mannen tegenwoordig zijn, begaat men zoowel een onbeleefdheid als een dwaasheid, door citaten te doen, die men kan onderstellen, dat bij de toehoorders 't eene oor in en 't andere weêr uitgaan. Wie in een gezelschap aannemers Virgilius citeerde, of wel een zinsnede uit Plato in een gezelschap van studenten, kan met vrij wat zekerheid opmaken, dat hij voor doove ooren spreekt, en alzoo onbeleefd is geweest, door de lieden te onthalen op een bloem, die voor hen zonder geur is, en dwaas, door een aardigheid uit te kramen die in 't water valt; terwijl hij zich bovendien heeft blootgesteld, uitgelachen te worden als iemand, die volstrekt zijn geleerdheid luchten wil, zonder op tijd of gelegenheid te letten.

Toch zijn er gevallen, waarin men een citaat, 'twelk de toehoorder niet verstaat, met gewenscht gevolg kan bezigen. Zoo verhaalt men van Pitt, hoe hij eens in 't Parlement een tegenstander, die hem gedurig met Latijnsche citaten was lastig gevallen, door een kluchtig middel aan 't zwijgen bracht. Na in

zijn rede de argumenten, die de ander had aangewend, te hebben wederlegd, eindigde hij met te zeggen, dat de spreker, die door zijn citaten zooveel geleerdheid had getoond, daarbij toch geheel vergeten had wat Homerus had gezegd.

ἦ ρα καὶ ἀμπεπαλὼν προΐει δολιχόσκιον.

De ander had wel wat Latijn van de school onthouden, doch was zijn Grieksch glad vergeten; hij vreesde echter zijn onkunde aan den dag te leggen door een verkeerd antwoord te geven en zweeg; juist wat de bedoeling was van Pitt.

En wat wilde nu die regel van Homerus zeggen, die door Pitt als zulk een krachtig argument gebezigd was?

»Hij sprak en smeet zijn werpspies vooruit." Die werpspies kwam bij het onderwerp, dat behandeld werd, te pas als »Jan die sloeg Lijsje" in een opera-seria; maar toch had zij volkomen het doel, waarvoor zij uitgezonden was, bereikt.

Het doen van citaten uit Latijnsche schrijvers is nog bij de Engelschen zeer in zwang, en wanneer dit aldaar in 't Parlement plaats heeft, kan het op zich zelf geen afkeuring verdienen, dewijl al wie in Engeland maar eenigszins een beschaafde opvoeding genoten heeft, onderwijs heeft gehad in 't Latijn, en men dus onderstellen mag, dat zoo iemand die taal dan ook genoegzaam machtig is om een citaat te verstaan. Ook hier te lande placht zulks, nog een halve eeuw geleden, evenzoo te zijn, en in de verslagen der zittingen onzer Kamers, gedurende de eerste twintig jaren dat het koninkrijk der Nederlanden bestaan heeft, zal men voorbeelden genoeg vinden van Latijnsche citaten — ik wil niet zeggen van citaten uit Latijnsche schrijvers; want de meeste hadden zij, die er meê voor den dag kwamen, in hun jeugd uit een schoolboek van buiten geleerd; en wellicht bepaalde zich hun geheele Latijnsche geleerdheid tot hetgeen hun daarvan in 't geheugen was gebleven. Eens had iemand, die werkelijk goed in de schriften der ouden te huis was, met een vriend van hem, die tot die liefhebbers van citaten behoorde, een gesprek, ongeveer van dezen inhoud:

De geleerde: Ik heb, onlangs een vergadering der Kamer bijwonende, uw vlugheid en goed geheugen opgemerkt uit de wel ter snede door u gedane citaten. Onder anderen hoorde ik u,

doelende op een loopend gerucht, betreffende een wijziging in 't ministerie, het *vires acquirit eundo* aanhalen. Maar waarom noemdet gij er den autheur niet bij?

Het kamer-lid: Omdat ik mij niet juist herinner, waar het voorkomt.

Geleerde. Ik wel; het staat bij Virgilius, in de Eneïs: hier staat het, vs. 175 van 't Vierde Boek. Maar nu het *Sic itur ad astra*, dat door u in ironieken zin op den minister werd toegepast. — Kunt gij mij ook zeggen, hoe die regel in zijn geheel luidt?

Kamerlid. Neen; ik heb er nooit iets anders dan deze woorden van gekend.

Geleerde. En deze denkt gij misschien ter eere van Pilatre, Mongolfier of een ander luchtreiziger te zijn vervaardigd. Wel vriend, de woorden zijn insgelijks van Virgilius, en het vers, dat het 641ste is van het Negende Boek der Eneïs, luidt:

Macte nova virtute puer, sic itur ad astra.

Maar nu het beroemde

Incidit in Scyllam, cupiens vitare Charybdin,

dat gij, zoo ter snede, als een verwijt tegen den minister inbracht?

Kamerlid. O! dat weet ik, dat is van Horatius.

Geleerde. Horatius heeft het nooit gekend.

Kamerlid. Niet? dan toch zeker van Ovidius.

Geleerde. Die eer heeft het evenmin; 't is van Phillippe Gautier de Lille.

Kamerlid. Philippe Gautier de Lille! Wie drommel is dat?

Geleerde. Een poëet uit de dertiende eeuw, die een gedicht schreef, waarvan de aangehaalde regel de 301ste is en tevens al de overige heeft overleefd. — Maar nu die fraaie krul, waarmede gij, even als l'Intime in de *Plaideurs* van Racine, uw *speech* besloot: dat nederige

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.

van welken schrijver is dat?

Kamerlid. Wel! is dat niet van Juvenalis?

Geleerde. Neen, bij hem zult gij het niet vinden: 't is uit de Pharsalia van Lukanus *Lib.* I, vs. 128.

Kamerlid. Ik ben blij het te weten. Maar wat komt er dat nu eigentlijk op aan, of ik weet, van wie mijn aanhalingen zijn, als ze maar goed in mijn rede passen, en mijn kollegaas, althans de meesten onder hen, ze verstaan?

Geleerde. Dat zij ze verstaan bewijst alleen, dat zij, even als gij zelf, lieve vriend, in hunne jonge dagen de latijnsche scholen bezocht en ten minste de onderste klassen doorloopen hebben, zoo dat hun nog zoo 't een en ander uit Vossius is bijgebleven. Maar juist dat al de regels of halve regels, die gij aanhaalt, bij Vossius voorkomen, en daardoor in zoo veler geheugen zijn, is oorzaak, dat ieder er mee schermt en zij daardoor alle frischheid en originaliteit verloren hebben, waar het gevolg van is, dat zij geen uitwerking meer doen. Neen, haal in 't vervolg eens een regel aan, dien gij niet uit een leerboek van buiten geleerd, maar bij den schrijver zelven hebt gevonden, en gij zult er dubbel voordeel meê verkrijgen: het citaat zal een bewijs zijn van uw bekendheid met de Latijnsche letterkunde, en het zal door zijn nieuwheid u het doel, dat gij beöogt, namelijk om er indruk meê te maken, beter doen bereiken.

Kamerlid. Met verlof, beste vriend, indien uwe veronderstelling juist is en, over 't geheel, mijn kollegaas werkelijk niet veel verder zijn dan hun Vossius, dan is het te vreezen, dat zij een citaat, dat bij hem niet voorkomt, niet verstaan: — en dan kan het niet alleen geen beteren, maar zelfs in 't geheel geen indruk doen.

Geleerde. Zeer waar! en in dat geval zou ik, liever dan te kiezen tusschen het alternatief van gehouden te worden voor iemand, die met schijngeleerdheid pronkt, of van niet verstaan te worden door hen tot wie gij 't woord voert, u maar raden, uw geheele citeerzucht wat te matigen, of die te bepalen tot het putten uit de werken, die in 't Hollandsch of in eenige andere bekende moderne taal geschreven zijn. De stof zal u voorwaar niet ontbreken.

Tot zoo verre het gevoerde gesprek, waarin, naar 't mij voorkomt, op bevattelijke wijze, de gevaren zijn voorgesteld, die in 't misbruik van citeeren gelegen zijn. Even belachelijk als 't vroeger was, dat predikanten hun eenvoudige dorpelingen op een massa Grieksch onthaalden, even belachlijk zou 't nu zijn, voor ongeleerden Latijn te citeeren.

Dan ik meen over 't misbruik van citaten genoeg gezegd te hebben, dewijl wij er hoe langer hoe minder gevaar van loopen. Sedert men, naar de nieuwe methode van onderwijs, de kinderen bijna niet meer van buiten laat leeren, en hun, in plaats van de fabels van Lafontaine of een bloemlezing uit onze beste schrijvers, een traktaat over de vormleer in handen geeft, en sedert dat men allen tot praktische menschen wil maken, — of het langs praktische wegen geschiedt laat ik daar — worden de hoofden van het opkomend geslacht niet als die van vroegere geslachten gestoffeerd met dien rijken voorraad van fraaie plaatsen uit de goede schrijvers, waar men maar uit te putten had om een gelukkig citaat voor den dag te brengen, en, verre van dat wij gelegenheid hebben om over misbruik van citaten te klagen, zouden wij veeleer er op moeten wijzen, hoe, bij een gedurig vermeerderende onbekendheid met oude, met uitheemsche en met eigen letterkunde, eerlang niemand meer in staat zal zijn, met een citaat voor den dag te komen, behalve misschien met de zoodanige, die eenmaal als gangbare munt in omloop gebracht zijn, doch, door van hand tot hand te gaan, dan ook maar al te dikwijls niet meer dan afgesleten of verminkt voor den dag komen. Het is dat verminken van citaten, tegen 't welk mijn tweede waarschuwing gericht was en dat het onderwerp zal zijn van mijn volgend hoofdstuk.

III.

Over het verminken der citaten.

Ik heb als kind een rijke mevrouw gekend, die bij haar kinderen een Franschen goeverneur en een Zwitsersche goevernante had, die beiden zeer hoog bij haar stonden aangeschreven; en het bewijs daarvan werd door haar herhaaldelijk aan haar vrienden en kennissen — doch voor hen die 't gold op min aangename wijze — geleverd. Immers als zij gezelschap bij zich had, luidde 't gedurig uit haar mond: *Monsieur P a dit* enz. of *mademoiselle Q dit toujours* enz. en dan herhaalde zij, of liever dan meende zij de door hen gesproken woorden te herhalen; doch daar zij zelve alles behalve t'huis was in de Fransche taal, lei zij dien

goeden lieden allerlei wartaal en wanspraak in den mond: en dit geschiedde geregeld in hunne tegenwoordigheid; zoodat men begrijpen kan, wat marteling zij doorstonden: die van de pijnbank is er wellust bij.

Diezelfde wijze om de woorden van anderen verkeerd aan te halen is vooral in gebruik wanneer het de woorden eens schrijvers geldt, en wie het doet begaat een vergrijp, niet minder afkeurenswaardig dan dat, waaraan de door mij bedoelde vrouw zich schuldig maakte. Als een vers, een zinsnede, door de groote waarheid, de goede les of de kernachtige spreuk, die er in voorkomt, of wel door den zwier, het nette, het bevallige der uitdrukking, aandacht of bewondering heeft opgewekt en daardoor als citaat geijkt is, dan doet men den maker onrecht niet alleen, wanneer men dat vers of die zinsnede niet zuiver terug geeft, maar men loopt gevaar, of liever men is bijna zeker, er de kracht of de waarde van te verminderen: ja, niet zelden gebeurt het, dat men, door een woord, een letter te veranderen, den geheelen zin verdraait. Eenige voorbeelden zullen dit, naar ik mij vlei, behoorlijk in 't licht stellen.

't Gebeurde hier te lande, dat een dagbladschrijver, willende toonen, dat hij ook latijn verstond, een regel, die hem zoo wat half in 't hoofd gebleven was, aldus citeerde.

Jam venit stella, non praeeunte die.

't geen, vertaald, zeggen wil: »Daar komt de ster, zonder dat er een dag is voorafgegaan." Dat heeft machtig veel van onzin, en bovendien, dewijl *stella* hier in nominat. staat en de *a* dus kort is, deugt de pentameter niet. Maar bij Ovidius, (*ad Liviam Augg* vs. 408) luidt de regel:

Jam venit, stella non praeeunte, dies.

d. i .»De dag komt, zonder door een ster voorafgegaan of aangekondigd te zijn." Hier was nu alleen een komma verplaatst, en een letter toegevoegd; maar èn vers èn zin waren er door bedorven.

Horatius bezigt in zijn *Ars poëtica* de uitdrukking (vs. 19),

Sed nunc non erat his locus.

(Doch nu was het voor *deze dingen* de plaats niet.)

Bijna altijd en overal lezen wij die, aldus verminkt:

Non erat hic locus.

(Het was hier de plaats niet)

wat waar kan zijn in de gegeven omstandigheden, maar lang niet het zelfde is.

Voltaire schreef tot twee malen toe (6 April 1773 en 12 Juni 1776) aan d'Argental: *qui bene latuit bene vixit.* Beide keeren zeide hij wat hij niet meende en bovendien citeerde hij verkeerd. De spreuk kan, zoo als hij die geeft, in geen vers voorkomen. Zie hier het distichon van Ovidius in zijn geheel (*Tristia* Lib. III. Eleg. IV. vs. 25):

Crede mihi *bene qui latuit bene vixit,* et intra
Fortunam debet quisque manere suam.

(Geloof mij, hij heeft wel geleefd, die een verborgen leven geleid heeft, en ieder moet in zijn stand blijven.)

Toch ziet men de bedorven lezing van Voltaire 't meest gebezigd.

Dikwijls hoorde ik de navolgende halve regels,

componitur orbis
Regis ad exemplum,

tot een hexameter verhanseld, door middel eener omzetting der tusschenvoeging van het woord *totus*, op deze wijze:

Regis ad exemplum *totus* componitur orbis

(De geheele wereld schikt zich naar 's konings voorbeeld.)

en dan schreef men dien verknoeiden regel aan Juvenalis of Ovidius toe. De woorden zijn van Klaudianus, IV *Consul. Honor.* vs. 298, 299,

Ik zou nog eenige dozijnen voorbeelden meer uit het Latijn kunnen aanhalen; doch uit beleefdheid voor den lezer, ik wil zeggen voor de lezeres, ga ik tot de aanhalingen uit het Fransch over.

Hoe vele honderden malen hebt gij niet hooren zeggen, of zelf gezegd:

Le style c'est l'homme. De zaak moge volkomen waar zijn; doch Buffon heeft in zijn *Discours de réception* die waarheid nog beter en bepaalder uitgedrukt, door te zeggen: *le style est l'homme même.* Zoo staan de woorden gedrukt onder de oogen van den schrijver zelven in den *Recueil de l'académie*, 1753, p. 337—338, en zoo

vormen zij ook een volkomen pendant met het niet min ware *de taal is gansch het volk.*

Wie zegt niet evenzeer:

Le Français, né malin, créa le vaudeville,

en aan niemand, die zijn Boileau niet van buiten kent, is 't te wijten, zoo hij verkeerd citeert; immers de regel werd zoo gelezen voor het Parijsche theater, dat aan dat *genre* gewijd was Boileau had echter in den II^den^ zang van zijn *Art poétique,* na van 't hekeldicht gesproken te hebben, met zijn gewone naauwkeurigheid gezegd:

D'un trait de ce poème en bons mots si fertile,
Le François né malin *forma* le vaudeville.

Wat een zeer verschillend denkbeeld uitdrukt, en in allen gevalle beter is dan de variante, waar men zich meê behelpt, ten gevolge van die dwaze liefhebberij om 't geen in twee regels gezegd is tot één samen te trekken.

Van deze vers-verminking wordt echter nog een bijzondere reden opgegeven: toen de tweede regel voor de frontespies van het bedoeld theater zou komen te staan, bekroop den direkteur de schrik, dat, het zij de schilder die hem er plaatsen zou, het zij deze of gene spotboef, een *o* in een *e* veranderen mocht, en er van maken:

Le français né malin *ferma* le vaudeville.

Op den regel

Il est avec le ciel des accommodements,

die in ieders mond is, valt niets aan te merken; behalve alleen dat, wie hem zoo in den Tartuffe waant te vinden, zich bedriegt De regel is samengesteld uit twee regels (acte IV sc. 5), die aldus luiden:

Le ciel défend, de vrai, certains contentements,
Mais il est avec lui des accommodements.

't Is waar, dat in de pleitrede voor het blijspel, die, onder den titel van *Lettre sur l'Imposteur,* waarschijnlijk door Molière zelf geschreven is, de regel zóó voorkomt als men hem thans nog citeert, en wellicht had hij oorspronkelijk dien vorm; men weet, dat na de eerste uitvoering het stuk verboden werd en de wederopvoering alleen vergund onder voorwaarde dat er eenige veranderingen

in zouden worden gemaakt, en nu kan het zeer mogelijk zijn, dat het vervormen van deze regels daaronder begrepen is geweest. Het zal Molière zijn voorgekomen, dat het gezegde, tot twee regels verwaterd, minder aanstoot geven zou; — doch het publiek had het vers ééns gehoord en vergat het niet meer. Hier dus zal men wel doen, bij uitzondering, den gedrukten tekst *niet* aan te halen, maar, ik herhaal het, bij uitzondering.

Immers een groote fout is het, als men van de twee fraaie regels,

Du choc des sentiments et des opinions
La vérité s'élance et jaillit en rayons,

(ten onzent) een enkelen maakt, en zegt, of zelfs schrijft:

Du choc des opinions jaillit la vérité,

waardoor men wel een regel, maar geen vers gekregen heeft, ten zij men *opinjon* leze, wat niemand, die Fransch spreekt, doen zal.

Doch hoe velen, die denken Fransch te spreken, van wie men dagelijks zulke *blunders* hoort! Nog een paar voorbeelden, ter waarschuwing.

Men weet nu eenmaal, althans Beets heeft het herinnerd, dat de regel,

La critique est aisée et l'art est difficile,

niet van Boileau is, naar van Destouches; maar aan wien men hem ook toeschreef, men had hem nooit behooren te schrijven dan zoo als hij werkelijk luidt: en toch van de honderd, die hem aanhalen, zijn er 99, die zeggen, ja die zelfs durven schrijven:

La critique est aisée; *mais* l'art est difficile.

waardoor het vers eenvoudig tot proza geworden is.

In 't voorbijgaan zij 't aangemerkt, Boileau vond in 't geheel de kritiek zoo'n gemakkelijke zaak niet; daartoe was hij zelf een te fijne kritikus: in tegendeel zegt hij in zijn *Art poétique:*

Tel excelle à rimer qui juge sottement.

In het andere voorbeeld ben ik zelf eenigszins betrokken. 't Is het derde van een eeuw geleden, dat ik een vertaling uitgaf van eenige liederen van Burns: daar was er een bij in koepletten van vier regels, en de laatste regel van ieder koeplet eindigde op *Nanny.* Ik beken, dat ik geen kans zag in onze taal woorden te vinden, die op *anny* rijmden, zonder in 't burleske te vallen.

Zoo maakte ik er *Selinde* van: die naam klonk wat pretentieus, doch voor 't overige hielp hij mij er goed door. Een recensent echter gaf mij op mijn lappen: ik had, naar zijne meening, gedachtig moeten zijn aan het gezegde van Boileau,

La rime est *un* esclave, *qui* ne doit qu' obéir.

Ik beken, dat ik, die aanhaling lezende, mij niet kon weêrhouden van in lachen uit te bersten. »Zie daar," zeide ik bij mij zelven, »iemand, die verzen wil recenseeren, en die een Fransch auteur citeert, en in zijn citaat zelf het bewijs levert, dat hij noch de regels der prozodie, noch het Fransch verstaat. De regels der prozodie niet, want dan zou hij weten, dat door de verandering van *esclave et*, gelijk in Boileau staat, in *esclave qui*, de samensmelting of elizie verloren gaat en het vers een halven voet te veel krijgt; — het Fransch niet, want dan zou hij weten, dat *rime* vrouwelijk is, en dus wel een *slavin* maar geen *slaaf* kan zijn, en geschreven hebben, zoo als er bij Boileau staat: *une esclave*."

Ik heb sedert opgemerkt, dat fouten van dien aard in de citaten bij recensenten en dagbladschrijvers de regel, en een goed citaat een loffelijke uitzondering was.

En men denke niet, dat het met citaten uit onze eigen schrijvers zoo veel beter gaat. Wie hoorde niet meermalen:

Nu ben ik eindelyk vry
Van Hollands duren eed en Egmonds slaverny?

Vondel heeft er echter nooit aan gedacht, Vosmeer tot een slaaf van Egmond te maken. De regels luiden bij hem:

Nu ben ik immers vry van Hollants dieren eedt
En Egmond magh my hier niet heeten of gebieden.

Welken staanden en slependen regel men tot anderhalven rijmenden regel verknoeid heeft, doch die evenmin de gedachten als de woorden van den schrijver teruggeven.

Even zoo hoort men wel:

Nu zal men eindlijk zien,
Of Romen of Karthaag de wereld zal gebien.

Bij Langendijk, in zijn »Julius Cezar en Kato", leest men:

Nu zal men eindlijk zien,
Of Rome dan Karthaag de wereld zal verwinnen.

Dat maakt nu wel zoo groot verschil niet; doch het verkeerd citeeren van de regels wekt alweêr het vermoeden op, dat hij die 't doet, het treurspel, waar ze in voorkomen, nooit gelezen heeft, en niet meer dan een gaai is, die met pauweveêren pronkt.

(*Wordt vervolgd.*)

Bibliotheek van historische woorden. III.

Aetius (Woord over den dood van)

Gij hebt uw regter hand, met uw linker afgehouwen.

»Aetius," dus lezen wij in het algemeen Woordenboek der Zamenleving, »was landvoogd van Gallië, onder den keizer Valentini- »anus III in 454, sloeg Theoderik en de Franken, behaalde drie- »malen de overwinning op Gondicar koning van Bourgondië, en »bragt Attila, koning der Hunnen, zulk een nederlaag toe, dat »zijn leger, 400,000 man sterk, bijna geheel vernietigd werd. »Doch zijne voortreffelijke diensten werden slecht beloond. De »keizer, misnoegd, dat hij nog zoo velen dezer barbaren had laten »ontsnappen, doodde hem met eigen hand. Iedereen was daarover »verontwaardigd, en een hoveling had moeds genoeg om tegen »den keizer te zeggen: »Gij hebt u de regterhand afgehouwen »met het zwaard, dat gij in de linker hieldt."

Eenigszins anders luidt het verhaal dat Gibbon (Decline and Fall of the Roman Empire, Chap. 35) ons geeft, en daar ik veel vertrouwen in hem stel, houd ik het voor wenschelijk, ook zijne lezing hier mede te deelen (voor zoover noodig namelijk).

»The fame of Aetius, his wealth and dignity, the numerous »and martial train of Barbarian followers, his powerful depen- »dents, who filled the civil offices of the state, and the hopes of »his son Gaudentius, who was already contracted to Eudoxia, »the emperor's daughter, had raised him above the rank of a »subject. The ambitious designs, of which he was secretly accu- »sed, excited the fears, as well as the resentment, of Valentinian. »Aetius himself, supported by the consciousness of his merit, »his services, and *perhaps* (zeer karakteristiek van Gibbon) his »innocence, seems to have maintained a haughly and indiscreet »behaviour. The patrician offended his sovereign by a hostile »declaration; he aggravated the offence, by compelling him to »ratify, with a solemn oath, a treaty of reconciliation and alliance

»he proclaimed his suspicions; he neglected his safety; and from »a vain confidence that the enemy, whom he despised, was inca»pable even of a manly crime, he rashly ventured his person in »the palace of Rome whilst he urged, perhaps with intemperate »vehemence, the marriage of his son. Valentinian, drawing his »sword, the first sword he had ever drawn, plunged it in the »breast of a general who had saved his empire: his courtiers and »eunuchs ambitiously struggled to imitate their master; and »Aetius, pierced with a hundred wounds, fell dead in the royal »presence."

Gibbon zegt verder, dat Boethius en andere vrienden van Aetius, nog vóór de moord bekend was, in het paleis gelokt, en achtereenvolgens gedood werden.

.... »The public contempt, which had been so long entertained »for Valentinian, was at once converted into deep and universal »abhorrence. Such sentiments seldom pervade the walls of a palace; »yet the emperor was confounded by the honest reply of a Roman, »whose approbation had not disdained to solicit: I am ignorant, »sir, of your motives or provocations; I only know, that *you have »acted like a man who cuts of his right hand with his left.*"

Men ziet het verschil der twee lezingen. Ik moet er bij voegen, dat men meestal het woord vindt, zonder het »I am ignorant sir enz. van Gibbon.

Say zegt in zijn Traité d'Economie politique (livre I, chapitre 20):

»La reine Christine de Suède avait bien raison de dire, à l'occasion de la révocation de l'édit de Nantes, que Louis XIV s'était coupé le bras ganche avec son bras droit."

Ik wist niet dat deze koningin ooit het woord van dezen Romein op Lodewijk den veertienden had toegepast, en zal het ook niet gelooven tenzij het mij bewezen worde. Trouwens mist de phrase veel van haar kracht in den mond der zweedsche vorstin. Het verliezen van de regterhand, dat is te zeggen van het nuttigste lichaamsdeel welligt, heeft beteekenis; het afhouwen van den »linker arm" daarentegen, die een alleszins ondergeschikte rol speelt, heeft veel minder zin.

(Vergelijk: Bouillet, Dictionnaire d'histoire; Algemeen Woordenboek der Zamenleving, Nouvelle Biographie générale (Didot);

Brockhaus, Conversations lexicon; Gibbon, Decline and Fall of the Roman Empire; Fournier, l'Esprit dans l'Histoire; Say, Traité d'Economie politique; H. Martin, Histoire de France.

H. TIEDEMAN.

Bibliotheek van historische woorden, (vgl. XVIII, bl. 35). Over dit onderwerp kan de heer T, geen uitvoeriger boekje, voor zoo ver mij bekend is, raadplegen dan dat van Fournier, l'Esprit dans l'Histoire, waarin juist over het gezegde »à moi, Auvergne" etc. 8 pp. (309—317) worden aangetroffen. Die woorden schijnen althans tamelijk uitgeput. Wat betreft de woorden van Adam van Orleton zal de heer T. de geschiedkundige navorschers verpligten door het bewijs te leveren dat die woorden historisch authentiek zijn, of door aan te toonen dat zij tot de zoodanige behooren welke meer spitsvondig bedacht dan werkelijk gezegd werden, en op welker waarheid dus steeds toepasselijk zal blijven: »si omnes consentiunt non ego dissentio."

U—H.

VRAGEN.

39. **P. Opmeer**, (vgl. XVI, bl. 303; XVII, bl. 305). Onlangs kwam het portretje in mijn bezit van Petrus Opmeer, 1526—1590, schrijver o. a. van het uit 't Latijn vertaalde: Martelaarsboek ofte hist. der Hollandsche martelaren in 3 stukken in 12° te Antw. bij Petrus Pratanus, eigenlijk te Leiden bij Pieter van der Meersche. Bij het opslaan van Fred. Mullers Beschrijvenden Catalogus van portretten in voce Opmeer (Petr.) n°. 4016, vond ik hem aangeduid als R. C. priester in wereldlijke kleeding, met ringkraag. En nu vermelt B. Glasius in zijn: »Godgeleerd Nederland III: 27," dat Opmeer niet tot den eigenlijk kerkelijken of geestelijken stand behoorde. — Wie slaat hier de plank mis?

Nog iets: is het woord *ringkraag*, dat Muller bezigt, wel van toepassing op de burgerlijke kleeding der 16e eeuw? wordt er niet een deel der militaire kleeding door aangeduid?

J. C. K.

40. **Verhandeling over de gebreken in de regeringsvorm, enz.** Wie is de schrijver van de Verhandeling over de gebreken in de regeringsvorm van het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, en over de middelen, door welke eene betere op een vasten grond kan gevestigd worden, door een uitgeweken Hollandsch Patriot. Te Duinkerken bij van Schelle & Comp., 1793. — Corn. Rogge geeft er, in zijne Geschiedenis der staatsregeling voor het Bataafsche volk, blz. 5 in not., een uittreksel van.

J. C. K.

41. **Een vers van Boileau,** (vgl. XVIII, blz. 25). De regel door den heer van Lennep aangehaald:

Et vous, pour en juger, vous y connaissez-vous?

komt mij zeer bekend voor. Zou hij zoo goed willen zijn mij mede te deelen, waar ergens in Boileaus werken de woorden te vinden zijn?

H. TIEDEMAN.

42. **Onze oude liederen.** Voor eene eeuw zong men in onze beschaafde kringen nog hollandsche liederen, zoowel uit de zoogenoemde *Mopsjes* als uit andere geestelijke en wereldlijke liedboekjes. Onze grootvaders hadden er nog vele fragmenten van in hun geheugen bewaard, thans zijn zij bijna alle vergeten. Pels noemt, in zijn Gebruik en misbruik des tooneels, de liederen van d' oude en jonge Hillebrand, van Velsen, Rupelmonde, van Raephorst en van Gelder en heeroom Krelis? Het lied van Hillebrand is nog bewaard, evenzoo dat van Velsen; men leest ze in de Oud Vlaamsche liederen van Willems, de overige zijn tot nog toe verloren. Dat van heeroom Krelis was waarschijnlijk een spotlied op den beruchten minderbroeder van dien naam.

In de vorige eeuw was er een zeer populair lied van Klimeen. De aanvang luidde aldus:

Klimeen, waarheen,
Waar dwalen uwe zinnen?
U wil ik beminnen
En anders geen.

De voois was een tempo di marcia, maar wie kent het vervolg?

Een ander lied, dat ook zeer bekend moet geweest zijn, daar vele liederen op die wijs gezongen werden, begon:

Betteken voer na Mariemont.

Dit schijnt wel een historische romance geweest te zijn, maar de tekst is niet meer bekend, waarschijnlijk schuilt het nog wel in een onzer talrijke liedboeken voor het volk.

Voorts zong men:

Prins Robert was een gentleman,
Een gentleman was hij.

en van den kaperkapitein Paul Jones:

Daar komt Pauwel Jonas aan
Het is zoo'n aardig ventje.

de rest is vergeten; maar wat wonder is, van onze eigene zeehelden, van Tromp en de Ruiter zong het volk niet, want de zangen in *het Nassauze trompetje* schijnen nooit populair geweest te zijn, terwijl daarentegen het »Malbroek (Marlborough) die gaat ten oorlog" in aller mond klonk, maar het was vertaald uit het Fransch!

Van dien aard zijn nog vele fragmenten in het geheugen gebleven: denkelijk schuilen daaronder eenige waarlijk fraaie liederen, die verdienden weder opgezocht te worden. Men heeft onlangs gevraagd naar het oude »Ik ben de groene straten"; ik herinner mij het ergens gelezen te hebben, maar kan het thans niet nazien: mogelijk bij Willems of in de Horae Belgicae van Hoffmann.

Ieder die student geweest is kent het Io vivat, maar ik hoorde er nooit meer van dan één couplet. Zouden er oorspronkelijk niet nog meer bestaan hebben? Ook is de oorsprong en de dichter van het lied thans onbekend; dit alleen is zeker, dat het reeds op het einde der vorige eeuw een studentenlied was. Zou er niets meer van op te sporen zijn? Het schijnt wel oorspronkelijk hollandsch, want op de duitsche universiteiten zingt men daarvoor het Gaudeamus igitur, dat ook hier niet onbekend en eigenlijk veel degelijker is. Heeft dr. Schotel niet over ons Io vivat gehandeld? P. Q.

[Ook Zavedda zond eene vraag in omtrent het Io vivat. Er is daar ook reeds vroeger naar gevraagd, maar een *voldoend* antwoord is nog niet ingekomen.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Drukken met losse muzijknoten. (vgl. XVIII. bl. 39, vr. 9) Peignot meldt, dat zulks het eerst gedaan is door Pierre Hautin te Parijs in 1525. Z. Dictionn. de Bibliologie I. 469.

U.—H.

Drukken met losse Muzijknoten.

An die verehrl. Redaction des Navorscher.

Im Heft 1 Seite 39 des Navorscher finde ich eine Anfrage bezüglich des Erfinders des Musiknotendruckes mit beweglichen Typen. Ich bin zufällig in der Lage, Ihnen hierüber Näheres mittheilen zu können.

Ottavio dei Petrucci, zu Fossombrone im Kirchenstaat geboren, ist der Erfinder dieser Kunst, und zwar hat er sie zu Ende des 14 Jahrhunderts erfunden und wohl auch ausgeübt, denn ein Privilegium das der Staat Venedig ihm auf alleinige Ausübung derselben für 20 Jahre gab, ist vom Jahre 1498 datirt. Das älteste bis jetzt bekannte Werk, aus dieser Druckerei hervorgegangen, ist betitelt: »Motetti XXXIII.'' Am Ende befindet sich die Schlussschrift: Venetiis per Octavium Petrutium Fosompronienseni. 1502 etc.

Ausführliche Nachrichten über Petrucci und die von ihm gedruckten Werke nebst anderen älteren mit beweglichen Typen hergestellten Musiknotendrucken finden Sie in dem ausgezeichneten Buche, Ottavio dei Petrucci da Fossombrone etc. von O. Schmidt. Wien, bei Rohrmann zur Säcularfeier der Erfindung der Buchdruckerkunst erschienen; (wenn ich nicht irre, erst 1843 oder 1845 herausgekommen) Das Buch ist vergriffen und äusserst selten, wesshalb ich Ihnen noch mittheile, dass Sie kurze Nachrichten über Petrucci auch in dem »Universallexikon der Tonkunst'' von Schladebach u. Bernsdorf (Offenbach, bei André) finden.

Achtungsvoll

OSCAR VERLAGE.

VRAGEN.

43. **Jacob de Man.** Ik heb in mijn bezit een beschilderd stuk perkament, dragende het jaartal 1623 of 1625, alsmede den naam Jacob de Man. Het stelt voor: Jezus met de doornenkroon op het hoofd, en met den rietstok in de hand, bespot wordende door twee krijgsknechten. De kleuren zijn nog zeer frisch. Kan ook iemand mij zeggen, of Jacob de Man een schilder van naam geweest is, en of zijn werk waarde heeft. Men zal mij hiermede verpligten.

T.... G. W. H. V. R.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van bl. 109.)

F. Ph.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Faas.	
Falke.	
Fare.	
Fastert.	
Febbe.	
Fedde.	Fedje.
Fedje.	
Feddrik.	
Fedse.	
Feer.	
Feie.	
Feike.	Feikje.
Feite.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Feitse.	
Fekke.	Fekje.
Felix.	Felicia.
Felten.	
Femme.	Femke, Femmetje, Femmigjen.
Fennert,	Fentje, Fenke, Fenna.
Ferdinand.	Ferdou.
Ferk.	Ferkou.
Fermer.	
Festus.	
Fette.	
	Fidis.
Philemon.	
Philibert.	
Philippus, Flip.	
	Philomena.
	Fimkje.
Finke.	
Fit.	Fitje.
	Flora.
Florentinus.	Florentina.
Florentius, Florens, Floris, Floor.	
Florijn.	
Phoebus.	Phoebe.
Foegle.	
Foeie.	
Foeke.	Foekje.
Foekele.	
	Foelke.
Fôie.	
Foke.	Fook.
Fokele.	Fokeltje.
Fokke.	Fokje.
Fokkele.	
Fokse.	
Folke.	Folkje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Folkert.	
	Folkou.
Folle.	
Folmar.	
Folpert.	
Fonger.	
Foort.	
Fopke.	
Foppe.	Fopkje.
Former.	
Forte.	
	Fortuna.
Fortunatus.	
	Fosse.
Fouw.	
Franciscus, Frans.	Francisca.
Franke, Frank.	Francina, Francijntje.
Frans.	Fransje.
Frederik, Frits.	Frederika.
Fredse, Fridse.	
Freed.	
Freerk.	Freerkje.
Fridolin.	
Friede.	
Friens.	
Friesse.	
Frieske.	
	Frike.
	Frisk.
Frits.	Fritsen.
Fritte.	
	Froukje.
Fulco.	
Fulp.	

G.

Gaaf.

Mansnamen.	*Vrouwennamen*
Gaard.	
Gaatse, Gatse.	Gaatske, Gaats.
Gabe.	Gaabke.
Gabbe.	Gabke.
Gabinus.	
Gabriël.	
Gade.	
	Gadou.
Gadert, Gaard.	
Gaike.	Gaikje.
Gaitse.	Gaitske.
	Gakkle.
Gale, Gaal.	
Galenus.	
Galke, Galtje.	
Gangolf.	
Garelt.	
Garmet.	
	Gas.
Gatje, Gatke.	
Gatse.	Gatske.
Gauke.	Gaukje.
Gauwe.	Gautje.
Geale.	
Gealtje, Gealke.	Gealtje.
Gedser.	
Geen.	
Geert.	Geertje.
	Geertruid, Geertje, Geertsen.
	Geesje, Geeske.
	Geiske
Gelein.	
Gelf.	Gelfke.
Gelis.	
Gelle, Gellius.	
	Gelske.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Gelmer.	
Gemme.	
Gemke.	Gemke.
	Genoveva.
George.	Georgina.
Gepke.	Gepke, Gepkje.
Gerard.	Gerarda.
Gerben.	Gerbentje.
Gerbren, Gerben.	
Gerbrand.	
Gere.	
	Gerbrig.
Gerhard, Gerard, Gerrit, Geert.	
Gerke.	Gerkje.
Gerlach.	
	Gerland.
Gerlof, Gerlif, Gelf.	Gerlofke.
Germ.	
Gerold, Gerrold.	Gerlske, Gelske.
Gerrit.	Gerritje, Gertske.
Gerwert.	
Gesse.	
	Getje.
Geurik.	
Geurt.	Geurtje.
Gialt, Giolt, Gielt.	Gialtje.
Gible.	
Gideon.	
Giel, Giele.	
	Giertje.
Gilbert.	
Gilbrand.	
Gillis.	
Gijs.	Gijsje.
Gîsbert, Gijsbert, Gijs.	Gijsbertje, Gijsberta.
Gise.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Glaudi, Gloudi.	Glaudina.
Glijn.	
Gobel, Goebel.	
Godard.	
Godeward.	
Godfried.	
Godlieb.	
Godschalk.	
Godsfrjuen.	
	Goedele, Goolke, Guileken.
Goerd.	
Goffe.	
Gofke.	
	Gôikje.
Gôitje.	Gôitje.
Gôitse, Gôitsen.	Gôitske.
Goje.	
Gokke.	
Gommer, Gomarus.	
Gommert.	
Gomprecht.	
	Goolke.
Goossen.	
Gootje.	
Goris.	
Gorre.	
Gorrelt.	
Gortse.	
Goslik, Gosling.	
Gosse.	
Gothard.	
Gotte.	
Gouke.	Goukje.
Gouwe.	Goutje.
Govert.	Govertje.
Gozewijn.	Gozewijntje, Gozewina.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Gradus.	Grada, Gradeke.
Graats.	
Gregorius.	
	Gretske.
Greuld, Greeld, Graald.	
Gribbert.	
	Grietje.
Groote.	
Gualterus.	
Guiljam.	
Guillijn.	
Gulielmo.	
	Guleken, Gultje.
Gurbe.	
Gustaaf.	
H.	
	Haakje.
Haans.	
Haantje, Haanke.	
	Haasje, Haaske.
	Haatje.
	Hadewij.
Hagen.	
Haike.	Haikje.
Haite, Hairet.	
Haitse.	Haitske.
Haje.	Haitje, Haike.
Hakke, Hak.	Hak.
Halbe.	
Halle.	
Hamke.	
Hamme.	
Hane.	
Hanke.	
Hanne.	Hanke, Hantsen.
	Hanna.

Mansnamen.	*Vrouwennamen*
Hans.	Hanske, Hansje.
Hantje.	
Hare, Haren, Harent, Haart.	
Hardewijn, Harduin.	Hardewijntje.
Haring.	Harinkje.
Harke, Herke.	
Harkje.	Harkje.
Harm.	Harmke.
Harmen.	Harmentje, Harmina.
Harnke.	
Harpert, Harper.	
Harrit.	
Hart.	Hartje.
Hartger.	
Hartman.	
Hartsen.	
Hatte.	Hatje.
Hattum.	
Hauke.	Haukje.
Hauwert.	
Havik.	
Heabele.	Heabeltje.
Hebbe.	
Hebbele.	Hebbeltje.
Hedde.	
Hedman.	
Hedse.	Hedske.
Hedser, Hidser.	
Hedsge.	
Heerd.	
Heere.	Heertje.
Heereman.	
Heerke, Heertje.	
Heie.	
Heike.	
Heilger.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Heilke.	Heilke, Heiltje, Heile.
Heiman.	
Heime.	
Heimerik.	
Hein.	
Heinse.	
Hector.	
	Helena.
Helke.	
Helmer.	
Helmich.	
Hemke.	Hemkje.
Hemme.	
Hempke, Himpke.	Hempkje.
Hendrik.	Hendrikje, Hendrika.
Henke.	Henke.
Henne.	
Hente.	
Hepke.	
Heppe.	
Herbern.	
Herbert.	Herbertje, Herberta.
Herbrand.	
Herke.	Herkje.
Hercules.	
Herm.	Hermtje, Hermina.
Herman.	
Herre.	
Hertsen.	
Herwig.	
Hesse.	
Hessel.	
Hesling.	
	Hester.
Hette.	Hetje.
Hibbe.	Hibke.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Hidde.	Hidje, Hidke.
Hiere.	
Hieronymus.	
	Hike.
Hilarius.	
	Hildegard.
Hilderd.	
Hile.	
Hîlke.	Hîlkje, Hîlts.
Hille.	Hilletje, Hiltje, Hilligjen, Hilke.
Hillebrand, Hilbrand.	Hillebrandje.
	Hillegond.
Hilme.	
Hîltje.	
Hiltje.	
Himen.	Hîmkje.
Hinke.	Hinke.
Hinne.	
Hiske.	Hiskje, His.
Hitte.	Hitje.
Hîtte.	
Hobbe.	
Hoeke.	
Hôike.	Hôikje.
Hôite, Huite.	
Hôitje.	
Hojer.	
Hokke.	
Holding.	
Holke.	Holkje.
Holle.	
Holst.	
Homke.	Homkje.
Homme.	
Hopke.	
Hoppe.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Hopper.	
Horatius.	
Horne.	
Hortse.	
Hotje.	
Hotse.	Hotske.
Hotte.	
Houke.	Houkje.
Houwe	
Houwer.	
Huben, Huiben.	
Hubert, Huibert.	Huibertje, Huberta.
Hugo, Huig.	
Hume.	Humpje.

(*Wordt vervolgd.*)

Champ de Mars. (vgl. XVII, bl. 314, 372). Ik had niet gedacht, toen ik ten vorigen jare, eerst in »Bato" en later op het taalkongres te Gent, den draak stak met onze dagbladschrijvers, die — ik meen zonder uitzondering — spraken van de tentoonstelling op het »*Veld van Mars* gehouden", ik dezelfde dwaze vertaling nog eens zou verdedigd vinden in den Navorscher, en dat wel door iemand die anders een vrij uitgebreide kennis aan den dag legt. Dat er te Rome een *Campus Martius* bestond zal niemand den heer H. Tiedeman tegenspreken; dat waar Voltaire spreekt van de

> Vils flatteurs à la cour, héros aux *Champs de Mars*,
> Disputant la victoire à l'aigle des Césars,

hij het *veld van Mars*, d. i. het oorlogsveld, bedoelt, is evenzeer onbetwistbaar, en zoo ook, dat er op het bedoelde veld te Parijs wapenschouwingen worden gehouden; maar dat alles neemt niet weg, dat op gezegd veld onder de Merovingische koningen groote volksvergaderingen werden gehouden in de maand Maart, en dat het veld daar zijn naam naar draagt, even als men het ook *Champ de Mai* geheeten vindt, naar de Meivergaderingen onder de Karlovingische koningen — en ook nog onder Napoleon I — aldaar gehouden. — Of zou misschien, even als Champ de Mars

met »Veld van Mars", Champ de Mai met »Veld van Maja" vertaald moeten worden? De heer Tiedeman, die zoo vele boeken kent, zal toch ook wel den *Dictionnaire Universel* van Bouillet kennen. Hij had dien wel eens op 't artikel Champ de Mars mogen opslaan, alvorens een ander, die zich volkomen juist had uitgedrukt, dus onvoorzichtig te recht te wijzen.

J. VAN LENNEP.

Crepelstraat. (vgl. XVII, bl. 283, 311, 312; XVIII, bl. 110) De ter laatstgenoemder plaatse gegevene verklaring van dit woord zal wel de ware zijn. Eigenlijk zou het dan moeten zijn *crepelenstraat;* immers het is de *straat des kreupelen* of *der kreupelen* en daarom moet het als substantivum gebruikte adjectivum, dat het eerste deel der zamenstelling uitmaakt, in den genitivus der zwakke declinatie staan. Men zegt dan ook *armenhuis*, *ziekenzaal*, *blindeninstituut*, *doodenlijst*, enz. Somtijds echter laat het volk in zulke zamenstellingen den verbuigingsuitgang weg, b. v. in *dolhuis*, *doodgraver*. Hetzelfde heeft plaats in *crepelstraat*. Ook te Amsterdam is eene *Kreupelsteeg*, tusschen de O. Z. Voor- en Achterburgwal, waarschijnlijk zoo genoemd omdat er eene kreupele woonde, even als de twee Blindemansstegen aldaar, op de Reguliersbreestraat en op de Lindengracht hunnen naam van een blinden bewoner zullen hebben gekregen.

De Krepelstraten, die men in verschillende steden vond, hebben aanleiding gegeven tot de spreekwijze: »Gij moogt voor mij niet mank gaan, ik heb te lang in de Kreupelstraat gewoond," d. i. volgens Sartorius, Adag. Chil. I. cent. X n° 60: Aliis fucum facito, mihi plane notus es, neque potes imposturam facere. Bij onze schrijvers van de 17e eeuw treft men haar meermalen aan. Bij de Decker b. v. dl, I, bl, 86 (uitg. van 1726) zegt de Geldzucht:

En of ghy schoon dit stuck wat verwen wilt of heelen,
Ghy zult voor my nochtans den kreupelen niet spelen,
Die in de Kreupelstraet veel eeuwen heb verkeert.

Hooft, Brief 279, over den schrijver van een toen uitgegeven werkje sprekende, zegt: »Hy haelt lustigh de leemten op, die de luyden onder de leên hebben: wel bewijzende dattet quaedt den man-

ken te spelen is voor dengeenen, die in de Krepelstraet gewoont heeft."

P. LEENDERTZ WZ.

Maljenier. (vgl. XVII, bl. 313, 372). Deze benaming, die behalve op Walcheren en Noordbeveland ook algemeen op Zuidbeveland gebezigd wordt voor »koopman in ijzerwaren" komt volgens mijne meening af van 't latijnsche *malleus*, hamer. Van dit *malleus* is alzoo afgeleid het fransche *martel*, hamer. Tevens is door de Fransch sprekende Normandiers die met Willem den Veroveraar in Old-England kwamen, de wortel van 't latijnsche malleus in het engelsch overgegaan en is de oorsprong geworden van de woorden »malleable", smeedbaar, en »to mall". met een hamer slaan. Beide woorden toch hebben zeer veel betrekking op de waren die een »maljenier" ten verkoope aanbiedt. Alzoo is of regtstreeks uit het Latijn of uit het Oudfransch of Oudengelsch, het woord *maljenier* in Zeeland gekomen.

Bij de vele andere eigenaardige woorden die op Zuidbeveland gebruikt worden als o. a. *keus,* vrouwen bovenrok, *guus,* kinderen, *likebidder*, leedaanzegger, *twint,* terwijl, *vazze*, graszoode, *jikkemine*, bolus (zeker soort van gebak), en verschillende andere komt mij het vreemdst voor de benaming *kagcheltje*, welke ieder Zuid bevelander, zonder onderscheid, geeft aan een veulen van een paard.

Kan iemand mij daarvan den oorsprong meêdeelen?

Leeuwarden. d. J.

Trotsen. (vgl. XVIII, bl. 53, vr. 11). Op welken grond die man van groote taalkennis, van wien de heer Tiedeman gewaagt, hem toevoegde »*trotsen* is geen hollandsch", weet ik niet. Mag ik eene gissing wagen? heeft hij ook gemeend, dat *trotsen* eene afleiding is van *trotsch* en derhalve *trotsen* zonder *ch* niet deugt? Ik geloof nogtans dat *trotsch* niet behoort tot de adjectiva die het achtervoegsel *sch* hebben; ik houd het voor verbastering, van *trotsig*. Vergis ik mij niet, dan is dit laatste in onze taal ouder dan *trotsch*. Bij Kiliaan vinden ook wij alleen *trotsig*, en de Friezen zeggen nog *trotsig,* niet *trotsc*. Waarschijnlijk zijn *trotsen* en *trotsig*,

dat later in *trotsch* veranderde, beide uit het Hoogduitsch overgenomen.

Wanneer zij in ons land ingevoerd zijn, weet ik niet. Zoo iets is doorgaans moeielijk te bepalen. Doch dit is zeker, dat zij reeds in de 16e eeuw voorkomen. Kiliaan geeft ze op, en niet als in Duitschland of een onzer aan dat land grenzende gewesten in gebruik, maar integendeel zonder er iets van dien aard bij te voegen: hij hield ze dus voor nederlandsche, algemeen in gebruik zijnde woorden. Bij schrijvers van de 17e, van de 18e en ook van onze eeuw treffen wij niet alleen *trotsch*, maar ook *trotsen* gedurig aan; het zou weinig moeite kosten er honderd voorbeelden van bijeen te brengen. Dat wij nu een woord dat voor nagenoeg drie eeuwen in gebruik was en sedert dien tijd altijd in gebruik gebleven is, als tot onze taal behoorende, als hollandsch moeten beschouwen, zal wel niemand ontkennen.

Het hoogduitsche *trotzen* heeft twee beteekenissen, eene transitive, *tarten*, *uitdagen*, en eene intransitive, *zich verheffen op iets*. Evenzoo het hollandsche *trotsen*. Het meest komt het in de eerst genoemde beteekenis voor. Maar ook in de andere vindt men het, zelfs reeds in de eerste helft der 17e eeuw, b. v. bij Spieghel, Hertspiegh. II vs. 288,

Wat is in rijkdom dijn, daer du op trotst met reden,

en vs. 307,

Of trotst ghi zinrijk op u wakker ghauw vernuft?

en bij Hooft, Gedicht. (dl. I, bl. 319 van mijne uitgave [1]).

Op goude lelyen, en straelen,
Laet trotsen Fransch' en Spaensche kroon.

P. LEENDERTZ, WZ.

Kakographie. (Vervolg van bl. 111) De *oppertoezigter* van de regtspleging.

,'t Was kwart over *vier*.

Slechts enkele jaren kan Orbilius deze vreedzame betrekking bekleed hebben, toen hij — de *militaire loopbaan* koos. Of dit

[1] In de 4e aflevering, waarvan het laatste vel ter perse is.

geschiedde uit vrijen wil, dan wel een militie-commissaris hem heeft *uitgevonden*, schuilt in het duister.

Omdat *vrijheidstelling* van dienst altijd gepaard ging met eene groote *geldelijke uitgave* ten behoeve der officieren belast met de lichting.

Dertig koeien, die door zijne vrouw *gemelkt* werden.

Niemand heeft meer geleden onder den ijzeren druk der napoleontische oorlogen en veroveringen dan Duitschland – en *niemand* heeft minder voordeel genoten van de schitterende daden van den bevrijdingsoorlog gedurende de jaren 1813—16 dan het duitsche vaderland.

Indien wij niet hadden het leven van Stein door Putz, waarlijk wij stonden geheel weerloos tegenover tal van buitenlandsche *uitgaven*, waar het er op aankomt de positie te bepalen der veldheeren en staatslieden *tegenòver* de *meest gewigtige* vraagstukken en onderhandelingen van dien tijd.

Duitsche geleerden hebben in voortreffelijke werken de resultaten hunner studiën over dien tijd *neergelegd.*

Maar in Duitschland heeft men nog niet *onmiddelijk* den blik kunnen vestigen op de *werkplaatsen* der staatslieden, door welker *bemiddeling* Duitschland hoofdzakelijk deel genomen heeft aan die groote gebeurtenissen.

Door de uitgaven van gedenkschriften en depêches, welke in die landen van lieverlede het eigendom van den boekhandel geworden zijn en veel werden *omgezet.*

Voor *bont lezen,* die kwaal welke zoo menig wakkeren kop in den war heeft gebracht! — bleef hij bewaard.

Op grond van deze beschouwing zag hij zich alzoo genoodzaakt *in te slaan eene richting*, die lijnrecht indruiste tegen de *bewegingen* van die wijsgeerte welke in Duitschland heerschappij voerde.

Geheel Europa staat tegenwoordig voor onzen verschen visch open, terwijl aan den eenen kant de uitbreiding van het spoorwegverkeer en aan de andere zijde de meerdere zorg bij het *verpakken besteed*, de gelegenheid openstellen een groot gedeelte van Europa van verschen visch te voorzien.

Nog eene opmerking op de *versche visscherij* betrekkelijk.

Eenmaal dit resultaat verkregen, was het pleit ten voordeele van de katoenen netten beslist.

Gelijk er dus voor ons eigen leven geen vastheid is dan in de navolging van Christus, zoo is dezelfde Christus ook de *drager* en het *drijvend* beginsel in de vormen en gestalten der geschiedenis.

De geschiedenis der christelijke kerk *van af* het jaar 1814.

Ook de Protestantsche kerk seheen zich hiervan eene gewigtige *oplossing* van de krisis *in haar heerschend*, te mogen beloven.

Spoedig daarop zeeg de donkere schaduw neêr die den dag van het nationale opleven van Duitschland weder verduisterde.

De giftige meeldauw der kleingeestigste reactie.

Het hart van Pruissens *hoogstrevenden* koning was in de stormen der revolutie gebroken.

In werkelijkheid werd echter daardoor het oude episcopaalsysteem *op de spits gedreven.*

Ofschoon ook hier geen dadelijk gevolg bereikt werd.

Terwijl uit geen anderen *stand* zoovele degelijke mannen *te voorschijn kwamen* als uit de protestantsche pastorijen.

VRAGEN.

44. **Baaivanger.** Wie kan mij den oorsprong en de afleiding opgeven van het aan schaatsenrijders welbekende woord *baaivanger?*

H. J. CALKOEN.

45. **Mof.** Meermalen worden onze duitsche naburen met het scheldwoord moffen of poepen bestempeld. Welke is de oorsprong dezer woorden? — In Amsterdam past men ze ook wel op ons, Gelderschen, toe. Ik kan daarvan bij ondervinding spreken, ofschoon ik mij gedurende mijn verblijf aldaar, er met alle vlijt op toelegde, om Hollandsch te *spraken.*

J. C. K.

46. **Verbuiging van bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige gebruikt.** In eene recensie in den Gids van junij 1867 wordt

eene aanmerking gemaakt over »die ongelukkige schrijfwijze van *andere*, *verscheidene*, *eenige* enz., bijvoegelijke naamwoorden, die als zelfstandige naamwoordige dienen, en dus ook het geslacht en getal van zelfstandige aannemen. Er zijn bonte katten, maar ook *zwarten* en *witten*, niet *zwarte* en *witte*." Ik zou gaarne weten, welke taalregel in zoodanige gevallen moet gevolgd worden.

M. M.

46. **Spelling. Couplet.** Ik schreef tot dusverre *couplet*. De heer W. J. Hofdijk, *koeplet*. Dr. J. ten Brink (Nederland n°. 1 en Tijdsp. n°. 1), *kopplet*. Dr. J. van Vloten (Navorscher n°. 1), *coplet*. Het eerste is het zuivere vreemde woord, het derde (van *koppelen?*) een nederlandsch. Welke van de vier spellingen is te verkiezen en waarom? In *de* Woordenlijst ontbreekt dit woord.

TACO HAJO.

47. **Priëel.** Vanwaar komt ons woord *priëel?*

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Universiteitswapen van Leiden, (vgl. XVII, bl. 349; XVIII, bl. 116). Onder de republiek (althans ik ben in het bezit van eene promotiebul van 1780) gebruikte men als academiewapen Pallas: onder staat het wapen van de stad Leiden, ter regterzijde het wapen van Nederland, ter linker dat van Holland. Pallas staat in een tempel. Het omschrift is: Sigillum majus academiae Lugdunensis apud Batavos; het wapen hangt aan een rood lint.

A. S.

Geslacht Marcus, (vgl. XVI, bl. 31; XVII, bl. 86, 374). V. D. K. vraagt mij om opgaaf wie de ouders waren van Maria Tilly (geb. 19 sept. 1604, getr. met Jan Marcus den 6 aug. 1630 en

overleden den 27 junij 1660.) Haar vader was Daniel Tilly, (geb...... 1571 en overleden 14 maart 1652) zoon van Daniël Tilly en Maria Hespel; hare moeder was Maria Wery (overl. 22 sept. 1635) dochter van Daniël Wery (overl. 17 junij 1604) en van Helena Semery (geb. te Antwerpen 25 dec. 1576, overl. 2 aug. 1606). Daniël Tilly en Maria Wery trouwden den 24 aug. 1597.

Van al de gevraagde wapens kan ik slechts één opgeven, nam. dat van Ubing, zijnde blaauw en wit, gescheiden door een horizontalen rooden balk; in 't blaauw twee figuren, vermoedelijk gouden korenschoven.

Wat het mede gevraagde wapen van Seba aangaat, welligt is dit te vinden in het werk van Alb. Seba, Thesaur. rerum natur, waarvan 2 ex. voorkwamen op de auctie van Jacobus Radink, in april 1867. Op een in mijn bezit zijnde portret van gen. Albertus Seba komt echter geen wapen van hem voor. Ik meen hier echter te moeten bijvoegen, dat de verwantschap van de fam. Seba met de fam. Marcus eerst dagteekent van 1725.

De wapens van Tilly en Wery zijn mij bekend; V. D. K. vraagt daarvan geene opgaaf dus kent hij ze vermoedelijk.

De laatste vraag betr. het wapen van Blaauw kan ik niet beantwoorden.

Is het slechts belangstelling als geslachtkundige, die aanleiding gaf tot het doen der door V. D. K. gestelde vragen? of had die belangstelling een anderen grond? Een antwoord hierop zal verpligten. J. H. M—F.

[Over het wapen van Blaauw wordt gesproken Nav. XIV, bl. 154, XV, bl. 252, 311, 374.]

MENGELINGEN.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders, (vgl. XVII, bl 287, 350, 380). Charles Antoine Pilati de Tassulo,

publiciste distinguè, né à Trente en 1733, quitta une chaire de droit, qu'il remplissait avec éclat au lycée de cette ville, pour parcourir l'Europe et en étudier les divers gouvernements. Le roi de Danemarck voulut le retenir à sa cour; le grand Fréderic lui donna des preuves multiplices de sa bienveillance; enfin l'empereur Joseph, son souverain, le consulta sur les réformes qu'il se proposait d'introduire dans ses états, et Léopold l'appela plus d'une fois auprès de lui à Vienne. Il m. à Tassulo en 1802. Zie: Biogr. univers. classique, alwaar zijne Voyages en differens pays de l'Europe, de 1774 à 1776, en andere zijner talrijke werken worden genoemd. J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

MARIA VAN ORANJE-NASSAU.

Uit het eerste huwelijk van Prins Willem van Oranje werd, behalve den twee jaar ouderen, ongelukkigen Filips Willem, in 1556, eene dochter geboren, die in de herinnering harer landgenooten ten onrechte geheel op den achtergrond geraakt is. Mij althans heeft haar aantrekkelijk beeld, zooals ons dat uit verschillende plaatsen der briefwisseling van haar vader toespreekt, altoos zeer geboeid, en ik heb het daarom steeds betreurd, het onder al 't krijgsrumoer dier tijden te loor te zien gaan, en nergens hare nagedachtenis verlevendigd te zien. Slechts 't *Historisch Genootschap* te Utrecht deelde, vóór eenige jaren, ettelijke brieven uit IJselstein meê, als Gravin-weduwe van Hohenlohe over dienstzaken door haar geschreven. Dat was juist geen gelukkig huwelijk voor haar geweest, en eerst op rijper leeftijd voltrokken. Vroegere echtplannen, waarvan wij in de *Archives* [1]) melding zien maken, gelijk in 1574 met hertog Lodewijk van Wurtemberg, Frederik van Mompelgaard of anderen, hadden geen gevolg, en zoo bleef zij ongehuwd voortleven, tot zij, in 1595, de echtgenoot van haar evenouder, graaf Filips, werd. Waarlijk zij had beter verdiend. Want waar wij de sporen van haar aanwezen in de brieven van haar vader en oom of van haar eigen hand vinden, daar treft zij ons door haar opgeruimden, levenslustigen geest en haar innemend en beminlijk karakter. Toch heeft

[1]) *Archives* V. p 88 en 118.

zij heel wat doorleefd, en rustte zij, van hare kinderjaren af, niet op rozen. Wat deerde dat echter haar wakkeren aard? Zij wist zich tegen den weêrspoed te harden, en behield onder alles haar blijmoedigen zin. Na 't vertrek van haar vader, in 1572, schijnt zij bij zijn broêr Jan te Dillenburg gebleven te zijn, tot hij gelegenheid zou vinden, zijn herhaaldelijk uitgedrukten wensch naar haar bijzijn te voldoen [1]. In 't voorjaar van 1575 scheen die tijd gekomen, maar zonder gevolg. Wij treffen haar toch in 't najaar bij de gravin-weduwe van Hoorne aan, na welker dood, in November, zij van wege haar oom wordt afgehaald en weder naar Dillenburg trekt. Ook 't volgende voorjaar is zij nog daar. [2] Voor een huwelijk had zij helaas! te weinig meê te brengen; buiten eenige ringen en kostbaarheden van niet geringe waarde, slechts een gift van 16 of 20,000 gulden, tot tijd en wijle God haar vader met een beter lot begunstigen zou. [3] Uit den jachttijd, October 1576, dagteekenen haar eerste regelen schrifts aan den Prins; zij bracht dien, met haar oom en de zijnen, te Ottweiler in Wetterich, bij haar moeisman Albert van Nassau-Sarbrück door, en wenschte er haar vader bij zich, om hem wat tijdverdrijf te geven; want (schrijft ze): »ik vrees dat gij dat maar al te weinig hebt, en veel moeite daarentegen en hoofdbrekens; hetgeen mij dikwerf veel leed doet, wanneer ik er aan denk; maar ik hoop, door Gods gunst, dat Hij er u weldra van verlossen zal, 't geen ik Hem met al mijn hart bid. Ik ben ook heel blij geweest, uit uw brief te vernemen, dat de zaken in Brabant zoo goed gaan; ik hoop dat ze alle dag beter mogen gaan, en dat God ons daardoor de gunst mag doen, alles tot een goeden, vasten vrede te brengen; 'tgeen ik van harte wensch, om het geluk te kunnen hebben, u en Mevrouw eenmaal rustig te zien." [4] Zonder dat die vrede nog daar was, kwam toch met den volgenden zomer de tijd, waarop zij haar ooms gezellige haardsteê verlaten zou, om in het zwervend leven harer ouders in Nederland te deelen. Graaf Jan stond haar echter maar al te noode af. Moest ze komen (schrijft hij nog in Mei 1577), dan hoopte hij dat het

[1]) Zie Marnix' schrijven van Mei 1575, ald.
[2]) Zie den brief der Gravin van Solms-Braunfels, *Suppl.* p. 186.
[3]) Brief van den Prins, V. p. 266. [4]) Aldaar, p. 429.

toch niet voor lang zou zijn; want behalve dat hij en zijn vrouw haar gaarne om en bij zich hadden, wenschte hij 't ook om zijn Vrouw-moeders wil, die op haar ouden, zwakken dag in haar kleindochter haar troost vond. Ze las en schreef voor haar, diende haar ontbijt en artsenijen toe, en men zou haar zeker uiterst missen, zoo ze wegging. [1]) Intusschen de Prins bleef er op staan, zijn dochter bij zich te zien, en belastte zijn secretaris Brunynck met de taak haar af te halen. Haar oom zelf kwam trouwens mede naar Holland, om dit na weinige maanden tijdelijk weder te verlaten, en op Matthias' last met den aartsbisschop van Keulen te onderhandelen. Kort voor zijn vertrek, had (31 Jan. 78) de noodlottige slag van Gemblours plaats, en gaf dit zijn nichtjen aanleiding hem dien kostelijken brief uit Antwerpen te schrijven, waarin zij zich in al haar beminlijken eenvoud en kloekhartigheid aan ons vertoont, en ons tevens een blik gunt in het hartelijke verkeer met haar oom en tweeden »vader", gelijk zij hem steeds bleef noemen. Zij verblijdt zich zeer over zijn ontvangen schrijven; want (zegt ze) »ik zie daaruit wel, dat gij 't goed met mij meent, en 't arme Maaiken nog niet vergeten hebt. Dat is mij van harten lief geweest, en ik kan u niet genoeg danken, dat gij u mijnenthalve zooveel moeite gegeven hebt.... Ik bid u mij te vergeven, dat ik zoo dwazelijk afscheid van u genomen heb, en u niet bedankt voor al de bewezen weldaden, gelijk dat behoord had. Ik had het wel gaarne gedaan, maar ik was te bedroefd, zoodat ik niet veel spreken kon; gij moet dan den goeden wil voor de daad nemen, en moogt u verzekerd houden, dat mijn Heer vader en wij allen niet zullen nalaten, het u, waar wij kunnen, te vergelden. Gij zult ons daartoe altijd bereid vinden en mij inzonderheid, daar ik hoop uw gehoorzame, trouwe, en brave dochter te blijven, zoo lang ik leef; en ik bid u, mij daarvoor ook te houden. Ik had nooit geloofd, dat het mij zoo leed zou doen van u te scheiden; daar het echter niet anders wezen kan, moet ik het mij getroosten, tot het eenmaal beter zal zijn. — Sedert gij van hier zijt, is er veel veranderd hier te lande; gelijk gij wel gehoord zult hebben, dat ons volk voor Namen groote schâ geleden

---

[1]) Graaf Jan aan zijn broeder.

heeft, en de vijand Gemblours en Leuven reeds in handen heeft. Het heeft ons, in den eersten tijd, wel wat verschrikt, maar ik hoop, dat het een oorzaak zal zijn, om hen, die zoo lang geslapen hebben, eens wakker te maken. Ik hoop van den lieven God, dat alle dingen nog tot een goed einde zullen komen, 't geen ik van harten wensch, dat geschieden mag.... Dan Heer Vader, ik mag u niet verbergen, dat wij hier op 't kasteel gelogeerd zijn, waar het zoo gruwelijk koud is, dat uwe liefde 't niet gelooven kan. Ik vrees, als ik lang hier blijf, dat ik nog bevriezen zal. Ik woû, dat ik me in mijn lieve kamertjen te Dillenburg kon wenschen; dat zou mij een groote pret zijn. Nu welaan! ik hoop dat het mettertijd nog eens gebeuren zal. — Antwerpen, 10 Febr., in zeer groote haast, uwe gehoorzame en getrouwe dochter, mijn leven lang, Maria, fräulein van Nassau en Oranje." Ook verder blijft zij hem nu steeds op de hoogte houden, en op denzelfden trouwhartigen en innemenden toon met hem briefwisselen: »Het kan u" schrijft zij den 8sten Maart, »nimmer zoo goed gaan, of ik wensch 't u nog duizendmaal beter. Hoe de zaken hier staan, zult gij ongetwijfeld gehoord hebben; dat de vijand Aerschot, Sichem, en Diest heeft ingenomen, waar hij, als ik hoor, groote tiranny gepleegd heeft, dat wel te erbarmen is, hoe de arme lieden zoo jammerlijk gekweld zijn. De lieve God moge ze toch eenmaal uit hun groote bezwaarnis helpen! Men zegt hier, dat de vijand zich naar Maastricht zal begeven, en eenigen zeggen naar Mechelen; wat daarvan is, zal men mettertijd wel gewaar worden. Ik vrees voorwaar, wanneer ze hier te lande niet goed toezien, dat hij nog groot kwaad bedrijven zal; want hij zal zeker niet slapen. Nu, welaan! het staat alles aan den lieven God! — Die kan hun booze harten veranderen, wanneer het Hem behaagt." Zij bericht hem verder, dat zijn zoon Willem [Lodewijk, de latere stadh. van Friesland] met den markies van Havré naar Engeland gaat, omdat haar vader zag, dat haar neef grooten lust had daar te zijn, en wat te zien en te leeren. Gij kunt niet gelooven (zegt zij), hoe flink mijn neef nu wordt; hij is heel wat kloeker geworden dan hij was, toen gij weggingt. Ik weet, als gij hem nu zaagt, zou hij u wel bevallen. Gij kunt het gerust gelooven; wanneer 't niet zoo was, zou ik 't u niet schrijven. Hij zal een veertien daag uitblijven; en ik heb hem aan wat geld ge-

holpen, zoo veel ik kon. [1]) Een volgend briefjen, dagteekent zij eerst bij vergissing uit Dillenburg, en schrijft dan: »gij kunt wel zien, waar mijn hart geweest is; want ik woû Antwerpen schrijven, en 't werd Dillenburg." Haar vriendschappelijke omgang met Willem L. gaf aanleiding tot het gerucht, dat zij met hem verloofd was; zij wil daar echter niets van weten. »Ik kan mij niet genoeg verwonderen" (schrijft zij, 19 Maart), »hoe de lieden daaraan komen; want er is in ernst nog niets van gesproken. De tijd is er nu ook niet na, en ik meen ook wel, dat hij niet veel aan mij denkt. Wanneer er zoo iets aan de hand was, kunt gij in waarheid gelooven, dat ik 't u niet verzwijgen zou. Gij weet, dat brave kinderen niets mogen doen zonder voorweten van hun ouders; en daar ik u voor mijn Heer Vader hoû, zoo beware mij God, dat ik iets zonder uw raad zou doen!" [2]) In July deelt ze hem haar verlangen meê, reeds bij hem te zijn; want het dunkt haar, dat het wel honderd jaar geleden is. [3]) Zij bidt hem voorts, toch voorzichtig te zijn, en zich niet moedwillig in gevaar te begeven. »Uwenthalve ben ik dikwijls bang," schrijft zij; »ik hoop echter, dat gij soms eens aan Maaiken denken zult en u hoeden, zooveel gij maar kunt. Wat gij mij meldt, dat gij steeds zoo veel te doen hebt, dat gij niet weet, waar u 't hoofd staat, dat wil ik graag gelooven. Ik bid u echter alles geleidelijk en met geduld te overwegen." [4]) In July 1580 betuigt zij hem haar deelneming over 't verlies zijner vrouw, die om hare vroomheid en godsvrucht bij velen beklaagd zou worden: »de lieve God verleen ons allen dat we haar gelijken mogen!" In Sept. 1581, bij den dood der Landgravin van Hessen schrijft ze: »'t was een vrome vorstin; de goede Heer (Landgraaf) zal veel aan haar verloren hebben. Maar wij moeten allen dien weg, hetzij jong of oud; daarom bid ik God, wanneer hij ons uit dit jammerdal opeischt, dat hij ons een zalig einde en een vrolijke opstanding verleenen wil." In Nov. over 't krijgsgevaar, waarin haar neef Willem L. verkeerd heeft: »hij is

[1]) *Archive*. VI p 399.

[2]) Aldaar p. 330. Negen jaar later, gelijk mén weet, huwde de Graaf niet haar, maar hare halfzuster Anna. [3]) Ald. pp. 424.

[4]) *Suppl.* p. 212* voor *andies* [*nur*] zal men daar wel *an die Snur* ('t een na 't ander) moeten lezen.

er na aan toegeweest, daar hij drie schoten op zijn harnas heeft gekregen en één in 't dikke van zijn been; 't is echter niet doorgegaan. Hij mag wel van geluk spreken, dat hij er zoo is afgekomen. Ik hoop, de lieve God zal hem verder voor alle onheil behoeden en bewaren, en een andermaal beter geluk geven." Anderhalf jaar later had zij haar oom van een gansch ander onheil, en dat haar en 't land in veel ernstiger mate raakte, te melden: de gevaarlijke wond haar vader, in April 1582, te Antwerpen door een sluipmoorder toegebracht. »We zijn hier" (schrijft ze, na den moordaanslag van Jaureguy) voorwaar een langen tijd in groote angst en droefheid geweest, daar wij niet anders meenden, dan dat mijn Heer vader sterven zou. Veertien dagen toch nadat de aanslag geschied was, had er, daar een ader min of meer getroffen was, zoo geweldige bloedstorting plaats, dat wij niet anders wisten of mijn Heer zou doodbloeden, en het duurde ettelijke dagen. Wat men deed, men kon 't niet stillen, en mijn Heer werd ook zoo mat en krachteloos, dat men niets verwachtte dan het uur des doods: gelijk hij zich zelf daar dan ook al in geschikt had; want hij zeî ons allen zaam goeden nacht, en dat het nu met hem gedaan was. Gij kunt nimmer gelooven, hoe wij te moede waren, dat wij hem in zulk een groote moeite zagen, zonder hem te kunnen helpen. Dien dag zal ik nimmer vergeten; men mag zeker wel zeggen, dat het een wonderwerk Gods is, dat hij er zoo goed is afgekomen. Thans toch gaat het weêr tamelijk wel met hem, daar hij nu sedert ongeveer veertien dagen niet meer gebloed heeft, en de doctoren en chirurgijns van gedachte zijn dat er nu geen gevaar meer is, en dat mijn Heer wel gauw zijn vorige gezondheid terug zal krijgen; 'tgeen ik God van harte bid dat geschieden mag. Hij moet zich echter nog heel stil houden en mag niet veel spreken. Ik woû dat het mogelijk waar, gij hem daar eens zien kont, hoe hij veranderd is, en hoe mager hij is geworden; hij is enkel vel en been. Ik hoop echter dat alles gauw weêr te recht zal komen, wanneer hij maar eerst begint te eten; want tot nu toe heeft hij in 't geheel geen vleesch gegeten, en alleen wat broodsoep en derg. ingenomen, want hij kan nog niet goed kauwen; doch ik geloof, dat hij in een dag of drie zal beginnen wat anders te eten, en beproeven hoe hem dat bekomen zal," enz....

Minder gelukkig dan ditmaal helaas! liep het bij den lateren aanslag op haars vaders onwaardeerbaar leven af, toen hem, den 10den July 1584, het lood van den Borgoenschen dweeper velde. Zijn arme dochter vond zich niet in staat haar oom onmiddelijk eigenhandig te schrijven, en moest er zich dus toe bepalen, het bericht te onderteekenen, uit haar naam door een ander geschreven. Haar oom betuigde er haar niet minder zijn hartelijke deelneming om, in een uitvoerig schrijven, dat niet minder van zijn gevoelig hart dan zijn gezonden Kristenzin getuigt, en waarin hij haar al den troost uit beiden te putten ten beste geeft. [1]) »Allergeliefdste Heer vader!" schreef zij: »daar gij reeds vóór een dag of wat bericht ontvangen hebt, hoe mijn hartelijk geliefde Heer vader zoo jammerlijk en schandelijk vermoord is, zal ik u daarvan thans verder niet schrijven, om de smart niet nogmaals te vernieuwen; want het is een allerschandelijkste en verraderlijke daad en voor ons, arme kinderen, een groot en schadelijk ongeval, dat wij onzen braven Heer vader zoo plotseling verloren hebben. Wanneer ik er aan denk, hoe wij nu zulke arme weezen zijn, en schier niet weten, waar uit noch in, is mijn hart zoo vol droefenis, dat ik nauwelijks weet wat te doen. Dat is ook de reden, dat ik u nog niet met eigen hand geschreven heb: want het is mij onmogelijk geweest. Ik hoop, dat gij mij daarom verontschuldigd zult houden. Maar dewijl ik nu vernomen heb, dat er weêr een boodschap naar u ging, heb ik niet willen nalaten u met dezen brief te verzoeken; en 't is alleen om u vriendelijk en dienstelijk te bidden, dewijl mij en al mijn broeders en zusters dit kruis is opgelegd, dat wij nu gezamentlijk van onzen allerliefsten Heer Vader beroofd zijn en op aarde geen troost meer hebben, dat gij u toch onzer aannemen wilt en ons niet verlaten. Want mijn toevlucht staat, naast God, bij u alleen, en wijl gij mij altijd en overal eer en vriendschap bewezen hebt, heb ik hoop, gij nu, in onzen nood, in die goede gezindheid des te liever zult voortgaan en ons voor uwe kinderen erkennen en houden. Want zoo lang ik leef, zal ik u voor mijn Heer Vader houden, en hoop u alle gehoorzaamheid te betoonen, in al wat mij immer mogelijk zal zijn. Het ware ook wel noodig,

[1]) Zie *Archives*, ter p. 442 ss.

dat gij hier waart; want wij zijn velerlei kinderen en mijn Heer Vader heeft geen afzonderlijke verdeeling gemaakt, want mijn Heer meende, och arme! niet zoo overrompeld te worden. Wijl dat nu echter geschied is, moet men daarin geduld hebben en zich in den wil des Heeren schikken; die zal, hoop ik, ook onze Vader zijn en helpen, dat het in alles wel zal gaan; want Hij weet wat ons noodig en heilzaam is."

Het duurt nu bijna vijf jaren, vóór wij weder wat van haar vernemen. In een geheel anderen toon, dan de treurmare van 1584 meêbracht, schrijft haar nu, in Juny 1589, haar »getrouwe vader" uit Dillenburg, hoe zijn neef Lodewijk bruiloft gaat houden, en knoopt daar in gemoedelijke scherts deze huisvaderlijke bespiegeling bij aan: [3]) »Nu gij met zooveel exempels wordt voorgegaan, ware het billijk, dat gij eens bedacht, dat het niet goed is, dat de mensch alleen zij, maar een hulp hebbe; en dat gij dus niet langer Philippus volgde, die zich liet dunken, dat de Heer Kristus, wanneer hij maar voor 20 personen brood had, zooveel volks niet spijzen kon, noch ook de bezorgde Martha en hen, die zich bekommeren, wat ze eten en drinken, waarvan zij zich kleeden en met hun kinderen voeden en onderhouden zullen; — maar veeleer Petrus, die hoewel een geheelen nacht te vergeefs gevischt hebbende, toch op bevel en naam van Kristus zijn net uitwierp en veel visch ving; en dat gij dus eens, gelijk wij, het in Gods naam waagde en in gemoede bedacht, dat gij uwer ouders en vrinden goeden raad moest volgen. Ik heb daarom niet willen nalaten, u hier aan te herinneren en uw geweten wakker te maken. Ik heb op God vertrouwd en niet op een beter tijd gewacht; daarom heeft hij mij thans ook met 30 kinderen en kindskinderen begunstigd en gezegend, en ben ik er binnen kort, gelieft het God, nog meer te wachten." Hij bedreigt haar dan, tast ze zelf niet toe, als vader een Westwouder en landsman voor haar uit te zullen zoeken, daar hij 't zoo niet langer aanzien kon, en dien van harentwege het jawoord te geven, daar men toch niet al te lang zijn kinderen en verwende dochters bederven en toegeven moet. Maak er dus spoedig een einde aan, of ik ga voort. Wilt gij niet, zoo moet gij wel." Hij

---

3) *Archives*, 2de série I p. 104.

klopte echter aan dovemansdeur, en 't hield nog zes jaar aan, vóór zij den Graaf van Hohenlohe — en waarschijnlijk was hij ook wel de hier bedoelde persoon — voor 't echtaltaar de hand gaf. Of zij haar oom, in haar antwoord, in meer bijzonderheden de redenen van haar voortdurend uitstel meêdeelde, blijkt uit de gedrukte stukken niet. Dewijl daar echter het begin van haar schrijven is weggelaten, is het mogelijk, dat het oorspronkelijke zich meer persoonlijk uitdrukt. »Naar dat ik uit uw brief verneem," zoo schrijft zij er thans alleen, »dunkt mij, dat alles bij u te land goed is; want men hoort daar van schier niets anders dan bruiloft en doopmaal. Ik woû wel, dat ik mij daar tusschenbeiden eens wenschen kon, dat ik ook wat deel had aan al die vreugde; want hier helaas is weinig geneugte; men hoort dagelijks van niets anders dan oorlog en bezwaarnis. Ik had wel gehoopt, dat wij eens een eind zouden zien van al dien krijg; maar mij dunkt, het wordt hoe langer hoe erger. Wij weren ons echter zooveel mogelijk. Nu, ik hoop, de lieve God zal ons nog helpen, dat alle dingen ten beste keeren; 't geen ik van harte bid, opdat wij eenmaal in ruste mogen leven, waar wij allen voorwaar van harte naar verlangen; want deze jammer en ellende hebben lang geduurd. Maar men kan tegen den wil des Heeren niet, en wij moeten tevreden zijn, hoe Hij 't maakt; want Hij weet, wat ons heilzaam is; daarom moeten wij niet vertsagen en Hem vertrouwen. Hij kan 't veranderen en ten beste schikken, wanneer het Hem behaagt."

Na dezen komen er geen brieven meer van haar voor, noch vinden wij geenerlei bijzonder gewag van haar gemaakt. Met graaf Filips bleef zij maar elf jaar gehuwd, daar hij in Maart 1606 te IJselstein overleed. »Hij was een moedig krijgsman geweest;" zegt Wagenaar, [1]) doch 't mangelde hem dikwijls aan beleid. Toen Maurits jong was, had men hem 't bevel over de legers van den Staat toevertrouwd. Naderhand ziende dat men hem missen kon, gaf hij zich over aan brassen en drinken, en stierf allengskens, doch hard voor een man van oorlog. Hij verlamde namelijk »aan handen en beenen, zoodat hij zich niet meer roeren kon." [2]) Ruim een half jaar later, in October, stierf ook zijn vrouws trouwe pleegva-

[1]) *Vad. Historie* IX: 24. [2]) Van Meteren, Boek 27.

der, graaf Jan. Zij zelve bleef hem en haar echtgenoot nog negen jaar overleven, om toen — wel een groot verschil met haar kroostrijken oom — kinderloos ten grave te dalen. Wij konden dus hier deze herlevendiging harer te veel verachteloosde nagedachtenis sluten, hadden wij niet uit haar ongehuwden tijd nog een drietal brieven van haar meê te deelen, reeds vóór eenige jaren, uit de handschriften der Leidsche boekerij door ons afgeschreven, en aan een harer nichtjens Egmont — de dochters van den ongelukkigen Lamoraal — gericht. Zij schetsen ons haar in al haar beminlijke blijmoedigheid, door de harde beproevingen van haar jonge levenslot niet verstoord. Schertsend geeft zij er, als men zien zal, haar nichtjen den naam van »man", en teekent zich, op echtgenootschappelijke wijs haar, »tedere huisvrouw tot in den dood." Daar ze onuitgegeven zijn, laten wij ze liefst in 't oorspronkelijke volgen:

Madamoiselle, ma bien aymée feme, j'ay rechu, pasé quelque jour, vouster [1]) tant bonne et aimable letter qu'il vous a pleut m' escripre, laquelle ma [2]) esté je vous asseure, la bien venue pour avoir eu se [3]) bien d'enstendre que este regquery de petite verolles, sans avoir retenu aucunne marche, [4]) de coy [5]) je suys bien aise, que ma femme est demeure en sa beautte; mais de lauter coute arive bien ennuy dese [3]) que me mandes, que aves retenu quelques acces de viver [6]) tierse; sy esse [7]), que jespere avecque laide de Dieu, que en seres biento quitte, se [3]) que de tout mon ceur je vous soheide; [8]) et ne faulderay poinct au devoir de bon mary de prier au tout-puisant pour vouster [1]) sante et prosperité, et ne desirerois rien plus sinon que porois ester asteur [9]) aupres de vous, pour vous faire paroister la bonne affection, que je vous porte et bonne voulonté que j'ay de vous render service et ayder et assister en vouster maladie, en tout se quil me seroit pousibble, comme eung [10]) fidel mary est oubligé envers sa femme et comme je ne mes nulle doute que me tinderes [11]) pour teille [12]). Je ne vous fairay plus long discours de ma léauté, car vous saves que suis toute vouster et que ne desire qua [13]) vous complaire et oubeir; car je me sens fort oubligé en

[1]) *Votre.* [2]) *M'a.* [3]) *Ce.* [4]) *Marque.* [5]) *Quoi.* [6]) *Fièvre.* [7]) *Si est-ce.* [8]) *Souhaite.* [9]) *à cette heure.* [10]) *Un.* [11]) *Tiendrez.* [12]) *Telle.* [13]) *Qu'à.*

vouster endroit de tant doffres damity que me presentes par voutser letter, de coy je ne vous sarois [1]) jamais ases remercier, et ousy [2]) de la painne que aves prins en vouster maladie de mescripre et vous souvenir de moy, se que jestime a bien gran heur, vous priant de aynsi continuer et me faire souvent part de vous [3]) nouvelles, car je serey touiour bien aise dester averty de vouster sante; quant a mon conte [4]) je ne faulderay de faire le mesme et ne vous veulx seller [5]), que Madame [6]) et nous tous, nous somes, Dieu mercy encore en bonne sante, mais à la reste bien fache dester sy enceule, car Monsʳ [7]) ne [8]) point icy, il et [9]) a present a Gandt, et Monsr. le comte de Schwarzbourg avec Madame ma tante [10]) a Bruge, de sorte que nous sommes a leur [11]) party en lieu, mais jespere qui ne durerat gere [12]) et que vienderons de briff [13]) a vivre ensemble, se que me seroit eung gran contentement. Pour novelles je ne vous sarois [14]) gere [12]) mander, à cause que nons noyons [14]) rien puis que nous sommes si enseule, si non que l'ondit icy que Monsieur le duc d' Alanson serat biento pardesa; Dieu veulle que se puisse ester pour le bien et avansement de se pouver [15]) peys; quant a la vielle [16]) de Tourney il sont encore touiour asige [17]), mais a se que jentens le [18]) pouver [15]) gens ont continuellement bon corage; le tout puisant le veulle mayntenir en teil estat et faire la grase quil puisent biento ester deliveré de leur affliction, comme jespere ousy quil leur octroyerat; et en antendant [19]) set [20]) heur je ne vous faire [21]) sete [20]) plus longue si nonque je prierey Dieu le createur vous donner,

Madamoiselle, ma bien aymée feme, sante, heureuse vie et longue, avecque acomplisement de tou vous bon desirs, et a moy touiour se bien davoir par [22]) en vouster bonne grase, en laquelle bien affectueusement me recommande; le mesme faict ma seur Anne, Loyse et Isabelle; si l' vous plait, Mademoiselle ma cousinne Sabine et Madamoiselle de Stenborne et Cormaillon en reseverout autant pour leur part; Madamoiselle van Royen et Stenhuise et toutes nous aultre dames vous baysent ousy bien humblement le [13]) mains. Se faict

---

[1]) *Saurais.* [2]) *Aussi.* [3]) *Vos.* [4]) *Côté.* [5]) *Celer.* [6]) Hare stiefmoeder. Charlotte van Borbon. [7]) Haar vader. [8]) *N'est.* [9]) *Est.* [10]) Schwarzburgs vrouw, hare moei. [11]) *à l'heure.* [12]) *Guères.* [13]) *Brief* (Bientôt). [14]) *N'entendons.* [15]) *Pauvre.* [16]) *Ville.* [17]) *Assiégés.* [18]) *Les.* [19]) *Attendant.* [20]) *Cette.* [21]) *Ferai.* [22]) *Part.*

d'Anvers en fort gran hâte, se 14 de Novembre en lan 1.5.8.1.

Madame la prinsese mat ousy commande de faire se [1]) bien affectueuses recommandacions en vous bonne grases, et vous euse volontier escript, mais a cause qu'elle est sy grosse, elle at sy grand painne de sapesser [2]) quil ne luy a poient bien este pousible de se faire, par où espere que la tinderés pour excusé; sy elle peut, Madame l'amenderat [3]) a la premire comodité on quant Dieu laura deliveré.

Vouster bien humble et fidelle
femme jusques en la mort,
Marie de Nassau.

A Mademoiselle
Degmont
Madlle ma bien bonne cousinne
a la Heye.

Madlle ma bien bonne et aymée femme, en escrivant dernierement a ma cousine Sabine et que sete [4]) fois je navois losir a cause de la hate du porteur de vous pouvoir ousy visiter par mes letters, je n'ay voulu falir [5]) en mon devoir, ayant entendu que se [6]) mesagir [7]) partoit vers le Heye, d'y recouvrer a present et vous faire se mot, lequel servirat seulement pour vous donner a connoister que jay entendu, que depuis quelque tamps ensa vous este eung peu mal trouve, se que je vous promais [8]) mest bien eung gran regret douyr se [9]) mauvaise novelles; et de tant plus, quil fault que je suys sy elongné de vous et que nay nul moyen de vous desmontrer quelque service, sy esse [10]) que poiés touiour ester asseuré que encore que je suys absent avecque le corps, que mon ceur et [11]) touiour aupres de vous, et voulderois qu'il fusse en ma puisanse de vous aider et assister en quelque chose, je my enplierois [12]) de bonne affection, comme eung bon et fidel mary et tenu de faire envers sa femme; mais comme sete commodité mest ostée, de ne pouvoir ester en personne aupres de vous, je ne faulderay poient de touiour prier le bon Dieu pour vouster sante et prosperité, se que jespere quil le vous octroierat de brif, se que de tout mon ceur je vous sou-

[1]) *Ses.* [2]) *S' abaisser.* [3]) *L'aura.* [4]) *Cette.* [5]) *Faillir.* [6]) *Ce.*
[7]) *Messagier.* [8]) *Promets.* [9]) *Ces.* [10]) *Est-ce.* [11]) *Est.* [12]) *Emploirais.*

heide, et me feroit chose bien agreable, par ou me feres gran plesir de me faire savoir de vouster ester [1]) afin que puis [2]) ester hors de paine, car aultrement ne seray a mon aise, jusques a tant que jarey [3]) de vous nouvelles; du surplus quant a se qui se pase par icy, je ne vous saroys [4]) escripre gran chose, car je vous tins bien averty de la perte d'Endoven [5]), se qui me causerat de ne vous en faire plus long recit, esperant que a lavenir le Singneur nous garderat de teil et semblables malheurs, et quil nous ferat la grace que avecq le temps les affaires vinderont encore en eungne [6]) bonne fin, se que de bon ceur je desire; touchant la nopce de Monsr [7]), je ne vous en fais ousy nulle mention, car je ne fais donte que vous aves bien entendu, comment que le tout est pasé; je prie à Dieu quil [8]) puissent viver [9]) touiour parensemble en paix et eunion; set [10]) eungne asé [11]) belle dame et de bone fason; come jespere que les occasion sadonneront que nous vinderons eungnefois en Holande, et que alors vous la veres [12]); je vous avois bien encore beaucop de chose a escripre, mais pour asteur il ne mest pousible, par où je remetteray le tout a noster entrevue; alors je vous asseure qui [13]) ne manquerat point a devisé, et en adendant [14]) set heur que se sera biento, je fineray sete et prieray Dieu, le createur, vous donner,

Madamoiselle, ma bien aymée feme, en santé heureuse vie et longne, avecque accomplisement de tout vous bons desirs et a moy touiour se bien davoir part en vouster bonne grace, en laquelle bien humblement me recommande, vous priant, sy ma consine Sabine voit sete, elle en recevrat aultan de ma part, sans oublier Mlle de Stenborn et tout seulx [15]) de ma connoissance, madlle van Royen, Stenhuis et la bonne compaynie dicy vous baise ousy bien humblement le mains; se faict d'Anvers en fort gran hate, se 28 d'Averil en l'an 1.5.8.3.

Vouster bien bonne et affectionneé cousinne
et fidel mary jusques a la mort,
Marie de Nassau.

---

1) *état*. 2) *Puisse*. 3) *Aurai*. 4) *Saurais*. 5) Eindhoven. 6) *Une*. 7) Oranjes huwelijk met Louise de Coligny.. 8) *Qu'ils*. 9) *Vivre*. 10) *C'est*. 11) *Assez*. 12) *Verrez*. 13) *Qu'il*. 14) *Attendant*. 15) *Ceux*.

A Madamoiselle
Degmont
Madlle ma bien bonne cousinne
a la Heye.

Madlle ma cousinne et bien aymee femme, sete servirat pour vous avertir que depuis vouster partement jay resu 2 de vous letter, quil vous a pleut mescripre; lequelles me sont este, je vous asseure, le plus que bien venue, car je connois par sela le soieng [1]) que ma femme porte de moy, se que jestime a bien grant heur, [2]) quelle met [3]) sy affectionnée, de coy je vous remercie de bien bon ceur, et vous poiez [4]) bien ester asseure, connoissant vouster amitay et bonne voulonté, que sela me faict de tant plus regrette quil fault que suys frustre de vouster presence. Je vous promcis [5]) que je me souheiderois sete nuyt aupres de vous, pour vous planter eung May [7]), encore que je ne say poient la siense sy esse que fa·lt que en avis la patience, car je ferois touiour mon mieulx, je letens [8]) et pour changer de propos se serat ousy pour vous remercier de bien bon ceur du beau bouquet que maves envoié, le quel sent fort bon, et je le porteray pour lamour de vous; il me fache bien que je ne suys poient en lieu pour vous render la pareille, mais comme vous saves que l'on n'a poient icy la commodite, jespere que prenderés la bonne voulonté pour le fect [9]) jusques a tant que jaurey eungne fois milleur moien, alors ne sereys mis en oubly, comme ma mieux aymee femme. Je ne peus ousy laisser de vous escripre le gran plaisir et contentement que sat [10]) este a mon cousin [11]) de voir la bonne souvenanse quaves eu de luy envoier eung sy beau bouquet, le quel il tient en grant estime et faveur venant de si bonne main que de la vouster, [12]) en vous remersiant bien affectueusement avec se [13]) bien humbles recommandacions en vouster bonne grase et offer [14]) de son servise, syl se ne fusse esté lincommodité de sa fame il nuse [15]) faly de se trouver demain à la Heye pour faire le devoir de Valentein [16]), mais

[1]) *Soin.* [2]) *Bonheur.* [3]) *M'est.* [4]) *Pouvez.* [5]) *Promets.* [6]) *Souhaiterai.*
[7]) Men kent het gebruik, om op Mei-avond een Meiboom te planten.
[8]) *J'entends?* [9]) *Fait.* [10]) *C'a.* [11]) De jonge Egmont, zie lager.
[12]) *Vôtre.* [13]) *Ses.* [14]) *Offres.* [15]) *N'eût.* [16]) Naar het bekende Engelsche gebruik.

comme sela ne luy at este permis, a cause de sa fortune il espere que le tinderes pour excusé; syl peut, ily recouvrerat avecque le tams. Pour navoir losir asete fois de vous escripre davantaige je finiray sete avecque me [1]) bien humbles recommandacions en vouster bonne grase, en vous presentant ousy mon servise; car vous pores ester asseure que naves parente au monde, qui desire de vous complaire de milleur ceur que moy, et quant il vous playrat de faire la preuve vous naves que a memplier [2]) et me trouveres touiour voulontaire, se [3]) connoit le tout puissant, lequel je prie vous donner.

Madamoiselle, ma bien aymée femme en santé heureuse vie et longue; s'il vous plait Mons. vouster frere, Madame Audekerce, ma cousinne Sabine, Made[lle] Stenborn et tout le [4]) bons amis trouveront icy ousy me [1]) bien affectionnées recommandacions en leur bonne grase, pareillement faict ma seur Anne et Louise et Isabelle; Mad[lle] van Royen et Stenhuys mont prie de vous besser [4]) ousy bien humblement le mains. J'ay prins Stenhuys 2 fois de vouster part sans vert, mais elle est trop finne [6]), elle en est touiour bien provue, [7]) elle mat prie de vous ousy prendre desa part sans vert, elle euse [8]) faict elle mesme, mais elle a de sy mauvai dois quelle ne sait poient tenir la plume, par où elle espere que la tinderes pour excusé. Se faict de Amsterdam en fort granhâte et soucil, car il et pres dungeure [9]), pa quoy s'il vous plait vous prenderes ma lettre escripte de sy mauvaise grase de bonne part, sy je peus je lamenderay eung autrefois; se faict le dernier d'Averil en lan 1584? — Voster tres affectionnée feme et parfaite cousine à vous faire service, Marie de Nassau.

Ma bien aymée femme, comme jectois empeche pour serer sete letter je ne vous peus seler comment que avons eu isy devant nous feinester [10]) forse obades [11]), je voulderois que feusis [12]) este icy, car nous eusmes [13]) bien *seu* danser après; je croi que sat [14]) esté a lonneur du mois de May à venir. Vela [15]) tout le nouvelle qua present je vous sais mander. Mons. mon pere et mad. la prinsese mont commande de vous faire et en Mons. vouster frere et mad[lle] vouster seur leur bien affectionée recommandacions en vous bonne grases; ma femme, je ne puis laisser de vous plainder quil at volu

---

[1]) *Mes.* [2]) *M' employer.* [3]) *Ce.* [4]) *Les.* [5]) *Baiser.* [6]) *Fine.*
[7]) *Pourvue.* [8]) *Eût-ce.* [9]) *Heure.* [10]) *Nos fenêtree.* [11]) *Aubades.*
[12]) *Fussiez.* [13]) *Eûmes.* [14]) *C'a.* [15]) *Voilà.*

que j'ay donné vouster boutquet à Monsr. vouster frère, *et serviteur jusques à la mort.* J'espère que ne le prenderes de mauvaise part, puisqu'il est en sy bonne main; *et je me recommande ausi en vostre bonne grace et à madammoiselle ma seur Sabina* [1]).

La vertest [2]) culez [3]) se matin le premier jour de May.

Je vous prie de bruler sette. [4])

Deventer, Febr. 1868. VAN VLOTEN.

VRAGEN.

48. **Zonderlinge posten uit rekeningen.** Bij het doorzoeken der oude stadsrek. van Axel ontmoette ik zonderlinge posten, waarover ik gaarne iets meer weten zou.

UUTGHEVENE IN AELMOESENE.

1497—'98 »bet. de *wapenrenspelers* van Zuijtdorpe enz., die hier quamen speelen op Vastelavont — VIII t.

In de volgende rekeningen worden zij genoemd:

1515—16 wapenreijens; 1516—17 wapenrenijers; 1517—18 wapenreijders; 1519—20 wapenrenijders van Cromhoecke (waar?); 1524—25 wapenrespelers; 1527—28 wapenreijders; 1534—35 partiën van wapenreijders over tzweert; 1535—36 div. ptien van wapenreijders quamen speelen over tsweert;

1540—42 de ghesellen van .... te Vastelavond hier reijen; 1545 reijers; 1563—64 renijers.

BUYTENGEW. UUTGHEVENE.

1501—02 »bet. den hondslaghere van Ghend, die hier quam de honden slaen" — XXIIII ß.

1509—10 »bet. de zot van Ghent in aelmoesene voor een paer scoens" — XII ß.

---

[1]) Het hier in loopende letters gedrukte is van den hand van den jongen Graaf zelf.

[2]) *La vérité est.* [3]) *Qu'il est.*

[4]) Een wensch, dien men gelukkig niet is nagekomen; maar dat dan ook niet behoefde.

1524—25 »bet. diversche hontslaghers, die binnen deser stede ghedurende dit jaer honden ghesleghen hebben" — XIIII β.

1533—34 »bet. een hondenslaghere die binnen deser stede bij ordonnantie van scepene honden ghesleghen heeft" — XV β.

[Zouden er in die jaren veel dolle honden geloopen hebben, die door een bepaald persoon moesten afgemaakt worden?]

BIJ HET HOUDEN DER PROCESSIËN.

1495—96 »bet. voor een schotel spijze daer *St. Antonis* in de processie *ghetemptert* was, met het bier."

1504—05 »bet. van dat hij met zijnen peerden voerde op de sle een personaige in de processie ende voort dat hij de greppe vulde met eerde daer men de *drake* stac." [St. Joris met den draak werd altoos in de processie voorgesteld; er bestond ook een St. Joris-gilde, dat een eigen schuttershof bezat.]

1516—17 »bet. van de *epelroskins* (?) te draghene midts datter II vremde waren."

1519—20 »ghepn̄t II wildemans van Hulst, die hier ter processie quamen speelen I kan." — »item den speelman van de duuvels ende den speelman van de calfdansers."

1532—33 »item mijn heer *van de Drooghen* te Vastelavont als zij ghespeelt hadden."

1533—34 »bet. een nieuw hooft an 't calf van de calfdansers, een nieuw schilt van de IX beesten enz."

1534—35 »bet. de St. Janslieden [1]) die ooc te Vastelavont spel hilden met mijnheer van *Lettre* (Luttel) *in de hand* I tonne keyte."

1535—36 »ghegheve͞ te Vastelavont de jonghers die tvastelavontspel speelden met mijn heere van *alle ghebreck* I II ton keyte." — »Item de jonghers van de bende van mijnen heere *tout luy fault* (alle gebrek).

1546—47 »bet. de aerbeijders deser stede die te Vastelavont met den heere *luttel in de hand* ghenouchte bedreven."

1562—63 »bet. voor een Sonne [2]) *Israels* ghepn̄t de jonghers deser stede, ter causen zij voor scepene te Vastelavont ll. ghespeelt hebben."

Axel. F. CALAND.

[1]) Nog is het oude St. Jans huis op den hoek der Noord- en Weststraat bekend.

[2]) Er staat waarschijnlijk *tonne.* BEST.

49. **Zonderlinge ordonnantie.** In eene Versameling van keuren, ordonnantiën enz. der stede Goedereede, ontmoette ik eene »ordonnantie ghemaeckt by den bailliu, scout, burgm̄s, scepene ende rade der stede a°XVe ende VIII den XII Junio," wel waardig gekend te worden.

Van 't bloet laten by de barbiers.

»Het is gheordineert by bailliu, burgm̄s ende scepene der voirsz. stede, dat gheen meester ofte barbier [1]) en zal laten pamen, ome te latene uutsteken ofte uuthanghen; [2]) het en sy een vol kruys, halef kruys ofte gheteyckende daghen, gheteykent by den almanac van den jaere [1508]. Noch oick aderen steken in wat let dat het sy; hy sy wys en expert dairtoe; noch bloet in de pannen op de veinsteren laten staen achter twalef uuren, up een boete van X ponden." — Wat is: »uitsteken of uithangen, hetzij een vol of half kruis of geteekende dagen uit den almanak"? zou het woordje *of* niet moeten zijn, *op* de geteekende dagen in den almanak?

F. CALAND.

50. **Abten van Middelburg.** Op de lijst voorkomende bij dr. Römer, Geschiedkundig overzigt van de kloosters en abdijen in Holland en Zeeland, moet tusschen Viglius Doedius en Jacobus de Insula ingevoegd worden de abt Nicolaas, ten wiens verzoeke in 1271, door bisschop Jan van Nassau, een privilegie aan de abdij werd verleend. (Zie Archief enz. voor Zeeland, IV, bl. 5 en 27.)

De N.... die aldaar in 1301 als opvolger van Jacobus de Insula voorkomt was een Nicolaas, van wien men een vidimus, van 1297, vermeld vindt bij van Mieris I, bl. 462.

Olivier komt aldaar voor van 1328 tot 1333, en zijn opvolger Henricus Nicolai de Alta Terra op het jaar 1334. Bij het testament van Willem graaf van Holland en Henegouwen, (anno 1335 le lendemain de l'ascension) wordt echter onder anderen tot execu-

[1]) Is hier *barbier* eene nadere omschrijving van *meester*, of zou men er waarlijk twee personen mede bedoelen?

[2]) Moet hier niet gelezen worden: en zal pannen omme te latene uutsteken ofte uuthanghen?

BEST.

teur benoemd Olivier, abt van Middelburg. (Zie Fischer, Scriptorum ac monumentorum collectio, pars II, pag. 5.)

Hoe is dit overeen te brengen?

Op bl. 27 der Oudheden en Gestichten van Zeeland dl. I, wordt een brief gevonden van Johannes van Westkapelle abt van Middelburg. Is dit eene mistelling voor Johannes van 's Gravenzande? Johannes Danckers van Westkapelle werd toch eerst in 1484 aangesteld.

C. P. L.

51. **Hooge bedsteden.** Bij Schotel, Oud Hollandsch huisgezin der 17den eeuw lees ik op bl. 304. »In Noord-Holland was het bruidsbed in een dier hooge bedsteden gespreid waarin men met een ladder moest klimmen. In deze bedstede rustte het paar slechts éénen nacht. Sedert bleef zij gesloten tot aan het overlijden van een hunner, wanneer de kist er in werd geplaatst, tot dat ze naar de laatste rustplaats werd gebragt." In welke streek van Noordholland was dit gebruikelijk? En werd het lijk ook per ladder in die bedstede gebragt! 't Is te curieus, om de plaats niet gaarne genoemd te zien. Ik heb wel eens van bed*bankjes* doch nooit van bed*ladders* hooren vertellen.

NIEUWSGIERIG AAGJE.

52. **Vuur op den haard.** In Schotels Oud Hollandsch huisgezin, bl. 319 lees ik. »In Noord-Holland verliepen er *maanden* dat er geen vuur op den haard werd aangelegd, en men zich vergenoegde met wat vuur in een pot of test, om het water te koken, aan te maken." Vrage: wat spijs men daar toch at?

ZUINIGE AALTJE.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Een noorweegsch vaartuig uit den tijd der Wikingers. Het koene volk der Noormannen en de nevelachtige gestalten hunner zee-

koningen hebben, sedert lang, de belangstelling opgewekt. Men moet een ondernemingsgeest bewonderen, die deze krachtvolle en stoute mannen, in weerwil van hunne nog primitive hulpmiddelen tot beheerschers der noordelijke zeeën verhief. De oude heldenboeken verhalen ons van de togten en daden der Wikingers, maar van hun leven, hunne zeden, weten wij inderdaad weinig zekers. Het een en ander bragten sage en overlevering wel tot ons en eenige van deze mededeelingen zijn ook bevestigd geworden; b. v. die over de oude gewoonte bij begrafenis, dat de Noormannen die dooden, welke zij bijzonder wilden vereeren, in hunne schepen aan de aarde overgaven. Hakon, de Goede, liet nog, na de zege op Gunhilds zonen, bij Rastarkald behaald, de veroverde vaartuigen op het land halen en de gevallenen daarin begraven. De juistheid van deze overlevering is door nieuwe archeologische vonden bewezen; meermalen zijn overoude booten of ten minsten overblijfsels daarvan uit grafheuvels voor den dag gekomen. Zoo vond men er, in 1852, een in het noorweegsche graafschap Jarlsberg en in 1863 werden twee dergelijke vaartuigen in het Nijdamermoor in Zuidjertland uitgegraven. De belangrijkste vond van dezen aard is echter onlangs in Noorwegen bij Tune in het Smaalener Ambt gedaan, waar men ook de merkwaardigste runensteenen heeft gevonden.

Bij het hof Haugen op het Rolfseiland, $^3/_4$ mijl van Frederikstad, bevindt zich een heuvel, hellend naar de zijde van den vloed. Ver zigtbaar prijkte op de hoogte van deze helling een Hunnebed, waarvan de sage verhaalde, dat daar een schip onder verborgen lag. Hierop zich verlatende, begon de eigenaar van den grond aldaar eene opgraving, die met gunstig gevolg bekroond werd. Weldra toch stiet men op den achtersteven van eenen grooten boot; hoe verder de wegneming der aarde vorderde, des te beter behouden toonden zich de blootgelegde deelen van het vaartuig, te weten zoo ve als het in de onderste, uit blaauwe klei bestaande aardlaag, begraven lag. Dit schip lag N. N. W. tot Z. Z. O.; het zuidelijke einde er van helde wat meer dan het noordelijke. Deze grootendeels wel bewaarde boot is zamengesteld uit eiken planken, geklampt aan de zijden waar zij in elkander gevoegd en door ijzeren wijdnagels aan elkander gehecht zijn. De naden zijn met geteerd werk

gebreeuwd. De nog geheel onbeschadigde kiel is uit een balk vervaardigd en heeft eene lengte van 43½ voet, terwijl de geheele boot, van steven tot steven, 74½ voet meet. De breedte van het vaartuig kan niet met zekerheid bepaald worden, daar de bovenrand gedeeltelijk verteerd is, doch deze schijnt in het midden omstreeks 13 voet bedragen te hebben. De hoogte van de kiel tot den rand, kan op ongeveer 4 voet geschat worden; de boot schijnt alzoo buitengewoon vlak te zijn geweest. De beide stevens kwamen zeer beschadigd te voorschijn, maar men kon toch zien, dat zij vrij gelijk gebouwd waren en op het einde spits uitliepen. Het schip is door 13 ribben aaneengehecht, van welke evenwel die aan den voorsteven ontbreken. Zij bestaan uit drie lagen hout, de bovenste en onderste van eiken-, de middelste van pijnboomenhout; deels zijn deze lagen met ijzeren, deels met pijnboomenhouten nagels te zamen gevoegd. De schaalplanken, welke omstreeks een duim dik en van verschillende breedte zijn, en de ribben waren klaarblijkelijk met basttouw verbonden, zoo als nog eenige overblijfsels aantoonen; slechts de bovenste planken zijn met houten nagels aan de ribben bevestigd. De kiel hangt hoegenaamd niet aan deze, maar is met ijzeren spijkers aan de onderste deel of plank genageld.

Eigenaardig is hetgeen men gedaan heeft om den mast te bevestigen. Op den bodem van het schip bevindt zich namelijk een vierkant gehouwen eikenbalk, die zich over de vijf middelste ribben uitstrekt. In het midden van dezen balk, echter iets meer naar achteren, is de groef voor den mast aangebragt, en daarvoor vindt men de overblijfsels van een kromhout, dat den mast tot steun diende. Daarover ligt een nog dikker eikenblok, 12 voet lang, 2 voet 3 duim breed en in het midden 1 voet 6 duim dik, welks einden allengs smaller worden, en ten slotte in den vorm van een vischstaart uitloopen. In dit blok bevindt zich eene opening van 3 voet 9 duim lengte en 11 duim breedte, ongetwijfeld daarom zoo groot, opdat zij het laten vallen van den mast kon verligten. Een klein naar onderen loopend gat schijnt bestemd te zijn voor een toestel om den mast te steunen. Men vond er nog een pijnboomenhouten stomp van 2 voet van. Deze beide balken voormeld waren slechts aan de ribben vastgehecht,

Een weinig achter den mast vond men het bij het schip behoorende roer (*Seitensteuer*) ook uit eikenhout vervaardigd. Het blad daarvan is 4 voet 7 duim lang en $10^{1}/_{2}$ duim breed, de stam (*stam*) daarvan heeft eene lengte van 1 voet 10 duim en geheel boven is eene opening voor den helmstok. Een rond gat in het blad van het roer wijst aan, waar het touw doorgehaald werd, waarmede men het aan het schip gehecht had. Nog moet men opmerken, dat de geheele boot met eene voor die tijden opmerkelijke sierlijkheid bewerkt is.

In deze bijdrage tot oud-noordsche scheepskennis vond men voorwerpen, die onze belangstelling moeten boeien. In een door kleine vlakke stukken hout afgeperkt vierkant, in het achterste gedeelte van den boot, vond men verbrande menschen- en paardenbeenderen, glaspaarlen, stukken van vergaan tuig, vier uitgesneden stukken hout, welke bij een zadel moeten behoort hebben en overblijfsels van sneeuwschoenen. Hier was alzoo het lijk van den hoofdman, geheel gekleed, met zijn lievelingspaard en zijne sneeuwschoenen nedergelegd.

Onwillekeurig komt daarbij de herinnering op, aan het oude verhaal van de begrafenis van den in een slag gevallen koning Harold Hildetand, wiens lijk de jonge Sigurd op den gedurende den kamp gebruikten wagen in den grafheuvel liet rijden. Hierop werd het paard gedood en Sigurd legde het zadel er van in de groeve opdat Harald kiezen kond of hij in de Walhalla wenschte te paard te rijden of getrokken te worden.

In het oostelijke gedeelte van den grafheuvel vond men enkele overblijfsels van ijzeren nagels, die echter geheel door roest verteerd waren; verder in de nabijheid van den mast meer paardebonken, kennelijk van meer dan een paard afkomstig. Zonder orde, lagen in het gansche vaartuig, 1 à 2 voet lange stukken eikenhout verstrooid, meest op het einde spits gemaakt, alsmede talrijke met den wortel uit den grond getrokken jeneverbessenstruiken, waarvan de naalden nog duidelijk herkenbaar waren. Onder den boot vond men een houten schop en een handspaak uit een jongen eikenboom gemaakt. — Waarschijnlijk hebben wij hier niet met zulk een vaartuig te doen, waarmede de Noormannen hunne Wikingtogten volvoerden. Voor het ruime sop is het te klein en te vlak gebouwd;

het schijnt alzoo meer voor korte vaarten, langs de kusten, gediend te hebben. Desniettemin is de vond van groote waarde, want gelijk deze, hoewel dan ook met grooteren inhoud en diepte, zijn ook de grootere schepen gebouwd geworden. Het schip behoort, zonder twijfel, in de laatste eeuwen van het bestaan van het heidendom in Europa of in de zoogenaamde jongere ijzerperiode (700—1000 jaren na Christus geboorte) te huis. De geheele vond is aan de verzameling van noordsche oudheden der universiteit van Christiania gegeven.

Illustrirte Zeitung, 1868 n°. 1280. S. 35—36 met eene afbeelding.

Medegedeeld door $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$

Twee penningen van Eise Andeles, graveur te Leeuwarden.

I. Voorzijde. De nederl. maagd aan het strand gezeten. Haar linkerarm rust op het schild der Generaliteit, leunende tegen den bijbel en een hoorn van overvloed. Haar rechterarm omklemt een speer, waarop de vrijheidshoed. Een arm, uit stralen schietende wolken komende en waarboven de naam van Jehova in het Hebreeuwsch, stort uit een hoorn van overvloed bloemen en geldstukken op de maagd neder.

Omschrift. DEO AUSPICE FELIX. *Gelukkig onder Gods hoede.*

In de afsnede gestippeld 1766.

In het doosje, waarin de penning vervat was, is dit versje geplakt:

Wat schoonheid toont hier Speer en Hoed,
Terwijl een hoorn van Overvloed,
Door 's Hemels hand, zo gunstig wort
In haren schoot als uitgestort?
't Is Neêrlands vrij gevogte Maagt,
Daar gansch Europa roem op draagt,
Ja die 't Heelal vereeren zal
Zoo lang zij steunt op 't Zevental.

A. J. (ELTEMA).

Keerzijde. Vier geheel naakte kinderen: de *lente* geknield bij een mandje met bloemen; de *zomer* met een sikkel in een korenveld; de *herfst* een mandje met druiven op het hoofd dragende; de *winter* bij een hout- en turfvuur. Daarboven:

Quatuor anni tempora.

Links: onder den *zomer*, A(NDELES).
Hierbij als voren, dit versje:

De Lente pronkt met geur'ge Bloemen,
De Zomer met zijn welig Graan.
De Herfst wil op den Wijngaard roemen,
Terwijl de Winter vint geraan
Zijn' roem op Turf en Hout te vesten.
Elk Tijdt van 't Jaar brengt iets ten besten.

A. J. (ELTEMA).

De beelden zijn diep in den stempel gesneden, waardoor de jaargetijden vooral goed uitkomen. Het is een nieuwjaarspenning waarvan het jaartal gestippeld is; hier 1766—. E. Andeles overleed omstreeks den tijd, dat deze penning met dit jaartal voorzien werd. Zie Vervolg van Loon, Ned. Histp. IX, bl. 305 (3) en (*). Anne Jeltema, een verzenmaker en boekdrukker was zijn stadgenoot, geb. 1727, overl. 1803. — De penning komt nog al eens voor. Vrage: *met welke jaartallen bij anderen?*

II. **Op het overlijden van Maria Louisa, prinses douariere van Oranje-Nassau, geboren gravin van Hessen-Kassel,** 9 april 1765. Deze penning van E. Andeles, waarvan de voorzijde (het borstbeeld) is gecopieerd naar den penning n°. 351 van van Swinderen, is beschreven onder n°. 376, Vervolg, van Loon, Ned. Histp. V. bl. 418. Uit den boedel van eene stokoude Leeuwarder dame kwam ons die onder de oogen, in een doosje, waarin deze gedrukte versjes (van Jeltema?) geplakt:

Voorzijde. Borstbeeld.

Zie hier Princes MARIA'*s beelt,*
Uit Hessen Kassels bloet geteelt,
Door d'Egt aan Nassauws huis verbonden;
Die meer dan drie-en-vijftig jaar,
JAN WILLEM'*s doot betreurde; maar*
Nu, door den doot, heeft weergevonden
Dien Prins haar dapperen Gemaal,
En leeft met hem in 's Hemels zaal.

Keerzijde. Eene tombe.

De Hooft-stad is verpligt,
Dat zij eene Eerzuil stigt,
Dat zij den schedel zier
Met Palmen en Laurier,
Van deez' Godvrugte Vrouw.
Dog matigt uwen rouw,
O Vriesen! Deez Vorstin
Vindt bij haar doot gewin,
En erft een Sterre-kroon,
Haar blanke deugt ten loon.

J. D.
L.

VRAGEN.

53. **Muntje van Roermond.** Welke is de naam en waarde van het volgende koperen muntje, dat de grootte van een vijf-en-twintig-cent-stukje heeft, en waar vindt men het beschreven? Vz. PHS. HISP. REX. Het gekroonde wapen van Spanje; aan elke zijde drie punten.

KZ. Het gekroonde wapen van Roermond, rustende op het bourgondische kruis, waaraan het gulden vlies hangt; ter zijde van het wapen drie punten en de letters R. M.

J. E. TER GOUW.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Vondel aan de bank van leening te Amsterdam. Ik herinner mij ergens gelezen te hebben, of wel bij eenige afbeelding uit Vondels leven dit bijschrift opgemerkt te hebben: »Vondel schrijft verzen, in plaats van panden in het boek." Hiermede komt over-

een de dikmaals herhaalde overlevering, dat Vondel ter zake van wanbeleid in zijn ambt bij de Stads bank van leening alhier, daaruit ontslagen is. Daarom acht ik het niet ondienstig mede te deelen hetgeen ik, in der tijd een ambt bij de groote stads bank van leening alhier bekleedende, destijds uit de Notulen dezer instelling afschreef aldus woordelijk luidende:

»Op den 10 Aug. 1668 hebben de H. H. Regerende en Oud-Burgemeesteren Joos van den Vondel Suppoost alhier in de Bank van Leeninge om syn hooge jaren emeritus verclaert behoudens syn tractement."

Er blijkt dus van geen ontslag om wangedrag.

Amsterdam. J°. D. V. JZN.

Fredericus Furius Caeriolanus (vgl. XIII, bl. 266, 337). Ruim *dertig* jaren vóór dat Furius zijne Bononia uitgaf, was door Erasmus, in de voorrede zijner Paraphrasis over Mattheus, die hij in 1522 aan keizer Karel V opdroeg, reeds betoogd dat men de heilige schrift in de landstalen moest overzetten. Naar de hollandsche vertaling, luiden zijne woorden aldus: »Dat gelijkerwijse de Evangelisten zich niet ontsien hebben, in de Grieksche Taale, die toen seer gemeen was, te schrijven, 't geene Christus in 't Syrische gesprooken hadde; ook de Latynen niet ontsien hebben, de Woorden der Apostelen in de Roomsche Taale over te setten; en Hieronymus niet ontsien heeft de H. Schriftuure in 't Dalmatische te vertolken: *Also wenschte ik wel, dat se in alle Talen wierdt overgeset.* Want Christus begeert sijn Philosophie wijdts en zijdts verspreijt te hebben. Hy is voor allen gestorven, en begheert van allen gekent te wesen;" en welligt is het deze wensch die den Florentijner Antonio Bruccioli opwekte en hem aanleiding gaf den Bijbel, niet naar de Vulgata, maar volgens den hebreeuwschen en griekschen grondtekst, met aanteekeningen, in het Italiaansch te vertalen. Deze vertaling, door zijne twee broeders, te Venetië in 1546 en 1548 gedrukt, maakte veel gerucht, en geen wonder dus, dat hij op den roomschen Index voorkomt onder het getal der kettersche boeken van de eerste klasse, doch meermalen, zelfs door de Hervormden, is herdrukt geworden.

J. L. A. I.

Eene oude prent en een oud lied. (vgl. XVII, bl. 277, 278, 327). Onder de vele valsche schriften en Evangeliën enz., in de XVI[de] eeuw, in de kloosters verdicht, en het gemeen voor echte bijbelsche schriften opgedrongen, behoort een klein boekje van monnikenfabriek, 't welk meermaals gedrukt is, onder den titel: »*Een suverlijck Exempel, hoe dat Jesus een Heijdensche Mughet, een Soudaens Dochter wechleijde uit haren lande;*" dienende om het kloosterleven aan te prijzen. Het onderwerp van het door Snellaert medegedeelde lied, schijnt uit dit boekje getrokken te zijn.

J. L. A. I.

Rijmbijbel der Waldenzen. (vgl. XV, bl. 202). Zekere priester, Stephanus de Evisa genoemd, werd door Petrus Waldus gebruikt om uit het Latijn in 't Fransch de vier Evangeliën, met de andere boeken der Heilige Schriftuur, en de merkwaardigste gezegden der oude leeraren, in de XII[de] eeuw zoo hooggeacht, omtrent den jare 1160, ten deele in het Provencaalsch, ten deele in het Piemontsch over te zetten; welke arbeid, volgens Jac. le Long, Biblioth. Sacra, niemand vóór hem heeft ondernomen. Verscheidene oude exemplaren met de hand geschreven, worden in voorname bibliotheken, voornamelijk in Frankrijk gevonden; en dat deze overzetting mede *berijmd* is geworden, blijkt uit de exemplaren die in de bibliotheek van Colbert, en in die van den kardinaal du Bois, te 's Gravenhage in 1725 verkocht, voorhanden waren, en uit het exemplaar dat in de bibliotheek der hoofdkerk van Tours berust.

De Historia Scholastica van Petrus Comestor, opgesteld omtrent den jare 1150, is *de boec*, waaruit Maerlant grootendeels zijne berijming putte, en zijn Rijmbijbel *de eerste vertaling* van bijbelsche schriften in het Nederlandsch. Deze Rijmbijbel is nimmer gedrukt geworden,en de afschriften die ik vermeld heb gevonden, zijn de volgende:

»De soo genaamde *Bijbel der Waldensen*, beschreven in de XIII[de] Eeuw, in oud *Nederduyts Rijm;* waarvan Boxhorn, Brand en Pars vermelden, als geheel wat raars. Dese rijm is ouder als die van Melis Stoke. *Codex nitide compactus, MS. in Charta, cum litt. & lineis rubris.*" Berustte in de bibliotheek van ds. A. ABERTHOMA, te Leiden in 1724, en later in die van I. le Long, te Amsterdam in 1744 verkocht.

»Een *Nederduitsche Bijbel* in *Rijm* geschreven op Maegde Parkement, door Jacobus van Maerlant, versiert met schoone Miniaturen, in den jaare 1270." Berustte in de bibliotheek van ds. Johannes van Es te Leiden in 1730, en later in die van I. le Long, te Amsterdam 1747 verkocht.

»*Bijbel*, in oud *Nederduitsch Rijm* door Jacob van Maerlant, op Perkament. Met Figuren." Op 't eerste blad schreef Simon van Leeuwen, substituut griffier van den hoogen raad van Holland, Zeeland en Westfriesland: »Dat donat Jano Wourdano, Praeceptori quondam suo, Simon van Leeuwen. J. C. (1657.) Ut vero antiquitatis antistiti & cultori perpetuo." Berustte in de bibliotheek van Albertus Bentes, te Amsterdam in 1702 verkocht; als toen gekocht door ds. Florentius de Bruin te Gorinchem, en in 1726 berustende bij dr. Franco de Bruin, Flor. fil. te Amsterdam.

»Historie des Bijbels, in vyf en dertig duysend oude *Nederduytse Veersen*, en versiert met verscheijde antique Miniaturen. Manuscript op Perkement." Berustte in de bibliotheek van Albert Bosch te 's Gravenhage, in 1729 verkocht; en als toen gekocht door Jacobus Marcus.

»*Bijbel, in oudt Nederduytsch Rijm* door Jacob van Maerlant, op Perkement, volschreven Sondag na Vrouwen Ligtmisse A°. 1393." Berustte in de bibliotheek van Albertus Bentes, te Amsterdam in 1702 verkocht; en als toen gekocht door den boekverkooper Jan de Wees.

»*Bijbel in Dichte*, geschreven door eenen Munnik, A°. 1453. Verbonden te *Antwerpen* door Peeter Oris, 6 Maart 1622." Berustte bij ds. Adriaan van Boscheiden te Leiden.

»*Bijbel, Nederduytsch, op Rijm;* seer oudt, en curieus, op Perkament geschreven." Berustte in de bibliotheek van den boekverkooper Frans van der Plaats, te Amsterdam in 1715 verkocht; als toen gekocht door den graveur Jan Goeree, overgedaan aan Matthias Rover, uit wiens bibliotheek, te Leiden in 1729 verkocht, hetzelve is gekocht geworden door Balthazar Huijdecoper te Amsterdam.

»*Bijbel*, in oudt *Nederduytsch Rijm*, door Jacob van Maerlant, op Pampier geschreven." Berustte in de bibliotheek van Albertus Bentes, te Amsterdam in 1702 verkocht; en als toen gekocht door van Castricom.

»Een oudt Boek, net geschreven op Perkement, in Rijm. Handelende van Historien uijt het Oude en Nieuwe Testament met eenige Leersame Verklaringen." Berustte in de bibliotheek van den raadpensionaris Johan de Wit, te Dordrecht in 1701 verkocht.

Ook in het Hoogduitsch zijn de bijbelsche boeken berijmd geworden. Volgens P. Lambecius, Comment. de biblioth. Caes., berust in de bibliotheek te Weenen een exemplaar der Evangeliën en Apostelen, berijmd in het jaar 1210 en geschreven op perkament; zoo mede aldaar, te Augsburg en elders de bijbelsche geschiedenissen des Ouden Testaments, omtrent het jaar 1250, berijmd door Rudolff van Hohen-Ems, op bevel van koning Koenraad, zoon van Frederik II; en volgens J. le Long Biblioth. sacra, een dergelijk exemplaar in de bibliotheek te Wolfenbuttel.

J. L. A. I.

[Maerlants Rijmbijbel is uitgegeven door J. David, Brussel 1858, 1859, 3 dln. Slechts enkele hss. zijn bij deze uitgave gebruikt. Het getal van handschriften en fragmenten van handschriften die er van Maerlants Rijmbijbel bestaan is groot, grooter dan van eenig ander oud Nederlandsch werk.]

Vaderlandsche Chocolaad. (vgl. XVII. bl. 170). De welbekende uitgever van dit werkje is de tooneeldichter J. Nomsz.

—N.

Beschrijving van Nederland door Duitschers. (vgl. XVII. bl. 364). »Wie kan mij iets mededeelen aangaande de volgende werken:

1°. Vertraute Briefe während" enz., vraagt Max.

Bij 't lezen van die vraag speelden mij nagenoeg de volgende gedachten door het hoofd: »Vrij zonderling, dat »iets mededeelen"; in allen gevalle zeer onbepaald; wist ik maar wat Max wil, misschien zou ik hem wel kunnen helpen. Bedrieg ik mij niet, dan bevindt zich 't eerstgenoemde werk in mijn bezit, alsmede eene hollandsche vertaling." Dat, vrager, dacht ik bij 't lezen uwer vraag.

Met weinig moeite vond ik de Vertraute Briefe en in hunne nabuurschap de hollandsche vertaling, getiteld: *Herinneringen van*

den Baron Strick van Linschoten, naar het Hoogduitsch bewerkt door een Staatsman, Amst. A. H. van Gorkum 1857. Spoedig begon ik het te doorbladeren, hier en daar met behulp van een vouwbeen, en even spoedig bemerkte ik dat de vertaling op sommige plaatsen aanmerkelijk verkort was.

In de Haarlemer courant van 19 maart 1860 staat de volgende annonce: »Herinneringen van den Baron Strick van Linschoten, 2 dln. *f* 2,50 vroeger *f* 6,90. Dit werk aanvangende met de Bataafsche Republiek en eindigende met de regering van Koning Willem II, bevat eén aantal min bekende bijzonderheden, betreffende de merkwaardigste gebeurtenissen, welke in ons vaderland hebben plaats gegrepen, alsmede zeer interessante karakters, schilderingen en anecdoten der mannen, die de teugels van het bewind voerden, of daarmede in betrekking stonden, terwijl de plaatsbeschrijving der voornaamste steden van ons vaderland eenig kan genoemd worden. De aflevering zal à contant en op franco aanvrage geschieden door J. H. van der Beek, Reguliersbreestraat te Amsterdam." Voor zoo ver ik over 't werk kan oordeelen, wordt deze lofspraak allezins geregtvaardigd door den merkwaardigen inhoud. De stijl is boeiend en rijk aan afwisseling, overal daar waar de schrijver zijne lezers de verschillende musea onzer steden binnenleidt.

J. W. P.

VRAGEN.

54. **Spieghel der Behoudenisse.** Sommige schrijvers o. a. Paeile, van wiens werk Sur l'Invention de l'Imprimerie thans na verloop van reeds 9 jaren het niet overbodig schijnt geacht te worden nog eene hollandsche vertaling te geven, met weglating evenwel van een fraai facsimile, en ik meen ook Aug. Bernard, hebben als een argument ten voordeele der te Haarlem uitgevonden boekdrukkunst aangevoerd »que la Hollande est le pays où les exemplaires du Speculum existent en plus grand nombre." Dit argument, zoo het er een is, begint zekerlijk gaandeweg in waarde te verminderen, nadat het

ex. te Hoorn verbrand, en dat van de bibliotheek van Enschede, helaas! benevens zoovele andere merkwaardigheden insgelijks voor Holland zoo goed als verloren is. Weet iemand mede te deelen of hier te lande, behalve op de Koningl. bibliotheek te 's Gravenhage en op het stadhuis te Haarlem, nog exemplaren van dat merkwaardigste incunabel aanwezig zijn?

U—H.

55. **Adrianus Romanus.** In de bekende Gedenkschriften of Historiettes de Tallemant des Reaux, spreekt deze schrijver van zekeren beroemden mathematicus, genaamd François Viète (geboren 1549 † 1604) en verhaalt voorts het volgende: »Ten tijde van Hendrik IV vervaardigde een Hollander, genaamd Adrianus Romanus, een geleerd mathematicus, maar niet zoo geleerd als hij zelf dacht, een boek, waarin een voorstel voorkwam, dat hij tot oplossing gaf aan alle mathematici van Europa. Op eene plaats van zijn werk noemde hij alle beroemde mannen in dat vak op, maar rekende er geene te bestaan in Frankrijk. Eenigen tijd daarna bragt een ambassadeur van H.Hoogmogenden een bezoek aan den koning te Fontainebleau. Deze vond er genoegen in, hem alle merkwaardigheden te doen zien, en noemde hem ook de uitstekende mannen van zijn koningrijk in elk vak op.

Maar, Sire! zeide de ambassadeur, uwe majesteit heeft geene mathematici, want Adrianus Romanus vermeldt er geen in zijn catalogus.

Zeker, zeker, antwoordde de koning; ik heb een voortreffelijken. Men ontbiede Viète.

Deze kwam. De ambassadeur had onderwijl het boek van Adrianus Romanus doen halen. Men vertoonde nu het voorstel aan Viète, die zich daarmede dadelijk bij een der vensters van de galerij bezig hield, en nog vóór dat de koning vertrok was hij met twee oplossingen gereed..... De ambassadeur zond deze aan Adrianus Romanus, die zich aanstonds gereed maakte om Viète te gaan bezoeken. Te Parijs aangekomen verneemt hij, dat Viète naar Fontenay is vertrokken. Te Fontenay zegt men hem, dat Viète op zijn buitenverblijf is. Hij wacht eenige dagen en verneemt toen, dat hij weêr naar de stad gegaan is. Romanus laat nu een voor-

stel achter. Viète lost dit op. De Hollander keert terug en is zeer verwonderd. Hij neemt nu het besluit het uur van Viètes middagmaal af te wachten. Viète komt terug. De Hollander omhelst hem, liggende op zijne knieën. Viète rigt hem, geheel beschaamd, op en bewijst hem duizend vriendelijkheden. Zij gebruiken zamen het middagmaal en Adrianus Romanus blijft zes weken onafgebroken bij hem. [1])

Wij vragen nu, is hier te lande van dien Adrianus Romanus meer bekend? Hoe heet het werk, waarin die beweerde onoplosbare solutie voorkomt? Wie was de ambassadeur, van wien hier sprake is?

U. J. I. D. NEPVEU.

56. **Zinspreuken.** Ten einde eene verzameling van zinspreuken zooveel mogelijk te completeren doe ik een beroep op de lezers van dit tijdschrift, mij — voor zoo verre men daartoe in staat mogt zijn — wel te willen opgeven van wie de volgende afkomstig zijn.

Elck kan falen. Na 't suyr het soet. Selden F. N. (effen). Maugré envie.	Navorscher 1867.
Fideliter. Rust baart lust.	Caartboek van Willem Barentz.
Schaemt u niet te beteren. P. H.	Reis van Jan Huygens van Linschoten.
Hout en wint.	Spiegel der Zeevaert van Lucas Jansz. Waghenaer.
Plomp sonder argh. Dient om beter. E. D. Liefde verwint sterckheyt. Die faelt mach keeren. 'T is verkeert.	Bredero Liedboek en Apollo of Gesang der Musen.

[1]) Ed. de Bruxelles 1834, tome II, 47—49.

Na de doodt jonck spruyten.
Sondich is de mensch P. V. Z.
Na hoop volght wel jonst.
Bedenckt u 't is tijdt.
Deughd verwint.

Bredero Liedboek
en
Apollo of
Gesang der Musen.

Welke Philips van Croy, hertog van Aerschot had tot zinspreuk Nescit labi virtus? Onder een gedicht op P. V. H., Pieter van Hoon, raad van Indië, uitgegeven door Johannes van den Eede, boekdrukker te Batavia 1675 staat:

Hoe meerder druck
Hoe blijder leven.

Kan dit de spreuk van van den Eede zijn geweest?

In den voorgevel van het nu afgebroken wordende weeshuis te 's Gravenhage staat, onder het wapen, waarin D. A. H., de spreuk: Lijd en Mijt. Is hiervan den oorsprong bekend?

LABORANTER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Drukken met losse muzijknoten. (XVIII. bl. 39, vr., vgl. bl. 169).

— —
— — — — — — — — — — Die Erfindung der Buchdruckerkunst in der ersten Hälfte des funfzehnten Jahrhunderts wurde für die Musik eben so wohlthätig, als sie es für andere Wissenschaften geworden ist. Sie dehnte sich bald auch auf die Verbreitung der damals am meisten geachteten Notenwerke aus, fing zwar est gegen Ende des Jahrhunderts damit an, bedurfte aber kaum funfzig Jahre, um so weit zu kommen, ganze Sammlungen von solchen Compositionen verbreiten und auf die Nachwelt bringen zu können. Das Diffinitorium des Tinctors von 1483, welches wahrscheinlich die erste gedruckte musikalische Schrift ist, hat noch gar keine No-

ıen, des **Hugo von Reutlingen** Flores musicae omnis cantus Gregoriani vom Jahr 1488 hingegen schon eine grosse Menge der selben, jedoch noch keine Figuralnoten. Die ältesten Figuralnoten, so weit sich an den auf unsere Zeiten gekommenen Werken urtheilen lässt, finden sich in **Gafors** Practica utriusque cantus vom Jahre 1496. Sie scheinen aber in Holz geschnitten zu seyn, wie sich aus der Plumpheit und Verschiedenheit der Grösse der selber vermuthen lässt. Erst im Anfange des sechzehnten Jahrhunderts scheint man darauf gekommen zu seyn, ordentliche Typen für Figuralnoten zu erfinden. Man schreibt diese Erfindung dem *Ottavio Petrucci* da Fossenbrone zu (Ottavio de Petrucci, Uomo di grand' ingegno, il quale fu il primo inventore di stampar la Musica. *Adami* da Bolsena Osservazioni etc. pag. 100.), welcher schon 1503 einige Missen von *Pierre de la Rue*, und 1508 Missen von verschiedenen Componisten (Missae diversorum Auctorum) zu Venedig gedruckt und öffentlich bekannt gemacht hat. In der zweyten Sammlung sind enthalten: Missen von **Josquinus**, die er für die päpstliche Kapelle zwischen den Jahren 1471 und 1484 componirt hatte, Missen von *Pierre de la Rue;* von **Anatonius Feum** oder *Fevin* (wie er von **Glarean** genannt wird), von **Robert de Fevin**, von **Pierzon**, von **Johan Mouton**, von **Obrecht**, **Philips Bassieon**, **Brumel**, und **Gaspar** oder **Gaspard**. Im Jahre 1513 ging **Petrucci** nach seinem Geburtsort Fossembrone im Kirchenstaat zurück, und erhielt vom Papste **Leo X** ein Privilegium auf zwanzig Jahre, wodurch er berechtigt wurde, binnen dieser Zeit ganz allein Figuralcompositionen und Orgelstücke drucken zu dürfen. Das Privilegium is vom Cardinal **Bembo** unterzeichnet. Hierauf erschienen im Jahre 1515 und 1516 drey Bücher von den Missen des **Josquinus** zu Fossembrone, sodann im Jahre 1519, vier Sammlungen von lateinischen Motetten mit vier und fünf Stimmen deren vorzüglichste Componisten **Josquinus**, **Carpentras**, **Mouton**, **Adrian Willaert**, **Constantius Feste** etc. sind. Diese Sammlungen sind jetzt sehr selten geworden, und vielleicht bloss noch in einigen der alleraltesten Bibliotheken in Europa vorhanden. Von der Beschaffenheit dieses ersten Druckes in Figuralnoten wird uns nichts gesagt; indessen ist zu muthmassen, dass er, wie alle erste Versuche, noch sehr unvollkommen gewesen seyn wird. Das päpstliche Pri-

vilegium scheint aber in der ganzen Christenheit die bestimmten zwanzig Jahre hindurch seine volle Gültigkeit gehabt zu haben; denn bis nach Verlauf dieser Jahre findet man nicht, dass irgendwo in Europa eine ähnliche Sammlung von Figuralcompositionen veranstaltet worden wäre. Dagegen waren aber die Notentypen in einigen musikalischen Lehrbüchern Deutschlands schon im Jahre 1532 so sauber und scharf, dass man sich wundern muss, wie in so kurzer Zeit ein so hoher Grad von Vollkommenheit hat erreicht werden können. Das erste musikalische Werk, welches mit so saubern Figuralnoten gedruckt worden, scheint das Opusculum rarum ac insigne rerum musicarum von Johann Frosch aus Strasburg zu seyn, wo es auch bey Peter Schöffer und Matthias Aijiatius gedruckt ist. Wenigstens ist mir kein älteres von dieser Art zu Gesicht gekommen. [1]) So wie man nun einmal auf diesen

---

[1]) In Denis Buchdruckergeschichte Wiens wird folgendes ältere Werk von dieser Art angezeigt: Opusculum Musices perquam brevissimum: de Gregoriana et figurativa, atque Contrapuncto simplici percommode tractans: omnibus cantu obletantibus utile, ac necessarium, per Simonem Brabantinum *de Quercu,* Cantorem Ducum Mediolanensium confectum. Mit folgenden Versen:

Quem sacra Castalio delectat Musica Phoebo,
Et teneros dulci reddere voce modos,
Hunc legat et suavi cantabit blandius Orpheo;
Insanas poterit ducere et ipse feras.

Das werk hat viele Notenschemen (wahrscheinlich in Holzschnitten) und schliesst Impressum Viennae in Officina honesti et providi viri Joannis Winterburg. 12 Kalend Junii: ab anno virginalis partus 1509, 4. Andere Litteratoren kannten nur die Ausgabe von 1518 und 1516, die ein zu Landshut gemachter Nachdruck seyn soll. Der Verf., welcher eigentlich von der Eycken hiess, war nach Foppens Bibl. Belg. P. II p. 1102 Zu Mailand in grossem Ansehen. (Valuit gratia apud Mediolanenses.) Seine Herzoge waren Maximilian und Franz Maria Sforza, die ihr Vater Ludwig Maria zum Kaiser Maximilian nach Wien geschickt hatte, als ihm die Franzose Mailand entrissen, und wovon der zweyte sogar das Rectorat der Wiener Universität annahm. Van der Eycken wird vermuthlich dem Kaiser selbst angenehm gewesen seyn, der nach Cuspinian (vita pag. 494). Musices singularis amator war, und der ersten Meister von aller Art an seinem Hofe

Weg gekommen war, und durch das päpstliche Privilegium nicht mehr gehindert wurde, fing man bald in Deutschland, Frankreich, Italien und in den Niederlanden an, einen häufigen Gebrauch von dieser Erfindung zu machen, und ganze Sammlungen von Compositionen nicht nur der damals lebenden, sondern auch schon lange verstorbenen Meister, deren Andenken noch nicht erloschen war, zu veranstalten. Zu Nürnberg kam schon 1537 eine solche Sammlung unter dem Titel: *Novum et insigne opus musicum sex, quinque, ac quatuor vocum, ex praestantissimis hujus artis magistris collectum* etc. heraus. In den übrigen Europäischen Ländern sind ähnliche Sammlungen um einige Jahre später erschienen. Am frühesten sind die Niederlande nachgefolgt, wo schon im Jahre 1544 eine Sammlung alter französische Compositionen mit fünf und sechs Stimmen gemacht und zu Antwerpen gedruckt wurde. —

Allgemeine Geschichte der Musik von Johann Nicolaus Forkel, Doctor der Philosophie und Musikdirector in Göttingen, zweiter band. Leipzig, in Schwickertschen Verlage, 1801. Pag. 518, § 37.

Silhouetten van utrechtsche studenten. (XVIII, bl. 99, vr. 24). Henricus Menso, Med. Stud. anno aetatis 19. Ultraj. 1810. Deze was vóór den jare 1840, lid van de Tweede kamer der St. Generaal. Hij woonde te Wijk bij Duurstede.

L. B.

---

hatte. (Q u o d v e l h i n c m a x i m e p a t e t, q u o d n o s t r a a e t a t e m u s i c o r u m p r i n c i p e s o m n e s i n o m n i g e n e r e m u s i c e s, o m n i b u s q u e i n s t r u m e n t i s i n e j u s c u r i a v e l u t i i n f e r t i l i s s i m o a g r o s u c c r e v e r i n t. S c r i b e r e m c a t a l o g u m m u s i c o r u m q u o s n o v i, n i s i m a g n i t u d i n e m o p e r i s v e r e r e r.) Dass sich Cuspinian doch nicht hätte abhalten lassen, dieses Verzeichniss zu schreiben.

Uebrigens sind in Deutschland mehrere schon frühe gedruckte Werke mit Figuralnoten vorhanden, als von Cochläus (Nürnberg 1512 etc.). Die Noten sind aber in Holz geschnitten und meistens sehr schlecht und undeutlich. In einem noch ältern zu Cölln im Jahre 1501 gedruckten Werk von Wollick oder *Wollius* sind die Figuralnoten sämmtlich weggelassen, und nur die leeren Linien vorhanden. Um diese Zeit scheint es also noch an solchen Typen gefehlt zu haben.

VRAGEN.

57. **Portret door Frans Hals.** Den 3den sept. 1867 is op de verkooping van schilderijen van den heer Stokbroo te Hoorn onder n°. 69 eene schilderij van Fr. Hals verkocht, voorstellende eene lachende vrouw ten halven lijve met een uil op den linker schouder; zij heeft met de regterhand het oor van eene tinnen bierkan omvat: kleeding, eene losse witte klapmuts en dito kraag, bombazijnen jak van paarsachtig bruine kleur: breed en meesterlijk van behandeling en van die vlugge en bewonderswaardige manier, waarin het talent des meesters zich in volle kracht vertoont. Achter op het spieraam staat: Hille Bobbe van Haarlem fecit Frans Hals, h. 78, br. 67 d. doek. Deze schilderij is thans het eigendom van den heer B. Suermondt te Aken. L. B. Coclers heeft ons in zijn welbekend prentje naar F. Hals eene dergelijke voorstelling gegeven onder den naam van Babel van Harlem (sic) met een tweeregelig holl. vers, dat ons geene inlichting geeft wie zij geweest is. Hoezeer nu dat prentje van Coclers en de photographie van de schilderij van den Heer Suermondt nog al eenig verschil opleveren, is het ontegenzeggelijk dat hier dezelfde vrouw bedoeld wordt. Ik vraag nu, in aanmerking nemende het verschil in de voorstelling, is het ook bekend of Fr. Hals haar tweemaal geschilderd heeft? en wie is zij geweest? Haar naam is zelfs in Haarlem niet meer bekend. W.

58. **Portret van Meyer.** In den beschr. portrettencatal. van Fr. Muller word Meyer, juwelier te Amst. (omstreeks 1680 à 90) onder n°. 3614*a* als volgt beschreven. »Kniestuk links, in huisjapon, achter »hem een gordijn, zittende voor eene tafel, waarop een parelsnoer, »opengeslagen boek en globe, in de regterhand een goudschaaltje, »waarop hij diamanten weegt. Met 2 regels geschreven lat. vers: »*Meyerus gemmis pretium.*, enz. Zw. kst. zond. eenigen naam van »persoon of graveur. fol. *Zeer zeldzaam.*"

Bij deze beschrijving wil ik voegen dat op mijn fraai exemplaar het 2 regelig *niet geschreven* maar *gedrukt* lat. vers van den volgenden inhoud is: *Meyerus gemmis pretium disponit et auro. Nullo taparii qui petis est pretio.* De kapitale M. van den naam Meyerus is zoo

in een gevlochten, dat men geneigd is W. Meyerus te lezen, evenwel op de leuning van de stoel staat Cornelis Mayer. Ook leest men op het opengeslagen boek *Al ist niet 't is niet al niet.* Deze fraaije zw. kst. heeft geen naam van graveur, maar op mijn exemplaar staat met een oude hand geschreven B. Vaillant inven^r^ et fec. 1671. Achter het portret heeft men nog aangeteekend, woonachtig te Amsterdam, uitvinder van de waarde der juweelen.

Vooreerst vraag ik eene vertaling van het latijnsche vers, waarvan ik de tweede regel niet begrijp, en ten anderen wie kan mij iets meer van dezen Meijer mededeelen? W.

59. **G. C. Rombach.** De ondergeteekende vraagt beleefdelijk of er ook iemand is, die hem kan en zou willen mededeelen den juisten dag en datum en de plaats, waar de groote tooneelkunstenaar Gerrit Carel Rombach geboren en overleden is; eene opgave van de rollen, waarin zijn genie op het helderste uitblonk en verder eenige bijzonderheden betreffende zijn tooneelloopbaan? P. P.

60. **H. H. Quiter.** Ik heb mij al meermalen bemoeid omtrent den persoon van den oostfrieschen graveur en teekenaar H. H. Quiter. Hij werkte in de laatste helft der 17^e^ eeuw en wel in zwarte kunst. (Zie Nagler, Künstler Lexicon XII, 177.) Zijne portretten zijn niet onverdienstelijk. Zijn hoofdwerk geeft Nagler t. a. p. aldus op:

Eine Folge von Bildnissen der Gesandten auf dem Friedenscongresse zu Nimwegen, 28 blätter, folio.

Eenige derzelve heb ik 't geluk te bezitten, als Willem III, prins van Oranje, A. Bevilaqua, pauselijk gezant, J. Hoëgh en A. baron von Aldenburg, deensche gezanten, Bened. Oxenstierna uit Zweden, L. de Charneux uit Luik, L. Jenkins uit Engeland, J. P. Olivecrans uit Zweden, S. Rachelius uit Holstein, Willem van Haren uit Nederland. Heeft de verzameling eenen titel, als werk?

Quiter leefde achtereenvolgens te Keulen, te Bremen, te Kassel, van den jare 1620 of 1630 tot 1710.

Wie toont mij de portretten van de overige gezanten die aldaar tegenwoordig geweest zijn; of, wie wil ze mij alle leeren kennen? en welk bezitter van dit zoo zeldzaam voorkomend plaatwerk wil het mij voor korten tijd ter inzage verschaffen? Hij zou mij bijzon-

der verpligten. Zelfs aanwijzing waar het te zien zoude zijn, zou ik op prijs schatten.

Leiden, BODEL NIJENHUIS.

61. **Cornelis Troost**, geb. 1697, overl. 7 maart 1750. (Zie van Gool II dl.) Aldaar wordt echter niet opgegeven wie zijne ouders waren noch de naam van zijne vrouw.

Uit geschrevene aanteekening van Corn. Ploos van Amstel, zijn schoonzoon, is ons gebleken dat zijne vrouw heette Maria van der Duijn en dat hij vijf dochters heeft nagelaten.

Deze Corn. Ploos van Amstel trouwde 14 mei 1758 met Elisabeth Troost, zooals hij schrijft: »toen oud wordende op den 17den Nov. 28 jaaren." Zijn jongste broeder Jacob P. v. A. was in 1779 met Sara Troost getrouwd.

Wie waren de ouders van C. Troost en van zijne vrouw? tot welke familie v. d. Duijn behoorde zij? Welke wapens voerden zij?

K. V. S.

62. **Portretten van zangeressen of actrices.** Ik kome met de portretten van vier duitsche dames op de proppen, om door anderen te vernemen, of zij als zangeressen, of actrices, zich in ons vaderland hebben doen hooren. De eerste is Maria Taglioni, borstb. lith. van Soetens. De 2e Henriette Nissen, van welke P. Blommers een gelith. portret heeft geleverd. De 3e Charlotte Erfurt, borstb. naar C. C. A. Last, lith. van P. Blommers te 's Gravenhage. De 4e Anna Sontag; ten halven lijve, fraaie gravure van H. Robinson.

J. C. K.

63. **Een middag op Boschwijk.** Voor mij ligt een plaatje met het onderschrift: »Een middag op Boschwijk in 1806." Boschwijk is de lustplaats digt bij Zwolle, van den beroemden dichter Rijnvis Feith. Er zitten vijf heeren aan eene ronde tafel, bedekt met boeken en papieren. De oude bard is kenbaar, door 't laatste portret dat van hem het licht zag. Aan zijne groene zijde zit een gedecoreerd heer, met een lange goudsche pijp, met tabakspot en komfoor naast zich, denkelijk een dominé die boven de anderen het voorregt geniet, aan Nicot zijn offer te brengen. Alle vier zijn mij onbekend;

doch de zeer verschillende gelaatstrekken, doen mij vermoeden, dat het geene fantasiebeelden zijn, maar geletterde mannen van dien tijd. — Ik deel deze beschrijving mede, in de hoop dat ik door middel van den Navorscher, tot de bekendheid gebragt worde met de vier heeren, die den ouden bard een bezoek brengen; waardoor het gesteendrukte plaatje van C. W. Mieling voor mij in belangrijkheid zou winnen.

J. C. K.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van bl. 176.)

I.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Îb.	
Ibele.	Ibeltje.
Ide.	Ida.
Idde.	
Ids.	Idske, Idskje.
Idske.	
Idsert.	
Ie.	
Îf, Ivo, Ief.	Îfke, Iefje.
Ige.	Îg, Ieg.
Igle.	
Ignatius.	
Igram.	
Ike.	Îk.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Ile.	
Îltje.	
Iman.	
Imbert.	
Ime.	Îmkje.
	Imme, Imke, Immetje.
Imel.	Imeltje.
Îmke.	
Ine.	
	Ingetje.
Ingel.	
Înke.	
Inne.	
Inse.	
Înse.	Înskje.
Inte, Intet.	
Înte.	
Intje.	Intje.
Întse.	Întske.
Ipe.	Îpkje.
Îpke.	
Ipke.	
Ippe.	
	Isabella.
Îsbert.	
Îsbrand, IJsbrand.	
Ise.	
Îske.	Îskje.
Îsnoud.	
Israël.	
Itse.	
Îtsen.	Îtske.
Ite.	Îtje.
Ivo.	
Izaäk.	

(*Wordt vervolgd.*)

Hugenoten, (vgl. XVI bl. 376; XVII bl. 313, 372).. Omtrent den oorsprong van het woord *Hugenoten* vindt men het in het werk: Histoire de la Bastille par M. M. A. Arnauld, Alboize du Pujol et A. Maquet (T. II, p. 181—184).

On a beaucaup discuté sur l'origine du mot huguenot, donné en France aux sectateurs des doctrines de la réforme; toutes les suppositions ont été mises en avant et repoussées tour à tour. On prétendu que ce nom de huguenot tirait son origine de ce que les protestants de France se tenaient pour la posterité de Hugues Capet, contre les prétentions de la maison de Guise, qui voulait arriver à la couronne par les droits du sang de Charlemagne. C'est l'opinion exprimée par Guy Coquille, dans son Dialogue sur les causes des misères de la France.

»On mit en vogue le mot de huguenot, nom de faction, comme pour représenter qui l'un des partis soustenoit le droit que la lignée de Hugues Capet avoit à la couronne, transmis à ses successeurs; et pour opposer à l'autre parti que l'on disoit soustenir que Hugues estoit usurpateur de la couronne, et que de droit elle appartenoit aux successeurs de Charlemagne."

On lit en effet dans Mézeray et d'autres historiens, que les protestans firent plusieurs livres pour soutenir les droits à la couronne du roi de Navarre et du prince de Condé, descendus de Hugues Capet, contre ceux qui soutenaient les droits des princes de Guise comme descendus du sang de Charlemagne et des rois de la race, et que cela fut cause que les guisards appelèrent par raillerie les protestants: huguenots.

Villaret a rattaché l'étymologie du mot de *huguenot*, au nom de *Hugues* Aubriot, condamné pour crime d'hérésie et d'impiété. »C'est de ce prévôt de Paris, dit-il, tome II, page 269 de son Histoire de France, que les hérétiqnes out été appelés *huguenots*, dénomination injurieuse dont on commença des lors à se servir pour désigner en France les ennemis de l'Église."

Il est certain qu' à ne considerer que la probabilite tireé de la ressemblance des mots, l'étymologie qui fait dériver *huguenots* de *Hugues*, n' a rien qui blesse le bon sens et la vraisemblance. Mais ainsi que l'observe judicieusement M. Léon Mar'iney, auteur d'un poëme dramatique sur Caboche, remarquable surtout par des notes

savantes; »Hugues Aubriot n'avait rien écrit, rien prêché qui pût attester une doctrine contraire à la foi reçue. D'ailleurs, quand Luther vint, qui se rappelait la comdamnation du prévôt de Paris? Qu'on remarque que pres d'un siècle et demi sépare les deux époques."

Il n'y a peut-être là qu' une espèce de jeu de mots qui se présentait naturellement. Mais il faut avouer que les autres étymologies n' ont rien de bien concluant. Garnier, historiographe du roi, dit en racontant les événements du règne de François II; »C'est de ce voyage de la cour à Tours qu'il faut dater l'usage du nom ridicule de *huguenots*. En voici l'origine: Il y avoit à Tours une porte antique flanquée de tourelles, qu' on nommoit la porte Hugon, et qu' on disoit avoir été bâtie du temps de Charlemagne par un roi ou un comte de ce nom. La crédulité vulgaire avoit fait de ce Hugon un revenant qui se promenoit toutes les nuits à cheval dans ce quartier, et battoit ceux qu'il rencontroit; les mères se servoient de ce nom pour inspirer de la terreur à leurs enfants. Comme c'étoit dans ce lieu redouté que s'assemblèrent nuitamment à Tours les premiers réformés, on les appela *huguenaux* ou *huguenots*. La cour trouva ce nom plaisant et l'adopta. Les reformés, qui le regardèrent d'abord comme une injure, s'y familiarisèrent avec le temps, et parurent même s'en glorifier, en lui donnant pour origine leur attachement pour la postérité de Hugues Capet, que les princes Lorrains, qui se disoient descendus de Charlemagne, vouloient anéantir."

Moréri fait un autre conte:

»Une harangue du parti des réformés commençoit par ces mots: *Huc nos venimus.....* Des Allemands furent surpris après la conjuration d'Amboise; on leur demanda d'où ils étaient: comme ils n'entendaient pas la langue, ils répondirent en latin les mêmes paroles: *Huc nos venimus*. Les courtisans, qui ne connoissaient pas le latin, dirent qu'ils étaient d'*huc nos*, de là *huguenots*."

»On croit, dit encore Moréri. et avec plus de raison, que ce nom vient du mot suisse *eidgenossen* on *eignos*, qui signifie *ligue* on *faction*. Ce mot s'est corrompu à Genève, d'où les religionnaires mêmes l'ont emporté en France."

Voltaire (Essai sur les moeurs, tome III) a adopté cette opinion: »Il y avait depuis longtemps dans la ville (Genève) deux partis,

celui des protestants et celui des romains; les protestants s'appelaient *egnots* du mot *eidgenossen*, *alliés* par serment. Les *egnots*, qui triomphèrent, attirèrent à eux une partie de la faction opposeé, et chassèrent le reste; de là vint qui les réformés de France eurent le nom d'*egnots* on *huguenots*, terme dont la plupart des écrivains français inventèrent depuis de vaines origines."

Ainsi d'un côté une synonymie presque complète, mais que les faits ne confirment pas, ou qui s'appuie sur des anecdotes sans authenticité: de l'autre, une étymologie forceé de mots corrompus par supposition, et sans preuve positive de l'altération qu'on leur fait subir. Combien de problémes historiques, plus importants n'ont pas reçu d'explication plus satisfaisante! F. V. A.

Kakographie. (Vervolg van bl. 181). Een echte zoon van dien stam, leefde en werkte hij ook te midden van dien stam en ten zegen daarvan.

Hij heeft de protestantsche kerk ten toon gesteld in hare leerstellige bevangenheid.

De natuur heeft ook een plaatsje voor 't viooltje, 't klokje en 't *maagdeliefje.*

De jonge meisjes in Europa die bij haar ouders wonen; kunnen, als zij het er op gezet hebben, wel in het geheim met heeren corresponderen, maar gemakkelijk gaat dat niet. Zij moeten dan den *suikerbakker* of boekverkooper uit de buurt in den arm nemen.

Een meester met twee hoofden en geen hart zou nog niet *eenmaal* voor kweekeling deugen.

Omdat 't zoo licht den schijn zou hebben dat zij de *aangelegenheden* van het onderwijs niet officiëel genoeg behandelden.

Hij had een *heele* zware bui van grootvader *te doorstaan.*

Door menige heldhaftige daad zochten de *verzettelingen* hunne verloren onafhankelijkheid te herwinnen.

De nieuwe bewoners, door dezelfde behoeften als de oude landzaten gedreven, namen de slechts *onderbroken* taak telkends weder op.

De opslag van hun helder blaauw oog was vrij en *onbevangen.*

De *tweekamp* werd door de wapenen beslist.

Welvarende handelsplaatsen lagen in zwarte puinen.

Omdat de geestelijken in 't algemeen *vrij zachter* meesters voor hunne onderzaten waren dan de waereldlijke heeren.

Wie onder al dit woelen en oorlogvoeren het meest leden, was het volk.

Anderen uit den Adel, om geld voor den grooten tocht benoodigd, verkochten hunne goederen met de daarbij behoorende eigenen.

Graaf Diedryk *nam* daar echter volstrekt geen vrede meê.

Graaf Diedryk de zevende toonde in 1195 aan Vlamingen en Westfriezen, dat hij *over* een wakker en moedig volk bestuurde.

De Hoekschen *delfden* het onderspit.

In Friesland, waar de inwendig teisterende tweespalt tusschen de edele Vetkoopers en de volksgezinde Schieringers slechts door twisten en oorlogen met de Bisschoppen van Utrecht en vooral met de Graven van het land, worden *onderbroken.*

Hij huwde de *verweduwlijkte* hertogin van Luxemburg.

De vuurwapenen werden reeds iets *bekwamer* ingericht.

Hoe bekrompen wij hunne opvatting en eenzijdig hunne richting ook mogen noemen, zij gaven te zien, te lezen, na te denken en alzoo verstandelijk te ontwikkelen.

De Noord-Hollanders en West-Friezen, aangevoerd door den *Monnickendamschen* Burgemeester Cornelis Dircksen.

Daar Requesens weldra overleed, werd des Konings *halve broeder*, Don Juan, tot zijn opvolger aangesteld.

Hij gaf hier evenwel geringe blijken van zijne *krijgskundige* bekwaamheden.

Opzichtens de godsdienstkwestie had zij weinig te doen.

De eenige waarachtige beproevingen welke ik te *doorstaan* had.

Een schoone verlaten prinses, wier grootste fout deze was, dat zij schooner, aangenamer en in elk opzicht een lieftalliger *verschijning* was dan hare grimmige tegenstandster.

Voor zijn blik, die zonder hartstocht onderzoekt en met des te meer belangstelling elke schakeering van der menschen streven nagaat, moest ook het in bont gewemel zich doorkruisend drijven en worstelen der engelsche partijen voor de eerste maal een vaster en nauwkeurig afgeronden vorm aannemen.

VRAGEN.

64. **Nederlandsche voornamen. Jerphaas.** Ik heb er onder mijne jongens een, die ik naar zijn grootvader den voornaam van *Jerphaas* heb moeten geven. Hoewel nu die naam in Gelderland (Betuwe) bij meerdere familiën gevonden wordt, en alzoo niet eenig of zeldzaam is, heb ik, wat mij lastig is in mijn gevoel, toch niet zijne beteekenis of afleiding kunnen te weten komen.

Zou de Navorscher mij ook op het spoor kunnen brengen? — Misschien is het eenvoudig; maar hoe dit zij, ik weet het niet en wilde het gaarne weten.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Bax, (vgl. A. R.; XIV, bl. 247; XV, bl. 251, 317; XVI, bl. 153, 320; XVII, bl. 218, 276; XVIII, bl. 56). Men kan niet te nauwkeurig zijn in het mededeelen van genealogiën. Daarom neem ik de vrijheid te doen opmerken, dat wanneer wijlen de predikant van Oostburg, Antonie Bax, in den Navorscher dl. XVIII bl. 58 gezegd wordt getrouwd te zijn geweest met de dochter van den predikant Prins, de naam van dien predikant was Petrus Wybrandus Prins, tot wien ik in geene de minste familiebetrekking stond.

IS. PRINS, Predikant.

Geslacht de Neufville, (vgl. XVII, bl. 286, 319). V. D. N. dank zeggende voor zijne mededeelingen, zoude het mij echter aangenaam zijn te vernemen, waar de door hem vermelde bruiloftszangen van 1724 en 1693 te vinden zijn.

DE N.

Geslacht Foccoma. (vgl. XVIII, bl. 374). X. vraagt naar de ouders

van Rudolph Marcus Foccoma, burgemeester van Kampen. Volgens aanteekeningen in mijn bezit waren het:

Ds. Johannes Foccoma, predikant te Kampen, geb. den.... overl. 23 junij 1690, gehuwd den 27 julij 1683 met Sara Doornik, geb. 11 april 1663, overl. 13 aug. 1720.

De namen der ouders van ds. Johs. Foccoma waren Rudolph Foccoma en Aeltje Bartels.

Sara Doornik was eene dochter van Marcus Doornik, en eene kleindochter van Willem Marcus, die even als zijn oudste broeder Herman, zijn geslachtsnaam in dien van Doornik veranderd had.

Rudolph Marcus Foccoma werd geboren 12 febr. 1682 en overleed zonder mannelijke nakomelingen 12 julij 1728. Deze jaartallen schijnen X niet bekend te zijn geweest. Omtrent de wapens door hem gevraagd kan ik geene inlichting geven.

JHM—f.

VRAGEN.

65. **De Wacker van Zon of van Zon.** Bestaat dit bij Kok (Vad. Woordenb. Bijvoegsel) beschreven geslacht nog? Is de oud-minister van Son, thans te 's Hertogenbosch (naar ik meen) van die familie?

O.

66. **Nederlanders door graaf Floris V of keizer Sigismund geadeld.** Zijn ook bekend of bestaan er lijsten van de personen of geslachten, die door graaf Floris V en later door keizer Sigismund hier te lande zijn geadeld?

Wie is zoo goed mij met eenige opgaven van dienst te zijn?

A.

MENGELINGEN.

Gedachten van vreemden over Holland en de Hollanders. (vgl. XVII, bl. 380 en vv.) De onbekende inzender kopieert eenige zinsneden van PILATI DE TASSULO, *Lettres sur la Hollande*, onder anderen ook de passage »d'une methématicienne, actuellement en Hollande, qui est la femme d'un ministre étranger, qui par un prodige extraordinaire reunit les qualités d'une dame amiable (aimable?) à la solidité et à la pénétration d'un algebriste." Zal dit niet doelen op de vorstin Dimitri Gallitzin, de groote vriendin van François Hemsterhuis? wier echtgenoot het russische Hof in den Haag vertegenwoordigde.

De inzender, zoo hij de *Nouvelle biographie générale*, T. 40. Paris 1862, p. 231 sv. inziet, zal daar een belangrijk artikel over dezen tyrolschen Italiaan aantreffen; P. de T. wordt er *publiciste Italien* genoemd, geb. te Tassulo bij Trente, 28 december 1733, overl. ter zelfder plaatse, 27 october 1802. Hij liet de zes laatste zijner talrijke geschriften, en daaronder zijne *Lettres sur la Hollande*, in 's Gravenhage drukken.

L. B.

Zonderlinge titels van boeken. (vgl. A. R.; XIII, bl. 237; XVII, bl. 64, 352). Den Engelsen bokkum, gebraden op een France rooster en gestookt met helsch vuer. Londen (?) 1688. 4°. V. O.

GESCHIEDENIS.

C. H. VER HUELL.

(Vgl. XVII, bl. 321; XVIII, bl. 34). Hetgeen ik had kunnen verwachten is gebeurd: er is een verdediger opgestaan van den man, dien ik bij het licht der geschiedenis heb veroordeeld en wiens gedrag volgens zijn edelen broeder zelven, Quirijn Maurits Rudolph Ver Huell, later directeur der marine te Rotterdam, en die bij Neêrlands herstelling met hart en ziel zich wijdde aan deszelfs belangen, door zijne uitlandigheid werd gewraakt. Ik wil daarom, wat ik omtrent den Pair de France schreef, met nadere bewijzen staven, wat vroeger niet in mijn plan lag en ook eigenlijk door mijn onderwerp niet werd gevorderd. Dit nog vooraf: het pseudonym Saxo Sylvius, waarvan ik mij van het ontstaan van den Navorscher áf heb bediend, en dat ik ook verder wensch te bezigen, dient niet om mijn waren naam daarachter te verbergen, die zal trouwens bij velen wel genoegzaam bekend zijn, maar tot afwering van nutteloos geschrijf. Doch thans ter zake. Mijne ongunstige beoordeeling van den franschen opperbevelhebber van den Helder in 1813 en 1814, berust 1°. op eigene herinnering uit dat tijdvak van 1806—1814, 2°. op de getuigenissen onzer vaderlandsche geschiedschrijvers, 3°. op het levensberigt van den Pair, toen nog in leven, te vinden in de Galerie historique des contemporains. Brux. 1820 en 4°. op Documens historiques et réflexions sur le Gouvernement de la Hollande, par Louis Bonaparte, ex-roi de Hollande. Brux. 3 tom. 1819—30.

Volgens mijne herinnering nu was het algemeene gevoelen, dat V. H. meer fransch- dan nederlandschgezind was; dat hij, al

vroeg in franschen dienst overgegaan, Napoleon en de fransche zaak ijverig bijstond en eindelijk de voornaamste aandrijver was, om in naam van het nederlandsche volk dien keizer om een koning te vragen, dien hij later heeft verraden.

Volgens den schrijver in de Contemporains was hij reeds voor 1795 in nederlandschen zeedienst, [1]) maar verliet dien ten gevolge der omwenteling van dat jaar, waarmede hij zich niet kon vereenigen. Hij bleef ambteloos tot 1804, toen Napoleon aan het nederlandsche gouvernement een bekwaam zeeofficier gevraagd hebbende, om het smaldeel onzer vloot te Boulogne te commanderen, daartoe werd aangewezen de oudere Ver Huell, maar deze voor die eer bedankende, zijn jongeren broeder aanbeval, die dat bevel op zich nam. Spoedig vertrok hij naar Frankrijk en klom, gelijk koning Lodewijk in zijne Documens opmerkt, in éénen dag van den rang van luitenant tot dien van vice-admiraal. Dapper hield hij bij Boulogne den roem onzer marine op, toen hij in het begin van 1806 eerst met eene bijzondere zending door den raadpensionaris naar Parijs gezonden werd, om Napoleons gezindheden aangaande ons land te toetsen, maar het droevige antwoord terugbragt, dat de keizer niet van zijn plan was af te brengen, om een prins van zijn huis aan het hoofd van ons land te stellen, zoo men het niet bij het keizerrijk wilde ingelijfd zien, en ten gevolge daarvan den last ontving, zich te voegen bij de staatsbezending, die te Parijs zoude zamenkomen, bestaande uit de heeren Gogel, Six, van Styrum en onzen gezant te Parijs, Brantsen. Omtrent deze bezending heerscht nog veel duisters, dat te eeniger tijd nog wel zal opgehelderd worden, b. v. van wie die heeren hunne instructien ontvangen hadden en welke haar inhoud en strekking was? Schimmelpenninck wilde de verantwoordelijkheid der beslissing niet op zich nemen, maar het volk, zoo als het bij zijne benoeming geschied was, zelf laten beslissen; en toen men dit te gevaarlijk achtte, onttrok hij zich en liet de zaak aan anderen over. Wie nu eigenlijk de benoeming der staatsbezending gedaan en het mandaat (werkelijk door Napoleon voorgeschreven) opgemaakt heeft, of het Wetgevend Ligchaam, of het Groot Besogne,

---

[1]) Zie dit nu nader bevestigd in den Navorscher van dit jaar, bl. 32.

of? hierover ligt nog een digte sluier. De man dien het gold, de prins zelf, betuigt, dat de zaak buiten zijn weten en zijnen wil is afgehandeld en dat toen zij was beklonken, hij formeel weigerde en eene andere bestemming verlangde, maar dat hij eindelijk aan de strikte bevelen zijns broeders moest toegeven. Kort hierop kwam Talleyrand, toen minister van buitenlandsche zaken, bij hem te St. Leu, en las hem daar in tegenwoordigheid van Hortense, het gesloten tractaat voor.

Op de vraag of hij het goedkeurde, antwoordde hij, dat hij dit op deze enkele lezing niet kon beoordeelen, maar dat hij zich hieromtrent op de wijsheid des keizers verliet, die zijne belangen wel zoude ter harte nemen. Dit had plaats 3 junij 1806. Talleyrand deelde hem verder mede, dat zijne benoeming tot koning van Holland drie dagen later zou plaats hebben. Dus als voortgedreven begaf hij zich, op eene gewone uitnoodiging, naar St. Cloud, zonder eenige verdere plegtigheid. Op dienzelfden dag werd de turksche gezant door den keizer in een plegtig gehoor ontvangen ter aanbieding van de rijke geschenken, die hij van den sultan had medegebragt. Eerst nadat dit was afgeloopen, werden de nederlandsche afgevaardigden binnen geleid, in wier naam de admiraal Ver Huell het woord voerde en Napoleon verzocht, dat het hem behagen mogt prins Lodewijk aan het hoofd te stellen van den nederlandschen staat.

Ik meende tot het doel van dit schrijven deze eenigszins uitvoerige uiteenzetting van een belangrijk feit noodig te hebben, om te doen zien, hoe reeds van het begin van dit tijdperk Ver Huell zich meer den gedienstigen aanhanger van Napoleon betoonde en diens broeder slechts beschouwde als den gereedsten weg tot eene latere inlijving, dan den vriend zijns konings en den beminnaar zijns vaderlands. In hoeverre Lodewijk hem zijn volle vertrouwen schonk, acht ik twijfelachtig. Merkwaardig althans is het volgende, kort na zijne komst hier te lande voorgevallen, hetwelk ik hem met zijne eigene woorden laat verhalen:

»L'empereur conseillait à son frère de ne point écrire aux cours etrangères; mais ce conseil ne fut point suivi.

»*Flessingue est indivis,* écrivait-il encore; *ainsi vous devez en retirer* »*l'administration hollandaise. Je ne veux pas d'autre commandant* »*que le mien. Je veux y faire de grands travaux et cela tournera*

»à l'avantage du pays et de l'administration intérieure, dont je ne »veux pas me mêler.

En hierop laat hij nu terstond volgen:

»Par un hasard singulier le ministre de la marine Ver Huel fit, »sans y être autorisé et dans le même temps que l'empereur s'ex- »primait ainsi, des propositions réitérées pour transporter à Hel- »voetsluys les établissemens de la marine de Flessingue.

»Le général van Gueryck (Guericke) que le roi avait nommé »commandant à Flessingue, ne fut point reconnu des Français. Il »fallut enfin consentir à ôter de cette ville les établissemens de la »marine hollandaise."

Ik geloof niet, dat dit uittreksel eenige nadere toelichting noodig heeft, om te doen zien, in hoedanige verstandhonding deze drie personen tot elkander stonden, van den aanvang af, dat men den goeden, maar te zwakken Lodewijk de wankele kroon op het hoofd zette. In het volgende jaar 1807 deed de koning eene reis door een gedeelte van zijn rijk en bezocht ook den Helder en zijne grootsche werken.

»Pendant qu'il était dans la rade de Texel et qu'il voyait ma- »noeuvrer l'escadre, il fut témoin de l'entrée de plusieurs bâtimens »americains et suédois. Un des grands officiers de sa maison, »étonné de voir ce dernier pavillon, avec lequel la France était en »guerre, lui demanda d'un air respectueux, mâis malin, s'il avait »rémarqué ces bâtimens de la Suède avec laquelle la France était »en guerre et avec laquella toute communication était défendue: »Je n'aperçois que des bâtimens de commerce, lui répondit-il en »lui tournant le dos. Mais il paraît que cet officier, auquel le roi »était fort attaché, et auquel il avait prodigué les plus grandes »preuves d'interêt, ne s'en tint pas là et accusa à Paris celui qu'il »appelait son ami, son maître, son protecteur, puisque peu de jours »après, sur les vives instances de la France, il fut obligé de décla- »rer la guerre à la Suède: acte intempestif et non motivé, puisque »cet état de guerre existait depuis longtemps. On voulait aussi que les »propriétés suédoises furent séquestrées, mais ce qu'on ne put obtenir."

Behoeft men te raden naar den naam van dien hoofdofficier, die zich bevoegd rekende eigenmagtig aan den keizer te schrijven, en dat juist over de zaken ter zee?

En nu twee jaren daarna, toen men den armen Lodewijk naar Parijs lokte en daar als een gevangene liet bewaken, 't geen hij zelf »le commencement de la catastrophe" noemt, wie was de man, die als gevolmagtigde van zijnen koning met den hertog van Cadore, gevolmagtigde van den keizer, dat vernietigende tractaat van den 16^den^ van lentemaand 1810 opmaakte en sloot, waarbij een groot en aanzienlijk gedeelte van Nederland aan Frankrijk werd afgestaan en een corps van zesduizend Franschen het overblijvende gedeelte zoude bezetten — wie nu was die gevolmagtigde? Dezelfde afgevaardigde, die vier jaren vroeger prins Lodewijk van den keizer had afgesmeekt — Karel Hendrik Ver Huell, admiraal van Holland, zoo als men lezen kan in de Haarlemsche Courant van den 10^den^ april 1810, n°. 43. En vergelijkt men nu met dit alles ten slotte den verfoeilijken brief van Napoleon zelven aan zijn broeder, gedagteekend Ostende 20 mei 1810, [1]) dan kan men daaruit het schandelijke spel duidelijk leeren inzien, en hoe het er van den beginne van dit vierjarig tijdperk op aangelegd was, om door list, huichelarij en valschen schijn een doel te bereiken, waarvoor men uit schroom toen nog niet terstond durfde uitkomen — de inlijving van ons vaderland in het fransche rijk, waarop *cet ami du roi* door dat zijn tractaat het zegel drukte.

Ziedaar mijne repliek op het stilzwijgend verwijt, dat ik uit aanmerking van de zijde, waarvan het is uitgegaan, gaarne eerbiedig, maar niet onbeantwoord mogt laten, dewijl het een feit in de geschiedenis des vaderlands geldt, hetwelk in het zuivere licht der waarheid behoort te worden gesteid, al is dat licht in sommige oogen wat al te helder. In mijn vorig betoog, dat een ander doel had en wel van verdediging en verzachting, heb ik deze zaak met weinig woorden besproken, omdat ik mij liever in het goede en schoone verlustig, dan het kwade en wanstaltige bij voorkeur op te zoeken: maar roepen pligt en vaderland mij pal te staan voor de waarheid en het kwade te bestrijden, dan schroom ik niet openlijk mijne meening te zeggen en er rekenschap van te geven.

MR. P. BOSSCHA.

[1]) Documens tom. III, p. 127.

Genemuiden (Brand 11/12 maart 1868. Honderd en zeventig jaren geleden trof deze plaats eene dergelijke zware ramp. In een dagboekje van een reisje voor 40 jaren uit Friesland naar Holland en Utrecht gedaan, is 10 mei 1828 het volgende te lezen: »Bij de ingang van Genemuiden staat een publicatiebord, behelzende een verbod aan iedereen om, op poene van 8 stuivers, met eene brandende pijp, zonder dop, door die plaats te gaan. Dit is omdat aldaar vele brandbare stoffen, als matten (gladde-, stroo-, dek- en vloermatten) vervaardigd worden en omdat men zegt dat de vreesselijke brand aldaar den 3en October 1698 door zoo iets is ontstaan. De halve plaats brandde toen af. Men vindt hiervan nog vele sporen in het dorp, want een aantal huizen zijn, blijkens de gevelsteenen, in 1699 gebouwd. Soms vindt men bij die jaartallen eenige bijvoeging, b. v.

Hendrik Philippus van Gaveren.
Dit huys is afgebrant den 3 *Oct.* 1698 *en wederom opgebouwd* 1699.

Daarnaast stond een dergelijk huis met een versje en in de buurt een met het opschrift:

Kloris Pieters de Wild.
In weelde ziet toe. 1699.

Daarbij een Hercules of Wildeman met een knods.

Elders: *Waakt en bid.* F. D. 1699.

En eindelijk nog een met het volgende curieuse opschrift:

Krich en Brant seegent
Godt met milde handt.
Godt is mijn heil daer ik op bou
En vast vertrou. G. M. 1699."

J. D.
L.

VRAGEN.

62. **Karel van Gelder en de duitsche keurvorsten.** Dezer dagen schreef ik voor den Grand Dictionnaire van Larousse het artikel Charles de Gueldre. In het leven van dezen eerloozen en ruwen krijgsheld is mij één punt duister gebleven. Terwijl toch van der

Aa (Biographisch Woordenboek) en anderen, beweren dat in 1494 de aanspraken van Karel en Maximiliaan aan de beslissing der duitsche keurvorsten werden onderworpen, en verhalen hoe die uitspraak luidt; twijfelt de heer J. van Lennep (Geschiedenis van Noord-Nederland I, blz. 221) een weinig daaraan. »Het blijkt niet duidelijk, of die uitspraak werkelijk geschied zij" zegt hij. De Navorscher heeft in zijn achttienjarig bestaan reeds zoo vele raadsels opgelost; zou hij ook deze onzekerheid kunnen doen ophouden?

H. TIEDEMAN.

68. **Place Napoleon.** Is het waar, dat de Dam, waar Amstels kapitool praalt, den naam van Place Napoleon gevoerd heeft? Zie hier een feit. Onder een portret van van Well, in het karakter van Pierrot, in het ballet de geboorte van Arlequin, staat onder het ovaal: J. W. Caspari, pinx. W. van Senus, sculp. Uitgegeven bij E. Maaskamp, kunst- kaart- en boekhandelaar te Amsterdam, Place Napoleon n°. 1. Hier is het Maaskamp die spreekt, doch onder de massa van zijne uitgegevene prenten, boeken enz. is mij dit adres nooit anders voorgekomen. Zou hij dit soms, bij vleienden spot, het eerst onder een Pierrot geplaatst hebben? Genoeg; zoo het waar is dat de Dam dien naam heeft gevoerd, dan zou dit feit, alle andere vleierijen den grooten veroveraar bij zijne komst hier te lande bewezen, de loef afsteken.

U. C. KRAMM.

69. **Geboortejaar van Maximiliaan van Egmond graaf van Buren en van Maarten van Rossem.** De eerste stierf 23 december 1548 (zie Slichtenhorst, XIII boek bl. 481 en Arend 2e deel 4e stuk bl. 19) Zijn ouderdom is niet opgegeven. Zijn eenig kind en dochter Anna van Egmond huwde in 1551 met prins Willem van Oranje, en moet toen zeker zeer jong zijn geweest, daar Willem pas 18 jaar oud was. Maarten van Rossem was in 1518 veldheer van Karel van Egmond, ging in 1543 in keizerlijken dienst, en stierf te Antwerpen in 1555. Zijnen ouderdom kan ik nergens vinden. (Slichtenhorst, XIII B. bl. 486,) Is er iemand zoo welwillend mij, zoo mogelijk, in te lichten?

Middelburg. W. A. H. G.

70. **Walesteyn.** Waar heeft gestaan het huis Wa'esteyn? Ik bezit eene delfsche tegel van middelmatige grootte, voorstellende dat huis.

71. **Frederik van Nassau, heer van Zuijlestein.** Hoewel slechts een natuurlijke zoon [1]) uit den beroemden stam, was hij niet verbasterd van de deugden en de dapperheid aan het geslacht der Nassaus als aangeboren. Weinig is er van hem bekend, die echter eene eervolle plaats in onze geschiedenis inneemt, en aan wien men erkentelijk moet zijn wegens de uitmuntende opleiding die hij als gouverneur van Willem III dezen gegeven heeft. Althans tot 1666, toen hij als zoodanig ontslagen werd, kan men aannemen dat deze prins onder zijne leiding tot een van de grootste en schranderste vorsten van Europa gevormd is.

Den tijd zijner geboorte, waar die heeft plaats gehad, wie zijne moeder geweest is, zelfs den naam van zijne vrouw, vonden wij nergens vermeld. Bij het verhaal van zijn roemvollen dood, 12 october

---

[1]) Hij was een natuurlijke zoon van Frederik Hendrik. Daar zijn geboortejaar onbekend is, kan hij voor april 1625 geboren zijn, en alsdan vervalt de beschuldiging van ontrouw aan zijne echtgenoot, welke Kok aan den prins verwijt, daar deze eerst in april 1625 met Amalia van Solms in het huwelijk trad. Daar de prins hem voor zijn zoon erkend heeft is het zelfs zeer waarschijnlijk dat hij voor zijn huwelijk geboren is.

De heerlijkheid Zuijlestein was in 1630 door Frederik Hendrik voor zijnen natuurlijken zoon van J. van Renesse van der Aa aangekocht. Na zijn sneuvelen erfde zijn zoon Willem, die later door Willem III tot graaf van Rochefort verheven werd, deze heerlijkheid. Hij overleed 12 julij 1708 en werd door zijn zoon Willem Hendrik van Nassau, graaf van Rochefort, heer van Waijestein, opgevolgd

F. Halma, Tooneel der Nederl.

(De Tegenwoordige staat van Utrecht zegt dat Willem van Nassau zijn zoons zoon was.)

Willem Hendrik van Nassau overleed in december 1710 en liet zijne heerlijkheid aan zijnen broeder Frederik van Nassau, graaf van Rochefort na.

(Kok, Woordenboek.)

Op de bovenvoorkamer in het kasteel Zuijlestein wordt boven den schoorsteen een fraai geschilderd portret gevonden, voorstellende iemand in de kracht des levens, in het harnas met een oranjestrik om den arm. Het is waarschijnlijk geschilderd door Pieter Faes, genaamd v. d. Lely (Zie over dezen C. Kramm, Holl. en Vlaamsche Kunstenaars) tusschen de jaren 1660 en 1670.

1672 [1]) wordt zijn ouderdom niet eens opgegeven. Bij Sylvius en in Het ontroerde Nederl. leest men, dat zijn lijk naar Breda is vervoerd en aldaar begraven, dewijl hij gouverneur van Breda geweest was.

Het verhaal van het gevecht bij Woerden en zijn sneuvelen wordt in beide genoemde werken genoegzaam op dezelfde wijze beschreven. In Neerlands heldendaden te land door Bosscha, wordt echter zijn sneuvelen meer uitvoerig behandeld en aldaar wordt uit Wicquefort medegedeeld, dat hij zoude gevallen zijn als een offer van de wraak en het verraad van den naar den vijand overgeloopenen de Montbas. [2])

Ook wij zien in deze moordgeschiedenis de wraak van de Montbas werkzaam: o. a. leest men in Histoire de la Guerre de Hollande, pag. 61 het navolgende:

»Quoique Monbas ne dût pas être du conseil-de-guerre, le duc de Luxembourg ne laissa pas de l'y appeler à cause de la connoissance qu'il avoit du païs. Il dit à ce général que s'il l'en vouloit croire il attaqueroit plutôt le quartier de Zuilestein, que celui du comte de Horne, non, qu'il crût que l'un fût moins brave que l'autre; mais parce qu'il en vouloit à Zuilestein qui avoit été Président du dernier conseil-de-guerre qui s'étoit tenu contre lui. Comme il étoit indifferent au duc de Luxembourg, d'attaquer l'un on l'autre, il voulut bien contenter Monbas."

In het werk, Campagne de Hollande 1672, vonden wij in een brief van Luxemburg aan Louvois dato 23 sept. pag. 189 over Montbas:

»Monsieur de Montbas vient de revenir, avec les deux hommes,

Wij onderstellen dat dit portret de beeltenis is van onzen held, den bij Woerden gesneuvelden Frederik van Nassau. Andere portretten schijnen van hem niet bekend te zijn.

[1]) Hij sneuvelde aan de post bij de Gravenbrug bij Woerden. Deze brug ligt een half uur buiten Woerden over den Rijn op den weg naar Harmelen.

[2]) Johan Barton de Mombas (in zijne Memoires noemt hij zich *Comte de Montbas*) *een heer van den eersten adel in Poictou,* was gehuwd met de eenige dochter van H. de Groot, Cornelia, geb. 1612. Zie over hem het leven van H. de Groot, vervolg pag. 436. F. Halma, Tooneel der ver. Nederl., Kok, Woordenboek en de geslachtlijst van de Groot in de Geschiedkundige aanteekeningen betrekkelijk het slot Loevestein.

dont je vous ai parlé, au commencement de ma lettre, du lieu où ils étaient allés; ils ont trouvé toutes choses comme nous le pouvions desirer; . . . . Son arrivée ici a mis les ennemis dans une telle rage, contre lui, qu'ils ont repris tout son bien, et l'ont fait vendre à vil prix et sont sur le point de le faire paroître en compagnie dans un petit tableau comme un Malfaiteur, et n'ont pris ce parti qu' après lui avoir proposé de se retirer dans un lieu neutre, où on lui promettoit d'accommoder les affaires; mais le refus qu'il en a fait, les dechaîne contre lui."

Met een zeker welgevallen schrijft hij zelve (Mémoires de Mr. Le Comte de Montbas sur les affaires de Hollande ou réponses aux Calomnies de ses Ennemis, Cologne 1673 pag. 57) de volgende regels, die, zonder dat hij er in voor uit durft komen, dat hij aan het afmaken van den gevallen held geholpen heeft, evenwel eene sterke bloedlucht van zich geven.

»Ces menaces ne m'ont point fait de peur, et je n'ay pas laissé de me trouver à Woerden; j'y ay veu périr Zulestein, un de ces quatre Braves à qui j'avois écrit. [1])

Luxemburg schrijft aan de Louvois dato 18 october (Campagne de Hollande pag. 218):

»Monsieur de Saveuse s'étant trouvé à l'affaire de Woerden, vous en dira si bien le détail, et en a fait une Rélation si juste. . . . . et qu'il *avoit pris Monsieur de Zuijlestein prisonnier*, lorsqu' un soldat, qui avoit moins de clémence s'avisa *de le tuer entre ses mains.*

In het Rélation du Combat de Woerden faite par Monsieur de Saveuse pag. 221, 222, schrijft deze slechts dat Zuylestein sneuvelde, zonder dat hij daarbij eenige bijzonderheden vermeldt.

Maar Jean Le Clerc geeft in het 4e dl. pag. 265, 266 van de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, 4°., van deze zaak eene meer omstandige beschrijving, die wij niet kunnen nalaten hier over te nemen, vooral omdat zij niet overeenkomt met de berigten van de fransche zijde.

---

[1]) Hij had uitdagingsbrieven geschreven aan Zuijlestein, le Comte de Styrum, Monsieur de 's Gravenmoer en le Comte de Floodorp.

»Ondertussen kreeg Zuilestein het te quaad en alzoo hij geen quartier begeerde, wierd hij doodgeschoten, hebbende wel agtien wonden. 't Gebeurt zelden dat een man, en vooral een man die een gedeelte van 't leger gebied, zoo veel wonden ontfangt, eer hij dood is. Zoo dit waar zij, zou men zeggen dat het een wraak des hemels was, welke toeliet dat een der voornaamsten, die oorzaak waren geweest van den moord van de Witten, zoo gehavent wierd in zijn lichaam, als men de hunne had gedaan. Mombas beroemde zich valschelijk, gelijk men zegt, dat hij hem met zijne eigene handen had gedood.

Hij wierd in 't eerst op ettelijke plaatzen gewond, en ten laatste gaf een sergeant hem een steek met zijn hellebaard in den buik, waarop hij dood ter aarde viel. Daarna trapten de soldaten hem met de voeten, en sleepten hem door den modder, zoodat hij naauwlijks kenbaar was.

Ten laatste vond zijn kamerdienaar hem onder de andere lijken, en verwierf van den Hartog van Luxemburg, dat hij hem mogt begraven. Daarop liet die dienaar zijn lichaam afwasschen en te Swammerdam begraven, een dorp niet verre van Woerden gelegen."

B. Costerus, die een tijdgenoot was en onder wiens oogen, als het ware, dit treurspel voorviel, schrijft daarover in zijn Historisch Verhaal p. 275 het volgende, dat wij ter vergelijking met het voorgaande hier mededeelen:

»De Heer Valkenier zegt dat de vijanden de Francoysen uyt gramschap het doode lichaam van den Heere van Zuylesteyn, 't welck zij op het casteel tot Woerden hadden gebragt, in 't aangezigt leelyck sneden ende kurven, en naakt voor de honden wierpen. Sylvius zegt dat de Franschen het lichaam van den Heere van Zuylesteyn in linnen swagtels den Prince van Orange toezonden. Dat den Heere van Zuylesteyn in het aanzicht verscheydene wonden hadde is zeeker, maar deze waren zijn Edelheyt in de actie ende bij het forceren van het quartier geinfligeert, ende niemant zal konnen geloven, dat men naakt voor de honden zoude smijten, doode lichaamen, die men met linnen swagtels zoude willen omwinden ende aan een vijandtlijck Generaal toezenden."

Gelukkig evenwel voor het vaderlandsch gevoel blijkt uit het verhaal des vijands (Lettre de Luxembourg à de Louvois 14 oc

pag. 212) dat de overwinning op den heer van Zuylestein behaald, niet moet worden toegeschreven aan het verraad van *schelmsche boeren*, maar aan de list die Luxemburg gebruikte om aan de boeren en aan den predikant van Kamerijk wijs te maken dat hij de graaf van Hoorn was, (zie ook Relation van de Saveuse) en dat hij zich met zijne troepen bij den prins moest voegen, die Woerden wilde hernemen en de Franschen verjagen; hij schrijft o. a. daarover:

»Le ministre et son troupeau s'employèrent, avec un empressement extrême, à nous temoigner leur affection pour Monsieur le Prince d'Orange."

Zij waren dus alles behalve verraders. Maar de eenige verrader die hier was, is God dank! een vreemdeling, die de hollandsche gastvrijheid aldus beloonde, is de fransche comte of vicomte Baston de Montbas.

Onder zijn oog en door zijne leiding werd deze geheele zaak voorbereid en voltooid:

»Quamen op den 18 September voor Woerden den Hartogh van Luxemburgh, Stouppa, *den overgeloopen schelmzen Mombas* en veel krijgs-officieren waren mede hierbij.

(Het ontroerde Nederl. dl. I, pag. 382.)

Het is echter zonderling, dat Sylvius noch Costerus (welke laatste de boeren tracht te verontschuldigen) van deze krijgslist der Franschen iets schijnen geweten te hebben, en dat zij ook de Montbas daarbij niet noemen. Zouden de boeren en de predikant van Kamerijk, die de Franschen geholpen hadden, later niet ter verantwoording geroepen zijn?

Indien men de berigten over dezen strijd met elkander vergelijkt, dan komen er zeer vele tegenstrijdigheden in voor.

Vooreerst het verhaal bij J. Le Clerc, dat de dood van Zuylestein en het verachtelijk bejegenen van zijn lijk eene wraak des hemels zoude geweest zijn, omdat hij een der voornaamsten was, die oorzaak waren van den moord der gebroeders de Witt. Waarlijk als deze beschuldiging gegrond was geweest, dan zoude de Montbas in zijne Mémoires die wel niet verzwegen hebben, maar integendeel die gretig hebben aangevat, als een wapen tegen zijn vijand.

Ook is de haat en de verachting die het lijk van Zuylestein ondervond, niet natuurlijk.

Voor de Franschen was Zuylestein een gewoon vijandelijk bevelhebber, zij zonden zelfs zijn lijk *in linnen zwagtels* aan den prins. Van waar dan die duivelachtige wraak tegen een verslagen vijand?

Zoude mogelijk de Montbas hierbij ook de rol van opstoker en aanhitser vervuld hebben?

Hoewel hij in zijne Memoires het volgende schrijft, na den dood van Zuylestein vermeld te hebben, kunnen wij toch moeielijk ons gevoelen over het ongunstige karakter van den franschen edelman onderdrukken:

»Ce combat fini, le Baillif de Woerden sçait bien que je m'offris de luy faire avoir un passeport pour r'envoyer son corps à Monsieur le Prince d'Orange, et que je le priay de luy dire de ma part, que l'apprehension de ses bourreaux ne m'avoit point empéché de faire mon devoir."

Indien deze bemoeiing van de Montbas waar was geweest, dan zoude zeker Costerus (die mogelijk zelf wel de bedoelde persoon, Baillif de Woerden, geweest is) in zijn uitvoerig Historisch verhaal er wel melding van gemaakt hebben.

Daar hij dit niet doet, meenen wij gerust dit verhaal van de Montbas voor eene onwaarheid te mogen houden.

Maar vooral verdient het opmerking, dat de Saveuse in zijn Rélation geheel voorbij gaat dat hij Zuylestein gevangen genomen had, zoo als Luxemburg aan de Louvois bepaald schrijft. Dit is ook geheel in strijd met het verhaal dat hij geen *quartier begeerende wierdt doodt geschooten*, (Het ontroerde Nederl. pag. 384 en Sylvius.) Hoe zijn deze tegenstrijdigheden te verklaren?

Zou het ook kunnen geweest zijn dat de Saveuse, zich schamende dat hij zijn gevangen genomen vijand niet beschermd had en dat hij den gewonden held onder zijne oogen lafhartig liet vermoorden, maar beter geoordeeld heeft om in zijne Rélation alle bijzonderheden over den dood van Zuylestein te vermijden?

Was mogelijk die moordenaar geen gewoon *soldaat* of *sergeant*, zoo als J. Le Clerc hem noemt? Maar was het misschien de *comte de Montbas* zelf die den laatsten stoot aan dezen dapperen Nassau toebragt?

Daar de Franschen zoo veel partij trokken van zijn verraad, begreep de Saveuse dat het maar beter was over deze bloedige en

afzigtelijke gebeurtenis het stilzwijgen te bewaren en er geene bijzonderheden van te vermelden, hoewel die in zijne tegenwoordigheid voorviel. Zoude alzoo de onnaauwkeurigheid in Saveuses Rélation niet kunnen verklaard worden?

Dat de kamerdienaar van Zuylestein van den hertog van Luxemburg verlof kreeg om zijn lijk te Zwammerdam te begraven, is geheel in strijd met het door Sylvius en in het Ontroerde Nederl. vermelde, dat hij te Breda. waar hij gouverneur was geweest, begraven werd. En waarom dan nog te Zwammerdam? Was Bodegraven niet meer in de nabijheid? Er bestaat dan voor ons ook geen grond om dit verhaal van Le Clerc voor waarheid aan te nemen; bovendien was hij vreemdeling en zette zich eerst een tweetal jaren na deze gebeurtenis in Nederland neder. De beide andere schrijvers waren tijdgenooten.

KNEPPELHOUT VAN STERKENBURG.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Portret van graaf Willem den Ouden, vader van prins Willem van Oranje. (Vgl. XVI bl. 75, 268; XVII bl. 107, 165; XVIII bl. 87.) De aanhouder kan dan eerst winnen, wanneer de aangevoerde bewijzen van den onvermoeiden navorscher *goed* zijn.

Omdat er eene fout in de 254e tafel van Hubner is, eene fout terstond zigtbaar in de 258e, waarheen men verwezen wordt, wil de heer K. als *bewezen* hebben aangenomen, dat het geboortejaar van graaf Willem aldaar 1484, ook wel 1494 zal *moeten* zijn. Die conclusie gaat niet op.

Hubner is daarenboven de eenige niet die het zegt; tegen anderen wordt hij geraadpleegd, en ik heb la Pise genoemd, die geheel met hem overeenstemt.

Welke zijn dan nu de verschillende schrijvers (XVI bl, 76) die volgens den heer K. dat geboortejaar verschillend opgeven? *Welke*

de andere goede bronnen waarop hij nu weder neêrkomt. Ik wil mij gaarne laten overtuigen.

Of het nu wat kras is, dat Johan de oude op zijn 67e, niet 44e levensjaar (ook was hij geen 7 jaren weduwnaar) 21 kinderen (het laatste geboren 1602) bij *drie* vrouwen heeft gehad (258e tafel die goed is volgens den heer K.); nog krasser is het, dat zijn zoon Johan de middelste (taf. 257) 23 kinderen bij *twee* vrouwen heeft verwekt.

Maar wat doet dit tot het portret in quaestie, ook al verkondigen het ook alle werken over de unie, dat de zoon en niet de vader als hoofdleider dier unie genoemd wordt? Het doet niets af, en brengt van den tekst. Het kan dus een weinig historischen navorscher geen verwarring geven, want hij zegt terstond, Johan de zoon (*middelste*) was in 1579 maar 18 jaren oud. Men kan dit in *goede* geschiedboeken b. v. Swalue, Daden der Zeeuwen in den oorlog tegen Spanje, bl. 103 en de noot, een boek door het Zeeuwsch genootschap van kunsten en wetenschappen bekroond, en bij Arend 2e dl. 6e stuk bl. 288 en 289 beter lezen, en nevens zijn portret bl. 401 en 402 door de sterfjaren van de eerste gemalin, van de moeder en van Johan den ouden zelven, 8 oct. 1606 ontwaren, dat Hubner geheel met deze overeenkomt. Van al het hier overtollige latijn van het *bijgehaald* portret van Johan den *middelsten* neem ik, omdat de heer K. in het woordje *oude den sleutel van alles vindt*, alleen *medius nunc senior dictus*, en tegen den heer K. in beweer ik, dat *hier* juist blijkt, dat die onderscheidingsnaam bij gelijknamigen onder de duitsche dus ook nassausche vorsten even als bij ons in gebruik is geweest en dat het geen *erftitel* was, of *middelste* en *jongere* zouden zulks ook moeten zijn; terwijl bovendien Willem Lodewijk stadhouder van Friesland, als oudste zoon daarop het eerst aanspraak zou hebben gehad.

Johan, geb. 1535, behoefde in zijne jeugd geen *oude* te worden genoemd. Hij was *Johan alleen:* zijn overgrootvader Johan *de oude* was in 1475 gestorven: zijn grootvader Johan *de jongere* in 1516, dus 19 jaren voor zijne geboorte (taf. 256). Johans vader Willem werd *oudere* toen in 1533 zijn gelijknamige zoon Willem de *jongere* werd geboren, die reeds van zijn elfde jaar af prins van Oranje werd genoemd. Johan werd eveneens *oudere* toen hem in 1561 een

zoon Johan werd geschonken, die, eerst *jongere*, evenwel later *middelste* moest worden, toen in 1583 zijn zoon Johan de *jongere* werd geboren.

Grootvader, vader en kleinzoon Johan leefden gelijktijdig en moesten onderscheiden worden. Dit blijkt vooral uit *middelste*. Doch toen 8 oct. 1606 grootvader Johan stierf (het portret is, zegt de heer K., na zijn dood geschilderd) kon toch de naam *middelste* vervallen, en Johan *medius* met regt *senior* worden.

Kan de verwisseling der beide Cranachs eene ingeslopene schrijffout zijn?

De heer K. beweert in zijn eerste artikel, dat hij het portret houdt voor dat van Cranach den *jongeren*, hoewel een kunstkenner het voor een Moro van 5000 gld. waarde wilde gehouden hebben, en op mijne veronderstelliug of het ook van den *ouden* konde zijn (bl. 269) komt hij elf maanden later vasthoudend terug, verzekerende dat het van den *jongen* is, en dat de *oude wel twintigmalen lager staat*. Eerst na hem te hebben overtuigd (XVII bl. 167) dat Lucas *de jongere* in 1533 nog maar 17 jaren oud was, wordt het op den omslag van n°. 8 verbeterd.

Ik noem dit *ongelijk hebben:* het is een historische fout, *onbegrijpelijk* in een kunstkenner, die zulk eene massa portretten gezien heeft, en *dáár*, *wáár* zoo veel deskundigen vruchteloos hebben gezocht, *zich eenige en beslissende autoriteit stelt.*

Intusschen is Cranach *de oude*, vriend van den keurvorst (*niet hertog*) van Saksen in zijne eer hersteld.

Denkt nu de heer K. dat vele lezers het portret als van graaf Willem den *ouden meer aannemelijk zullen vinden?* Ik betwijfel het en moet, welligt tot verveling der lezers van dit tijdschrift, er nogmaals tegen opkomen: 1°. omdat de heer K. het portret eenmaal in den Navorscher heeft gebragt, 2°. omdat er een copie berust in een museum te Utrecht, dat tot grove historische dwaling kan leiden, zoo voor tijdgenoot als nakomeling. De identiteit moet nog bewezen worden. De zin- of wapenspreuk *Latet swyn wroeten* en het jaar 1533, ziedaar bij mij den sleutel waar alle titels en wapens ontbreken. Het woordje *oude* en 39 zullen zich dan wel oplossen, als deze bekend is.

Van *wien* kan in 1533 deze *hollandsche* wapenspreuk zijn geweest?

Welk zwijn moet er er wroeten? In die dagen van bitteren godsdiensthaat kan er de paus of Luther mede bedoeld worden, ook keizer Karel V, vooral wegens den verregaanden haat van Gelre jegens Bourgondië en Oostenrijk.

Is het daarbij nog wel *zoo zeker* dat het een *vorstelijk* portret is? De baret à la Maximilien d'Autriche, de rijke kleeding, bewijzen dit niet.

Vele rijke edelen en hovelingen droegen die, en zoo ik wel heb meer aan het weelderige keizerlijke hof dan wel aan de hoven der kleine duitsche vorsten.

Alles is evenwel gissing. Ik beveel het uitvorschen van die spreuk aan alle liefhebbers van historisch onderzoek. Om der waarheid wille zit ik er niet stil onder, maar tot nu toe ontbreken mij *goede* bewijzen.

Ik hoop, dat de heer K. als onvermoeide navorscher zelf de gelukkige moge zijn, die door *goede* bewijzen de identiteit van het portret kan staven dan kan hij met regt zeggen: aanhouden wint.

Middelburg. W. A. H. G.

Een stuk geschut met drie trompen. (Vgl. XVII bl. 110). De heer Kramm heeft zulk een stuk geschut kunnen zien op de parijssche tentoonstelling in de afdeeling Geschiedenis der Kunst, als ik mij niet vergis van Zweden. De catalogus zal de noodige opheldering kunnen geven, of anders misschien de heer v. d. Kellen.

W. N. d. R.

VRAGEN.

72. **J. Everts, C. Steenbeek, J. P. Menger, stempelsnijders.** J. Everts wordt door v. d. Aa (naar Kramm) Dl. E bl. 259 als een graveur van stempels in de tweede helft der achttiende eeuw bloeiende vermeld, en als vervaardiger in 1785 van eene medaille, op de *verstandhouding tusschen Frankrijk en Nederland* en eene op de *tusschenkomst van Frankrijk en de sluiting van de Schelde.* De

aangeduide penningen zijn n°. 628 en 626 A—B, Vervolg van Loon. Maar aldaar komen nog de volgende penningen van dezen niet onverdienstelijken graveur voor.

N°. 620. Op het overlijden van R. Castendijk, leeraar der Ned. Herv. Gemeente te 's Gravenhage op 9 Mei 1785 en n°. 685, op het overlijden van Elisabet Adriana van Son, geboren Brouwer op 9 April 1787 te s' Gravenhage.

In 1798 was Joseph Everts nog even als in 1785, medailleur en graveur der munt te Dordrecht, toen de *Bataafsche munt* geheeten. Hij gaf toen een gedrukt plan van inteekening uit voor eenen gedenkpenning op de staatsregeling den 23 April 1798 aangenomen. Men gaf *f* 4,—, bij die inteekening, tegen certificaat en later nog *f* 6,—, voor een zilveren of *f* 40,— en later nog *f* 80,— voor een gouden.

Zulk een geteekend certificaat van 9 Mei 1798 ligt voor ons. Wij maken uit de niet teruggave op, dat de inteekenaar den penning niet heeft bekomen. De *verklaring* van den penning in schrift bestaat ook. Maar wie heeft den penning of de schets daarvan gezien? en wie weet ons meer over Joseph Everts ten behoeve der nalezingen op het vervolg van Loon VI—X mede te deelen?

G. Steenbeek. Deze naam staat in de afsnede van de penningjes 809 A—B, op het *Commando van Willem VI, Erfprins van Oranje-Nassau over Zuid-Holland, te Dordrecht op* 8 *Maart* 1793 *aanvaard.* Wij vermoeden dat hij een der stempelsnijders aan de munt te Dordrecht was en aanleiding in het verblijf van den prins aldaar vond om zijne niet groote talenten in de stempelsnijkunst eens voor den dag te brengen. Wie weet meer van hem?

Dezelfde vraag doen wij betrekkelijk J. P. Menger den graveur van den fraaien penning tusschen 1815—1838 aan 's Rijks munt te Utrecht geslagen en bij van Heeckeren van Brandsenburg, Tab. IV, n°. I afgebeeld en nu op nieuw in het vervolg onder N°. 846. J. P. Menger wordt niet vermeld bij van der Aa.

J. D.
L.

73. **Porceleinen schotels.** Zoude men ook kunnen opgeven of er nog aanwezig zijn porceleinen schotels waarop voorkomen de

wapens van de zeventien provinciën en de staten van Holland en in China gemaakt? Zij werden overgezonden door den gouverneur generaal Zwaerdecroon, waarvoor heeren bewindhebbers in hunnen particulieren brief van den 14 september 1726 hem hunnen dank betuigen.

L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Iets over citaten.

(Vervolg van bl. 160.)

IV.

Dat, in de derde plaats, citaten niet alleen niet misbruikt of verminkt, maar ook wel van pas moeten aangebracht worden, zal wel door ieder moeten worden toegestemd en alzoo geen afzonderlijk betoog behoeven. Doch er is bij het citeeren nog iets in acht te nemen. 't Is namelijk wenschelijk, dat men altijd in staat zij, den auteur te noemen, van wien de aangehaalde woorden afkomstig zijn; doch het is een vergrijp tegen den rechtsregel, *jus suum cuique tribue*, die woorden aan den gerechten eigenaar te ontnemen om ze aan een ander toe te kennen.

Aan zoodanig vergrijp heb ik mij schuldig gemaakt, toen ik onder het motto dat voor mijn leerdicht »De Bouwkunst" staat,

Nisi utile est quod facimus stulta est gloria,

den naam van Cicero plaatste; terwijl de aangehaalde woorden geen proza zijn, maar een versregel uitmaken, die bij Fedrus voorkomt. Dat is er het gevolg van, als men uit het hoofd citeert, zonder behoorlijk na te zien van wien het citaat afkomstig is.

Trouwens het is bij wijle moeilijk daar achter te komen en dan gebeurt het schier altijd, zoo de regel op zich zelf niet kwaad is, dat men het vaderschap er van toekent aan dezen of genen

bekenden auteur. Wij hebben in het vorige hoofdstuk er een bewijs van gezien met betrekking tot het *Incidit in Scyllam*, en aan dergelijk verkeerd toerekenen van versregels ontbreekt het niet. Er is b. v. een andere, zeer bekende,

Indocti discant et ament meminisse periti,

dien men als motto aantreft voor tal van werkjes voor opvoeding. De regel kwam 't eerst als zoodanig voor op het titelblad van de eerste uitgave van het *abrégé chronologique* van den prezident Henault. Straks riep iedereen er over, hoe dat vers een der gelukkigste was, die Horatius ooit geschreven had. De prezident liet de menschen praten en lachte bij zich zelven over de bekwaamheid en geheugenvastheid dier latinisten. Maar toen, in 1749, de derde uitgave van zijn boek het licht zag, verschafte hij zich zelven het genoegen, hen in te lichten, en bekende nederig in zijn voorrede, dat de regel, verre van Horatius tot maker te hebben, eenvoudig door hem, Charles-Jean-François Hénault, vertaald was uit Pope's *Essay on criticism* vs. 740 en 741.

Content, if hence the unlearnd their wants may view,
The learnd reflect on what before they knew

Met dat al, de regel was fraai, en men vergat heel spoedig, dat de prezident dien als zijn eigendom had opgevorderd; en als men hem bijbrengt, waant men nog altijd, Horatius te citeeren.

Niet anders is het gelegen met het niet min beroemde

Castigat ridendo mores,

dat men ook vruchteloos bij de oude latijnsche dichters zoekt, en dat Santolius vervaardigde voor den vermaarden Harlekijn Dominique, voor wien Piron zijn *Théâtre de la foire* schreef. Na Dominique namen, eerst de Italiaansche schouwburg, en vervolgens de *opéra-comique*, gemelde drie woorden tot zinspreuk.

Twee niet onaardige anekdotes worden door Fournier verhaald, die het bewijs opleveren, hoe een goed geheugen voor hem die 't bezit, al naar de omstandigheden, een zeer goede of een zeer onaangename uitkomst hebben kan. De eerste luidt aldus. Coleridge, nog soldaat zijnde en op schildwacht staande, hoorde twee officieren nevens zijn schilderhuis een gesprek voeren en een hunner een grieksch vers aanhalen, 't welk hij aan Euripides toeschreef. »Met uw verlof, luitenant," zeide de schildwacht: »gij citeert niet juist,

't vers is bovendien niet van Euripides, maar komt in den Edipus van Sofokles voor, eerste rei, tweede tegenkeer."

De luitenant drukte den soldaat de hand, en, al spoedig bespeurd hebbende, dat deze meer smaak had voor de letterkunde dan voor den krijgsdienst, verwierf hij hem zijn ontslag.

Voor hen die 't niet weten mochten haast ik mij hier bij te voegen, dat Coleridge een engelsche schrijver is uit de eerste jaren dezer eeuw. Men mocht anders misschien denken, dat het tooneel in Holland ware voorgevallen en dan het vertelsel voor apokrief houden; niet, omdat er hier geen soldaten zijn, die Grieksch kennen; maar omdat men zoo zeldzaam officieren vindt, die in Euripides t' huis zijn.

De andere vertelling betreft Victor Cousin. Deze had een bekwamen sekretaris, met name Hoefer, dien hij in een kamer der boekerij van 't Instituut had doen plaats nemen om aldaar de plaatsen uit de kerkvaders na te slaan, die Abeilard in zijn *Sic et Non* aanhaalt, zonder op te geven waar ze te vinden zijn. Eens, dat Cousin in de voorafspraak van Abeilard leest, valt zijn aandacht op de woorden: *dubitando ad veritatem pervenimus*, die aldaar zonder aanhaling voorkwamen. Hieruit opmakende, dat het gezegde uit het brein van Abeilard zelven ontsproten is, en hier een volkomen overeenstemming vindende met de vermaarde theorie van Descartes over den twijfel, zet hij zich aan 't werk en schrijft een memorie, waarin hij Abeilard als den voorlooper van Descartes beschouwt. Hij leest het stuk voor in een zitting der *Académie des sciences morales et politiques* en verwerft algemeene toejuiching. Recht in zijn schik gaat hij, na afloop der zitting, naar zijn sekretaris en vertelt hem, hoe gunstig zijn betoog bij de heeren der akademie is opgenomen.

»Ja maar," antwoordt hem heel bedaard de heer Hoefer: »die woorden, waar uw betoog op gegrond is, zijn niet van Abeilard; zij zijn van Cicero, en nog wel uit het boek van hem, dat het meest bekend is, uit zijn boek *de Officiis*."

»Weêrgasche vent!" riep de heer Cousin woedend uit: »en waarom mij niet gewaarschuwd? Wat zullen Schelling en Neander en alle mogelijke Duitschers van mij zeggen? Ik ben letterlijk onteerd!"

De drift van den wijsgeer steeg dien dag zoo hoog, en de heer Cousin onthaalde den heer Hoefer op zulk een overvloed van min vleiende toenamen, dat deze laatste, van dien dag af, zich verplicht

rekende, alle verdere betrekking te doen ophouden tusschen hem en zijn beroemden patroon.

In 't Fransch heeft Boileau hetzelfde voorrecht als Horatius in 't Latijn, en worden alle goede versregels hem toegeschreven. Wij hebben er reeds een voorbeeld van gezien, hoe men zijn naam plaatst achter een vers van Destouches. 't Zelfde is het geval met een ander zeer bekend vers, dat evenzeer in den *Glorieux* van laatstgemelden dichter voorkomt, III^de^ bedrijf, 5de tooneel:

Chassez le naturel, il revient au galop.

Zeer dikwijls hoor ik den allerliefsten regel:

Glissez mortels, n'appuyez pas,

aan Voltaire toeschrijven; hij is van den schier onbekenden Roy, die in de eerste helft der vorige eeuw leefde, en men kan het *quatrain*, waar hij toe behoort en dat aldus luidt:

Sur un mince cristal l' hyver conduit leurs pas,
Le précipice est sous la glace.
Telle est de vos plaisirs la légère surface:
Glissez, mortels, n' appuyez pas,

onder een prent van Larmessin vinden, die den winter, met een troep schaatserijders, voorstelt.

Misschien waren die regels de eenige rijkdom van den armen Roy, en die wordt hem nog misgund! zoo blijft het altijd waar, dat aan hem, die niet heeft, ook datgene wordt ontnomen wat hij heeft.

Maar toch gebeurt enkele reizen het tegendeel. Niemand b. v., die ergens den veel geciteerden regel vindt:

Si Dieu n'existait pas il faudrait l'inventer,

of dien anderen:

La mère en prescrira le lecture à sa fille,

zal den eersten aan den alles behalve vromen Voltaire, den laatsten aan den alles behalve stichtelijken dichter Piron toeschrijven; en toch vindt men den eersten in de *Epitre à l'auteur des Trois imposteurs*, en den laatsten in de *Métromanie* (III^de^ bedrijf, 8ste tooneel).

Wat men daarentegen verkeerdelijk aan Piron toeschrijft is het bekende grafschrift:

Ci-gît ma femme: ah! qu'elle est bien,
Pour son repos et pour le mien!

Piron is al zijn leven een goed echtgenoot geweest. Het graf-

schrift, dat Boileau een der beste oordeelde, die ooit gemaakt werden, is van Du Lorens, die onder Lodewijk XIII te Chartres woonde en eenige zeer goede hekeldichten schreef, waarin hij, die niet bijzonder gelukkig in 't huwelijk schijnt te zijn geweest, zeer konsequent voortgaat met zijn wederhelft niet te sparen. De hekeldichten van Boileau deden die van zijn voorganger vergeten; wat jammer is; want er waren uitmuntende brokken in, en verzen, die zich Molière niet geschaamd zou hebben. Ergens (*Sat. I*) sprekende van een schijnheilige, zegt hij:

Gardez-vous bien de lui les jours qu'il communie.

Is 't niet een regel, dien Molière in zijn Tartuffe schijnt vergeten te hebben?

En dezen anderen (*Sat.* VII):

Je n'en veux point aux sots, j'en veux à la sottise,

schijnt het niet als of Boileau zelf dien geschreven had, in navolging van Martialis (*Lib* II *Epigr.* 33):

Parcere personis, dicere de vitiis.

Eens, dat men dezen regel aan den Engelschen hekeldichter Donne (denzelfden, die door Huygens vertaald werd en waar Vondel zoo geestig den draak meê stak,) in herinnering bracht en hem aanspoorde, de zonden en niet de zondaars aan te vallen, antwoordde hij niet onaardig: »Wat bliefje? Zal ik op de kaarten schelden en de valsche spelers sparen?"

V.

Verzen of gezegden van een ander voor eigen werk of eigen gedachten te laten doorgaan, is eenvoudig diefstal, en die alleen dan gewettigd wordt, wanneer men, als Virgilius *ex stercore Ennii*, of Molière uit de kluchten die voor hem bestonden, ruwe parels haalt en ze weet te polijsten. Zeer te recht zei dan ook de laatstgemelde, dat hij zijn eigendom terugnam waar hij 't vond, en ware hij nauwgezetter geweest op dat stuk, hoe menige geestige zet, die thans in ieders mond is, zou verborgen zijn gebleven in werken, die niemand kent. Daarbij, er is niets nieuws onder de zon en al wat men doen kan is, aan het oude een nieuwe tint te geven. Ik zelf, indien ik mij na zulke doorluchtige personen noemen mag, heb mij

dikwijls niet gegeneerd, gedachten, ja heele brokken van anderen, over te nemen, maar bij oude of bij vreemde schrijvers. »Wie bij hen om buit gaat," zegt Chamfort, »is een kaper, die zich over de linie begeeft om winst te doen; wie bij de modernen steelt is niet meer dan een zakkeroller."

Toch kan men ook dit laatste somtijds doen op eene wijze die verschoonbaar te achten is. Le Franc de Pompignan had in zijn Didon dezen regel geschreven:

Le premier qui fut roi fut un usurpateur.

De censuur verbood dien; doch Voltaire nam hem in zijn Mérope over, aldus verbeterd en verzacht:

Le premier qui fut roi fut un soldat heureux,

en de censuur liet hem doorgaan. Maar wat het aardigste van de zaak is, Voltaire had ook den regel die er op volgt:

Qui sert bien son pays n'a pas besoin d'ayeux,

gestolen, en wel bij zich zelven: hij kwam namelijk voor in een ander treurspel van hem, Eryphile, dat gevallen was. Nog een anderen regel uit datzelfde stuk:

Je crois valoir au moins les rois que j'ai vaincus,

bracht hij evenzoo in Mérope over, en twee andere uit Eryphile,

Les mortels sont égaux, ce n'est pas la naissance.
C'est la seule vertu qui fait la différence,

die bij het uitfluiten van het stuk door niemand verstaan waren, plaatste hij in een werk, waar zij al 't effekt in maakten dat zij verdienden, t. w. in zijn Mahomet (acte III sc. 1), waar zij ook vrij wat beter t'huis behoorden, als zijnde zij de vertaling van een oostersche spreuk, die zeer eigenaardig paste in een pseudo-oostersch treurspel.

Maar ook besteelt men somwijlen zich zelven zonder het te weten; namelijk wanneer, wat licht gebeuren kan, dezelfde loop van gedachten ons twee malen denzelfden volzin of 't zelfde vers doet nederschrijven. Ik kan hier bij eigen ondervinding spreken. In de dagen, toen mijn oude vriend P. Meijer Warnars mijn uitgever was, is 't meer dan eens gebeurd, dat hij op de proef van 't een of ander gedicht *in margine* aanteekende: »deze regel komt reeds voor in dit of dat werk van u, blz. zooveel."

VI.

Moet men bij het citeeren, even als bij andere zaken, zijn geweten raadplegen, en niet op rekening van zijn eigen vernuft laten zetten wat men bij anderen geborgd heeft, zoo betaamt het evenmin voor een citaat te doen doorgaan, wat niet meer is dan een zijsprong van eigen vindingskracht. Hoe veel waarde ook iemands eigen gedachte bezitte, hoe gelukkig die zij uitgedrukt, het voegt hem geenszins die met den naam te doen prijken van Virgilius, Vondel of Van der Palm. De vlag moge de lading dekken; toch is het voegzaam en waardig, dat men zijn eigen waar, al is die nog zoo goed, niet tooie met de vlag van een beroemder auteur. Indien hij, die het gezegde van een ander als voortbrengsel van zijn eigen geest laat doorgaan, zich schuldig maakt aan diefstal, hij die de gedachte, welke hij zelf heeft voortgebracht, aan een ander toeschrijft, begaat de misdaad van valschheid in (letterkundigen) geschrifte. Ik beken gaarne, dat deze laatste soort van overtreding zeldzaam voorkomt, en niet zoo heel gemakkelijk te volbrengen valt. Er is toch eenige handigheid toe noodig, om aan 't publiek te doen gelooven dat deze of gene *quasi-geciteerde* regel werkelijk bij Ovidius staat, dat het kernachtig gezegde, 't welk men geeft als van Hooft herkomstig, inderdaad bij dezen te vinden is, en dat Talleyrand zich werkelijk den kwinkslag veroorloofd heeft, die hem in den mond wordt gelegd.

Dewijl ik nu toch reeds meer dan eene bekentenis heb afgelegd, wil ik mijn zondenregister hier verder bloot leggen en bekennen, dat de twee regels, die als motto voor mijn »Roos van Dekama" staan,

> Wat baat het of ghy jaeght en slooft en u verhit,
> Fortuin liefst hem bezoekt die wacht en stille zit,

uit mijn eigen brein gesproten zijn, en dat, zoo ik ze aan Rodenburg heb prezent gedaan, ik daartoe aan zijn schim geen verlof heb gevraagd. De reden waarom ik juist zijn naam er onder plakte was zeer eenvoudig: ik begreep, dat niemand zich de ontzettende moeite en de nog ontzettender verveeling zou getroosten om in zijn bundel onleesbare en ellenlange treur- en blijspelen om te snuffelen of hij er die regels in vinden mocht; het gezegde *on ne prête qu'aux riches* vond in elk geval hier geene toepassing.

Nog bij een andere gelegenheid heb ik op dergelijke wijze mijn vaderschap verloochend en wel in eene der aanteekeningen achter »Het Recht van Bruiloftsavondkout". Daar haalde ik een twistgezang aan tusschen vleesch en visch, in Oud-Nederduitsche — ik durf niet zeggen »in Middelnederlandsche verzen" — geschreven, en plaatse daaronder: »Uit een onuitgeven handschrift, onder mij berustende." En — nu gebeurde wat aan Mac-Pherson, toen hij zijn zoogenaamde Ossianische poëzy uitgaf, aan Chatterton, die op gelijke wijze het publiek mystificeerde, en aan den uitgever van Klaas Kolijn gebeurde, men liep in den val dien ik gezet had, en ik kreeg een brief van wijlen Prof. Visscher, die mij heel beleefd vroeg, of ik nog meer van die M. N. landsche *débats* had, en of ik hem die ter uitgave wilde toevertrouwen. Ik schreef hem natuurlijk heel beleefd terug, dat ik niets meer van dien aard bezat, en hoe het mij zeer speet, dat hij mijn verzen voor een eeuw of wat ouder had gehouden dan zij werkelijk waren; — dat ik voor 't overige niemand opzettelijk had misleid; immers ik had nergens gezegd, dat die verzen werkelijk door een M. N. landschen dichter geschreven waren, maar eenvoudig — wat letterlijk waar was — dat het handschrift te voren *nooit uitgegeven* was, en dat het *onder mij berustte*. 't Spijt mij, zulk een verstokte booswicht te zijn; doch ik kan, vooral om het kluchtige resultaat, nog maar geen berouw over het gepleegde feit gevoelen.

Evenmin behoefde Walter Scott berouw te gevoelen over de woorden *Old Play*, *Old Song*, enz., die hij, na zijn eigen bekentenis, dikwijls onder de eigengemaakte rijmen, die hij als mottoos voor zijn hoofdstukken bezigde, had gezet. Waar geen schrijver als maker genoemd wordt, kan ook geen schrijver zich beleedigd gevoelen.

VI.

Niet altijd is het gemakkelijk, somtijds bepaald onmogelijk, te weten, aan wien men de spreuk of het vers moet danken dat men citeert. Zoo is 't b. v. gelegen met het vers:

> Alterius non sit qui suus esse potest,
> (*Die zich zelven kan toebehooren behoore aan geen ander*).

een van die, welke in aller mond zijn en waarvan men den maker toch niet kan aanwijzen. Even zoo heeft men langen tijd getwist

over de vraag, van wien het beroemde *quos vult perdere Jupiter dementat prius* kon zijn. Er was er, die het aan een der schrijvers uit de eeuw van Augustus toekenden; doch daartegen voerde men aan, dat *dementat* geen bijzonder klassiek latijn was. Anderen beweerden, dat het geen citaat was, maar een spreekwoord, door Vellejus Paterculus (*Lib.* II, cap. 57 en 118) twee malen onder een anderen vorm opgenomen, en bij Commines aldus wedergegeven; »*Quand Dieu vent commencer de chastier les princes, premièrement il leur diminue le sens*"; terwijl Racine het blijkbaar voor oogen had, toen hij schreef:

Frappé de cet esprit d'imprudence et d'erreur,
De la chûte des rois funeste avant-coureur.

Doch dat alles wees wel het gebruik aan, dat van het gezegde was gemaakt; doch liet den oorsprong in het duister. Eindelijk werd ook deze ontdekt. In het II[de] Deel der Latijnsche vertaling van Euripides door Barnes (Leipzig 1779 in fol.) vindt men blz. 497 een fragment, door Athenodorus aangehaald, en dat volkomen het aangehaalde gezegde bevat. De plaats luidt in 't Grieksch als volgt

Ὅταν δὲ δαίμων ἀνδρὶ πορσύνῃ κακὰ τὸν νοῦν ἔβλαψε πρῶτον.

Alleen kwam er nu op aan te weten, hoe men de woorden der latijnsche vertaling te rangschikken had. Dit deed Boissonade, die er een jambisch vers van maakte, aldus:

Quos Jupiter vult perdere, dementat prius.

Weinigen ook zullen kunnen zeggen, bij welken schrijver de navolgende zoo duizendmalen herhaalde halfverzen *cedant arma togae* en *Audaces fortuna juvat* voorkomen. Zij mogen al de latijnsche poëten doorlezen, om het eerstgemelde te vinden; 't staat bij een prozaschrijver, en nog wel bij Cicero (Lib. 1 cap. 22 *de Officiis.*) Zeker had hij hier gedachteloos een vers neêrgeschreven, en 't luidt in zijn geheel aldus:

Cedant arma togae, *concedat laurea linguae.*
(*Dat de wapenen voor den tabbaard, de lauwer voor de welsprekendheid zwichten.*)

En niet minder moeite zal 't kosten, het andere fragment te vinden, te meer, dewijl men het zelden citeert zonder het te misvormen. 't Staat in de Eneïs (*Lib.* X vs. 284) aldus:

Audentes fortuna juvat.

Doch genoeg van de Latijnsche citaten: die uit het Fransch zijn

meer algemeen in gebruik, en nu geef ik aan mijne lezers te raden, van wie de beide volgende zijn, die zij ongetwijfeld dikwijls hebben hooren gebruiken of zelven gebruikt:

Et voila justement comme on écrit l'histoire. —
Tous les genres sont bons hors le genre ennuyeux.

»Van Voltaire," is wellicht het bescheiden antwoord.

Juist; — maar waar zijn zij te vinden? Ik geef 't u in duizend te raden.

Het eerste komt voor in Charlot, (*acte* I *p.* 7) een blijspel van hem, dat gij waarschijnlijk nooit gelezen hebt, en dat ook niet veel om 't lijf heeft. Maar een jaar voor dat hij dit vers schreef had hij het reeds gemaakt — maar in proza. In een brief van 24 September 1766 aan Mr. du Deffand, zegt hij: »*et voilà comme on écrit l'histoire.*" — Even zoo citeerde hij, in een brief van 6 Februari 1672, den beroemden regel:

Dieu fit du repentir la vertu des mortels,

voorkomende in zijn Olympie, die eerst twee jaren later vertoond werd.

Wat het andere betreft, het is eenvoudig een regel proza, dien men lezen kan in de voorrede van *l'Enfant prodigue.*

Honderd malen las ik of hoorde ik zeggen:

Donnez-nous du nouveau, n'en fût-il plus au monde,

en ergerde ik mij over de onuitstaanbare kakofonie van dat *nous du nou.* Maar niemand wist mij te zeggen, van wien hij was, en dat was juist niet te verwonderen; want hij was deerlijk misvormd; daarom ook zou men hem niet licht bij den grooten fabeldichter zijn gaan zoeken, wiens taal altijd zoo bevallig en liefelijk is. Het was La Fontaine, die schreef:

Il nous faut du nouveau, n'en fût il plus au monde.

Maar nu, in welke fabel komt dat voor?

In geene; 't staat in zijn te weinig bekend blijspel »Clymene," vs. 36.

Den regel

Tout citoyen est roi sous un roi citoyen,

zult gij zeker zoeken in de eene of andere dithyrambe, waar deze of gene schutter-poëet onder de regeering van Louis Philippe op heeft zitten broeien bij de eerste stralen der Julizon. Mis! 't is van

Favart en komt voor in het 3e tooneel van 't IIe bedrijf van *Les Trois Sultanes*, door Nomsz en door mij vertaald.

En nu deze:

> L'absence est à l'amour ce qu'est au fen le vent.
> Il éteint le petit, il allume le grand.

Zij zijn van Bussi Rabutin; doch eigentlijk komt hem alleen de eer toe van 't rijm, dat niet bijzonder fraai is. De gedachte is te vinden bij La Rochefoucauld, die in eene zijner *Maximes* zegt:

> L'absence diminue les médiocres passions et augmente les grandes, comme le vent éteint les bougies et allume le feu.

Zeer vaak past men op iemand, die, om den kost te winnen, zoowel preêken en stichtelijke boeken als romans schrijft en vertaalt, de navolgende regels toe:

> Le matin catholique et se soir idolâtre
> Il dinoit de l'autel et soupoit du theâtre.

En dan weet mogelijk deze of gene te vertellen, dat zij op den abt Pellegrin gemaakt zijn; doch wat men minder algemeen weet is, dat de regels in omgekeerde orde behooren te worden geciteerd en dat zij voorkomen in een vrij lang grafschrift, op gezegden abt gemaakt door zekeren Charles Remy, behalve dat, als schrijver geheel onbekend.

Algemeene toejuiching ontving de regel, dien Victor Hugo aan Napoleon toeduwt:

> Non l'avenir n'est à personne,

en herhaaldelijk wordt die nog aangehaald: en daarom vergeet men de stanza, waar hij aan ontleend is, en die ik als kind op school leerde:

> Chaque jour est un bien que du ciel je reçoi:
> Jouissons aujourd'hui de celui qu'il me donne.
> Il n'appartient pas plus aux jeunes gens qu'à moi,
> Et le jour de demain n'appartient à personne.

Deze regels, La Fontaine waardig, zijn van een vriend van hem, den kanonnik Maucroix, van wien men anders niets bezit, en die ze op meer dan tachtigjarigen leeftijd vervaardigde.

Een evenzeer fraaie regel:

> Plus je vis l'étranger plus j'aimai ma patrie,

werd dikwerf door Voltaire geciteerd, wat sommigen in den waan

bracht, dat hij van hem is; hij komt voor in *le Siège de Calais* van De Belloy.

Een andere, van komischer aard,

> Ma foi! s'il m'en souvient il ne m'en souvient guère,

wordt niet zelden gebezigd als antwoord aan dengene, die ons een vrij onbeduidende en lang vergeten persoon of zaak in 't geheugen wil terug roepen. De meeste lieden verkeeren in de meening, dat het alleen een rijmslag is, door een spotboef uit de bak uitgedacht en toegepast op ik weet niet welk vers van ik weet niet welk treurspel, en ik geloofde dat zelf, op 't gezag van ik weet niet welk *Dictionaire d'anecdotes*, waar ik het als kind in gelezen had. Maar volstrekt niet: de regel bestond reeds, en wel in het blijspel van Thomas Corneille, *le Geôlier de lui même*. Jodelet is gevangen genomen met »helm en pluimen" van prins Frederik van Siciliën op 't hoofd en met »zijn rustingh aan," en nu voegt de koning van Napels, die hem voor Frederik aanziet, hem toe:

> Seigneur il vous souvient, qu'un jour sans mon secours
> Un cruel sanglier eût terminé vos jours.
> Il vous souvient de plus que le roi votre père....

waarop Jodelet invalt:

> Ma foi, s'il m'en souvient, il ne m'en souvient guère.

VII.

Aan sommige verzen, die op zich zelve weinig of geene waarde hebben, heeft een bijkomende omstandigheid de eer verschaft, dat men ze alom citeert. Vooral is dit het geval met verzen, die op muziek waren gezet; want hetgeen gezongen wordt, al is het laf en dwaas, verkrijgt spoediger populariteit dan hetgeen alleen gesproken is. De geestige inval van Figaro: »Men zingt wat geen zeggens waard is," wordt hierdoor bevestigd en nog nader uitgebreid. De wijs maakt het lied niet, maar het maakt er de reputatie van, en ontelbaar is het getal der geneuriede zinspreuken en der spreekwoorden op een aangename »*voys*", die ons de opera en de vaudeville geschonken hebben.

Sedert de maand Januari 1769, toen de opera Lucile voor 't eerst werd gegeven, is er naauwelijks, in Frankrijk niet alleen, maar

ook hier en overal waar men Fransch verstond, een huiselijk feestje gegeven, waar niet, met of zonder muziek, in solo of in koor, de regel:

Où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille.

werd opgedreund, de eenige van Marmontel, die in 't geheugen is gebleven: wat hij alleen te danken heeft aan de muziek van Grétry.

Als ik zeg »de eenige," dan vergis ik mij; hij dankt ook nog aan Grétry, dat, wanneer wij treuren over een vervlogen genoegen, wij het te kennen geven op de wijze uit *le Tableau Parlant:*

Ils sont passés ces jours de fête.

Op gelijke wijze heeft Della Maria door een bevallig *acompagnement* deze motto-verzen

Il faut des époux assortis
Dans les liens du mariage,

gepopularizeerd.

In de operette *Une folie* heeft de muziek van Méhul de fortuin gemaakt van een vers van Bouilly:

Je suis encor dans mon printemps.

en, dank aan de wijze waarop Solié 't gezet heeft, kent en neuriet iedereen op zijn tijd het vers van Hoffman in *le Secret*:

Femmes voulez-vous éprouver.

En de zotste verzen zijn niet de minste onder die, welke men, onder de begunstiging van eene goede muziek, in waarde houdt. Hoe vele jaren heeft men niet, zonder er bij te lachen, de beroemde twee verzen gezongen uit *Montano et Stéphanie* van Dejaure:

Quand on fut toujours vertueux
On aime à voir lever l'aurore?

De muziek van Berton belette, dat men er de *niaiserie* van opmerkte, even als die van Monsigny in den Déserteur dit vers, monsieur de la Palisse waardig,

Mourir n'est rien: c'est notre dernière heure,

naauwelijks deed opmerken.

Ook het blijspel heeft eenige gezongen spreuken geleverd. Gaarne zingt men nog de verzen, die Basile in den *Mariage de Figaro* zingt:

Si l'amour porte des ailes
N'est-ce pas pour voltiger?

Toch bedriegt men zich, als men ze aan Beaumarchais toekent. Hij ontleende het geheele koeplet aan een romance van mad. Bourdic Viot.

C'est l'amour, l'amour, *enz.*

is een oude deun van het vaudeville *la Marchande de goujons* en

J'ai vu partout dans mes voyages

is ons uit dat van *le Jaloux malgré lui* nagebleven.

En dan de groote opera! Nog heden herhaalt men deze regels uit den *Atys* van Quinault (acte IV V. 5)

L'eau qui tombe goutte à goutte
Perce le plus dur rocher,

VII.

Er zijn verzen, die, omdat zij een gewichtige waarheid behelzen, een belangrijke les bevatten of ook wel alleen om het korte en kernachtige der uitdrukking, zich in 't geheugen van den lezer hebben geprent, en die men 't nooit moede wordt te herhalen. Het is vooral Horatius, die van ouds aan geleerden en ongeleerden tal van citaten heeft verschaft, en zijn heerlijke *epistola ad Pisones* levert ze bijna om den anderen regel op. Slechts enkele voorbeelden mogen hier ter aanduiding genoegzaam zijn. Reeds vs. 11 van den brief is een van die, welke vaak geciteerd doch helaas! te weinig worden nageleefd, en die onze dagbladschrijvers wel als epigraaf, ter eeuwigdurende herinnering, boven elk nommer van hun courant mochten zetten:

Hanc veniam petimusque damusque vicissim.
(*Dit verlof vragen wij en geven wij wederkeerig*).

dat wil zeggen: »het verlof om aanmerkingen te maken, maar niet om te schelden."

Geldt het een zaak, die moeilijk valt uit te maken, dan wordt herhaaldelijk het laatste gedeelte aangehaald van vs. 78.

Grammatici certant et adhuc sub judice lis est.
(*De spraakkunstenaars twisten en 't proces is nog hangende.*)

Wat verder (vs. 139) treffen wij het spreekwoordelijke

Nascetur ridiculus mus.
(*Wat komt er voor den dag? Een dwaze muis.*)

Het *ab ovo* (van 't ei van Leda af), dat aan 't slot van vs. 147 staat, hoort men telkens uit den mond van wie een langdradige vertelling gaat doen, en dan is het niet ongepast hem te antwoorden met de woorden, waarmede 't volgende vers aanvangt:

Semper ad eventum festina.
(*Haast u altijd, tot de zaak te komen.*)

Hoe menigmalen heeft men niet met den

Laudator temporis acti
(*die den lof zingt van 't verledene*)

(vs. 173) den draak gestoken! — Of vs. 385 te baat genomen om den prulschrijver toe te roepen:

Tu nihil invitâ facies dicesve Minervâ,
(*Gij zult niets zeggen of doen in spijt van Minerva.*)

of de lofspraak (vs. 428)

pulchre, recte, bene,
(*mooi, juist, goed,*)

aan verdienste toegekend! — Dezen laatsten uitroep zou men bijna zeggen, dat Horatius voor zich zelven geschreven had, even als het axioma, waarin hij. (*Lib.* I. *Sat.* I. *vs.* 106) zijn stelregel op zoo keurige wijze afteekent:

Est modus in rebus.
(*Er is een maat voor alle dingen.*)

Het *Hoc erat in votis* (dit was mijn wensch) en het *nil mirari* (zich over niets verwonderen) behooren even zoo tot die uitdrukkingen, die in 't geheugen blijven. Het eene komt *Lib.* I. *Sat.* VI. vs. 1 voor; het andere *Lib.* I. *Epist.* VI vs. 1.

Maar niet alleen zijn leer- en hekeldichten, ook zijn lierzangen vloeien over van die gelukkige gezegden, die men telkens te pas brengt. Heeft men een vrolijke partij gehad of een dolle streek begaan, men verschoont zich met het (*Lib.* IV. *vs.* 12),

Dulce est desipere in loco.
(*'t Is zoet bij gelegenheid eens dwaas te zijn.*)

en prijst men de »gulden middelmaat", dan is dit een herinnering van hetgeen Horatius (*Lib.* II. *vs.* 10) zegt:

Auream quisquis *mediocritatem*
Diligit, caet

Lord Chesterfield schreef aan zijn zoon: »draag uw kennis bij u als een horlogie, dat gij niet uithaalt of slaan laat alleen om te

toonen, dat gij er een hebt." Maar 't was niet met het oog op Horatius, dat hij dit zeide. De formulen, die het gezond verstand van dezen hem ingaf, hebben zulk een weêrklank gevonden bij allen, dat een citaat uit zijn werken van zelf voor den geest komt als de meest juiste uitdrukking van wat men meent of gevoelt. Men draagt hem bij zich zonder het te weten en hij slaat als 't uur daar is, zonder dat men er hem toe dwingt. Zijn geest is tegenwoordig bij allen, die niet van geest zijn ontbloot, en niemand was beter profeet dan hij, toen hij (*Lib*, III. vs. 24) zeide: *Non omnis moriar* (ik zal niet heelemaal sterven). Zelfs in de middeleeuwen werd hij niet vergeten, en Horatius bleef voortdurend het handboek van hen, die de oude overleveringen van smaak en verlichting in eere hielden. De groote *Connétable* van Montmorenci had hem tot den vriend zijner ledige oogenblikken, tot zijn raadsman in twijfelachtige zaken gekozen. Boven de poort van zijn prachtig kasteel had hij deze regels van zijn geliefden dichter doen plaatsen:

Aequam memento rebus in arduis Servare mentem.
(*Gedenk in moeilijkheden een kalm gemoed te bewaren.*)

en dat citaat was de doopformule der godvruchtige woning: het eerste woord van 't eerste vers werd haar naam. Men noemde ze *aequam*, wat tot *Ecouen* verbasterd werd.

Maar ook met de paerlen, die Virgilius uitstrooit, cierde men zich van ouds en is men zich blijven vercieren. Wie twijfelt sla Vondel op, en het zal een ongelukkige tref zijn, indien het gedicht, waar hij op te land komt, geen motto van Virgilius voor zich heeft. Vondel had niet alleen de gedichten van zijn grooten voorganger in onrijm en in rijm vertaald, maar hij had ze allen in zijn hoofd bewaard, en had zijn geheugen slechts te raadplegen, waar hij een motto behoefde. Maar ook heden nog, hoe talrijk zijn de citaten aan hem ontleend! Hoe vaak hebben zij, die een heerlijk werk op touw zetten, niet tot leus gekozen de schoone spreuk, die hij, in den Eersten Zang zijner Landgedichten, tot troost en bemoediging geeft aan wie met zwaren arbeid of tegenspoed te kampen heeft:

Labor omnia vincit
Improbus et duris urgens in rebus egestas.
(*Onvermoeide arbeid en dringende behoefte in tegenspoed komen alles te boven.*)

Jammer maar, dat men de vier eerste woorden zelden aanhaalt,

zonder door omzetting de liefelijkheid der uitdrukking te bederven.

Nog erger gaat het doorgaans toe bij 't aanhalen van vs. 64 uit het Tweede Boek der Eneïs, waar 't weglaten van een enkel woord den geheelen zin bederft. 't Is Sinon die spreekt:

Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnes.

(*Verneem nu de streken der Grieken, en leer, uit een enkel schelmstuk, hen allen kennen.*)

Gewoonlijk zegt men, bij 't citeeren, alleen: *ab uno disces omnes*, zonder te bedenken, dat er tusschen het 2de en het 4de woord geen het minste verband bestaat, en dat men alzoo zondigt tegen de taal, tegen de bedoeling des schrijvers en tegen den plicht om behoorlijk te citeeren.

Niet minder dan de bovengenoemde zijn de navolgende brokken uit Virgilius

familiar to our ears als householdwords [1])

geworden:

Fugit irreparabile tempus. (*Aen.* III. *vs.* 384)
(*De tijd vliegt onherstelbaar heen.*)

voorts:

Tantaene animis coelestibus irae? (*Aen.* I. *vs.* 11.)
(*Kunnen Goden zich zoo boos maken?*)

't welk Boileau in zijn *Lutrin*, ch. I. zeer aardig vertaalde met

Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des dévots?

en dat andere halfvers, dat zoowel zij, die veel gedaan of ondervonden hebben als zij die 't zich maar verbeelden, zoo gaarne te pas brengen:

Quorum pars magna fui. (*Aen.* II. *vs.* 6.)
(*Waar ik zooveel deel aan gehad heb.*)

ook het, in den mond van gelaten lijders zoo gepaste

Forsan et haec olim meminisse juvabit. (*Aen.* I. *vs.* 297.)
(*Wellicht zal mij eenmaal de herinnering dier rampen welkom zijn.*)

of het aandoenlijk

Miseris succurrere disco (*Aen.* I. *vs.* 630.
(*Ik heb geleerd, mij het leed van anderen aan te trekken.*)

---

[1]) SHAKSPARE. *Henry V.*

en dan, als hier of daar in Europa de oproertoorts gezwaaid wordt en overal de vrees voor verdere bewegingen zich openbaart, het

Proximus ardet
Ucalegon (*Aen.* II *vs.* 312).
(*Het huis van buurman Ukalegon staat al in brand.*)

en, wanneer men zich als een man van doorzicht wil doen voorkomen, het

Timeo Danaos et dona ferentes. *Aen. II vs.* 312.
(*Ik ben bang voor de Grieken, ook als zij met geschenken aankomen.*)

Dan nog, deze fraaie verschooning voor luiaards:

Non omnia possunus omnes (*Ecl.* VIII *vs.* 63).
(*Wij zijn niet allen tot alles bekwaam.*)

het spreekwoordelijke:

Omnia vincit amor.
(*De liefde overwint alles.*)

en het:

Trahit sua quemque voluptas (*Ecl.* II *vs.* 865).

't welk het speelsch vernuft der middeleeuwen dus vertaalde:

Ieder sot
Zijn marot.

Eindelijk nog het:

Quantum mutatus ab illo (*Aen. II vs.* 274.)
(*Wat is hij veranderd bij 't geen hij vroeger was!*)

en het:

Hoc opus, hic labor est. *Aen.* VI *vs.* 129
(*Dat staat te doen, dit te volbrengen.*)

Het zou mij geen moeite kosten, deze citaten in 't oneindige te verlengen; maar ook andere latijnsche dichters vorderen, dat ik hunner indachtig zij. Gebeurt het u, met l'Intimé, het:

Rudis indigestaque moles
(*Een ruwe en vormelooze klomp.*)

te citeeren, of wel het:

Victrix causa Diis placuit sed victa Catoni,

denk dan een weinig om het kluchtige pleidooi in de *Plaideurs,* maar ook en vooral aan de *Metamorphoses* (*Lib.* I) van Ovidius en aan de *Pharsalia* van Lucanus (*Lib.* I *vs.* 128).

Van Lucanus gesproken, ook een ander gezegde van hem (*Lib.* II *vs.* 662) is als citaat geijkt:

Nil actum reputans, si quid superesset agendum.

(*Niets achtte hij gedaan te hebben, zoo lang nog iets te doen viel*)

't Fraaie vers werd voor den eersten Cezar gemaakt en een latere Cezar vertaalde het aldus in zijn tweede proklamatie aan 't leger van Italië: »Soldaten, gij hebt niets verricht dewijl u nog wat te verrichten valt."

Maar, om nog even tot beiden terug te keeren, vergeet toch niet, als gij van een kunststuk sprekende, het:

Materiem superabat opus

(*De kunst was nog fraaier dan de stof.*)

citeert, dat die woorden in de beschrijving van het zonnehof (*Metam.* II) voorkomen en dat Voltaire ze in zijn Henriade (Ch. XII.) aldus uitbreidde

Et l'art, ornant depuis sa simple architecture,
Par ses travaux hardis surpassa la nature.

en wanneer u het

Est quaedam flere voluptas.

(*Ook het weenen heeft zijn zoetheid.*)

ontvalt, gedenk dan den beklagenswaarden dichter, die het in zijn ballingschap (*Tristia IV El. III vs.* 27) zoo aandoenlijk deed hooren:

Het:

Semper ego auditor tantum?

(*Zal ik mij maar altijd met de rol van toehoorder vergenoegen?*),

dat Byron als motto voor zijn *English bards and Scotch reviewers* en zoo vele andere critici voor hunne werken plaatsten, vormt den aanhef der eerste Satyra van Juvenalis: en ook van dezen is het beroemde en zoo misbruikte:

Nobilitas sola est atque unica virtus,

't geen men, naar verkiezing, vertalen kan met: »de adel is de eenige deugd," of. »de eenige adel is de deugd."

Liever nog citeeren wij de schoone les, die hij geeft:

Summum crede nefas animam praeferre pudori
Et propter vitam vivendi perdere causas.

(*Acht geen misdrijf grooter, dan dat gij uw leven boven de schande verkiest en aan het leven uw levensdoel ten offer brengt.*)

En wanneer men de kreet van het Romeinsch gepeupel *Panem et circenses* (»brood en de spelen van den circus") nagalmt, herin-

nert men zich zelden, dat Juvenalis dien het eerst (*Sat.* X vs. 31) heeft doen hooren. Ook het *Inde irae* (daar kwam zijn of al die boosheid van daan) heeft men van hem (*Sat.* I *vs.* 568) geleend.

De nihilo nihil
(*Van niets komt niets.*)

danken wij aan Persius (*Sat.* III vs. 83) en aan Martialis het:

Res est magna tacere.
(*'t Is groot, te zwijgen.*)

Maar ook aan de prozaschrijvers hebben wij niet weinig te danken. Herhaalt men het gezegde van Descartes: *je pense, donc je suis*, men herhaalt evenzeer, zonder het misschien te weten, een gezegde van Cicero: »*Vivere est cogitare* (te leven is te denken)." *Tusc. Quaest* cap. 5 § 38, en het *Summum jus summa imjuria* (het grootste recht is de grootste beleediging) komt evenzeer bij Cicero voor (*de Officiis* Lib. I cap. 10), die, als een goed advokaat, met die zinspreuk bij voorraad de verzachtende omstandigheden pleitte. Racine, die in 't latijn behoorlijk t'huis was, vertaalde in zijn *Frères ennemis* (*acte* IV *sc.* 3) de woorden van Cicero met:

Une extrême justice est souvent une injure;

doch Voltaire in zijn *Oedipe* (act. III p. 3) meer letterlijk:

Mais l'extrême justice est une extrême injure

terwijl Montesquieu deze laatste vertaling overnam, alleen het *mais* wegwerpende, dat hij, als prozaschrijver, kon missen.

»Te schitteren door zijn afwezendheid" is een zeer gewone uitdrukking geworden, zoo zelfs, dat het veelvuldig gebruik er den oorsprong van heeft doen vergeten. Men vindt haar 't eerst bij Tacitus, die (*Ann.* III cap. 76), sprekende van Kassius en Brutus, wier beelden niet voorkwamen onder die, welke men droeg bij de lijkstaatsie van Junia, die de vrouw van genen, de zuster van dezen was, zeide: *Sed præfulgebant Cassius atque Brutus eo ipso quod effigies non videbantur* (Kassius en Brutus schitterden er des te meer, door dat hunne afbeeldingen afwezig waren). De gelukkige wijze, waarop deze woorden werden toegepast toen de Jezuieten er in geslaagd waren om uit de *Histoire des hommes illustres*,, door Perault, de levens van Arnault en Pascal te doen lichten, bracht er veel toe bij om het fraaie gezegde algemeen te doen maken.

(*Wordt vervolgd.*) J. VAN LENNEP.

VRAGEN.

74. **Van den Vos Reinaerde.** Sedert eenigen tijd bezig met eene studie over de topografie van deze perel der Mnl. letterkunde, knoopt zich daaraan eigenaardig ook een uitstapje op taalkundig gebied vast en tevens de lust om zoo mogelijk iets meer van den schrijver door wien en de plaats waar 't vervolg op 't epos met de daaraan voorafgegane omwerking van het werk, geschreven is.

Met uitstekend genoegen maakte ik in dezen winter kennis met dr. Jonckbloets voortreffelijke uitgave.

Eerst nu, en dat een werk reeds in 1856 uitgegeven?

't Is zoo: doch wij dilettanten kunnen zoo niet alles kennen. Zelfs zou ik mij niet durven vermeten in deze geleerde kwestie mede te spreken, waarin, om van vreemde geleerden niet te gewagen, door Willems, dr. Snellaert, dr. ten Brink, dr. Jonckbloet, prof. Serrure, enz., reeds zooveel is gezegd. Nogtans zal ik het wagen: welligt vindt men in mijn bescheiden opstel een enkel steentje, dat dienen kan om aan het letterkundig gebouw te worden toegevoegd. Ik heb er ook eenig regt toe: Het noorden van Vlaanderen bewonende, was mij van der jeugd af de Reinaert der blaauwe bibliotheek en de berijming van Willems bekend; wij Zeeuwsche Vlamingen lezen in den regel vlot weg de fabel, vooral zoo als zij nu gezuiverd door dr. Jonckbloet is uitgegeven, en wij verstaan hare taal, omdat zij in ons hoekje van Nederland nog zoo wel bewaard is en het voor 1830 nog veel beter was: want sinds de inlegering der noordnederlandsche krijgslieden ten onzent, is ons Dietsch magtig bedorven! Daarbij komt dat ik in Aardenburg woon, en 't is nog niet uitgemaakt immers dat Willem Utenhove, een naam hier nog bekend, er niet de bewerker en vervolger van is.

Als ik Pourbus kaart van het Brugsche Vrije voor mij uitgespreid heb liggen, kan ik mij best verbeelden op eenen der omgangen van eenen der Lieve-Vrouwe-torens te staan, of uit het hooge dakvenster van »den gulden hoofde" de groote pastorij, rond te staren over de vlakke velden van Noordvlaanderen. Voor mij uit ligt het goed Hulsterloo, dat Willem aan »'t oosteinde van Vlaanderen" kan hebben doen denken; over gindsche breede kreek in 't noorden verheft zich de proostij van Elmare, waarvan nog in onzen

tijd in het heerenhuis op »Steenhove" de sporen te zien zijn. Wende ik de blikken westwaarts, dan ontware ik de torens van »den Dam", Oostkerke en Houckenbrouck; daar langs is nog de dalende laagte zigtbaar waar eenmaal het Swin stroomde; en zijne dijken, aan wier voet de wase lag waarop de otter den eendvogel ving of waar Isegrims gade »totten buuc" in zonk »eer se totten watere kwam", bestaan nog. Gindsche rij van olmen en populieren wijst de rigting aan, waarin zij van 't zuiden naar 't noorden voortloopen, enz. Men wil Willem Utenhove den palm betwisten; prof. Serrure wil de eer liever toekennen aan Willem magister physices van Gent en dr. ten Brink noemt hem gaarne zoo met Serrure. Waarom?

Aan dr. ten Brink hebben we deze vraag en aan de navorschers in 't algemeen de volgende: Reeds in 1832 gaf mr. L. Ph. C. van den Bergh, uit: De Nederlandsche volksromans. Op bl. 99 en verv. geeft deze geleerde zijne gedachten over den dichter te kennen en strijkt meteen vonnis over het gevoelen van den heer Buddingh, die er Claes van Aken voor houdt ('t was immers deze heer die Jacob van Maerlant een Zuidhollander wilde maken?). De heer van den Bergh zegt dan, en ziedaar wat ik weten wilde, omdat noch dr. Snellaert noch dr. Jonckbloet er op terug komen, »in het Amsterdamsche Hs. vindt men in den aanvangsregel,

Willem die madock maecte,

drie groote of capitale letters geschreven, namelyk de W. van Willem, vervolgens een T daar naast in stede eener J., en eindelijk eene H. boven de K van madock; zal, kan dit anders beduiden, dan de aanvangletters van den naam Wtenhove (Wt-Ten-Hove?)"

Staat dat er? vragen we nogmaals, en zoo ja, *moet* dan niet de vraag van den heer v. d. B. toestemmend beantwoord worden?

»Willem, die den Madoc maecte,"

moet ongetwijfeld met dr. Jonckbloet gelezen worden. Z.H.Gel. geeft een facsim. van een anderen codex, met de lezing »die *vele boecke* maecte." 't Is treffend om te zien, hoe het woord *Madoc* weggeschrapt is, de vuile plek is nog zigtbaar en de woorden *vele bouke* (negen letters in plaats van vijf) zijn er duidelijk zigtbaar ingewrongen. Ik verbaas mij welligt noodeloos over de mededee-

ling van den heer v. d. B., uit het amst. hs. Ik heb over dat onderwerp nooit iets gelezen: van daar mijne vraag. Staat in dat hs. werkelijk:

T H
Willem die madock maecte.

Een vreemdeling kan zoo iets niet bewerken, zoo als de heer v. d. B. (bl. 105) zoo juist opmerkt. De heer Willems, leert hij verder, heeft dit in bijzonderheden aangetoond in eene fransche verhandeling in het tijdschrift *Le Messager des Siences et des Arts* geplaatst, en waarin hij, in eene bijzondere paragraaf, *noms géographiques*, de toespelingen op weinig bekende plaatsen aanhaalt en opheldert. Ik ben mede aan zoodanige lijst bezig, ik verzeker plechtig, de Messager is mij onbekend en nu wil ik dat tijdschrift niet meer raadplegen, in de hoop dat *mijne* studie er te vruchtbaarder om zijn zal. G. P. ROOS.

[Er staat inderdaad in het hs. eene T als verlenging der i van het woord *Willem* en eene H boven de k van *madock*. De heer Roos kan er zich van overtuigen door het facsimile te zien, dat in de uitgave van den Reinaert door Willems, tegenover den titel, staat.]

75 **Everard Meijster.** (vgl. A. R. [1]) Meermalen is over dezen stichtschen edelman in den Navorscher gevraagd en geantwoord. Als men Scheltema's opstel over hem leest, vraagt men, hoe hij toch zoo bijzonder met latijnsche spreuken ophad? Eene geletterde opvoeding heeft hij zeker gehad. Zie zijne geschriften en de door hem vervaardigde penningen. Heeft hij ook eene der nederlandsche hoogescholen bezocht? Zie de inscriptie-lijsten. Te Leiden was hij niet. Kan mr. Hendrik Meijster (Nav. IX. 117) ook zijn vader geweest zijn? Dan zou hij althans vóór of in den jare 1608 geboren zijn. Misschien zijn grootvader. Hij zelf leefde nog ten minsten tot in 1679, wanneer C. Droste hem ontmoette (zie Drostes levensbeschrijving, bl. 72, en Scheltema, Mengelw. V, 226). Het Repertorium der verh. van de Maatsch. der Nederl. Letterkunde heeft op no. 7455 *Eduard* in plaats van *Everard*. Hoe hij aan zijn groot vermogen kwam, wijst Scheltema, t. a. pl. aan. B. N.

[1]) Waar in plaats van 163 te lezen is 103.

76. **B. Wittkamp.** Wie kan mij iets mededeelen omtrent B. Wittkamp, wiens portret voor mij ligt. Naar C. C. A. Last, lithogr. van P. Blommers, gr. 8°. J. C. K.

77. **Jonas.** Wie schuilt er onder den naam Jonas, die in 1842 te Dordrecht bij H. L. Lagerweij, de Kaleidoskoop uitgaf?

In de Geldersche volksalmanakken komt, in onderscheidene jaargangen, ook de naam van Jonas voor, uit wiens nagelaten papieren de heer G. F. Middelbeek eenige stukjes mededeelt. Volgens taal en stijl is het niet dezelfde. J. C. K.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Silhouetten van utrechtsche studenten. (XVIII bl. 99, vr. 24 vgl. bl. 221). Door J. C. K. wordt gevraagd, of de door hem vermelde utrechtsche studenten later in de eene of andere betrekking hebben uitgemunt? — Om redenen het antwoord daarop aan anderen overlatende, meen ik te kunnen volstaan met mede te deelen, dat n°. 1, P. van Akerlaken was wijlen mijn vader, jh. mr. Pieter van Akerlaken die, onder de menigvuldige betrekkingen door hem bekleed, van 1838—1857 lid was der weede kamer van de staten generaal en voorzitter 1844/45, lid der eerste kamer van de staten generaal van 1847—1849. Hij overleed te Hoorn op 70-jarigen leeftijd, 20 september 1862, zijnde burgemeester dier stad, dijkgraaf van Drechterland enz.

N°. 2, dr. H. Menso, oud lid der tweede kamer van de staten generaal, nog in leven en zoo ik meen nog burgemeester van Rhenen.

N°. 3, mr. B. J. Rasch, in de kracht des levens als practiserend advocaat te 's Gravenhage overleden.

N°. 4, G. H. Wiegand, mij onbekend.

N°. 5, mr. Gerard Lodewijk Carbasius, in 1835 als lid der regtbank van eersten aanleg te Hoorn overleden.

De silhouetten van heeren Jacobson en Wiegand heb ik onder de papieren mijns vaders gevonden.

Hoorn. VAN AKERLAKEN.

VRAGEN.

78. **Allegorische plaat van J. Folkema naar L. F. Dubourg.** Een gelauwerd persoon uit wiens gelaat niets op te maken is, zit in een vertrek aan eene tafel te schrijven; op den voorgrond, naast en voor hem, boeken, eene aardglobe, een potlood, een regthoek, een passer. De bovenste helft der plaat wordt door eene zinnebeeldige voorstelling ingenomen, die op den persoon of op zijn geschrift betrekking heeft. Een tweetal wezens zijn daar op wolken nedergedaald; eene deftige bejaarde mannelijke gedaante, wijzende op den dierenriem eener aan zijne zijde zich bevindende hemelglobe; eene vrouwelijke gedaante, de Waarheid, kenbaar aan den spiegel dien zij in de hand houdt en waarmede zij het hemelsche licht terugkaatst, dat achter den bejaarden man, die in mijn oog iets van sir Isaac Newton heeft, uit den hemel schijnt te komen. De waarheid is omstuwd van zes genietjes (waarom geen zeven? dan zou het op de zeven vrije kunsten eene toespeling kunnen bevatten). Geheel het bovenste tafereel schijnt een gezigt aan de verbeelding des schrijvers vertoond. De schoone gravure van de bovengenoemde amsterdamsche kunstenaars is in octavo formaat en schijnt uit de eerste helft der 18e eeuw.

Op welken schrijver kan dit doelen? Kan de voorstelling geplaatst geweest zijn voor den eersten druk van S. Feitamaas Telemachus, die in 1733 het licht zag, doch die hier niet in mijn bereik is? Vóór den tweeden, herzienen druk, van 1763, is eene geheel andere titelplaat, doch die reeds door Wandelaar in 1731 gesneden en geteekend is, in quarto formaat.

Of wel, kan de plaat op een gansch ander gebied dan dat der dichtkunst, vóór een der vele toenmalige nederlandsche werken van wetenschappelijken aard, en die ook wel in eene andere dan de landtaal vervat waren, thuis behooren? — Wie helpt mij te regt?

L. B. N.

79. **Lehrbach.** Voor mij ligt een schaduwbeeld (silhouette), waaronder Graff von Lehrbach, Tyrols Retter. Ik weet wel dat von Lehrbach eene beiersche familie is van het einde der vorige eeuw; maar weet volstrekt niet wat deze tot redding van Tyrol heeft uitgerigt. Wie weet het?

L. B.

80. **Afbeeldingen van overijselsche kasteelen.** Zou iemand ook in staat zijn op te geven of er van de overijselsche kasteelen Gerner bij Dalfsen, Werkeren, Voorst (nabij de plaats van de gewezen stins te Voorst), Wolfshagen bij Hasselt en het oude huis te Ittersum nog afbeeldingen bewaard zijn en bij wie? Ook zou men gaarne eenige bijzonderheden omtrent den tijd der slooping dier gebouwen vernemen. A. M. K. W.

TAALKUNDE.

Champ de Mars. (vgl. XVII. bl. 314, 372; XVII. bl. 176.) Ik moet zeggen dat Bouillet en andere schrijvers (die sedert door mij zijn geraadpleegd) de bewering van den heer van Lennep *waarschijnlijk* doen voorkomen, maar ik kan onmogelijk zonder ver er onderzoek, den geachten schrijver in het gelijk stellen. Uit Parijs heb ik laten ontbieden een boekje getiteld: Le Champ de Mars depuis son origine jusqu'à l'Exposition de 1867, par Th. Faucheur. Ik wil dit werkje lezen, alvorens het »Ik heb ongelijk" uit te spreken. Daarom zal ik thans niet verder over de kwestie uitweiden, en den heer van Lennep alleen doen opmerken, dat Bouillet sedert lang in Frankrijk zijne vroegere autoriteit verloren heeft, nadat het gebleken is dat de lexicograaf de naauwkeurigheid en regtvaardigheid van den geschiedschrijver aan geldelijke en godsdienstige consideratiën opoffert. H. TIEDEMAN.

Champ de Mars. Ik ben 't met den heer Tiedeman volkomen eens, dat men in den regel best doet met soortgelijke namen onvertaald te laten. De door mij gestelde vraag had dan ook alleen

ten doel, zekerheid te erlangen omtrent de eigenlijke beteekenis van die benaming, waarover ik in twijfel stond. Wel zag ik, dat onze hollandsche schrijvers, en vooral het tallooze imitatorum pecus, de vertalers, algemeen van 't *veld van Mars* spreken; doch dit beduidde niet veel, en de herinnering aan de oude maart- en mei-velden deed mij overhellen tot de meening, dat de uitgestrekte vlakte te Parijs ook daaraan haar naam te danken had. Nu zie ik ter laatst aangehaalde plaatse, dat ook de heer van Lennep deze meening deelt, en tot staving daarvan o. a. den Dictionaire Universel van Bouillet aanhaalt. Ik ben voor 't oogenblik niet in de gelegenheid om dat boek in te zien; maar heb na 't inzenden der vraag andere werken geraadpleegd, en daardoor de overtuiging bekomen, dat — zoo al de verklaring van den heer Tiedeman onjuist mogt zijn — zij evenwel nog niet verdient als »een dwaze vertaling" gekenmerkt te worden. Dat toch ook andere schrijvers, en wel in Frankrijk en die geacht mogen worden van nabij met dit onderwerp bekend te zijn, aan de benaming van Champ de Mars geheel dezelfde beteekenis geven als de heer T., blijkt onder anderen uit het bekende Tableau de Paris van den genialen Edm. Texier (Paris 1853), waar ik tom. II. pag. 24 lees, dat die vlakte vóór 1770 niet dan een laag en moerassig terrein opleverde, slechts tot moesgrond gebezigd, doch dat zij in 't genoemde jaar hare tegenwoordige gedaante verkreeg. »Et comme on destinait ce terrain aux élèves de l' école militaire, *on lui donna le nom pompeux qu'il a conservé jusqu'à present.*" Men ziet dus, dat er in elk geval nog geen reden bestaat om met hen die *veld van Mars* schrijven »den draak te steken."

NIL ADMIRARI.

Israël. (vgl. XVIII. bl. 201.) Dat *israël* den naam is van eene soort van dun bier, blijkt uit het volgende sneldicht van Huyghens (B. XIII. bl. 11).

Dirck heeft geen Geld om Wijn te koopen;
Soo suypt hy Israël met stoopen.
Siet eens hoe gaet het hier;
Dirck is dick van dun bier.

P. LEENDERTZ WZ.

VRAGEN.

81. **Teuten.** In het Aardrijkskundig woordenboek van A. J. van der Aa staat bij het woord *Budel* aangeteekend, dat in het Noordbrabantsche dorp van dien naam vele kramers wonen, die men *teuten* noemt en die onder elkander eene bijzondere taal spreken. Verder wordt daar nog vermeld, dat eene proeve van deze taal voorkomt in een van de jaargangen van den Noordbrabantschen Volksalmanak en tevens dat deze taal veel overeenkomst met het oud Bourgondisch schijnt te hebben. Ik ben niet in de gelegenheid den Noordbrabantschen Volksalmanak te raadplegen en wil dus zeer gaarne iets naders van deze zoogenoemde Teuten en vooral van hunne taal vernemen, door middel van den Navorscher.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

82. **Breite Mundart.** In hoogduitsche boeken, ook in zulke die over taalkunde handelen, leest men wel dat sommige volkstammen »*eine breite Mundart*" hebben, of »*mit einen breiten Mund sprechen.*" Dit wordt onder anderen van de Mecklenburgers gezegd, die Nedersaksisch of Platduitsch spreken. Wat verstaat men onder deze beide uitdrukkingen?

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Rothschild. (vgl. XV bl. 349.) Eene genealogie van het geslacht Rothschild is te vinden in den »Annuaire de la Noblesse de France par M. Borel d'Hauterive, Année 1868, p. 186."

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

VRAGEN.

83. **Wapen van de familie de Convenant.** Wordt verlangd: de beschrijving van het geslachtwapen en zoo mogelijk, genealogische mededeelingen aangaande de familie de Convenant, in de 16e en 17e eeuw gevestigd in het toenmalige prinsdom Orange.

J.

84. **Wapen van Rijck de Groot.** Men verlangt eene duidelijke beschrijving (met de kleuren) van het wapen van bovengenoemd geslacht, met opgave welk gedeelte van het wapen van van Rijck, en welk gedeelte dat van de Groot is.

X.

85. **Geslachtwapen de Groot.** Kan men mij de kleuren mededeelen van het wapen van eene familie de Groot, welke voert:

Doorsneden: 1 in..... een wassenaar (figuré) van.....; 2 in..... eene zespuntige ster van.....

Met de mededeeling hiervan zal men mij ten zeersten verpligten. Is hetzelve ook ergens beschreven of afgebeeld te vinden?

N.

86. **Wapen van de familie de Vriend.** Heeft een onzer wapenkenners bij zijne nasporingen gevonden het wapen van Devriend ook Defriend of de Vriend en de Friend geschreven, welke familie in Holland zou gewoond hebben?

W. N. d. R.

87. **Geslacht Silvercroon.** Wie waren de ouders van jonkvr. Sara Silvercroon, vrouwe van Heynenoord, gehuwd met Jan Willem du Faget, van Assendelft, heer van Kralingen, zoon van noble Simon du Faget, officier in het kavallerieregiment van Coligny en jonkvr. Margaretha van Assendelft, erfvrouwe van Kralingen. Sara S. leefde 1702; terwijl omtrent haar geslacht eene authentique copie bestaat eener acte van bekendheid, door eenige zweedsche edelen in 1742 afgegeven, volgens 'twelk dat geslacht behoorde tot den ouden zweedschen adelstand. Zij liet drie dochters na, waarvan de éene

huwde met heer Karel Pieck tot Braekel, Soelen en ter Doos, ambtman van Beest, Mariënweerd en Renoij, de tweede met heer Ernst Hendrik, baron van Ittersum, lid van H. Hoog. Mog. en lt. colonel van de garde en de derde, voor zooverre ons bekend is, ongetrouwd bleef. Men zou ons zeer verpligten, met al wat men omtrent haar en hare afstamming weet, mede te deelen.

A. M. K. W.

88. **Wapen van Caan**. In de wapenregisters geeft J. B. Rietstap in zijn Handboek der Wapenkunde, het 2e en 3e kwartier van het wapen der fam. Caan: »in goud eene roode korenwan" en in het wapen der fam. de la Bassecour Caan dezelfde kwartieren: »in goud een opstaande zilveren waaier".

Wat is hier nu goed? denkelijk wel de 1e omschrijving, want de 2e, metaal op metaal, is vrij bedenkelijk.

F. CALAND.

89. **Geslacht Romswinckel**. Wie geeft mij de ontbrekende plaatsen en datums op van de navolgende personen?

Matthijs Romswinckel Fransz., geb. te ? st. te ? tr. ?

Catharina Klerck Willemsdr., geb. te Rhenen of Amersfoort? st. te?

Hunne dochter Hermanna Catharina of Johanna C. Romswinckel, geb. te ? st. te Nijmegen...... 1754, tr. te ? 4 junij 1700.

Reinier Verschoor, geb. te ? begr. te Nijmegen 10 febr. 1733. Hij was de zoon van Nicolaas Verschoor, geb. ? schout bij nacht, die in den slag van Stromboli sneuvelde (zie de Jonge, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen) en van Mechteld van Benthem, geb. te ? st. te ? .

Diens zoon, mr. Frans Verschoor, geb. ? .

V. D. MUELEN.

90. **Geslacht de Hamericourt**. Wie zijn de ouders van Hendrik de Hamericourt, heer van Willency, Mont St. Aldegonde, enz., ridder, echtgenoot van Elisabeth van Spangen, dochter van Philips en Anna van Bergen en Grimbergen. Zie Bat. Illustrata bl. 1102.

V. D. MUELEN.

GESCHIEDENIS.

Heidens (Zigeuners) te Parijs in 1867.

Et l'on revient toujours,
A ses premiers amours.

Ik kan niet zeggen dat ik dit motto in dien zin op mij zelven zoo zoude willen toepassen als de Franschman, die het versje bijeenbragt, er mede bedoelde. Ik heb toch nog met Heidens of met Heidinnen zoo intime kennis niet gemaakt om daarvan gevaarte loopen. Maar toch boeide het onderwerp, het Heidenschap, das Zigeunerthum sedert lang mijne aandacht. Ook na de uitgave van de *Geschiedkundige Onderzoekingen aangaande de zoogenoemde Heidens of Egyptiërs in de Noordelijke Nederlanden* in 1850, heb ik wat mij over dit onderwerp voor de hand kwam, zoowel in het algemeen als meer bepaaldelijk tot ons vaderland betrekking hebbende, verzameld.

Hetgeen tot hun zijn in Nederland betrekking had, deelde ik mede in de *Nieuwe bouwstoffen voor de geschiedenis van het verblijf der Heidens, of Egyptiërs in Nederland*, in Nijhoffs *Bijdragen* X, 1855. Het bevat wat van 1850—1855 daarover aan het licht kwam. Herhaaldelijk gaf ook de *Navorscher* berigten van anderen of van ons [1]), waarnaar wij kunnen verwijzen. Meest alle die berigten liepen echter over het verschijnen in vroegere tijden van die zwervelingen hier te lande, tot zelfs in 1850. Een enkele maal (*Nav.* XIV, bl. 40—42) werd het veler aandacht nog steeds boeiend en niet uitgeput onderwerp meer in het algemeen aangestipt. Wij willen dat voorbeeld thans eens volgen en in plaats van het mededeelen van nieuwe bouwstoffen voor de geschiedenis der Heidens,

---

[1]) *Navorscher* VII, bl. 97—99, 289, 326—327. XI, bl. 34—35. XII, bl. 292. 353—354. XIII, bl. 164. XIV, bl. 40-41, 100, 161—162, 356. XIV, bl. 4—5.

hetzij hier te lande als vooral elders, die ons sedert 1850 rijkelijk zijn toegevloeid [1]), eens eene schets mededeelen.

Wie ter wereld zou *Heidens* (niet *onchristenen*) maar *echte Bohémiens, Zigeuners*, in Parijs zoeken? En toch zijn zij er 's winters, althans voor kort nog waren zij er te vinden. Lod. Kalisch leerde ze daar kennen en onder den titel: *Legrenne, de Parijsche Heidens*, deelde hij in de *Garten Laube* 1867, S. 712—714 over hun verblijf aldaar zulke interessante bijzonderheden mede, dat wij de verzoeking om ze vertaald [2]) in den *Navorscher* mede te deelen, niet konden wederstaan.

Volgens de bewering van den prefekt van het departement der Seine, Hauszmann, bestaat de bevolking van Parijs niet uit Parijzenaars, maar uit nomaden, trekvogels. Deze bewering is wel is waar overdreven, maar toch staat het onbetwistbaar vast, dat in geene andere stad van ons werelddeel de bevolking uit zulke bont ineengewortelde elementen bestaat als in de hoofdstad van Frankrijk. Hier zijn alle nationaliteiten, bijna alle schakeringen der menschenrassen vertegenwoordigd en Parijs heeft zulk eene onwederstaanbare assimilatiekracht, dat ieder vreemdeling hier na een iets langer verblijf in een Parijzenaar verandert. Slechts één ras leeft er in Parijs, op welks eigenaardigheid de wereldstad ter naauwer nood invloed heeft uitgeoefend; ik bedoel de Zigeuners (Heidens). Als werkelijke nomaden hebben zij een onoverwinnelijken afkeer van eene vaste woonplaats. Zij leven dan ook in Parijs slechts gedurende het ruwe jaargetijde en dan ook niet in huizen, maar in ambulante woningen of verblijven.

In een ruimen hof of veeleer op eene bouwplaats in de Avenue de Clichy staat een oude van afbraak, vuilnis, steenhoopen en allerlei naamloozen rommel omgeven kar. Deze kar, die uiterlijk op een kleine, slechte omnibus gelijkt, is de woning van eene familie Heidens. Het hoofd daarvan heet Legrenne, een zeventigjarige, die gedurende zijn lang nomadenleven aller heeren landen gezien en menigen storm heeft doorgestaan. Aan hem heb ik over het leven en zijn der Hei-

---

[1]) Wij zullen later welligt eens eene proeve geven van aanvulling van § 1 der *Geschiedk. Onderzoekingen*. 1850. *Literatuur over de Heidens*.

[2]) Bij het verbeteren der proef (17 mei 68) vinden wij eene andere vertaling in *den Huisvriend*. 1868. bl. 85-88.

dens menige opmerking te danken, die ik mijne lezers zal mededeelen.

's Winters leven in Parijs omstreeks vijftig huisgezinnen van dat ras. Zij oefenen verschillende handwerken uit, die geene vaste woonplaats vorderen. Zij zijn korfmakers, ketelboeters, reizende muzikanten. Eenigen dienen in de werkplaatsen der schilders en beeldhouwers voor model; anderen trekken met apen en gedresseerde honden rond. Zij zijn wel is waar katholijk, maar slechts in naam. Zij bezoeken geene kerken en met uitzondering van de aanraking die de uitoefening van hunne beroepsbezigheden medebrengt, gaan zij weinig met anderen, die geene Heidens zijn, om. Zij noemen dezen: *Gadehos* of *Blanken* (omdat zij zelfs zoo *bruin* zijn). Onder elkander leven zij naauw verbonden. Zij bezoeken elkander niet slechts, maar ondersteunen wederkeerig elkander of veeleer deelen zij de eene met den anderen. Met Franschen spreken zij Fransch, zoo als zij over het algemeen de taal van ieder land spreken, waarin zij leven; onder elkander echter spreken zij slechts hunne eigene taal, die, zoo als bekend is, even als hun ras uit Hindostan stamt. Dat in den loop der tijden en bij de zwervende levenswijze der Heidens hunne taal menig vreemd element heeft op genomen, is zeer wel te verklaren. De in Duitschland en Italië levende Zigeuners spreken hunne taal het beste; minder goed de in Spanje levende; intusschen verstaan toch de Heidens van alle landen elkander gemakkelijk.

Hun familieleven berust wel is waar op geen wettelijk huwelijk, maar echtbreuk is zeldzaam, ja bijna ongehoord en werd voormaals, toen de Heidens uitsluitend in de wouden leefden en wapens droegen, vreesselijk gestraft. De vrouw, die zich aan zulk een misgreep schuldig maakte, moest voor de verzamelde bende haar regter arm uitstrekken en de beleedigde joeg er een kogel door. De oude Legrenne heeft zulk eene strafoefening in zijne jeugd bijgewoond en hij verzekert, dat de indruk daarvan in den loop des tijds niets aan levendigheid bij hem heeft verloren.

Als een meisje zich vergat, zoo werden haar door haar vader, broeder of bloedverwant de haren afgesneden, hetgeen als eene groote schande beschouwd werd. Deze strengheid staat geenszins in weerspraak met eenen noch door de kerk noch door den staat gevorderden echt. Zij onderwerpen zich aan geene wet, maar zij waren en zijn nog gedeeltelijk de slaven van hunne zeden en gebruiken.

Een Heidinnetje sluit zich wel is waar dikwijls, zonder weten van van hare ouders, aan een jong man aan en zoekt eerst later de toestemming van hen daartoe te bekomen, maar zij blijft ook dan haren echtgenoot onverbrekelijk trouw.

Huwelijken tusschen Heidens en »Blanken" komen nooit voor. Ofschoon de Heidinnetjes soms buitengewoon schoon zijn en in de wereldstad hare fortuin konden maken, treden zij toch nooit in naauwe betrekking tot mannen, die niet tot haren stam behooren. Even zoo min knoopt een Heiden eenen band aan met eene vrouw niet van zijn ras. Een bepaalde afkeer, niet slechts uit herinnering aan geledene vervolgingen geboren, maar die in het onderscheid der rassen geworteld schijnt te zijn, heeft hen tot hiertoe van het aanknoopen van iederen familieband met eenen »blanken" afgehouden. Wordt eene Heidin verdacht omgang met een »blanken" te hebben, zoo is zij een gruwel voor haren stam en haar wordt het leven op allerlei wijzen bitter gemaakt. Nog tegen het einde der vorige eeuw toen de Heidens in benden in de wouden zwierven en de waakzaamheid der politie wisten te verijdelen, werd zulk een maar eenigermate gegrond vermoeden met den wrekenden dolk gestraft.

De Heidens zijn groote slokophansen. Een goede beet gaat hun boven alles en zij spannen al hun vernuft in om er een te bekomen. Hun lievelingsgeregt is het stekelvarken, waaraan zij de voorkeur boven alle andere spijs geven. Zij maken steeds jagt op dit dier, dat niet zeldzaam is in de omstreken van Parijs en in het bosch van Fontainebleau in grooten getale leeft. Zij bezoeken daarom zeer veel dat woud en keeren nooit zonder buit terug. Is deze buitengemeen rijk dan wordt broederlijk met de andere Heidens gedeeld. De jagt op stekelvarkens wordt vooral in October gehouden wanneer het vleesch van het beestje het lekkerst moet zijn.

Gedurende den winter zijn zij zeer ongelukkig, want behalve dat zij in hunne onder den blooten hemel staande karren niet bijzonder voor de booze luimen van het weder beschut zijn, valt het hun ook zwaar om zich in Parijs de middelen tot hun levensonderhoud te verschaffen, daar zij niet gaarne arbeiden. Daarbij komt nog, dat zij de steden haten en zich slechts in de vrije natuur »*lekker*" gevoelen. Zoodra de lente nadert is er geen houden meer

aan en zij verspreiden zich naar alle streken op het land. Deze drift, om bij bij den aanvang der lente in de vrije natuur te leven, borrelt zoo geducht in hen op, dat zij die volstrekt niet weerstaan kunnen. Eene Heidin, die onder den naam van *Madelaine* in de Parijsche kunstwereld zeer bekend is en die ik nog verder vermelden zal, verhaalde mij, dat ook zij eens de kracht van deze drift had gevoeld. »Ik zat op een dag, in Maart," zeide zij, »als model »in het atelier van den schilder H—t. Ik dacht slechts aan mijne »houding, waarmede de kunstenaar zeer tevreden was. Na eenigen »tijd werd de lucht in het atelier wat drukkend en de kunstenaar »opende het venster. Zoodra het echter geopend was en ik een »groen wordende boom zag, wiens toppen de zon verguldde, zoo »was het mij, in weerwil van al het bidden en al de vermaningen van »den tot wanhoop vervoerden schilder, niet mogelijk langer in het »atelier te blijven. Ik liep alsof ik van een' onzigtbaren geest ge»dreven werd naar buiten, totdat ik te St. Ouen kwam, waar ik »lang op het gras huppelde en mij daarop onder een boom neder»vlijde, in den hemel opkeek en de jagt der wolken gadesloeg. »Eerst laat in den avond keerde ik naar Parijs terug. Ik geloof, »ik zou gestorven zijn, als ik het atelier niet verlaten had."

Met de eerste voorjaarsstralen verlaten de Heidens, zoo als gezegd is, de stad en dwalen in de dorpen om. De mannen zijn meest goochelaars en muzikanten, en de vrouwen zoeken door waarzeggen een min of meer eerlijk stukjen brood te bekomen. Met de waarzeggerij gaat het echter op verre na niet zoo goed als vroeger. De boeren zijn verstandiger geworden, zij hebben meer wantrouwen en alhoewel zij nog aan menig bijgeloof hechten, zoo zijn zij toch niet genegen om dien ten gevalle hunnen geldbuidel aan te spreken. Het wordt daarom voor de Heidenen zeer moeielijk een vet slagtoffer des bijgeloofs op te sporen. Intusschen gelukt dit nog somtijds. Zoo kwam, niet lang geleden, eene Heidin bij eene rijke boerenweduwe en verzekerde haar, dat in hare schuur een groote schat verborgen was, dien men kosteloos kon bekomen. De boerin schudde aanvankelijk ongeloovig het hoofd; de welbespraaktheid der Heidin echter, die stijf en' sterk beweerde, dat zij het aanwezig zijn van den schat aan het jeuken van haar linker duim bespeurd had en de verzekering, dat zij slechts dan eene goede belooning ver-

langde wanneer de schat verkregen zoude zijn, hadden toch eindelijk zoodanig eene uitwerking op de verbeelding der weduwe, dat zij vroeg, door welk middel men den schat meester zoude kunnen worden. De Heidin vorderde boven alles geheimhouding en beval de weduwe een niet aangesneden ham, een dergelijk lang brood, een pond versche boter en even zooveel zout te brengen. Als deze levensmiddelen op de tafel lagen, nam zij van ieder een beetje, wikkelde dat afzonderlijk, onder zonderlinge gebaren en zacht gebrom, in een stukje wit papier en zeide daarop tot de boerin, dat deze zelve de vier papieren pakjes in een hoek der schuur moest verbergen, maar de levensmiddelen, waarvan zij nu een luttel had afgenomen, mogten noch door menschen, noch door dieren gebruikt worden, maar moesten te middernacht aan de noordzijde der muur van het kerkhof, twee voet diep, begraven worden.

De boerin, die om alles ter wereld dit werk te middernacht niet volvoeren wilde, droeg dit aan de Heidin op. Deze na eenig tegenstreven nam het op zich, nam ham, brood, boter en zout in haar voorschoot en beloofde, na twee dagen terug te komen om den schat voor den dag te brengen. Het spreekt van zelf, dat zij met de haren den lekkeren buit zeer opgeruimd door het keelgat gaan en zich bij de boerin niet weder zien liet.

Vroeger hebben de Heidens door bezweringen en vervloekingen zeer veel geld op het platte land verdiend en men moet tot hunne regtvaardiging zeggen, dat zij zelve met het bijgeloof bevangen waren, dat zij bij anderen exploiteerden. Zij waren van de werking hunner tooverformulieren vast overtuigd en bewaarden deze als een kostbaar, hun in overoude tijden door magtige geesten toevertrouwd geheim. Toen ik Legrenne vroeg, waarom hij niet als bezweerder zijn brood zocht te verdienen, zeide hij zwaarmoedig: »Wij bezitten het geheim niet meer. Onze oudjes, die het bezaten, »hebben het mede in het graf genomen. Zij hadden niet slechts »onfeilbare spreuken tegen onweder en hagelslag, overstroomingen »en branden, maar zij wisten ook zich zelven en anderen »door tooverformulieren houw- en steekvrij te maken. Als wij nog »in de bosschen bij benden ons ophielden, konden ons de soldaten, »die van tijd tot tijd op ons afgezonden werden, niets met hunne »snaphanen deren, zoodra zich een der in de tooverkunde ervaren

»ouden onder ons bevond. Geen kogel kon ons dan treffen, geen »sabel ons wonden. Daarmede is het thans uit. Het waarzeggen »wordt thans slechts door onze vrouwen gedreven, maar het is een »mager beestje. De »*blanken*" gelooven er niet meer aan."

Hij zeide dit, terwijl hij meermalen diep zuchtte en de hand door zijn borstelig hair streek, hetwelk nog nooit de weldadige werking van een kam had ondervonden. De Heidens wasschen en reinigen zich nooit en er bestaat misschien geen menschenstam die meer afkeer van het water heeft dan deze.

Wat nu hun waarzeggen betreft, zoo berust dit op eene naauwlettende gelaatkennis. Eene heidin, die ergens eene dochter Eva's de hand reikt om in de dwarrelende lijnen daarvan de toekomst te lezen, weet zoo ten naasten bij, met wie zij te doen heeft en zij formuleert hare orakelachtige holle gezegden naarmate van den ouderdom en den stand van de persoon. Dit is natuurlijk. De Pythia op den drievoet deed evenzoo. Merkwaardig echter is het, dat zij zelve niet zelden aan den onzin geloofden, dien zij uit de handpalmen der ligtgeloovigen te voorschijn bragten. Eene Heidin verzekerde mij, dat zij maar twee malen in haar leven had gewaarzegd. Zij had bij hare handkijkerij aan niets gedacht, maar als zij echter van de beide personen, uit wier handen zij de toekomst had gelezen, later vernam dat vele der door haar voorspelde gebeurtenissen werkelijk hadden plaats gehad, was zij door eenen grooten schrik bevangen en had er, niettegenstaande alle haar gedane en uitlokkende beloften, niet toe kunnen besluiten om de waarzeggerij voort te zetten.

Een zonderling bijgeloof, dat nog onder vele van hen heerscht, bestaat daarin om geen voorwerp, al zij het ook nog zoo kostbaar te gebruiken, waarop toevallig door den voet van eene vrouw getrapt is. Dit voorwerp wordt terstond en voor altijd verwijderd.

Zij vierden vroeger jaarlijks in Parijs omstreeks Kersttijd een groot feest, waartoe alle Heidens uit den omtrek bijeenkwamen. Het ging daarbij lustig toe. Men at goed, men dronk goed, men zong de meest geliefde liedjes en danste de oude nationale dansen bij eene krachtige muzijk. Deze feesten vinden, in Parijs althans, niet meer plaats en wel om deze eenvoudige reden, dat het aantal

Heidens zeer is afgenomen. De oude Legrenne zeide mij, dat hij in vroegere jaren ook zulke feestelijke bijeenkomsten had bijgewoond, en zijn gelaat kleurde op als hij ze schilderde: »Het schoonste en »prachtigste Heidenfeest," zeide hij, »heb ik in Sevilla gezien. Men »had daar een ongemeen groote, rijk versierde tent opgeslagen, »waarin zich honderden in kostbare, zeer schilderachtige costumes »verzamelden. Toen na de voortreffelijke smulpartij de dans begon, »kwamen de voornaamste heeren en dames, welke de schoone jonge »Heidens en de nog veel schooner jonge Heidinnetjes niet genoeg »konden bewonderen en haar beduidende geldgeschenken maakten. »De Spaansche Heidens (Gitanos) zijn rijk, maar," voegde hij er, na een poos, met een diepen zucht bij, »zij deugen niet."

Zeer merkwaardig is het, dat de spaansche Heidens door hunne in andere landen levende broeders zeer gehaat worden. Toen voor eenige jaren vier spaansche Heidens zich in Parijs ophielden, hadden zij zooveel twist met de andere Heidens, dat zij eindelijk de hoofdstad moesten verlaten en weder over de Pyreneën trekken. Dit is te meer opmerkelijk, omdat de parijsche Heidens anders zeer goedaardig zijn. Ik vroeg Legrenne naar de oorzaak van dezen nijd of afkeer. »Zij zijn geheel anders dan wij," antwoordde hij, »Het »zijn paardenzwendelaars en het geld vliegt hun in den zak. 's Nachts »stelen zij de paarden, verwen ze met allerlei kleuren en verkoo»pen ze dan voor een goeden prijs. Zij leven in overvloed en toch »zijn zij onbarmhartig tegenover de *Manoesch* (Heidens) van andere »landen."

Mij schoot Cervantes in de gedachte, die in zijne schoone novelle *La Gitanilla* over de spaansche Heidens zulk een hun weinig tot lof strekkend oordeel velt.

Legrenne ging nog lang voort de Gitanos te bekladden. Hij misprees het vooral, dat de Heidens in Spanje *cuchillos* (spitse messen) als dolken droegen en voor bloed niet terugdeinsden. Uit alles echter, wat hij zeide, kwam toch voor den dag, dat zij zich vooral door hunne gierigheid den afkeer der overige Heidens op den hals hadden gehaald, die, in den strengsten zin des woords, hun goed met elkander deelen en dit als eene zeer natuurlijke zaak beschouwen. Bij deze gelegenheid moet ik wederom van Madelaine gewagen. Ik heb deze Heidin in het atelier van mijnen ouden vriend,

den belgischen *maestro* Gustaaf Wappers, leeren kennen. Zij heeft een echt Heidinnengezicht en, zoo als men zegt, was zij vroeger zeer schoon. Zij is als model zeer in trek en kan zich in de bijzondere gunst van prinses Mathilde verheugen, die zoo als men weet met veel ijver en niet zonder talent aquarellen teekent. Madelaine leeft sedert langen tijd niet meer onder de Heidens en heeft ook geene bijzondere voorliefde voor hen; maar zij heeft zich toch even zoo min aan »de *Blanken*" innig aangesloten, als zij zich van haren stam geheel heeft kunnen losrukken.

»Zij zijn vuil, nijdig, traag, dom," zeide zij eens van de Heidens, »en ik verfoei ze evenzeer als zij mij verfoeien, dewijl ik niet meer »met hen huis; zoodra ik echter iets bezit, breng ik het aan »hen. Ik kan mij van hen niet losscheuren; er is een trek, die mij »onwillekeurig tot hen voert en ik neem, hoezeer ik er mij ook »tegen verzet, in hun lot steeds het levendigste aandeel."

Men weet dat de Zigeuners toen zij in Duitschland onder keizer Sigismund voor de eerste maal optraden, aan hunne spits een groot vorst hadden, die, indien ik niet dwaal, Pennel heette. Hij was hun leidsman, beschutter en hoogste regter. Tot in den laatsten tijd hadden de verschillende Heidenbenden in ieder land zulk een opperhoofd. De laatste chef, welken zij in Zuidduitschland, in den Elzas en Lotharingen hadden, heette Pappenheimer. Hij woonde op een hoogte bij Bitsch in Lotharingen, werd 105 jaar oud en stond bij de Heidens in groot aanzien. Hij besliste allen twist en men onderwierp zich gaarne aan zijne oordeelvellingen. »Die had niet noodig »gevogelte te koopen," zei Legrenne grimlachende. »Wij bezorgden »hem de lekkerste beeten en hij leefde als een koning. Het is nu »anders," voegde hij er bedroefd bij, »wij hebben, hier te lande ten »minsten, geen aanvoerder meer. Wij sterven uit! Ja, wij ster»ven uit!"

Bijna al de in Parijs levende Heidens zijn uit Duitschland overgekomen. Zij spreken Duitsch met zwaabschen of paltzer tongval en hebben bij hunnen franschen ook een duitschen naam. Legrenne, die in Duitschland geboren is — hij weet natuurlijk niet waar — heeft insgelijks een duitschen naam; deze klinkt echter zoo vuil, dat ik hem verzwijgen moet. Ik vermoed daarom, dat zij vroeger althans, in het geheel geene familienamen bezaten, maar naar de

eene of andere lichamelijke of geestelijke eigenaardigheid benoemd werden, zoodat zij in plaats van een *familienaam* een *bijnaam* droegen.

De Heiden is en blijft een nomade of zwerveling. Het ongedurige leven is voor hem eene natuurlijke behoefte. Zelfs de oude Legrenne, die van alle Heidens hier het langste leeft, is thans besloten om de hoofdstad voor altijd den rug toe te keeren en zijn geluk elders te beproeven. Op mijne aanmerking, dat dat heen en weder trekken hem op zijn ouden dag toch zeer onaangenaam moest zijn, antwoordde hij: »Ik word overal goed ontvangen, want »men kent mij overal. Mijn portret bevindt zich in vele schilder- »galerijen van Europa, zoo dikwijls hebben de schilders mijn ge- »laat afgebeeld. Het staan als model bij de beeldhouwers heeft wel »is waar mijne gezondheid schade toegebragt, maar in weerwil van »mijne 70 jaren vrees ik echter nog niet zoo spoedig door den dood »gesnapt te worden. Mijne moeder werd 104 jaar en haar zuster »is eerst, 110 jaren oud, gestorven."

De lange duur van het leven der Heidens is inderdaad buitengewoon. Vermits men het noch aan hunne zindelijkheid, noch aan hunne regelmatige levenswijze kan toeschrijven, zoo moet men den grond zoowel in het ras als ook in de verharding zoeken, waaraan zij van hunne kindsheid af gewoon zijn. Ook het nuchteren blijven kan daartoe veel bijdragen. De Heiden is een slokop, maar geen drinker. De matigheid in drinken behoort evenzeer als andere kenteekenen tot de bewijzen voor zijne oostersche afkomst. Het opmerkelijkste aan de Heidens is echter, dat zij nu bijna 500 jaren in het midden van een beschaafd werelddeel leven, zonder van de beschaving het geringste te hebben overgenomen en zonder ook zelfs de geringste deelneming aan den toeleg van het volk, waaronder zij woonden, te hebben laten blijken. Ik geloof niet dat de Heidens ooit een geleerde of kunstenaar hebben voortgebragt. Van de schoone kunsten beoefenen zij alleen de toonkunst, omdat een muzikale zin hun is aangeboren, maar zij leeren geen nooten. Zij leeren in den regel niets wat eene bijzondere geestelijke of ligchamelijke inspanning en eene aanhoudende vlijt vordert, ofschoon het hun geenszins aan intelligentie, noch aan ligchaamskracht ontbreekt.

Bij de in Parijs en in den omtrek levende Heidens bespeurt

men sinds eenigen tijd eene zekere losmaking van hunne vroeger zoo eng toegeknoopte banden of betrekkingen, zij hokken niet meer zoo vast bij elkander en onder de jongere Heidens zijn reeds personen die hunne taal niet meer magtig zijn. Intusschen sluiten zij zich daarom niet vaster aan de Franschen aan. Zij zijn even onwetend als hunne voorvaders en als deze overal onwelkome gasten. Zonderbaar lot van een ras, dat door de natuur op het rijkst is uitgedost en toch gedoemd is om zelfs op de allerlaagste sporten der maatschappij als menschenvuil veracht te worden! [1])

Medegedeeld door $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$

Napoleon in Nederland. (Vgl. XVII, bl. 321; XVIII, bl. 34, 233). Ja, de heer P. Bosscha heeft een verdediger van C. H. Ver Huell gevonden, en wel in den persoon van den admiraal zelven. Zijn leven en bedrijven, geheel uit authentike stukken en aanteekeningen opgesteld en door mijn vader in 't licht gegeven, toonen aan, dat hij niet anders handelen kon en mogt dan hij deed. Bijzonder aangenaam was het mij in het artikeltje van den hoog bejaarden, pal staanden heer Bosscha te lezen, dat mijn vader door hem de *edele broeder* van C. H. Ver Huell wordt genoemd, niet alleen om het vleiende epitheet, maar vooral omdat mij dit onwedersprekelijk bewijst, dat de heer Bosscha de levensbeschrijving van den admiraal niet eens gelezen heeft. Van de voorrede af, blijkt toch, in die twee deelen, schier uit elke bladzijde, dat de admiraal de oom was mijns vaders. De heer Bosscha maakt twee mannen tot broeders, die bijna een kwart eeuw in leeftijd verschilden! Gelijk Kinsbergen, de zee-*vader* is geweest mijns oudooms, was deze dit van mijn vader. En wel moet men bij het beoordeelen dier tijdsomstandigheden bedenken, dat de haat tegen Engeland toen allen zeelui

[1]) In maart—mei 1868 hebben twee benden Heidens ons land en België doorkruist. In of bij Diepenveen, Zwolle, Deventer, Zutfen, Arnhem, Wageningen, Woerden, Bodegraven, Alfen, Rotterdam, Breda, Hoogstraten, Brussel (later bij Apeldoorn, Nijkerk en Amersfoort) hielden zij halte, daar de fransche regering hen de grenzen niet liet passeren. Lezers van den Navorscher, die als *ooggetuigen* omtrent deze onwelkome gasten bijzonderheden kunnen mededeelen, worden uitgenoodigd die te willen inzenden aan m[r]. J. Dirks te Leeuwarden.

in 't bloed zat, en dat voorspiegeling van grootsche ondernemingen en van mogelijke overwinningen, de schaal der sympathie bij den admiraal Ver Huell meer naar de zijde van Napoleon, dan van diens »goeden, maar te zwakken" [gelijk de heer Bosscha schrijft] broeder moest doen overslaan.

Eerlang zal ik nog het eene en andere, dat tijdvak betreffende, afzonderlijk in 't licht geven.

Mr. A. VER HUELL.

Descartes. (XVIII, bl. 86, vr. 20). Het voorval waarvan hier gemeld wordt, vindt men uitvoerig verhaald in 't Leven van Decartes van Baillet, uit 't Fransch vertaald door G. v. Broekhuizen, te Amst. bij Willem de Coup, 1700, kl. 8°. bl. 66 enz. Wij willen het letterlijk mededeelen.

»Na Oost-Vriesland in weinige dagen doorkroopen te hebben (sic) besloot hij met zijn knecht zich naar West-Vriesland te begeven. Om zulks met meerder vrijheid te doen, huurde hij een schip voor zich zelven, te liever dewijl de overtocht van Embden tot aan de eerste plaats van West-Vriesland hem van geen groot belang scheen te zijn.

Maar deze schikking, die hij niet en had genomen dan om te beter in zijn gemak te voorzien, zou hem bijna doodelijk geweest zijn. Hij had te doen met lieden, die van de woeststen en onbeschoftsten waren welke men onder het zeevolk zou mogen vinden. Het duurde ook niet lang of hij wierd gewaar, dat het schelmen waren; maar wat zou hij doen? zij waren meesters van het schip.

Descartes had geen andere praat dan met zijn knecht, met wien hij Fransch sprak. De schiplieden, die hem eer voor één uitlandsch Koopman als voor een Edeling aanzagen, oordeelden, dat hij geld moest hebben: weshalven zij besluiten namen, welke t' eenemaal tot nadeel zijner beurs strekten: en om hem de middelen te benemen van hen vervolgens aan te klagen, meenden zij zich ook met eenen van hem t' ontslaan. Zij zagen dat het een vreemdeling was, van verre gekomen, die gantsch geen kennis in het land had, en daar, als hij vermist wierd, niemand na zou taalen. Zij vonden hem van een stillen en geduldigen aart; en oordeelende volgens zijne minlijkheid en beleefdheid, welke hij voor hen had, dat het

een mensch zonder ervarenheid was, geloofden zij, dat ze hem te lichter van kant zouden kunnen helpen. Zij maakten geen zwarigheid om hunnen raad in zijne tegenwoordigheid te houden, alzo zij niet geloofden, dat hij een andere taal kende, dan daar hij met zijnen knecht in sprak: en 't besluit was, dat zij hem dood zouden slaan, in de zee smijten, en zich met zijne goederen verrijken. — Descartes, ziende dat het ernst was, vloog op, veranderde van gelaat, trok den degen met een onvoorziene fierheid, sprak hen aan in hunne taal met een toon, die hen verbaasde, en dreigde hen onder de voet te stooten zoo ze hem hand of vinger aanraakten. Thans zag hij wat indruk de stoutheid van een man op een lafhertige ziel kan maaken; maar een stoutheid, die boven de krachten en het vermogen in d' uitvoering is: een stoutheid, die in andere gelegentheden voor een loutere snorkerij genomen zou konnen worden. De geene, welke hij in deze liet blijken, deed een wonderlijke werking op het gemoed van die rampzalige guilen. De schrik, die zij 'er voor hadden, wierd gevolgd van een verbaasdheid die hen belettede hun voordeel te betrachten; en zij voerden hem zo vreedsaam, als hij kon begeeren."

Komt het woord *guil* meer in dien zin voor, als het hier gebezigd wordt?

J. C. K.

[De heer $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ deelt hetzelfde mede uit een artikel van Paul Janet in de Revue des Deux Mondes, 15 Janv. 1868, getiteld: Descartes et son génie, en voegt er het volgende bij:

»Wij nemen deze gelegenheid waar om de aandacht in Nederland te vestigen op het werk van Millet, professeur de l'université: Descartes, sa vie, ses Travaux et Decouvertes avant 1637, in de laatste maanden van 1867 uitgegeven. Millet heeft zeer vele nasporingen over het verblijf van Descartes in de Nederlanden gedaan en het is den heeren Vitringa en Eekhoff gelukt hem interessante bouwstoffen daartoe te verschaffen, bepaaldelijk over de redenen van zijn verhuizen en trekken van Amsterdam naar Deventer vice-versa en zijn verblijf te Leeuwarden en Franeker. Volgens zijnen levensbeschrijver Baillet woonde hij in 1629 in Amsterdam, verhuisde toen

naar Friesland, *près de la ville de Franeker* (op Sjaardemahuis *in* Franeker, aan de westzijde der stad) en kwam nog datzelfde jaar in Amsterdam terug, waar hij den winter doorbragt. Waarschijnlijk deed hij daarop eene reis naar Engeland en eindigde het jaar 1631 te Amsterdam. In 1633 ging hij naar Deventer wonen, van daar keerde hij naar Amsterdam terug, waar hij een gedeelte van het jaar 1634 sleet en uitstapjes naar 's Gravenhage en Leiden deed. In den Haag verkeerde hij in de hoogste kringen. Hij deed daarop eene reis naar Denemarken; kwam in Amsterdam terug en retireerde zich voor eenige maanden naar Dordrecht. Hij kwam voor de tweede maal te Deventer in 1635, alwaar 28 julij 1635 zijne natuurlijke (?) dochter Francine gedoopt werd. Hij keerde daarop naar Friesland terug en woonde eenigen tijd te Leeuwarden. Hij bragt aldaar den winter door en kwam daarop 1636 te Amsterdam terug, waar hij eenige maanden woonde, na verloop van welke hij naar Leiden trok, enz. enz.

Misschien ware in Amsterdam, Leiden, Dordrecht ook nog iets over Descartes verblijf aldaar te vinden, met het oog waarop deze mededeeling door mij geschiedt."]

Een dépêche op rijm. (vgl. XVII, bl. 164, 292; XVIII, bl. 25.) Ik zou met betrekking tot de aanmerkingen van den heer van Lennep nog wel 't een en ander in het midden kunnen brengen; doch ik acht de zaak van te weinig belang. Ook is mij de verzekering van iemand, als de heer v. L., dat hij voldoende autoriteit zou kunnen bijbrengen voor de echtheid der door hem megedeelde rijmen, meer dan genoeg om mijn twijfel te laten varen. Hij vergunne mij slechts bij mijn gevoelen te volharden, dat er weinig geest of aardigheid te vinden is in die berijmde dépêche, waarvan de twee eerste door hem op nieuw aangehaalde regels zeker nog de minst onlijdelijke zijn.

NÎL ADMIRARI.

De legende der zeven slapers. (XVIII. bl. 133, v. 36.) Voor zoo ver ik mij op 't oogenblik herinner is de oudste schrijver, bij wien 't verhaal der zeven slapers van Ephesus gevonden wordt, Gregorius van Tours, die 't in zijne VII libri miraculorum vermeldt en zelfs

de namen opgeeft. Volgens zijn verhaal echter bleven zij niet slechts voortslapen, maar ontwaakten (even als de Epimenides der oudheid na 40 of meer jaren) na een tijdsverloop van 177 jaren.

NÎL ADMIRARI.

De zweedsche gezant, Ludovicus Camerarius, geeft aan Hunne Hoogmogenden kennis van het overlijden van den koning van Zweden, Gustaaf Adolf. Atratus et in pulla veste ad vos accedo, Illustres ac praepotentes Domini. Causam, etiam me tacente, intelligitis. Etsi autem jam scitis ac lugetis immaturum et acerbum gloriosissimi Regis Sueciae, Domini, eheu! quondam mei clementissimi, occasum, tamen et ratione officii mei, et jussu superiorum, is nunc quoque a me vobis publice indicandus est.

Occidit S. R. Mtas sua in acerrimo conflictu in campis non procul ab urbe Lipsiensi XVI Novembris praeteriti, cum caesareanis commisso: occidit fortissime pugnans et generoso sanguine suo obsignans tot res fortissime a se gestas, in medio felicitatis et gloriae cursu, etiam in ipsa morte victor et triumphans. Quantam autem jacturam Respubl. Christiana fecerit ex obitu tanti imperatoris ac principis, cui parem multa secula non viderunt, proxima fortassis parem cito non videbunt, nemo est, qui non ad animum revocet, qui non fateatur, qui modo S. R. Mtis heroicas virtutes et de Repub. praeclara merita, ut debet, recte aestimare et accurate considerare velit, in quo statu res Germaniae futurae essent, si Dei Opt. Max. benignitate tantus Rex partae a se suisque victoriae superstes fuisset.

Non detestabor nunc campos illos fatales Misniae in quibus incomparabilis Heros occubuit, ut montes Gilboe detestatus est Rex David, in quibus Saul et viri fortes ceciderant, detestabor potius peccata et ingratitudinem multorum qui non agnoverunt singulare Dei beneficium, quod ostendit miserae Germaniae, cum tantum Regem ex ultimo septentrione accersivit ad compescendos tyrannos et vindicandam libertatem tot indigne oppressorum Electorum, Principum ac Ordinum Germanici Imperii atque ideo summum omnium Ducum coelo quam terra, translatione nobis quidem luctuosa, sed beatissimae defuncti animae gloriosa digniorem fuisse demonstrare voluit.

Hoc tantum, Domini, vobis affirmo, et vere affirmare possum, et vos ipsi hoc persuasum habetis, amisisse vos Regem, qui vestrae Reipublicae ex sincero affectu fuit addictissimus, qui vestra prospera juxta et adversa sua esse duxit, qui si diutius vixisset, re ipsa vobis experimenta daturus fuisset, quam singulari cura et sollicitudine vestri status securitatem, et incrementa semper expetiverit.

Verum cum divina providentia querelis nostris fatiganda non sit, sed potius imploranda precibus assiduis ejus paterna clementia, ut misereatur adflictae Ecclesiae suae, et in defuncti locum alium Josuam suscitet, denique cum cunctis Regibus ac Ordinibus, quorum interest, opera danda sit, ne ex tam funesto casu plus detrimenti Respublica Christiana accipiat, idcirco non dubito, Illustres ac praepotentes Domini, vos pro singulari cultu et observantia qua defunctum, optimum maximumque Regem Sueciae, gloriosissimae memoriae, constanter persecuti estis, jactis ab ipsius Regia Majestate pro recuperanda oppressorum in Germania Principum et Ordinum libertate fundamentis vestra ope, consilio ac viribus minime defuturos, sed pro periculi praesentis magnitudine prudenter consideraturos ac fortiter decreturos, quae ad sustinendam ac stabiliendam in tali rerum statu communem causam magis necessaria nunc profecto sunt, quam si gloriosissimus Rex superstes mansisset.

Victoriam S. R. Majestas reliquit cunctis amicis et foederatis suis etiam moriens eximiam, ceu pignus et calcar ad amplectendam et prosequendam, divinitus concessam occasionem; integri sunt Regum et amicorum in Germania exercitus, felices adhuc ubique locorum illorum progressus, nulla in milite ob Regis sui mortem animorum abjectio, sed potius ex ea ad ultionem immensa cupiditas et inflammatio, Principes et Ordines Protestantes in Imperio ex foedere ad concordiam et constantiam obligati; excepto unico tristissimo Regis fortissimi occasu cuncta ubique ex voto prospera, sicut si exterorum quoque, ut par est, recta voluntas, et quam a Deo habent, potentia, inprimis Vestra, Domini, concurrat, optime sperandum sit de Republica et communi omnium salute.

Verum quia Illustrissimus Regni Sueciae Cancellarius, Dominus Axellius Oxenstiern in eam rem plura ad vos scripsit, ideo ipsius potius litteras vobis exhibeo, et hoc tantum officiose peto ut vobis placeat unum atque alterum ex amplissimo vestro collegio ad me

delegare, cum quibus confidenter de tota re fusius colloqui, et postea per illos ipsos, postquam cuncta ad vos retulerint, quae vestra sit sententia, quae consilia, rectius possim intelligere. Quod pro singulari studio in Rempublicam Christianam, et erga Regnum Sueciae optimo adfectu, lubenter vos, Illustres ac Praepotentes Domini, facturos esse confido.

Vobis perpetuo singularis observantiae cultu addictissimus,

(*signatum*) Ludovicus Camerarius.

Hagae Comitis
19/29 Decembris 1632.

Dit stuk, voor zoo veel ik weet geheel onbekend, komt mij voor wel waard te zijn der vergetelheid ontrukt te worden.

C. P. L.

Vaartuigen vóór 1650. (Vgl. XVI. bl. 70, 133, 197.) In deel III van de Bijdragen tot de oudheidk. en geschied. inz. van Zeeuwsch-Vlaanderen, werd door den heer J. H. van Dale medegedeeld een »Verdrag van onderlinge bescherming in de Noordsond tusschen de steden den Briel en Zieriksee, ghescreven des zondaghes na Sinte marcusdach in 1369."

De stad Brielle doet »cond ende kenlic allen luden, dat wj overeenghedraghen siin, dit iaer naest comende te dienen met den goeden luden van Zierixsee in de Noordsond bi sciptale ende bi mannetale [bij zeker tal van schepen en mannen], in deser manieren: dat die goede luden van Z. vorseid wtmaken zullen ende reeden een *vreedscip* [vredeschip, verbondschip?] ende haren kost daerin doen bi hem selven; ende wi zullen wtmaken enen *makeprane* ende onsen cost daerin doen bi ons selven."

F. CALAND.

Adriaen Willemsen. (Vgl. XVII, bl. 296). Mijne gissing dat mr. Maerten Willem Sijmontz een zoon was van bovengenoemden admiraal, wordt weêrsproken door het geslachtregister der familie de Stoppelaar uit Middelburg, waarin staat dat:

Filips de Stoppelaar geh. met Berta van de Werve vijf kinderen had:

François, Jan, Filips (denkelijk secretaris van Tholen) Lijsbeth en Anna, geh. met Maarten van Cromstrijen, advokaat 's hofs

te 's Gravenhage. Deze zal dus ongetwijfeld wel bedoeld worden in het zierikseesche trouwboek. Smallegange zegt bl. 527, dat Cromstrijen en Stavenisse uit twee broeders gesproten zijn; maar bestond er in Holland ook niet een geslacht Cromstrijen? Ik meen dat Maarten wel tot het zeeuwsche geslacht zal behooren.

Sas v. Gent. F. CALAND.

Zwanenmerken. (XVIII bl. 30, vr. 1). Gedurende mijn verblijf in Friesland maakte ik, dank zij de voorlichting van den heer Eekhoff, kennis met den taal- en letterkundigen arbeid van de Halbertsma's. Uit J. H. Halbertsma's Letterk. Naoogst teekende ik het volgende aan:

»Dewijl het houden van zwanen bij de Friesen slechts een heer van zeker aanzien betaamde, ziet men uit te helmetten, die de wapens der Friesche edellieden kroonen, dikwerf een zwanenhals uitsteken. Ieder edelman had zijne zwanen met een bijzonder merk aan de vliegen der pooten geteekend, die allen bij het Hof van Friesland in een boek met zooveel zwanepooten als er merken waren opgeteekend stonden."

Op eene verkooping van boeken bij Swarts te Leeuwarden zag ik eens zulk een *Swane-boeck*. Toevallig den catalogus nog bezittende, zal ik den titel afschrijven:

»*Swane-Boeck*, inhoudende 45 pag. met afbeeldingen van Zwanenpooten en snavels, waarvan 24 pag. voorzien met namen van personen enz. *met de pen geteekend*. h. b. 4°."

Indien mijn geheugen mij niet bedriegt waren de zwanen met zwarten, de merken met rooden inkt geteekend. De verkooping werd gehouden in mei 1863; welligt kan de heer Tiedeman het boek nog opsporen.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Zwanenmerken. Ik herinner mij, eens, 't zal misschien vijf en twintig jaren geleden zijn, een groot bord gezien te hebben, waarop zwanenmerken afgebeeld waren. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan was het op het stadhuis te Enkhuizen. Misschien zal een lezer van den Navorscher in die stad daaromtrent meer kunnen en willen mededeelen. P. LEENDERTZ WZ.

Bilderdijk uit Groningen verjaagd, 6 mei 1795. (vgl. XVIII bl. 72). De ons wèlbekende $\frac{J. D.}{L.}$ deelt t. a. p. een Extract mede, uit het Resolutieboek der stad Groningen, 6 *May* 1795, houdende: »tekennengeving aan den Advocaat Bilderdijk, dat hij binnen eenmaal vier-en-twintig uren, na insinuatie, de stad en hare jurisdictien moest verlaten en zijne reis naar Hamburg of elders voortzetten." Een schetsboekje met losse potloodteekeningen van Bilderdijks eigen hand bezittende, aangekocht uit de letterkundige nalatenschap van den hoogleeraar H. W. Tydeman, vond ik daarbij ook eene kleine teekening, achter een geschreven adres, dat aldus luidt:

WelEd Heer
dHeer H. Mescher
Postmeester
Te Weenen

Groningen *UwEd. dw. Dienaar*
den 7 *Maij* 1795. *Pols* (of *Poes*)
[De handteekening onduidelijk].

Deze datum, 7 Maij, toont, dat Bilderdijk toen nog te Groningen was, derhalve den dag na de resolutie voormeld. Er zijn ook van hem bekend de zoogenaamde »Groninger stukjes," destijds aldaar vervaardigd, vijf verzen, waarvan één in het Fransch, later geplaatst in den Nederl. Muzenalm. v. 1835. In het III deel bl. 141 der Mengelingen vindt men ook een vers: »Op mijne Afbeelding, bij mijn vertrek in ballingschap, door den kunstschilder Hauck geschilderd. Groningen 1795." Deze gedichten schijnen dus terzelfder gelegenheid vervaardigd, als het voormelde schetsteekeningetje, dat, doordien het achter gemeld adres is geplaatst, toevallig eene »date certaine" verkregen heeft. Het adres is door eene andere hand, dan die van Bilderdijk, geschreven, en is hem dus misschien tot eenig doel op reis medegegeven; misschien ook heeft hij eenige der gemelde schetsteekeningetjes op verzoek van hen, die hem hunne gastvrijheid betoonden, vervaardigd, of later gedurende de reis. Dat hij te Groningen eene maand lang blijven moest, omdat hem een paspoort geweigerd werd, blijkt uit een brief aan zijn vriend Uylenbroek te Amsterdam: Brieven, uitgave van W. Messchert, I. bl. 206, vergel. met Meng. en Fragm. bl. 16. Men zie ook nog wat hem wedervoer in de nabijheid van Groningen, eene

anecdote, door Da Costa beschreven in: De Mensch en de Dichter W. Bilderdijk bl. 112 en 113 en vooral ook de Aanteekeningen en het Aanhangsel bl. V—VII. Daaruit blijkt, dat Bilderdijk te Groningen ook »eene teekening met potlood, in 't klein" maakte, van de afbeelding van den vader van mevrouw A. W. Gerlacius, geb. Van Iddekinge, welke teekening hij haar met eenige dichtregels zond, en later nog »den dag van zijn vertrek uit Groningen" eenige meerdere »in beantwoording van haar kunstgeschenk, en tevens tot afscheid." — Zie voorts ook Rotsgalmen I. bl. 127.

Men vraagt, of er meer bekend is aangaande Bilderdijks verblijf te Groningen, vóórdat hij van daar naar Hamburg vertrok?

Amsterdam. J°. d. v. JZN.

Inboedel van eene gegoede vrouw uit de 17de eeuw. Legaat van Agatha Porrenaer. Gelijk men weet, is in het midden der 17de eeuw aan al de nederlandsche, waalsche en engelsche hervormde diaconiën, zoo wel in de steden als ten platten lande van Zeeland, door Agatha Porrenaar een legaat gemaakt. Deze vrouw was afkomstig uit een aanzienlijk vlissingsch geslacht. Bartholomeus Corneliszoon Porrenaar was in 1561 aldaar burgemeester. (Smallegange, Cron. v. Zeel., bl. 566 en het tweede wapen op de wapenkaart). Agatha woonde in hare jeugd met hare ouders in de Hellebardierstraat te Vlissingen. Bij haar overlijden in 1661, bewoonde zij, als bejaarde jonge dochter, een eigen huis op den Nieuwendijk aldaar. In haar testament, gepasseerd voor den notaris Abraham Huyssen en getuigen, te Vlissingen op den 28 augustus 1658, stelde zij den magistraat van Middelburg tot haren executeur aan; deze droeg het aan een der pensionarissen over, die van zijnen ontvang rekening deed aan gedeputeerden der vier zeeuwsche classen, en hun het aan elke der kerken toekomende geld gaf om het verder te verdeelen. (Vrolikhert, Vliss. kerkhemel, bl. 75). Het legaat wordt tegenwoordig beheerd door een' administrateur, van wege het gemeentebestuur benoemd, terwijl het kapitaal op het grootboek is ingeschreven, en om de twee jaren de rekening aan het provinciaal kerkbestuur gedaan wordt.

In het classicaal archief van Zuidbeveland, te Goes, vonden wij authentike copie van den inventaris harer nalatenschap, opgemaakt

den 16, 17 en 18 januarij 1662 waarvan wij de specificatie als eene curiositeit hier wel eene plaats meenen te mogen verleenen.

ROERENDE GOEDEREN. EERST OP DEN KLEERSOLDER:

1 kleertafel, partije kleerstoelen, 3 schragen, 2 kelders, 1 houte stoel, 1 ladder van 5 sporten, 1 bancq.

OP DE KAMER:

1 vierkante wagenschotte tafel, 4 schabelletgens, 3 stoelen, 1 kinderstoeltgen, 2 schrijfborretgens, 2 bedden met haar peulen, 1 groote coffer en daerin bevonden 3 oorcussens, 2 tapijtsę dekens, 1 witte 1 groene 1 roôn deken, 1 tafelkleet, 1 lap bay uyt mantel, 1 lapge bay, 1 geblomde hemtrok, 1 rabbat, 1 sijde mantelge, 1 witte pluyme.

OP DE KLEERSOLDER AGTER DE VOORS. KAMER:

1 glaze bort, 2 schermtgens, 1 spit dat alleen drayt, partije rommeling van hout.

OP DE VOORCAMER:

1 ledicant, 2 bedden, 2 aerde klocken, 1 kleen tafeltgen, 5 schilderijtge van 5 sinnen, 6 andere schilderijtgens, 2 preeckestoeltgens, 2 teene korfgens, een wagenschotte kist daeriu bevonden sijn eenige lapgens en stuckgens turx cits, 1 kleyn dito korfge, 3 brantysers, 1 koffer daerin bevonden is 1 bruyn cleet met fluweele boorden, 6 gordijnen, 1 root kleet, 1 roôn hemtrok, 6 rabatten, partije lappen bay als andere, 1 satijne bosge, 4 stickelijven, 1 root kleetge, 4 coussen, 1 hoet, 1 reissack, 1 oude spiegel, 3 sporen, 1 keersse snuytertgen, 1 peerlamoere spiegel, 1 achtkante tafel, 1 wiege.

IN DE VLOER BEVONDEN:

1 kopere schuyte, 4 staende bancquen en staende baelyen, 1 ysere lene, 5 schilderijen, 2 roers, 2 partesaenen, 1 verket clocke, 1 nieuwe kraeg, 1 schermdegen, 1 ouwe spiegel, 1 wagenschotte bancq.

IN DE GANCK:

1 handwystie, 7 stucken houtwerck.

IN DE GROOTE KAMER AEN̄ PLAETS:

12 schildereyen soo groot als cleen, 1 wagenschotte uytreckende tafel, 1 dito bancq, 1 tafelcleet, 2 mantelhout, 1 partysaen, 12 spaense stoelen, 10 westindise bogen met wat stockgens, 1 wagenschotte casse daerin bevonden t'gene volgt: 4 oorcussens met haere overtogen, 1 root lijfge, 1 root kinder-dekentgen, 1 roô luere, 1 bay root kleetgen, 2 roô laptgens, 1 pack gepikeerde satijne cleedren, 1 rabbat, 1 sijde schortte, 1 tapijtsen deken, 4 tapijtse kussens, 2 oorcussentgens met haer overtogen, 1 bonte capote, 1 bruyn consatite kleet, 1 sijde kleet, 1 bay kleetgen, 1 dito, 1 kussentge met sijn overtoge, 1 pack roukleeren, 1 couleurde mantel, 1 taffe bosge, 1 rouwkleet, 1 taffe manteltge, 1 moffe, 1 taffe wambeuisge, 1 dito manteltgen, 2 stucken swart laken van een mantel, 1 swarte mantel met coorden, 1 dito met boorden met tersely gevoert, 1 terselyig mantel, 1 turxe mantel, 1 rou mantel met bay gevoert, 1 lange laken rou mantel, 1 fulpe keet, 1 hemkie, partye syde en andere laptgens; een koffer met ijsere banden waerin bevonden t'geene hiermede aengehaelt volgt: 4 paer sersie gebeelde feuitels, 1 turxe vlieger, 1 dito met bay gevoert, noch een laken dito, 1 swart laken kleet, 1 bruyn dito met een fluweele boort, een lavendel keurs met dito, 1 roô garnaete keurs sonder koorden, een root koddinck keurs met 4 boorden, 1 roô garnaete keurs met een fluweele boort, 1 swart syde dito met 2 dito, 1 dito, 1 weerschijne keurs met 1 fluweele boort, 1 swart turx dito met 2 dito, 1 swart greyn dito met 2 dito, 1 lapge roôn bay, 1 say kinderkeursge, 1 kinder bouwentge, 1 kiste kleet, 1 raesse schabbe, 2 à 3 laptgens sijde goet, 1 blauwe syde scherp, partije lapgens soo serge, laken en andere, 1 kinder kamelotte kleet, 6 tapijtse kussenblaeren, 1 paer taffe schorten, 1 paer sijde dito, 1 swarte sijde dito, 1 roô garnate keurs met 2 fluweele boorden, 1 groen kiste kleet.

Noch eeu Dansycxse kiste ende daerin bevonden t'gene volght: 26½ paer lakens, 17 manshemden, 4 vrouwenhemden, 8 onderbroucken, 16 witte hemtrocken als lijfgens, 2 sacken, 2 opperstucken van hembden, 2 grauwe schorten, 22 doeckgens, 6 slaepmussen, 21 neusdoecken, 15 kinderhemtgens, 1 linnen rabat, 1 doos met kort linnen, 1 overtoge, 3 paar poeyetten.

NOCH EEN KISTE MET IJSERE BANDEN DAERIN BEVONDEN:

7 lakens, 11 dosyn en 3 servetten, 9 kleene tafellakens, 18 hantdoucken, 22 lueren, 11 groote tafellakens, 56 kinderdoekgens, 57 overtogen, 2 paer witte ondercousen, 4 mouwen, 12 neusdoucken, 1 teene corfge met besamen en ander cort linnen, 5 halfhemdetgens, 1 doosge met 10 à 12 overtogen, partije oude beffen, 1 coffercleet, 1 bancq, partye glase ende flessen soo cristalline als andere, bevonden in een lâ, noch 2 steene soutvaetgens, 7 schaelen steenen, 1 groote dito klocke, 1 steene maereminne, 1 steene lampet; noch in een andere lâ bevonden: 1 posteleyne clocke, 23 dito boterschoteltgens, 7 dito kleyne klockgens, 20 posteleyne backgens, noch 24 à 25 stux posteleynen soo backgens als etc., 1 groote posteleyne schotel, 2 dito kleynder, 1 posteleyne flesse, 1 dito kametje.

IN 'T SEEPHUYS.

1 scherm, 1 regtbancq, wat potten, 1 houte bancq, noch partye rommelinge, partye hout en turf op 't soldertje daerover.

OP DE PLAETS:

2 emmers, 1 ysere pot.

IN EEN AGTERHUYS OP PLAETS COMENDE:

1 tafeltge, 1 houte zetel, 1 kannebort, 1 rabbat, 1 stoel, 2 kussens, partije tobben en baelyen in de kelder.

IN T CAMERTGE IN DE GANCK UYTCOMENDE:

5 schildereyen, 6 ronde schilderijtgens, 2 albaste borretgens, 1 uytreckende tafel, 4 groene stoelen, 1 kerckbouck, 1 dryvoetstoel, 1 matrasse, 1 schabelletje, 2 kussens.

IN DE SPINDE:

1 pre.ckstoel, 1 broot tonne, noch een partye rommelinge, een vast staende kasge met rommelinge of wat ijserwerck, noch een vaststaende lâ daerin, een copere lantaeren, 9 tinne schotels, 1 mosterpot, 4 commetgens, 1 waterpot, 4 kopere kandelaers, 2 blakers, 1 kaerspannetge, 2 kopere schelen, 1 tinne becken, 22 taljoren, 1

klocke, 1 paer muylen, noch een cleyn vast staende casge met wat cort linnen, noch een dito met wat schelpen en andere rommelinge, 1 bijbel, 1 degen, 2 poken, de dagelijcxe kleederen van de overledene in een gewonden, 3 cleyne schilderijtgens, 4 albaste borretgens.

IN 'T KANTOOR IN DE VLOER:

1 schilderie, 1 wagenschotte casge, 1 zetel, 3 groene kussens, 1 rabbat, partije hout en teene werck.

BEVONDEN TEN HUYSE VAN SR. BARTHOLOMEUS DEL CORNE [GEHUWD MET MARGRIETA, ZUSTER VAN AGATHA PORRENAER].:

2 copere brantysers, 1 copere coelvat, 1 kandelaer, 1 mortier en stamper, 1 groote copere crane, 1 schuymspaen met ijsere steel, 1 rooster, 1 hangel, 2 aerdijsers, 2 ysere keersesnuyters, 1 pot anse, 1 schabbertge, 1 roostertgen, 1 droogertgen, 1 schoppe, 2 ijsere schoppen, 4 tangen, 16 tinne schotels soo cleen als groot, 8 taljooren, 2 oude pistoolen, 2 gout gewigten, 3 à 4 boucken, 1 doose met cousen, lappen etc., 1 koffer, met yser beslagen, ledigh, 1 stoeltgen, 1 witte luere, 1 groen bancqcleet, 2 paer satyne mouwen, 1 paer kinder dito, 3 kleyne laptgens stoffe, 1 pampier met syde nestelingen, 2 kleervagers, 1 fluweele schoube(?), 1 spelle kussentge, 1 doosge met klooster goet, 1 doosge, daer 3 beursen, 1 paer schoenen en eenige syde laptgens in sijn, 2 doosgens met rieckende keersgens, 2 tapijtse rabatten, 1 behangsel tot een ledekant, 2 gesteke kussenblaeren, 1 rabbath, 1 pampier met parijswercke hoêbanden, 2 coffertgens met out linnen, 1 benne, daerin 17 hembden, noch partye kort linnen, een sack met oude vodden.

ONROERENDE GOEDEREN:

Eerst een geheel huys ende erve ende toebehoorten, staende ende gelegen op den nieuwen dijcke binnen deser stede, daer de overledene in is gestorven, volgens de brieven daervan sijnde.

Noch een geheel huys, erve ende toebehoorten, staende ende gelegen naest voorss. aen de westsyde, volgens ut supra.

Noch een geheel huys, erve ende toebehoorten, staende ende gelegen op de bierkay binnen deser stede, tegenwoordigh in huere

gepossedeert bij Sr. Willem Kerker, apoteker. volgens ut supra.

Een obligatie ten laste van de provintie van Zeelandt, geconstitueert ten comptoire van dhr. Ontvanger-generael Jan van der Stringen, sprekende ten profijte van de voorss. Juffrou Aegje Porrenaer zalr., inhoudende de somme van duysent gulden intressende à 4 percento, van dato den den 13 febr. 1655 . . £ 166 : 13 : 4.

Een dito ten laste, comptoire ende proffyte als vooren, inhoudende de somme van negen hondert ponden vls. capitaels, intressende als vooren, van dato den 28 novembr. 1653 . £ 900 : 0 : 0.

Noch een dito ten laste, comptoire ende proffyte als vooren, inhoudende hondert vijftigh ponden vls. capitaels, intressende als vooren, van dato den 21 april 1654 . . . . . . £ 150 : 0 0.

Noch een dito ten laste, comptoire ende profyte als vooren, inhoudende de somme van vijftien hondert dry & tagtigh ponden ses schell. agt groot. vls. capitaels, intressende als vooren, van dato den 25 april 1660. . . . . £ 1583 : 6 : 8.

Noch een ten laste ende comptoir als vooren, sprekende ten profyte van Barthel Porrenaer [de vóóroverledene broeder van Agatha en Margrieta Porrenaer], inhoudende de somme van vijfhondert ponden vls.. intressende als vooren, van dato den 19 febr. 1650, ... £ 500 : 0 : 0.

Een dito ten laste ende comptoire als vooren, sprekende ten profyte van de wed. Rogier Cobbaert, inhoudende de somme van duysent ponden vls., intressende als vooren, van dato den 21 febr. 1650, ... £ 1000 : 0 : 0.

Een obligatie ten laste van 't huys van leenninge deser stadt Vlissingen, ten proffyte van de voorschrevene Aagtje Porrenaers, inhoudende veertien hondert ponden vls., interessende 3½ percento, van dato den 4 Julij 1652, ... £ 1400 : 0 : 0.

Noch een obligatie ten laste van deze stadt Vlissingen, ten proffyte als vooren, inhoudende de somme van dryhondert ponden vlaems, intressende als vooren, van dato den 26 oct. 1658, ... £ 300 : 0 : 0.

Nog een dito ten laste als vooren, sprekende ten proffyte van Bartholemeus del Corne, inhoudende de somme van twee hondert ponden vlaems, intressende bij reductie à 3½ percento, van dato den 21 november 1625, ... £ 200 : 0 : 0.

Noch een dito ten laste als vooren, sprekende ten proffyte van Adriaan van Peere, iuhoudende de somme van duysent ponden vlaems, intressende als vooren, van dato den 16 Sept. 1613, ... , . . . £ 1000 : 0 : 0.

Noch een dito ten laste als vooren, ende ten proffyte van Barthel Porrenaere, inhoudende de somme van elf hondert ponden vlaems, intressende als vooren, van dato den 21 augusti 1627, £ 1100 : 0 : 0

EEN LESSENAER DAERIN BEVONDEN:

De quantiteyt van ses hondert en agt ducatons à 63 st. £ 319 : 4 : 0

Vier en tagtig ryexdaelders, à 8 sch. 4 gr. . . . £ 35 : 0 : 0

13 ½ gealiveerde rycksdaelders, 50 stucken van agten, 3 halve dito, 3 paer messens, wat pampiertgens met uytgebrant silver:

Noch in een kaeskisge bevonden dese navolgende juweelen, gout ende silverwerck: een fluweele coffertje daerin bevonden is:

1 hoetbant met peerelts geborduert, 1 goude naelde, 1 goude ketting van 15 schakels met een goude knop, 2 kleyne goude bryseletten, 1 agate signet, 1 geëmaljeerden ringh, 1 drycant robyn, 1 viercante dito, 1 hefte, 1 tafelringetje, 1 steenringetje, 1 snoer peerelts, wat kleyne peereltgens in een pampier, nog 4 diamantringen, 2 peerelringen, 1 marcq ring, 1 ronde dito, 4 steenringen, 1 St. Joris te peerde, 1 goud baggetje, noch een ront doosje gemerkt N°. 1 daerin bevonden is een groot ducaet met 2 × daerop staende, noch 1 dito met een 8 daerop, een dito met een 5 daerop staende, noch 2 dito met een 4 daerop staende, 3 groote portugaloisen, 1 pistool van 6 £, 2 dobble rosenobels, 1 enckele dito, 2 henrykes nobels, 1 souverain à 15 gulden, 1 groot stuck deens gout gelt met een fortuyn daerop, 2 setelaers, 2 gedenckpenn̄., 46 stuckgens vreemt gout gelt van verscheyde speciën, 2 franse croonen. Noch een ront doosgen, N°. 2, daerin bevonden is: agt en tagtig Carolusguld. à 2 £ . . . . £ 176 : 0 : 0

dry ryders à 13 guld.

Noch een vierkant doosgen, N°. 3, daerin bevonden is:

Vyf hondert negen en veertigh goude croonen, noch 5 lange cruyssen en een halve croone.

Noch een doosgen met 8 laetgens, daerin bevonden:

1 laetge, veertigh ducaten à 5 gulden.

2 » dry souvrainen à 15 gulden.
10 vlaemse croonen à 15 st.

3 » dertien heele ouwe jacobussen à 13 guld.
8 halve dito à 6½ guld.

4 » 24 pistolen à 18 guld.
42 dito à 9 gu'd.
2 dito à 15 schell.
1 cruysart,

5 » 21 halve jacobussen à 6 guld.
10 stux à 6½ guld. soo hollants als schotse rijders.
2 halve dito à 10 schell. 10 gr.
24 halve pistolen à 4½ guld.

6 » 16 dobbele ducaten à 10 guld.
3 halve rozenobels à 5½ guld.
noch 4 stuckgens gout.

7 » 55 quartiers van haerbusen à 10 schell.

8 » 2 heele silvere engelse kroonen à 5 schell engels, en 2 halve dito.
1 stuck gelt à 9 schell.
3 viercante silvere gedenckpenn.; noch 40 penn. silvere soo groot als cleine.
1 silvere tantstoker.

Noch een doosge met ses laetgens daerin bevonden is:

1 pampiertje met bloetsteen coraeltgens, 1 tantstoker met silver beslaegen, 1 pampier met silver aken en oogen, 1 silvere tantstoker, 1 reuckebal, 1 stuck copergelt, noch een balletje, noch wat cleyne snuyste inge; noch een hoorn doosge daerin bevonden is: 1 silvere tabackdoosge, 1 silver signet met een bretentje, seven ronde penningen silver, 2 viercante dito, beslach van een bouck, een silvere hecht van een mes, 1 stekers steelge, een memorybouck met silver beslagen, agt silvere schaelen, twee bekers, 3 soutvaeten, 2 kelcken, 1 silver romer, 2 silvere commetjes, een kandeelcroes en dexel, 1 vergulde kop, 7 silvere lepels, 1 silver slotelriem, 1 silver dexel van een canne, 1 silver signet, 1 snoer met bloet, 1 steentge met silver beslagh, 1 labore tonnetje met een snoer van Westindise boontges, 2 doosgens met schelpgens en krekelhuysgens, 3 gebor-

duerde riemtges, partye knoppen in een pampier, 6 mey krammetgens, 4 cannetgens met silvere dexsels, 1 kleervager.

De dootschulden syn betaelt uyt de conttante penningen in den boedel gevonden, sulx dient hier per Memorie.

Aldus, enz.

Accordeert naer gedane collatie jegens syne copie autentycq gedateert en geteekent als voren, Actum Middelb. desen XIX Mey 1662.

Quod Attestor,
C. van Loening, Not^s^. publ.^us^.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Iets over citaten.

(Vervolg van bl. 270.)

VIII.

Zoo er thans ten onzent minder Latijn geciteerd wordt dan vroeger, tal van uitdrukkingen, aan de Fransche schrijvers ontleend, zijn hier nog gangbare munt in het dagelijksch gesprek. *Vous êtes orfèvre monsieur Josse*, zegt iedereen nog Sganarelle na (uit den *Amour médecin* act. 1, sc. 2), die er een spreekwoord van gemaakt heeft, van den dag af, waarop hij die woorden 't eerst gebezigd heeft.

Que diable allait-il faire dans la galère d'un Turc, laat Cyrano de Bergerac een zijner personaadjes zeggen in een zeer vermakelijk tooneel van zijn *Pédant joué* (act. II, sc. 4). Molière ontnam hem dat tooneel, 't welk hij tot een juweel vervormde, en zijn gezegde, 't welk hij tot een spreekwoord maakte: en van dat tijdstip af hoorde men iedereen met den Géronte van de *Fourberies de Scapin* (act. II, sc. 11) herhalen: *Que diable allait-il faire dans cette galère?*

Wie heeft, sedert *Tartuffe* geschreven werd, niet met Orgon wel eens uitgeroepen: *le pauvre homme!* of niet, sedert *l'Avare*, met Har-

pagon, aan de *beaux yeux de sa cassette* gedacht? en hoe honderdmalen hoorde ik moeders, die zich verwonderden, dat haar dochters niet zoo onnozel waren als zij zelve meenden op zekeren leeftijd te zijn geweest, uitroepen: *il n'y a plus d'enfants!* zonder in de meeste gevallen te weten, dat zij eenvoudig de woorden van Argant, uit den *Malade imaginaire* (act. II, sc. 11) citeerden.

Nul n'aura de l'esprit hors nous et nos amis, uit de *Femmes Savantes* (act. III, sc. 2) is van alle tijden de leus van alle kameraadschappen geweest, en, sedert Molière in zijn *Amphitryon* schreef:

> Le véritable Amphytrion
> Est l'Amphytrion on l'on dine,

heeft die Grieksche eigen naam, als synoniem, elken »gastheer" aangeduid en het

> Le seigneur Jupiter sait dorer la pilule,

uit hetzelfde, is van blijvende toepassing, waar een minister, bij 't aftreden, een grootkruis of ander blijk van erkentenis voor bewezen diensten ontvangt.

Wellicht nog meer citaten dan aan Molière, zijn aan La Fontaine te danken. Spreken wij van »de kat de bel aan te hangen", dan vertalen wij het *attacher le grelot*, uit zijn fabel *le conseil tenu par les rats:* noemen wij een bemoeial *la mouche du coche*, dan is dit een verwijzing naar de 9de Fabel van 't Zevende Boek, en spreken wij van »het verkoopen van de berenhuid," dan halen wij de zedeles aan der Fabel *l'Ours et les deux compagnons*. Nooit zijn de verdiensten van *l'Oeil du maître* zoo opgehaald geworden als sedert dat La Fontaine ze (Livr. IV, fab. 21) zoo helder had aangetoond, en »*Gros Jean comme devant* te blijven," is een spreekwijze aan de fabel van *le Pot au lait* ontleend. »De druiven zijn zuur" is sedert hij *le Renard et les Raisins* geschreven heeft, de verachtende uitroep gebleven van al wie, een gewenschte zaak niet kunnende bereiken, zich troost door de houding aan te nemen als of hem die geheel onverschillig was. Maar talrijk zijn ook bij La Fontaine de gezegden, die onveranderd in de dagelijksche taal tot spreekwoorden zijn overgegaan, als b. v.:

> A l'oeuvre on connait l'artisan,

uit de fabel van *Les Frêlons et les mouches à miel:*

> Aide-toi, le ciel de t'aidera,

uit den *Charretier embourbé:* —

> Plus fait douceur que violence,

uit *Phébus et Borée:* —

> Ne forçons point notre talent,

uit *l'Ane et le petit chien:* —

> Travaillez, prenez de la peine,
> C'est le fonds qui manque le moins,

uit *Le laboureur et ses enfants* enz. enz.

Meermalen hoorde ik ook, als deze of gene de Sprookjes van Moeder de Gans prees, de woorden van den grooten fabeldichter uit zijn gedicht *Le Pouvoir des Fables* aanhalen:

> Si Peau d'âne m'était conté
> J'y prendrais un plaisir extrême.

Wie intusschen, op dat citaat af, zich verbeeldt, dat La Fontaine hier eene der vertellingen op het oog had uit de *Contes des Fées* van Perrault, waar »Moeder de Gans" een vertaling van is, zou zich grootelijks bedriegen. De aangehaalde verzen zagen in 1678 het licht, en eerst in 1694 de bundel van Perrault, en de vertelling, waar de fabeldichter op doelt, en welke hij reeds van zijn min gehoord had, bestond reeds langen tijd voor dat Perrault haar uitbreidde. Ook waar, in Molières *Malade Imaginaire*, in 1673 't eerst gespeeld, (act II. sc. 11), Louison haar vader verzoekt haar het sprookje van *Peau d'Ane* te vertellen, bedoelt zij het oude, dat zij van haar min had. Tegen den tijd, dat het sprookje van Perrault voor den dag komt, zal zij groot geworden zijn en er haar eigen kinderen meê kunnen vermaken.

Van Boileau heb ik hierboven reeds citaten bijgebracht, en ik zou er nog een menigte kunnen doen volgen. Wie heeft hem niet die schoone hulde aan de waarheid nagezegd, die in zijn *Art poétique* voorkomt:

> Rien n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable?

of niet het juiste van dien anderen regel, uit hetzelfde dichtstuk, dien men echter doorgaans verkeerd citeert:

> Un fat quelquefois ouvre un avis important?

of van dezen, altijd uit den *Art poétique:*

> Le vrai peut quelquefois n'être pas vraisembable.

En welke huisvader, dien zijn vrouw op klieken onthaalde, heeft

haar niet wel eens vers 104 uit den Eersten Zang van den *Lutrin* toegevoegd:

> Un diner réchauffé ne valut jamais rien — ?

Wat den grooten Corneille betreft, welke onderwijzer, die de gunst van een rijken en ijdelen vader wil behouden, heeft hem niet eens den lof van diens eenig zoontje gezongen, en daarbij, indachtig aan de beroemde plaats uit den *Cid*, den *coup d'essai* van het hoopvolle knaapje als *coups de maitre* doen voorkomen! — En hoevele regels uit datzelfde treurspel zijn niet als pasmunt in de wandeling geraakt? Men denke slechts aan

> A vaincre sans péril on triomphe sans gloire (Acte I, sc. 1). —
> Aux âmes bien nées
> La valeur n'attend pas le nombre des années (Acte II, sc. 2). —
> Et le combat cessa faute de combattants.

en

> Le flux les apporta, le reflux les remporte (beide Acte IV, sc. 3)

Maar ook in zijn minder bekende tragediën zijn perlen gezaaid, die men te recht heeft in waarde gehouden. Men denke aan het

> Devine si tu peux et choisis si tu l'oses;

uit *Heraclius* (Acte II, sc. 9): aan het

> Rome n'est plus dans Rome, elle est toute où je suis,

uit *Sertorius* (Acte III, sc. 1): aan het

> Le temps est un grand maître,

uit hetzelfde stuk (Acte I, sc. 5): aan het

> Moi dis-je et c'est assez,

uit *Médée* (Acte I, sc. 5) enz. — En hoe dikwijls heb ik oude heeren, die gewend waren in hun societeit hombre voor 10 stuivers 't fiche te spelen, hooren brommen als zij het *en famille* voor een halven stuiver moesten doen en er dan bijvoegen: *le jeu ne vaut par la chandelle*, zonder er bij te denken, dat zij een regel uit *Le Menteur* (Acte I, sc. 1) citeerden!

Maar zoo dit gezegde in een blijspel voorkomt, in zijn treurspelen en wel in die, welke hij onder de ingeving der somberste Muze geschreven heeft, vindt men er evenzeer, die men eer in een vrolijke pastorale zou verwachten. Zoo leest men in de ijzingwekkende *Rodogune* (Acte I, sc. 8) deze liefelijke regels, waarvan de eerste

menigmalen wordt geciteerd als men de tijding verneemt van een engagement, waar men vreemd van opziet:

Il est des noeuds secrets, il est des sympathies,
Dont, par le doux rapport, les âmes assorties
S'attachent l'une à l'autre, et se laissant piquer,
Par ce je ne scai quoi qu'on ne peut expliquer.

Van Corneille sprekende, herinneren wij den lezers, dat ook zijn broeder Thomas in zijn *Comte d'Essex* (Acte IV, sc. 3) een regel geschreven heeft, dien hun nanicht Charlotte Corday den avond voor haar dood, in een brief citeerde:

Le crime fait la honte et non pas l'échafaud,

een regel, die steeds beroemd gebleven is — en evenzeer de twee, waar hij zijn *Festin de pierre* mede begint:

Quoiqu'en dise Aristote et sa digne cabale,
Le tabac est divin, il n'est rien qui l'égale.

Bij Racine evenzeer springen ons de schoone verzen uit al zijn werken tegen. Wie herinnert zich niet die uit zijn Phédre:

Le jour n'est pas plus pur que le fond de mon coeur,

of dat andere, uit *Britannicus*, 't welk men zoo dikwijls heeft geparodieerd:

Dans le simple appareil,
D'une beauté qu'on vient d'arracher au sommeil,

en, uit hetzelfde stuk:

Et je n'ai merité
Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité...?

of het gezegde van Acomat in *Bajazet:*

Nourri dans le sérail, j'en connais les détours.

Ook Voltaire heeft vrij wat verzen geschreven, die in spreekwoorden zijn overgegaan; maar geene zijn zoo dikwijls toegepast als dat uit den eersten zang der *Henriade:*

Tel brille au second rang qui s'éclipse au premier,

en deze twee uit *Tancrède:*

A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère (Acte III, sc. 1).
Il s'en présentera gardez-vous d'en douter (Acte III, sc. 4).

Het

Que voulez-vous de plus, Mérope est à vos pieds

uit het treurspel van dien naam (Acte IV, sc. 4), wordt mede zeer

dikwijls gebezigd en wel wanneer iemand zich over 't een of ander verschoonen wil; en zoo ook die twee andere regels uit hetzelfde stuk (Acte II, sc. 8), die een zoo treurige apologie van den zelfmoord behelzen, zoo dat iemand er de scherpste kritiek van gaf door voor te stellen, ze boven de deur van de *Morgue* te stellen:

Quand on a tout perdu, quand on n'a plus d'espoir,
La vie est un opprobre et la mort un devoir.

Bij Beaumarchais hebben wij slechts de rollen na te lezen, die hij aan Figaro en aan Basile geeft, om een rist van kluchtige zetten en van verdraaide spreekwoorden te vinden, die zich in 't geheugen hebben geprent. Zoowel het *allez-vous coucher Basile* als het *ce qui est bon à prendre est bon à garder*, en nog zoo vele andere gezegden daarnevens zijn voortdurend in zwang gebleven.

Ook Regnard, de vrolijke blijspeldichter, levert ons tal van citaten. Open zijn *Folies Amoureuses* en gij vindt er den regel:

On aime sans raison et sans raison l'on hait,

wat een allerliefste navolging is van het 86ste epigram van Catullus:

Odi et amo, quare id faciam fortasse requiris?
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

En, wat verder, in 't zelfde stuk, zegt Crispin:

Hippocrate dit oui, mais Gallien dit non.

Uit den *Legataire* is het vers in 't geheugen gebleven, dat Géronte, die zich den dood nabij waant, zegt, om zich te verschoonen van nuttelooze geneesmiddelen te gebruiken:

La maison ne vaut pas la réparation,

en dat van Eraste:

C'est dans les grands dangers qu'on voit les grands courages.

Uit de *Ménechmes* (Acte III, sc. 11) die kluchtige regel;

Que feriez-vous, Monsieur, du nez d'un marguiller?

en het gezegde van den eenen Ménechme in 't slottooneel:

Il semble, à vous entendre,
Que vous n'ayez ici qu'à vous baisser et prendre.

Nog rijker in gelukkige verzen is *le Joueur*. Daarin vindt men het beroemde *Allons, saute Marquis*, en de fraaie regels, die eeuwig het devies van het kansspel zullen blijven:

Qu'un joueur est heureux! Sa poche est un trésor,
Dans ses heureuses mains le cuivre devient or.

In den *Méchant* van Gresset treffen wij niet minder van die verzen aan, die 't publiek maar had te hooren om ze te onthouden. Zoo b. v.:

Un rapport clandestin n'est pas d'un honnête homme.
Quand j'accuse quelqu'un, je le dis et me nomme (Acte V sc. 4.)
L'esprit qn'on vaut avoir gâte celui qu'on a (Ibid sc. 7.)
L'aigle d'une maison n'est qu'un sot dans une autre (Ibid)
Elle a d'asser beaux yeux
Pour des yeux de province
(Acte IV sc. 5.)

en, in zijn brief *sur la convalescence*

La douleur est un siècle et la mort un moment.

Maar ook door schrijvers van minderen rang en zelfs bij enkelen, die niet dan bij uitzondering de lier hanteerden, ontmoeten wij meer dan eens een hoogst gelukkige uitdrukking. De lezer weet, of misschien weet hij het niet, dat de kardinaal van Richelieu ook een treurspel *l'Hirame* geschreven heeft en een blijspel *les Thuileries.*

In het eerste komt deze regel voor:

Savoir dissimuler est le savoir des rois,

in het andere:

Pour tromper un rival l'artifice est permis,
On peut tout employer contre ses ennemis.

Geen onaardige bekentenissen van een staatsman!

Men kent de fraaie regels op de uitvinding der schrijfkunst:

C'est de lui que nous vient cet art ingénieux
De peindre la parole et de parler aux yeux,
Et par les traits divers de figures tracées
Donner de la couleur et du corps aux pensées;

Maar wie weet, dat zij van Bréboeuf zijn? — 't Is al wat men van zijn geschriften onthouden heeft; maar 't is voortreffelijk.

Ook de nu vergeten schrijver Piis bewees eenmaal hoe men veel in weinig woorden zeggen kan. Hij schreef:

On s'éveille, on se lève, on s'habille et l'on sort.
On rentre, on dine, on soupe, on se couche et l'on dort: —

't gansche leven, in twee regels, die dan ook zullen blijven leven.

Van Mevrouw Deshoulières, hoe hoog zij in haar tijd ook geprezen werd, is maar weinig overgebleven; wat citeert men van haar? twee voortreffelijke regels uit haar *Reflexions sur le jeu:*

On commence par être dupe,
On finit par être fripon,

en deze, uit haar *Reflexion VIIIme*

Nul n'est content de sa fortune
Ni mécontent de son esprit.

Een vers van Quinault, dat herhaaldelijk geciteerd wordt, is dit:

C'est ainsi qu'en partant je vous fais mes adieux;

maar wie zou denken, dat dit vers, 't welk men nooit anders bezigt dan op een kluchtigen toon en met kluchtige gebaren, niet in een blijspel voorkomt, maar het schrikbarend afscheid is, dat, in de opera van *Thésée*, door Medea aan haren vijand van uit haar gevleugelde kar wordt toegeroepen, als profetie der rampen, die volgen moeten.

Raisonner sur l'amour, c'est perdre la raison

komt in het lieve stukje *le Coeur* van Boufflers voor, en 't schijnt hem ingegeven door een gezegde van Mejuffrouw de l'Espinasse: *la logique du coeur est absurde.*

Tous les méchants sont buveurs d'eau:
C'est bien prouvé par le déluge

komt voor in een liedje van den graaf de Ségur, die bijna niets geschreven heeft; — van Scribe, die ontzettend veel geschreven heeft, is bijna geen ander gezegde tot citaat verheven dan het *prenez mon ours* uit *l'Ours et le Pacha.* Trouwens de vruchtbare vaudevillist heeft dat recept niet alleen *gemaakt*, maar ook getrouw *in praktijk gebracht.*

(*Wordt vervolgd*). J. VAN LENNEP.

Ferguut (vgl. XVII. bl. 306). Isegrim vestigt de aandacht op twee zaken door Blommaert opgegeven, als bewijzen dat de vertaler van den Ferguut een Oostvlaming geweest is. De eerste is, dat in dit gedicht melding gemaakt wordt van Gent en Market, beide in Vlaanderen gelegen. Dit bewijs, dat ik ook bij Jonckbloet (Gesch. der Nederl. dichtkunst II. bl. 175) vind, komt mij zwak voor. Ik heb reeds in de Inleiding op der Minnen loep (bl. IX) doen opmerken, dat men groot gevaar loopt zich te vergissen, indien men uit de plaatsnamen door eenen dichter genoemd, meent te kunnen opmaken in welk gedeelte der Nederlanden hij woonde. Inzonder-

heid moet men in dit opzigt voorzigtig zijn bij eenen man zoo als de vertaler van den Ferguut. Hoewel wij een rijmwerk van hem bezitten van meer dan 5000 verzen, en wie weet hoe veel meer hij gerijmd heeft, hij heeft het toch niet zelden met het rijm te kwaad. Om zich uit de verlegenheid, waarin het hem brengt, te redden, neemt hij verschillende middelen te baat. Somtijds b. v. beginnen zijne helden, wanneer zij het rijmwoord niet vinden kunnen, te vloeken en te zweren, een probaat middel, want er is altijd wel een heilige wiens naam in het rijm te pas komt. Vs. 3831 zijn Ferguuts laatste woorden geweest

Om te bejaghen lof ende prijs:

opdat het rijmen moge begint de jonkvrouw die hem antwoorden moet, met

Here! also helpe mi Sinte Denijs. —

Waar Galerant bij het zien van den gesneuvelden ridder uitroept (vs. 4750),

Neve ghi waert mijn solaes,

laat hij, om het rijmende te doen, voorafgaan:

So helpe mi Sente Thomaes!

Elders moeten St. Daneel (vs. 3762, 4783) St. Alene (vs. 3201, 4534) of St. Alaert (vs. 5392), zoo 't heet den ridders en vrouwen, maar eigenlijk den om het rijmwoord verlegenen dichter te hulp komen. Hij is anders geen liefhebber van vloeken. Integendeel, hij doet het nooit, of hij kan met Meester Jochem tot zijne verontschuldiging inbrengen: »'t komt zoo in 't rijm te pas."

Plaatsnamen worden in den Ferguut zelden genoemd. Caradigaen, Cardoel, Lonnen enz. behooren in de Arthurromans te huis. Maar waar onze vertaler andere plaatsnamen noemt, is weêr de eenige reden: »'t komt zoo in 't rijm te pas." Van eenen roover, die niet op zijn gemak was, zegt hij, vs. 2252;

Hi wilde wel sijn te Ghent,

en hij noemt deze plaats niet omdat hij daar beter dan elders bekend was, maar eenvoudig om den wille van het lieve rijm, want van Ferguut zegt hij, als een ridder het dezen te benaauwd maakt (vs. 1886),

Hi wilde wel sijn te Lioen,

waar hij toch wel Lyon in Frankrijk mede zal meenen.

Vs. 871 zegt Ferguut:

> Sijn ors gaf mi Somilet
> En es gheen beter tote Market.

Doch ook hier noemt de dichter Market niet omdat het in zijn geboorteland lag, maar alweder omdat het in het rijm te pas komt. Immers vs. 1286 zegt hij, van een kostbare tafel sprekende, dat men »in der Dunouwen" zulk eene niet vond, wat daar rijmt op »gehouwen." Vs 357, om een rijmwoord verlegen spreekt hij van den Rijn; maar vs. 2006 lezen wij weer:

> Ik waende men niet in der Dunouwen
> No in al die werelt groet
> Hadde gevonden haer genoet,

en vs. 2194:

> Alle die sijn toter Dunouwen,
> Sine daden mi niet bliven.

Hij had op al die plaatsen even goed eenen anderen naam kunnen noemen; maar het rijm alleen deed hem dezen kiezen. Wij zien er tevens uit, dat hij het in de geographie niet bijzonder verre gebragt had. De *Dunouwe* is de Donau. Bij onze schrijvers uit de middeleeuwen wordt deze rivier gewoonlijk zoo geheeten. Onze vertaler herinnerde zich, dezen naam wel eens gehoord te hebben, maar wat de Dunouwe was wist hij niet regt, en op den klank afgaande, begreep hij, dat een naam op »ouwe" uitgaande, wel de naam van eene landstreek zou zijn. Zijne woorden vs. 1999 en vlg.,

> Waendicse vinden in Ingelant,
> In Lombardien of in Scotlant,
> Ic dader na varen,

wekken een sterk vermoeden, dat hij het er voor hield, dat Lombardije tusschen Engeland en Schotland in lag.

De plaatsnamen in zijn dichtstuk genoemd, geven ons dus wel een vrij zeker bewijs, dat hij niet in Lombardije of aan den Donau woonde; maar dat hij juist in Vlaanderen gewoond heeft, bewijzen zij niet. Hij geeft niet het minste blijk dat hij te Gent of te Market bekend was; hij noemt die namen slechts, elk eenmaal, omdat hij ze als rijmwoorden noodig heeft. Dat kon een Brabanter even goed doen als een Vlaming.

Als een tweede bewijs dat de dichter van den Ferguut een Oost-

vlaming was, wordt ons de taal genoemd, waarin het gedicht geschreven is. Het is jammer, dat de heer Blommaert dit niet in bijzonderheden heeft aangewezen. Hij, die zelf een Oostvlaming is, was daartoe beter dan wij Noordnederlanders in staat geweest. Misschien evenwel, dat een onzer medewerkers in Zeeuwsch Vlaanderen den vrager daaromtrent kan en wil inlichten. Eene opmerking daaromtrent wil ik hem toch mededeelen. Wij lezen vs. 74 het woord *scepsterigge*. De beteekenis daarvan is duidelijk. *Scepper* komt niet zelden voor in de beteekenis van kleermaker. *Scepsterigge* is dus kleermaakster. Het wordt t. a. p. ook gebezigd van de vrouw die den mantel, waar daar van gesproken wordt, gemaakt heeft. Den uitgang van dit woord noemt Kiliaan vlaamsch. Op het woord Naeyersse, naeystere zegt hij: »Sartrix, sarcinatrix. Flandri finiunt hujusmodi verbalia feminina per igghe ut naeystrigge j. naeyersse: kemstrigge, j. kemmersse: spinstrigge j. spinster, spinnersse." Dat evenwel het gebruik van zulke woorden niet tot Vlaanderen beperkt was, blijkt mij uit eene vraag van den heer van der Baan, welke onze lezers eenige bladzijden verder zullen aantreffen. Die vraag betreft de namen *waschstrikke* en *winkelstrikke*, op Zuidbeveland door de boerenknechts aan hunne waschvrouw en hunnen winkelier gegeven. Dit *-strikke* is blijkbaar hetzelfde als *-strigge* in het genoemde woord in den Ferguut. Dat de winkelier, dus een mannelijk persoon, *winkelstrikke* geheeten wordt, moet dus eene vergissing zijn, hetzij van den heer van der Baan, hetzij van de zuidbevelandsche boerenknechts.

P. LEENDERTZ WZ.

John Udall, (XVIII. bl. 37, vr. 5). John Udall was matriculated a Sizar of Christs Coll. (Cambridge) 15 March 1577—8. He proceeded B. A. 1580—1 and commenced M. A. 1584. Having taken holy orders he officiated as a minister at Kingston-upon-Thames for about seven years. His puritanical doctrines gave offence; he was convened before the bishop of Winchester and the dean of Windsor; restored to his ministry; in 1588 again suspended and deprived of his living. He then removed to Newcastle-upon-Tyne, and laboured there as a minister about a year. He was examined by the court of high commission 13 Jan 1589—90 on a charge

of being concerned in the authorship of the Marprelate tracts &c. He was sentenced to imprisonment and carried to the Gate-house. At the end of half a year he was removed to the White Lion in Southwark, and so carried to the assizes at Croyden. He was put upon his trial on 24 July 1590, for having written a libel.... On being placed at the bar at the Southwark assizes in Febr. 1590—1 he was sentenced to death. It was resolved to spare his life however, and attempts were made to induce him to sign a submission.

He had promised on his liberation to go to Syria or Guinea for the Turkey marchants, but their ships going without him, he died in the Marshalsea (prison) about the end of the year 1592. His body was interred in the churchyard of S. George's, Southwark.

(He is known in the learned world, as the author of the first Hebrew grammar in English. *Chalmers Dict.*)

Het bovenstaande is een uittreksel uit Cooper's Athenae Cantabrigienses II, 148 sq., een werk dat met zeer veel zorg bewerkt is. Ik kan nergens vinden dat Udall in Holland is geweest, maar indien er iets van aan ware, zou het wel in Cooper vermeld zijn, dunkt mij.

Cambridge. J. H. HESSELS.

Boeken met verschillende titels. I. *Vervolg op Wagenaars Vaderlandsche Historie.* Bij het gebruiken en aanhalen van de vervolgen op Wagenaars Vaderlandsche Historie kan ligtelijk verwarring ontstaan, gelijk ons door ondervinding is gebleken. Er zijn toch *verschillende* titels voor geplaatst, alhoewel de inhoud niet verschilt. Ik heb hier voor mij liggen:

a en b: Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden.... Tot zoo ver geheel gelijk zelfs in de roode inkt, waarmede sommige woorden gedrukt zijn, maar nu wijken zij af.

a heeft: Uit de geloofwaardigste schrijvers, en egte Gedenkstukken zamengesteld. *Met plaaten.* BEHELZENDE DE JAAREN 1801 EN 1802 TEN ONMIDDELIJKEN VERVOLGE VAN WAGENAARS VADERLANDSCHE HISTORIE. ACHT EN ZESTIGSTE DEEL. *Te* AMSTERDAM, by JOHANNES ALLART, MDCCCX.

Welk een titel het 69ste en 70ste deel hebben, kan ik niet zeg-

gen: het missen daarvan op de Prov. Bibl. alhier deed mij tot de welwillendheid van de bestuurders der Kon. Bibl. (nooit te vergeefs ingeroepen) de toevlugt nemen. Men zond mij echter *b* of het 45ste en 46ste deel, hetgeen juist 69 en 70 is, want 21 deelen Wagenaar
3 deelen onm. Vervolg
45 of 46 ten Vervolge.
69 of 70

Die 45ste en 46ste deelen hebben op den titel:

ZINTS DEN AANVANG DER NOORD-AMERICAANSCHE ONLUSTEN EN DEN DAARUIT GEVOLGDEN OORLOG TUSSCHEN ENGELAND EN DEEZEN STAAT, TOT DEN TEGENWOORDIGEN TYD. Uit enz. als op den titel van deel 68; maar ten slotte: TEN VERVOLGE enz.

Maar curieus is het, dat het *Een en zeventigste deel*, MDCCCXI, den titel heeft van 45 en 46 »*Zints den aanvang*" en »*ten vervolge*".

Welke titels hebben 69 en 70?

II. *Donati Roma vetus ac recens.* In den *Vrijen Fries*, III blz. 315—320 hebben wij aangewezen hoe er van het bekende werkje *Frisia* van Martinus Hamconius twee uitgaven, eene *Staatsch-* en eene *Spaansch*gezinde bestaan, doch slechts in titelblad en opdragt verschillende. Iets dergelijks heeft plaats gehad met de uitgave van Donatus, *Roma vetus ac recens*, Amstelodami, apud Janssonio-Waesbergios & Joannem Wolters, 1694 en 1695. Beide zijn dezelfde drukken maar het exemplaar van 1695 heeft eene latijnsche opdragt van Alexander Donatus aan paus Urbanus VIII van 4 bladz. 4°. De editie van 1694 was dus speciaal bestemd voor protestantsche, de andere voor r. catholijke antiquarii. Eene opdragt zooals in de editie van 1695, zou welligt bij de regtzinnigen dier dagen het debiet verhinderd hebben. Het is dus een der boeken *à deux mains.*

J. D.
L.

Aanhaling. De mensch is niet geboren om vrij te zijn. (vgl. XVI, bl. 303). Dit woord, dat P. aan Goethe ten geschenke geeft, ken ik niet. Het tegendeel is door Schiller uitgesproken, in zijne Worte des Glaubens:

Der Mensch ist frei geschaffen, ist frei
Und würd 'er in Ketten geboren.

Welligt heeft de vrager dit bedoeld. H. TIEDEMAN.

Bibliotheek van historische woorden. (vgl. XVIII bl. 162.) Fournier, *l'Esprit dans l'histoire* bezit ik. U—H. zegt te regt dat ik »geen uitvoeriger boekje over dit onderwerp" zou kunnen raadplegen dan juist dat van Fournier. Het is zeer uitvoerig in sommige opzigten, en meestal uit een historisch oogpunt degelijk en ons vertrouwen waardig. Maar deze hoedanigheden gaan vergezeld van ontegenzeggelijke gebreken. Vooreerst bevat »l'Esprit dans histoire," ook in de nieuwste uitgave (1867), volstrekt niet alle historische woorden. De meeste gezegden uit de grieksche en romeinsche geschiedenis staan er niet in vermeld. Evenzoo outbreekt uit de nieuweren bijna alles wat niet juist fransch is. Duitsche woorden als:

In meinem Staate kann Jeder nach seiner Façon selig werden,

kent Fournier niet. Engelsche gezegden als:

England expects every man to do his duty,

ook niet. De titel van het boek zou juister zijn indien hij luidde: »L'Esprit dans l'histoire française." L'Esprit dans l'histoire (namelijk *universelle*) is, om eens eene uitdrukking te bezigen, in den laatsten tijd dikwerf te pas gebragt, eene »onjuistheid". Bovendien heeft zelfs het bronnen aangeven van den schrijver iets gebrekkigs. Wil U—H een voorbeeld? Ik zal het hem geven. Bij het zamenstellen van mijn artikel over Aetius (zie bl. 160 van dezen jaargang), raadpleegde ik natuurlijk ook Fourniers werk. Op pag. 41 vond ik dit: »Si même, en une question plus grave, l'on s'avisait, comme fit J. B. Say de prêter trop gratuitement à Christine de Suède, à propos de Louis XIV et de la revocation de l'Edit de Nantes ce vieux mot fait tant de siècles auparavant pour Valentinien venant de tuer Aetius: »Il s'est coupé le bras ganche avec le bras droit" enz. Als bron staat aangegeven: J. B. Say, Traité d'économie politique t. I., p. 189. Zoo als men weet bestaan er van dit beroemde boek ontelbare uitgaven, in kl. 4°, in gr. 8° en in kl. 8°; had Fournier de editie aangegeven waaruit hij putte, dan zou ik geweten hebben waaraan mij te houden. Thans sloeg ik het exemplaar van het Leesmuseum alhier (4e edit. Paris 1819 2 vol. 8°) te vergeefs bij de aangeduide plaats op. Ik moest toen tegen wil en dank het geheele werk doorbladeren, en vond de phrase zooals zij nu in mijn artikel is afgedrukt, eerst na lang zoe-

ken. Natuurlijk heb ik in den Navorscher de slechte methode van Fournier achterwege gelaten. Wat ik op bl. 161 van Say aanhaal is, door de opgaaf van boek en hoofdstuk, ligt te verifieeren.

De Table Alphabétique aan het einde laat eveneens veel te wenschen over. De fabel van het zinken van 't fransche schip Le Vengeur op bl. 415 vermeld, staat nergens daarin opgegeven noch onder *Vengeur* noch onder *Renaudin*. Het woord van Beugnot:

Rien n'est changé en France; il n'y a qu'un Français de plus,

dat tot 1866, algemeen aan den graaf van Artois werd toegeschreven, komt op den index alleen voor bij »*Beugnot*"; bij »*Artois*" en bij »*Rien n'est changé*" enz. zoekt men het te vergeefs.

Een anderen wensch van U—H, namelijk om de geschiedkundige waarde van Adam van Orletons woorden vast te stellen, had ik reeds vervuld, voor dat hij dien op papier bragt. Ik ben zoo vrij geweest, om de noodige vragen aan Notes and Queries te rigten. Als er antwoord op komt, zal ik het hier mededeelen.

H. TIEDEMAN.

Aanhaling. Experto crede. (vgl. XV, bl. 175, 366; XVI, bl. 41.) Men leest in Larousse, *Flore latine* (bl. 147)

Experto crede

(Croyez-en celui qui en a fait l'expérience)

»on ajoute ordinairement *Roberto*, croyez-en Robert.....
»Est-ce en souvenir de Robert Sorbon, fondateur de la Sorbonne?
»La chose n'est pas invraisemblable, si l'on considère l'immense re»nommée de science, de judicieuse sagesse et de haute raison que la »docte compagnie conserva pendant des siècles. Ce qui appuie cette »opinion, c'est que la thèse, pour être reçu docteur en Sorbonne, »se nommait *Robertine*."

Se non è vero, è bene trovato.

H. TIEDEMAN.

Spreekwijze. Se non è vero è bene trovato. (vgl. A. R.) Eenige jaren geleden heeft iemand naar den oorsprong van deze zegswijze gevraagd en geen antwoord bekomen. Zou zij ook haar ontstaan te danken hebben aan deze phrase uit het 52ste hoofdstuk van Don Quijote, (zie vertaling van Louis Viardot, bl. 398.)

»Moyennant ce prix, il se tiendra pour dûment payé et satisfait, »tellement qu'il s'enhardira à chercher et à publier d'autres histoi- »res, *sinon aussi véritables*, au moins *d'égale invention* et d'aussi gra- »cieux passe-temps."

De bezitter eener italiaansche vertaling moest, dunkt mij, deze phrase eens daarin opslaan en mededeelen. Welligt luidt zij nagenoeg als *se non è vero, è bene trovato.*

H. TIEDEMAN.

VRAGEN.

91. **C. Schmid.** Waar is eene levensbeschrijving te vinden van C. Schmid, den schrijver van den Kinderbijbel, de Paascheijeren, den Kersavond, enz.?

Rosendaal. TYDEMAN.

92. **Appél aan den Paus.** Ik heb in mijn bezit een boekje getiteld: Appél aan den Paus of Aanhangsel op het proces der drie koningen. Te Ostende by H. Slappermende. Zou iemand mij kunnen zeggen of dit boekje zeldzaam is en waarde heeft?

S. L. O.

93. **Geschriften van mr. J. Kinker.** Zoude iemand ook in de gelegenheid zijn op te geven, in welke jaargangen of nommers van den Recensent ook der Recensenten de volgende opstellen van mr. J. Kinker voorkomen: Toespraak aan het letteroefenend genootschap Tot nut en beschaving, bij gelegenheid der feestviering van deszelfs 25jarig bestaan. — Frankrijk tegenover Europa. Eene voorlezing. — Iets over het Romantische. Eene voorlezing. — Recensie der Brieven, 5 dn. en der Mengelingen en Fragmenten, door Bilderdijk. — Idem van Heinrich Schmid's voorlezingen over de wijsbegeerte, door F. C. de Greuve, en van Kannegiesser, Beknopte geschiedenis der wijsbegeerte, door J. J. le Roy.

Een der voormalige leerlingen en vereerders van dien beroemden geleerde noodigt mij uit hiernaar onderzoek te doen, ter vervolle-

diging der bijzonderheden omtrent zijn' geliefden leermeester, welke hij zoo veel mogelijk tracht te verzamelen.

Maastricht. M.

94. **Benjamin Mijlius.** In mijn bezit is het album amicorum van Benjamin Mijlius, J. U. S. te Utrecht 1759. Is er van dezen ook iets bekend? H—G.

95. **Begraafplaats van Vondel.** De dichter, overgegaan tot, en sedert dien tijd ijverig voorstander en verdediger van de katholijke kerk, daarenboven op zijn sterfbed van de genademiddelen dier kerk voorzien — werd begraven in de *protestantsche* Nieuwe kerk te Amsterdam. Is daarin niets vreemds?

[Er is daar niets vreemds in. De Nieuwe kerk bestond reeds voor den reformatietijd. Zij is voor de Katholijken gebouwd, even als de Oude kerk en de beide kapellen. In al die kerken werden dus tot voor weinig jaren, toen het kerkhof buiten de Raampoort is aangelegd, veel Katholijken begraven.]

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 225.)

J.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Jakkele.	
Jakob, Japik, Jaap, Kobus, Koppen.	Jacoba, Jacobina, Jacomina, Jakobje, Jakelijn.
Jalke.	
Jalle.	
Jan, Janne.	Jantje, Jannetje, Janneke, Janke, Jantsen, Jannigje, Janna.
Janke.	
Jannes.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Japik.	Japikje.
Jappe.	Japke.
Jare.	
Jarig.	Jarigje.
Jason.	
Jasper.	Jaspertje.
Jauke.	Jaukje.
Jeb.	
Jeble.	
Jeen.	
Jeep, Jeip.	Jeepkjen.
Jeie.	
Jelbout, Jelbit, Jelbe.	
Jelger.	
Jelis.	
Jelke.	Jelkje.
Jelle.	
Jelmer.	
Jelse.	
Jelte.	
Jeltje, Jeltke.	Jeltje.
Jeltse.	
Jemme.	
Jenke.	
Jenne,	Jenneke, Jenne.
Jense, Jens.	
Jente.	
Jentje.	
Jepe.	
Jeppe.	Jepke.
Jeremias.	
	Jerina, Jerijntje.
Jerfaas.	
Jeroen.	
Jeronimus, Jeronimo.	
	Jerrelske.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Jesaias.	
Jeske.	
Jetse.	Jetske.
Jette.	Jetje.
Jie.	
Jielke.	
Jiesk.	Jiesk.
Jilbert.	
Jildert.	
	Jildou.
Jillard, Jillerd.	
Jille.	Jilsen.
Jillis.	
Jiltje.	
Jins.	Jinske.
Jippe, Jippert.	Jipk.
	Jislijk, Jisseltje.
Jisk.	
Jitse.	Jitske.
Joachim, Jochem.	
Joas.	
Job.	Jobje.
Jodocus,	
Joeke.	Joekje, Joeke.
Joekèle.	
Johannes, Jannes, Hannes, Hans, Jan.	Johanna.
Jolle.	Jolkje.
Jolling.	
Joltje.	Joltje.
Jona, Jonas.	
Jonathan.	
Jonge.	
Jooi.	
Joon.	
Joos.	Joosje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Joost.	
Jordaan.	
Jorerd, Joord, Jore.	
Joris.	
Jorke, Jork.	
Jorre, Jurre.	
Jorrit.	Jorritje.
Joseph.	
Josias.	
Josse.	
Josua.	
Jotje.	
Jouke.	Joukje.
Jourik.	
Joute.	
Jouw, Juw.	
Jouwert.	Jouwertke.
	Judith, Judik.
Julianus, Juliaan.	Juliana.
Julius.	Julia.
Julle.	
Jupiter.	
Jurriaan, Jurjen, Jurri.	
Jurgen, Jurrich.	
Justinus.	Justina.
Justus, Joost.	
	Jutte.

(*Wordt vervolgd*).

'Priëel, (XVIII, bl. 182 vr. 47). Dit woord is eenigzins van beteekenis veranderd. 't Fransche *préau* van *pré* beteekent *gras-perk*. In dien zin werd *praieel* oudtijds ook bij ons gebruikt. Dit bewijst de volgende plaats in den Roman der Lorreinen (Bloemlezing van Eelco Verwijs, I bl. 32).

Yoen den coninc diese saeh
Sloech op therte een swaer slach,

Ende viel neder in onmacht
In het praieel bider borch gracht.
Die coninginne sagen vallen
Ende nedersigen met allen.
Si en wiste niet wat den man was,
Die daer nederseech in tgras.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

Priëel. In het Leeskabinet voor 1867 no. 4 bl. 161 wordt gezegd, dat dit woord afkomstig is van het fransche woord *préau*, gelijk van *bureau* gevormd is *bureel.* Het hoogduitsche *wiese*, waarvoor bij ons het woord *weesje* in gebruik is gekomen, heeft, gelijk *préau*, de beteekenis van *weide*, *klein weidje*, *beemdje.*

E. A. P.

[Een ander onzer medewerkers verwijst naar Bilderdijk, Geslachtlijst II 374 en Briefwisseling met de Tydemans I, 29, die het van het fransche *prier* afleidt. De spelling en de beteekenis van het woord in vroegere eeuwen, bewijzen dat hij de plank mis was.]

Mof, (XVIII. bl. 181 vr. 45). »Als scheldwoord is *mof* M. zijnde 't dan de wortel van 't werkwoord *mou-en*, Engelsch *to mow*, dat is maaien. Een *mof* is een (Westfaalsche) *maaier.* Een *mof* of *mow* zegt men, even als een slijp-schaar-en-mes, een mandjes-koop, enz." Bilderdijk, Geslachtlijst, II blz. 245.

[Even zoo wordt de vraag beantwoord door E. A. P. met verwijzing naar Nav. V bl. 46 en VI bl. 123.]

Mof. Wenscht men den oorsprong van een woord te weten, men kloppe niet bij Bilderdijk aan. Tegen éénmaal dat hij goede hulp biedt, helpt hij tienmaal van den wal in de sloot. Hoe wij aan het woord *mof* komen, kan ik den vrager niet mededeelen; maar dit kan ik hem wel zeggen, dat er in onze taal geen werkwoord *mouen* bestaat of bestaan heeft, behalve te Amsterdam en misschien hier en daar elders, waar men *aau* als *ou* uitspreekt en bij gevolg de katten laat *mouwen.* Het engelsche *mow* is hetzelfde woord als ons *maaien.* In het midden der woorden heeft, waar in onze taal de halfvocaal *j* gebezigd wordt, het Angelsaksisch dikwijls de andere

halfvocaal *w*. Het Engelsch is, de meeste lezers zullen het weten, uit het Angelsaksisch ontstaan. Zoo is

roeien	Angels.	rôwan,	Engelsch	row
bloeien	»	blôwan	»	blow
vloeien	»	flôwan	»	flow
gloeien	»	glôwan	»	glow
groeien	»	grôwan	»	grow

De angelsaksische lange *a* waar zij door eene *w* gevolgd werd is in het Engelsch veeltijds in *o* overgegaan. Vandaar;

	kraaien	Angels.	crâwan	Eng.	crow
	zaaien	»	sâwan	»	sow
en ook	maaien	»	mâwan	»	mow.

P. LEENDERTZ WZ.

Nuf, (vgl. X, bl. 54; XI. bl. 119) Op deze plaatsen wordt het gevoelen van Bilderdijk, alsof *nuf* afkomstig zou zijn van *nicht*, te regt afgekeurd, en zijn nog andere afleidingen van dat woord medegedeeld. Maar nu vind ik in het Leeskabinet voor 1868, Bibliographisch Album bl. 64, dat *nuf* afkomstig is van het fransche *neuve*, eene nieuweling. Deze afleiding is, mijns oordeels, veel aannemelijker dan eene der vroeger voorgedragene. Zij stelt ons een aankomend meisje voor, dat in de wereld begint op te treden, rondziet, zich verbeeldt nu heel wat te zijn, en voor alles dat haar niet behaagt, zoo als men zegt, den neus optrekt. Zoo wordt ook bevestigd, wat in de boven aangehaalde plaatsen gezegd is, dat *nuver* hetzelfde is als *nieuwer*. E. A. P.

Nederlandsche spreekwijzen. De waard van Bijleveld (XVIII bl. 112 vr. 25). Het vroeger welbekende spreekwoord, *hij slentert meê als de waard van Bijleveld*, moet aangevuld worden met de woorden; *maar niet tot aan de galg*. Het is toepasselijk op hen, die ligtzinnig van aard zich gaarne overal in steken en mede doen, maar komt er gevaar, stilletjes afdruipen. Die beteekenis blijkt ook duidelijk in het aangehaalde voorbeeld. Of nu de historische oorsprong van dit gezegde nog bekend is, kan ik niet zeggen, evenmin of Martinet in zijn oppervlakkig werkje, Nederlandsche Spreekwoorden, waarin het voorkomt, maar dat ik niet meer bezit, er iets van zegt. SAXO SYLVIUS.

De waard van Bijleveld. In de Verzameling van Vaderl. spreekwoorden, opgehelderd door J. F. Martinet, Amsterd. 1796, bl. 5, leest men de volgende verklaring van het spreekwoord: *Hij slentert meê, als de waard van Bielefeld:* — Te Bielefeld, eene plaats in 't Graafschap Ravensberg in Westphalen, woonde een waard of herbergier, die allerlei volk 's avonds innam, Hij kreeg dikwijls eene bende gaauwdieven aan zijn huis: want er zijn zulke waarden, die ook, om des gelds wille, deugnieten herbergen. Hij at en dronk met hen, en hoorde hen dan zoo smakelijk praten van de winsten, die bij rooven en stelen te krijgen waren, dat zij hem eindelijk overhaalden, om meê te doen. Maar wat was het gevolg? Hij werd ten laatste, met zijne gasten betrapt, gevangen en aan de galg gehangen. Als gij in 's Hertogenbosch komt, en op de zoogenaamde snijkamer gaat, dan kunt gij daar zien de geraamten van den waard van *Bielefeld* en zijne gasten. Zij zitten daar aan eene groote tafel, rooken uit lange pijpen, en maken goede cier...."

Wolfaartsdijk, J. VAN DER BAAN

Kakographie (vervolg van bl. 229).

De berekeningen echter, waarmede Filips zich daarbij gevleid had, *zagen zich niet vervuld.*

Wie het vaderland *onbevangen* lief had, treurde om zijnen dood.

Olivier van Noort, Jacob le Maire, Abel Tasman, deden *waereldreizen.*

In Sinte-Gudule, Brussels schoone hoofdkerk, beslisten de Brusselaars zich voor den opstand.

Duizenden die zij aan hun snoer hadden, maar overigends van den stand der zaken niet minst begrepen.

Immers de wet vervulde hare roeping door kennis van zonde te brengen en te wekken het besef van schuld.

De Anabaptisten, die ook *van huis uit* niet schriftuurlijk waren, maar het eerst door hervorming geworden zijn.

In de salons en clubs der groote wereld betwistte men *zich* de eer van zijn gezelschap.

Het was 's mans *verwatenheid* die den staatsman voor zijn ambtgenooten en eindelijk ook voor zijn vorst ondragelijk maakte.

Hij had zijn uitvoerig geschrift medegebragt tegen de nieuwe

ketters, dat hij in verloren oogenblikken zijn vriend, den nieuwen bisschop van Constantinopel, en hun *gemeenschappelijken* bewonderaar, den jeugdigen Hieronymus, voorlas.

Midden in deze algemeene verwarring verzocht hij Modarius — het *geestelijk* rumoer te willen *bedaren*.

De afstand die op zoo edele en *belangelooze* wijze werd aangeboden.

V R A G E N.

96. **Waschstrikke, winkelstrikke.** Op Zuidbeveland hebben de boerenknechts, die voor hunnen dienst huisvesting, kost en loon genieten, ieder de eene of andere vrouw, die hun ondergoed wascht en onderhoudt, en die zij hunne *waschstrikke* noemen. Even zoo hebben zij eene *winkelstrikke*, n. l. eenen winkelier, bij wien zij jaarlijks, op rekening van hun huurloon, de benoodigde kleedingstoffen aankoopen. Van waar die uitgang *strikke?*

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

[Een antwoord op deze vraag vindt men bl. 318.]

97. **Begrijpen.** Waarom zegt men toch altoos: »Zoo iets kan ik *mij* niet begrijpen"? Waarom *mij?* dit woord is dunkt mij overbodig. »Zoo iets kan ik niet begrijpen" zou volmaakt het zelfde uitdrukken, en in een taalkundig opzigt juister zijn.

H. TIEDEMAN.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Westervelt (vgl. XVII, blz. 349). Mijne betovergrootmoeder heette Suzanna Jacoba van Hoolwerff (geb. 1706, st. 1732) en was de achterkleindochter van Gerrit Mijnharts van Hoolwerff (st. 1644) wiens zuster Aaltje huwde met Dirk Herberts van Westervelt, burgemeester en raad te Harderwijk. Van daar dat ik uit mijne familiepapieren 't volgende omtrent het geslacht van Westervelt kan mededeelen, 't geen ik echter gaarne door andere mededeelingen zou zien aangevuld.

De van Hoolwerffs, die tot op 1700 (toen zij met het wapen

van Ripperts vierendeelden) van sinopel voerden, met een runderkop van zilver, de horens van goud en tusschen de horens eene kapitale H mede van goud, behoorden van ouds tot de veluwsche geslachten. Misschien was Frans Haalwerff, bij Slichtenhorst, Geld. Gesch. 9e B. bl. 229, op 't jaar 1436 vermeld, een voorzaat van Mijnhart Henriks van Hoolwerff, die den 26en aug. 1597 met eene hofstede onder Harseler bij Voor huizen en den 11en sept. 1599 met een hofhoorig abtgoed onder Arkemehe bij Putten verleid werd. Hij had vier kinderen: 1. Henrik met het abtgoed beleend, st. kinderloos, 10 mei 1633. 2. Gerrit met genoemde hofstede en na den dood van zijn broeder met het abtgoed beleend; in 1636 stads rentmeester te Harderwijk; 3. Aaltje, zie hieronder; 4. Margareta, getrouwd met Wolf Arntsen Wolfsen, burgem. te Harderwijk.

Aaltje, die, zoo als uit bovenstaande opgaven blijkt, tot een aanzienlijk geslacht behoorde, trouwde met Dirk Herberts van Westervelt, burgemeester en raad te Harderwijk. Zij hadden twee kinderen: 1. Geertruid, met Willem Schoonsteen gehuwd, maar kinderloos overleden, en 2. Heribert, die volgt.

Heribert van W.. tr. N. N. Botter en had vijf kinderen: 1. het oudste kind heette Geertruid, die met Peter Hagen gehuwd, moeder was van (*a*) Mr. Herbert Hagen, heer van Biesteren, getr. met Anna Maria van Estvelt, kinderloos gestorven; van (*b*) Geertruid Hagen, getr. met den overste-luitenant te voet Frank Hendriks van Erkelens, bij wien vijf kinderen: 1. Pieter François, 2. Geertruid, 3. Hendrica Hermanna, 4. Elisabet, 5. Anna Maria; en van (*c*) Agnes Maria Hagen, die zich tot den R. K. geestelijken stand begaf.

Het tweede kind van Heribert van W. en N. N. Botter was Willem, die volgt; het derde Willem Celeman, die mede volgt; het vierde Dirk, het vijfde Jacob, beide ongehuwd gestorven.

Willem van W., oudste zoon van Heribert, had uit zijn eerste huwelijk met N. N. Varrevelt geen kinderen, maar uit zijn tweede met N. N. Ross van Wede drie kinderen, waarvan Joanna en Herbert ongehuwd stierven en Peter met Joanna van Estvelt trouwde.

Peter, zoon van Willem van W. had een eenigen zoon Willem Jan, geb. 1720, st. 3 octob. 1776, heer van Salentijn, burgemeester en raad te Harderwijk, die in aug. 1744 zijne aanstonds te

vermelden nicht Alida Joanna van W. huwde; zij hadden twee kinderen; Machtild die 2 dec. 1770 mr. J. C. F. de Vries trouwde en Willem Celeman van Westervelt, geb. 1751, st. 28 maart 1775, burgemeester te Hattem. Misschien is van deze de in 1863 te Zwolle overledene weduwe afkomstig.

Willem Celeman van Westervelt, tweede zoon van Heribert, won bij zijn echtgenoot Aaltje Keyzer een éénigen zoon Anthony geb. 1681 gest. 16 oct. 1761, heer van Essenburg, burgemeester te Harderwijk en curator der geldersche akademie. Uit zijn tweede huwelijk met N.N. Cronenburg had hij geen kinderen, maar uit zijn eerste met Machtild Nuck ééne dochter, de reeds vermelde Alida Joanna, met haren neef Willem Jan van Westervelt getrouwd, en twee zoons, waarvan er ééne, Harmen Jan, ongehuwd stierf en de andere Heribert, geb. 1711 gest. 18 oct. 1792 hem in de heerlijkheid van Essenburg opvolgde, mede burgemeester te Harderwijk en mede curator der geldersche akademie was. Hij huwde met Alijda Schortes, die den 6den julij 1770 stierf, en hem drie dochters schonk, Mechtilda, Aletta en Aleida Joanna geb. 1743 gest. 2 oct. 1791.

Ziedaar wat mijne familieaanteekeningen vermelden. Enkele datums zijn misschien aan te vullen uit de regeringslijsten van Harderwijk en de annalen der akademie aldaar. CONSTANTER.

Geslacht Pauw en van de Kethulle. (vgl. XVI bl. 85, 182; XVIII bl. 58.) Het door het geslacht Pauw gevoerde wapen is dat van Berghele en werd door Dirk Pauw, zoon van Gerard en Jenne van Berghele aangenomen, met veranderde kleuren.

Gerard Pauw tr. Jenne van Herwijnen.

Hendrik Pauw tr. Sophia van der Goude, dr. van Derk Jacobsz. van de Goude en *Margaritha* Oems, Adriaans dr.

Reynier, tr. 1e. Aarlanda Frans, dr. van .... Frans, Adriaanz. schepen te Dordrecht en Elisabeth Daumas, waarvan 2 kinderen, *a.* Adriaan Pauw en *b.* Elisabeth Pauw getrouwd met Albert Zinck, Claeszoon.

2e. Aletta van Souburgh, waarvan 3 kinderen, *a.* Aarlanda Pauw tr. Jan van Persijn van Beverwaard, Lucaszoon: *b.* Willem Pauw tr. Commertje Gerritsd. van Woerden: sterven zouder kinderen: *c.* Alida, Pauw, tr. Tieleman Rosterman.

Volgens sommigen zoude Reynier Pauw slechts ééne vrouw gehad hebben, n. Aerlanda of Alida van Souburgh.

Nijmegen. V. P.

Geslacht van Lier. (vgl. XVII bl. 81, 121.) In eene onder mij berustende manuscript genealogie van het geslacht de Haze vond ik nog het volgende opgeteekend betreffende een geslacht van Lier; het is mij echter onbekend of het de zelfde familie is, als in de vraag bedoeld wordt.

Jan van Lier huwt met Margaretha Niquet (dochter van Jan Niquet en Constantia de Haze), uit welk huwelijk 5 kinderen.

1. Clara van Lier gehuwd met Nicolaas van Rhijn (waaruit een kind).
2. Constantia van Lier, gehuwd met Nicolaas van der Ghiessen, in hoogen ouderdom overleden 1 junij 1712 (waaruit vier kinderen.)
3. Jan van Lier, ongehuwd overleden.
4. Otto van Lier, ongehuwd overleden.
5. Margaretha van Lier huwde: 1e. Henrico de Wilhem (zoon van Paul de Wilhem en Sara de Haze) uit welk 1e. huwelijk een zoon. — 2° Daniël van Delft, uit welk huwelijk ook een zoon. — 3) Willem van der Burgh, uit welk huwelijk geene kinderen geboren zijn.

Amsterdam. J. G. DE GJ. JR.

Wapen der familie van Wijck. (vgl. XVI bl. 89, 217, 349.) Het wapen in kleuren op perkament geteekend, zoo als het bij die familie aanwezig is, is zeker juist; de afbeelding op den kwartierstaat Ploos van Amstel is eenvoudig genomen naar een afdruk in lak; zal het ook zoo niet zijn met de beschrijving daarvan in het Armorial général van Rietstap? Laatstgenoemde heer kan zich niet herinneren, waar hij bedoeld wapen heeft leeren kennen.

Amsterdam. J. G. DE GJ. JR.

Geslacht Briel. (Vgl. XVII, bl. 269, 350; XVIII, bl. 120). Welligt kan het volgende dit geslacht betreffende dienen.

Cornelis Jacobszoon den Bom gezegd Briel, geb. febr. 1531 overl. 2 maart 1607, burgemeester van den Briel, trouwt 12 junij 1566,

Aefje Gijsbertsdochter Bosch, overl. 10 nov. 1596. Uit dit huwelijk is geboren

Gijsbert Corneliszoon Briel, geboren 9 mei 1578, overl. 14 dec. 1607, gehuwd 20 oct. 1602 met Anna van der Dussen, dochter van Jacob en Alida van Hoogenhouck, geb. 5 nov. 1528, overl. 24 aug. 1616.

Uit dit huwelijk zijn geboren *a.* Eva, *b.* Cornelis.

a. Eva Briel, geb. 10 oct. 1604, overl. 26 febr. 1659, trouwt 2 nov. 1631, mr. Nicolaas Bogaert, zoon van Adriaan en Margaretha van Beresteyn, geb. 7 junij 1605, overl. 20 jan. 1654, 40 raad en burgemeester van Delft, uit welk huwelijk geboren is 3 nov. 1634 mr. Adriaan Boogaert.

b. Cornelis Briel, geb.....? overl.....? gehuwd met Petronella Spiering, dochter van Adriaan en Anna van Loon geb.....? overl.....? Uit dit huwelijk is geboren den 6den julij 1639 Anna Briel van Welhouk, overl. 21 aug. 1688, gehuwd 25 oct. 1656 met haren neef hiervoren gemeld, mr. Adriaan Boogaert, heer van Beloys, 40 raad en burgemeester van Delft, geb. 3 nov. 1634, overl. 28 jan. 1708. A. J. E.

VRAGEN.

98. **John Murray.** Hoe en wanneer is Johan, of veelligt juister John Murray (van wien mijne echtgenoot in de vrouwelijke linie afstamt) in Nederland gekomen. Was hij een edelman van hoogen rang en in krijgsdienst, (misschien onder een der vorsten van Oranje)?

Zijn wapen is: gesneden; 1 van keel met drie zespuntige sterren van goud, naast elkander geplaatst; 2 van zilver met een jagthoorn van sabel. Helm met gesloten vizier en vlugt. Op den helm eene kroon. Daaruit komende een arm met hand waarin een strijdknods of morgenster.

De geslachtslijst, die benevens het wapen in mijn bezit is, geeft aan als stamvader van het geslacht Johan of John Murray, gehuwd

geweest met Bauck van Meynsma. Er staan te lezen de volgende woorden: »Johan, veellicht juister, John Murray, van wien bij: Meijnsma, gener. 3, verwekte bij Bauck van Meijnsma;" enz. welke ik niet begrijp [1]).

Makkum. DR. H. R. SNIJDER.

MENGELINGEN.

Oud volksbijgeloof. (vgl. A. R.). **De vlugt van vogels.**

Ende als hi upten wech quam,
Sach hi van verre ende vernam
Sente Martins voghel, ende quam ghevloghen.
Doe wart hi vro, ende in hoghen,
Ende riep: »Al heil! edel voghel!
Kere herwaert dine vloghel,
Ende vliech te miere rechter hant!"
Die voghel vlooch daer hi vant
Ene haghe, daer hi in wilde liden,
Ende vlooch Tibert ter luchter siden.
Dit tekin ende dit ghemoet
Dochte Tibert niet wesen goet.
Hadde hi ghesien den voghel liden
Scone tsiere rechter siden,
So waendi hebben goet gheval;
Nu was hi dies onthopet al.

(Van den Vos Reinaerde, ed. Jonckbloet, reg. 1045—1060.)

Met »Sente Martins voghel" bedoelt men de gans. Op het feest van Sint Maarten was men gewoon een gans te eten; omstreeks dien tijd was die vogel het vetst.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

[1]) Waarschijnlijk eene wijziging naar Ferwerda. BEST.

GESCHIEDENIS.

De karossen van staat in de 17e eeuw.

(vgl. Algem. Register.)

In het werk »Oud en Nieuw uit de Vaderlandsche geschiedenis en letterkunde, verzameld door den heer P. Scheltema", werd door hem opgenomen het luimige rapport, door mr. J. Scheltema over eene dezer karossen of koetsen van staat, in de vergadering van het committé tot de algemeene zaken van het bondgenootschap te lande op den 9en julij 1797 uitgebragt.

Onlangs kwam mij een bundel papieren in handen met het opschrift: 2 Augustus 1660, Carozza di stata; en ik bevond bij het nazien dat zij alle betrekking hadden op de karos of karossen van staat in de 17e eeuw. Door deze te vergelijken met de resolutiën van de Staten generaal en met het uitgebragte rapport door mr. J. Scheltema, kwam ik weldra tot de overtuiging dat men met juistheid de redenen zoude kunnen opgeven waarom en de tijd wanneer men voor het eerst tot het maken van de karos van staat is overgegaan, en dat de onderstelling op overleveringen berustende, dat zij volgens de eene, het eerst zoude gebruikt zijn bij de afkondiging van den munsterschen vrede in 1648, en volgens eene andere, dat prins Willem de tweede haar zoude hebben laten maken met het oogmerk om haar als eene statiekoets voor zich en zijne familie te gebruiken, en dat de Staten generaal haar na zijn overlijden zouden hebben overgenomen, [1]) niet met de waarheid overeenkomstig is. De steller van het rapport heeft daarin dan ook niet willen beslissen.

Daar er nog al eenige bijzonderheden over de karossen van staat in de door mij geraadpleegde stukken voorkomen, die ik vertrouw dat minder algemeen bekend zijn, kwam het mij niet ongepast voor

[1]) Blz. 123.

deze den lezers van dit tijdschrift aan te bieden, ten einde hen die met het rapport over eene dezer karossen van staat van mr. J. Scheltema, tot dusverre onbekend mogten zijn, uit te lokken daarvan kennis te nemen: zij zullen dat zeker niet onvoldaan ter zijde leggen.

Gaan wij intusschen over tot het gene ik omtrent de karos of karossen van staat heb aangeteekend gevonden. Het blijkt, dat voor dat de staat eene eigene karos bezat, bij plegtige gelegenheden, zoo van optogten, inhalen van gezanten als anderzins, men gebruik maakte van de karossen van den adel of andere voorname personen en dat de koetsiers van deze daarvoor werden beloond. Zoo lezen wij dat er op den 22sten september 1651 een verzoekschrift inkwam bij de Staten generaal van Gerrit Cornelisz. gewezen koetsier van den heer van Raephorst zal.: »hebbende in Maert ll. mede gedient op de uytvaert van Z. H. den Heere Prince van Orange, ende verzoeckende mede benevens andere coetsiers, die daerover reeds beloond syn, ook getracteert te worden." Men besloot hem mede op de lijst te stellen »om in conformité van de andere coetsiers ten selven tijde gedient hebbende, mede betaelt te worden", terwijl de kamerbewaarders van H. H. M. werden gelast, zonder eenig uitstel te maken en aan de vergadering over te leveren »eene pertinente specifique notitie ofte lijst van 't geene verscheydene coetsiers eenige jaeren herwaerts met carossen den Lande gedient hebbende, ten tijde van het inhalen, audientie geven, ofte uytgeleyde doen van Ambassadeuren ende Ministers van uitheemsche Coningen, Republiecken, Prinsen ende Potentaten, ter dier oorsaecke als noch ten achteren zijn". De lijst werd opgemaakt sedert den 1 november 1647 tot den laatsten september 1651, eenige dagen later aan de vergadering van H. H. M. ingediend en door deze in handen gesteld van den agent Verburgh »om te visiteren, examineren en daervan rapport te doen."

Dit rapport werd door mij niet gevonden; maar volgens de resolutie van 20 october 1651 werden de heeren van Holland verzocht, »dat zij zoo veel penningen ten comptoire van den Ontfanger Generael Doubleth wilden doen furneren dat daer uyt het achterstallige aen de coetsiers zoude kunnen worden voldaen." [1]) Dit

---

[1]) De som bedroeg ƒ 1440.

verzoek werd den 29en der zelfde maand nogmaals herhaald, »want de belanghebbenden hadden weder om betaling aangehouden." Dewijl er den 5en december nog geen gevolg aan was gegeven, werd den ontfanger generaal Doubleth »geordonneert om bij provisie aen de camerbewaerders van H.H.M. in mindering van de ordonnantie ten haren behoeve gepasseert ten minsten zoo veele penningen te betalen, als de voorsch. coetsiers ten achteren zijn en de camerbewaerders gelast, de penningen ontfangende dezelve aenstonts aen de suplianten onder behoorlyck acquit uyt te keeren,"

In 1655 had er alweder iets dergelijks plaats. Op den 23en februarij van dat jaar kwam er een verzoekschrift in bij de vergadering van H.H.M. »van de gezamentlycke coetsiers, die ten dienste van het Land in verscheydene reysen syn geemployeert, soo tot het inhalen van uytheemsche Ambassadeurs en Ministers, deselve ter audientie te ryden als andersints; verzoeckende betaling van het geen zij ter dier oorsaecke ten achteren sijn." Ook nu werden zij gelast de sommen op te geven, die zij gezamenlijk te vorderen hadden.

Eenige dagen later, den 1en maart, vervoegde zich almede bij request tot de vergadering de koetsier van den prins van Tarente »synde onlangs geleden den Ambassadeur van Spanje te gemoet gereden met drye carossen met ses paerden, volgens de order van H.H.M., versoukende daervoor betaelt te worden." De kamerbewaarders werden gelast »hem en de andere coetsiers in gelycke gelegentheyd gediend hebbende te betalen."

Het zal wel onnoodig zijn deze aanhalingen met andere te vermeerderen, daar het uit het opgegevene genoegzaam blijkt op welke wijze het inhalen der gezanten als anderzins geschiedde. Nog vijf jaren gaan er voorbij voor dat H.H.M. overgaan tot het laten maken eener caros van staat. Dit geschiedde bij de volgende resolutie: [1])

»In deliberatie geleyt synde is goetgevonden ende verstaen mits desen te versoecken ende te committeren de Heeren van Gent, Merode, Vrybergen, Botsma ende Schulenborch, Haer Ho. Mog. Gedeputeerden, om met ende benevens eenige Heeren gecommitteerden uyt den Raet van State, by Haer E. selfs te nomineren, een carosse van staet te doen maecken, met de tuygen tot ses

---

[1]) Van den 2en augustus 1660.

paerden ende ryrocken, met het geene daervan dependeert, alles voor soo veel het gebruyckelick is, met de couleuren ende wapenen van de generaliteyt, omme de publicque actien tot de meeste lustre, eere ende reputatie van den staet, ende anders niet, voorts om gebruyckt ende geemployeert te worden, sonder dat ymant anders hy sy dan wie hy wil in ofte buyten de regeringe sal vermogen sich daervan te laten dienen, ende sal dese Haer Ho. Mog. intentie ende resolutie onverbreeckelyck naergecomen ende onderhouden werden."

Aan den carosmaker Barent van Syburgh werd het maken van de caros opgedragen en deze was er in het volgende jaar mede gereed. Wel moet het een prachtig rijtuig zijn geweest: geene kosten toch waren er aan gespaard om het eenig in hare soort te doen zijn. Kwistig met gouden en zilveren franje, passement, fluweel enz. bekleed en versierd, had men daarenboven de talenten ingeroepen van den beeldhouwer Pieter Roman en den schilder Andries de Haen, [1]) de eerste om door het aanbrengen van snij- en beeldhouwwerk, de laatste om door zijn penseel haar op te luisteren.

Eene beschrijving van de caros is mij niet voorgekomen: evenmin vond ik eene volledige opgave op hoeveel de eerste caros van staat het land te staan is gekomen. Het is evenwel met eenige benadering op te maken uit de hierbij gevoegde nota, [2]) waaruit

[1]) Bij Immerzeel en Kramm vonden wij wel eenen Jacobus Romans uit den Haag vermeld, doch geenen Pieter; mogelijk was hij de zoon van deze. Een schilder Andries de Haen wordt bij hen niet gevonden.

[2]) CAROS VAN STAAT.

Den 2 Junij 1663 ordonnantie voor de Wed. van Nicolaas Dispontyn Geelgieter	*f*	8013— 7—0
Item aan Willem Timmerman, Smit	"	600— 0—0
Item aan Andries de Haan, Schilder	"	1598— 0—0
Item aan N. Guldemont, Spoormaker	"	136— 0—0
Transporteren	*f*	10347— 7—0

men tevens gedeeltelijk zal kunnen ontwaren de namen dergenen die aan de caros geleverd of gewerkt hebben, met het bedrag van het geld daarvoor in rekening gebragt dat te zamen de verbazende som van *f* 31383—18— uitmaakt, en deze som wordt nog vermeerderd met eenige posten die of niet op de nota voorkomen of daarop minder gesteld zijn dan ik in de resolutien vond. [1])

Het kwam er nu op aan de gelden te vinden waaruit de caros van staat kon worden betaald. Reeds in de maand december 1661 had van Syburgh zich met een request aan H.H.M. gewend om eenige betaling te bekomen; in januarij 1662 herhaalde hij dit verzoek, terwijl ook van eenige andere leveranciers dergelijke verzoekschriften waren ingekomen.

Bij resol. van 12 januarij 1662 werd zijn verzoekschrift in handen gesteld van »eene commissie uit H.H.M. ende den Raad van State selfs te nomineren, en uyt te vinden soodanige middelen als waeruyt den suppliant ende andere leveranciers over het maecken van den caros van staet, ingevolge resol. van H.H.M van 24 dec. 1661, betaelt ende buyten clachten gestelt mogen wesen."

Op het rapport door deze commissie op den 30en daaraanvolgende hierover uitgebragt, werd besloten »den Agent de Heyde te gelasten

	Per Transport	*f* 10347— 7—0
Item aan Michiel Trachtenbergh, 1)	〃	99—17—0
Item aan Barent Syborgh, carossenmaker	〃	1250— 0—0
Item aan deselve over goude en zilvere franje, passementen, etc.	〃	15957—14—0
Item aan Geertruyt Smout. 1)	〃	357—13—0
Item aan Pieter Roman, Beeldsnijder	〃	767— 0—0
Item aan Andries de Haan, Schilder	〃	300— 0—0
Item aan Harmen Bruynesteyn, Saalmaker	〃	810— 0—0
Item aan Johannes Kuypers. Lindewerker	〃	34— 0—0
Item aan Johannes Moll. 1)	〃	371— 7—0
Item aan Cornelis van der Swaan. 2)	〃	1089— 0—0
	Somma	*f* 31383—18—0

[1]) Bij voorbeeld Guldemont komt op den staat voor met *f* 136—. In de resolutie van 29 junij 1662 komt hij voor met *f* 386— voor ses paer coetstoomen met bockels daerop genageld en een paar beugels extra ordinair op snee verguldt.

Van der Swaan met *f* 1089—. Resol. 10 mey 1662, heeft „1189 voor 91 Ellen carmosyn rood fluweel tot becleedinge der carosse."

1) Onbekend waarvoor.
2) Kaffawerker, voor geleverd rood carmosijn fluweel.

te formeren ende aen de H.H.M over te leveren, eene pertinente Lyste van alle 's lands meubelen; oock deselve meubelen by luyden hen des verstaende te doen priseren, ende van deselve prisatie in margine van ieder parcheel van dien op de voorgeschreven lyste pertinente notitie te houden, om deselve lyste en prisatie gesien, naerder by H.H.M. geresolveert te worden hoedanig de voorschr. meubelen ten proffyte van den lande gebeneficieert ende openbaerlyck geveylt ende vercocht souden mogen werden, om uyt de penningen daervan procederende den voornoemden Barent van Syburgh ende andere leveranciers betaelt te mogen werden."

Deze lijst in de vergadering van 13 febr. gebragt wordende, werd wederom in handen gesteld eener commissie »om de voorschreven meubelen te inspecteren, oock te overleggen hoe en in wat voege met deselve geprocedeert sal worden, 't zij tot de vercoping van dien in 't geheel of ten deele, omme de penningen daervan procederende geemployeert te worden, soo als ten meesten dienste ende oirbaar van den Staet bevonden sal worden te behooren, doende daervan rapport aen H.H.M." Drie dagen later kweet zich deze commissie van den aan haar opgedragen last, de dispositie hierover werd echter dien dag uitgesteld, maar den volgenden werd na deliberatie besloten den raad van state te verzoeken »omme alle de meubelen in deselve Lijste gespecificeert, uytgesondert alleenlick het lijwaat ende de twee eerste partyen van tapyten, op de meergemelde Lijste gestelt, publyckelyck aen de meestbiedende ten meesten proffyte van den Lande te doen vercoopen, met en benevens de carosse met syn toebehooren, jongst uyt Spaigne gecomen, ten eynde om de penningen daervan procederende geëmployeert te worden tot betalinghe van de bewuste carosse van Staet, voor soo verre deselve penningen sullen connen strecken."

Het bleek mij dat de opbrengst van deze verkochte meubelen bedroeg *f* 5436, welke som aan den carosmaker van Syburgh ter goeder rekening werd verstrekt, en dat er in den loop van dit jaar nog meermalen verzoekschriften van de verschillende leveranciers inkwamen, alsmede dat er alle mogelijke middelen in het werk werden gesteld om de gelden te vinden, ten einde deze te kunnen voldoen.

Gelukkig kwam er uitkomst. Op den 22sten julij 1662 werd er een brief ontvangen van den resident Le Maire te Elseneur, waarin

deze berigt: dat hij op bekomen last van den raad van state geïnd had de verschenen interest van het kapitaal door den staat aan den kroon van Denemarken gedurende den laatsten oorlog verstrekt, en dat hij dat geld had gescheept in 's lands oorlogsjacht de Crabbe, ten einde het door tusschenkomst van den heer Hendrick Roeters te Amsterdam aan den ontvanger generaal Doubleth over te maken. Denzelfden dag namen H.H.M. het besluit »om dese gelden te bezigen tot betaling van de leveranciers, geleverd en gewerkt hebbende aen de bewuste nieuwe carosse van Staet; als spruytende de voorschreven interessen van capitaelen bij de respective Provincien gefurneert ende niet genomen uyt de casse van de Generaliteyt, ende werd dienvolgens de welgemelde Raed van State verzocht de voorschreven penningen tot geen ander eynde als tot betalinge van de voorschreven carosse te employeren."

In januarij 1663 waren de declaratiën van de leveranciers betrekkelijk de caros van staat bij H.H.M. ingekomen, deze stelde ze in handen van den raad van state en de generaliteits rekenkamer »om te visiteren, examineren en liquideren, ende des noods daerop te hooren de Heeren die meermalen in commissie over dese saeck hadden verzocht geweest."

Zoo als wij uit de nota zien werden er op den 2den junij daaraanvolgende ordonnanciën gepasseerd, ten behoeve der leveranciers, ten bedrage eener somma van *f* 31,383.18.

Dat het pronkstuk van den staat aan de verzorging van een bijzonder persoon zoude worden opgedragen, was wel te veronderstellen; de caros was ook naauwelijks gereed of er kwam bij de vergadering van H. H. M. op den 11den augustus 1661 een request in »van Barent van Syburgh, Mr. Carosmaecker alhier in den Hage, versoeckende dat hem aenbevolen moge worden de bewaringe, schoonhoudinge ende onderhoudinge van de carosse, bij hem voor Hare Ho. Mog. gemaeckt." Na deliberatie werd goedgevonden en verstaan »mits desen te consenteren in 't voorschr. versoeck, ende worden dienvolgens de Heeren Hare Ho. Mog. gedeputeerden tot de directie van 't maecken der voorschr. carosse versocht ende geauthoriseert om met den suppliant over syne beloninge van 't bewaren, schoonhouden ende onderhouden van deselve carosse te accorderen."

Deze belooning werd niet vóór het jaar 1667 geregeld, daar men in de resolutiën van H. H. M. op den 11den februarij genomen, leest: »Is gehoort het rapport van de Heeren Hare Ho. Mo. gedeputeerden, hier bevorens gecommitteert tot de directie van 't maecken van de carosse van Staet, achtervolgens derselver resolutie van den elfden Augustus 1661, gevaceert hebbende in saecken, raeckende de beloninge toe te leggen aen Barent van Syburgh, Mr. Carossemaecker alhier in den Hage, over ende ter saecke van de bewaringe, schoonhoudinge ende onderhoudinge van de voorschrevene ende andere twee carossen van Staet, mitsgaders van hare tuygen ende andere appendentiën ende dependentiën van dien. Waerop gedelibereert synde, is goet gevonden ende verstaen aan den voorn. Mr. Barent van Syburgh voor den tijt van 6 jaren dat hij de voorschreven carossen, tuygen, appendentien en dependentien van dien bewaert, schoon gehouden ende onderhouden heeft, mits desen toe te leggen de somme van vijfthien Hondert guldens eens, daervan hem ordonnantie gedepecheert sal worden. Des wert hem in toecomende voor de bewaringe, schoonhoudinge ende onderhoudinge der voorschr. drie carossen, hare tuygen, appendentien ende dependentien van dien toegeleyt de somme van Hondert silvere ducatons ofte drie Hondert en Vijftien guldens jaerlicx." [1])

Zoo als men ziet wordt er in laatstgenoemde resolutie gesproken van *drie* carossen; betrekkelijk de tweede vindt ik in de resol. van 15 dec. 1662: »In deliberatie geleyt sijnde, is goetgevonden ende verstaen dat de nieuwe carosse van Staet alleenlyck gebruyckt sall werden, omme de Heeren uytheemsche Ambassadeurs uyt haer logement alhier in den Hage ter audiëntie van Haere Ho. Mog. op te halen ende weder naer haer logement te brengen. Des sal *de Swarte* [2]) carosse, gedient hebbende de gewesene Heeren extra ordinaris ambassadeurs van desen Staet in Engelandt, gebruyckt werden om deselve Heeren uytheemsche Ambassadeurs op derselver

[1]) Derhalve dagteekent deze belooning reeds van ruim honderd jaren vroeger, dan mr. Scheltema veronderstelde. (T. a. p. bl. 126). Deze gelden werden hem evenwel niet geregeld betaald; in 1676 was het land aan hem schuldig *ƒ* 3600.14 aan verdiende en verschoten penningen.

[2]) Op den index genoemd de swarte fluweele carosse." Mogelijk was dit de derde; zie de volgende bladzijde.

aencomste hier te Lande van buyten den Hage in te halen, en op derselver vertreck weder uyt te geleyden. Ende werd den commies Spronssen geordonneert deselve carosse te gaen inspecteren ende te sien off deselven in state is om geëmployeert te cunnen werden ende daervan rapport te doen."

Deze voldeed hieraan en bragt dit rapport den volgenden dag in de vergadering, waarop hij geauthoriseert werd »om de voorschreven carosse ten koste van 't landt in behoorlijcke reparatie te brengen."

Omtrent het nader gebruik van deze tweede carosse leest men in eene resol. van den 1en october 1663, dat goedgevonden en verstaan werd: »dat voortaan de tweede carosse van Staet sal worden gebruyckt soo wanneer door Heeren Gedeputeerden uyt het midden van H. H. M. vergadering, eenige Extra ordinaire Envoyées, Residenten oft andere ministers van uytheemsche Coningen, Republycken, Prinsen ende Potentaten met vier paerden sullen worden opgehaelt ende alhier ter audientie geconduiseert, oock wederom aen haer logement geleyt."

Met de derde caros zal wel bedoeld worden die, waarvan in de resol. van den 6den mei 1667 wordt gesproken, waar men leest: »Ter vergaderinge gelesen de requeste van Barent van Syburgh, Mr. Carossemaecker alhier ende bewaerder van de groote carosse van Staet, versoeckende te mogen verstaen Hare Ho. Mog. goede meeninge ende intentie, of hij derselver carosse met glasen sal hebben te laten volgen aen de Heeren Plenipotentiarissen van desen Staet gedestineert naer Breda. Waerop gedelibereert synde is goetgevonden ende verstaen, dat den Suppliant niet alleen de voorschreven carosse met glasen in behoorlijcke reparatie sal hebben te brengen, nemaer oock de carosse hier bevorens bij den Colonel Arent Jurrien van Haersolte, gedurende syne commissie ontrent de Fursten van Bronswyck ende Lunenburgh gebruykt, mede in behoorlijcke reparatie te brengen ende van gelijcken aen de gemelde Heeren Plenipotentiarissen te laten volgen."

Eenige dagen later werd hij geautoriseert »om tot costen van den Lande te mogen laten maecken en naer Breda te senden »ses nieuwe tuygen voor de paerden die trecken de bewuste carosse met glasen, synde de sadel voor den voorryder noch goet ende bequaem om gebruyckt te worden."

Uit deze resolutiën blijkt tevens dat de carossen van Staat ook gediend hebben ten behoeve der Heeren die tot de vredeonderhandelingen afgevaardigd werden.

Ook te Nijmegen waren de carossen gebruikt geworden, want Syburgh verzocht bij zijn request van? october 1679 »dat hij verstaet dat de carossen van Haer Hoog Mogende Ambassadeurs tot Nijmegen gebruyckt, eerstdaachs staen te comen in 's Gravenhage ende versoeckt hij suppliandt, dat derhalven Hare Ho. Mog. ordre gelieven te geven aen Haer Camerbewaerders, om te gelasten aen de coetsier van de voorschreven carossen, dat na haer afgelegde dienst, deselve met de getuygen ende verdere appendentiën, sullen hebben te brengen in bewaringe van hem suppliandt."

Dat deze carossen dus ook wel te Rijswijk gebruikt zouden moeten worden, was niet twijfelachtig; maar in welken staat bevonden zij zich op dat tijdstip? de resolutiën van de Staten generaal geven het antwoord op deze vraag. De bewaarder van de carossen van staat, Barend van Syburgh zegt in zijn request (Resol. 29 jan. 1697), »dat de vier wielen off raderen van de tweede carosse van Staet door outheyt ende gebruyck bij naer geheel waren vergaen ende versleten, ende dat de verwe ende het verguldt van 't gestel ende pilaren op veel plaetsen was afgegaen, dat oock de rocken ende mantels van de coetsiers zoo cleyn en zoo kort waren, dat die volgens de hedendaegsche dragt niet konden worden gebruyckt, zijnde de passamenten genoegsaem in die staet en onbequaem om op nieuw laken gebruyckt te konnen worden. Versoeckende derhalven, dat Hare Ho. Mog. geliefden hem suppliant te laten toekomen derselver ordres om de voorschreven tweede carosse te mogen voorsien met vier nieuwe wielen, ende te verwen ende vergulden zoo als het behoort; mitsgaders ordre om de mantels en rocken voor de coetsiers te mogen laten maken en het laken daertoe nodig te mogen inkopen, waarop gedelibereert sijnde is goed gevonden ende verstaan, mits dezen te lasten den Agent Rosenboom, om de voorschreven carosse ende livreye te gaen sien ende op te nemen ende daervan rapport te doen."

Den 1 febr. bragt Rosenboom het verlangde rapport in de vergadering van H.H.M. en er werd »na resumptie ende deliberatie nog goedgevonden en verstaen, dat hij zal worden gelast en geau-

thoriseert soo als hy gelast ende geauthoriseert werd mits desen, om te doen repareren, verwen en vergulden, hetgeene aan de tweede carosse van Staat gerepareert, ververft ende verguld moet worden. En voorts te laten maecken een nieuwe coetsiersmantel ende voorrijdersrock, ende kleed op de sitplaets van de coetsier, daerin betrachtende de meeste mesnage ende de oude passementen ten meesten proffijte verruilende."

Bij resolutie van den 15en februarij werd hij nog nader gelast »om de koetsen van Staat, zoodanigh te laten vermaken, dat die door gemelde H.H.M. plenipotentiarissen met fatsoen gebruyckt zullen konnen worden."

Het bleek toen bij eene nauwkeurige inspectie dat de eerste carosse van staat, zich in zoodanigen toestand bevondt, dat bij resol. van den 5 maart, de agent Rosenboom werd gelast en geautoriseeert »om de eerste carosse van Staat te doen sloopen, ende hetgeene daeraen is ten meesten oirbaer ende proffijte van den lande te verkopen, ende wederom uyt de penningen daeruyt sullende provenieren in te kopen een andere carosse, daervan in de vergadering gesproocken is [1]), ende de verdere penningen te verantwoorden, volgens ende in conformité van 't Landt" (?)

Rosenboom rapporteerde in de vergadering op den volgenden dag gehouden, dat hij aan den hem door H. H. M. opgedragen last had voldaan »dat daer aen deficierende waren de voering, garnituure ende binnenwerck; waerop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden ende verstaen, mits dezen te approberen den koop bij gemelde agent Rosenboom gedaen ende werdt deselve gelast, de voorschreven carosse te doen opmaecken ende in staet te brengen om gebruyckt te worden."

Den 20 april werd door hem in de vergadering gerapporteerd, »dat hij heeft doen slopen de eerste carosse van Staet ende hetgeene daervan was ten oirbaer ende proffijt van den lande verkocht ende voorts uyt de penningen daervan geprovenieert, betaelt sekere andere carosse volgens den inhoude van deselve H. H. M. resolutie ende die van den 6 Maert 1697 bij hem agent ingekocht, hebbende het restant van de voorschreven penningen door ordre van H. H. M. aen de leveranciers van het stof tot de nieuwe carosse van Staet geëmployeert, in minderinge van zijne leverantie betaelt. Ende heeft

1) Van deze carosse vind ik geene melding in de resolutiën gemaakt.

denselven daernevens mede overgelevert de rekeninge van het montant van het voorschr. provenu en de respective quitantiën van de voorschr. uytgaef bij hun gedaen, waerop gedelibereert zijnde is goedgevonden ende verstaen, dat copije van het voorschr. gerapporteerde gestelt zal worden in handen van de Heeren van Essen, Schatter, van Bergesteyn, ende Wichers H. H. M. gedeputeerden in dese zake om te visiteren, examineren ende van alles alhier ter vergaderinge rapport te doen."

Het verlangde rapport werd door de genoemde heeren op den 23 april in de vergadering van H. H. M. gebragt, »waerop gedelibereert zijnde is goedgevonden ende verstaen de uytgave door den gemelten Agent gedaen, mits desen te approberen ende vervolgens hem te dechargeren van de penningen die hij van de verkochte onde carosse ter somme van drye duysent vijffthonderd guldens heeft ontfangen, sullende de voorschreven rekeninge ende quitantiën ter griffie worden gedeponeert."

Hiermede eindigen mijne aanteekeningen betrekkelijk de carossen van staat in de 17e eeuw; alleen vermeen ik hier nog te moeten bijvoegen, dat daar de eerste carosse van staat, na een gebruik van 36 jaren werd gesloopt, het rapport door mr. J. Scheltema over eene der carossen van staat in 1796 uitgebragt, waarschijnlijk betreft de caros in 1697 aangekocht.

P. A. LEUPEN.

Een uithangteeken. (vgl. XVIII, bl. 80.) [1]) Wij wisten wel, dat, zoodra er maar een paar afleveringen van de *Uithangteekens* in 't licht gekomen waren, de Navorscher artikeltjes zou geven met vragen en opmerkingen; maar wij begrepen ook, dat wij daar

[1]) Dit antwoord was reeds veel vroeger ingezonden en voor n⁰. 4 bestemd. De proeven echter van de laatste twee vellen van dit nommer, door den drukker per van Gend en Loos aan ons afgezonden, zijn niet teregt gekomen. Noch het onderzoek daarnaar gedaan, noch eene advertentie in de Haarlemsche courant, hebben ons het spoor daarvan doen vinden. Er waren eenige artikelen bij gevoegd, waaronder ook dit, die wij gewenscht hadden in n⁰. 4 opgenomen te zien, maar waarvoor geene ruimte meer was. De heeren van Lennep en ter Gouw hebben op ons verzoek de goedheid gehad dit artikel nogmaals in te zenden.

BESTUUR.

niet op zouden behoeven te antwoorden, dewijl toch menige vraag niet gedaan, menige opmerking niet gemaakt zou zijn, indien men gewacht had, tot men 't heele boek voor zich had.

Wij wisten evenzeer, dat het volstrekt geen mirakel zou zijn, indien ons hier of daar een vergissing of een onnauwkeurigheid werd aangewezen. Immers, vooreerst zou ons een min juiste of niet zeer duidelijke mededeeling kunnen zijn toegezonden, en, hoe zonderling in onze dagen de eischen van sommigen ook zijn mogen, toch zal wel niemand van ons willen vergen, dat wij met koffertjes vol teekeningen, brieven en lijsten het gansche land rondreizen om overal *in loco* ons te verzekeren van de stipte nauwkeurigheid der ons gedane mededeelingen. En dan ten anderen kunnen wij zelven zeer licht in 't schikken en scheiden, in 't beschrijven en verklaren, een fout begaan; — daarvoor staan wij als ieder ander bloot: te meer bij een werk als dit, dat zoo vele honderden — ja wij mogen wel zeggen, al hebben wij ze niet kunnen tellen, duizenden — zaken van allerlei aard en verscheidenheid omvat, en daaronder veel, waarover de hand des tijds reeds een waas van onzekerheid verspreid heeft, en dat slechts flauw meer te kennen is. En geen man van kennis en oordeel zal ons zulk een feil tot zonde rekenen.

Maar wij hadden niet gedacht, dat wij in den Navorscher zulk een vermakelijk artikeltje zouden ontmoeten als dat van A., natuurlijk weêr een lid van die familie, die haar naam niet noemen durft, en zich, heel vernuftig, achter de eerste letter van het alfabeth verschuilt, wat ons onwillekeurig, in verband met zijn stuk, deed denken aan het prentenboek, waarmeê wij ons in onze jeugd vermaakten:

A is een Aapje, dat kijkt uit de mouw.

Immers, na met een heel geleerd gezicht gesproken te hebben van een onderzoek *in casu* en van knapheid in de heraldiek, blijkt het ten slotte, dat de man niet eens bekwaam is geweest, hetgeen op het door hem besproken uithangteeken staat naar behooren te *lezen.*

Als A. zoo bekend is met onze stedewapens, moest hij gezien hebben, dat het wapentje op den steen merkelijk verschilt van dat van 's Hertogenbosch, al meent dan ook een oppervlakkig beschouwer eenige overeenkomst te zien. Maar wat ons een lach afdwong was, dat hij, die van »deerlijk vergist" spreken wil, zich zelf zoo

deerlijk vergist, dat hij vragen kan, of met den prins op den steen Frederik Hendrik niet bedoeld is. Wel mogen wij vragen, of A. dan niet lezen kan? of dat het woord WILHELMO niet duidelijk genoeg op onze afbeelding te zien is? of dat hij onze zeventiende-eeuwers voor zoo dom aanziet, dat zij Frederik Hendrik met Willem verwarden? Indien A. ons dat weet op te helderen, zal 't ons aangenaam zijn, vooral indien hij, om meer gewicht aan de zaak te geven, zijn verklaring *met zijn naam onderteekent.* — En hiermede nemen wij afscheid van den naamloozen A.; doch willen gaarne aan de lezers van den Navorscher nog vertellen, waarom wij aan Willem III gedacht hebben en nog denken.

Wij hebben wel degelijk ons de moeite van onderzoek getroost; niemand weet hoeveel moeite ons tallooze kleinigheden gekost hebben. Wij hebben onderzoek gedaan naar de beteekenis en de historie van dezen steen en de heer Goeree te Vlissingen, die de inzender was, heeft ons bericht, dat die steen thans staat in den zijgevel van een gebouw, 't welk aan de stad Vlissingen behoort; dat de vorige eigenaar van den grond, waar dat huis op staat, den steen heeft opgegraven en geplaatst in een muur, uitkomende op de Groote Markt, van waar die vervolgens weêr is uitgenomen en geplaatst waar hij thans staat. »Geschiedkundige bijzonderheden," schreef de heer Goeree ons verder, »zijn er niet bekend, maar sommigen willen daaraan een herinnering vastknoopen van de berenning van 's Hertogenbosch."

Men ziet dus, dat onze aandacht juist op 's Hertogenbosch gevestigd was geworden, en dat het niet is door *gebrek aan onderzoek*, maar integendeel *ten gevolge* van onderzoek, dat wij een meening verwierpen, die alleen gegrond bleek te zijn op een *oppervlakkige* overeenkomst van 't wapentje op den steen met het wapen dier stad.

Drie zaken zijn er op den steen waar te nemen: 1°. het wapen 2°. de stad, 3°. de beeldjes met het opschrift.

1°. Het wapen bleek ons, bij nauwkeurige beschouwing, niet dat van 's Hertogenbosch te zijn.

Vooreerst is de verdeeling van 't schild op den steen *coupé mi parti*, — en dus geheel anders dan op 't schild van 's Hertogenbosch, waar de vier leeuwtjes in een *franc-quartier* en de uitkomende adelaar

in een *chef* staat (wij gebruiken duidelijkheidshalve de Fransche termen, die bij heraldici 't best bekend en geijkt zijn); terwijl op den steen de uitkomende adelaar in 't halve schild en de leeuwtjes in 't derde kwartier staan. En ten anderen — wat het meest afdoet — de hoofdfiguur in het wapen der stad — *de boom*, ontbreekt in 't wapen op den steen en wij vinden daar een *tak* in 't vierde kwartier.

Indien wij dit alles over 't hoofd hadden gezien om alleen te letten op de oppervlakkige overeenkomst van een paar figuren, dan juist had men ons het verwijt van onnauwkeurigheid kunnen toevoegen. Wiens wapen 't is, dat op den steen staat, weten wij niet; er zijn op gevelsteenen zoo veel wapens te vinden, die niet meer zijn t' huis te brengen: allerlei familiewapens zijn daarop uitgehouwen, dikwijls geheel willekeurig aangenomene; en er komen meermalen geslachtwapens voor, wier figuren overeenkomst hebben met die van stadswapens. Zoo b. v. voerden verscheidene Amsterdamsche familiën de kruisjes van 't Amsterdamsche wapen ook in hun familiewapen; — en niets is eenvoudiger, dan dat een familie uit 's Hertogenbosch herkomstig een wapen had, dat met een paar figuren uit het stadswapen pronkte. Daarom hielden en houden wij nog 't wapentje op den steen voor zulk een geslachtwapen, of wil men, een persoonlijk wapen.

2°. Van de stad, die op den steen is voorgesteld, is niet veel te zeggen. Maar zoo veel men daarvan ziet, lijkt zij bijzonder weinig op 's Hertogenbosch. Dat zij veel op Londen lijkt willen wij niet beweren; maar wij hebben tal van afbeeldingen van steden op gevelsteenen gevonden, waar de naam onder stond, en die toch niet het minst er op geleken. 't Was den steenhouwer dikwijls genoeg, de figuur van een stad te geven en zoo is 't ook hier.

3°. Maar wat alles opheldert, zijn de beeldjes met het onderschrift.

De ruiter is PRINS WILLEM, dat staat er onder te lezen.

Maar daarom zal de stad zeker *niet* 's Hertogenbosch zijn: want welke prins Willem heeft die vesting berend?

Een *Engel kroont* den prins, en heeft een *wimpel* in de hand.

Nu kennen wij maar één prins Willem, die *gekroond* is geworden, en dat was Willem III.

Dat een *Engel* hem kroont schijnt op een feit te wijzen, dat

met godsdienst in betrekking staat. En als men zich herinnert, dat in de groote vlag van Willem III te lezen stond:

For the Protestant religion etc.

dan is 't vrij duidelijk, dat een protestant hier te lande in de krooning van den prins een beschikking des hemels erkende, en dit door den Engel uitdrukte.

De *wimpel* wijst op een zeetocht, — ook dit past volkomen op Willem III.

De steen doelt alzoo op de verheffing van Willem III tot koning van Groot-Brittanje; — de stad, zoo gebrekkig uitgehouwen, kan dus geen andere dan Londen zijn, waar de prins gekroond is.

En ieder zal 't, met ons, volkomen natuurlijk vinden, dat een Vlissinger van een gebeurtenis, die in ons vaderland van 't grootste gewicht voor de toekomst van Europa geöordeeld werd, een gedenksteentje liet maken; — ja vrij wat natuurlijker, dan dat een Vlissinger een *berenning van 's Hertogenbosch door een prins Willem* zou hebben laten beitelen, waarvan hij nooit iets vernomen had en die in de historie niet te vinden is.

J. VAN LENNEP.

J. TER GOUW.

Scholte. Scholtenboer, (vg. XVII, bl. 107). In de *Statistike Beschrijving van Gelderland*, uitgegeven door de commissie van landbouw in dat gewest, doch geheel 't werk van onzen onvergetelijken gelderschen geschied- en oudheidkundige Is. An. Nijhoff, leest men 't volgende: »tot de klasse der voornaamste boeren zijn ook te rekenen de zoogenoemde *scholten-boeren* in 't Zutfensche. Zij erfden hunne voormaals hofhorige (*servile*) plaatsen van ouders en voorouders, bewonen groote huizen en hebben veel eigendommen, die zij voor een groot gedeelte door anderen, die geringer huizen bewonen, doen bearbeiden" enz. De geldersche dichter bij uitnemendheid zegt in eene aanteekening op zijn dichtstukje, De hoofdige boer: »*Scholte* is sedert lang een titel van eer, welken sommige oude en grootere landhoeven in 't kwartier Zutphen aan derzelver eigenaars of bruikers uit den boerenstand mededeelen." (Staringh gedichten 3de uitg. Iste deel).

NÎL ADMIRARI.

Frederick de Houtman en Frederick Houtman. Na al wat over Frederick Houtman voorkomt in de Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht [1]) en in den Navorscher [2]) achtte ik het eene uitgemaakte en afgedane zaak te wezen, dat Frederick de H. en Frederick H. een en dezelfde persoon waren. Doch het tegendeel bleek mij uit het belangrijke werk van den heer Tiele [3]), waar men op blz. 215 in de noot, het volgende leest: »Ce Frederik Houtman »d' Alkmaar qui fut nombre du conseil des Indes Orientales et »gouverneur des Molucques de 1618 à 1625, ne doit pas être con»fondu avec Frederik de Houtman natif de Gouda, que nous avons »déjà rencontré plus d'une fois (Voir p. 123, 212)."

Het kan dus zijn nut hebben dit met de volgende onwraakbare bewijzen te staven.

In 1626 kwam bij de Staten generaal een verzoekschrift in van F. H., waarop H. H. Mog. in hunne vergadering van den 18den maart 1626 dit besluit namen:

»Is gelesen de requeste van Frederick Houtman, gesecondeert met »voorschrijven van Syne Excellentie den Heer Prince van Orangie, »versoeckende voor de groote diensten by hem ende synen broeder »zal: Cornelis Houtman, door diversche reysen in Oost-Indie gedaen »wesende oock de geene die d' aldereerste voyagie derwaerts by den »hant genomen ende in het werck hebben gestelt, dat hy met digni»teyt ter eeren van syn geslachte ende een jaerlycksche remuneratie »gerecompenseert mach werden. Presenterende tot een teycken van »danckbaerheyt, aenwysinge te doen van een groote streecke: ja »over de 100 graden in de lengte: landts, dat tot noch toe onbesocht is »geweest ende by de Indianen selffs voor schatryck vermoedet wert [4]).

»Waerop gedelibereert synde, is goetgevonden datte saecke op 't »favorabelste aen die van de Oost-Indische Compe sal werden ge»recommandeert ende versocht, dat d'selve soo wel op te jaerlyksche »remuneratie als 't ontfangen de (der) gepretendeerde openinge »willen disponeren."

Reeds op denzelfden dag werd door H. H. Mog. hieraan voldaan, het

---

[1]) 1852, blz. 362—371 [2]) Zie Algemeen Register.

[3]) Memoire Bibl. sur les journaux des Navigateurs Neêrlandais.

[4]) Zoude hiermede Nieuw Holland kunnen bedoeld worden?

verzoekschrift van Houtman benevens het voorschrijven van prins Maurits er bijgevoegd en aan de bewindhebbers der comp. verzonden.

Hoewel het te bejammeren is, dat deze stukken niet meer aanwezig zijn — vooral ook omdat in het verzoekschrift wel alles zal opgesomd zijn wat tot versterking van zijn verzoek kon dienen — is echter de minuut van het schrijven van Hunne Hoog Mog. aan de comp^e^. bewaard gebleven en naar ons oordeel, belangrijk genoeg om hier mede te deelen, als een bewijs op welken hoogen prijs H. H. M· de diensten van de gebroeders Houtman stelden. [1])

De Staten enz.

Erentfeste. Frederick Houtman heeft ons by de reqte. hierneffens gaende, in 't lange verhaelt de singuliere groote diensten, die by hem ende syn broeder zal: door verscheidene reysen in Oostindien syn gedaen, ende namentl. dat sy degeene syn geweest, die naer groote aangewende oncosten te Lisbona de vaert naar Oostindien hebben ondervraecht, ende daer van kennisse gecregen hebbende, alder-eerst deselve so geluckich by de hant genomen, dat deselve door genadige segeninge van Godt de Heere sulcx heeft aangenomen, dat die tot sulcken staet is gecomen als men hedensdages dien is siende, tot seer groot voordeel van de ingeseten deser Landen.

Ende also hy hierover een jaerlyxe remuneratie versouckt, met presentatie van verdere dienstige aenwisinge te doen, ende dat Syn Ex. by de missive hierneffens gaende de saecke oock is recommanderende.

So hebben wy nodich gevonden U L. de voorschr. stucken over te senden, ende te versoucken, dewyl sodanige notabele diensten die tot so groot voordeel van de Comp. syn geredundeert niet en behooren ongerecompenseert te bliven, op dat anderen siende de goede recompense, daerdoor verweckt mogen worden sodanige voetstappen te volgen; dat UE: op te versochte jaerlixe remuneratie sulcke favorabele resolutie willen nemen, als de voorseide singuliere diensten syn meriterende, ende daerbeneffens oock ontfangen de verdere openinge die de voorseide Houtman sal weten te doen, ende ons hiertoe verlatende. Act. den 18 Martij 1626.

Welke gevolgen dit voor hem heeft gehad is mij niet gebleken,

[1]) Ter zijde staat: Bewindhebberen van de Oostind. Comp. den 18 Martij 1826. Houtman.

ook is hij een jaar later reeds overleden. Het komt mij onder verbetering voor, dat men bij de gebroeders Houtman te veel gewigt gehecht heeft, of het lidwoord *de* voor hunnen naam is geplaatst of geschreven; van beide zijn mij eigenhandig geschreven handteekeningen bekend met en zonder *de*. Het bleek mij tevens dat Frederik in de laatste jaren zijns levens het lidwoord achterwege liet.

LABORANTER.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

99. **Judic.** In het IXe Stuk ten Vervolge op Van Loon's Beschr. van Nederl. Hist. Penn. is afgebeeld en beschreven een draagteeken of ornament, n°. 752, blz. 377, omstreeks 1787, van de Oranjepartij: voorz. prins Willem V, keerz. de prinses Wilhelmina van Pruisen, waar zij een *Judk* (waarschijnlijk: Judik) wordt genoemd. Men zegt, dat aan de prinses, als heldin beschouwd, die bijnaam eener Judith, naar wie een der apocryfe boeken genoemd is, gegeven werd, en de Patriotten haar, bij tegenstelling (?) Deborah noemden. Hiermede zou sluiten, dat wij een, door Bilderdijk in kleuren geteekenden, zoogenaamden boerenbedrieger bezitten, met »Oranje boven!" en waarop (dan ook met zinspeling op de prinses) eene oude speelkaart voorkomt, de vrouw van het kaartspel, met *Judic*. Bilderdijk zelf echter zegt in de Briefwiss. met de hoogleeraren Tydeman, dl. II, blz. 116, dat Anna van Bretagne *Judic op de speelkaarten* is. Weet iemand, wat er van zij en waar het geboekt is, dat aan de prinses die bijnaam van Judic of Deborah gegeven zou zijn?

Amsterdam. JO. d. v. JZN.

100. **Begrafenispenning ter gedachtenis van Jodocus van Lodensteyn.** De voorzijde van deze zilveren gegraveerde medaille (muntmeter 65 strepen; weegt 41 wigtjes) bestaat alleen uit het volgende, deels latijnsche, deels nederduitsche, opschrift: JODOCUS VAN LODENSTEYN, *Paſtor Ultraiect natus* $\frac{6}{16}$ *feb.rij* 1620 *et denatus* $\frac{6}{16}$ *aug.* 1677.

Psalm 112 *v*: 9. *Hij stroyt uyt, hij geeft den nootdruftigen ſijne gerechticheyd bestaet in euwicheijd ſijn hoorn ſal verhoocht worden in eere.* Op de keerzijde: *Jesaia* 50 *v*: 10. *Wie isser onder ul. die den Heere vreeſt die nae de ſtemme ſijnes knechts hoort als hij in de duijsternisse wandelt ende geen licht en heeft dat hij betrouwe op de name des Heere, ende ſteune op ſijn Godt. Psalm* 37 *v*: 37. *Let op den vrome en ſiet nae de oprechte want het eijnde van dien man ſal vrede ſijn.*

Daar slechts enkele, bij Van Loon niet voorkomende, begrafenispenningen, elders, ter aanvulling van dit penningwerk, beschreven zijn, zooals bijv. die op Jacobus Triglandius, den Ouden, en Johannes Fredericus Gronovius, enz. door wijlen den heer P. C. G. Guyot; op Anna van den Vondel, in het werk van de Vries en de Jonge, zoo is het niet waarschijnlijk, althans ons niet bekend, dat deze penning op Van Lodensteyn ergens afgebeeld of beschreven is. Onze vraag is tweeledig: vooreerst: zou iemand eene lijst kunnen geven of openen van onbeschreven begrafenispenningen hier te lande vervaardigd; en ten anderen: zou iemand aanwijzing kunnen doen, in welk werk de bevestiging te vinden is van de overlevering, dat het XXIe der Evangelische gezangen door Van Lodensteyn in den kerker vervaardigd zou zijn, in 't benaauwde jaar 1672 te Utrecht? Bij Glasius, Godgel. Nederland, vonden wij dienaangaande niets vermeld. Welligt komt er iets van voor in de bekroonde prijsverh. van Prof. ter Haar over het kerkgezang.

Amsterdam, Jo. d. v. Jzn.

[Prof. ter Haar vermeldt het in het genoemde werk blz. 492 aant. (2), zeer kort en zonder zijne bron te noemen.]

101. **Loterijpenning.** In den catalogus van het penning- en muntkabinet, nagelaten door P. Smidt van Gelder, komt onder n°. 3456 een zilveren penning voor, op het trekken van *ƒ* 15,000 uit de loterij der stad Enkhuizen door Lijns Claesz. Schaep. Gegraveerd. V. Z. Het gezigt dēr stad, waarboven: Gedenckpenning van dē 15000 Gulde getrocke door Lijns Claesz. Schaep, uyt de looterij van de stad Enchuysen den 3 Junij A°. 1706, K. Z. de trekking der loterij enz. De n°. 3457 en 3458 zijn als de vorige, doch beide met eenig verschil.

Is deze penning zeldzaam en kan er eenige reden bestaan hebben, om op eene gebeurtenis, als het trekken van eenen prijs uit de loterij, dien te laten graveren?

Lijns Claesz. Schaep was een Zaandammer en werd onder de vermogende kooplieden geteld. In de familiepapieren, die ik voor zijn geslacht mogt doorloopen, vind ik niets, dat mij eenige aanleiding geeft, om te kunnen denken, dat die *f* 15,000 zoo zeer op prijs gesteld werden. H—g.

[De penning is niet zeldzaam].

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Vondel aan de bank van leening te Amsterdam, (vgl. XVIII, bl. 209). Men heeft wel eens geklaagd, en 't onzen voorvaderen in de 17de eeuw, met name ook der amsterdamsche regering, tot een verwijt aangerekend, dat men voor den beroemden dichter, toen hij in zijn ouderdom tot behoeftige omstandigheden verviel, niet beter gezorgd heeft. Niet enkel landgenooten, maar ook vreemden, voor zoover zij notitie nemen van onze letterkunde, hebben zich in dien geest uitgelaten. Jouy zegt ergens, dat, nadat men Vondel gedurende 't grootste gedeelte van zijn leven in eene kraam (*échappe*) kousen had laten verkoopen, men hem in zijn ouderdom in de bank van leening als in een soort van kerker opsloot. Ook Vondels levensbeschrijver Brandt beklaagt er zich over, dat de oude dichter, ofschoon door de benoeming tot boekhouder in de bank voor armoede bewaard, zich onder anderen verpligt vond om den heeren die daar van stadswege het opzigt hadden »met ongedekten hoofde" ten dienste te staan. Witsen Geysbeek, schoon anders geen groot bewonderaar van Vondel, dien hij in zijn Woordenboek deerlijk havent, en zoo vele schrijvers vóór en na hem, bejammeren evenzeer het lot van den bejaarden dichter. Is echter deze klacht en dit verwijt wel volkomen gegrond? Zeker moest het een dichterlijk genie als Vondel zwaar vallen, zijne kunstpen, »gewoon den hooghen tooneelstijl te schrijven en verheve gedachten op papier te brengen, te vernederen om de panden van arme of verlege luiden te boek te zetten." Maar hoe vele dichters van vroeger en later tijd waren evenzeer en nog meer met de beslommeringen des dagelijkschen levens bezwaard? En met ongedekten hoofde te staan voor de »heeren" had voor een gewoon

burger als Vondel niets vernederends noch buitengewoons. Die heeren toch behoorden niet zelden tot de regeringsleden, die in hunne eigene schatting en in die hunner onmiddelijke omgeving vrij wat hooger stonden dan vele vorstelijke of doorluchtige hoogheden van dien tijd in Duitschland. Daarbij gaf men hem reeds na weinige jaren zijn ontslag met behoud zijner jaarwedde als pensioen. Dat pensioen was van *f* 650.—, meer dan toenmaals het inkomen van vele predikanten zelfs in de steden bedroeg; en — naar de toenmalige waarde van 't geld gerekend — zeker niet minder dan de *f* 1800, welke de Vondel van onze eeuw onder Willem I als pensioen genoot. NÎL ADMIRARI.

Onze oude liederen, (XVIII, bl. 163, vs. 42). Een paar aanteekeningen omtrent hetgeen P. Q. t. a. pl. daarover heeft opgeteekend, geef ik voor hetgeen zij kunnen gelden.

1. Wanneer ik voor ruim 60 jaren op de knie van mijnen vader zat, zong deze mij dikwijls het liedje van *Klimeen* voor. Ik heb daarvan echter slechts de regels onthouden, die hier volgen:

Klimeen, waarheen,
Waar dwalen uwe zinnen?
'k Wou je wel beminnen,
Maar niet dat ik 't meen.
'k Wensch je wel te trouwen
'k Heb daarvan een schrik,
't Zou me vrij berouwen
In deez' oogenblik.

In druk zag ik het nooit. De melodie wordt nog aangegeven in een der eerste volksliedjes van de Maatsch. tot Nut van 't Alg.. Toen was zij dus nog bekend.

2. *Paul Jonas.* P. Q. geeft daarvan twee regels en zegt dat de rest vergeten is. Ik bezit een klein zangboekje uit dien tijd in 12° van slechts weinige bladzijden, zonder plaats of jaartal, waarin vier liedjes, blijkbaar voor de lagere volksklasse. Het is getiteld *Het vrolijk matroosje.* Het bedoelde liedje wordt daarin in zijn geheel gevonden, en daar P. Q. er eenig belang in schijnt te stellen, neem ik de moeite het af te schrijven.

Paul Jones.

1.

Hier komt Paul Jones aan,
't Is zoo'n aardig ventje!
Zijn schip is na de grond gegaan,
Ging op een Engelsch entje.
Hadden wij hem hier.
Hadden zij hem daar,
Hij wist het te probeeren
Fortuin kon anders keeren

2.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje!
Een geboren Amerikaan,
Gantsch geen Engelsch ventje,
Hadden wij hem hier,
Hadden etc.

3.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje!
De gevangens brengt hij aldaar,
Van Brit en Engels landje.
Hadden ect.

4.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje!
Het doet zoo veele heldendaên
Tot welstand van zijn vrintje.
Hadden etc.

5.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje,
Hij doet wel dingen heel bekwaam,
Hij heeft een aardig entje.
Hadden etc.

6.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje!
Uit Texel zoo na Brest gegaan
Liet hem kijken in zijn krentje.
Hadden ect.

7.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoon'n aardig ventje!
Hij is op zee gelijk een zwaan,
Schiet kogels als een krentje.
Hadden etc.

8.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje!
Hij draagt een degen op zijn gat,
Het lijkt wel een studentje.
Hadden etc.

9.

Hier komt Paul Jones aan,
Het is zoo'n aardig ventje!
Hij heeft zijn dingen wel gedaan,
En nu nog als een heldje.
Wit papier, geel papier,
Straks komt Paul Jones hier.

Het laatste daarin voorkomende stukje is *een nieuw lied van een meisje van* 15 *jaar, die zich als matroos verhuurde*, en zakelijk hetzelfde als het straatdeuntje dat voor weinige jaren algemeen was en dus luidde:

„Daar was laatst een meisje loos
„Die wou gaan varen (*bis*)
„Die wou gaan varen voor een matroos.
enz.

Zoo worden de oude deuntjes weêr opgewarmd!

3. *Iö Vivat.* De inzender hoorde daarvan nooit meer dan één couplet. In een bundel *Studentenzangen*, in 1822 te Leiden bij Herding en Cijfveer uitgegeven, vindt men er *drie.* Heeft hij dat boek niet en wil hij een afschrift, ik geef het gaarne. Meer weet ik van dat lied althans voor 't oogenblik niet te zeggen,

In dien bundel vindt men verscheidene latijnsche stukjes, die misschien van ouden tijd dagteekenen. Het *Gaudeamus igitur* staat er ook in. Tot die oudere behoort zeker het

Mihi est propositum in taberna mori
Vinum sit appositum morientis ori enz.

Althans is het eene navolging uit vroegeren tijd. In een oud ms. boek toch van omstreeks het midden van de 16e eeuw vond ik een lied getiteld *van den Dreckers*, in denzelfden trant en ook even zoo beginnende *Mihi est propositum* etc. Wenscht men het te kennen, ook daarvan wil ik wel een afschrift maken. C. J.

[De heer P. Knoll verwijst naar hetgeen omtrent dit onderwerp gezegd is Nav. III bl. 39, en deelt de drie coupletten van het Iö Vivat mede. Wij achten deze evenwel te bekend om ze hier over te nemen. Verlangt de vrager het, dan zullen wij hem het afschrift van den heer Knoll overzenden.]

Onze oude liederen.

1\. Zie XVIII, bl. 163.

Klimeen, waarheen,
Waar dwalen uwe zinnen?
U wil ik beminnen
En anders geen.

In een zoogenaamd geschreven *Airtjes* of *Aria's* boek van 1795, 1799 met gegrav. titel te Haarlem, bij Joannes Met, in de Lange Bagijnestraat, vond ik de *Vois* of *Wijze* van »*Climeen waarheen.*" Het was in 1799 nog in zwang en zelfs later nog.

2\. Zie XVIII, bl. 164.

Prins Robert was een gentleman,
Een gentleman was hij,
Prins Robert wier in gentleman
In gentleman wier hij,
Hij hie in broek fin krinten an
In rok fin riessenbrij,
. . . .
In pruuk fin lange rezienen,
In noas fin swiet prikhout.

Zoo zong men vroeger in Friesland. Uit eene mededeeling van wijlen N. van der Veen, apothecar te Harlingen, in 1850 gedaan, die er ook niet meer van wist.

3\.

Daar komt Pauwel Jones aan
Het is zoo'n aardig ventje,

De rest van dit couplet luidt:

Zijn schip is naar den grond gedaan,
Op het Engelsch entje (Landsend)

Jones schip, the Black Prince, was in October 1779 in den strijd in of bij het kanaal tegen engelsche schepen gezonken. Hij heesch toen zijne vlag aan boord van het veroverde schip Serapis, en liep met zijn smaldeel op 4/5 october in Tessel binnen. Zie: Vervolg van Loon. Ned. Hist. penningen n°. 543, bl. 131—133 en over het liedje Navorscher II, bl. 54, en vooral III, bl. 38—40 en Bijblad V, bl. II. Dat binnenvallen van Paul Jones en de daaruit ontstane twisten met Engelands gezant Yorke waren mede de oorzaken van den weldra daarna uitbrekenden oorlog met Engeland.

Medegedeeld door $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$

VRAGEN.

102. **Een boek van Jacob Cornelisz.** Kan iemand mij zeggen welk boek het was dat, volgens onderscheidene duitsche kunsthistorici en ook volgens den heer Ch. Kramm: Levens enz. D. 1, p. 268 in het bezit was van wijlen den heer Koning (wiens verzameling in 1828 werd verkocht), en dat het opschrift droeg: *Dit Boek behoor toe Jacob Cornelisz. schilder tot Amsterdam, in de Calverstraat.* En zoo ja, waar het bedoelde boek zich bevindt?

T. VAN WESTRHEENE WZ.

103. **Macaulay.** Ik lees in de bekende Mémoires de Mad. Roland het volgende: »S'il m'avait été donné de vivre, je n'aurais plus eu, je crois, qu'une tentation: c'eut été de taire les annales du siècle et d'être la Macaulay de mon pays." Wien bedoelt zij hier met Macaulay? Het spreekt van zelf, dat het niet zijn kan de beroemde britsche geschiedschrijver, parlementsredenaar en dichter Thomas Babington M., voor ettelijke jaren in 't midden van zijnen onschatbaren arbeid over de geschiedenis van zijn vaderland door een ontijdigen dood weggerukt. Want deze werd eerst geboren in 1800, dus zeven jaren na dat de vermaarde republikeinsche vrouw hare Mémoires schreef, weinige weken voor dat zij haar hoofd onder de guillotine verloor.

NIL ADMIRARI.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Rubens. In het dezer dagen door den heer H. C. Kruseman te Haarlem aangeboden prachtwerk: De Schilderschool, Galerij van meesterstukken der kunst, enz. onder de redactie van mr. C. Vosmaer, komt op het artikel Rubens voor, dat het beroemde vrouwenportret, bekend onder den naam van Chapeau de paille, thans in de verzameling van sir Robert Peel te Londen berust, en door dezen, zegt de schrijver, met den fabelachtigen prijs van 35.000 pond sterling, (zegge *f* 420.000) is betaald. Aan eene schrijf- of drukfout valt hier niet te denken, en dat het geloovige publiek dus regt heeft deze bijzonderheid na te vertellen behoeft geen betoog. Doch voor dat geloof hieraan wortel zou kunnen schieten, geef ik hier de oorspronkelijke bescheiden waardoor de gemelde som voor de ware zal worden ter zijde gesteld. Ik heb voor mij den Catalogue de la Collection de tableaux des Ecoles Flamande Hollandaise et Italienne delaissés par feu Monsieur H. J. Stier d'Aertselaer, dont la vente se fera à Anvers le Lundi 29 Juillet 1822 etc. en daarin wordt onder n°. 1 met niet weinig lof de hooge verdienste van *le Chapeau de paille*, welke schilderij daar steeds berust heeft, vermeld. Nu ter zake; dat portret is toen ingezet voor *f* 20.000 en afgemijnd voor *f* 32.700 door de heeren Smiths en Nieuwenhuisen, zoodat hun met de onkosten dat stuk ongeveer *f* 35.000 zal hebben gekost, gelijk in den catalogus staat vermeld. Met deze schilderij werd in julij 1823 in Old-Bond-street te Londen eene zeer voordeelige expositie gehouden, en bij die gelegenheid werd mij eene schets naar dat portret en een prospectus toegezonden, om voorloopig aan mijne nieuwsgierigheid te voldoen. Om nu na de expositie een kooper voor de schilderij te vinden, ging niet zoo gemakkelijk als men zich had voorgesteld. Eindelijk, en wel omdat sir Robert Peel geene andere werken dan alleen de beste van elken meester wilde hebben, viel dit stuk als eenig in zijne soort bijzonder in zijnen smaak en hij is er eigenaar van geworden voor de som van *f* 48.000 (zegge acht en veertig duizend gulden).

Bij mijn verblijf in Engeland in 1827 heb ik het genoegen gehad, dat sir Robert Peel zelf mij dat portret en verder zijne geheele verzameling heeft laten zien, en bij die gelegenheid den genoemden prijs vernomen. Trouwens, dit was geen geheim, want nog dien zelfden dag heb ik bij genoemden heer Nieuwenhuis theedrinkende, hetzelfde vernomen. Het is wel, en de hoogste prijs die destijds voor een portret van Rubens is betaald. De Biechtvader van Rubens, overschoon door hem geschilderd, heeft aldaar slechts de som van *f* 4.000 opgebragt. Hiermede eindigt tot dusverre de geschiedenis van den *Chapeau de paille*. Jaar- en cijfergetallen zijn steenen des aanstoots voor compilateurs; dit blijkt nog heden ten dage uit het volgende berigt: »Weenen, 25 Januarij 1868. In al onze dagbladen heeft ten gevolge van eene drukfout gestaan, dat de heer von Beust thans een inkomen geniet van 84.000 fl. De Avondpost doet opmerken, dat het traktement van den rijkskanselier volkomen gelijk is aan dat der andere ministers, en niet meer dan 8400 fl. bedraagt." Zie Haarl. Courant 31 Januarij 1868. Het kan niet erger, dan dat mannen die ons dagelijks in de geheimen der kanselarijen inleiden, de eene den anderen napraten, totdat er eindelijk een komt die ons voorlicht om een leugenachtige nul te kunnen zien. Het wordt zeer betwijfeld of het genoemde schilderstuk thans wel hooger prijs zou opbrengen, dan eene halve eeuw vroeger tot verbazing van alle kenners op den dag van den verkoop geschied is; vooral als men daarmede in verband beschouwt, dat n°. 3 van dien catalogus, voorstellende het portret van den Chevalier Le Roy, en n°. 4 idem de l'Epouse du Chevalier Le Roy, levensgroot ten voeten uit, door Anth. van Dijck, geschilderd voor *f* 5200 en *f* 6000 aan den heer C. J. Stiers verkocht zijn. Later zijn deze portretten door onzen kroonprins, toen te Brussel zijnde, zelven uit de hand gekocht en na zijn overlijden, 12 augustus 1850 te 's Gravenhage in openbare veiling voor *f* 63.600 zonder de kosten door den heer Mawson van Londen, voor lord Herfort, die toch zelf op de veiling was, gekocht en in diens vorstelijk museum overgebragt. Deze schilderijen hebben eene aanzienlijke verhooging van prijs ondergaan en veel meer opgebragt dan de prins er voor gegeven had. Hieruit bespeurt men welk eene rijzing goede kunst in de laatst verloopene halve eeuw heeft ondergaan, zoodat men

niet zonder reden de berigten aannam omtrent den ongehoorden prijs, dien de *Chapeau de paille* zou hebben opgebragt.

U. C. KRAMM.

VRAGEN.

104. **Onbekend portret van eenen Waldens of Waadlander uit de 19e eeuw, in Rusland.** Vóór mij ligt een mansportret, met een opgeruimd, zeer verstandig gelaat, met grijsachtig haar, even links ziende, vest en rok als van een politiek persoon, met witten das, steendruk van Spengler et Cie. te Lausanne, in 4to (misschien van voor 20 à 30 jaren). Onderschrift:

> Vaudois! Tu vois les traits de ce grand citoyen,
> Qui, dans la cour des Czars, songeant à sa Patrie,
> Lui consacra ses jours, ses efforts, son génie,
> Et fut de ton bonheur, l'artisan, le soutien.

Wie mag dit zijn? Kan dit zijn de zwitsersche generaal, Frederic César de la Harpe, né au canton de Vaud 1760, mort 1838, wiens levensbeschrijving Oettinger opgeeft in zijne Bibliographie biographique, of is 't iemand anders?

L. B.

105. **Portret met Aux mères on pouvait etc.** Gaarne zou ik den naam weten van eene jeugdige dame, wier fraai gesteendrukt portret in fol. voor mij ligt, zonder naam van schilder of graveur; geteekend 5 junij 1834; met dit onderschrift:

> Aux méres on pouvait la donner pour modèle,
> On vantait son esprit, sa bonté, sa douceur;
> Elle était jeune encore et gracieuse et belle;
> Jugez, en la perdant quelle est notre douleur.

J. C. K.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 327.)

K.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Kaatje.
Kabe.	
	Kalle.
Camillus.	Camilla.
Kampe.	
Kanke.	Kanke.
Kanter, Kantert.	
Karel.	Carolina.
Karsten, Karst, Kars.	Karsje.
Casimir.	
Kasper.	Kaspertje.
	Catharina, Cathalina, Kaatje, Katrina, Katrijn, Trijntje. Cathelijne, Lijntje.
Keme.	
Kene.	Kenou.
Kenne.	Kenske.
Kempe, Keimpe.	Keimpke.
Kerspijn.	
Kerst.	Kerstijn.
Kine.	
Kinge.	
Kinne.	Kinke.
Klaas.	Klaaske, Klaasje.
Claudius, Claudi.	
Kleis.	Kleiske.
Clemens.	Clemensje, Clementina.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Kling.	
Kluurd.	Kluurdje.
Knelis.	Kneliske.
	Knier.
Kobbe.	
Kobus.	
Koen, Koene.	Koentje.
Koenraad.	
Koert.	
	Columba.
Colijn.	Colijntje.
Combertus.	Kommertje.
Constantinus, Constantijn.	
Constans, Constant.	Constantia.
Koop.	
Koppen, Kop.	Cordula.
Kornelis, Krelis, Knelis, Kees.	Korneliske, Cornelia, Kreel.
Korsje.	
Korstiaan, Korsten, Korst, Kors.	
Cosmus.	
Kostijn.	
Krelis.	Kreel.
	Crescentia.
Krîn, Krijn.	Krijntje, Krina.
Kriste.	
Kracht.	
Kuner.	Kunera, Knier.
Kunne.	Kunske, Kunskje.

L.

Laas.	Laaske.
Lambrecht, Lambert.	
Lamfert.	
Lamke.	Lamkje.
Lamme, Lam.	Lamke, Lammetje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Lammert.	Lammertje.
Lamoraal.	
Lancelot, Lantsloot.	
Lauke.	
Laurentius, Laurens, Lauwe, Louw.	Laurentia.
	Laura.
	Laurina.
Lauke.	
Lauwe.	
Lazarus.	
Leenaard, Leendert.	Leendertje.
	Leentje, Leenke.
Leenke.	
Leeupke.	
Leffert.	
Lein.	
Lel.	
Lelke.	
Lense.	Lenske.
Leo.	
Leonhard, Leendert.	
	Leonora.
Leopold.	
Leppe.	
Letse.	
Lette.	
Leunis.	Leuntje.
Levinus, Livinus.	Levina, Livina.
Liauke.	Liaukje.
Libe.	
Libbe.	
Librecht, Libert, Lijbert.	
	Lidewij.
Lidser.	
	Lydia.
Liebbe.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen*
Lieffert.	Liefke.
Lientje.	
Liepke.	
Lieuke.	
Lieurk.	
Lieuwe, Luwe.	Lieuwkje.
Lievijn.	Lievijntje.
Likle.	Likeltje.
	Lilts, Lelts.
Limpke	Limmetje.
Linse.	
Lijnst.	
	Lijntje, Lina.
Liobbe.	
Lioedse, Lioesse.	
Lipke.	
Lippe.	
	Lijsbet.
Liske.	Liskje.
Livius.	Livia.
	Lobbe.
Lodewijk.	Ludovica.
Loef.	
Logier.	
Loi.	
Loilif.	
Lolke.	Lolkje.
Lolle.	Lol.
Lomme.	
Loos.	
Loth.	
	Louise.
Louwe, Louwen.	
Louwert.	
Lubbe.	Lubbegien.
Lubbert.	Lubbertje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Lubbrich, Lobberich.
Lucius.	Lucia.
Lude.	Ludeke.
Luder.	
Ludger.	
Ludmer.	
Ludolf.	
Ludwijn,	
Lucas.	
	Luibkje.
Luime, Liumme.	
	Luiderik.
	Lucretia.
Lulof.	
Lune.	
Luit.	Luitje.
Luitje.	
Luitse, Luitsen.	Luitske.
Lupke.	
Luppe.	Lupke.
Lurk.	
Luter.	Lutera.
	Lutgard.
	Lutske.
Luurd.	
Luurdse.	
	Luutje.

(*Wordt vervolgd*).

Spreekwijzen die op de stad Meppel betrekking hebben. (XVIII, bl. 54. vr. 12.) Niet alleen van Meppel wordt dit gezegd: In Overijsel heb ik meermalen plagend hooren zeggen tegen iemand, die van de pokken geschonden was: »Ga naar Hengelo en laat je keeren!"

Love, handhoefdende. (Vgl. XVII, bl. 282. 283. 311.) Bij de, naar mijn inzien, juiste verklaring van het oudvlaamsche woord

loove = lueve, luif, luifel, door den heer van Dale, moet, dunkt mij, ook gelet worden op het hoogduitsche woord laube = priëel. Men denke aan den naam, en zie de illustratie op den omslag van het hoogduitsche tijdschrift »Die Gartenlaube".

Leeuwarden, JOHAN WINKLER.

Love, crepels. (vgl. XVII, bl. 282, 283 en 311; XVIII, bl. 110, 177.) Dezer dagen ontving ik weêr het volgende schrijven.

Amice!

Andermaal neem ik de pen op, om een woordje met u te wisselen over de *Crepelstraat* en de aardenburgsche *crepels;* waartoe gij mij reeds herhaaldelijk en dringend hebt uitgenoodigd. Mijne nasporingen zijn, geloof ik, met betrekking tot den naamsoorsprong van de sluische *Crepelstraat* niet onvruchtbaar geweest. Na de lezing en gezette overweging der artikels van mijn hooggeachten vriend van Vloten en den kundigen bestuurder van den Navorscher, redeneerde ik bij mij zelven aldus: Heeft de sluische *Crepelstraat* haar naam ontleend aan dezen of genen *krepele*, *kreupele*, dan zal het nu de kwestie wezen te onderzoeken, of en wanneer er zulk een gebrekkelijk persoon in die straat heeft gewoond. Zou zulks, zoo sprak ik bij mij zelven, na verloop van vier eeuwen (want reeds in 1404 vind ik de *Crepellestraat* genoemd in de rekening van den Heiligen Geest van Onze Vrouwekerk van dat jaar) nog te ontdekken zijn? Dat was niet waarschijnlijk, niet waar? En toch, wanneer ik bedacht, dat het mij reeds gelukt was onwedersprekelijk te bewijzen, dat de sluische *Cricstraat* haar naam droeg naar zekeren Pieter Cric; dat het *Hardvuuststraatje* weleer den naam bewaarde van Jan Hardvuust; dat de *Brabanderstraat* der 14e eeuw in 1554 den naam droeg van de *Lijndraaierstraat* naar zekeren Adriaan de Lijndraaier; dat het *Baststraatje*, later *Meeusstraatje* genoemd, eerst den geslachtsnaam bewaarde van den burgemeester Hendrik Bast en later dien van Willem Ewouts, bij verbastering Willem Eeuws, Willem Meeuws geheeten, dan immers mocht ik de hoop koesteren, dat het mij wellicht gelukken zou een vergeten *Crepele* of crepele uit het stof der archiven op te delven. Misschien, zoo dacht ik, heeft een persoon van dien naam, gelijk vele geloovigen van den ouden tijd, op een hem behoorend huis of

erf rente bezet, ten voordeele van deze of gene kerk of inrigting van weldadigheid. Is dat zoo, dan zal zulks waarschijnlijk in de renteregisters, en wel in de oudste, van den Heiligen Geest of van de Onze vrouwekerk vermeld zijn; is ook deze gissing juist, dan zullen we in de eerste plaats dienen te onderzoeken welke renten er stonden op de huizen in de Crepelstraat en door wien deze woningen daarvoor verbonden waren.

Het oudste register van erfelijke renten is dat van den H. G. van Onze Vrouwekerk van den jare 1415. En zie, daar vind ik waarlijk, dat op een huis, staande in 1415 ten hoofde van heer Jan Tuneman, priester, en gelegen aan de westzijde van de *Crepelstrate*, eene rente stond van 14 en een halven groot, »commende van Clays den Crepel." Dit wordt ook bevestigd door het register van 1440. Ook daarin luidt het: »commende van Clays den Crepel." Verrassende ontdekking, niet waar? Daardoor is nu wel niet bewezen, dat álle *Krepelstraten* naar een aldaar wonenden *krepele* zijn genoemd, of naar een aldaar huizenden Crepel, maar 't is toch vrij waarschijnlijk geworden. Dat de sluische *Crepelstraat* haar naam droeg van Klaas den Krepel of den krepelen Klaas, die voor 1415 reeds ten grave was gedaald, dit zal nu wel geen twijfel meer lijden.

En wat nu de aardenburgsche crepels aangaat, tegen hetgeen ik u daar over in mijn vorigen schreef, zijn, voor zoo ver ik weet, geene bedenkingen gerezen. Ik kan er u dan ook niets naders van zeggen. Alleen moet ik u mededeelen, dat ik in de rekening van den Heiligen Geest van Onze Vrouwekerk te Sluis, loopende van 1 mei 1482 tot 1 mei 1484, folio 53 verso, de volgende merkwaardige aanteekening vond: »Item. betaelt by laste van den helighengheestmeesters in de *crepelfeeste*, tardenburch A°. LXXXII, de ghesellen vanden choor in onser vrauwen kerken alhier, die tardenbuerch zonghen eene zinghende messe in discante, thaerlieder costewaert 5 schell. gr." Zoo had men dan ook *jaarlijks*, ik heb grond om dit te vermoeden, te Aardenburg plechtige *krepelfeesten*, tot wier opluistering ook de sluische koorzangers van O. V. kerk het hunne toebrachten. Er bestond dan ook, gelijk mij uit andere aanteekeningen is gebleken, eene uitmuntende verstandhouding tusschen de aardenburgsche en de sluische geestelijkheid van die dagen.

Nog een woordje over *love*. Vroeger is ons gebleken dat men *love* voor het zelfde verklaarde als *luif*, *luifel:* dak vóór 't huis, zomerlove, overschaduwe. Dát mag in de 17e eeuw zoo geweest zijn, vroeger moet het nog andere beteekenissen gehad hebben. Zoo lees ik reeds in een handschrift van het einde der 14e eeuw: »een huus, dat men heet eene love."

In 1559 vind ik o. a.: Een huisje en erve, staande *lovewijs* aan de zuidzijde van den Zuiddijk; terwijl ik weer elders gesproken vind van eene *zoutlove*. Bedrieg ik mij niet, dan hebben we bij dit laatste aan eene bergplaats van zout te denken, die in den vorm eener *love*, dus met een afdak, d. i. *lovewijs*, tegen eene andere woning was aangebouwd. Zouden ook zóó niet de huisjes geweest zijn, die men juist dáárom *loves* noemde.

In de 16e eeuw verdwijnt *love* bijna geheel, om plaats te maken voor *boei*. Nu spreken we nog van eene *kalkboei*, gelijk ze toen van eene *zoutlove* spraken.

En nu punctum. Als immer:

Sluis, 8 April, 1868. tt.

J. H. van Dale.

Vorenstaand schrijven mijns geachten zwagers bevredigt mij ten deele niet, ten deele wel: Ik had hem nu zelf mijne opmerkingen kunnen mededeelen, ik doe het echter in den Navorscher, om weder veelzijdig oordeel uit te lokken.

Er is sprake van krepels en krepelfeesten: ik hecht er dus nog steeds aan dat de krepels of weezen of bedeelde knapen waren. Klaas den krepel (»den krepelen klaas" welke bijvoeging aan een lichaamsgebrek doet denken, komt mij min verkieselijk voor) — de sluische Klaas de Crepel was misschien in 't klein, wat de dordsche weesjongen (Deodati) de amsterdamsche wees (van Speyk) en zoo ligt meer, waren, uit geringen staat opgekomen! De sluische Klaas zal uit dankbaarheid daar eene rente gesticht hebben.

De verklaring van love, bevredigt mij zeer: 't is dus wat men nog noemt een binnenplaatsje (luchtje) tusschen vier muren, en ook een afdak, wellicht aan eene zijde open of alleen met rasterwerk gesloten.

Te Brugge stonden dus dergelijke afdaken bij den Burcht, waardoor den vorstenmoorders het afklimmen gemakkelijk gemaakt werd.

Het gouden of gulden hoofd, den Cop, te Aardenburg »een grooten huse met lovekens" (waarschijnlijk een gebouw door geestelijken, kosters en zangers van Onze Lieve Vrouwekerk bewoond, was dus een huis met een aantal afdaken (uitgebouwde kamertjes of cellen?) daaraan gebouwd. G. P. ROOS.

Maljenier. (vgl. XVII, bl. 313 372; XVIII, bl. 178). Behalve de *martel*, of *marteau*, de hamer met bal en pen, de klop- of smeê-hamer, kent men in de heraldiek den *maillet*, strijdhamer (Engelsch: mallet); (volgens de Magny o. a. vooral in de 14e eeuw in gebruik). Hiervan afgeleid, zou de *maljenier*, zoo al niet in ouderdom, dan toch, als mogelijke afstammeling van den wapensmid, wel iets in rang winnen. J. G. HORSTHUIS.

Maljenier. Het volgende zal wel niet de vraag over de afleiding van dit woord beantwoorden, maar toch het gebruik dezer benaming verduidelijken. Het is van een Antwerpenaar, die in de laatste helft der XVIe en 't begin der XVIIe eeuw bloeide. In zijn werk Epitheta enz. komt op de letter M voor: »*Maeldeniers.* IJserkramer, ghesorteerden, gestoffeerden. Kramers voorsienen." Zie *Epitheta*, dat zijn Bijnamen oft Toenamen, beschreven door Anthonis Smyters van Antwerpen. Een Boeck niet alleenlijck bequaem ende dienstlijck voor alle die de Poetenkonste beminnen, maer oock om alle andere Nederduytsche compositien te vercieren. Met oock korte wtlegghinge van zommighe sware namen ende woorden. Tot Rotterdam, bij Jan van Waesberghe aen de Merck, in de fame, 1620, 8°. Heb ik het wel, dan heb ik ook een maldeniers gild onder de belgische gilden aangetroffen.

U. C. KRAMM.

Geographische oudheden, Haarlem. (XVIII, bl. 115, vr. 27). In het werk van mr. G. W. van Oosten de Bruyn, De stad Haarlem en hare geschiedenissen, Haarl. 1765 vindt men pag. 5 en volg. de afleiding van den naam Haarlem behandeld, of hij afkomstig is van Herulheim of van Harald, koning van Denemarken, volgens de meening van Langendijk. Beide gissingen worden door den schrijver in het breede behandeld, die de voorkeur geeft aan het gevoelen dat

Haarlem zijnen naam zou hebben ontvangen van het kasteel Oud Haarlem, gelegen onder Heemskerk. De gissing dat Haarlem zoude moeten worden afgeleid van Heer Lem is, als van allen grond ontbloot, reeds lang verworpen. Zoo wel bij van Heussen en van Rijn Kerkelijke Historie, deel IV bl. 5, als bij van Oosten de Bruyn wordt ter loops aangegeven eene conjectuur van Menso Alting, die mijns inziens wel verdient te worden overwogen. Hij wil namelijk den naam afleiden van het oude woord *harel* (hard) en *heim* (plaats). Voor deze afleiding pleit de ligging van het oudste gedeelte der stad, hetwelk gebouwd is op een zandbank, terwijl de gronden rondom veenachtig zijn. Ook de oudste bekende spelling van den naam, Haralem, voorkomende in de lijst der goederen van de utrechtsche kerk, omstreeks 860, schijnt meer overeenkomst te hebben met *harel* dan met *Heer Lem* of *Herulem*.

Het kan zeer wel zijn dat het kasteel Oud Haarlem eveneens zijnen naam heeft verkregen van Harelheim, en dit schijnt mij waarschijnlijker toe, dan dat de stad naar het kasteel of naar de edelen zou zijn genoemd. Er zijn ten minsten geen sporen meer over dat de stad en de edelen in eenige betrekking tot elkander stonden. Het eenigste van dien aard, dat echter niet als bewijsstuk kan aangehaald worden, is een geweven kleed, op het stadhuis te Haarlem voorhanden, waarop de wapens van Haarlem in de hoeken zijn geplaatst: zijnde eerst het schild met den dorren boom, ten tweeden het roode schild met de vier sterren, ten derden het roode schild met de vier sterren, het zwaard en kruis en ten vierden het wapen der heeren van Oud Haarlem, zijnde een rood veld met een zilveren kruis vergezeld van 12 meerlen zonder bek of klaauwen, drie aan drie geplaatst. Het tapijt stelt een kasteel voor in een boschrijk landschap, alwaar een valkenjagt wordt gehouden. Of dit het kasteel Oud Haarlem voorsteld, is onzeker, daar er geene teekening of schilderij van Oud Haarlem bekend is. A. J. E.

Mof. (Vgl. XVIII, bl. 181, vr. vgl. bl. 328). Terecht komt Leendertz tegen Bilderdijks fantastische afleiding van dit woord op, die hij, als zooveel andere, eenvoudig uit zijn dichterlijken duim zoog. Wij hebben 't woord – als schimpnaam — van de Duitschers zelf. Een *Muff* heet bij hen een *murmuil* of *knorrepot*, en schijnt in dezen

vorm of als *mupf*, met de beteekenis van *scheeven vertrokken mond*, in 't laatst der 15e eeuw het eerst aan den Boven Rijn voor te komen. *Muffen* wordt gelijkerwijs voor ons *brommen*, *morren*, *pruttelen* gebezigd.

In den vorm *muf* hebben wij 'tzelfde woord, in bekende beteekenis, met de Duitschers gemeen. V. VL.

Breite Mundart (XVIII, bl. 278, vr. 82). In beide aangehaalde uitdrukkingen zal *breit* in 't Nederlandsch wel het best met *plomp*, of *grof* te vertalen zijn. V. VL.

VRAGEN.

106. **Voorzetsels bij werkwoorden met dat voorzetsel zamengesteld.**

»Hij zal dat *in* het huis *in*smokkelen."

»Hij zal dat *aan* de moeder *aan*bieden;" en dergelijke volzinnen, die gedurig ook bij geachte schrijvers voorkomen. Zijn dit eerste *in* en *aan* geene pleonasmen? En moet men ze ook *euphoniae causa* niet mijden? J. C. K.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht d'Isendoorn à Blois. (vgl. XVI. bl. 282, 347; XVII. bl. 56, 88). Na al 'tgeen vroeger omtrent dit onderwerp gezegd is, kan ik nog 't volgende mededeelen. 't Geslacht, dat zijn naam ontleent van het omstreeks anderhalf uur boven Tiel gelegen dorpje IJsendoorn (oudtijds Isendoorn) stamde af van heer Rudolf Cock, ridder, aan wien in de tweede helft der 13de eeuw de heeren van Ochten (een dorp en voormalige heerlijkheid, een half uur meer oostwaarts) hunne goederen bij Isendoorn gelegen erfelijk verkocht hadden. (Verg. van Spaen, Inl. tot de Gesch. van Gelderland). De heerlijkheid Isendoorn, welke dus eene afscheuring van die van Ochten was, werd naderhand in tweeën verdeeld, onder twee takken van het genoemde geslacht, waarvan de eene de eigenlijk gezegde heerlijkheid, de andere den zoogenaamden Hof bezat. De eerstgenoemde ging omstreeks 't midden der 15de eeuw over in 't geslacht van Riemsdijk en achtereenvolgens in verschillende andere geslachten.

Vóór weinige jaren is zij door de toenmalige eigenaars, erven van den heer van Tuil van Serooskerken van IJsendoorn, in openbare veiling verkocht aan den heer Visser (wel bekend door zijn theehandel onder de firma Visser & van Houweningen) te Gorkum, die thans in 't bezit der heerlijkheid is. De andere helft, de Hof tot Isendoorn, bleef eene eeuw langer bij een jonger tak van 't geslacht van dien naam; terwijl 't huis zelf, een oud gebouw, doch vóór ettelijke jaren in een modernen trant herbouwd en nog tegenwoordig den Hof genaamd, met de daarbij behoorende landerijen tot op den huidigen dag in 't bezit is gebleven van 't geslacht van Isendoorn à Blois. Dit laatste strekke ter beantwoording der vraag van Th. in Nav. XVI. bladz. 48. Als eene bijzonderheid kunnen wij mededeelen, dat ook de pacht van dat huis en de landerijen sedert onheugelijke jaren gebleven is in de nog tegenwoordig dáár wonende familie de Haas. Tot de heerlijkheid behoorde een oud slot buitendijks gelegen, doch in de vorige eeuw afgebroken. Het oude en aanzienlijke geslacht van Isendoorn, sedert eeuwen in 't bezit van een veelal woonachtig op den Kannenburg te Vaassen, schijnt met den in 1866 aldaar overleden jonkheer F. F. C. van Isendoorn à Blois uitgestorven te zijn. Althans in de dagbladen zijn herhaalde oproepingen geplaatst aan allen, die vermeenen mogten familie-relatiën te kunnen doen gelden om op de nalatenschap aanspraak te maken. En daar tot die nalatenschap buiten de losse goederen (de nieuwspapieren hebben in der tijd vermeld dat bij de ontzegeling op den huize Kannenburg na 't overlijden van den laatsten eigenaar alleen aan goudgeld voor meer dan een ton gevonden werd) alleraanzienlijkste bezittingen van vast goed, zoo te Vaassen als bij Luik en elders behooren, zoo is het niet te verwonderen, dat al wat den naam draagt van van IJzendoorn — en die naam is in Tiel en omstreken zeer menigvuldig, vooral onder 't infima plebs — zich begeerig opdoet, om zoo mogelijk iets van de rijke nalatenschap magtig te worden. Welligt is hier van toepassing 'tgeen W. Scott ergens van eene soortgelijke oude familie vermeldt, dat »wapen- en geslachtkundigen hunne registers opsloegen om den erfgenaam te ontdekken, en de pleitbezorgers met eene genoegelijken voorsmaak zich onderhielden over de waarschijnlijkheid van een *zwaar proces*."

NÎL ADMIRARI.

Adriaan François Lammens. (Vgl. XII, bl. 260, 300, 328; XIII, bl. 36; XVII, bl. 292). Uit een geslachtregister der fam. Lammens, door bovengenoemden Adn. François vervaardigd, toen hij president van het hooggeregtshof was te Paramaribo, uit welke betrekking hij eervol ontslagen werd met een pensioen van 8000 (?) gldn., teekende ik de volgende filiatie aan:

Jan Lammens van Overslag, geboren 14 mei 1555 † 5 aug. 1624.
Maria van Hoorn van Zuiddorpe † 24 sept. 1627.

Cornelis, geb. 17 maart 1596 † 21 maart 1649, geh. met Trijntje Lambrechts (17 dec. 1628.)	Pieter, geb. 10 jan. 1599 † 5 aug. 1655, huwt (20 oct. 1624) Elizabeth Smits, geb. 27 sept. 1605 † 18 dec. 1663, dr. van Adriaan en Catha. Wagemans.	Adriana, geb..... † 27 oct. 1636. ondertr. 3 nov. geh. 5 dec. 1621. Adriaan Schaapmeester (en niet Schaapmaker) geb.... †...., zoon van Boudewijn en Maeijtjen Schuiff.
kinderen waaronder Johannes ged. 24 feb. 1630 † 3 jan. 1680 (griffier van Axel) geh. 5 nov. 1651 met Dina Vijncke, geb. 18 julij 1632 † 9 maart 1685.	Catharina, geh. met jhr. Adolf Alvarez.	Adriaan. ged. 22 mei 1644 † 1 nov. 1712, (burgr. van Axel) geh. 1°. 29 oct. 1664 Elizabeth de Bruyne, geb. 7 mei 1645 † 31 aug. 1674. 2°. te Goes, 23 april 1676. Jacoba van Campen, geb. 22 april 1642 † 14 nov. 1687, dr. van Mathijs en Jacomina Driewegen.
7 kinderen uit het 1e huwelijk: Pieter, geb. 13 junij 1665 † 1732 geh. met Jacoba Westhoeck. Antonie, geb. 10 sept. 1666 † 27 maart 1754 geh. 31 maart 1702 met Maria Magda. Hulsius, geb. 17 maart 1674 † 19 nov. 1713, zie XVII, bl. 292. Adriaan geb. 7 feb. 1677 †..... geh. 10 maart 1714 Lucretia van Campen wed. van Dorth.	Elizabeth, geb. 1 feb. 1668 † 18 aug. 1709 geh. Johan de Ridder. Sara, geb. 22 maart 1673 † 20 nov. 1718 geh. met Pieter d'Ailly. Maria, geb. 1 nov. 1678 † 1695. Jacoba, geb. 8 dec. 1680 † 8 april 1705, geh. François Palm.	4 kinders uit het 2e huwelijk: Matthijs, ged. 7 feb. 1682 † 10 aug. 1753 (burgr. van Axel) geh. 30 dec. 1715. Sara (de) Rochefort, geb. te Sluis, 6 dec. 1679 † 2 maart 1749, dr. van François luit.-kol. en commandeur en Maria Schutz,

Adriaan, geb. 28 sept. † 7 oct. 1716.	Adriaan François, geb. 16 sept. 1718 † 25 dec. 1799 geh. (Goes) 5 dec. 1754 Catharina Maria Keethlaer (van 's Gravenhage) geb. 26 aug. 1730 † 30 dec. 1784, dr. van Corn. en Catha. Clement.	Matthijs, geb. 12 maart 1720 † 24 junij 1721.	Maria Jacoba, geb. 25 dec. 1721 † 23 jan. 1763 geh. 11 aug. 1749 met Godewaert Vrolikhert geb. 2 sept. 1716 † 16 dec. 1785, zoon van Cornelis en Walburg (de) Casembroot.

Matthijs, geb 15 † 23 mei 1756.	Catharina Maria, geb. 11 dec. 1759 † 25 aug. 1760.	SaraCatharina, geb. 28 junij 1761 † 7 maart 1811 geh. 15 aug. 1781 Antonie Eewout van Dishoeck van Domburg, geb. 6 aug. 1754 † 19 aug. 1808. zn. van Antonie Pieter v. Dishoeck van Oudhuijzen en Dina Jacoba Clijver.	Matthijs Francois, geb. 23 jan. † 14 julij 1763.	Adriaan Francois, geb. 9 jan. 1767 † 25 sept. 1847 geh. 1°. 6 mei 1788 Suzanna Cornelia Mogge Pous, geb. 21 sept. 1769 † 18 oct. 1807, dr. van Bonifacius en Johanna Vicentia van Stapele, van deze echtgenoot scheidt hij 7 sept. 1799 en hertrouwt 2°. 29 fructidor VIII (16 sept. 1800) Maria de Gelder, geb. 2 feb. 1773 † 15 nov. 1825. dr. van Adriaan en Maria Magda. Egginck en hertrouwt 3°. 28 jan. 1827. Carolina Maria Schouten, wed. d'Aquin, thans nog te 's Gravenhage wonende. dr. van Gerrit en Maria Helena Zegelaer.	Matthijs Godewaert, geb. 14 nov. 1760 † 24 nov. 1770.

Uit het 1°. huwelijk 4 kinderen: Catharina Maria, geb. 22 junij 1789 (deze is dus geh. met H. Bethe te Zieriksee, zie XII, bl. 300).	Bonifacius, geb. 21 sept. 1790 † te Zieriksee.	Adriaan Francois. geb. 15 jan. 1792 (deze † meen ik in onze O I. bezittingen).	Johannes Cornelis, geb. 12 julij 1793 † 10 dec. 1813.	Uit het 2°. huwelijk Magdalena Maria, geb. 4 mei 1807 geh. 26 sept. 1819 (?) met Antonie Jacob Verkouteren, geb. 24 dec. 1792 † 23 mei 1825.

Toen A. F. Lammens maire was van Axel, heeft hij voor zijn vermaak al de oude doop-, trouw- en begraafregisters dier gemeente overgeschreven en aan de stad ten geschenke gegeven.

De door de heer J. v. d. Baan opgenoemde schepenen van Vlissingen in de XIV en XV eeuw (zie XIII, bl. 36) zullen wel niet tot dit geslacht behoord hebben, anders zou de opsteller ze wel aan het hoofd van zijn register gesteld hebben. In 1562 werd een P. Lammens poorter van Axel, misschien wel de vader van den eerstge-

noemden Jan. In 1594 was Boud. Schaapmeester schepen van Axel en in 1604 Nic. aux Brebis. Bovengen. Ad^{n}. Schaapmeester hertrouwde 26 april 1637 Cath^{a}. Maertens.

Eliz. Smits heette de Smidt; haar broeder Johan de Smidt huwde 24 feb. 1636 Geertr^{a}. Wouters. De fam. de Smidt woont nu te Zaamslag en Terneuzen. Godewaert Vrolikhert is, meen ik, de pred. van Vlissingen, die den Vliss. kerkhemel geschreven heeft; ik meen ten minsten dat hij zijne moeder eene de Casembroot noemt. Lucretia van Campen hertrouwt 31 jan. 1725 Gideon Soute, majoor en commandeur van Axel. Ad. Franc. L. voerde volgens een cachet waar zijn' naam voluit om heen staat: »in goud 3..... lammeren (Lammers). Cimier een' aanziende lammerenkop."

Volgens het doopboek van Axel, werd Mathijs François aldaar nog gedoopt (30 jan. 1763), zoodat Adriaan François (de oude) na dien tijd in Vlissingen moet zijn gaan wonen, [waarom?].

Axel. F. CALAND.

Wapen van Brugmans. (vgl. XVIII, bl. 123, 132). Het schild is horizontaal afgedeeld. Bovenhelft: een kasteel met twee groote hoektorens, op een.... veld. Onderhelft, in tweeën gedeeld: links, een gespannen boog met pijl er op, op gouden veld. Regts, een halve maan op een veld van azuur. Het wapen moet met de kruistogten in verband staan. Meer weet ik over den oorsprong niet. Er zijn meer wapens in Nederland, waaromtent zulke overleveringen van mond tot mond overgaan, vooral wanneer er een halve maan in het wapen voorkomt. B.

Wapen van Brugmans. Het wapen der familie Brugmans is als volgt: Doorsneden: 1, in zilver een kasteel van purper; 2, gedeeld *a*, in goud een boog van keel en een pijl van dezelfde kleur bandwijs er over heen; *b*, in lazuur, een omgewende wassenaar (figuré) van zilver. In Vlaanderen moet ook eene familie Brugmans bestaan, welke voert: in zilver, een kruis van lazuur vergezeld in den regter bovenhoek van een kasteel van dezelfde kleur. Zie: Rietstap, Armorial Général.

Amsterdam. J. G. DE GJ. JR.

Van der Hoeven (Houve), (XVIII, bl. 122, vr. 28.) Waarschijnlijk zal het niet zoo gemakkelijk zijn te bepalen, tot welke familie van der Hoeve(n) deze Mattheus behoorde. Jammer dus dat het familiewapen niet is opgegeven. Mij zijn vier wapens van v. d. Hoeve(n) of Houve(n) bekend.

De voornaam Mattheus schijnt echter verwantschap aan te toonen. Mogelijk dat het hierbijgaande tot eenige opheldering kan verstrekken.

Martijntje Mattheusse van der Hoeve, dochter van Mattheus van der Hoeve(n), geb. 1650, weduwe van Willem Dirksz de Jager, uit welk huwelijk twee dochters. Zij trouwde 2° te Maasland den 26 october 1681 met Pieter IJsbrandse Jongknegt, en overleed te Schiedam den 4 maart 1740. Haar tweede man was aldaar reeds den 31 mei 1733 overleden.

Uit dit huwelijk is eene dochter overgebleven; twee andere waren reeds ongehuwd overleden.

Tot welke familie v. d. Hoeve(n) behoort deze Mattheus en moet die familienaam geschreven worden Hoeve(n) of Houve(n)?

K. V. S.

VRAGEN.

107. **Geslacht van Broyel.** Wie kan omtrent dit geslacht inlichtingen geven? RZ.

108. **Genealogie der Familie Jens of Jensius.** Bestaan er nog leden of door huwelijk verwanten, dezer in de letterkundige wereld genoeg bekende familie? Kan iemand mij eene genealogie, aanteekening, of ten minsten de ouders opgeven van Aletta Jens, 1 mei 1722 geh. met Theodorus Marinus Juijnboll, secretaris van de rekenkamer te Rotterdam?

Mij is alleen bekend: Petrus Jens of Jensius, geneesheer te 's Gravenhage en Leiden, geboren te ? 1643, overleden te Rotterdam 4 januarij 1720. Hij had een zoon Johannes, geb. te Leiden of 's Gravenhage 1671. Deze was eerst conrector te Dordrecht tot 1715, nam zijn ontslag en trok naar den Haag, doch in 1720 aanvaarde hij het hoogleeraar- en rectorschap te Rotterdam, bleef tot in 1753 en stierf 14 maart 1755. Deze had een zoon, Petrus Leonard, geboren te Dordrecht 24 dec. 1716? te Leiden gepromo-

veerd in de regten, later regerend schepen en schepen-commissaris te Rotterdam.

109. **Wapens met halven adelaar.** De onderstaande geslachten voeren of voerden den halven duitschen rijksarend in hun wapen, die waarschijnlijk aan het groningsche wapenschild ontleend is: zwarte arend op een gouden veld.

Boelsma, Rijpperda, Wierdsma, Reytsma, Sirtema van Grovestins, Lijnslager, Hofstede, Evers(regts), van der Feen, Sickinghe, Enscheda, Huysinga, Albada tot Sneek, Burmania, Harinxma, Tiaarda, Drews, Greven, Canter, Goslinga, Minnema, Munter, enz.

Wanneer hebben zij dat aangenomen, en is het welligt bij enkelen daarvan bekend, of zulks uit eene soort van overeenkomst voortspruit of een anderen geschiedkundigen oorsprong heeft? H.

110. **Wapen: de Paauw.** Men wordt verzocht mede te deelen, het wapen van de familie de Paauw, die in de 17e en 18e eeuw woonachtig was te Bergen op Zoom. J.

111. **Geslacht Insma.** Kan men mij omtrent dit geslacht, genealogische mededeelingen geven?

Ik verlang zulks voornamelijk ten opzigte van Tjebbe Jelles Insma, welke gehuwd was met Jeltien Auckes Schaep, (dochter van Aucke Rinkes Schaep en Fockje Gooyckes.) Hunne kinderen waren:

1. Anna Insma, vóór of omtrent 1680 gehuwd met IJsbrand Bruijn, (welke tot wapen voert: in lazuur een stappenden gouden griffioen, rood getongd, staande op een grond van sinopel); zijnde een zoon van IJsbrand Bruijn en Josina Vermeersch.
2. Gellius Insma, secretaris tot Stavoren, gehuwd met Bauckje Binckes, uit welk huwelijk geboren werden:

a. Alida Insma.
en *b.* Jarigh Insma.

Een duidelijke omschrijving van de geslachtwapens Insma en Schaep wordt mede begeerd; alsmede: tot welke branche van laatstgenoemd geslacht, deze Jeltien Auckes Schaep behoorde; namelijk tot die, welke in rood, in blaauw, of in groen het zilveren schaap voerde?

Amsterdam, J. G. DE GJ. JR.

112. **Wapen van Dusart**. Ik verzoek M. te Maastricht beleefdelijk, mij mede te deelen, of zich aldaar of in den omtrek eene familie Dusart bevindt welke tot wapen voert: Gekwarteleerd: 1, in zilver drie leeuwenkoppen van sabel, rood getongd, geplaatst 2 en 1; 2, in goud een klimmenden leeuw van sabel, rood getongd; 3, in zilver, drie eenden met rooden bek en pooten, geplaatst 2 en 1; 4, in goud, drie meerbladen van sinopel geplaatst 2 en 1.

Middenschild: in zilver, die eikels van natuurlijke kleur, geplaatst 2 en 1, (de stelen naar beneden).

Nog vernam ik gaarne of het beschreven wapen geheel en al met het hunne overeenkomt; en zoo neen, *waarin* dat verschil bestaat.

Amsterdam, J. G. DE GJ. JR.

MENGELINGEN.

Gedachte van vreemden over Holland en de Hollanders. (vgl. XVII, bl. 287, 350, 380). Er is veel waarheid in de javaansche spreuk: »Een blinde vriend is gevaarlijker dan een ziende vijand." De heer de Manville, van wiens belachelijke welwillendheid ik in het laatste nommer van den vorigen jaargang des Navorschers een kort staaltje gegeven heb, is ook een »blinde vriend" van ons. Terwijl de meeste Nederlanders van de tentoonstelling terug gekomen zijn met een onbeschrijfelijk gevoel van weemoed, over de armoedige en beklagenswaardige vertooning die ons vaderland op het Champ de Mars maakte, heeft de heer de Manville ons departement met een *couleur de rose* bril bekeken, niet hier en daar, maar overal: alles wat hollandsch wordt genoemd, is in het oog van den heer de Manville goed. Eene zoodanige goedertierenheid wordt voor mij verdacht. Ik begrijp de overvloedige belangstelling niet van iemand die ons geheel vreemd is, en die even veel van ons land en zijne bewoners schijnt af te weten, als wij van het koninkrijk van Timboektoe. Dat iemand eene onpartijdige schets levert van een land, dat hem belang inboezemt, dat hij daarin nu eens goed- en dan weer afkeurt volgens zijn persoonlijke overtuiging, zulk eene handelwijze kan ik mij verklaren; doch dat het eene of andere individu voor

zijn lessenaar gaat zitten en een 32 bladzijden lange brochure schrijft, niets anders inhoudende dan laffe vleiereien; zulk een gedrag is mij geheel en al duister en kan alleen worden opgehelderd door beweegredenen die ik hier liever niet zal opdisschen.

H. TIEDEMAN.

Het houten boek. Het is heden aan de orde van den dag, dat de buitenlandsche staatkundige bescheiden ter inzage aan de volksvertegenwoordigers worden voorgelegd, in banden verzameld van zekere kleur, naar welke het boek zijnen naam ontvangt. Bij Petrus de Lange, in zijn Vervolg der Nederl. Historie van Joan van de Sande enz. bl. 72 vind ik vermeld, dat in 1651 bij de volksbewegingen in de steden, die ook naar Dordrecht waren overgewaaid, het gepeupel aldaar tegen hun magistraat opstond, en »waande veele en verscheijden ongerijmde zaaken; 't voornaemste scheen te zijn, dat men der Gilden voorrechten niet hanthaafde, en daerom 't Houte Boek (waarin de groote voorrechten van Dordrecht geschreven stonden,) weg geschikt hadde; in 't kort dat men haar groot ongelijk aen deed" enz. Moet men hier alleen aan een zigtbaar houten boekband denken, of zijn er meer zulke benamingen bekend die het voor mij duistere kunnen ophelderen. De Lange zegt wel tusschen twee haakjes, dat daarin de grondregten geschreven stonden, maar heeft hij dat boek gezien? Het schijnt zeer oud te zijn, en zou men hier ook soms aan dunne houten plankjes, daar de privilegiën in gesneden waren, moeten denken? Het zou niet vreemd zijn, dat dan zoodanig duurzaam afschrift aan de Gilden gegeven is, dat dit door de verandering der tijden door de regering terug genomen, en door het volk weder gevorderd werd. Zou men dit *houten boek* in den zin van de vroegste houten Biblia pauperum en A B C boekjes moeten opvatten? Dat er andere zeer oude benamingen van zulke boeken bestaan, is mij bekend: als hier te Utrecht het liber pilosus (harige boek) van St. Marie; op het stadhuis het liber rosarum (boek met de rozen); het liber hirsutus (stekelige of harige boek) en meer andere, — al deze boeken werden naar de banden aldus genoemd.

U. C. KRAMM.

GESCHIEDENIS.

Cornelis Vermuijden. Bij al hetgeen reeds in den Navorscher (dl. I, II, III en X) over dezen vermaarden zeeuwschen ingenieur is medegedeeld, kan nog het volgende gevoegd worden:

Vooreerst, dat hij in 1642 eene verhandeling in het licht heeft gegeven, getiteld: Vermueden, Sir C. — Discourse touching the Dreijning the great Fenns lying within the several Counties of Lincoln, Northampton, Hungtingdon, Norfolke, Suffolke, Cambridge and the Isle of Ely. 1642, 4°. (Biblioth. Brittannica, Edinb. 1824).

Ten anderen, dat onze Constantijn Huyghens een dergenen is geweest, die in de zoo slecht geslaagde droogmaking van Hatfieldchase betrokken waren. In de Bijdragen tot de kennis van het karakter van Constantyn Huygens, ontleend uit aanteekeningen wegens het beheer zijner goederen, door A. D. Schinkel. — 's Grav. 1842, komt op bl. 68 en volg. eene uitgebreide aanteekening van zijne hand voor, betreffende deze aangelegenheid, met het opschrift:

200 gem. in Hatfieldchase
in Engeland.

Uit den aanhef van deze aanteekening:

»A°. 1626, den 12 aug. hadde de Raedsheer Knuyt, myne swae- »geren Jan ende David van Baerle ende Samuel Becquer ingelaten »in seker Contract, by hem aengegaen met Cornelis Vermuyden »ende Jan Liens, inden jaere 1620. gecontracteert hebbende met »den Coningh van Engeland over een dyckagie van omtrent 60,000 »Gem. off in Engelsch, Akers: leggende in Hatfieldchase, onder ver- »scheiden Graefschappen ressorterende" enz. blijkt, dat de concessie tot deze droogmaking reeds in 1620, dus door Jacob I, verleend is geworden; en dat Jan Liens, een bloed- of aanverwant van Vermuijden (zie dl. II. bl. 285), mede concessionnaris is geweest.

Uit het vervolg der aanteekening ziet men dat de landerijen van Liens, in Zeeland gelegen, ten behoeve van de Knuyt waren ge-

hypothekeerd, en schijnt tevens te kunnen worden opgemaakt dat de laatstgenoemde, die de zwagers van Huyghens, Jan en David van Baerle, in de zaak betrokken had, geen al te eerlijk spel met dezen handel gespeeld heeft; als ook dat Huyghens, wiens vrouw 150 gem. in Hatfieldchase, aan Jan van Baerle toehehoord hebbende, geërfd had, te dezer zake mede groote grieven heeft gehad tegen den pensionaris Cats, die in 1628 uit Engeland teruggekeerd, hem had overgehaald om een contract met hem aan te gaan, waarbij Cats zich verbond om de landen van Huyghens en diens zwagers »van gelycke favorabele conditie te doen houden als de syne, die op »avantageuser conditie in deselve dyckagie waren ingelaten"; mits aan hem betalende *f* 3.– per gemet, zooals geschied is. Huyghens nam bij die gelegenheid nog 50 gem. van Cats over, zoodat hij voor 200 gem. mede-eigenaar werd. Hij verkocht die in 1636 aan John Gibbons, voor *f* 16800, van welke som het hem eerst in 1639 gelukte een gedeelte, ad *f* 7701, 17 st. betaald te krijgen. De aanteekening eindigt met een beklag over de verliezen door hem en zijne zwagers in deze zaak geleden, — verliezen die hij aan Cats weet, — en met het verhaal hoe hij zijn neef Samuel Becquer, die in 1661 naar Engeland ging, opdroeg om te onderzoeken of er van de onbetaald gebleven 9098 gl. 3 st. nog iets, 't zij op Gibbons, 't zij op diens erfgenamen, of wel bij evictie op de verkochte partijen zou te verhalen zijn.

Middelburg. G. A. FOKKER.

Een dépêche op rijm, (vgl. XVII, blz. 164. 292; XVIII, bl. 25, 294). Tot nu toe heb ik mij niet in het debat gemengd dat over deze anecdote tusschen den heer J. van Lennep en Nil Admirari ontstaan is, ten eersten omdat het mij niet aanging, maar ten tweeden omdat ik niets nieuws te vertellen had. Evenwel, ik heb niet stil gezeten. Voor zoover dit in mij mogelijk was, heb ik Cannings biografiën en Engelands historie geraadpleegd om te constateren in hoeverre de dépêche op rijm historisch mag worden genoemd. Lang heb ik vruchteloos gezocht tot ik eindelijk dezer dagen in sir H. Lytton Bulwers Historical Characters (Leipzig, Tauchnitz) het gewenschte aantrof. In het tweede deel van dit werk toch, komt onder den titel van »Canning the brilliant man" eene uitvoerige

levensbeschrijving van den engelschen staatsman voor. In het 5de hoofdstuk daarvan leest men het volgende.

»And now we are to be told that this same man, so playful and »jocose, so ornamented and brilliant, was a close arguer, and in- »defatigable in attendance at his office. But though always ready »for business, he would not scruple to introduce a piece of drollery »into the most serious affairs. For instance: The embassy at the »Hague is in earnest dispute with the King of Holland; a despatch »arrives to Sir Charles Bagot — it is in cypher. The most acute »of the attachés set to work to discover the meaning of this parti- »cular document; they produce a *rhyme*! they are startled, thrown »into confusion, set to work again, and produce another rhyme. »The important paper (and it was important) contains something »like the following doggrel:

„Dear Bagot, in commerce the fault of the Dutch
„Is giving too little and asking too much,
„So since on this policy Mijnheer seems bent
„We'll clap on his vessels just 20 per cent.

»As a specimen of his more private and trivial pleasantries may »be mentioned his observation to, I believe, Lord Londonderry, »who had been telling a story of some Dutch picture he had seen, »in which all the animals of antediluvian times were issuing from »Noah's Ark »and" said Lord Londonderry »the elephant was »last" — »That of course" said Mr. Canning »he had been packing »up his *trunk*."

Dit zou de vertelling van den heer van Lennep, in de hoofdzaak, zoo niet in de bijzonderheden bevestigen; ik begreep evenwel dat volstrekte zekerheid alleen verkrijgbaar zou zijn door discussie in Engeland zelf. Ik zond daartoe een artikel over de zaak aan de redactie van *Notes and Queries*. Het stuk lokte onmiddelijk antwoorden uit, waarvan ik het voornaamste hier laat volgen. Het is te vinden in n°. 9, 4 th. S. I, blz. 302 en staaft, op enkele bijzonderheden na, de beweringen van den geachten schrijver volkomen.

»*Canning's Despatch.* Your correspondent, Mr. H. Tiedeman »from Amsterdam, refers the question of the genuine character of »the late Mr. Canning's poetical despatch to Sir Charles Bagot to »the readers of »N. and Q."

»I am a constant one and I can assure you from the most un-»questionable authority of one who was present at the deciphering »(for it *was* in cipher), and from whom I have often heard the »anecdote repeated, that it is quite true.

»Whether the despatch was delivered to Sir Charles in the pre-»sence of the king may be doubted, but that it was deliberately »deciphered in the office of the British ambassador, to the great »amusement of more than one of the gentlemen of the legation, is »a fact. The lines are correctly given with the exception that the »repetition »Twenty per cent", »Twenty per cent", was headed »Chorus". One of the officials present on the occasion, a man of »extreme gravity, and who is now living, really believed, in the »serious intention of the missive, and remarked »But what is »*chorus*"? I never heard of *chorus* as a diplomatic term."

»Canning was certainly, as »Nil Admirari" observes, a good »poet, but he was also a great lover of fun; and this *jeu d'esprit*, »which contains *much, historical truth as to propensities of Dutch* »*negotiators* (ik onderschrap deze echt engelsche hatelijkheid) is cer-»tainly not »trash", and is just the sort of joke which Canning »would enjoy, writing for the amusement of his intimate friend »Sir Charles. (*get.*) G.

H. TIEDEMAN.

Calishoek — **'s Heerenhoek,** (vgl. XVI, bl. 108, 164, 329; XVII, bl. 5). Uit een geregeld onderzoek in de Class. Acta van Z. Bevel., is mij o. a. het volgende gebleken:

1°. dat te Calishoek eerst in 1657 eene kerkelijke gemeente van de Hervormden tot stand kwam, welke aanvankelijk zich van eene daartoe ingerigte schuur tot hare openbare godsdienstoefeningen bediende;

2°. dat die plaats op den 21 october 1669 door eenen zwaren brand bijna vernietigd is geworden;

3°. dat bij de herstelling, (grootendeels door ingezamelde liefde-gaven tot stand gebragt) men ook bedacht geweest is op het stichten van een kerkgebouw aldaar; hetwelk in 1672 voltooid en ingewijd werd;

4°. dat op den 20 nov. 1659, bij het op nieuw arresteren van

den rooster, tot aanwijzing van tijd en plaats, waarop de ordin. class. vergaderingen moesten gehouden worden, Calishoek voor het eerst werd opgenomen onder die gemeenten, welke om de 6 jaren, in mei, daartoe bestemd waren, aan te vangen met mei 1660.

5°. dat in de Class. acta die plaats aanvankelijk steeds vermeld staat onder den naam van Calishoek, en bepaaldelijk bij het houden van de classic. vergaderingen aldaar in mei 1660 en 1666; doch toen zulks, naar de volgbeurt, den 11 mei 1672 weder plaats greep, vindt men genoteerd: *Calishoek of den Ambachtsheerenhoek*", en vervolgens in 1678: »'*s Heerenhoek*"; na welken tijd de benaming van *Calishoek* nog wel eene enkele maal voorkomt, doch voor het laatst in 1702, terwijl sedert bestendig de benaming van '*s Heerenhoek* gebezigd wordt.

Wij meenen hieruit met grond te mogen opmaken, dat, zoo lang die plaats nog slechts eene buurt was, deze den naam van *Calishoek* droeg; maar dat, toen zij na den brand van 1669, herbouwd en in 1672 tot een kerkdorp verheven was, die naam allengs is overgegaan in '*s Heerenhoek.*

De vraag blijft intusschen nog onbeantwoord: van waar de benaming *Calishoek?*

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Grafschriften in kerken, (vgl. XIV, bl. 327; XV, bl. 111, 164, 195, 235, 263, 324, 361; XVI, bl. 8, 42, 204, 231, 361; XVII, bl. 10, 109, 164, 268, 299, 324). Op het kerkhof te Jutfaas, dat den grond beslaat van de oude afgebroken kerk, liggen nog deze twee oude grafzerken:

I. Randschrift in gothische karakters: Hier leget begraven jacop proeys [1]) en ioncfrouwe, heylwyck. van. Steenre. siin. wijf. en. jacop,

[1]) Jacob Proeys, 1457 schout van Utrecht, zoon van Bernt (die weder zoon was van Bernt hr. van Herberscop, schout van Utrecht en Goda van Lanscroon)

proeys. sterf. int. iair. ons. heeren. M.CCCC. en opten dach van ... en ioncfrouwe. heylwych. sterf. int. iair. ons: heeren. M.CCCC en opten dach van... bidt. ook. voir. die. zielen.

In het midden van de zerk is het wapen van Proeys afgebeeld, zijnde: een gekanteelde faas, en op den helm, twee strijdlansen.

Op den rand, tusschen de letters van het randschrift in, zijn de volgende wapens: 1) Proeys; 2) 3 hanen (Groenwoude); 3) 3 kroonen (Lanscroon); 4) Châtillon met een hoorn in den regterbovenhoek (Oye); 5) een keper (Steenre); 6) golvende faas met een barensteel van 3 hangers in het schildhoofd; 7) 3 molenijzers (Montfoort); 8) een adelaar.

Meer in het midden van de zerk, binnen het randschrift, aan weêrskanten van het wapen van Proeys, vindt men nog deze 4 kwartieren:

1) 3 rozen (de Wael van Vronesteyn); 1) achtp. ster (de Voocht van Rijneveld).

2) Gefaasd van 6 stukken (Raaphorst); 2) Châtillon met eene lelie in het schildh. (Beest).

En boven het wapen van Proeys, op eene zwevende rol het volgende opschrift:

Adriaen de Wael van Vronesteyn. [1])

en evenzoo daaronder:

O bermhertige Vader ontfermt onser.

II. Randschrift: Hier light begraven Nicolas Malapert [2]) Heer van

---

en van Mabilia van Groenewoude (dochter van Ernst burgem. te Utrecht en Mechteld van Oye) was gehuwd met Heylwich, hr. Harmans dr. van Steenre. Het jaartal 1457 strijdt met de bovenstaande opgave: het is dus te denken dat men later vergeten heeft de datums op de grafzerk naauwkeuriger in te vullen.

[1]) Adriaan d. W. v. Vr., een der verbondene edelen, zoon van Lubbert en Maria van Raephorst, huwde met Beatrix, de Voocht van Rijneveld (Te Water, Verb. der Ed. III, 365) die volgens den bovengemelden kwart. eene dr. moet geweest zijn van Frederik de Voocht v. Rijneveld en Catharina van Beest (d'Ablaing, de Ridd. v. Vel. 87).

[2]) De Heer Nikolaas de Malapert, uit een fransch adellijk geslacht, kocht het huis Plettenborg van Koenraad Strik (Teg. Staat v. Utr. II, 382). Zie verder over dezen Nicolaas de geneal. Malapert in het Miroir van Goethals, die echter het wapen zijner grootmoeder anders opgeeft dan op deze grafzerk is afgebeeld.

Plettenborg ende Jutphaes die staref inden Jaere van 1615 op den 6 november.

Wapen: bezaaid met lelies (semé de France, zouden de fransche heraldici zeggen); gekr. half aanziende helm waarop een ten halven lijve uitkomende, regts ziende zwaan.

Kwartieren:

1) Malapert.	1) 3 Ketels met hengsels (Kethele?)
2) Gekw. I en IV 3 bijen, II en III klimmende leeuw.	2) een keper vergezeld van 3 vogels.

TH.

VRAGEN.

113. **Vlaamsche munt.** Wie zou eenige opheldering kunnen en willen geven, omtrent de volgende zilveren munt?

De grootte is, muntmeter Bom, = 31, en het zilver is van slecht allooi.

De VZ heeft: MONETA. NOVA. ARG. COMIT. FLA. Het wapen van Vlaanderen op een bloemkruis, niet ongelijk aan de VZ van den gouden vlaamschen leeuw.

KZ: IN. TE. DOMINE. CONFIDO. 15.. Een groote leeuw, het geheele veld vullende. In de catalogi van W. C. Esdré, P. Smidt van Gelder, Bom 1865, idem maart 1866, idem sept. 1866, idem maart 1867 wordt deze munt niet vermeld. J. E. TER GOUW.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Iets over Citaten.

(Vervolg van bl. 315.)

IX.

Citaten uit andere vreemde talen zijn bij ons zeldzaam. Het vermaarde *To be or not to be* van Hamlet, het gezegde van Richard van York in den Henry VI (3e Part. act. 1 sc. 1.)

Speak thou for me and tell them what I did

en zijn uitroep bij zijn nederlaag als koning

My kingdom for a horse

met het

'**t Was** strange, 't was passing strange, 't was pitiful,
'**t Was** wondrous pitiful

uit Othello, nog eenige andere verzen van Shakspere maken bijna den ganschen voorraad uit. Vroeger was het Italiaansch hier meer algemeen gekend dan tegenwoordig, en Hooft komt in zijn brieven niet zelden met citaten uit die taal voor den dag. Thans is 't uit de mode en behalve het

Lasciate ogni speranza voi che intrate

uit Dantes Hel (*Canto* III 89) en de volzin: *non è vero ma ben trovato*, dien men nog daarbij bij 't citeeren doorgaans verknoeit, verneemt men zelden in het gemeenzaam onderhoud een Italiaansch citaat.

Wij gaan dan ook maar over tot de citaten uit onze eigene schrijvers en beginnen natuurlijk met die uit Vondel. Zij zijn talrijk, maar mochten talrijker wezen; de voorraad is ruim genoeg.

Bijna alle degene, die gebezigd worden, zijn aan den »Gysbreght' ontleend, en geen wonder. 't Stuk is sedert 230 jaren zoo te Amsterdam als op andere plaatsen telken winter eenige reizen vertoond, er is dus gelegenheid geweest om het te gaan zien, en zelfs zij, die deze gelegenheid misten hebben de voornaamste gezegden, die er in voorkomen, te dikwijls uit den mond van anderen gehoord om er niet althans eenige van te onthouden. Men doorloope 't stuk maar en op elke bladzijde zal men stuiten op een geijkt citaat. Rapen wij hier slechts eenige perlen van 't snoer.

Reeds in de voorafspraak die Gysbreght houdt vinden wij het:

En heeft het my gemist,
't Is uit onnozelheid en zonder argh of list.

en wat verder:

'k Vergeef hun deze feil in domme onwetendheid,

in het volgende tooneel, met Willebrord:

Het wintert fel, wanneer d' een wolf den ander eet,

en

Wanneer de harder dwaelt, wat pad, wat rechte gangen
Zal d' arme kudde gaen?

In het derde tooneel:

Noit kraeide een haen als hem de kam was afgebeten,

welk gezegde ik eens tot een axioma hoorde verheffen, door een akteur, die eenvoudig *kam* in *kop* veranderde.

De zeer gewone uitroep:

Wat *wordt* er niet al tijds met kibbelen versleten,

is een verminkt citaat uit hetzelfde tooneel. Ik zeg, een verminkt citaat, waaraan sommige tooneelspelers zich 't eerst schuldig hebben gemaakt, door *werd*, gelijk er staat, in *wordt* te veranderen, en den regel, die eenvoudig een vervolg vervat op Vosmeers verhaal, tot een op zich zelve staande snedige opmerking te maken.

Uit het eerste Tooneel van het tweede Bedrijf hebben wij den regel onthouden:

Maer dat en is het niet, waerop de veldheer loert.

Het tweede vloeit over van verzen, die in alle monden zijn; wij nemen er maar enkele van op, als b. v.:

O Hemel, sta ons bij, dit is een mislyck teecken.

Wat al wederom vele akteurs verlammen, die, wijzer willende zijn dan Vondel, *mislijck* in *vreeslijck* veranderen. In Frankrijk zouden dergelijke schenderijen met een oorverdoovend gesis van een te recht verontwaardigd publiek worden begroet; hier duldt ons goedmoedig publiek nog wel ergere schennis; immers men blijft, sedert nu honderd jaren, in plaats van den waren Gysbreght, zoo, als Vondel dien geschreven heeft, een zoo 't heet gekastigeerden Gysbreght vertoonen, waar telken oogenblik akelige flaauwheden en niet zelden belachelijke onzin de plaats vervangen van de juiste en kernachtige uitdrukkingen die de dichter heeft gebezigd. 't Wordt tijd dat hij eens van zijn voetstuk in 't Wandelpark afdale en, even als het beeld van den kommandeur aan Don Juan, aan de Direkties, die zich voortdurend aan dat misdrijf schuldig maken, fiks de ooren wassche.

Wat verder lezen wij, in 't zelfde tooneel:

Wij zien ze noô van voor maar allerliefst van achter,

een regel, die met de vereischte verandering van *ze* in *hem* of *haar* op al wie lastig is wordt toegepast. En evenzoo, de bluf van Willebord:

Al waer 't de veldheer zelf, ik zei 't hem in 't gezicht,

of die van Diederik van Haarlem:

De wetten zwijgen stil voor wapens en trompetten.

Uit het tooneel tusschen Egmond en Vosmeer, dat nu volgt, is bij onze drinklustige natie het

Men broght het Vosmeer toe met kroezen en met kannen,

een geliefkoosde uitdrukking gebleven.

Uit het Derde Bedrijf hebben wij het geijkte

Weet hiervan eenigh mensch, ick weet er van te spreecken,

en uit het Eerste Tooneel van het Vierde de jammerklacht, die zoo dikwijls geslaakt wordt:

Het loopt met Amsterdam, gelijck gij hoort, ten ende

even als de vraag:

Is 't hier noch tijd van zingen?

en, uit het volgende tooneel, het gezegde van Arend van Aemstel tot Badeloch:

Gij eischt een zwaeren eisch.

De eerste strofe van de rei, die dit Bedrijf besluit, is een geliefkoosd thema voor de dominees, die een huwelijk hebben in te zegenen. 't Heugde mij, dat een aardig weeuwtje, dat hertrouwen ging, toen zij zich bereidde om ter kerke te gaan, mij de vraag deed of ik mij herinnerde hoe de Predikant, toen zij de eerste reis trouwde, de woorden

Waar werd oprechter trouw
Dan tusschen man en vrouw

had te pas gebracht, en hoe zij dat zeer te *onpas* gevonden had. »Wel!" zei ik, »dat bewijst alleen, dat gij nooit veel huwlijksplechtigheden hebt bijgewoond; want het is een zeer gewoon loopje bij die heeren." Daar bleef het bij, en wij gingen naar de kerk. Dominee hield een aandoenlijke toespraak; maar ja wel! halverwege gekomen, daar galmde hij heel deftig het citaat van Vondel uit: gelukkig, dat ik achter het echtpaar zat; want had Mevrouw Bruid mij in 't oog gekregen, ik twijfel of zij zich had kunnen weêrhouden, spijt den ernst der plechtigheid, in lachen uit te proesten; althans dat was 't eerste wat zij deed, toen zij mij dien namiddag aan 't bruiloftsfestijn terugzag.

Uit het Vierde Bedrijf brengt men herhaaldelijk de woorden van Arent van Amstel,

Gij eischt een zwaren eisch,

te pas; en in mijne jeugd hoorde ik meer dan eens den regel uit zijn verhaal

Toen vlogen wij met hem te samen naer den brant

aanhalen, aldus gevariëerd:

Toen vlogen wij *te saam geärremd* naar den brand,

Uit het Vijfde Bedrijf zijn zoo wel de vraag van Gysbreght,

Hoe is het mogelyck dat ghy 't hebt kunnen zien?

als het antwoord van den Bode,

't Is mooglijck, gunt ghe my dat ik u daer op dien,

zeer gewone spreekmanieren geworden, en evenzoo de navolgende uit het tooneel met Voren:

Gij zult het van dien kant zoo heerlijck op zien dagen,

en

Een krijgsman wint genoeg al wint hij niet dan tijt.

Eindelijk, uit het laatste tooneel, de verwijtende vraag:

Hoe laet ghe zulck een woort uw kuischen mond ontgaen?

en de beroemde regel:

De liefde tot zijn lant is ieder aangeboren.

Maar indien reeds de Gysbreght alleen zoo rijk is in gezegden, die ieder onthouden heeft, hoe veel meer stof tot gelukkige citaten zou hij hebben, die Vondel ernstig bestudeerd en die de kernachtige of schoone regels, waar zijn gedichten van overvloeien, had in 't hoofd geprent! Enkele, 't is waar, zijn daarvan vrij algemeen bekend, als b. v. de aanhef van den Palamedes:

Die zorght en waeckt en slaeft, en ploeght, en zwoeght en zweet
Ten oorbaer van het lant een lastigh ampt bekleet,
En waent de menschen aen zijn vroomheit te verbinden,
Zal zich te jammerlijck in 't endt bedrogen vinden
Van 't wispelturigh volck, dat veel te los van hooft,
Genooten dienst vergeet, en 't erghste liefst gelooft.

of die schoone plaats uit den Eersten Reizang van den Koning David in ballingschap:

Tusschen bloet- en bloetverwant
Is een bant
Van natuur niet licht te breken,
Van een boom scheurt nimmer tak
Zonder krak
Zonder zucht en jammerkreten.

of de korte spreuk, die hij voor den schouwburg schreef:

De werelt is een speeltooneel
Elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel,

of het raadsel, dat hij op den schoorsteen van denzelfden schouwburg zetten liet:

Gezegend is het lant
Waar 't kind zijn moér verbrant;

maar hoe ontelbaar vele ook, die nog van pas waren aan te wenden! Wilde ik ze allen hier samenbrengen, ik zou dit vertoog driemaal zoo lang maken als het reeds is; ik wil mij hier beperken en slechts even een greep in zijn beide Jozefs doen, om er eenige voorbeelden aan te ontleenen. Zoo uit den »Jozef in Dothan", vs. 46:

Het moet een bloohart syn, die veel om droomen geeft.

Vs. 125:

De puicksteen heldert op door 't schuren
En kan de proef in 't oogh verduren.

een troost voor hen, die beproefd worden door tegenspoed.

Dan vs. 167, die les, die beschuldigden doorgaans beginnen met in toepassing te brengen:

Ontkennen is het reedst en beter dan verweeren.

Vs. 168, het wijze gezegde:

't Is beter zonder scha dan met zijn scha te leeren.

Vs. 376, het maar al te ware:

Men vont noit huis of 't schorte aen kinders of aen ouders.

Vs. 1010:

Aen veinzen is somtijts gewin en voordeel vast.

en daar tegen over Vs. 1055:

De Godtheit ziet het hart, de mensch den schijn van buiten.

Vs. 1276:

Ervarentheit en tijdt den mensch veel dingen leeren.

Vs. 1293, het maar al te wel door diezelfde »ervarentheit" bevestigde:

Het maegschap buurt van ver veel beter dan naby.

Vs. 1483:

Men paeit zoo licht geen man die pit heeft achter d' ooren.

en eindelijk, Vs. 1621, het aandoenlijke:

Och, d' ouders teelen kint en maecken 't groot met smart.
Het kleine treet op 't kleet, het groote treet op 't hart.

En nu uit den »Jozef in Egypten": Vs. 46.

> De roosen bloozen om te pluicken.
> Wie tijdt heeft moet haar tijdt gebruicken.

Vs. 344:

> Een aengewende min valt lastigh te verleeren.

Vs. 348:

> Gelijcke liefde kan gelijcke liefde kweecken.

Vs. 352:

> Begeerte groeit te meer door 't vierige verlangen.

Vs. 353:

> De min is haer geen ernst, die om het afslaen suft.

Vs. 363:

> Het minnende oogh vergroot de dingen zonder oordeel.

en, tegenover deze luchtige beschouwingen, Vs. 476, de les der voorzichtigheid:

> Hoe verder van het vier, hoe minder zorgh voor zengen.

Vs. 477 het spottende:

> De juffers tieren best te midden van 't gewoel.

Vs. 534 het sokratische:

> Wanneer men heet volleert is d' eerste les begonnen.

Vs. 690 de les:

> Al wat men op zijn tijdt niet plukt, dat gaet men quyt.

Vs. 710 het treffende:

> Het vrouwenaenschijn is de print daer Godt in zweeft.

Vs. 728, de waarschuwing tegen het lichtvaardig minnen:

> Wie minnen wil moet hart en zinnen daer naer zetten,
> De min eischt niemant half, maer den geheelen mensch.

Vs. 800:

> Men moet alleen geen quaet maer d' opspraeck zelf vermijden.

Vs. 820, een aanbeveling hoe men hart — en andere wonden te behandelen heeft.

> Al wat geen helen kan verdragen moet men streelen.

Vs. 948, het door de ondervinding bevestigde:

> De min, beroit van hooft, laet zich van niemant raden.

En, even als uit deze beide treurspelen, kan men uit elk gedicht van Vondel schat van paarlen rapen; men heeft ze maar voor 't zoeken.

Wie, na Vondel, 't meest wordt aangehaald, al zijn zijn werken bij de meesten evenmin bekend als die van Vondel, is Langendijk, en geen wonder; want zijn geestige kluchten werden vroeger, en nog in mijn tijd, herhaaldelijk, met groote toejuiching, vertoond; de aardige zetten, die er in voorkwamen, werden door 't publiek onthouden en raakten zoo als gangbare munt in omloop. Thans hebben die stukken de plaats moeten ruimen voor blijspelen, uit het Fransch en Hoogduitsch vertaald. Natuurlijk! die geven ons de Hollandsche zeden en toestanden veel beter terug!

En nu, ten bewijze voor wat ik aanvoerde, welke halve regels worden hier te lande veelvuldiger aangehaald dan het gezegde, waarmede meester Jochem de dwaasheden verontschuldigt die in zijn verzen voorkomen:

't Komt zoo in 't rijm te pas.

Bekend en vaak geciteerd is mede:

Ik rijm terwijl ik slaap, ik rijm terwijl ik eet,
Ja 'k ben poeet zelfs uit mijn moeders lijf geboren.

Niet zelden hoorden wij ook iemand, na 't aanhooren van een geleerd vertoog, vrij onbeleefd Kamacho nazeggen:

Waar haelt de gek de brui quâ woorden toch van daen.

Niet ongewoon is het, uit den mond van iemand, die honger heeft, het gezegde van Sancho te vernemen:

Ben jij een kok, ik hou jou voor mijn beste maet:

of uit dien van een ander, die nog dorst heeft:

't Is om den wijn niet, maer om 't klokken van de fles.

En wie kent niet, uit het Wederzijdsch Huwelijksbedrog, die geestige schimpscheut, waar men in Holland zulk een schik in had, toen men daar nog van geen jonkheeren of freules wist, maar ze in 't Sticht des te meer had:

Jy woont in Utrecht, jy zoudt niet van adel wezen?

of uit Krelis Louwen:

Dat zinnen naemen sakkerloot!
'k Begier er zo gien een, al wouwen zij ze geeven,

of dat kluchtige:

Mijn Heer, het huis is van de Turken ingenomen,

en het dwaze:

In plaats van werken, steekt de guit
Zich zelven in een beerehuid.

of, uit de Wiskunstenaars:

Hij weet van algebra zoo min als hemelteekenen,

en uit dit zelfde stuk, de nuttige les, die zelfs nu nog, in sommige vergaderingen vergeten wordt:

Maer zonder schelden; want gij zijt geen appelwijven,
En 't staat zoo leelijk als geleerde lui zoo kijven.

Natuurlijk, dat vroeger, toen men Cats meer las dan tegenwoordig, men ook vrij wat uit hem citeerde; doch zijne verzen werden niet op het tooneel gehoord en prentten zich daarom niet zoo algemeen in 't hoofd als die van treur- of blijspeldichters. Wel herinner ik mij echter nog meer dan eens in mijn jeugd iemand, die — op min cierlijke wijze — aan een ander te kennen wilde geven hoe hij vruchteloos zou vrijen naar een meisje, omdat het reeds met een ander was verloofd, zulks met dezen regel van Cats te hooren doen:

De handen van de bank, het vleesch is al verkoft,

of ook met dezen anderen, van denzelfden:

Wat gij niet en moogt genieten,
Dat en hebt gij niet te zien;

want, voegt men er altijd uit denzelfden dichter, bij:

Een vrijster is geen deelbaar goet.

Nog werd van hem deze aangename variatie op »Bertrand et Raton" aangehaald:

Wat baet toch lieve vrient het loopen van den brak?
Een ander heeft het wilt en hij het ongemak.

Ook deze vermaning, vol echte levenswijsheid:

Ja laet de jeught haer soete kueren;
Want dat misprees noyt deftig man;
Maar laetse niet te lange dueren
En scheyt er op het korste van.

En menige lieve moeder zeide toen nog:

Wie geen lieve kinders heeft
Weet voorwaar niet dat hij leeft.

Menige andere, die met een tal huwbare dochters zat opgescheept, mompelde in stilte als zij ze, fraai opgedirkt, naar 't bal gezonden had:

Wie zijn waer weet op te proncken,

Nae den eisch en nae den tijd,
Doet den kooper daer op loncken
En hij raekt zijn waeren quijt.

En menigeen, die over een bijzondere liefhebberij van hem wat geplaagd werd, zei tot verschooning:

Ick weet niet dat er yemant leeft
Die niet zijn kintsche poppen heeft.

Maar vooral citeerde men dat zoo ware woord:

Het puntje van een gauwe pen
Is 't felste wapen dat ik ken.

en dit andere, niet minder juist:

Elck acht sijn uyl een valck, en boven eygen mal
Soo wil men, dat het volck het soo gelooven sal,

of eindelijk deze waarschuwing aan ouders:

Geeft uwe kinders koeck, maar hout de panne vast.

Doch genoeg uit Cats! — Zoo men vroeger zijn werken als huisboek naast den Bijbel stelde, het is thans, omgekeerd, de mode geworden, hem met slijk te werpen. En toch

Il n'avait mérité
Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité,

en nog steeds zal hij zich, niet enkel door gemoedelijke lieden, met stichting, maar ook door de man van smaak, met voldoening laten lezen, en al vindt men herhaaldelijk bij hem een fraaie gedachte jammerlijk verwaterd, men vindt ook menigmalen bij hem schoone denkbeelden, kort, krachtig en op 't bevalligst uitgedrukt.

Een citaat uit Huygens, dat in 't oneindige herhaald werd, is de slotregel van zijn bijschrift op Amsterdam:

Die 't schriklijkst van mij zwijght heeft allerbest geseyt,

waarbij men dan niet zelden de vrijheid neemt *schriklijkst* in *schiklijkst* te veranderen.

Dat al wie ongeveer van mijn leeftijd is, en dus in zijn jonge jaren Van Alphens kindergedichtjes geleerd heeft, ze nog van buiten kent of er althans ettelijke regels van in 't geheugen bewaard heeft, die hij nu en dan te pas brengt, is natuurlijk: dat hij het nu en dan verkeerd doet is verschoonbaar, maar niet, wanneer zulks in een openbare vergadering geschiedt. Hoorden wij niet nog onlangs, in de Tweede Kamer, iemand uitroepen:

Aan een boom zoo vol *gehangen*,
Mist men vijf zes pruimpjes niet.

Wij hopen en vertrouwen dat de dwaze fout in 't Bijblad verbeterd moge zijn. — Wij hebben 't niet nagezien.

Behalve dien vol*geladen* boom met pruimpjes hoort men ontelbare malen het citaat:

Geduld is zulk een schoone zaak,

of dat andere:

Hoe kan een beest zoo dankbaar zijn!

alsmede:

Mijn spelen is leeren, mijn leeren is spelen,

en vooral het

Schrijven moet men, zegt papaatje.
Eveneens alsof men praat,

of eindelijk nog

Wie leugens zoekt voor zijn gebreken,
Wordt nooit verschoond,

Wat wij, toen wij 't als kinderen lazen, heel viesch en onbehoorlijk vonden,

— En wilt gij er meer,
Gij moogt er om vragen. —

Bilderdijk heeft vijftig maal meer geschreven dan Van Alphen en was tienmaal grooter dichter; hoe komt het dan, dat men uit hem tienmaal minder citeert? — Misschien juist omdat hij zooveel geschreven heeft dat de meeste niet weten waar zij zullen beginnen met hem te lezen.

Toch zijn er twee citaten van hem, die men elkander gedurig nagalmt: het eene zijn de fraaie regels:

In 't verleden
Ligt het heden,
In het nu wat worden zal.

Het andere, dat tot motto voor de Hemel weet hoevele vergaderingen heeft gediend:

Wees meester van de Taal, gij zijt het van 't gemoed,

dit laatste, nu en dan gevonden, als:

Wees meester van het *geld*, gij zijt het van den mensch,

of

Wees meester van de *kas*, gij zijt het van het geld.

Niet minder dan deze regels van Bilderdijk hoort men dezen van Tollens te pas, of niet te pas, brengen:

En rekent d' uitslag niet maar telt het doel alleen.

Een troostgrond voor hem, die zich verongelijkt waant, leveren deze verzen op:

Het zijn de slechtste vruchten niet,
Waaraan de wespen knagen.

of dit van Helmers:

Die pijlen stuiten af op 't schild der zuivre zeden.

De oogst van citaten uit onze moderne dichters is uitermate schraal. Ligt het aan hen of aan 't gebrek aan leeslust en geheugen bij 't publiek? Het lust mij niet, dit hier te onderzoeken en hier verdere citaten op te delven of uit te schrijven, behalve dit, waarmede ik, vermoedelijk tot genoegen der lezers, besluit:

Claudite jam rivos pueri: sat prata biberunt.

J. VAN LENNEP.

Een hiaat aangevuld. De heer Tydeman, predikant te Rozendaal, die door zijne uitgave der hoogst belangrijke Briefwisseling van Bilderdijk, met Meinard en met Henrik Willem Tydeman, het publiek byzonder heeft verplicht, heeft goedgevonden in de Bijlagen van het tweede deel, onmiddelijk voor het, met zooveel zorg bewerkte, Register, te geven, de *Voorlezing van Prof. H. W. Tydeman over Bilderdijk als Mensch, of over het karakter van Bilderdijk.* Intusschen ds. Tydeman heeft slechts eenige *fragmenten* gegeven, want de tweede Voorlezing, het *Slot of Aanhangsel* der eerste, eene persiflage van Warsincks Bezoek bij Bilderdijk in 1831, is geheel weggelaten, en van de medegedeelde achtte hij beter een groot deel achterwege te laten. Een deel nogtans, zeer kenmerkende voor Bilderdijks karakter, en wat mij op nieuw onder de aandacht kwam, in den Navorscher het stuk van prof. van Vloten lezende: *Bilderdijk bekeken op St. Annendag* (van dezen jaargang blz. 7 en verv.).

Wat ds. Tydeman echter goed vond, of beter achtte is geheel *zijne* zaak; maar *ik* meende het best te doen, met het uitgelaten stuk in zijn geheel mede te deelen, waartoe ik in staat ben, daar ik sints jaren een afschrift dier voorlezing van prof. H. W. Tydeman bezit, in wiens vertrouwen ik deelen mogt als weinigen.

Daar het om *Bilderdijk* te doen is, en niet om mij, zal men het

mij niet euvel duiden, dat ik mijn naam verzwijg, wat ik ook den geachten heer redacteur heb op het hart gedrukt. Alleen wil ik hier bijvoegen (men zou ligt het tegenovergestelde kunnen gissen, om de naauwe betrekking waarin hij tot den Voorlezer stond) dat schrijver dezes niet is mr. Bodel Nijenhuis te Leiden, noch zelfs iemand zijner familie.

Deel II der Briefwisseling blz. 333 in 't midden lezen wij dan.... »hij (Bilderdijk) teekende keurig met de pen, en men weet dat de vignetten, die zijne vroegste werken versieren, door hem zelf geëtst zijn: en zelfs kleinigheden, als het toemaken van brieven en pakketten, deed hij met evenveel handigheid als net- en keurigheid.".....

Hierop nu moet volgen:

»Maar M.M. H.H. ik had eene gewigtige omstandigheid overgeslagen, die *regtstreeks* in zijn physiek gestel gelegen was: hij had in groote mate hetgeen men in een beperkten en lagen zin van het woord *temperament* noemt. Hij was wellustig. Niet in de wellust van spijs en drank, waarvoor niemand onverschilliger was dan hij (mits slechts de disch fatsoenlijk en de spijze behoorlijk bereid was) maar 'tgene men bepaaldelijk *wellust* noemt — die welke zich in zoovele zijner enkele verzen, ook van later tijd, zien laat, maar die geheel speelt en dartelt, zwoegt en blaakt in zijne *Bloempjens*, zijne *Verlustiging* en in zijne *Odilde* (zijne eerste vrouw; en die in hare jonge jaren het waardig voorwerp eener zoo zoete en warme drift geweest moet zijn). Maar die Odilde als vrouw, was hem niet eens vurig genoeg; of liever hij vond te weinig geest in haar: en toen hij dan hare omhelzing een paar jaren gemist had, en in het gastvrij huis eens medevluchtelings te Londen de lieve, zachte, slanke, poezele, blonde, aanminnige Wilhelmine leerde kennen, die haar onschuldig hart argeloos tot hem neigde, als tot een landgenoot, een martelaar voor de goede zaak, een man van rijpe jaren, een wonder van kennis en genie, die haar tot vaderlijken vriend en tot leermeester in taal- en dicht- en teekenkunde verstrekte; toen vond hij dáár eerst het ideaal van *zijne* vrouw, toen openden zich hunne harten en smolten in één, en hij en zij vergaten en verlieten alles, om voor elkander alleen te leven. De Zedeleeraar moge dit ontucht, de Regtsgeleerde moge het echtbreuk noemen —

de burgelijke wet, gelijk de gewone zedeleer, zijn voor *gewone* menschen, niet voor dien Willem, en evenmin voor die engelachtige Wilhelmine, — die voorts, indien zij gezondigd mogen hebben, daarvoor bij God vergeving hebben gevonden, maar ook op aarde rijkelijk er voor geboet.

Hoe gaarne wilde ik Ul. hier iets kunnen weergeven van het vertrouwelijk gesprek, dat wij meermalen voerden, over de gewone hoofdgebreken der menschen, de gierigheid, de trots- en eerzucht, of de *wellust*. Doch het zou welligt evenmin verstaanbaar, of even ergerlijk zijn, als hetgene ik zoo even zeide voor velen zal geweest zijn. — Genoeg, wij waren het volkomen eens, dat de *gierigheid*, die alles aan anderen benijdt en onthoudt, om te bezitten, te *hebben* maar niet eens te genieten, het verachtelijkste zwak of ondeugd was van allen; daarna de *eerzucht*, die, in stede van den mensch, die er zich aan overgeeft, waarlijk te verheffen, hem in de zedelijke en in de verstandige schatting van hem zelf en van anderen verlaagt, en hem een slaaf maakt van degenen die hij inwendig (en misschien te recht) als ver beneden zich beschouwt, en boven dewelken hij zich ook uitwendig tracht te verheffen, die maakt dat hij zijn gevoel van waarde niet in zich zelven, maar in het vaak onkundig of partijdig oordeel van anderen stelt; en zijn geluk en zijne rust opoffert aan den verkeerden of ijdelen waan des grooten en veelal verachtelijken hoops. Maar de zinnelijke *liefde*, de trek tot genot, niet der gemeene uitspattingen des weelderigen en overdadigen levens, maar tot vereeniging met een aanminnig voorwerp buiten den echt, wat is zij anders dan eene miswijzing van den natuurlijken en edelen trek tot het schoone; eene verkeerde wijziging der liefde — der liefde, die het wezen der Godheid is, gelijk het wezen des Duivels, nijd, haat en verderf.

Men dwinge mij niet, bij deze waardering der ondeugden mij te beroepen op het voorbeeld van den Zaligmaker, die zoo zacht was tegen de *zondaressen* als hij scherp was tegen de Phariseën. De *Platonische* liefde blijft wel het waardig ideaal, ook der stoffelijke maar Christelijk gezuiverde menschheid; maar ze zal ons toch gemakkelijker vallen in het andere leven, wanneer spijze en *buik* zullen te niet gedaan zijn, en wanneer wij aan de Engelen zullen gelijk zijn."

»Welke fouten of gebreken enz. V. R.

Sacutus Lusitanus (XVIII. bl. 38, vs. 7). Onder mijne portretten van nederlandsche geneeskundigen bevindt zich dat van Zacutus Lusitanus, Medicus Amstelredamensis, zonder naam van graveur in 12°, en bepaald een boekprentje. Hij is links gewend, bloothoofds, met knevels en afhangenden baard, in gewone kleeding, en liggenden met gepunte kant omzoomden halskraag, Achterop staat geschreven: »Jood, geboren in Portugal, omtrent a° 1562, overl. tot Amsterdam 1612."

U. C. KRAMM.

Sacutus Lusitanus. Pozzo. (Vgl. XVII. bl. 278, 304). Zacuti Lusitani Opera, 2 dl. fol. kwamen onlangs te Amsterdam op eene verkooping voor. Omtrent Pozzo zegt Cervantes in zijne Novela de la Gitanella, »de tal manera escribio el famoso Lic^do^ Pozzo, que en sus versos durará la fama de la Preciosa mientras los siglos duraren." Waarschijnlijk heeft dus ook Cervantes het werk van Pozzo gebruikt. Gaarne zou ik daarom iets meer van dezen weten en vooral zou hij mij genoegen doen, die mij kon en wilde aanwijzen, waar ik het werk van Pozzo, waarin het verhaal van Preciosa voorkomt, zou kunnen vinden. P. LEENDERTZ WZ.

Cats. Margareta de Robberval (Vgl. XVI, bl. 171). Na het door mij gestelde, geloof ik meer en meer aan naamverwarring bij de fransche schrijvers, die door den heer S. J. van den Bergh niet opgemerkt is. Dezer dagen ontving ik van den heer Fred. Muller zijne aanbieding van teekeningen, platen en kaarten van Zeeland en vond onder no. 63 vermeld de portretten van Lambrechtsen, Le Turc, Jarry en G. Abel, door Cats. Is deze laatste de vlaamsche beeldsnijder van 1635? G. P. ROOS.

[De fransche schrijvers hebben blijkbaar twee personen van denzelfden naam verward, den dichter Jacob Cats en den schilder en graveur Jacob Cats, die in veel lateren tijd leefde en over wien men de werken van Immerzeel en Kramm naslaan kan.

VRAGEN.

114. **Anonymen.** Mr. *G. W. van Marle.* Verscheidene staatsstukken,

die bij de twisten omtrent de drostendiensten, de readmissie van v. d. Capellen en over het regt van overstemming de aandacht trokken, waren van zijn hand (van der Aa). Wie kan er mij de titels van opgeven?

Christiaan Meeuse. Gaf naamloos eenige werkjes uit. (v. d. Aa.) Hoe waren zij getiteld?

Joh. Henr. Gravé. «Vervaardigde eene menigte gelegenheidsstukjes en vertaalde onderscheidene vaudevilles, terwijl hij tijdens den strijd met Belgie ook menig vaderlandsch lied uitgaf." (v. d. Aa) Mij is alleen bekend *Flodoardo* en *De vrede* (dit laatste slechts bij gissing); wie weet er meer?

Pieter Merkman de Jonge. »Vervaardigde gelegenheidsverzen met en zonder naam." (v. d. Aa) Welke waren die zonder naam buiten hetgeen in den *Spectator* gevonden wordt?

J. I. V. D.

115. **Bibliotheek van historische woorden.** Een der regters van koning Karel den I van Grootbrittanje (Fairfax? Ireton?) zoude gezegd hebben

Si omnes consentiunt ego non dissentio,

dat door het verplaatsen der komma achter *non* eene geheel tegenovergestelde beteekenis verkrijgt.

Het volgende moet ergens in Frankrijk boven de poort van een klooster staan:

Porta patens esto, nulli claudatur honesto.

De komma vergeten zijnde, plaatste een spotter die achter *nulli.* (Waar? en van wien?)

Middelburg. W. A. H. G.

[Over porto patens esto etc. zie de vrager Nav. XI. bl. 238.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Een middag op Boschwijk. (XVIII. bl. 223, vs. 63). 't Plaatje, door den vrager bedoeld, behoort bij eene schets uit de geschiedenis der nederlandsche letterkunde, in der tijd door mr. J. A. Mol-

ster in 't maandschrift Nederland geplaatst [1]), en later met eenige andere van denzelfden aard bij W. H. van Heijningen te Utrecht [2]) in één bundeltje, onder den titel: »Neêrlands ver'eden" uitgegeven. Zie hier de toelichting van het plaatje door den schrijver:

»Boschwijck behoort Rhijnvis Feith. Aan de kleine tafel zitten vijf mannen, wier uiterlijk belooft, dat wij geen gewoon discours zullen hooren. 't Eerst merkt ge den gastheer op in den gemakkelijken armstoel gezeten. De man, die naast hem zit, is Willem Bilderdijk — dus geen dominé zooals J. C. K. meende. — 't Ronde doch sprekende wezen van den jeugdigen Borger doet u aan een natuurlijk verstand denken, rijkelijk en veelzijdig door ingespannen studie ontwikkeld. Aan de tegenovergestelde zijde ziet gij van der Palm. Eindelijk gluurt u uit dien zilveren bril met ronde glazen het zielvol oog aan van den dichter der Hollandsche natie, den vurigen Helmers."

Medegedeeld door A. H.

[Nog vijf antwoorden van gelijken inhoud ontvingen wij op deze vraag, namelijk van de heeren P. Knoll, W. de Lange, J°. d. V. Jzn., J. C. A. en E. S.]

V R A G E N.

116. **Portret door H. W. Caspari.** Er bestaat een door H. W. Caspari geteekend (*ad cadaver del.*) en door J. W. Caspari gegraveerd, langwerpig vierkant plaatje, gepointilleerde graveerwijze, in zeer licht-bruinen, bij zwart af, kleurendruk, voorstellende een bejaard man in nachtgewaad, met muts en halsdoek, op het sterfbed, omgeven door wolken, waaruit een vlinder wegvliegt; onderaan, een cijpressentak. — Men vraagt, wien dat plaatje voorstelt; het moet zijn vóór 1829, het jaar, waarin H. W. Caspari, de teekenaar van dit portret, overleden is, volgens Immerzeel en Kramm.

Amsterdam. D. V.

---

[1]) Jaargang 1851, 1e dl. bl. 434. [2]) In 1852.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 370.)

M.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Maagje.
	Maaike.
	Maartje.
Maas.	
	Maatje.
	Mabelia.
	Machteld, Mathilda, Matje, Mechteld, Metje.
	Magdalena.
Makke.	Makke.
Mamme.	
Manglis.	
Manne.	
Mante.	
Marcellus, Marcelis.	
	Margaretha, Grietje.
	Maria.
Marinus.	
Marius.	
Mark.	
Marcus.	
Mart, Maart.	
	Marretje, Marrigjen.
	Martha.
Martinus, Martijn, Marten, Maarten.	Martina, Martijntje, Martsen.
	Mathilda.
	Matje.
Mattheus, Tewis.	
Matthias, Matthijs, Tijs.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Maurijn.	
Maurits.	
Maximiliaan, Max.	
Mees.	
Meie.	
Meiert.	
Meile.	
Meinaart.	
Meindert.	Meindertje.
Meine.	
Meinoud.	Meinoutje, Meinou.
Meinse.	Meinsje, Meins, Meinskje.
Meinte, Meint.	
Meintje.	Meintje.
Mekke.	Mekke, Mekje.
Melchior, Melcher, Melchert.	
Melis.	
Melke.	Melke.
Melle.	
Melse.	
Menke, Minke.	Minke.
Menne, Minne.	
Mennolt, Minnolt.	
Mense, Minse.	
Mente, Ment, Minte.	
Mentje, Mintje.	
Ments, Mints.	Ments, Mints.
	Metje.
Metse.	Metske.
Michael, Michiel.	
Michel.	
Mienke.	
Miense.	
Mient.	Mientje.
Mike.	
Mîntje.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Moen.	
Mokke.	
Molle.	
Monne.	
	Monica.
Monse.	
Montanus.	
Monte.	
Monts.	Monts.
Murk.	Murkje.
Muus.	

N.

Naantje.	
Nammen.	Namkje.
Nanke.	Nanke.
Nanne.	Nantje, Nanne.
Nanning.	
Napoleon.	
Nathan.	
Nathanaël.	
	Natalia.
Neander.	
	Neeltje.
Nehemia.	
	Nelletje, Neltje, Nel.
	Neontske.
Nette.	
Neude.	
	Niese, Niesje, Nieske.
Nicasius.	
Nicolaas.	
	Ninke.
	Nintske.
Nijs.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Nitte.	
Nitterd.	
Noach.	
Noed.	
Nolle.	
Nolke.	
Noom.	
Norbert.	
Nutte.	

(*Wordt vervolgd*).

Geographische oudheden. Burg. (XVIII, bl. 115, vr. 27: vgl. bl. 374). Van de oudste tijden af tot in de XIIIe en XIVe eeuw werden zoowel huizen, kerken als burgen slechts van hout opgetrokken [1]). In een zoo boschrijk land als het onze eertijds was, kwam vooral de houtbouw in zwang. Gedurende de romeinsche overheersching werd de bouwwijze van baksteen en beton hier wel overgeplant; doch zij was van militairen aard en het werk der legioenen, niet dat van de bewoners dezer landen. Na de verdrijving der Romeinen door de Saksen, Franken en Friezen, kwam de houtbouw vermoedelijk tot meer volkomenheid, en werd toegepast bij de eerste kerkgebouwen en kapellen, na de prediking van het christendom gesticht. Zoo was o. a. de abdij van Egmond oorspronkelijk van hout gebouwd [2]). De rampen waaraan deze landen gedurende de invallen der Noormannen blootstonden door brandstichting, hebben aanleiding gegeven tot het herleven van den baksteenbouw der Romeinen, doch massief, zonder toepassing der betonmassas voor het inwendige, waarvan het geheim der zamenstelling vermoedelijk was verloren gegaan, of de daarbij noodige cementen ontbraken.

Vooral langs de kusten en rivieren, welke het meest aan de invallen der Noormannen blootstonden, werden steenen burgen

[1]) Zie daaromtrent: Korte schets van de oude gewoonte om in houten gebouwen te wonen, enz. door mr. H. O. Feith, in Nijhoff's „Bijdragen," I, 209 vv.

[2]) Wagenaar, Vad. Hist. II, 113.

meer noodzakelijk, niet alleen ter beveiliging van het land, maar ook van de ingezetenen, die zich daarin met hunne kostbaarste goederen verborgen en verdedigden, hoewel deze rooverbenden zich doorgaans den tijd niet gunden om dergelijke vestingen lang te belegeren.

Derhalve is het meer dan waarschijnlijk, dat er reeds vroeg onder de houten burgen, welke hier en daar in ons vaderland getimmerd werden, ook eenige zware steenen gebouwen zullen gezet zijn. Welligt waren het ook steenen kasteelen, die door koning Odo, in het laatst der IXe eeuw, tegen de Denen opgerigt werden, alsmede steenen versterkingen, welke Karel de Kale, om dezelfde reden, reeds vroeger in de meest bedreigde streken had doen aanleggen. [1])

Ook zou het slot Loevestein, welks stichting geheel in het duister schuilt, wat den vroegeren grondslag aangaat, eene der sterkten kunnen zijn, die door de Noormannen hier te lande tusschen 835—38 zijn aangelegd. Met zekerheid is dit niet te bepalen, doch ook niet geheel onwaarschijnlijk, wijl de bouworde en daartoe gebezigde bouwstoffen veel overeenkomst hebben met de, omstreeks dien tijd, langs den Waaloever gestichte kasteelen. [2])

Doch behalve de kasteelen, welke ten tijde van de invallen der Noormannen, in deze oorden, van steen mogen gebouwd zijn, kan men als geschiedkundig aannemen dat het stichten van steenen burgen of huizen door vermogende geslachten eerst omstreeks de XIIIe eeuw algemeen geworden is. [3])

In Friesland werd aan zulke huizen de naam van *stinzen* gegeven, in tegenoverstelling van houten gebouwen. Bij den frieschen kronijkschrijver Petrus Thaborita vindt men, op het jaar 1250, waar hij gewaagt van den tijd toen »elck man op syn eyghen sath," en er veel goud en zilver in het land was, aangeteekend: »doe tymmerde elc bynae een casteel of stins om toe ontsitten een stoet, soe dat al Vrieslant oest ende west, was vol stinzen."

---

[1]) J. H. van Bolhuis, „De Noormannen in Nederland," I, 235.

[2]) Boonzajer en Merkes van Gendt, Geschiedk. Aanteekeningen betrekkelijk het slot Loevestein, bl. 8.

[3]) J. ter Gouw, Over den oorsprong der middeleeuwsche kasteelen, in het Nederlandsch Magazijn voor 1861, bladz. 273.

Ook elders, zelfs nog toen het bouwen met steen meer in zwang raakte, werd zulk een burg, niet alleen door geheel Duitschland, maar ook in alle deelen van ons vaderland, *steen* of *stein* genoemd, van welke gewoonte nog eene groote menigte eigennamen van burgen haren oorsprong ontleent. Zoo vindt men o. a. in Duitschland: Liebenstein, Falkenstein, Schreckenstein, Altenstein, Sonnenstein, enz. Op de grenzen van Anclam staat een wachttoren uit de XVe eeuw, die nog heden der Hohe Stein genoemd wordt. [1]) In onze geschiedenis treft men ook meer of min beroemde steenhuizen aan, zooals: Ravestein, IJselstein, Loevestein, Falkenstein, Kellestein, Hulkestein, Waddestein, Hagestein, Everstein, Grovestein, Bulgerstein en meer andere.

De oudtijds van steen gemetselde gevangenissen droegen van daar op verscheidene plaatsen eenvoudig den naam van *steen*, zooals de oude en de nieuwe steen te Delft; 's Gravenstein te Leiden; de Diefsteen te 's Gravenhage [2]) en in verscheidene zeeuwsche steden.

In de Ommelanden droegen de van steen opgetrokken burgen den naam van *kemina* en *kamnada*, eene benaming, welke ook elders, zooals in het Fuldasche, Brunswijksche, enz. wordt aangetroffen. Ook sommige kloosters komen in oorkonden van 1147 en 1184 onder den naam van *keminada* voor, hetgeen aan hunne optrekking van steen schijnt toegeschreven te moeten worden, waardoor zij het voorkomen van burgen kregen. Wat het woord *keminada* beteekent, is vrij duister. Welligt is het afkomstig van het latijnsche *caminata*, waardoor een vertrek met eenen dikken steenen muur en een schoorsteen daarin, wordt aangeduid. Deze beperkte beteekenis heeft echter het woord, zoo elders als hier te lande, oudtijds niet gehad, dewijl door *kemina* het geheele gebouw wordt aangeduid. Naderhand werd de beteekenis van het woord binnen engere grenzen beperkt, en tot zulk een vertrek van het huis overgebragt, alwaar gestookt werd en men zich warmde, welk vertrek later de keuken genoemd wordt. Eindelijk heeft men het woord alleen tot den schoorsteen of vuurhaard bepaald, welke bij

---

[1]) Over den burgenbouw in Duitschland, in de Bouwkundige Bijdragen, uitg. door de Maatsch. t. b. d. bouwk. XI, 283.

[2]) v. Westreenen, 's Gravenhage in de XIIIe eeuw, bl. 16 en 29.

de Duitschers genoemd wordt *camin*, bij de Franschen *cheminée*, bij de Italianen *cammino* en bij ons *kemenije*.

Het woord *kamer*, dat eene uitgeholde ruimte beteekent, en aan *kamina*, *kemina*, *kamnada* naauw verwant is, werd oudtijds mede aan een geheel gebouw gegeven. Zoo vond men een *steenen kamer* bij Putten, bij Deventer en bij Rhenen. Met het woord *saal* was het even eens gelegen, hetwelk oorspronkelijk een huis beteekende, en waardoor later meer een ruim vertrek werd aangeduid. Deze *kemina's*, burgen of bevestigde steenen huizen werden niet alleen gebouwd om zich te beveiligen tegen het geweld en het onregt van naburige edelen en roofzuchtige vreemdelingen, maar voornamelijk ook, als middelen, om geweld te plegen; om zich door de kracht der wapenen te verheffen boven anderen, die minder rijk en vermogend waren, en eene heerschappij te erlangen, welke het regt niet verleende [1]).

Gewoonlijk vormt men zich een te hoog denkbeeld, zoowel van de schoonheid, als van de sierlijke inrigting der burgen in het algemeen. Bij het bouwen van een kasteel behoorde natuurlijk tot de eerste vereischten om het zoo hecht en sterk te maken dat het een vijandelijken aanval kon doorstaan. Indien men in de kasteelen der XIIIe, XIVe en XVe eeuw niet dien symmetrischen aanleg vindt, die later tot wet werd verheven, wordt dit veroorzaakt doordien de dagelijksche behoefte hunner bewoners zich niet tot die symmetrie leende; men dacht er toen meer aan om inwendig doeltreffende indeelingen en voldoende middelen tot verdediging te vinden, dan wel om den voorbijgangers een symmetrischen gevel te toonen. Hierdoor kregen de gebouwen een eigenaardig uiterlijk, waardoor hunne verschillende bestemming werd aangewezen. De groote slottoren, de zaal, de kapel, de keukens, alles nam een eigen karakter aan [2]).

De oudste kasteelen waren van zeer eenvoudigen bouwtrant. Waarschijnlijk zullen zij hier te lande in de IXe en X^e^ eeuw bestaan hebben uit een vierkanten toren, somtijds op een heuvel geplaatst en omringd door eenen wal, muur of pallisaden.

[1]) Zie daarover meer breedvoerig Feith, Korte Schets, t. a. p.

[2]) Viollet-le-duc, Over den smaak in de Bouwkunst, overgenomen in de Bouwkundige Bijdragen, XIV, 41.

»Indien het waar is, zooals wij vermoeden," zegt de heer Eyck van Zuylichem (iemand die zich op het gebied van de geschiedenis der middeleeuwsche bouwkunst in Nederland zoo verdienstelijk heeft gemaakt)" dat vele van de oudste omheiningen of ringmuren eene ronde gedaante hadden, dan komt het ons waarschijnlijk voor, dat de thans nog bekende kasteelen van deze gedaante, tot de oudste kunnen gerekend worden."

Onder de kasteelen in het begin der grafelijke regering tegen de invallen der Noormannen gebouwd, wordt ook gerekend het slot Ostende binnen Goes [1]) en de oudste stinzen in Friesland. Ook het voormalig slot te Oostvoorne was op eenen heuvel gebouwd [2]). In Gelderland moeten weleer meerdere op heuvels gebouwde kasteelen bestaan hebben, zooals de, in 1609 afgebroken, zoogenaamde Bergvrede bij Didam. »Deze toren was van enkel duyfsteen, en drie verdiepinghen hoogh, hebbende boven een yzeren luyk, met een aemgat in de muyr flanx-wijze van onderen tot boven opgaende [3])." Het komt mij echter niet onwaarschijnlijk voor (hoewel ik welligt grondige tegenspraak op dit punt kan ondervinden) dat laatstgenoemde toren van ouder dagteekening is en tot het tijdperk der Romeinen behoort.

De bouwval van den vierkanten toren van het kasteel te Wijk bij Duurstede is, zoo ver men weet, in ons vaderland het eenige thans nog kennelijke overblijfsel van alleen staande torens uit de Xe of XIe eeuw. In de XIIIe en volgende eeuwen werden vele kasteelen verbouwd en vergroot; hetwelk duidelijk zigtbaar is te Wijk bij Duurstede, alwaar de vierkante toren veel ouder is dan de overige deelen (waarvan één fraaie toren nog fier zijn kruin verheft) en ook, volgens de bestaande afbeeldingen, midden in de later gestichte gebouwen moet gestaan hebben.

De bouwvallen van Teilingen en Batenburg zijn rond, terwijl volgens de afbeeldingen ook Ter Does en Poelgeest bij Leiden, het slot Wouden in Zuidholland en Ruwiel bij Breukelen, rond moeten geweest zijn.

De insgelijks ronde burg te Leiden, die in bedoelde vraag ge-

1) Ab Utrecht Dresselhuis, Wandelingen door Z. Beveland.
2) Zie de platen van den Teg St v. Holland.
3) Slichtenhorst, Tooneel des lands van Gelder.

noemd wordt, kan eene, misschien door de eerste graven van Holland, tegen de Noormannen aangelegde, sterkte zijn. Niet alleen de vorm maar ook de ligging op de punt van een door twee armen van den Rijn gevormd eiland geven aanleiding dat te vermoeden; het beloop van eene op oude kaarten der stad Leiden nog aanwezige gracht aan den voet der hoogte, waarop de burg ligt en van de Hooglandsche kerkstraat, geven reden om te denken dat deze oorspronkelijk aan de oostzijde nog met wallen en grachten zal versterkt geweest zijn [1]).

Het is eene bekende zaak dat ten tijde toen de Romeinen zich in onze landstreken vestigden, ter bescherming van het nieuwe gebied een groot aantal kasteelen door hen gebouwd werd. Dit waren echter niet meer dan militaire posten of garnizoensplaatsen, en, wat vorm en inrigting aangaat, hadden zij met onze latere middeleeuwsche burgen niets gemeen. Zoo was de geheele Rijnoever versterkt door eene rij van vestingen of castra, en Drusus moet er ongeveer een 50tal opgeworpen hebben [2]). Aan den uitloop van den Rijn vond men de Brittenburg (de zoogenaamde Arx Brittannica) en den vermoedelijk aan de overzijde der rivier gelegen toren van Callo; vervolgens Valkenburg, en daartegen over Rijnsburg, later (in het saksische tijdperk) Rothulnashem [3]) genaamd. Van de twee laatstgenoemde zijn geen middeleeuwsche burgen bekend; alleen bevond zich in de eerste grafelijke tijden te Rijnsburg een jagtslot, en werd te dien tijde aldaar door Petronella van Saksen de later zoo beroemd geworden abdij van Rijnsburg gesticht. Den Rijn vervolgende kwam men te Oegstgeest; Lugdunum Batavorum; het Praetorium Agrippinae (welligt hetzelfde als Roomburg); Matilo, voor Koudekerk, en Albinianae, algemeen voor Alfen gehouden. Binnen de linie dezer grensvestingen lag het Forum Hadriani, thans Arentsburg bij Voorburg, een landgoed of marktplaats van groote uitgestrektheid.

Wat het oude Lugdunum Batavorum aangaat, is steeds door alle

---

1) Eyck van Zuylichem, Kort overzigt over (van) de oude versterkingen en kasteelen in ons land, tot op de XVIe eeuw.

2) Florus, De gestis Rom. l. IV, c. 12, 26.

3) Het heim van Rothulnas.

schrijvers beweerd dat dit, volgens de Tabula Peutingeriana, *niet* het tegenwoordige Leiden kan zijn. Echter wordt door den archivaris mr. L. Ph. C. van den Bergh [1]) gezegd dat Lugdunum bezwaarlijk iets anders kan zijn dan Leiden, »waar de burg op eene opgeworpene hoogte ligt, juist op de punt waar zich onderscheidene vaarten of weteringen vereenigen en dat dus noodzakelijk een kasteel ter verdediging vorderde. Wel zijn hier geene romeinsche oudheden opgedolven; maar is de grond van den burg nog wel ooit onderzocht?" Is dit vermoeden juist, dan zou de Leidsche burg niet van grafelijken, maar van romeinschen oorsprong zijn.

Muide of Muiden beteekent hetzelfde als mond. In de vroegste tijden werden hier te lande aan de muiden der rivieren, gelijk aan de voorden en trechten (waadbare en ondiepe plaatsen of overtogten) versterkte tolhuizen opgerigt, om de gestelde tollen te ontvangen. Zoodanig tolhuis stond van oudsher aan den mond van de Vecht, en reeds in den jare 975 werd aldaar de tol geheven.

Geen gevoelen is algemeener dan dat het slot te Muiden door graaf Floris V in of omstreeks 1290 is gesticht. Alle schrijvers stemmen op dit punt overeen. De heer J. ter Gouw echter heeft op overtuigende gronden aangetoond dat dit gevoelen op eene dwaling berust [2]); Melis Stoke zegt:

Si voeren te Muden metten grave,
Ten huse, dat hi met siere have
Hadde ghecocht ende doen maken, [3])

Uit die woorden blijkt duidelijk dat de graaf het slot gekocht heeft. Dit koopen kan niet op den grond zien, want er staat uitdrukkelijk dat hij *het huis* gekocht heeft. De woorden *doen maken* beteekenen eenvoudig *herstellen*, *verbeteren*.

Het kasteel zou gesticht zijn door Gijsbrecht II, die van 1200—1228 als heer van Amstel voorkomt. Dit is niet enkel gissing, dewijl er nog een charter van 1224 bestaat, waaruit dat werkelijk moet

[1]) Zie: „De verdeeling van Nederland in het Romeinsche tijdvak," in Nijhoff's Bijdragen, X, 18.

[2]) Zie „Ned. Magazijn," voor 1861, bl. 289, 305, 333 en 342.

[3]) Rijmkronijk, D. II. B. IV, bladz. 291, (uitg. v. Huydecoper.)

blijken. De grondslagen moeten tusschen 1220—24 gelegd zijn.

Heeft een vaderlandsch oudheidkundige ergens gezegd, dat er oogenblikken in het leven zijn waarin men zou wenschen: »dat toch de steenen eens konden spreken!" — hier kunnen de steenen spreken. Het slot te Muiden is nog in wezen, en kan van zich zelf getuigen. Daar het, gelijk Jacobus Koning reeds opgemerkt heeft [1]) zijne oude gedaante over het geheel behouden heeft, kan het van den tijd zijner stichting eene onwraakbare getuigenis afleggen. De heer Alberdingk Thijm, die gewis in al wat middeleeuwsche bouwkunst betreft, als bevoegd beoordeelaar mag optreden, schreef in 1859 [2]): »We kunnen de zeer rustige verzekering geven, dat de romaansche beeldwerken, de naar kubuskapiteelen zwemende rechtstand-vercieringen van twee der interessante oude schoorsteenen aan het beroemd kasteel, het eenige niet zijn, dat van een' bouw *in de eerste helft* der XIIIe eeuw getuigenis aflegt. We hebben alom in de kromme stijlen en karbeels onder de kap der graaflijke kapel, met volkomen klaarheid de gleuven ontdekt, waar de deeltjens van het romaansch gehoogde houten tongewelf tusschen geschoven geweest zijn."

Door te meenen (zoo als al verder uit bedoelde vraag blijkt) dat ook het slot te Woerden reeds voor de XIIe eeuw bestaan heeft, verkeert men in eene groote dwaling. Het is een voldongen feit dat de kasteelen te Woerden, Montfoort, ter Horst (bij Rhenen) en Vollenhove door bisschop Godfried van Rhenen *op het einde* der XIIe eeuw (1178) gesticht zijn. Meermalen bouwden de utrechtsche bisschoppen kasteelen op de grenzen van hun wereldlijk gebied, ten einde dat beter tegen hunne onrustige naburen te kunnen beschermen. Om dezelfde reden werd in 1253 het slot te Vreeland door Hendrik van Vianden tegen den heer van Amstel gebouwd.

Dat Velsereburch zooveel zou beteekenen als het duitsche Felsenburch wegens zijne sterkte, is niet waarschijnlijk. *Velsen* wordt afgeleid van *Veltseton*, heide-erf, (Overijs. *veld*, *ericetum*), hetzij in den oorsprong een vrij algemeene naam voor boeren-erven, wan-

---

[1]) In zijne Gesch. van het slot te Muiden.

[2]) In den Gids, deel II, bl. 464.

naar hunne gelegeheid daarop paste, hetzij de verhuizende Saksen volgens hunne gewoonte den naam der plaats, welke zij verlaten hadden, overbragten op de plaats, alwaar zij zich nederlieten [1]). Dit laatste deel ik mede, zonder voor de juistheid in te staan; de beslissing waarvan aan meer daartoe bevoegden zij voorbehouden. Alleen mag ik niet ontkennen, ontwaard te hebben dat de heer Halbertsma in zijne afleidingen van plaatsnamen wel wat te ver gaat. Zoo wil o. a. deze geleerde Ul. de naam van den frieschen God, in Utrecht zoeken; welke afleiding door anderen met reden verworpen wordt. J. VAN REYN.

Geographische oudheden. Velsen. Rijnsburg. De afleiding van den naam Velsen, door den heer van Reyn medegedeeld is niet aannemelijk. Den veiligsten weg om den oorsprong van plaatsnamen te vinden, wijzen de oude vormen dier namen ons aan. De naam nu, dien Velsen reeds in een stuk der 9e eeuw draagt, Felisa, (Z. v. d. Bergh, Mnl. geographie bl. 153) kan niet uit Veltsete ontstaan zijn. Het zullen ook wel Friezen, geene Saksen geweest zijn, die daar toen woonden. P. Q. denkt aan het hoogduitsche *fels*. Inderdaad, daar is reden voor. Dit woord luidt in het Oudhoogduitsch felisa. Is het onder de Friezen en Saksen in gebruik geweest, dan zal het bij hen wel denzelfden vorm gehad hebben. 't Is wel waar, *felisa* beteekend rots en de grond is in en om Velsen in het geheel niet rotsachtig. Maar de naam van het dorp komt toch met dit woord zoo geheel overeen, dat het wel waarschijnlijk is dat die daarmede in verband staat. Is het dorp Velsen ouder dan de sterkte die er gestaan heeft, dan zou het kunnen zijn dat men in Holland, waar men geene rotsen kende, den naam *felisa*, die eene rotsachtige hoogte te kennen gaf, ook op andere hoogten heeft toegepast, en het dorp zoo geheeten omdat het in en bij de duinen lag. Is daarentegen op die plaats eerst eene sterkte gebouwd en heeft zich daarom heen later een dorp gevormd, is dus *felisa* oorspronkelijk de naam van dien burg, dan vermoed ik dat het een *steenen* burg zal geweest zijn, en dat men dien, in eenen tijd toen er nog niet veel steenen gebouwen waren, om deze reden zoo ge-

[1]) J. H. Halbertsma, „Avoort een grenspunt tusschen de marken Notter en Noetzele," in den „Overijs. Almanak," voor 1841, bl. 20.

heeten zal hebben. *Felisa* toch beteekent niet alleen *rots*, maar ook *steenklomp*. Zoo noemt b. v. Otfried waar hij spreekt van den steen waarmede het graf van Jezus gesloten werd, dezen *felisa*.

Rijnsburg. Uit de verschillende lezingen van den ouden naam van dit dorp in het utrechtsche register, door mr. L. Ph. C. v. d. Bergh, opgegeven in zijne Mnl. geographie bl. 275 en 281, kunnen wij opmaken dat de goede lezing zal zijn *Hrothulvashem*. De eigennaam die er in ligt is dus *Hrothulf*. P. LEENDERTZ WZ.

Champ de Mars, (vgl. XVII, bl. 314, 372; XVIII, bl. 176, 276). Hier is een geval, waarin het nut — het groote nut — van zulk een tijdschrift als de Navorscher in het helderste daglicht wordt gesteld. Op bl. 314 van den vorigen jaargang vraagt iemand naar de beteekenis der woorden *Champ de Mars*. Moet men spreken van een *veld van Mars*, of wel van een *Maartveld?* Na eenige gidsen en woordenboeken te hebben geraadpleegd andwoordt de ondergeteekende: men moet niet vertalen; doch als men volstrekt vertolken wil, dient men te spreken van een *veld van Mars* en niet van een *Maartveld*. Tegen deze verklaring komt de heer van Lennep op, en kenmerkt haar niet als een »infame leugen" (*style ministre*), ook niet als eene »onjuistheid" (*style parlementaire*), maar als een »dwaze vertaling". Gaarne zou ik dit vonnis, als komende van een geacht en ervaringrijk letterkundige, geëerbiedigd hebben, ook zonder te letten op den vorm waarin het wordt uitgesproken, maar ik bezit éen bijzonder gebrek, *si* gebrek *il y a:* ik geloof niet zonder bewijs. *Die Botschaft* van den heer van Lennep *hörte ich wohl, allein mir fehlte der Glaube*. De *overtuiging*, dat zijne vertolking de juiste was, ontbrak mij, om die *overtuiging* te verkrijgen, ten einde *zekerheid* te erlangen moest ik natuurlijk gaan »snuffelen". Ik heb »gesnuffeld", en ziehier het groote resultaat.

Ik zal beginnen met het artikel van Bouillet over te schrijven, opdat ieder lezer voor zich zelf kunne oordeelen over de waarde van het daaruit geputte argument van den heer van Lennep:

»CHAMP-DE-MAI et CHAMP-DE-MARS, nom que l'on a donné aux »grandes assemblées des guerrriers francs depuis la conquête des »Gaules au Ve siècle, parce qu'elles se tinrent soit en mars (sous »la 1e race) soit en mai (depuis 755). En latin on les appelait *pla-*

»*cita* (plaids); les Francs leur donnaient le nom de mâls. Ces assemblées »avaient un double caractère, elles étaient tantôt des revues militaires »ou des réunions solennelles dans lesquelles tous les hommes libres »venaient rendre hommage au chef suprême des Francs, et lui ap- »porter leurs dons annuels; tantôt des réunions plus actives où le »souverain convoquait soit les leuds et les guerriers pour les con- »sulter sur quelque expédition militaire, soit les évêques pour régler »leurs différends avec la royauté, ou pour prendre leurs conseils sur »la direction des affaires de l'état. Ces assemblées, tenues irréguliè- »rement sous les Mérovingiens, devinrent beaucoup plus fréquentes »sous les premiers Carlovingiens; mais aprés Charles le Chauve, »toute trace de cette institution disparait."

Al dadelijk, en bij de eerste lezing van dit artikel, trof mij eene bijzonderheid, die wel niemand anders — dus ook den heer van Lennep niet — zal zijn ontgaan. De vereenigingen der Franken werden door deze *mâls*, door de Romeinen *placita* genoemd — onwillekeurig rijst ons dan de vraag op de lippen — wie heeft hun toch den titel van *Champ de Mars* en *Champ de Mai* gegeven? »On" — »Men", de alwetende, eeuwige, veelhoofdige, geheimzinnige persoon »Men". Wanneer de benoeming door »Men" heeft plaats gehad, heb ik niet kunnen ontdekken. Te oordeelen naar den vorm waarin Bouillet het werkwoord *donner* bezigt, kan het niet zeer lang geleden zijn, doch in di opzigt wil ik niets beslissen. Veel moeite heeft het mij gekost de etymologie van het woord *mâl* (dat al zeer *mal* is) vast te stellen. Dit wortelwoord heeft uitgestrekte relaties, zoo als men uit eene zelfs vlugtige doorbladering van het uitstekende werk van Graff, Althochdeutscher Sprachschatz kan opmaken, en komt in velerlei beteekenissen en vormen voor (mâl, malle, mallum, mahal, mahl enz.). Intusschen verdienen naar mij voorkomt slechts twee etymologiën dat wij er aandachtig bij blijven stilstaan. De eerste is gedeeltelijk, in het volgende, uit Richelets Dictionnaire de la langue française getrokken, artikel opgenomen.

Malle (waarvan *mâl* natuurlijk eene samentrekking is).

»Mr. de Vertot s'est servi dans sa Dissertation sur l'ancienne forme »des sermens usitez parmi les François, qui est insérée dans le second »volume des Mémoires de Littérature, page 700, du mot *malle*, qu'il »explique en même tems par celui *d'assemblée*. *On voïoit* (dit-il) *au*

»*milieu du malle*, *ou de l'assemblée*, *une hache d'armes et un bouclier*, »*attachez à un poteau*, *comme les marques de cette Jurisdiction mili*»*'aire.* Les François s'étant jettez dans les Gaules, et n'aiant point »encore de lieu fixe pour leur demeure, campoient en certains tems »de l'année, pour régler leurs différens, et traiter des afaires (*sic*) »les plus importantes. Ils apellerent (sic) cette assemblée, *mallum*, »du mot *mellen*, qui signifioit *parler*, d'où ils avoient fait *mal*, »une locution, et *maal*, un colloque, un discours: et ensuite on »dit, *mallare*, ou *admallare* pour ajourner quelqu'un à l'assemblée »générale. Il est dit dans le *chap.* 48 de la Loi Salique, que l'assem»blée sera indicte par le Centenier, et qu'il exposera un bouclier »au milieu du malle; *Hoc convenit observare*, *ut tunginus*, *vel cen*»*tenarius mallum indicent*, *et scutum in ipso mallo habeant.* Voïez »Mr. *Du Cange*, *et Wendelin sur la loi Salique.*"

Aan de taalkundige beschouwingen der Franschen hecht ik doorgaans geen gewigt, en ook in dit geval heb ik bij Graff en anderen geen spoor kunnen ontdekken van de woorden *mellen* en *maal* die hier worden opgegeven als beteekenende *spreken* en *gesprek*. De Franken kwamen op de vergaderingen, om aangelegenheden te *bespreken:* dit is ontegenzeggelijk waar, doch als men aan *deze* etymologie van *mâl* hecht, zou men dunkt mij beter doen het woord in verband te brengen met *melden.* »De *mâl* werd bij de stammen aan*gemeld*", kan men beweren, »dat is te zeggen, hun werd het berigt aangekondigd, dat er eene vergadering zou plaats vinden, en later noemde men alsdan eene zoodanige, door *melding* tot stand gebragte bijeenkomst *malle* of *mâl.*" De afleiding is misschien wel eenigszins gezocht, doch zij is in elk geval verdedigbaar, vermits *melden* wezenlijk bestaat, reeds in de oud germaansche taal bestond, en volstrekt niet denkbeeldig kan worden genoemd *als mellen.*

Veel waarschijnlijker komt mij evenwel de etymologie voor, die het woord *mâl* doet afstammen van *mahl*, of *mal*, teeken, gedenkteeken (nog voorhanden in *kussmahl* (mal), roode plek op het gelaat door kussen, *merkmahl* (mal), *muttermahl*, *denkmahl* (mal) enz.) Deze afleiding wordt bevestigd door het bovenstaande artikel uit Richelet, dat van een »hache d'armes" en van een »bouclier" gewaagt, »*attachez à un* POTEAU". Deze maal kan zeer goed den naam der vergaderingen hebben »bepaald" (vergeef mij deze onwillekeurig

gevormde woordspeling). In soortgelijke beteekenissen komt *mahl* of *mal* zelfs in het Duitsch nog dikwerf voor. Zoo noemt men *mahl*, de kerf, die de houtvester in de boomen doet snijden ten einde ze weêr te *herkennen*, den steen, geplaatst om de grens van een land, van eene provincie enz. aan te wijzen, den staak, gestoken in de bedding eener rivier om den schipper te waarschuwen voor het gevaar enz. Al deze voorbeelden zouden meer dan voldoende wezen om mijne tweede afleiding als de eenige ware te doen aannemen. De minste twijfel evenwel zal worden weggenomen door het lezen der volgende aanhaling uit Campes *Wörterbuch der Deutschen Sprache:*

»Mahl heisst ferner in manchen Spielen, das Zeichen des Ortes »wo man stehen darf, oder von welchem man ausläuft, wie auch »dieser Ort selbst und das Ziel selbst" u. s. w.

De Franken hadden dus waarschijnlijk een bepaald veld waar zij hunne bijeenkomsten hielden, en op dit veld bevond zich een staak of post, een *mahl*. Als men zich naar de vergadering begaf, zocht men dus den *mahl* op; later zal dan dit woord synonijm geworden zijn met *bijeenkomst* en overdragtelijk als zoodanig zijn gebezigd.

Het voorgaande heeft eigenlijk met de kwestie in kwestie niets gemeen: het was slechts de inleiding. Thans zal ik gaan bewijzen dat het parijsche *Champ de Mars* zijn naam in de verste verte niet te danken heeft aan de frankische *Maartvelden*, maar wel degelijk zooals ik beweerd heb aan het *Campus Martius* der Romeinen. Wel heeft Nîl Admirari mij in de 5de aflevering des Navorschers (bl. 277) vriendelijk in bescherming genomen door zijn citaat uit Texiers Tableau de Paris, maar in dit geval ben ik van Humes gevoelen: *that there is never proof enough to establish a fact*, daarom zal ik bij dat bewijs nog andere bewijzen voegen. Veel nut heb ik getrokken uit Faucheurs werkje Le Champ de Mars, het boekje dat ik lezen wilde alvorens mijne meening uit te spreken (zie bl. 276). De eerste bladzijden behelzen het verhaal van 't beleg van Parijs door de Noormannen. Eenige uittreksels daaruit zijn noodzakelijk.

»Après des attaques sans succès, les Normands se retiraient dans »des espèces de forts en bois qu'ils avaient bâtis autour de la ville. »Mais le centre de leurs opérations, le quartier général de leur chef »Rollon, était un terrain situé sur la rive gauche de la Seine, en »aval de Paris et conduisant à un monastère construit vers l'endroit

»que l'on nomme aujourd'hui Grenelle. Une grande place avait été »déboisée par ordre de Eudes, fils de Robert le Fort, comte de »Paris et transformée en une vaste plaine destinée à l'exercice des »troupes."

Eerste feit dat ik constateer. De Seine-oever aan den kant van Grenelle (dus ook aan den kant van het *Champ de Mars*) was tot 888 toe met wouden overdekt, ergo kon daar geen maartveld zijn.

»Eudes, son frère Robert, l'évêque Gosselin, prélat aussi brave »que prudent, et un grand nombre de guerriers venus au secours »de Paris, luttaient contre les Normands, mais ne pouvaient les »chasser. C'est dans ce temps qui Charles le Gros, roi de France et »empereur d'Italie, vint camper sur les hauteurs au mont de Mars, »dit Montmartre, avec une armée formidable, dont la seule masse »devait écraser les pirates. Pourtant le roi préféra faire avec eux »une paix honteuse, leur livrant à piller les provinces qu'il leur »conviendrait. Soudain un cri d'indignation s'éleva par toute la »France, et Charles le Gros se vit abandonné de tous ses sujets, se »trouva seul, absolument délaissé, sans un valet pour le servir, sans »un denier pour vivre. On ne connaît pas d'exemple d'un pareil »abandon. Enfin, ce roi et empereur dut à la charité de Luitpert »archevêque de Mayence, de ne pas mourir de faim, mais il était réservé »à Eudes, qui ambitionnait le trône de France, de délivrer Paris »des Normands, devenus plus audacieux que jamais. Hasting, un »des principaux chefs scandinaves, était resté, avec un grand nombre »de pirates, maître du camp de Rollon. Un jour les Parisiens, ayant »à leur tête Eudes, font une sortie et parviennent, après un léger »combat, à mettre les Normands en fuite. Une semaine se passe, »et ceux-ci ne reparaissent plus. Alors les habitants de Paris, enchan»tés d'être débarrassés de ces terribles voisins, fêtent ce bonheur »inespéré en faisant l'escorte aux troupes de Eudes, qui feint de »partager leur sécurité et quitte la capitale."

»Avant de rentrer dans la ville, les Parisiens se réunissent dans »la grande plaine et dansent en l'honneur de leur délivrance; »alors ils voient venir une procession de capucins qu'ils prennent »pour ceux du monastère de Grenelle; ces pieux personnages s'a»vancent au milieu d'eux, portant un linceul qu'ils disent envelop»per un brave officier qui a succombé a ses blessures, et ils versent

»d'abondantes pleurs en faisant ce récit. Les Parisiens s'attendrissent »et veulent accompagner jusqu'à sa dernière demeure ce digne »guerrier. Ils se mêlent parmi les capucins.... soudain le mort »se redresse, sort de son linceul, paraît armé, les capucins jettent »leur défroque, leurs robes, sous lesquelles ils sont en armes, et »tous, prompts comme la foudre, fondent sur les habitants de Paris, »surpris, épouvantés, et les poursuivent jusqu'aux portes de la ville. »Déjà Hasting et quelques Normands, car c'était lui qui avait joué »cette comédie, vont pénétrer dans la ville, quand un bruit d'hom- »mes de guerre se fait entendre. C'est Eudes et ses Francs qui, »soupçonnant un piège tendu par les pirates, avaient fait croire à »leur départ et reparaissaient subitement. Les Normands n'ont que le »temps de se retirer dans la grande plaine.... Un combat acharné »et sanglant s'engage. Eudes remporte une éclatante victoire sur »les pirates, qu'il met en déroute et qu'il poursuit jusque dans le »Cotentin et la Bretagne. En souvenir de cette bataille, qui déli- »vra pour toujours Paris des excursions des Normands, Eudes »nomma la place qui fut témoin de ce succès le champ de la Victoire."

Tweede feit dat ik constateer: Het *Champ de Mars*, of het plein waarvan 't een deel uitmaakte, droeg na 888 den naam van Veld der overwinning. Hoe lang behield het dezen naam? Ik weet het niet en heb er ook geen belang bij om het te weten. Zeker is het evenwel, dat zoo men het *Champ de la Victoire* op de platte gronden van *le vieux Paris* der vorige eeuwen niet vindt, men er evenmin een *Champ de Mars* op zal aantreffen. Eerst na 1760 schijnt de vlakte dien laatsten titel ontvangen te hebben, toen de *Ecole militaire* reeds sedert geruimen tijd bestond. Zoo als men weet, stichtte Lodewijk XV deze school. Het edict daartoe verscheen den 10^{den} januarij 1751, en het gebouw moet binnen weinige jaren tot stand zijn gebragt. In een werk althans, dat in het jaar 1760 te Parijs verscheen [1]) — onlangs door mij op eene verkooping geraadpleegd — wordt de *Ecole militaire* als geheel gereed »daargesteld" (*style du jour*). Op de nette kaart dezer inrigting, draagt het

[1]) Tablettes parisiennes, qui contiennent le Plan de la Ville et des Fauxbourgs de Paris etc. par M. Robert de Vaugondy, géographie ordinaire du roi. *à Paris, chez l'auteur, quai de l'horloge du Palais, près le Pont-neuf, avec privilège.* 1760. (Bevat 11 tamelijk goed uitgevoerde kaarten en platte gronden),

Champ de Mars zijn naam nog niet. Meer bijzonderheden hieromtrent, zou men stellig vinden in den *Recueil d'édits, déclarations, règlemens et ordonnances du Roi concernant l'hôtel de l'école royale militaire* (Parijs 1762) dien ik echter ongelukkig niet in deze stad heb kunnen raadplegen.

De koninklijke militaire school werd — zegt de heer Faucheur — gesticht »en faveur de cinq cents jeunes gens dépourvus de fortune, »pour qu'ils y fussent entretenus et élevés dans toutes les sciences »convenables et nécessaires à un officier."

»L'emplacement choisi fut le terrain en aval de Paris, rive gau»che de la Seine, qui servit de camp à Rollon et qui fut appelé »champ de la Victoire par le comte Eudes; un champ de manoeu»vres fut tracé devant l'école, faisant face à la Seine. Plus tard il »eut la forme d'un parallélogramme régulier, dont la longueur, »prise depuis la façade de l'École militaire jusqu'à l'extrémité inté»rieure du fossé était de 1,000 mètres. Sa largeur, d'une extré»mité intérieure du fossé à l'autre fut de 500 mètres; bordé par »des fossés revêtus en maçonnerie et muni de guérites aux cinq »entrées et aux angles, ce parallélogramme avait chaque entrée »fermée par une grille en fer, et tout le long des grands côtes, »en dedans et en dehors des fossés, étaient des plantations de quatre »rangs d'arbres."

Dit was dus het *Champ de Mars*, het *Maartveld*, zoo als de heer van Lennep »beweerde", dat men zich in het Nederlandsch uit moest drukken. Ik zeg »beweerde", omdat ik niet geloof dat de geachte schrijver nu nog »beweren zal" dat *maartveld* de eenige juiste, en *veld van Mars* eene »*dwaze vertaling*" mag worden genoemd.

H. TIEDEMAN.

VRAGEN.

117. **Hij wil de kat uit den boom zien.** Ik kan mij met de verklaring van dit spreekwoord aan 't ruwe volksvermaak van het katkneppelen ontleend, maar moeielijk vereenigen. In de Verklaring van spreekwoorden uit de nederlandsche volksspelen, enz. ontleend (te Leiden bij D. Noothoven van Goor) van van Sandwijk,

op nieuw bewerkt door J. H. van Dale, wordt deze verklaring mede gehuldigd en de varianten: hij wil de kat uit den ton zien en uit den boôm (bodem) kijken, er bijgevoegd. Ik vind de verklaring te gekunsteld, te meer wijl wij er eene meer natuurlijke voor hebben, in Zeeuwsch Vlaanderen algemeen bekend. Zij leven als katten en honden, wordt spreekwoordelijk gezegd van een oneenig gezin; welnu de vijandschap tusschen deze huisdieren is overbekend. Vooral de poedels en jagthonden munten ook in het jagen der katten uit en ik en anderen hebben meermalen gezien hoe de vlugge poes een boom beklom, maar ook hoe de geduldige poedel zich onder den boom zet en geen oog van de kat afwendt. Nu zegt het volk, en teregt: hij wil de kat uit den boom zien, hij wil haar afwachten. Is nu ook de volksmeening, dat de hond door de kat gedurig in de oogen te zien haar noodzaakt af te klimmen, zelfs soms uit den boom doet rollen? G. P. ROOS.

118. **Woorden in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik.** (Vgl. A. R. XI, bl. 177, 211, 276: XII, bl. 25, 183; XV, bl. 303, 340, 368; XVII, bl. 118). Onlangs eene schuur en stalling inventariserende, ontmoette ik de volgende benamingen:

Hilte voor fuik van teenen gevlochten; de garen fuik heet hier puker.

Dilt — een zamenstel van dilthouten, losse stukken hout, boven de koe-*slieten* op de dwarsbalken van het *onderlat* gelegd, ten einde daar hooi op te bergen. De hollandsche hooibergen of schelven kent men hier niet.

Sliet. De koeien en paarden staan hier meestal twee aan twee in afgeschutte vakken. Deze vakken noemt men slieten. In de kavalleriekazernen is deze afsluiting eenvoudig een boom aan twee touwen of kettingen tusschen de paarden gehangen en *lantierboom* genoemd.

Het onderlat is het lage gedeelte der schuur voor koestal afgeschut en altoos het achterste gedeelte.

Heeft men voor deze namen (waarschijnlijk wel) elders andere en kan men de afleiding der meêgedeelde opgeven? G. P. ROOS.

119. **Geslacht van tijdschriften, dagbladen, enz.** Men heeft vroe-

ger reeds in dit tijdschrift herhaalde malen gewezen op de moeielijkheden die men ondervindt bij 't bezigen van het geslacht bij namen van bladen en tijdschriften. Uit den weg geruimd heeft men ze evenwel niet. Ik geloof ook niet dat het gemakkelijk zou zijn regels in dit geval vast te stellen. Wat toch *is the case?* Dit. Men kan twee systemen volgen. Men kan zeggen: wij moeten het geslacht van de woorden *courant*, *dagblad*, *tijdschrift* volgen en spreken van »het *De Gids*", en »den *The Standard*" of men kan ook beweren: neen wij moeten de beteekenis van den naam van een dagblad of tijdschrift raadplegen en alzoo schrijven »van den *Gids*", »van den *Standard*". Het eerste systeem zou zonder uitzondering en consequent kunnen worden toegepast, maar daarbij zou men al tot zeer zonderlinge combinatien geraken; b. v. tot »De *De nieuwe Rotterdamsche Courant*" en »Het *Het Handelsblad*" enz. Dat dit niet vol te houden en onuitstaanbaar zou zijn behoef ik niet te betoogen. Het tweede systeem is echter nog veel minder uitvoerbaar. Men kan den *Gids*, den *Navorscher* lezen, maar hoe verbaasd zou men zijn indien ik b. v. altoos sprak van HET *Patrie*, HET *Pays*, DEN *Montagne*, HET *Daily News*, HET *Bell's Life*, DEN *Unsere Zeit* enz. enz. Eene verdere moeielijkheid ontmoet men in titels die een meervoudvorm hebben, als b. v. *The Times*, *Les Débats* enz. Verkeerd vind ik de methode der Haarlemsche Courant, die voortdurend schrijft: »de *Times*" *hebben* en »de *Débats*" *willen* enz. Men denkt niet aan *tijden*, aan *debatten* als men van de *Times* et de *Débats* gewaagt, men denkt aan de courant dat is te zeggen aan een afgesloten geheel, aan de redactie zoo men wil, die ook een afgesloten geheel vormt, derhalve »komt de *Times* op tegen iets", en »waarschuwt de *Débats* tegen eene verkeerde opvatting" enz. Doch welk geslacht moet men deze bijzondere soort van namen toekennen, moet men »in *den Times* lezen dat *hij* zich verzet tegen de een of andere nieuwe *bill*" en »uit *het Débats* vernemen dat *zijne abonnés* ieder jaar toenemen"?

Wat ik verlang is discussie: bespreking alleen kan tot opheldering leiden; daarom verzoek ik vooral het bestuur van den Navorscher met het goede voorbeeld voor te willen gaan, opdat toch eindelijk de toenemende verwarring met betrekking hierop moge ophouden of ten minsten verminderen. H. TIEDEMAN.

120. **Hoogduitsche spreekwijzen betreffende Holland.** De heer Büchmann, schrijver van het nuttige en reeds vele edities tellende boekje, Geflügelte Worte, heeft mij gevraagd naar den oorsprong der twee volgende spreekwijzen. Ik heb hem geantwoord dat ik niet in staat was hem te helpen, doch dat ik zijne vragen aan den Navorscher zou opzenden. Ik voldoe hiermeê aan mijne belofte:

1. »Er geht durch wie ein Holländer" sagt man von einer Person, welche flüchtig wird, besonders von Soldaten.

2. »Holland ist in Noth" oder »in Nöthen" womit man sagen will, es ist Noth, Gefahr vorhanden, es ist Hülfe nöthig.

Deze twee gezegden vindt men in »Campes Wörterbuch der deutschen Sprache", artikel Holland. H. TIEDEMAN.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Dompselaer (vgl. XVII. bl. 375). Zou de familie van Dompselaer, gevestigd te Hilversum, tot dit geslacht kunnen behooren? Een lid dezer familie, n.l. Cornelia van Dompselaer, is de echtgenoot van ds. Arius Keers, thans pred. te Koudekerke in Walcheren.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Wapens met halven adelaar (XVIII. bl. 382 vs. 109). Na het inzenden der vraag vond ik in het Stamboek van den Frieschen adel dl. I, Voorr. VII, dat de opneming van den halven dubbelen rijksarend haren oorsprong heeft in eene oude overlevering, volgens welke Karel de Groote aan de Friezen dat voorregt zou hebben toegekend. Verdient die overlevering eenig geloof?

Bij de geslachten die den halven rijksarend in het wapen voeren, in de vraag opgenoemd, kan men nog voegen:

Adelen, Aylva, Ipema, Poppe van Andringa, Dekema, Mauritsma, Galama, Herewey, Hettema, Hillema, Hoptilla, Hoytema, Hottinga, van Kee, IJdsma, Jongema, Liauckema, Martena, Mockema, Ockinga, Oedtsma, Osinga, Popma, Rinia, Roorda, Solckema, Saeckma, Idsinga, Unia, Aggema, Walta van Jongema, Wiarda, Inthiema, Sickama,

behalve eenige, bij welke de *geheele* dubbele rijksarend gevonden wordt.
H.

van Ee (Vgl. XVII bl. 375). Christiaan Nicolaas van Ee, geboortig van Nijmegen en in het begin dezer eeuw predikant te Vreeswijk, voerde tot wapen: een staanden eenhoorn op een groen veld.
J. J. C.

Wapen te Leiden, (Vgl. XVII bl. 329), te vinden bij Bizot, zijnde als munt gedurende het beleg geslagen. Op de keerzijde staat; God behoede Leiden 28 st.
Middelburg. W. A. H. G.

Geslacht Avenhorn. (Vgl. XVI, bl. 219, 313, 348; XVII, bl. 63, 119). Weet de heer R. J. P. die met bovengenoemd geslacht nog al bekend schijnt te zijn, mij ook de reden op te geven, van waar het komt dat het geslachtwapen van Avenhorn, op de dissertatie van Petrus Avenhorn, 1741, zoo onnaauwkeurig is afgebeeld? Indien de heer R. J. P. genoemde dissertatie niet gezien heeft, en zich aan mij bekend maakt, zoo wil ik hem die gaarne eens ter bezigtiging toezenden.
Amsterdam. J. G. DE GJ. J[r].

Geslacht Braconier. (Vgl. A. R.; XV bl. 189; XVI bl. 282; XVII bl. 58, 119). Abraham Corneille de Braconier, heer van Alphen, geboren 6 januarij 1724, ambassadeur bij verscheidene hoven, gehuwd met Jeanne Walrave, baronesse van Dedem, was de zoon van Abraham Josua de Braconier, geboren te Amsterdam 8 october 1670, predikant te Utrecht en aldaar overleden 30 maart 1736, welke gehuwd was met Catharina de Wilde. Genoemde Abraham Josua, was de zoon van Abraham de Braconier en Maria de Colenaar.

Een zoon van Abraham Corneille was Abraham Pierre de Braconier, gehuwd met Arnolda Josepha Marcelina, baronesse van Sturman. Hun familiewapen is afgebeeld te vinden op den kwartierstaat jhr. D. J. A. A. van Lawick van Pabst, uitgave van C. van Doorn en Zn., te 's Gravenhage.

Laatstgenoemde Abraham Pierre de Braconier had nog 2 broe-

ders en 3 zusters, en werd geboren te Utrecht 8 november 1760, en niet 8 julij 1760, zooals verkeerdelijk op den kwartierstaat en op bladz. 282 van jaargang XVI van de Navorscher wordt opgegeven.

Amsterdam. J. G. DE GJ. J[R].

Des Villattes. (Vgl. X, bl. 50, 110; XV, bl. 290, 356; XVII, bl. 81, 151, 284, 350). Henriette van Lintelo, overl. 1797, was de grootmoeder van den tegenwoordigen heer van Molecaten bij Hattem, Jacob Anne baron van Heeckeren, die over de ouders zijner overgrootmoeder Elisabeth des Villattes, welligt meer kan zeggen.

In een naamregister van officieren van 1765 vind ik A. W. T. baron van Lintelo als generaal majoor van 16 mei 1747 bij het infanterie-regiment Randwijck te Sas van Gent en Axel in garnizoen.

Mede aldaar G. W. J. des Villattes, kapitein van 25 mei 1748, bij het infanterie-regiment Holstein Gottorp te Zutfen, en ..... des Villattes, luitenant van 22 april 1757, bij het regiment garde dragonders op Holland te 's Gravenhage en Leiden garnizoen houdende.

Middelburg. W. A. H. G.

Geslacht van Schuler. (Vgl. XVII, bl. 220). Johan van Schuler, zoon van Carel en Catharina van Steenwijk, geb. 18 mei 1637, 's avonds te negen ure, gedoopt den 20en, getuigen Kornelis Stuart, Fredrik Jansz. Steenwijk, Jan Jansz. Steenwijk en Jannette Beeckman, beroepen tot predikant te Sybecarspel 1668, st. aldaar 25 november 1686, begraven 30 november in 't koor met zijn wapen; tr. 5 aug. 1670 in de Nieuwe kerk met Hortensia Constantia van der Voort, dr. van Gualtero en Susanna Boudaen geb.? st. te Hoorn en begr. 2 augustus in de Groote kerk alhier op 't koor in 't graf n°. 144.

van Schuler,	van der Voort,
Laurens,	Hureau,
van Steenwijk,	Boudaen,
vau Langen,	du Bois.

Hun vierde en laatste kind was Louis, geb. te Sybecarspel 24 Januarij 1684, 's avonds te vijf ure, gedoopt aldaar den 30en;

peters waren Susanna van der Voort mijn vrouwszuster (zijne tante) en Sara Carpentier vrouw van mijn broeder Laurens van Schuler: tr. Elisabeth Jacoba van Ochten (22 sept. 1727 te Utrecht, in de Domkerk door domine Abram Josua Brackonier) dr. van den advocaat G. v. O. en J. v. L.

Hun tweede kind Jan van S. geb. 22 mei 1730, gedoopt 26 in de Wester kerk; peters, neef Hendrik van Schuler en Susanna van Schonevelt. De plaats van zijn overlijden zal wel in de Haarl. Cour. te vinden zijn.

Deze opgave is getrokken uit een pergamenten boek met fraai gekleurde wapens bevattende de descendenten van Carel van Schuler en Adriana Laurens (van Ravensberg genaamd).

VDR. MUELEN.

VRAGEN.

121. **Geslacht van Driel.** Van Spaen, Inl. tot de Hist. v. Geld. dl. III bl. 252, deelt het eene en andere mede omtrent dit geldersche geslacht en geeft daarbij de volgende wapens op:

1° deux faces; 2° un double aigle éployé; 3° coupé, au chef chargé de deux annelets; 4° d'argent à la fâce de sable à l'aigle éployé en chef de même.

Gaarne zag ik het onder n°. 2 opgegevene wapen meer omschreven, zoowel wat de kleuren als het helmteeken betreft, en vernam ik meer bijzonderheden omtrent het geslacht van Driel. TH.

122. **Geslacht van der Cluse.** Tot dit geslacht, dat in 1543 door Karel V in den persoon van Hubert van der Cluse, heer van Waldeur, Weert, Aelst en Dommelen in den adelstand verheven werd, behoorde Johan van der Cluse of van der Clauss, gehuwd met Cornelia van de Poll vw. van IJsendoorn, die beide in het laatst der 17e eeuw geleefd hebben. Wie is in de gelegenheid mij hunne afstammelingen op te geven? TH.

123. **Geslacht van Raveschot.** Men vraagt de afstammelingen van Jan v. Raveschot in het begin der 17e eeuw gehuwd met.... van Gent, ambachtsvrouw van Capelle en Waspijk in Zuidholland. TH.

GESCHIEDENIS.

Emigranten uit Holland na 1795.

Het vijfendertigste artikel van de Burgerlijke en Staatkundige Grondregels, die aan de Constitutie van 1798 voorafgingen, was van dezen inhoud:

»Nimmer zal er eene verbeurdverklaring der goederen van eenig ingezeten der Bataafsche Republiek plaats hebben, dan alleen in het geval, hieronder uitdrukkelyk bepaald:

Het Bataafsche volk verklaart, voor altijd, van het grondgebied der Republiek gebannen te zijn alle de openbaare Voorstanders van het gewezen Stadhouderlyk Bestuur, binnen deze Republiek gewoond hebbende, en daaruit geweken zederd den 1 Januarij 1795.

Het verklaart, tevens, alle derzelver goederen en bezittingen, welke zullen blijken, op den 1 Januarij 1798 hun persoonlyk eigendom te zijn geweest, vervallen aan de Natie; zullende dezelve van haaren wege onder behoorlyke sequestratie gebragt, en ten behoeve der Republiek verkogt worden.

Het vertegenwoordigend Lichaam zorgt, dat de uitvoering dezer laatste wet, met betrekking tot agtergelaten ongelukkige Kinderen en Huisgezinnen de onschuld niet *met* en *om* den schuldigen treffe."

Toen de coup d'état van 12 junij 1798 andere mannen aan het bestuur had gebragt, stelde het Intermediair Uitvoerend Bewind aan het Intermediair Wetgevend Lichaam voor, de maatregelen, tot uitvoering van art. 35 genomen, niet in te trekken, maar te schorsen. Daaraan had het decreet van 26 junij 1798 zijn ontstaan te danken:

»Alle particuliere orders en mesures, als door sommige Intermediaire Administrative Bestuuren der voormalige Gewesten, of door eenige Municipaliteiten, op eigen gezag, tot uitvoering van het gestatueerde by het 35ste Artikel der algemeene beginselen der

Staatsregeling reeds mogten zijn gearresteerd en bepaald, zullen worden geschort; zoo en in dier voegen, dat alle inventarisatien van goederen, persoonlyke bewaring en wat dies meer zij terstond ophouden; zullende intusschen de tilbare goederen, reeds onder sequestratie zijnde, door sluiting en verzegeling, worden bewaard.

»Alle administrative Bestuuren en Municipaliteiten, welke de voornoemde mesures, ter voldoening aan het meergemelde 35ste Artikel, hebben te werk gesteld, zullen worden gelast, gelijk geschied by dezen, een nauwkeurig verslag van al hetgeen daaromtrent onder hun ressort is voorgevallen, onverwijld aan dit Intermediair Uitvoerend Bewind te doen toekomen, ten einde hetzelve in staat gesteld worde, om naar bevind van zaken, die reeds gegevene en geheel of gedeeltelyk uitgevoerde orders te doen voortgaan, schorsen, of geheel op te heffen, zoo als hetzelve zal oordeelen meest overeen te komen met de generale maatregelen, door hetzelve in die zaak daar te stellen.

»De Intermediaire Administrative Besturen der onderscheiden voormalige Gewesten zullen worden aangeschreven en gelast, gelijk dezelven gelast worden bij deezen, dat zy daadlyk en ten allerspoedigsten van de respective Municipaliteiten der Steden, Dorpen of Plaatsen, onder hun ressort zullen hebben te requireren, om aan hun, binnen agt dagen na de bekomene aanschrijving op te geven:

1°. De namen van zoodanige Persoonen, als elke Municipaliteit, onder derzelver Jurisdictie, weet of vermeent te zijn openbare Voorstanders van het gewezen Stadhouderlyk Bestuur, en, binnen hare stad of plaats gewoond hebbende, buiten deze republiek te zijn uitgeweeken, sedert den 1 Januarij 1795, en mitsdien te vallen in de termen van het voorschreven 35ste Artikel.

2°. De redenen, waarom de Municipaliteit van oordeel is, dat de opgegeven Persoonen in de termen van het 35ste Artikel vallen.

3°. De amptsbedieningen of functien, welk zoodanige Personen hebben bekleed; mitsgaders zoodanige verdere omstandigheden, zoo wel nopens den gehuwden als ongehuwden staat, als mede de achtergelatene Kinderen en Huisgezinnen van dezelve Personen, als anderzins, hetwelk de Municipaliteit zoude kunnen suppediteeren en oordeelen zal by de uitvoering van het meergemelde 35ste Artikel in aanmerking te kunnen en te moeten komen.

En 4°. Al hetgeen nopens de hier te lande achtergelaten goederen van zoodanige uitgewekene Personen, welke op den 1 January 1798, derzelver persoonlyke eigendom zijn geweest, aan de Municipaliteiten bekend is, met opgave ook van de schulden, waar mede die goederen mogten zijn bezwaard.

Verder zullen de voorzegde Bestuuren der respective voormalige Gewesten worden gelast, gelyk dezelve mits deeze gelast worden, binnen agt dagen na het ontvangen van die opgave der Municipaliteiten, dezelve aan dit Uitvoerend Bewind, onder couvert van den Agent van Justitie, toe te zenden; met bijvoeging van alle zoodanige meerdere of andere informatie en opgave, als door ieder der Bestuuren zelve, met betrekking tot personen, in de termen van het voorschreven 35ste Artikel vallende, zullen kunnen gegeven of gedaan worden; alles ten einde bij dit Uitvoerend Bewind, na het bekomen van die opgaven en informatien, omtrent het doen decreteren van behoorlyke sequestratie der goederen van de zoodanige, die in de termen van het meergemelde 35ste Artikel zullen verseren, en het geven van instructien aan de sequesters tot beneficeren of verkoopen derzelve goederen orders gesteld en generaliter, tot verdere uitvoering van het voorschreven 35ste Artikel, verdere maatregelen beraamd, of ook nadere voorstellen aan het Wetgevend en Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen volks, in den tijd, ter dier zake, gedaan zullen kunnen worden naar vereisch van zaken."

Onder de papieren van den Agent van Justitie op 't Rijksarchief berustende, vond ik het volgende stuk, den 19 october 1798, blijkens begeleidende missive, door het Intermediair Bestuur van het voormalig Gewest Holland aan het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek toegezonden. Het is het eenige verslag, van dien aard, dat zich onder die papieren bevindt. De uitgave kwam mij wenschelijk voor om de aandacht op dit onderdeel onzer historie te vestigen en anderen tot verdere mededeelingen uit te lokken.

Amsterdam. THEOD. JORISSEN.

Aan het Intermediair Administratiff
Bestuur van het voormalig Gewest
Holland.

Mede Burgers!

Het heeft UL. behaagd, bij Apostille van den 8e *October* ll. op het Besluit van het Uitvoerend Bewind van den 4e *October daar te voren*, de ondergeteekenden *met exhortatie* te verzoeken *om ten spoedigste rapport uit te brengen* van de aan hun opgedragen personeele Commissie *op den* 5e *Julij ll.* »om, ingevolge het Decreet »van het Intermediair Uitvoerend Bewind in dato 28 *Junij* te »vooren, te handelen met de missives, welke zouden inkomen van »de respective Municipaliteiten in antwoord op het gemelde Besluit.

Dit Besluit inziende, hebben de ondergeteekenden daar in gevonden, de last, om, »BINNEN AGT DAGEN *na het ontfangen van de op-»gaven der Municipaliteiten*, dezelve aan het Uitvoerend Bewind, »onder couvert van den Agent van Justitie toe te zenden, *met bij-»voeging* van alle zodanige meerdere off andere informatien en op-»gaven als *betrekkelijk Persoonen in de termen van het* 35e *Art. der Staats-Regeling vallende* zullen kunnen gegeven off gedaan worden etc.

Om aan de last voorsz. te voldoen, heeft uwe Personeele Commissie vermeend te moeten afwagten het effect van Ulieder aanschrijving aan de Municipaliteiten, binnen ons administratiff ressort, gedaan op Zaterdag den 30e *Junij ll.* houdende; »om ONVER-»WIJLD aan de vier poincten bij gem. Besluit vermeld, te voldoen, »en daarvan aan deze Vergadering TEN SPOEDIGSTE berigt in te zenden:

Uwe Commissie heeft derhalve *in de Eerste plaats* niets anders kunnen doen dan de inkomende antwoorden bij elkander te garen, tot dat het volledig getal zoude zijn ingekomen, te meer, omdat de klagten in sommige antwoorden over den te kort gestelden tijd, en de onmogelijkheid om daar in aan den last compleetelijk te voldoen, uwe Commissie overtuygd van de noodzakelijkheid, waarom deze vergadering de woorden *onverwijld* en *ten spoedigste* hadden verkoosen, boven eene te præciese tijdsbepaling.

Uwe Commissie echter ontwarende, dat, na den 17e *September ll.*

(wanneer het bericht van den Hage is ingekomen:) geene antwoorden meerder inkwamen, heeft zich daar op directelijk onledig gehouden, met het schiften, scheyden, in orde brengen, en onderzoeken, der ingekomen antwoorden; doch op het einde van dit moeijlijk werk ondervindende, dat naauwlijks van de 500 municipaliteiten en meerder, *bij accurate telling* 113 hadden geantwoord, en dus op verre na geen *vierde getal* voldaan aan de aanschrijving, heeft Uwe Commissie nodig geoordeeld, in antwoord op de hier voormelde Exhortatie van 8 *October ll.* Ulieden voor te slaan, op Maandag laatstleden het doen van eene nadere en meer dringende aanschrijving; deze voorslag ter vergadering schriftelijk ingebragt zijnde, heeft dezelve verkoosen, om uit de aanschrijvingen die ingekomen waren, ten spoedigste een rapport te maken, aan het Uitvoerend Bewind, en daar bij te doen zodanige aanmerkingen, als de Commissie tot inligting zoude nodig oordeelen, met een lijst der agtergebleven Municipaliteiten:

In de tweede plaats betreffende de te geeven Informatiën:

De Commissie kan zig niet zeer in het breede uitlaten, over de ingekomen antwoorden zelven, vermits onbekend zijn de beweegredenen, welke sommige Municipaliteiten gehad hebben, om *zoo* en *niet anders* te berichten, als zij gedaan hebben, dan het is aan de Commissie in het generaal gebleeken, *dat* die Municipaliteiten, welke nog eenige opgaave gedaan hebben, off zig bepaaldelijk in de Materie van het Besluit hebben ingelaten, weinig volkomen voldoende hebben beantwoord de vier poincten, waaromtrend het bericht is geëischt:

Immers het is Uwe Commissie voorgekomen hoezeer het aan ons *zonder inlichting van de domiciliaire woonplaatsen*, onmogelijk is na te gaan, welke zoo politicque, Burgerlijke off Militaire persoonen eijgentlijk onder het getal off de classe van uitgeweekenen kunnen gereekend worden, EN OFF het 35e Art. van de Burgerlijke en Staatkundige Grondbeginselen moet verstaan worden IN DIEN ZIN, *dat* HET VERLAATEN VAN DEZE REPUBLICQ SEDERD DEN 1e JANUARIJ 1795 *moet toegepast worden, enkel op dat tijdstip van* 1 *Januarij en dus* op die geenen der Nederlanderen alleen, welke, off schoon wel *openbaare voorstanders van het geweese Stadhouderlijk bestuur*, echter (:onkundig van den den loop der zaken:) zig niet hebben verwijderd, dan na dat het tijdstip der omwenteling reeds daar was; dan wel in dien

zin, dat daar ook onder zijn begreepen alle de zulken, welke, meerder doorzigt hebbende, als het waare het quaad hadden zien aankomen en, in tijds het Land ontweeken waren, voor uit ziende, dat zij door hunne *Staatkundige* off *vermogende invloed* het gelievd sijstema niet meer konden de hand bieden.

Het is, zeggen wij, ook uit publicque acta, ons voorgekomen, dat men ook van die plaatsen, van waar antwoorden zijn ingekoomen, had kunnen verwagten eene volleedige opgaave.

Om aan Ulieder nader oogmerk te voldoen, voegen wij hier neevens tot bijlage eene gedrukte Alphabetische Lijst der *bewoonde plaatsen* in het voormalig gewest Holland; bijna 600 in getal en die door meerder als 500 Municipaliteiten worden beheerd. Wij hebben op die lijst met een streep aangehaald die, van welke de antwoorden op de aanschrijving hier neevens gaan; Doch daar de meesten van die antwoorden, (: begreepen in 102 brieven, en houdende (: salvo errore, want het is naauwlijks te bepalen:) de berigten van 153 *plaatsen* off 113 *Municipaliteiten*:) niets merkwaardigs inhouden als geene opgaaven doende, zoo hebben wij op de Lijst met een × geteekend, die Municipaliteiten en plaatsen, welke eenige noemenswaardige opgaaven hebben gedaan, alzo wij onder dezelve maar 18 brieven hebben gevonden (: volgens onze bereekening van 25 Municipaliteiten: die eenige opmerking verdienen, en tot welkers korten inhoud wij thans zullen overgaan, en waaruit Gijlieden met verwondering zult ontwaren, hoe, MEESTAL, *onzeekerheid* in de opgaaven, *oncolledigheid*, *onkunde*, in de wijze hoe het nodig onderzoek moest geschieden, doorstraalen en de blijken opleeveren, van hoe weinig vrugt deze aanschrijving zal zijn, ten minste met hoe weinig zeekerheid het Uitvoerend Bewind het meergemelde 35e Articul der Staatkundige grondregelen door deze opgaven zal kunnen Executeeren.

's Gravenhage.

In de eerste plaats vestigen wij Ulieder aandacht op N°. 1, der hiernevens gevoegde missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van den Haag ingekomen den 17e *September* 1798 opgeevende:

TWEE ZOONEN van A. van Schaik wonende in de Hoogstraat beyde geweest in dienst der Republicq onder de Artillerij bij gelegenheid der omwending in 1795, vertrokken, VOLGENS INFORMATIE zonder behoorlijk paspoort, zijnde ongehuwd, en hebbende geene

goederen, ZOOVEEL DE MUNICIPALITEIT HEEFT KUNNEN ONTDEKKEN.

Zeekeren KLAAS SMAAL gewoond hebbende in de Dennewegsbuurt, geweese garde Dragonder; Is uitgeweeken, doch, VOLGENS INFORMATIE is zulks geschied, omdat het Regiment is gedissolveerd, heeft vrouw en kinderen nagelaten doch geene goederen.

...... WELTERMAN uyt dezelve buurt, beschouwende de Municipaliteit het vertrek van deezen op den zelven voet als de vorige, doch latende *nog* Famillie noch goederen agter.

I. RANG .... gewoond in de Lamgroenbuurt onder het Regement Hollandsche gardes, welke GEZEGD WORD naar Breemen te zijn vertrokken; doch HET IS ONBEKEND, off hij te vooren een behoorlijk paspoort al off niet heeft bekoomen, heeft vrouw en kinderen agter gelaten.

...... VAN REENEN Major in het Corps Artillery [1]) heeft vrouw en kinderen agter gelaten, doch geene vaste goederen, en, is zijne vrouw daar na overleeden.

Dordrecht.

In de tweede plaats, komt in aanmerking: N°. 2 der missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van Dordrecht en de Merwede ingekomen op den 11e Julij 1798, opgevende:

CORNELIS BAX JZN. als, voor de Revolutie van 1795 altoos een der ijverigste voorstanders van het Stadhouderlijk Bewind; ZONDER CONSENT uitgeweeken, schoon *in de Regeering; — Svheepen, Secretaris der vierschaar van Zuyd Holland en Capitein van een compagnie Landzaten*, dus schuldig volgens Publn van 4 en 12 Februarij 1795, en hebbende, VOLGENS INFORMATIE niet opgehouden de Revolutie teegen te werken; heeft agtergelaten *Een vrouw en 5 kinderen*, wonende bij zijne moeder; geene goederen dan *Eene portie in zeekere Baan* genaamt *de Poel*, geleegen in den Dorpe *Graft* en een stukje Land *onder de Rijp*, zijnde het ONBEKEND off het bezwaard is, doch van weinig waarde, GESEQUESTREERD 1795 ten tijde der aangevangen doch niet vervolgde Crimineele Procedures, teegens gem: persoon, door de provisioneele Bailluw, verkreegen hebbende Decreet van Apprehensie en Sequestratie uijt hoofde der gem: Publicatien van 4 en 12 Februarij 1795.

[1]) Van Rheenen of van Reenen had zich. naar men meende, naar Osnabrug begeven.

Leiden.

In de derde plaats N°. 3 der Missives zijnde het antwoord der Municipaliteit VAN LEYDEN ingekomen 23 Julij 1798, opgeevende ISAAC WILLER.... met de copie van een Justificatie met desselvs naam overgegeeven, geauthentizeerd 12 Julij 1798 en waartoe wij om desselvs volumineusheid ons moeten refereeren, zig tragtende daar bij te Justificeeren, als niet vallende in het 35e art. der Staatsregeling.

Amsterdam.

In de vierde plaats N°. 5 der Missives zijnde het antwoord van de Municipaliteit van Amsterdam ingekomen 20 Julij 1798 opgevende:

BURGER BUYS. Als uitgeweeken na den 1e Januarij 1795 en gegaan na het zogenaamd Osnabrug Legertje, gehuwd met Maria Asdonk en hebbende twee kinderen; Eijgenaar van drie huysen genaamt de Vreeden, staande aan de Zandhoek, en 8 Mei 1794 belast met *f* 2000.

JAN BUYS. Uitgeweeken en vertrokken als hier boven, gehuwd, hebbende drie kinderen, Eijgenaar van een huijs genaamt de Zalm, staande aan de Zandhoek en geäpproprieert tot een Bokkinghang, zijnde onbezwaard.

CLAAS BOOY. Uitgeweeken en vertrokken als vooren, en te Osnabrug geweest zijnde Betaalsman van dat Legertje, gehuwd, en hebbende twee kinderen, Eijgenaar van ses huijzen, zijnde een mastemakerswerff op de Kadijk, onbezwaard.

HENDRIK BUYS. Uitgeweeken en vertrokken als vooren, ongehuwd en geen eigendom.

WILLEM MAY geweese onder Equipage meester van 's Lands Werff, uitgeweeken anno 1796 na Emmerick vertrokken, gehuwd, een aantal kinderen, doch geen vaste goederen off Eijgendom.

WILLEM BOX. Anno 1795 uitgeweeken na Emmerick heeft een zoon, geen vast goed, en zonder middelen.

JAN PEPPELENBOS. Bij het inkomen der Franschen uitgeweeken, na het Osnabrugs Legertje, is gehuwd, heeft kinderen, doch geen middelen.

JAN JAARSVELD geweese Utrechtsche Schipper, in 1795 uitgeweeken na Emmerick, ongehuwd, geen kinderen, geen eijgendom agtergelaten.

Zeekere LETTE. In alles als hier booven.

Deze informatien besluijt de Municipaliteit van Amsterdam in het onzekere, kunnende aan geen precisere en Juister opgave voldoen, alzo er geene andere bewijzen van Eijgendommen bij den aankoop van vaste goederen worden afgegeeven dan Transportbrieven, die onder den Eijgenaar berusten, belovende voorts nadere opgave, zoo ras erreuren ontdekken off andere persoonen vinden.

Gorinchem.

In de Vijfde Plaats N°. 6 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van GORINCHEM, ingekomen 16 Julij 1798, opgeevende:

DIEPENBRUGGE, BORCHAAREN, SCHULLER, DEN HARTOG, zoo verre aan die Municipaliteit bekend is nog ongehuwd.

BOS, HANSWIJK, CHATILLON, alle drie getrouwd in die Stad, doch de tweede, alleen de vrouw en de kinderen bij de Moeder agtergelaten;

Voorts dat geene dier persoonen, goederen hier te lande bezitten off voor 1 Januarij 1798 bezeten hebben, dat alleen aan Bos off aan zijne huijsvrouw van haren vader eene erffenis is te beurt gevallen, omtrent 3 a 4 maanden naar den 1e Januarij 1798, weetende niets anders.

Rotterdam.

In de Sesde Plaats N°. 7 der Missives, zijnde het antwoord der Municipaliteit van ROTTERDAM, ingekoomen 1 Augustus 1798.

Deze Municipaliteit geevt *Niets* op en wij zouden derhalve deze brieff gesteld hebben onder de niets beduidende, was het niet, dat gem: Municipaliteit bij die missive narreerde, dat dezelve om zooveel mogelijk aan de haar opgedragen last te voldoen, bij eene gedrukte notificatie (:die ook hier neevens gaat:) alle en een ijgelijk had uitgenoodigd, welke eenige informatie off inlichting omtrend de 4 gemelde poincten konden geeven.

Alkmaar.

In de Sevende Plaats N°. 8 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van ALKMAAR, ingekoomen 11 Julij 1798; opgeevende:

LOUIS ANTHONY VAN OIJEN. Uitgeweeken zeederd 1 Januarij 1795, schoon aldaar onbekend, egter in 1788 tot Raad in de Vroedschap aangesteld, doch October 1794 op zijn verzoek ontslagen, om dat

(hij) geworden was Ritmeester Effectieff van een compagnie Jagers te Paard onder het Corps van den Lieutenant Collonel de Lega. Dat hij vertrokken is zonder het nodige consent, *voor zoo verre aan de Municipaliteit bekend is* en zig bij het rassemblement te Osnabrug vervoegt heeft, ZOO ALS BIJ GERUCHTEN IS MEEDEGEDEELD, bevindende zig thans in dienst van den Keurvorst van Trier, is gehuwd met de dochter van den Ex-generaal Douglas, die met een zoon zig thans in Zeeland, *zoo men zegt*, ophoud, heeft agtergelaten, Een Huijs en Stalling op de Voormeer, Een Tuijn en Baangrond buijten de Nieuwlanderpoort, alles onbelast, voor zoo verre bekend is, en de verponding voldaan tot 1797, bezittende ook nog een Buijten Verblijff onder Heijlo, waaromtrend refereere tot de informatien van de Municipaliteit.

Schoonhoven.

In de Achtste Plaats. N°. 9 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van SCHOONHOVEN, ingekomen 20 Julij 1798, opgeevende.

JACOB GERARD VAN ZELDER, JOHAN CORN^s. VAN ZELDER, SAMUEL HUBERT, ABRAHAM HUBERT, JAN HUBERT, GODARD VAN SOLINGEN. Alle ongehuwd, uitgeweeken 't zeederd 1 Januarij 1795 en mitsdien vallende in 't genoemde art. 35 en zonder dat aan de Municipaliteit bekent is, zij eenige goederen hebben nagelaten.

WOUTER HOOGERWERFF geweeze Plaats Major die door zijne Huijsvrouw Maria Bunnick en drie kinderen in het najaar 1797 met een paspoort van de Nationale Conventie, na Rapenburg in het Bisdom Munster gevolgd is

Heukelom.

In de Neegende Plaats. N°. 11 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van HEUKELOM, ingekomen 9 Julij 1798, opgeevende:

WILLEM DIRK VAN DOORN, Lieutenant Collonel bij Orange Stad en Lande in Drenthe.

JAN VAN DOORN, desselvs zoon Vaandrig in hetzelvde Regiment.

De eerste getrouwd met eene Juffr. Oudenaller van Utregt en zoo verre bekend is, hebbende ses kinderen, beijde uitgeweeken in den nacht van Aug. 1795, toen des avonds de aanschrijving kwam, om de op pensioen gestelde officieren in den Eed te nee-

men, agterlatende, Een Huijs, belast met *f* 3000; — : — Capitaal.

Zevenbergen.

In de Tiende Plaats N°. 14 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van SEEVENBERGEN, ingekoomen 15 Julij 1798, opgeevende:

IGNATIUS BREDA. Drossaard en Dijkgraaff aldaar, met vrouw en kinderen reeds in het najaar 1794, *werwaards onbekend* vertrokken, doch *zoo men de geruchten mag geloven* zig thans nog onthoudende in het voormalig gewest Vriesland, agterlatende Huijs, Hoff en Schuur, in 1795 onder sequestratie gesteld; voorts refereere tot de missive;

DIEDERIK VALERIUS MEIJNERS [1]) Rentmeester van den vorst van Nassau, en Burgemeester etc. aldaar, met vrouw en kinderen naar den 1e Januarij 1795 uitgeweeken met de Engelsche armée, waarbij hij als Comms. zoude hebben gediend, [2]) agterlatende een klein schuurtje onder sequestratie 't zedert 1795;

Beide deze persoonen hebben meenigvuldige lopende schulden en D. V. Meijners is daar en boven verantwoording schuldig van het boni slot der Stad-Reekening van anno 1793 ter somma van *f* 204.7,8.

JOHANNES KOESE, GIDEON KOESE Militaire officieren, waarschijnlijk hunne demissie verzogt en verkreegen, in de zomer 1795 heengegaan, *zeer moeijelijk zoo niet onmogelijk* om deeze Lieden a's openbare voorstanders van Oranje op te geven, doch als zoodanig bekend in en na 1787, en presumtive gediend hebbende in het Osnabrugs Legertje, na hun ontslag; de Eerstgem. J. Koese heeft agtergelaten bij zijn vader een zoontje van 9 jaar, alsmeede een huijs, thans door zijn vader bewoond wordende.

Naarden.

In de Elfde Plaats N°. 16 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van NAARDEN, ingekoomen 24 Julij 1798. Geene persoonen als van daar uitgeweeken opgeevende: Doch met eene Bijlage (:zijnde een copie Bericht van het Committé van Justitie

---

[1]) Overleden te Posen in 1800.

[2]) Onder opzigt, volgens het schrijven der Municipaliteit van 8 junij 1801, van zijn schoonvader Tollius, gewezen raadsheer van den „Vorst van Nassau."

van Naarden, en waartoe wij, om de kortheid moeten verwijzen:) de aandagt van het Uitvoerend Bewind tragtende op te wekken noopens den Boedel van JAN CASPAR HARTSINK CORNELISZ:, die voor A°. 1795 is geweest Minister Plenipotentiaris bij de Saxische Kreitz, resideerende te Hamburg, wiens goederen zoo verre die onder de Jurisdictie dier stad geleegen zijn, op speciaale last van den *Sub Procureur Generaal off Advocaat Fiscaal van Maanen* in dato 30 April 1795, en ingevolge Decreet van de Provisioneele Repræsentanten van het volk van Holland, sedert den 2 Meij 1795, zijn geadministreerd en daar van Reekening en Verantwoording gedaan.

Maasdam.

In de Twaalfde Plaats N°. 57 der Missives, zijnde het Antwoord van de Municipaliteit van MAASDAM, ingekomen 17 September 1798, opgeevende:

ARIJ CORNELISZ: BUIJTENDIJK als aldaar zeer wel bekend voor een openbaar voorstander van het stadhouderlijk Bestuur, en zoo zij meenen te vooren geweest schrijver bij *Okker Repelaar* Commissaris Generaal bij de armée van den Erff-Prins etc. Na 1 Januarij 1795 buijten 's Lands vertrokken. Voor zijn vertrek ongehuwd, geene vaste goederen bezeeten, veelmin agtergelaten.

Besoijen.

In de Dertiende Plaats N°. 43 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van BESOIJEN, ingekomen 5 Julij 1798, opgeevende:

FLORIS CORNELIS VAN DER PUTT voor 1795 Capitein bij de Dragonders van Hessen Cassel, gehuwd, de vrouw en een zoon thans te Breda zeer sober leevende, agterlatende een Huijs en Hoff, belast zeedert 22 Junij 1790 met een schuldbrieff van *f* 500: —: — en twijffelen niet off er zijn meerder schulden, zijnde — — — — *van den Heuvel*, thans Lid van het Intermediair Bestuur van Bataavsch Braband voormaals, administrateur zijner goederen.

JAN VAN DER PUTT Vaandrig bij hetzelve Regiment, en zoon van de bovengemelde, ongehuwd: Beijde aldaar bekend voor openbare voorstanders, en te vallen in het voorn: 35e articul, om dat A° 1795, wanneer de verklaring is gevergd van de Officieren, dat zij nimmer zouden meede werken tot herstelling van het Stadhouderlijk Bewind, zijn heengegaan, en VOOR ZOO VERRE BEKEND IS niet weedergekeerd.

HENDRIK VAN DER PUTT zederd 1795 zig verwijderd hebbende, zijnde geweest, *Capitein werver bij de Landzaten*, en die MEN ZECHT buijten Breda te woonen.

Sprang.

In de Veertiende Plaats N°. 44 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van SPRANG, ingekoomen 12 Julij 1798, opgeevende:

WILLIAM ROSE Geweeze Adjudant van Nijvenheim, uitgeweeken na 1 Januarij 1795, onbekend werwaards en off binnen off buijten de Republicq is, vertrokken na 21 Augustus 1795 nadat hij was opgeroepen om de verklaring te doen. Agterlatende vrouw en kind, die zeederd ruim twee maanden zijn vertrokken. Hebbende in Eigendom *Een Huijs* niet bezwaard, zoo verre bekend is, en bewoond door deszelvs ouders.

Alkemade.

In de vijftiende plaats. N°. 68 der Missives, zijnde het antwoord der Municipaliteit van ALKEMADE, onder welke wij meenen te behooren: DE WETERING EN ADE, DE KAAGE en ROELOFS-AARENSVEEN, ingekomen 23 Julij 1798; geenen Persoonen opgeevende: maar wel; dat zij BIJ GERUCHTEN zijn geinformeerd, dat de persoon van

JAN JACOB VAN HERZEELEN gewoond hebbende te Amsterdam en aldaar voor 1795 Lid van de Regeering, is uitgeweeken buijten de Republicq, zederd 1 Januarij 1795, En dat zoo die informatien gegrond zijn, dezelve niet alleen zouden vallen in de termen van art. 35, maar ook op het 4e poinct, zijn personeel Eijgendom binnen die Jurisdictie, zijnde *Een Huysmans wooning* etc. met 14 morgen 200 Roeden Land, onder *Roelofs aarensveen* gekogt en getransporteerd seederd 14 Meij 1784 Een Custingbrieff groot *f* 3000: —: — en per reste groot *f* 1350: —: — op eene huysmans wooning in de Huijg Sloter Polder, *dato* 21 *Augustus* 1790. Bezittende nog aanzienlijke goederen onder de Jurisdictie van Esselijkerwoude.

Haastrecht.

In de zestiende plaats N°. 70 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van HAASTRECHT, ingekomen 11 Julij 1798, opgeevende:

De Jongeling WILLEM BLANKEN gewoond hebbende bij zijne ouders aldaar, en uitgeweeken zeederd 1 Januarij 1795, welke ZIJ VER-

MEENEN te zijn een voorstander etc. *ongehuwd* op dien tijd en *geene goederen* bezittende.

Gouderak.

In de zeventiende Plaats N°. 73 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van GOUDERAK, ingekomen 13 Julij 1798 opgeevende:

JAN DE BES gehuwd, en geen kinderen en niet met zijn vrouw te zamen wonende, agterlatende *een Huijs*, niet belast.

JAN KOOY ongehuwd, agterlatende eenige obligatien ten lasten van het voormalig Gewest Holland, niet belast, VOOR ZOO VERRE HEN BEKEND IS.

JAN VAN LOON ongehuwd, heeft bij zijne ouders gewoond, en geene goederen agter gelaten. Alle zeedert 1 Januarij 1795, buyten deeze Republicq geweeken, en daarom in de termen van art. 35 vallende.

Heiloo en Oesdom.

In de achttiende plaats N°. 93 der Missives, zijnde het antwoord van de Municipaliteit van Heiloo en Oesdom, ingekomen 11 Julij 1798, opgeevende:

Zeekere L. A. VAN OIJEN, (NB. reeds opgegeeven onder Alkmaar) doch durven niet decideeren off dezelve in de termen der Resolutie valt, schoon volgens vrij geloofwaardige gerugten zeederd 1 Januarij 1795 buiten de Republicq geweeken, heeft aldaar eene Buijtenplaats, waarop in 1795, wel vroeger, *maar niet* zoo lang heeft vertoefd, als in vorige Jaren, en heeft ook niet kunnen beschreeven worden in Dorps Schott off last, weeten dus niet off als Ingezeeten aldaar off van Alkmaar moet worden beschouwd. Is in 1788 bij de algemeene Remotie te Alkmaar Vroedschap geworden, en gebleeven tot in 1794 etc. zie hier vooren onder Alkmaar. Is na het inrukken der Franschen met zijne Compagnie in de Environs van die plaats gekomen. De vrouwe komt wel eens in die quartieren Logeeren, Kunnen niet oordeelen over zijne Finantiëele omstandigheden. Bezit ook nog waarschijnlijk die Buijtenplaats groot 15 *morgen* 402 *roeden*, en niet bezwaard, als met *f* 400. „ — — „ die nog op de Kooppenningen moeten betaald worden, om dat gedeelte Leening zijnde, daar van geen verleij is verleend.

Zie daar Meedeburgers! *zoo kort doenlijk*, behoudende echter

zoo veel mogelijk de eijge bewoordingen der missives, eene opgave der zakelijken inhoud van die weinige missives, welke attentie verdienen. Wij berusten in onze, zoo hier, en daar, gemaakte aanmerkingen, en leggen met dit Rapport alle de aan Ons toegekoomen Missives over, alleenlijk tot illucidatie daar nog bij voegende, dat in neegen dier brieven, teevens, met een woord, eenig, schoon weinig voldoend gewag word gemaakt, van de aanschrijving van den Agent van Finantie in dato 30 Junij 1798.

Wij zouden als nu, Ulieden adviseerende, van gedachten zijn, dat Copie van dit Rapport met alle de Bijleggende missives in originali wierden gezonden onder Couvert van den Agent van Justitie aan het Uijtvoerend Bewind, in antwoord op de twee voormelde aanschrijvingen van 28 Junij en 4 October ll. en alzo de Ondergeteekenden van deze Commissie gedechargeerd. Refereerende Ons niettemin aan Ulieder beeter Oordeel.

(*was geteekend:*) JOOST ROMSWINKEL
N. M. BOGAERT V. ALBL.[M].

Engeland en Gelderland. (Vgl. XIII, bl. 136. Zie Cats werken, Aanmerkingen op ongelijke huwelijken.) Geen andere hertog van Gelderland zoude hier bedoeld kunnen worden, dan Reinoud II en dan moet Eduard III, met wiens zuster Eleonora deze hertog in 1331 in tweeden echt is gehuwd, de koning van Engeland zijn.

Na Reinoud II, die de *eerste hertog* was, is er, behalve Arnoud van Egmond, geen hertog van Gelderland geweest, die *vele* dochters had; maar deze laatste waren tijdgenooten van Hendrik VI, die reeds als éénjarig kind koning van Engeland was.

De prins van Wallis zoude dan Eduard, later de zoo beroemde Zwarte Prins, geboren in 1330, moeten geweest zijn.

Hertog Reinoud had uit zijn eerste meer dan tienjarig huwelijk met Sophia Berthoud van Mechelen, *vier* dochters. De moeder overleed in Mei 1329.

Die dochters waren dus alle ouder dan prins Eduard, en men leest, dat de oudste, Margareta, in 1333 op dertienjarigen leeftijd verloofd werd aan Gerard, oudsten zoon van den hertog van Gulik, maar in 1338, volgens anderen in 1344, ongehuwd overleed; dat de tweede, Mechteld, in 1342 weduwe was van graaf Govert van

Loon; dat Isabella, de derde, in 1343 abdisse te 's Gravendaal was, en dat eindelijk Maria, de jongste, in 1337 verloofd was aan den paltsgraaf Rudolf, doch later gehuwd aan den jongeren broeder van voornoemden Gerard, hertog Willem van Gulik, die door haar, na den dood harer halfbroeders de hertogen Reinoud III en Eduard, hertog van Gelderland werd.

Hoewel er nu betrekkingen tusschen beide vorsten bestonden, ja zelfs een verbond tegen Frankrijk, wordt nergens van een huwlijksaanzoek gesproken, dat dan, tusschen de jaren 1339, toen Reinoud hertog werd, en 1343, het jaar van zijnen dood, zou moeten gedaan zijn. (Zie Slichtenhorst. VII boek en blz. 438 en 439; Nijhoff, Gedenkw. van Gelderland, 2e deel.)

Ik vermoed op historischen grond, dat vader Cats zich vergist en dat het hier eén graaf van Vlaanderen en niet een hertog van Gelderland moet zijn.

In de Chronijk van Vlaanderen van N. d'Espars, 1725, by Andreas Wijds tot Brugge, 1e Deel blz. 395, leest men, dat de bisschop van Lincoln en graaf van Garennes als doorluchtige gezanten van koning Eduard I van Engeland in 1294 door Guij van Dampierre, graaf van Vlaanderen werden ontvangen om de dochter van dezeǹ te verzoeken voor Eduards zoon, den prins van Wallis, en dat graaf Guij, als met vele kinderen gezegend (hij had behalve zijne zonen acht dochters, zie Hoogstraten onder Dampierre) er zeer mede ingenomen was, dat zijne dochter Philippa, bij zijne tweede vrouw, Isabella van Luxemburg, verwekt, door zulk een groot monarch ten huwelijk werd verzocht, zoodat dan ook weldra eene overeenkomst te Lier werd gesloten en Philippa plechtig verloofd.

Dit huwelijk is nooit voltrokken en is oorzaak van veel onheil voor Vlaanderen geweest.

Hoe koning Philips IV van Frankrijk, bevreesd voor een verbond tusschen Engeland en Vlaanderen, er zich tegen kantte, de bruid op hare reis naar Engeland op arglistige wijze deed gevangen nemen en jaren lang gevangen hield, zoodat in januarij 1297 eene jongere zuster, Isabella, aan den prins van Wallis werd verloofd; hoe de engelsche koning graaf Guij in den steek liet en in 1299 in tweeden echt met de zuster des franschen konings huwde; hoe eindelijk de ongelukkige Philippa uit wraakzucht werd vergiftigd en hare hof-

houding vermoord, staat omstandig vermeld in de kapittels 37 en 38 van genoemde chronijk.

De prins van Wallis, Eduard (later als koning de II) was de *eerste* die als kroonprins in 1284 met dien t'tel geboren werd. (Zie R. Baker, Chr. van Enge'and, 8vo. 1 D., b'z. 298, 376.)

Hij huwde 1307 met Isabella, dochter van denzelfden franschen koning, die zijne eerste bruid had doen vermoorden, welke gemalin in 1327 medepligtig werd aan zijnen rampzaligen dood.

Een oudere zuster van gezegde Philippa, Margareta, was met *graaf* Reinoud I van Gelderland gehuwd, en moeder van Reinoud II *den eersten hertog*, terwijl eene oudere halfzuster, Beatrix, de gemalin was van graaf Floris de V van Holland, wiens zoon, graaf Jan I, eene zuster van Eduard II, Elisabeth, tot vrouw had.

Behalve genoemde chronijk vergelijke men Meijerus, Annales Flandriae rerum, fol. 98; Marchant, Flandria descripta, lib. II, fol. 244; Andries de Smet, Chr. v. Vlaanderen, XXIX cap.; P. d'Oudegherst, Annales de Flandre par Le Broussart; de l'Espinoy Antiquités et noblesse de Flandre, fol. 48, 50.

Nergens vond ik iets van dien bijzonderen last aan de gezanten, waarvan Cats gewaagt. Het zou evenwel niet te verwonderen zijn, als men leest, dat eene kleindochter van denzelfden koning Eduard I, Eleonora, te Nijmegen in eene zaal vol mannen zich ten halven lijve voor haren gemaal, hertog Reinoud II, ontblootte, om te bewijzen dat zij niet melaatsch was. (Zie Arend, 2 dl., 2 st., bl. 206, 208, met plaat.)

Middelburg. W. A. H. G.

Maria van Oranje-Nassau. (Vgl. XVIII. bl. 185). Bij de door den heer van Vloten in dit tijdschrift medegedeelde lezenswaardige bijzonderheden over deze prinses, zij het mij vergund iets te voegen, naar aanleiding van een hoogloopenden twist tusschen haar en prins Maurits.

Maria van Nassau, de oudste halfzuster van prins Maurits, was met hem in twist over het beheer van de goederen van Philips Willem van Oranje. Op 14 augustus 1585 had zij op haar verzoek dat beheer, voornamelijk over de burensche goederen, van de staten generaal ontvangen, zonder dat prins Maurits er tegen

was geweest, doch toen in 1590 Breda en Steenbergen, ook heerlijkheden Philips Willem toekomende, bemagtigd waren en Maria, ingevolge de haar verleende acte, die goederen wilde beheeren, kwam Maurits daar tegen op, bewerende dat dat beheer hem, als oudsten broeder, toekwam.

Hij wendde zich op 14 maart 1591 daarover tot de staten generaal, met verzoek daarin ten zijnen behoeve te willen voorzien.

De staten generaal beproefden dit geschil bij te leggen, doch toen dit niet baatte, beslisten zij op 10 april 1591, dat prinses Maria volgens de acte van 14 augustus 1585 het beheer over de geederen uit het huis van Buren afkomstig (de moederlijke nalatenschap) zou behouden, en prins Maurits dat over de goederen uit de vaderlijke nalatenschap zou voeren.

De prinses nam hier geen genoegen mede en diende op 24 maart 1592 een vertoog aan de staten generaal in, waarbij zij verklaarde den weg van regten te willen inslaan. Zij daagde Maurits dan ook voor den hoogen raad, waar de zaak behandeld is geworden, zonder dat men echter den juisten uitslag er van weet. Het schijnt echter, dat de resolutie van 10 april 1591 is gehandhaafd, daar Maurits zich in een verzoek aan de staten generaal van 28 november 1596 administrateur der goederen van Breda noemt.

Het huwelijk van de prinses met den graaf van Hohenlohe, met wien prins Maurits in voortdurende oneenigheid was, heeft voorzeker aan die zaken ook geen goed gedaan.

Over het beheer van het graafschap Lingen, door prins Willem van Oranje mede aan zijn zoon Philips Willem gemaakt, is in 1601 ook weêr twist geweest tusschen Maurits en Hohenlohe, als gemaal van Maria.

Deze twisten zijn door mr. C. M. van der Kemp uitvoerig behandeld in zijn »Maurits van Nassau," die vele officieele stukken er over mededeelt. Ook van Cappelle spreekt er van in zijn »Filips Willem."

Leiden. J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Maria van Nassau. Deze dochter uit het eerste huwelijk van prins Willem I van Oranje in 1566 geboren, was zeer jong als staatsdame aan het hof der hertogin Margaretha van Parma.

Toen haar vader in april 1567 de Nederlanden ging verlaten, eischte hij haar op.

Margaretha schrijft over haar aan den prins: Uwe dochter heb ik als mijne eigene dochter bemind, gelijk gij weet, en daar gij zegt dat mevrouw uwe moeder voor haren dood de jeugdige princes wenscht te zien, is het niet meer dan billijk, dat deze haar ga bezoeken en opvolge wat zij zal bevelen. Wanneer zij echter naar mij wil terugkeeren zal zij de genegenheid niet verminderd vinden, welke ik haar altijd heb toegedragen.

(Arend 2e dl. 4 st. bl. 466).

Waarschijnlijk dagteekent van dien tijd hare hartelijke vriendschap voor hare nicht van Egmond, daar deze te Brussel woonde.

Over het karakter van haren gemaal den graaf van Hohenlohe en de redenen der verwijdering tusschen hem en prins Maurits leze men: Arend 3e dl. 1e st. bl. 470.

Middelburg. W. A. H. G.

Vuur op den haard (Vgl. XVIII, bl. 203). In de zomermaanden kwam er vroeger (en ook thans nog hier en daar, meen ik) in Noordholland geen vuur op den haard in het woonvertrek, omdat men buitenshuis in een klein vuurhuisje stookte en kookte. Slechts in den winter, als men toch vuur op den haard moest hebben om het vertrek te verwarmen, kookte men uit zuinigheid het eten boven dit vuur in de woonkamer of liever de eigenlijke keuken. Deze handelwijze is ten platten lande in Friesland nog zeer in gebruik; nabij zeer vele boerenhuizen ziet men een net klein huisje gebouwd, dat tot stookplaats dient. Oudtijds *woonde* men te Hindeloopen in den zomer niet eens in het woonvertrek, maar in een klein afzonderlijk staand huisje op den wal, om toch vooral het binnenhuis schoon te kunnen houden. Nevens dit zomerhuisje (*lîtshûs*) had men nog eene afzonderlijke stookplaats, te Hindeloopen de *smuger* genoemd.

Op deze wijze ingerigte huizen zijn er nog wel in het merkwaardige Hindeloopen.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Hooge bedsteden (Vgl. XVIII, bl. 203). Zulke hooge bedsteden, dat

men er niet met een bankje, maar met een ladder moet inklimmen, zijn er tegenwoordig nog wel te Hindeloopen en zijn ook ongetwijfeld vroeger in Noordholland, volgens Schotels aanwijzing, in gebruik geweest. Te Hindeloopen, waar ik ze voor twee jaren nog zag, zijn het fraai gesnedene en zeer bont beschilderde laddertjes van drie of vier sporten; de sporten, die zoo breed zijn als die van eene g wone ladder, liggen echter plat.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Het huis te Vogelensanck (Vgl. XVIII, bl. 84). In het Aardrijkskundig Woordenboek van Van der Aa, zegt deze: Vogelenzang (het Huis te), dat dit gebouw, waarvan *ondanks het gedane onderzoek*, geen spoor te ontdekken is, allengskens in verval geraakte en langen tijd in eenen puinhoop lag. — Ook L. Smids, in zijne Schatkamer der Nederlandsche oudheden, zegt daar weinig van, alleen dat toen Ampzing, de beschrijver van Haarlem leefde (zie aldaar bl. 13) van dit gebouw niet dan een heuvel van enkel puinhoopen bestond; voorts worden door hem daarbij eenige schrijvers aangehaald, doch die over het gebouw, naar het schijnt, weinig of niets hebben medegedeeld; het is alzoo niet te denken, dat aan het verlangen van den heer Ekama zal kunnen worden voldaan. V. D. N.

Geboortejaar van Maximiliaan van Egmond en van Maarten van Rossem (Vgl. XVIII, bl. 239, vr. 64). De vader van den eersten werd geboren 1469. Het is alzoo waarschijnlijk dat Maximiliaan werd geboren tusschen 1490 en 1500; zijne dochter Anna was geboren in 1533, en dus in 1551, toen zij Willem van Oranje huwde, even als deze, 18 jaren oud.

Van Maarten van Rossem leest men in het Aanhangsel tot de Vad. Historie van J. Wagenaar, door J. H. Hering, 1e dl. 1e stuk (1780) bl. 3 en 4, dat de »Historieschrijvers van zijnen tijd ons omtrent zijn geboorte en afkomst, weinig opheldering geven, de eerste bepalen zij binnen Zalt-Bommel, zonder maand of jaartal te noemen, en van de laatste spreken zij niets; doch volgens latere aanteekeningen is hem gebleken, dat hij in 't jaar 1478 geboren werd, uit het zeer oud geslacht van van Rossem," enz.

Het ware te wenschen dat de schrijver eenig berigt had gege-

ven, van waar hij die latere aanteekeningen had ontleend. Volgens zijne mededeelingen, bladz. 12, zeker niet te Zalt-Bommel, omdat aldaar, volgens berigt van den magistraat van die plaats aan hem, van het geslacht en de waardigheid van van Rossem bij onderzoek niets ontdekt was. V. D. N.

Maarten van Rossem. In den Gelderschen Volksalmanak voor 1861, bl. 3—44, komt eene zeer belangrijke levensgeschiedenis voor van Maarten van Rossem, van wijlen Is. An. Nijhoff, waarin vermeld wordt dat hij geboren is te Zalt-Bommel in 1478. Zijn vader was Jan van Rossem en zijne moeder Johanna, dochter van Peter van Hemert, heer van Poederooi. — Maarten is ten gevolge van de pest, gestorven te Charlemont den 7 junij 1555. Nu zal de heer W. A. H. G, zijn ouderdom wel kunnen opmaken, en den heer Nijhoff geen gezag ontzeggen. J. C. K.

Maarten van Rossem. Bij Blaeu wordt Maartens vader (waarschijnlijk na den dood van Maartens grootvader) den Olden genaamd en heer van Rossem, Broekhuizen, Pouderoyen, Oye en Meynerwijk.

De primogenituur van Maartens broeder Jan (den Jongen) die trouwde met.... Zuylen, erfdochter van Nyevelt, bespreekt v. d. Aa met bijvoeging dat uit dit huwelijk 12 kinderen zijn gesproten, van welke 3 zoons gehuwd zijn geweest en kinderen hebben nagelaten.

J. G. Horsthuis.

[Ook de heeren C. P. D. Pape en Th. geven 1478 op a's geboortejaar van Maarten van Rossum met verwijzing naar de levensgeschiedenis van Maarten van Rossum door mr. J. D. W. Pape, uitgegeven door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Braband, 's Hertogenb. 1847 en Nav. xvi, bl. 119 en 151].

Verbranden van specerijen (XVIII, bl. 134, vr. 17). Op deze vraag, kan ik, die eenigen tijd in de Molukkos heb doorgebragt, antwoorden, en wel bevestigend.

In den alzoo genaamden Patriaschen Brief van heeren bewindhebbers der O. I. C. aan de indische regering van 29 sept. 1763, wordt dit goedgekeurd. Volgens eene daarvan door mij gehouden

aanteekening, leest men daar als volgt: »dat de gestelde ordres, »om onder den eed der Extirpateurs te begrijpen, dat zij alle de »voorgekomene Specerijvruchten *waarlijk door het vuur hebben doen* »*vernietigen*, excepto die aan den inlander onvermijdelijk moeten »worden toegestaan, worden geapprobeerd."

VAN SCHMID.

Place Napoleon. (Vgl. XVIII bl. 239). Aan het door den heer Kramm vermelde voorbeeld van naamverandering, welke het amsterdamsche Damplein in de dagen der fransche overheersching ondergaan zou hebben, kan ik nog een ander voorbeeld toevoegen. Op het titelblad van het Handwoordenboek voor de spelling der Hollandsche taal, door P. Weiland, ten jare 1812 in den Haag bij Johannes Allart, in royaal octavo uitgegeven, staat: Gedrukt te Amsterdam bij J. Ruijs op den Nieuwendijk bij het Plein Napoleon, N°. 255. Werkelijk schijnt dus de Dam dien naam tijdelijk gedragen te hebben, en ik vermoed, dat dit op last of voorgang der plaatselijke fransche overheid geschied is, zoodat de ingezetenen tot het bezigen van dien naam òf bepaald gehouden waren òf zulks gedaan hebben, om den overheerschers welgevallig te zijn. Dat voorts de drukker van dit boek zijn naam en woonplaats zoo naauwkeurig op den titel aanwees, gelijk Maaskamp dit deed onder het portret van van Well, (schoon de winkel van Maaskamp in de dagen mijner jeugd te Amsterdam genoeg bekend was, om juist geen opgaaf van een huisnommer te behoeven) was wel geen gevolg van vrije keus, maar eene verordening van de vreemde gebiedvoerende magt. De 11 eerste deelen van de Geschiedenis van de Kristelijke kerk in de 18e eeuw door A. IJpeij, vermelden, als gewoonlijk, slechts den naam des uitgevers op het titelblad, maar het 12e en laatste deel dat juist in 1811 het licht zag, heeft er ook den naam van den drukker bij. Evenzoo geven de 21 eerste deelen van van Hamelsvelds Algemeene kerkelijke geschiedenis der Christenen alleen te kennen, dat het werk bij François Bohn te Haarlem is uitgegeven, terwijl die uitgever op de titels van het 22e en 23e deel, in 1811 en 1813 verschenen, u verhaalt, dat zij ter zijner eigene drukkerij gedrukt zijn. Naauwelijks had echter het nederlandsche volk in november 1813 het dwangjuk afgewor-

pen, of François Bohn kwam in 1814 met het 24e deel voor den dag, zonder er zijne drukkerij weer bij te noemen. Ten slotte merk ik nog op, dat de boven vermelde drukker Ruijs, bij wien ook Muntinghes Geschiedenis der menschheid naar den Bijbel ter perse werd gelegd, alleen op den titel van het 8e deel, in 1813 uitgegeven, zijn naam en woonplaats heeft aangeduid, doch met weglating van de woorden bij het Plein Napoleon. Waarschijnlijk is dit deel kort na de omwenteling in het licht verschenen, toen reeds de Dam zijn wettigen naam hernomen had, en er, noch van vleierij, noch van noodzakelijkheid om hem naar den gevreesden keizer te heeten, eenige spraak meer wezen kon.

Leeuwarden. L. PROES.

Place Napoleon. Het is inderdaad zoo, dat de Dam te Amsterdam den naam van *Place Napoleon* heeft gevoerd. De prent, door den heer C. Kramm bedoeld, is niet het eenige door E. Maaskamp uitgegeven, waarin zijne woonplaats, die op den hoek van den Dam en de Kalverstraat was, *Place Napoleon* is genoemd. In de Nouvelle circonscription des sept Departements de la Hollande d'après le décret de sa Majesté Impériale et Royale en date du 21 .Octobre 1811, door Maaskamp gedrukt en uitgegeven, wordt zijne woonplaats ook genoemd *Place Napoleon.* Behalve den Dam veranderde onder de fransche overheersching, ook de Buitenkant van naam, en ontving dien van Quai Marie Louise. Die naamveranderingen waren zeker eene groote vleierij, maar colossaler zag men ze gewis in de inscriptiën op de eerebogen, die, bij de komst des keizers hier te lande ook te Amsterdam werden opgerigt. De eenige, die ik uit dien tijd heb onthouden, waarschijnlijk omdat zij mij als jongeling reeds zoo stuitte, is het *musa vetat mori* van Horatius, waarmede de eereboog prijkte, die op de Regaliersbreestraat bij de Botermarkt was geplaatst. Vrij zegge men nu: de vleierij was grof, maar van wien kwamen de vleierijen eigenlijk? Ik heb den hoofdambtenaar der mairie te Amsterdam gekend, die belast was met het ontwerpen der inscriptiën. Het was een waar vaderlander, een man van vaste beginselen, warsch ook van laffe vleierij, maar de ontwerper bleef ontwerper en als men nu weet, dat de prefect over de plaatselijke regering een enorm gezag uitoefende

en in zoo vele locale zaken streng de hand had, terwijl dat het vermoeden wettigt, dat ook de oratiën aan den keizer niet zonder zijne medewerking tot stand hebben kunnen komen, dan noopt dit om, althans niet zoo voetstoots, alle deze vleierijen op rekening van landgenooten te stellen. Zoo het noodig ware, zouden de archiven der mairie van Amsterdam en die der toenmalige finantiele divisie der stad, ja ook de archiven der prefectuur, die naar ik meen, bij het gouvernement van Noordholland berusten, over de geschiedenis der bedoelde naamveranderingen en huldebetooningen meer licht kunnen verspreiden.

Haarlem. DIXI.

Zonderlinge posten uit rekeningen. (XVIII, bl. 200. vr. 48). De Hontslaghers, waaromtrent de heer F. Caland narigt verlangt, waren geene afmakers van dolle honden, maar stedelijke bedienden met de taak belast om op gezette tijden eene slagting aan te rigten onder de destijds (XVe en XVIe eeuw) in grooten getale rondloopende onbeheerde honden. Daaronder kwamen veel oude *versufte* honden voor *ende oick grote quade sorchlicke rekels, die zeer periculoes zijn* enz., zoo als in den considerans van een besluit van Leiden tot aanstelling Ao. 1535 van een hondeslager te vinden is (Navorscher VII, bl. 229).

Onderscheidene posten in de rekeningen van de stad Middelburg maken melding van uitbetaling van gelden te dier zake en uit het daarbij aangegeven getal om hals gebragte honden mag worden afgeleid dat eene opruiming nu en dan noodzakelijk was.

In de rekening van 1470 komt voor:

»It. bet. Cornel. Willemsz. hontslagher van XXI dosinen hon»den te slane tot iiij gr. die dosine. fac. tsamen vij sc. gr."

Het grootste getal wordt vermeld Hoofdstuk *onversien costen* in de rekening van 1494, waar men vindt:

»Bet." Joris de tapper over vijc XLij honden die hij gheslegen »heeft tot ij reisen toe binnen desen jare binnen der stede, hem »daer op ghegeven op rekeninghe bij den quartiermrs. de somme »van xiiij sc. gr.

In lateren tijd, bepaald in de XVij eeuw, ruimde men de overtollige honden op andere wijze op, en werden nu en dan, meest-

al bij toenemende warmte, de honden in twee, op verschillende punten van de kaai te Middelburg gestationeerde, schepen geladen, om buiten de haven op eene zandbank bij laag water ontscheept te worden en bij den opkomenden vloed te verdrinken.

Middelburg. ADR. A. FOKKER.

Opperhoofden van Palembang. (Vgl. XV bl. 292, XVII bl. 42.) Aangaande het gezegde van Laboranter, dat de lijst betreffende personen in Oostindië te veel plaats zoude vereischen voor den Navorscher, meen ik te moeten opmerken, dat zulks op bovenstaande vraag niet is toe te passen; welligt zoude de beantwoording slechts luttele plaats innemen.

P.

V R A G E N.

124. **IJk der maten en gewigten.** In het verslag door gedeputeerde staten aan de provinciale staten over den toestand der provincie Zeeland, in 1868 uitgebragt, komt op bl. 123 en volg. een verslag over het Oud-Archief voor.

Op bladz. 127 en 128 staat woordelijk: Ad VI *Privilegiën, Costumen, Ordonnantiën* enz., *van steden en heerlijkheden:* dat tot de merkwaardigste in deze rubriek behooren:

a. »het register met *voorboden van Reimerswale*, gesplitst in 2 hoofdafdeelingen, namelijk *voorboden* gemaakt door Burgemeester en Schepenen, 6 Januarij 1564, benevens een aantal ordonnantiën op de inwendige huishouding en policie, waarin onder anderen dit bijzondere voorschrift voorkomt, dat de IJk der maten en gewigten destijds met den Zondagsletter moest geschieden."

Zijn ook in andere provinciën of landschappen dergelijke bepalingen bekend en waar vindt men daarover opgaven en bijzonderheden? A. J. H. VAN DER TOORN.

125. **Vragen de stad Hattem betreffende.** *a.* Wie weet mij iets te zeggen over de oorsprong van het Kladdergat, een grooten hond die 's nachts gezegd wordt te Hattem te komen spoken?

Wie ook iets over de witte wiven, twee stuks, die steeds zouden gezien worden 's avonds laat op den Homoet bij Hattem?

b. Weet ook iemand wie J. K. was, mr. orgelmaker? Hij heeft in 1507 het orgel te Hattem gemaakt.

Het voornoemde orgel heeft onder de pijpen, onder 5 borstbeeldjes, de volgende regels staan:

Met mont gebeên
Noch sangh alleen
Is God te vreên.
't Geen 't herte singht,
Door d'wolcken dringht.

Op de rugzijde der openstaande deuren, staat links:

anno
Door Gods lof uit te meten,
Was ick zoo heesch gekreten,
Dat mijn keel schier stom
In hooge ouderdom,
Naauwlycks geluit kon geven;
Tot dat het jaer van zeven
En seventigh die quaal
Genas en d' zuivre taal,

regts:

1677.
Die 'k nu na maat en regel
Door d' orgel-konst van Slegel
Hier sprecke, wederschonck.
Gemeent' nu ben ick jonck.
Psalm singt met mijn den Heer.
En geeft ook roem an hem,
Die mijn oudt lichaam weêr
Inblies soo'n nieuwe stem.
B. Bornman. J. U. D.

en op de binnenzijde der deuren, westzijde, staat een man met fluit geschilderd; daar boven een engelkopje en er onder met vergulde letters:

Voce deum laudat Psaltas fidibusque canoris
Laudandum et dominum fistula quaeque docet.

op de oostzijde staat een man met een harp, daarnaast eene faam en er onder:

Gerrit Robertsen, glazemaker.
Fecit.

c. In 1685 werd te Hattem eene fransche gemeente gesticht; wie kan mij daaromtrent eenige bijzonderheden meêdeelen?

d. In 1512 wordt Molecaten reeds genoemd. Wie is in de gelegenheid mij over dat huis, bij Hattem gelegen, eenige bijzonderheden meê te deelen, b. v. door wien het gebouwd is? In 1530 meen ik, kwam het in handen der v. Heeckerens.

e. Bij het Spiker van Molecaten ligt eene vierkante opgehoogde plaats, welke 't Spaansche kerkhof wordt genoemd. Weet ook iemand waarom?

f. De Galgenberg bij Hattem gelegen ook Vuursteenberg genaamd. Weet soms iemand vanwaar die heuvel eerstgemelden naam heeft?

g. Kan of wil iemand mij ook opgeven wat op de groote klok te Hattem met majuskels geschreven staat?

h. Wat is de beteekenis van een ridderhandschoen in den gevel van een huis met grooten stoeptrap te Hattem?

i. In 1624 werd te Hattem een tweede predikant aangesteld met 350 gulden tractement. Kan iemand mij dezen ook noemen en tevens opgaven doen omtrent andere hattemsche predikanten?

V. D.

126. »Ludovicus" (ou Louis), Bras de fer."

Ses armes, sur un fond d' azur trois mains etendues horizontalement, du côté interieur.

Qui fut ce Bras de fer? Je trouvai ces armes dans un livre de droit: Labbaei (C.) Jcti Obss. et Emend. in Synopsin Basilicorum, Paris 1606. fol.

M. Bras de fer vécut donc en 1606 ou plus tard.

J'ai retrouvé ces armes, mais les mains en position perpendiculaire, dans les armes de Mess. Jean Rouillé + 1698, et de Pierre Rouillé + vers l'an 1700.

127. **Adieu canaux, canards, canaille.** Dit is de algemeen bekende heusche groet van Voltaire aan ons vaderland. Waar ergens in zijne oeuvres complétes kan men de woorden vinden?

H. TIEDEMAN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Vondel aan de Bank van leening te Amsterdam. (vgl. XVIII. blz. 209, 357). Dat de herinnering niet overtollig was, én wat Vondel, én wat de amsterdamsche regeering betreft, ten aanzien van 't licht, waarin zijn verblijf in, en ontslag uit den Lombaard, te beschouwen is, bewijst de plaats, die wij later gevonden hebben en waarop wij vroeger doelden, van een onzer verdienstelijke schrijvers, den heer Zeeman, in het Leven van Joost van den Vondel, Amsterdam bij Julio 1831, die, een geschrift van L. van Ollefen aanhalende, toen nog bleek te hechten aan de overlevering, dat Vondel, in plaats panden, dichtjes in het boek schreef. Wij deelen de plaats, waarin dit voorkomt, hier mede. »De gehuwde en ongehuwde kinderen van Van Vondel, den nood huns vaders ziende, wisten hem door voorspraak van de vrouw des Burgemeesters Cornelis van Vlooswijk het boekhouderschap in de Bank van Leening te bezorgen, hetgeen hij op den 30 Januarij 1659 aanvaardde. — Het was voor den grooten man een groot verschil, eerst als een wonder van zijn Vaderland in zijn studeervertrek gezeten, zat hij nu voor 550 gulden achter het boek. Naauwelijks was hij in de Bank van Leening, of hij schreef Jephta of Offerbelofte, opgedragen aan de vrouw van Vlooswijk tot een blijk van dankbaarheid. Dit stuk was, volgens de getuigenis van groote mannen, voor een man van 72 jaren eenvoudig: dat is: zonder weerga. Doch van langzamerhand, zag men, dat hij zijne studie vóór zijn werk trok en, in plaats van panden, dichtjes in het boek schreef; daarover kwamen vele klagten, waarom men eindelijk, nadat hij tien jaren dezen post had waargenomen, besloot hem dezelven te ontnemen. — Vondel ontstelde hevig, toen hij dit hoorde, doch de heer Oudshoorn berigtte hem tevens, dat de Heeren Burgemeesteren van Amsterdam hem zijne jaarwedde lieten behouden, zoodat hij thans weder een vrij man was."

Amsterdam. Jo. DE VRIES, JZN.

Boiste (vgl. XVII, bl. 19, 70, 110, 132, 169, 360). Onlangs kwam mij in de Stadsbibliotheek een exemplaar ven Boistes woordenboek (editie van 1803) door toeval in handen.

Bij het w. *spoliateur* dat letterlijk aldus is opgesteld: »*Spoliateur*. s. m. spoliator, qui dépouille qui vole G C * Spoliatrice, s. f. BUONAPARTE," vond ik een blaadje in ms. dat het verhaal bevatte zoo als het ons door onzen geachten medearbeider H. M. C. v. O. is meêgedeeld. Het is overgenomen uit de V. Letteroefeningen, Jaargang 1819 (2de st. mengelwerk, bl. 338). De Rec. o. d. Rec. werd in 1806 opgerigt; de anecdote komt volgens den heer H. M. C. v. O. in dl. XI ergo in den jaargang 1817 voor. De V. Letteroefeningen heeft dus de anecdote aan dat tijdschrift ontleend en woordelijk ontleend. Het verwijst evenwel naar Bredows Chronik des 19ten Jahrhunderts Jahrgang 1807. Heeft iemand welligt dat werk bij de hand? Misschien brengt het ons een weinig verder.

H. TIEDEMAN.

Universal Art-Catalogue. In het zuidwestelijk gedeelte van London, in de nabijheid van het groote tentoonstellingsgebouw van 1862 verheft zich het South-Kensington museum. De gronden, waarop het staat, en de verschillende gebouwen, die het uitmaken, hebben de regeering £ 200,000 gekost. De verschillende verzamelingen die daarin zijn opgenomen, omvatten de meest uiteenloopende takken der kunsten en wetenschappen. Zoo vindt men er schilderijen en modellen van landbouwwerktuigen, afgietsels van beeldhouwwerken en bouwmaterialen, enz. enz. Een departement is meer bepaald belast met de kunsten en wetenschappen in engeren zin: dit is het Science and Art Department. Tot deze afdeeling, die ons hier speciaal bezig houdt, behoort eene bibliotheek van boeken over kunst in alle talen, die voor het publiek drie malen in de week, voor studenten en artisten altijd toegankelijk is. Men heeft besloten deze bibliotheek zoo volledig mogelijk te maken, en ieder jaar worden talrijke en kostbare werken aangekocht, om tot dit doel te geraken. Nu was er evenwel aan den toevloed dezer boeken een groote *drawback* verbonden: men kon ze namelijk niet catalogiseren. Telkens als er lijsten werden gedrukt, waren ze

weder onvolledig, en met den grootsten ijver en den besten wil der wereld was 't niet mogelijk den cataloog op de hoogte te houden der steeds aangroeiende boeken. Eindelijk besloot men aan dezen toestand een einde te maken, en wel door verwezenlijking van een denkbeeld, dat toegepast ook op andere takken der wetenschap van verbazend nut zou zijn voor het toekomend geslacht.

Men besloot namelijk den cataloog compleet te maken, en de boeken op de hoogte te brengen van den cataloog.

Dat groote moeielijkheden dit plan zouden belemmeren, was te voorzien. Hoe ver de bibliografie ook in de 19de eeuw gevorderd is, toch staat zij nog lang niet op het standpunt dat zij zou moeten innemen. Hoe vele duizenden boeken bestaan er niet, die nergens opgeteekend zijn. Toch houd ik de oplossing van het vraagstuk, dat men utopie gelieft te noemen, om een catalogus zamen te stellen waarin alle boeken in de wereld tot op heden verschenen, vermeld zouden staan voor eene zuivere questie van tijd. Het is naar mijne meening een plan dat de 19de eeuw met haren volhardenden, practischen zin vroeger of later tot stand zal brengen, zonder zich te storen aan de aanmerkingen van kleingeestige vitters en pessimisten *quand même!*

De lords van den *Council on Education* vonden echter weinig of geen tegenstand in hun voornemen. Integendeel, overal in het beschaafde Europa, werd door bevoegde mannen van naam het grootsche plan van een *Universal Catalogue of Books on art* toegejuicht. Van alle oorden der wereld bijna, stroomden brieven van belangstelling, beloften van ondersteuning naar Londen. Aangemoedigd door zooveel bijval, besloot men naar een dagblad of tijdschrift om te zien, dat den kataloog periodisch zou kunnen publiceeren. Natuurlijk moest zulk eene uitgave, eene buitengewone circulatie bezitten ten einde de geheele wereld in staat te stellen, de drukproeven in te zien en verbeteringen alsmede aanvullingen te zenden. Men onderhandelde met de Times. De vorderingen van dat blad waren echter zoo buitensporig, dat men van de gebruikmaking zijner kolommen afzag. Vereerend moet het voor den Navorscher we en te kunnen melden, dat toen de keuze viel op zijn vriend en bondgenoot de *Notes and queries.* Sedert 1 januarij 1868

is men dan begonnen in dat weekblad de drukproeven uit te geven van den aanstaanden *Universal Catalogue of Books on art:* nog voor n°. 1 verscheen, bevatte het tijdschrift eene oproeping in 4 talen: Fransch, Duitsch, Italiaansch en Engelsch, waarvan ik nu de fransche lezing hier laat volgen:

Catalogue Universel des Livres sur les Arts. — Le Catalogue Universel des Livres d'Art a été composé pour la Bibliothèque Nationale des Arts du Département des Sciences et des Arts à South Kensington, et pour les Écoles d'Art du Royaume-Uni: —

1. Cette Bibliothèque comprend une collection d'ouvrages sur les Arts et de livres illustrés d'une grande valeur qui s'augmente de jour en jour, de sorte que bien qu'on ait publié plusieurs Catalogues de la collection, son accroissement continuel les rend incomplets dès le jour de leur publication.

2. Afin d'obvier aux inconvénients si bien connus qui ont empêché de faire imprimer les Catalogues de toutes les grandes Bibliothèques de l'Europe où le nombre des volumes va sans cesse accroissant, les Lords du Comité du Conseil Privé sur l'Education ayant demandé et reçu les avis des personnes les plus compétentes tant en Angleterre que dans les autres pays, ont résolu de faire composer un Catalogue de tous les livres imprimés jusqu'en 1867, qui doivent être compris dans la collection sur les Beaux Arts sans tenir compte de la dispersion actuelle d'un grand nombre de ces œuvres.

3. Ils espèrent non seulement fournir ainsi une idée exacte de ce qui deviendra la collection complète, mais en même temps présenter un relevé des livres d'Art qui puisse devenir une acquisition importante pour toutes les Bibliothèques analogues, et pour tous ceux qni s'intéressent à la littérature de l'Art.

4. Une œuvre telle qu'un Catalogue Universel des livres d'Art n'a jamais été livrée au public, et les difficultés que l'on rencontre à préparer même le cadre d'une si grande entreprise, la première de ce genre, sont sérieuses.

5. Les catalogues manuscrits du Musée Britannique et tous les catalogues imprimés des grandes bibliothèques du Royaume-Uni ou du Continent qu'on a publiés ont été soigneusement vérifiés et

collationnés avec les œuvres bibliographiques les mieux connues. Mais les catalogues imprimés manquent à presque toutes les bibliothèques importantes de l'Europe. On attend encore la partie du Catalogue de la Bibliothèque Impériale de Paris qui a rapport aux Beaux Arts. Dans la grande bibliothèque du Vatican il n'y a que la collection du Comte Cicognara qui soit muni d'un Catalogue. Dans les autres métropoles on trouve des catalogues plus ou moins exacts de certaines classes de livres spéciaux, mais il n'existe pour plusieurs autres bibliothèques bien connues aucun catalogue imprimé.

6. Or il reste beaucoup de matériaux à réunir pour pouvoir former un Catalogue imprimé des livres en question sous les noms de leurs auteurs. Pour faciliter ce travail on a pris le parti de publier les épreuves mêmes dans leur état d'imperfection, dans le but de s'assurer le concours de toutes les personnes qui s'intéressent aux questions d'Art dans tous les pays, ou de celles qui se livrent aux études bibliographiques. On espère qu'elles trouveront dans cet ouvrage, quelqu'imparfait qu'il soit, un interêt réel et permanent. Dans cette intention on a pris des mesures pour que les premières épreuves fussent le plus universellement répandues.

7. On rencontrera, sans doute, dans les épreuves, bien des erreurs et bien des irrégularités. Plusieurs des ouvrages mentionnés n'ont pu être placés sous les yeux de l'éditeur, qui prie instamment tous qui pourraient le faire, de lui envoyer une copie textuelle du titre des livres qui ne figurent pas dans le Catalogue. Une note indiquant les détails des informations qu'on désirerait recevoir pour le Catalogue sera envoyée à toute personne qui se disposerait à les fournir.

Les additions et les corrections que l'on voudrait faire doivent être signalées par lettre non affranchie, adressée sous le couvert du Secrétaire du Département des Sciences et des Arts, à l'Éditeur du Catalogue Universel des Livres d'Art, au Musée de S. Kensington, à Londres.

8. Les abréviations du nom des bibliothèques dans lesquelles se trouvent, aussi exactement qu'on a pu le constater, les livres déjà catalogués, sont indiquées de la manière suivante: —

S. K. — Bibliothèque Nationale des Arts à S. Kensington.

B. M. — Musée Britannique.

Bodl. — Bibliothèque Bodleienne (Oxford).

T. C. D. — Collége de la Trinité (Dublin).

Roy. Soc. — Société Royale (Londres).

Lon. Inst. — Institut de Londres.

B. Arch. — L'Institut Royal des Architectes de la Grande-Bretagne.

Lond. Libr. — Bibliothèque de Londres.

Athen. — Athénæum, Londres.

Cicog. — Collection du Comte Cicognara, Vatican.

Sous le nom d'une ville capitale du Continent la bibliothèque de l'état de cette ville est entendue. Quand un livre se trouve dans la Bibliothèque Nationale des Arts à S. Kensington cette bibliothèque seule est citée comme possédant ce livre: après cela le Musée Britannique, puis la Bibliothèque Bodleienne, et ainsi de suite.

De volgende werken zullen in den cataloog opgenomen worden.

1. Werken over de schilder- beeldhouw- en bouwkunst over mozaïken, emailleersels enz.

2. Werken over oudheid, penning- en muntkunde. Over natuurkunde waarvan *de platen* nuttig kunnen zijn voor den student of den artist. Natuurlijk kunnen niet alle boeken hierover worden opgenomen, vooral die niet wier plaatwerk onbeduidend, slecht of blootelijk nadruk is.

3. Biografien van schilders, photografen, bouwkundigen enz. enz. zoowel afzonderlijk uitgegeven als verspreid in tijdschriften verhandelingen, almanakken en jaarboeken.

4. Verhandelingen, dissertaties enz. enz. over kunst en kunstwerken zoowel afzonderlijk verschenen als opgenomen in de bij afdeeling 3 vermelde periodische geschriften.

5. Reisbeschrijvingen, wier platen den toestand van een land door het penseel, de teekenstift, enz. enz. aanschouwelijk moeten maken. Plaatsbeschrijvingen, boeken over steden en plaatsen met voorstellingen van de aldaar aanwezige gebouwen enz. Afzonderlijke geschriften over bijzondere gebouwen, monumenten, enz. van nut voor de kunst en hare beoefenaars, ook die welke in periodische geschriften (zie afd. 3) verspreid zijn.

6. Alle geillustreerde werken in het algemeen, wier platen kunstwaarde bezitten. Verzamelingen van caricaturen als van Ro-

mein de Hooghe enz. Natuurlijk kan men voor deze afdeeling geene bepaalde grenzen vaststellen.

Enkele geillustreerde werken zijn *eenige* exemplaren, doordien hunne platen door kunstliefhebbers vermeerderd zijn geworden, die men in de uitgave voor het publiek mist. Zoo e. a. Het Groot Tooneel der Dwaasheid enz. De editor van den Art Catalogue zal dengenen dankbaar zijn, die hem op zulke exemplaren opmerkzaam maakt en hem aanwijst in welke openbare of andere bibliotheek zij aanwezig zijn.

7. Muzijk wordt wegens begrijpelijke redenen uitgesloten.

Aangezien dit eene officieele uitgave is, behoef ik wel niet nog eens te herinneren, dat brieven met aanvullingen en verbeteringen niet gefrankeerd behoeven te worden. H. TIEDEMAN.

Zinspreuken (XVIII bl. 216, vr. 56). Ik kan den vrager aan de volgende helpen:

Na 't suyr comt soet van Jacob Frederik Stam.
Rust baert lust van A. van Breij.
Hout en wint van Jan van Hout.
Deughd overwint van Job van der Wael.

Eerstgenoemde zinspreuk verschilt eenigzins van de gevraagde, zoodat welligt het antwoord niet juist is. De rederijker Willem de Gorter had tot zinspreuk: *Naer 't sier komt 't soet*, hetgeen echter nog meer afwijkt van de gevraagde.

Wat de spreuk Nescit labi virtus betreft, deze werd ook gevoerd door Joan Havraeus. Ik weet niet of dit Laboranter dienen kan.

J. I. V. D.

Het boek der Chronijken der feesten van Amsterdam des jaars CIƆIƆCCCXXXII enz. (Vgl. XVII, bl. 239). In 1833 ontving ik van den toenmaligen student in de medicijnen H. Hageman [1]) een exemplaar dezer Chronijk; maar het is aan mijn geheugen ontsnapt of hij mij bij die gelegenheid mededeelde dat hij er of de vervaardiger of de vertaler van was.

---

[1]) Later med. dr. te Amsterdam. Hij vertaalde eenige zeer belangrijke geneeskundige werken.

Sedert jaren ben ik niet meer in het bezit van genoemd exemplaar, dat mij leed doet, omdat ik aan hem vermaagschapt was.

LABORANTER.

Adrianus Romanus (XVIII, blz. 215, vr. 55). Deze Adrianus Romanus was geen Hollander maar van belgische afkomst, zijn eigenlijke naam was Adriaan Romain. Hij werd den 29 september 1561 te Leuven geboren en studeerde aanvankelijk in zijne geboortestad in de wis- en geneeskunde, later te Keulen en vervolgens aan de voornaamste hoogescholen in Italie. Na het voltooien zijner studiën werd hij in 1595 als hoogleeraar beroepen te Wurzburg, welke stad hij na het overlijden van zijne echtgenoot wederom verliet om zich elders aan den geestelijken stand te wijden. Hij doorreisde vervolgens Duitschland, Polen enz. en werd onderwijzer in de wiskunde te Zamosch, eene poolsche stad. — Als een ervaren wiskundige was hij in zijn tijd een ijverig medewerker tot het vinden van de quadratuur des cirkels, waaromtrent hij een werk heeft in het licht gegeven, in hetwelk hij de betrekking van de middellijn tot den omtrek tot op 17 decimalen benaderde. Deze Romanus heeft onderscheidene wiskundige werken geschreven, doch wij weten niet in welke daarvan de vraagstukken voorkomen, die door den heer Nepveu bedoeld worden. Om hem echter in de gelegenheid te stellen dit zelf te onderzoeken, zullen wij de titels der schriften van Romanus hier laten volgen. Deze zijn: 1) Uranographia, Antwerpen 1591, in 4°; — 2) Methodus polygonorum deque Circuli quadratura, ibd. 1593 in 4°; — 3) Theatrum urbium, Francfort 1595 in 4°; — 4) Theoria calendariorum, Wurzburg 1595, in 4°; — 5) Problema Apolloniacum; ibd. 1526 in 4°; — 6) Apologia pro Archimede, ibd. 1597 in 4°; — 7) Excercitationes Cyclicae, ibd. 1597; — 8) Phytologia, ibd. 1598; — 9) Idea matheseos Universae, ibd. 1602, in 8°; 10) Speculum mathematicum, Leuven 1606, in 4°; — 11) Canon triangulorum Sphaericorum, Mentz, 1609 in 4°; — 12) De formatione corporis in Utero, Parijs, 1615 in 4°, Venetie 1623 in 4°.

Romanus schijnt in den laatsten tijd van zijn leven zich met der woon naar Duitschland begeven te hebben, want hij stierf te Mentz den 3 mei 1615. S. F. K.

[Uit het ons door de heeren V. D. N. en J. C. A. medegedeelde voegen wij er hier nog het volgende bij;

De vrouw van Romanus heette Anna Steeghia van Amersfoort; hij stierf te Mainz op eene reize voor zijne gezondheid naar de wateren van Spa. Men zie over hem het artikel van dr. Ant. Ruland, bibliothecaris der universiteit te Würzburg, Adrien Romanus premier professeur à la faculté de médicine de Wurzbourg in den Bibliophile Belge deuxieme année p. 56—100, 161—187, 256—269, Brux. 1867.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Schilderijen uit de 17e eeuw. Toen op den 5den april 1669 de meubelen geïnventariseerd werden van Jan Schimmelpenningh van der Oye, gewezen commissaris van het klein zegel der Generaliteit, kwamen daarop voor een aantal schilderstukken van verschillende meesters, zoo als van van Bassen, van Beyeren, Breugel, Kalff, Claeuw, van Cuyck, van Goyen, van der Haege, van der Loo, van der Marck, van der Meer, van der Neer, van der Poel, Steen, Wouwerman en anderen, waarvan de namen evenwel niet worden opgegeven.

Daar het nu niet tot de onmogelijkheden behoort, dat er van de met namen genoemde schilderstukken, hetzij in openbare verzamelingen of wel bij particuliere personen nog een enkel stuk zoude kunnen worden gevonden, zoo kwam het mij niet ondienstig voor de volgende lijst ter plaatsing aan te bieden, ten einde de daarin belangstellenden de gelegenheid te verschaffen hunne aandacht daarop te kunnen vestigen, alsmede om daaruit op te maken dat de eigenaar geene onbelangrijke verzameling van schilderijen bezat.

L.

Inventaris van de meubelgoederen van Johan Schimmelpenningh, geweesen commissaris van 't kleyn zeegel van de Generaliteyt, gedaen ende gemaeckt op den 5 april 1669, enz.

Eerst in 't voorste zalet:

Een groote lantschap, hangende ter sijden den schoorsteen,

daer onder noch een brant van Egbert van der Poel.
Noch een fruytagie van Calff.
Noch een lantschap van Wouwerman met eenige personagiën.
Noch een tronie, synde een ouden man.

Voor de schoorsteen:

Een stuck van een Delffenaer.

Aen de andere syde van de schoorsteen:

Een stuk van Susanna.

Daer onder noch drie stucken:

Het eene een oude tronie.
Het ander een lanteern.
Het derde daer men mosselen eet.

Daer nevens:

Een stuck daer vissen in leggen.

Daer nevens:

Een stuck synde een Hystorie van Paulus bekeringe, van van Cuyck.
Daer nevens een Collation van van Beyeren.
Daer onder een cleyn stuckje, synde een teyckeninge,
Noch daer aen volgende een stil leven, synde een dissertie.
Noch daer nevens een Lantschap.
Noch daer nevens een ruwyntje.
Noch daer nevens een donkere maneschijn.
Noch daer nevens een Lantschap van van Goyen.
Noch daer nevens een cleyn stuckje, synde een revier.

Aen de andere syde, boven:

Een groot stuck, de Historye van Jesebel.
Daer nevens een groot stuck van van der Loo van Amsterdam.
Noch daernevens een groot Lantschap.
Daer onder een Lantschap met bocken en geyten.
Daer nevens een maeltyt van Jan Steen.
Noch daer nevens een boereschuyr by nacht.

Aen de andere zyde van de deur:

Een Lantschap van Savery.
Daer nevens een bespottinge Christi.
Noch daer nevens een watertje Turcx Lantschap.
In den hoeck. Het oordeel.

In de binnenkamer:

Boven aen de zijde van de glasen: Een stuck sijnde Abrahams offerhande.

Daeraen een Vanitas, synde een groot stuck.

Daernevens een van Amedes van Gaule van de Coninginne Sidonia.

Aen de zijde van de schoorsteen:

Een out bessje.

Daeronder een stuckje synde een Schuyrstertje.

Daernevens een frutagie ende desert synde van van Beyeren.

Onder aen de syde van de schoorsteen een stuck synde groente van van der Marck.

In de Eedtsael:

Een Lantschap met een Vergulde Lijst,

Een oude Tronie met een eycke Lijst.

Een cleyn Lantschapje.

Noch de uytdeelinge der apostelen.

Noch een afbeeldinge van een persoon met een vergulde lijst.

Twee Cleyne afbeeldingen.

Noch een groot Lantschap boven deselve afbeeldinge.

Noch een groot besijden de schoorsteen.

Drie Cleyne Schilderijtjes voor de schoorsteen.

Twee Schilderijen met eycke lijsten.

Noch een huyden dagelix broot.

In de ganck:

Een Schilderije met een Casteel.

Noch een stuck Schilderije met de geboorte Christi drie Coningen.

In 't Voorhuys:

Eerst een groot Lantschap van van der Haege.

Een tronie van Jan van Goyen.

Noch een tronie met een Turckse muts.

Noch een tronie met een bonte muts.

Een Stuck van Juda en de ? met een vergulde lijst.

Noch een van de geboorte Christi.

Noch twee Cleyne Lantschappen.

Noch een raempje daer een hoorn op geschildert is.

Op het Keldercamertje:

Een oude tronie een schilderie.

Noch een Lantschap van van Goyen.
Noch een jong moortje.
Noch een lantschap met een bock en een boer.
Noch een frutagie gemerckt N. H.
Noch een stuck synde een maneschijntje van van der Neer.
Noch een fruytagie met een grooten roemer.
Noch een geschildert raam.
Op de boven groote voorkamer aen de zyde van de schoorsteen:
Een groot lantschap synde geteekent P. Meer [1]).
Aen wederzijden een Stuckje met vergulde Lijsten synde Cayn en Abel en de offerhande Abrahams.
Noch twee met Swarte Lijsten daer onder drie stucken, te weten:
Een daer devotie gedaen wert.
Een daer een paert beslagen wert.
Het andere een lantschap met een boerenhuys van van Goyen.
Ter syden noch een schildery met een maentje.

Noch voor de schoorsteen:

Synde een Vanitas van Jacques Claeuws.
Een Cleyn Stuck, voor de schoorsteenmantel.

Aen de andere zyde van de schoorsteen:

Een stuck daer gevochten wordt.
Noch een out stuckje met een vergulde lijst van passie.

Recht voor de muyr:

Een stuck met een vergulde lijst daer tenten in staen.
Noch de vijf Sinnen gecopieert naer Brouwer.
Noch drie stucken boven de cas, daer van een vrouwe tronie.
Noch een lantschap.
Het ander een tronie van Jesus.

Aen de syde van de deur:

Een groot lantschap met een molen.
Daer aen een onstuymige zee.
Daer aen een Herderinne.
Daer aen een boerebrouwerie.
Daer aen een Herder.

Daer onder thien Stucken, te weeten:

Een oude tronie.

[1]) Het andere afschrift heeft van van der Meer.

Een fruitagie.
Een lantschap van van Goyen.
Een boer zittende bij een boerinne, van Blommaert.
Een nachtje met personagien.
Een lantschap met koeyen.
Een lantschap met schaepjen.
Een lantschap met een vervallen casteel.
Een langwerpich lantschap met boomen.
Noch een wintertje.
Noch ter zyden een tronie met een bril, met vergulde lijst.

In de camer over het voorhuys:

Een schilderijtje, synde een geck met een rommelpot.
Een zaleth van van Bassen met een eyckhoute lijst.
Een dienaer met een lampeth.
Noch een moorinne.
Noch een stuck synde een officier met een orangie sjerp, met noch een moortje.
Noch een vrouw met een cop.

Boven het ledikant.

Een harderinne.

Boven de schoorsteen:

Drie Sebillen den anderen volgende.
Noch twee Sebillen op de camer van den Advocaet.
Noch een conterfeytsel.
Noch een clein stuckje met een vergulde lijst van Jan Breugel op een copere plaet.
Noch een daer Christus in 't graf wert geleyt.

P. Opmeer (XVIII, blz. 162, vr. 39). Het portret in den catalogus van Muller is blijkbaar van Petrus Opmeer fil. met de spreuk van dezen *op mer min* en het jaartal 1611; noch hij noch zijn vader, die reeds in 1595 overleed, behoorde tot den eigentlijken kerkelijken of geestelijken stand; het tegendeel schijnt ook nergens te zijn aangetoond, zoodat de opgave in genoemden catalogus geheel dwaalt en foutief is.

Het portret in den catalogus vermeld moet dat zijn, hetwelk

voor het Opus chronologicum van Opmeer den vader, door den zoon in 1611 uitgegeven, staat, en volgens van der Aa, Biogr. W. B. in voce, dat van den zoon zoude zijn, hebbende tot onderschrift *Petrus Opmeer Petri fil. aet. LX;* bovenaan ziet men zijn wapen met het omschrift *Op mer min* MDCXI.

Met de ringkraag zal bedoeld zijn een ringvormige halskraag: deze is geplooid en opstaande. Hij was raad en fiscaal bij de admiraliteit en stierf 1612. Hij was alzoo geboren in 1551.

V. D. N.

Vereeniging voor nederlandsche muzijkgeschiedenis. Het verslag van de XXXIXste algemeene vergadering der Maatschappij tot bevordering der toonkunst, bevat o. a. het volgende. Wij vermoeden dat het aan vele onzer lezers nog niet bekend zal zijn en nemen het daarom gaarne over.

»Wijders is het Hoofdbestuur gemagtigd, om te beproeven: òf niet de Maatschappij, — even als de vroeger door haar gegrondveste (en voor de Kunstbeschaving des Volks reeds zoo véel belovende) KORAALVEREENIGING — thans eene VEREENIGING VOOR NEDERLANDSCHE MUZIJK-GESCHIEDENIS kan stichten? Even als bij de éerstgenoemde, zou alsdan het éerst optredend Bestuur door de Maatschappij worden uitgenoodigd — en de middelen tot de aanvankelijke vestiging door Haar, bij wijze van Crediet, worden verstrekt. Daarna evenwel zou de Vereeniging zelfstandig moeten trachten, het (tot onze schande!) zoo slordig braakliggend veld van ons roemrijk Kunstverleden te ontginnen — en bovenal te redden, wat er in ons Land in openbare Verzamelingen, of bij bijzondere Personen, nog te vinden zij van NEDERLANDSCHE Muzijk- en Boekwerken van dien aard!

het Hoofdbestuur ontvangt alzoo de opdragt:

1°. tot het uitnoodigen van Bestuurders, Correspondenten, Beschermers en Leden van zulk eene Vereeniging:

2°. tot het ontwerpen eener voorloopige regeling, en het voorbereiden van (op bepaalde of onbepaalde tijden verschijnende) Overzigten, waarin geregeld *Verslag* wordt gegeven van de Uitkomsten, welke de nasporingen der Vereeniging hebben opgeleverd;

3°. tot het te dien einde, voor zooveel noodig, beschikken over den Begrootingspost voor *Onvoorziene Uitgaven.*

Terwijl de Algemeene Secretaris herinnert aan 't, reeds met goeden uitslag aangevangen, verzamelen van alles wat er, uit de XVde tot en met de XVIIIde Eeuw, nog óverig is van *Nederlandsche* Muzijkwerken; Liedeboeken; historische, theoretische en polemische Geschriften over Muzijk; Portretten; Platen enz., verzoekt hij alle *Kunstenaars, Kunstvrienden, Uitgevers van Muzijk en Boekwerken, Archivarii, Kerkbesturen,* enz. deze poging, door Nasporingen en Geschenken, te willen steunen, en hem zoo spoedig mogelijk (ware 't ook maar door 't zenden van een — voor 1 Cent gefrankeerd — Naamkaartje!) te willen melden; »of zij zich, 't zij als *Correspondenten,* 't zij als *Beschermers* of *Leden,* zouden willen aansluiten aan eene VEREENIGING VOOR NEDERLANDSCHE MUZIJK-GESCHIEDENIS?"

IN NAAM DER MAATSCHAPPIJ

Amsterdam, 1868. J. P. HEIJE,

Hoofdbestuurder Algemeen Secretaris.

Silhouetten van utrechtsche studenten (XVIII 99, bl. vr. 24, vgl. bl. 220, 274). N°. 4 G. H. Wiegand, vermeen ik dat in Gelderland (Nijmegen?) leefde, en welligt eene betrekking bij de belasting heeft bekleed, of advocaat en notaris was.

Van de twee andere silhouetten zonder inscriptie was mogelijk één van Daendels J. U. S. uit Elburg of Hatttem, die later te 's Gravenhage, alwaar hij een ambt, naar ik meen bij de belasting had, is overleden.

D.

G. K. Rombach (XVIII, blz. 222, vr. 54). Rombach (Gerrit Karel) overleden in den zomer van 1833, was een beroemd kunstenaar, die gedurende eene reeks van bijna 30 jaren aan den amsterdamschen schouwburg verbonden geweest is, en denzelven inderdaad tot een sieraad en roem gestrekt heeft. Inboorlingen en vreemdelingen bewonderden hem evenzeer, als eenen der grootste kunstenaars, welke ons nationaal tooneel ooit heeft bezeten. Toen hij een leeftijd van 20 jaren bereikt had, ving hij zijne tooneelloopbaan aan, als baszanger in de opera; maar ofschoon hij een voor-

treffelijk orgaan van de natuur ontvangen had, was hij evenwel niet sterk genoeg, om lang bij dit kunstvak te blijven. Hij werd thans eerste komiek, en heeft zich in het blijspel een zeldzamen roem verworven. Zijne ligchamelijke krachten namen eindelijk sterk af, zoodat hij sedert 1831 slechts zeldzaam meer ten tooneele verscheen. In 1833 bevond hij zich te Scheveningen, om de zeebaden te gebruiken, en aldaar bezweek hij geheel onverwachts. Hij was nog slechts 49 jaren oud. Zijn dood was een verlies voor de kunst in de eigenlijke beteekenis van het woord. Hij was een uiterst fijne komiek, die geenszins door zoogenaamde grappen of kluchtigheden op de lachspieren werkte, maar inderdaad door zijn genie. Hij genoot de algemeene achting te Amsterdam, en zijn verlies voor den schouwburg is sedert nog niet vergoed kunnen worden. (*Algemeen woordenboek der zamenleving*).

H. TIEDEMAN.

G. C. Rombach Van den hoogst verdienstelijken acteur Gerrit Carel Rombach kan ik met geen zekerheid datum en plaats van geboorte mededeelen. Ik heb echter reden te onderstellen dat hij omstreeks 1784 te Utrecht moet zijn geboren. Hij overleed den 3den julij 1833 gedurende zijn verblijf aan den weg van 's Gravenhage naar Scheveningen, op welke laatste plaats hij herstel van zijne borstkwaal hoopte te verkrijgen. Zijne aanvankelijke bestemming, onderwijzer, vaarwel hebbende gezegd, verbond hij zich aan het reizend tooneelgezelschap van van Dinsen en debuteerde later, den 24sten october 1804, met de rol van Germon, in het zangspel de Ouderliefde, op den amsterdamschen stads schouwburg, waar hij steeds, zoo ik mij niet vergis, een sieraad van was. Onder de rollen, waarin hij uitmuntte, moet volgens bevoegde beoordeelaars die van Tartuffe een meesterstuk zijn geweest. Nog vond ik o. a. met lof vermeld: Claudius, in Sylla; Piso, in Epicharis en Nero; Narbas, in Merope; Ulisses, in Achilles; Vosmaer, in Gijsbrecht van Aemstel; Lasarra, in Johanna van Montfaucon; Albrand, in den Lasteraar; Florengeac, in den Ouden tooneelspeler; d' Arlemont, in den Abt de l' Épée; Laurentius Kind, in den Armen Dichter enz. Rijker oogst zal op dit gebied voorzeker te verzamelen zijn uit de tooneelkritiek, in 't eerste vierde deel dezer eeuw in 't licht verschenen, zooals de Tooneelkij-

ker, Tooneelkundige brieven, het Tooneelklokje, Tooneelmatige roskam enz.

M. J. C. A.

[De heeren J. Meeth Cz. en S. F. K. verwijzen nog naar Ned. Magazijn 1848; Nieuwenhuis Woordenb. v. Kunsten en Wetenschappen, Aanh.; Kobus en de Rivecourt, Biog. Handwoordenb.; J. van Wijk, Algemeen Woordenb.].

Portretten van zangeressen en actrices. Anna Sontag. (XVIII, bl. 223, vr. 62). Ik herinner mij een hollandsch vers gezien te hebben, gedicht naar aanleiding van hare verschijning hier te lande. Kan ik het terugvinden, zoo wil ik er den heer J. C. K. gaarne afschrift van geven.

J. I. V. D.

VRAGEN.

128. **Bochillier.** Qui fut *Bochellier* ou *Bechellier*, qui avec son *fecit* soussigna un portrait gravé de François de la Rochefoucault, duc et pair de France; au dessous du quatrain *L'éclat de ses vertus* etc. folio. Ce Rochefoucault vécut de 1588—1650.

L. B. N.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 411.)

O.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Obbe.	
Obe.	
Obrecht.	
Ode.	Oda.
	Odilia.
Odulf.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Oebele.	Oebeltje.
Oede.	
Oeds.	Oedske.
Oege.	Oegje.
Oeke.	Oeke.
Oele.	
Oeltje.	Oeltje.
Oene.	Oentje.
Oense.	
Oentje, Oenke.	
Oentse.	
Oepke.	Oepkje.
Offe.	
Ofke.	Ofke.
Ofte.	
Okele, Okkele.	
Okke.	Okje.
Okker.	
Octavius.	Octavia.
Olbert.	
Olbrand.	
Olbren.	
Olfert.	
Olger.	
Olivier.	
Olke.	
Olof.	
Olpke.	
Omke.	Omkje.
Ommer.	
Omptet.	
Onne.	Ontje.
Ontse.	
Ool.	
Oort.	
Opt.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Ork.	
Orlaert.	
	Orsel.
Orte.	Ortje.
Oscar.	
Oswald, Oswoud.	
Otmar.	
Otse.	
Otte, Otto.	Otje.
Ouren.	
Outger.	

P.

Pabe.	Paabke.
Paje.	
Pale.	
Pals.	
Pancratius, Pancras.	
Paschasis.	
Paschen.	Paschijntje.
Paschier.	Paschiertje.
Paulus.	Paula, Pauluske.
	Paulina.
	Peak.
Peer.	
Peet.	
Perceval.	
	Perina, Prina, Prijntje.
Perk.	Perkje.
Petrus, Peter.	Peterke.
	Petronella, Pieternel.
Piebe.	
Pieke.	
Pier.	Pierke.
Pieter.	Pietertje, Pietje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Pieternel.
	Pietrik.
Pîl.	Pîlk.
Pîlger.	
Pîlgrum, Pilgrom, Pelgrom.	
Pîlke.	
Pille.	Pilleke.
Pius.	Pia.
Pompejus.	
Pontiaan.	
Pope.	
Popke.	Popkje.
Poppe.	
	Prina, Prijntje.
Prudentius, Prudens.	Prudentia.

Q.

Quint.	Quintjen.
Quintijn.	Quintina.
Quirinus, Quirijn, Krijn,	Quirina.

R.

Raas.	
Raimond.	
Raphaël.	
Rasmus.	
Reamer.	
	Rebekka.
Redert.	
Redle.	
Redmer.	
Redolf.	
Reep.	
	Regina.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Reid.	
Reier.	Reiertje.
Reiger.	
Reilif.	
Reimer.	
Reimpe.	Reimpje, Reim.
Rein.	Reintje.
Reinaart, Reinert.	
Reinbrand.	
Reinder.	Reindertje.
Reindert.	
Reiner.	
Reinhart.	
Reinier.	Reiniertje.
Reinke.	
Reinold, Reinoud.	Reinoudje, Reinou.
Reinske.	Reinskje.
Reinse.	Reinske.
Reinst.	
Reinte.	
Reintje.	Reintje.
Reise.	
Reit.	
Reitje.	
Reitse.	Reitske.
Rem.	Remke, Rem.
Rembrand.	
Rembert.	
Rembold.	
Remeus.	
Remigius.	
Remke.	
Remmelt.	
Remmert.	
Rempt, Remt.	
Renatus, René.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Rendert.	
Renger.	
Renike, Renik.	
Renke.	
Rense.	Renske, Rense.
Rens.	Rensje.
Rentje.	
Rewner.	
	Reonts.
Repke.	
Rette.	
Reve.	
Revening.	
Richard.	
Ridsaart, Ridsert.	
Riemer.	Riemke.
Rienk.	Rienkje.
Riense.	
Rientse, Rients.	
	Rientje.
Rieuwke.	
Rigt.	Rigtje.
Rijk.	Rijkje.
Rijkert.	
Rikke.	
Rîkle.	
Rijklof.	
Rijkout.	
Rixke.	
	Rixt.
Rimme.	
Rimmert.	Rimkje.
Rinke, Rink.	Rinkje, Rink.
Rine, Rinne.	
Rinnert, Rindert.	
Rinse.	Rinsje, Rinske.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Rinske.	
Rintje.	Rintje.
Rintse.	
Rijnvis.	
Rîpke.	Rîpkje.
Ripke.	
Rippert.	
	Risje.
Riske.	
Ritske.	
Riwert.	
Robbert.	Robbertje.
Rochus.	
Roderik.	
Rodmer.	Rodmertje.
Roeder.	
Roel.	Roeltje.
Roeland.	Roelandje.
Roelof.	Roelofke, Roelofje.
Roemer.	
Roetert.	
Rogge.	
Rogier.	
Roimer.	
Rokus, Roekus.	
Rolle.	
Rombert.	
Rombout.	
	Rombrig.
Romein.	
Romke.	Romkje.
Rommert.	
Rompt.	
	Roontje.
	Roosje.
Roppert.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Rouke.	
Rubben.	
Rudolf.	
Ruisch.	
Rutger.	
Ruurd.	Ruurdje.

(*Wordt vervolgd*).

Guilen (Vgl. XVIII, bl. 293). J. C. K. vraagt of 't woord meer voorkomt in den zin van »lafaards", gelijk 't in de door hem aangehaalde plaats doet. Ik kan er hem uit Vondel terstond een paar voorbeelden van bijbrengen. In zijn Warande CXI, »De Hasen en de Vorschen" (in mijn uitgave, deel I, blz. 621), schrijft hij:

't Gaet noch soo alle daegh; wanneer de bloode *guyl*
Zijn minder over magh, hy acht hen als een uyl.

en in zijn »Inwying der Doorluchtige Schole" (deel III, blz. 136):

Partijschap hier geen lammen *guylen* looft.

Ik behoef aan J. C. K. niet te vertellen, dat *guyl* oorspronkelijk »paard" beteekent. Zie Kiliaan in. v. In dien zin en wel in de beteekenis van een »oud, versleten paard", van een »knol", als wij nu zouden zeggen, bezigt Vondel het Deel I, blz. 401, 503, 593.

J. VAN LENNEP.

Guil. Aan 't slot van zijn schrijven vraagt de heer J. C. K. of het woord guil in dien zin als het daar gebezigd word meer voorkomt. Het komt bij Cats voor met een b. v. n. w. van zijn eigen fabriek: hij heeft *onbelompen* guylen. W. Geijsbeek (Cats, uitg. Diederichs) teekent aan, dat guil een slecht paard is. 't Zal dus in beide gevallen wel een *stommerik* beteekenen.

G. P. ROOS.

Haarlem (XVIII, blz. 115, vr. 27; vgl. blz. 374). Van waar Menso Alting zijn *harel* voor *hard* haalt, weet ik niet, en zou daarom ook niet gaarne zijn naamsverklaring onderschrijven. Liever zou ik den naam *Haarl-* of *Harl-heim* van noordschen oorsprong houden

en 't eerste lid der zamenstelling voor één met het skandinavische *Jarl*, dat ook in het engelsche *Earl* gevonden wordt. *Harlheim* zou dan bijv. gelijk staan met het deensche *Jarle-sæde* of *Jarlhiem* (*Heeren-zate* of *heim*), en de stichting van Oud-Haarlem aan een of ander noordschen *Jarl* toegeschreven moeten worden, uit wien het geslacht van dien naam, (omstreeks 1120 het eerst genoemd) sproot, of voor wien dit later in de plaats trad. Van dat geslacht en zijn *heim* ging dan de naam op de plaats over, die allengs tot een stad werd, en 't geslacht zelf zoo geheel overleefde, dat er (naar A. J. E.'s woorden) zelfs »geen sporen meer over zijn, dat de stad en de edelen in eenige betrekking tot elkander stonden."

V. VL.

Coplet, Couplet (XVIII bl. 182, vr. 46). Taco Hajo is omtrent de spelling van dit woord in 't ongewisse geraakt; wat mij betreft, kan ik hem alleen zeggen, waarom ik de eerste boven de laatste verkies; hij moge dan zelf zien, welke de voorkeur te geven. Ik schrijf *coplet*, omdat de korte *o* in 't woord oorspronkelijk is, en de *ou* alleen aan den franschen tongval te wijten. Het stamt van 't latijnsche *copula* prov. *cobla* af, en duidt eigenlijk een verbinding van verzen aan. De dubbele *p* die er bij andere schrijvers in gebracht wordt, komt mij even overtollig voor, als de *k* onnoodig, daar het nederlandsche alfabet toch ook de *c* rijk is, en deze in overgenomen woorden als *concert*, *coplet*, *commissaris*, en derg., waarin zij oorspronkelijk gevonden wordt, een eigenaardiger vertooning maakt, dan de hun opgedrongen *k*.

VAN VLOTEN.

Baaivanger (XVIII, bl. 181, vr. 44). In zijne *Verklarende geslachtlijst der Nederduitsche naamwoorden* zegt Bilderdijk (1832) I, 33. »Baai (zeeboezem), V. als het spaansche woord *bahia* en *baia*, waar het van genomen is. Eigenlijk beteekent het woord een *bocht* of een *zwaai;* en vandaar wordt dit woord bij ons toegepast op het uitmunten in allerlei vak van lichaamsoefening."

Teuten (XVIII, bl. 278 vr. 81). Niet uit den Noordbrabantschen Volks-Almanak, dien ik niet bij de hand heb, maar uit de beschrij-

ving van Noordbrabant door dr. C. R. Hermans, in De Aardbol d. III (Amsterdam 1841), bladz. 622 deel ik het volgende proefje der Teuten-taal mede, zijnde het begin der gelijkenis van den verloren zoon. In navolging van dr. Hermans plaats ik er het plat Meierijsch naast, waarvan hij evenwel de uitspraak niet juist uitdrukte, die ik dus verbeterd heb.

TEUTSCH.	MEIERIJSCH.
Eenen olmste had twee knullens. Waarvan de snipste tot zijnen olmste kuiste: olmste ligt mijne kwint; en den olmste ligte hem de kwint. Eenige deemen daarna, den snipste hebbende alles bij den olmste geligt, spoorde na een vreemde pie, alwaar hy alle zijne poen en smets heeft verslent en opgepoeyt in loensigheit en tispelsporen met loense griezen.	Eene mins ha twee jonges. Waarop de jonkste tot zennen vaojer zei: vaojer lang me men part; en de vaojer langde em zenne part. Jëenige daogen naoderhaend gonk de klenste, hebbende alles by zenen vaojer geligt, nao iën vremd laend, daor ie al zen geld en goed verslonst en opgemakt hè in slechtigheid mit koaye vrolie.

Men ziet: 't is geen andere taal, want constructie, particulae en vele andere woorden komen met het Nederlandsch overeen. Slechts eenige werk- en naamwoorden verschillen. Zoeke wie lust heeft overeenkomst met woorden in andere talen. In de »griezen" zijn de »grisettes" nog al gemakkelijk te herkennen.

Overigens weet ik aangaande de Teuten (Teutonen?) weinig meer te berigten dan v. d. Aa t. a. pl. doet. Nog tegenwoordig trekken zij op bepaalde tijden des jaars op koophandel uit, zelfs ver in het buitenland. Zij huwen meest of genoegzaam uitsluitend onder elkander en hebben de type van een gansch anderen menschenstam dan de overige Meierijnaars. H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Nederlandsche voornamen. Jerphaas (XVIII bl. 230 vr. 64). De naam Jerphaas is mij meermalen in oude oorkonden, op Gelderland betrekking hebbende, voorgekomen. Ik vond dien echter ook Geriphaes gespeld. Dit geeft mij aanleiding te gelooven, dat Jerphaas of Geriphaes niets anders is dan eene verbastering van het fransche Gervais, welke naam weder met ons hollandsche Servaas overeenkomt. TH.

Kakographie. (Vervolg van bl. 331). Ieder jaar *verscheen* hij op de tentoonstelling met een tal nieuwe *doeken*, deels landschappen — deels historische stukken.

Het is dien boekdeelen aan te zien, dat het den heer Thieme eene *vreugde* zou zijn, eene geheele serie van hollandsche romans op die wijze in het licht te geven.

Aan zulk een daad moet een leven vooraf gaan, dat eindigt in een vreeselijk, inwendig *proces*.

Gelooft gij inderdaad, dat Luther en Zwingli, Melanchton en Calvijn, als zij tot op onze dagen hadden voortgeleefd, gedachteloos *aan* al die schoone en vruchtbare onderzoekingen in natuurkunde en geschiedenis, in taalkennis en kritiek waren voorbijgegaan? dat zij nog altijd iederen bijbeltekst als een bewijs zouden gebruiken waarvoor de *meest zekere* of meest waarschijnlijke uitkomsten der navorsching moesten verstommen?

De door haar ontdekte natuurwet van den Kreislauf des Lebens, *krachtens* welke alle volken *noodlottig* bestemd zijn, de perioden van opkomst, bloei, grootheid, verval en ondergang door te leven.

De *Drenters* waren lang zeer ten achteren in beschaving.

Waarom dit natuurlijk is, moet ik eerlijk bekennen *van* niet in te zien.

Daar de geheele omstreek aan de landzijde van Antwerpen in *Spaansche macht* was.

Men heeft den schrijver van ongodsdienstigheid, *hang* tot materialisme, ja van wat niet al? beschuldigd.

Ook de moeijelijkheid, om een maatstaf te vinden, waarnaar men de keuze bij 't *vervullen* der theologische leerstoelen te regelen hebbe, stellen zij als een schromelijk *drogbeeld* en nietig bezwaar ten toon.

Rukt u des Dichters woord in Neerlands rijke tale
Niet *aan* de doffe neevlen uit,
Als zij u opvoert tot het schoone en 't ideale,
In fier en zangrig maatgeluid?

Waar wij in-een de handen slaan,
Daar laten allen zich door ons geleiden

Zocht een derde *'t lomrend* loover
Zwatelend aan een forsch' abeel.

Hier wijke wat een klove *spart*.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Familie Lacoste, (Vgl. XVI bl. 30, 91, 149, 187, 220, 280, 350, XVII. bl. 120, 150, 348). Geene bijzonderheden heb ik hier bij te voegen, maar toch iets, wat den belanghebbende ter overweging wordt gegeven.

Daar de naam van de familie Lacoste in verschillende spelling, even als de wapens in verschillende afbeelding zijn opgegeven, geef ik hier de beschrijving van nog een ander wapen, misschien van denzelfden naam. Ecu pourpre, en bordure, waarop een klimmende leeuw van zilver links ter zijde gewend, en markiezenkroon op zijn hoofd. Het schild hangt met een strik in een baronnenkroon. Het is op handel en welvaart doelende, met zinspelende versieringen omgeven. Onder, mede in gravure, staat: *Nobili et Illustri Domino* D° HIERONYMO NUNES D'ACOSSO. *Regis Portugalliae Agenti et Resedenti Ordinario ad Proceres Uniti Belgii d. d. d. Petrus Persoy.* Dit is de titel en opdragtprent van een plaatwerk, *De tempel Salomon, gedrukt bij Pieter Persoy met Privilegie* in fol. obl. Naar mijne gissing zal dit werk ongeveer twee eeuwen geleden uitgegeven zijn.

Wat er verder over Etienne en Bernard Picart wordt aangevoerd, is wat geboorte- en sterftijd aangaat, goed. Van het begraafnisbriefje van den laatsten laat ik hier afschrift volgen:

In Amsterdam A°. 1733
Tegen Woensdag den 13 *Mey*
werd UE. ter Begravinge verzocht met
BERNARD PICART
op de Cingel, op de hoeck van de Beulingstraat,
om voor drie uren te zijn in de
Waale Kerk.

H. UYTWERF.

Doch dat zij bij de herroeping van het edict van Nantes onder de uitgewekenen zouden behoord hebben, is mij nooit in werken, die uitsluitend over kunstenaars handelen, voorgekomen. Men heeft den grooten prenthandel der beide Picarts vóór 1710 niet te Parijs gemist en met een aantal adressen bij hunne werken gevoegd kan

dat bevestigd worden. Slechts een wil ik er hier aanhalen, t. w. dat onder de prent naar den Hermaphrodite van N. Poussin, *gravé par* BERNARD PICART *le fils* (sic.) *Se vend à Paris, chez Etienne Picart, rue St. Jaques, au buste de Monseigneur.* Het zijn dergelijke sprekende adressen die aanleiding hebben gegeven, om hen, nadat zij in 1685 uitgeweken waren, zich weder te Parijs te doen vestigen. Dit was noodig voor hen, die de Picarts onder de uitgewekenen vermeld hebben. Wel heeft Bernard zich, nadat hij het in de kunst tot eene aanzienlijke hoogte had gebragt op reis begeven om eenige hoofdsteden als Brussel, Antwerpen, 's Gravenhage en Amsterdam te bezoeken of liever te zien, waar hij zich wilde vestigen, omdat de aftrek van fransche gravuren naar Holland zeer groot was, en het was daarom dat hij zich tot Amsterdam bepaalde, waar hij bij zijn handel even als Romein de Hooghe tevens eene fabriekmatige graveerschool kon oprigten, waarvan het gevolg was dat hij zich in 1710 in laatstgemelde stad met zijn ouden vader metter woon nederzette. Wanneer het oorspronkelijke bewijs van het waalsche consistorie te Amsterdam geleverd is, dat Etienne Picart, dit Romain, in 1685 als uitgeweken bij die gemeente ingeschreven is, dan alleen kan ik deze omstandigheid op het artikel Picart in mijn werk opnemen. Men zal wel indachtig zijn dat het niet genoeg is de namen der Picarts op te geven, maar dat de bijnaam van Le Romain, dien hij tot aan zijn dood heeft gevoerd, daarbij gevonden moet worden, want hij heeft zelf noodig geoordeeld zich door dien toenaam van legio van denzelfden naam te onderscheiden. Men struikelt zoo ligt over gelijke namen; b. v. over die van Smith in Engeland, Muller in Duitschland en bij ons over de Janssens, gelijk nog uit de statistiek van het voorgaande jaar blijkt, daar er alleen te Arnhem honderden van dien naam gevonden werden. Verder is het zeker, dat de naam Marret goed geschreven is, want zoo ik mij niet vergis is de laatste afstammeling van genoemden naam omstreeks 1822 te Utrecht overleden, en in diens nalatenschap in het sterfhuis op den Drift, thans door professor van Oosterzee bewoond, werd een massa kunst van de Picarts verkocht, waarop ik vele en schoone zaken heb bekomen. De erven van dezen heer Marret waren de heeren Modderman te Utrecht.

U. C. KRAMM.

De Wacker van Zon, of van Zon (Vgl. XVIII, bl. 231 vr. 65). Ad 1um. Dit geslacht is uitgestorven, ten minsten in de mannelijke lijn; de laatste drie overgeblevene broeders zijn kinderloos gestorven; de oudste, Zeger, overleed zeer jong; de jongste, Hendrik, verdrinkt in 1779 op Texel op 20jarigen leeftijd en ongetrouwd; en de tweede, Petrus, was gehuwd met Theodora Falck. Zij hadden slechts twee kinderen; de dochter is, rijdende in eene koets naar Zutfen, jammerlijk verbrand; de zoon is als officier gesneuveld in den veldtogt van 1812 tegen de Russen, almede ongehuwd. Deze Petrus de Wacker van Zon was geboren te Amsterdam den 9 augustus 1758, en is den 8 december 1818 te 's Gravenhage overleden als secretaris van den hoogen raad van adel; hij was een kundig en geestig schrijver, maar soms wat scherp en hekelachtig: getuige daarvan een in 1786 verschenen anti-aristocratisch werkje, getiteld: De adel: door Anonymus Belga, hetwelk algemeen aan hem toegeschreven is, en waarin vele jacobijnsche stellingen aangetroffen worden, waarmede sommige patriotten destijds bezwangerd waren; verscheidene geestige hollandsche romans zijn, zoo als bekend is, uit zijne vlugge pen gevloeid.

Ad 2um. Dat de gewezene minister van R. K. eeredienst, mr. S. B. van Son, van dezelfde familie zou zijn, vermeen ik te mogen betwijfelen; deze toch schrijft zijnen naam met eene *S.* en belijdt den roomschen godsdienst, terwijl de de Wacker van Zon protestantsch geweest zijn. S. V. S.

Geslacht de Neufville, (vgl. XVII, bl. 286, 329; XVIII, 120, 230). In antwoord op de vraag van de N., t. l. a. p., mag ik de verzekering geven, dat de door mij vroeger vermelde bruiloftszangen, werkelijk bestaan, doch vervat zijn in bundels van vele andere soortgelijke zangen; bij dien voor Leendert de N. en Agneta Wolf, Jr. is een *titelplaat*, waarop hunne wapens voorkomen, zijnde dat van de N., van azuur met een St. Andrieskruis van goud, tusschen iederen arm daarvan een burgt of kasteel van zilver, en op het kruis een anker van sabel, dat van d. W., van zilver met 3 loopende wolven 2 en 1 van sabel, en een schildhoofd van azuur met 3 loopende eenden van goud. V. D. N.

Meerman (XVIII bl. 123 v. 29.) Aan het verlangen van den vrager kan *eenigermate* worden voldaan door de geslachtlijst van Meerman in het Geslacht- en Wapenboek van Ferwerda voorkomende, alwaar men ziet dat mr. Gerard Jòhannes M. geb. 6 dec. 1722 (stierf 1771), een zoon was van dr. Johan Gerardse M. geb. 11 julij 1687, en van Catharina Adriana de la Court, dochter v. Pieter Pietersz, en van Sara Allardsdr. Poelart, geb. 2 febr. 1690. Hij stierf 28 maart 1746. Zij st. 4 nov. 1752. Hij was een zoon van Gerard Jansz. M., geb. 14 sept. 1650, huwde 18 febr. 1685 Catharina Wijnina van Rijn, van Dordrecht, dr. van Allard Adriaansz. en van Maria Egbertsdr. van Benschop. Hij st. 10 febr. 1710, zij stierf 26 junij 1703; hij was een zoon van mr. Jan Gerardse M., geb. 23 nov. 1624, die huwde 14 julij 1648 Dina van Nes geb 24 febr. 1623. Hij stierf te 's Gravenhage 27 jan. 1675. Zij 8 oct. 1681. Hij was een zoon van mr. Gerard Fransse M. geb. mei 1593, trouwde 25 junij 1622 te Leiden Maria de Bye. Hij stierf 19 sept. 1638. Zij st. 23 julij 1652.

Deze geslachtlijst kan uit andere voorhanden kwartierstaten worden aangevuld, als: Dina van Nes was eene dochter van Joost en van Trijntje Warmond, die gehuwd waren 16 april 1622.

Maria de Bye was eene dochter van Jan de Bye Pietersz. en Catharina Warmont, Adriaansdr. gehuwd 20 jan. 1600; zij geb. 1577.

De geslachtlijst van Muijs van Holy ziet men bij Balen Dordrecht, doch van dat kwartier, even als van Honkoop blijkt mij niets.

De 8 kwartieren aan wederzijde op het familiegraf van Meerman voorkomende, zijn volgens een kwartierstaat:

Pieter de la Court van der Voort nat. 21 mei 1664, tr. 5 maart 1686 Sara Poelaert nat. 31 julij 1666. Hij st. 12 feb. 1739. Zij st. 17 maart 1740.

Deze was de zoon van Pieter de la Court 1618 en van Catharina van der Voort, geb. 2 maart 1622, gehuwd 28 febr, 1661. Hij stierf 28 april 1685, zij stierf 16 mei 1674. Hij was een zoon van Pieter d. l. C. nat. 8 mei 1590, heere van Meerburg, en van Jenne le Planques, nat. 1591, gehuwd 1616. Hij stierf 8 mei 1657, zij stierf 16 aug. 1663.

Sara Poelaert voorn. was eene dochter van Allart P. geb. 1617, en van Adriana van Groenendijk, gehuwd 1650. Hij stierf 28 sept. 1669, zij stierf 13 julij 1688.

Allart P. was een zoon van Pieter P. en van Sara van der Maersch geb. 1596; zij huwden 20 oct. 1616. Hij stierf 1649, zij stierf 1674.

Adriana van Groenendijk was eene dochter van Rijpert van G. en van Claudina van Onderwater, gehuwd 31 nov. 1632. Hij st. 2 sept. 1683, zij stierf 1667.

Catharina van der Voort was eene dochter van Isaac v. d. V. geb. 30 mei 1576 tot Antwerpen en van Magdalena Stokmans. Hij stierf te Napels 29 aug. 1629. Zij st. 19 junij 1660.

Het wapen van Meerman is bekend, dat van de la Court is doorsneden met een hoekigen dwarsbalk, boven van zilver met 2 hamers van sabel, onder een veld van azur.

V. D. N.

Zestien kwartieren van Maarten van Rossum (Vgl. XV, bl. 375; XVI, bl. 151, 217; XVII, bl. 64, 348, XVIII, bl. 108). Ofschoon de staat dezer kwartieren door Andante. bl. 119 medegedeeld, niet duidelijk is gesteld, blijkt daaruit echter genoeg, dat mijne meening op blz. 118 juist was, dat Margriet van Herwijnen vrouw van Johan Gerards van Herler tot de kwartieren van Maarten v. R. behoorde, terwijl mijne opgave die van Andante eenigszins duidelijker maakt en aanvult.

Z. O. V. D. N.

[V. D. N. heeft gelijk: de staat op 119 is wat onduidelijk: niet echter aan onzen medewerker Andante, maar aan den drukker moet dit geweten worden].

Wapen van H. A. Hertell (XVIII bl. 124, vr. 33). In Dess neuen Teutschen Wappenbuchs, vierdter Theil 1657, ziet men bladz. 80, onder de *beadelte* geslachten het wapen van *die Hertell*, zijnde doorsneden, met een dwarsbalk van zilver; boven, een struisvogel van zilver met kroontje op den kop en een hoefijzer in den bek, staande op een grond van sinopel, het veld van azuur; onder, een keper en 3 zespuntige sterren op een veld van keel, hebbende tot

cimier of helmdek een kroon, waaruit een opkomend vrouwenbeeld met een tak in de regterhand, staande tusschen een vlugt.

De kleuren van een en ander zijn mij echter niet duidelijk.

V. D. N.

Wapen van H. A. Hertell. In Rietstaps Armorial Général, bladz. 505 vind ik van de volgende familiën Hertel en Hertell de wapens vermeld, namelijk:

Hertel. — Munich. D'azur à deux lions affrontés d'or soutenus d'un tertre de sinople supportant ensemble un écusson d'or couronné du même et chargé d'un coeur de gueules. Casque couronné. Cimier un aigle éployé de sable. Lambriquins d'or et d'azur.

Hertel de Cournoyer. — Canada, Guyane française. De sinople à la herse d'or.

Hertell. — Pom. Ecartelé au 1 et 4 de gueules à un canon sur son affût, au naturel, celui du 4 contourné; au 2 et 3 d'or au chevron de gueules. Cimier: deux flèches d'argent passées en sautoir entre un vol d'azur. Lambrequins d'or et de gueules.

Hertell. — Silésie. D' argent au trone écoté de gueules en bande. Cimier deux faucilles aff. d'argent, emm. de gueules, ornées chacune à l'extrémité de cinq plumes d'autruche de sable.

J. G. DE G. J. Jr.

Geslacht Foccoma, (vgl. XVII, bl. 374; XVIII, bl. 230). Dank zeggende voor de ontvangen inlichting verzoek ik J. H. M—f, 1°. mij de plaatsen op te geven die niet bij de datums vermeld zijn; 2°. of Sara Doornik het wapen van Doornik of wel dat van Marcus voerde; 3°. waarom haar grootvader Willem Marcus, zijn geslachtsnaam in dien van Doornik veranderde; 4°. of er nog afstammelingen in leven zijn van Marcus, Doornik en Foccoma, en waar ik de beschrijving of afbeelding zoude kunnen bekomen hunner geslachtwapens. De heer J. H. M—f, wordt nog verzocht, de opgegeven datums in den Navorscher eens naauwkeurig na te zien, daar er welligt eenige fouten zijn ingeslopen; b. v. aangaande het huwelijk van ds. Johannes Foccoma, (27 julij 1683) en de geboorte van zijnen zoon Rudolph Marcus Foccoma (12 febr. 1682).

X.

VRAGEN.

129. **Familie Hulsius.** Onder mijne papieren bevindt zich onderstaande kwartierstaat dezer familie, in Zeeland te huis behoorende, waarvan M. M. Hulsius trouwde den 31 maart 1702 met A. Lammens. Wie kan de beide ontbrekende namen, met de wapens van al de familiën opgeven en tevens mededeelen of deze, en zoo ja welke namen uitgestorven zijn?

Hulsius	Jonkvr. Magdalena	Thijssen
Thijssen	Sara Hulsius, geb.	De Graeff.
Rumpf	te Middelburg den	Parent
?	15 junij 1713.	?

Alleen het wapen van Hulsius, boven den naam dezer jonkvr. gesteld, is nog duidelijk te zien, de andere zijn uitgesleten. De opgaven van geboorte, trouw en sterfdatums zijn welkom.

M. A.

130. **Familie van den Hever.** Wie deelt mij mede, het wapen van Elisabeth van den Hever, geb. te ? den ? gehuwd te ? den ? met Jacob Verkolje, wiens datum van geboorte en overlijden ook worden verlangd, zoo mede het jaar van overlijden zijner vrouw!

M. A.

131. **Familie Reeringh.** Wie deelt mij het navolgende meê? Reeringh geb. te ? den ? st. te ? den ? tr. te ? den ? Maria Florentia Verster geb. te ? den ? st. te Veere, den ?

Jacque Reeringh, kapitein der zuidhollandsche schutterij, tr. te Waalwijk Anthonia Sophia Frijlinck geb. te ? den ? st. te Brielle den ? 1835 dr. van Willem Folkert Frijlinck geb. te ? den ? st. te ? den ? tr. te ? den ? Catharina van Overstraten geb. te ? den ? st. te Vlijmen den ? De wapens van Frijlinck, van Overstraten en Reeringh?

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

132. **Wapen van Slingervoet.** Welke zijn de kleuren van het wapen van Gerrit Slingervoet, geb. te (Dordrecht?), geh. met Anna

Catharina Sibolt; — drie gekroonde zwijnskoppen, geplaatst 2 en 1, aanziende helm; helmteeken: een der figuren van het schild.

K. W.

133. **Genealogie der familie van Stepraedt** enz. Zoude ook iemand in de gelegenheid zijn, mij de genealogie van de volgende familiën te verschaffen?

Van Stepraedt, bijzonder van den tak tot Doddendael en Indoornik.

Vijgh, genaamd Hardevuist, en

Rhoë tot of genaamd Obsienich.

Maastricht. M.

134. **Handschrift over den gelderschen adel.** Volgens den Alg. Konst- en Letterbode, jaarg. 1861, n°. 46, bevonden zich in de verzameling handschriften, nagelaten door den bekenden oudheidkundige, mr. G. van Hasselt, 12 banden in folio met het opschrift: Geldersche adel. Deze verzameling is op 9 dec. 1861 en drie volgende dagen door Is. An. Nijhoff en Zoon te Arnhem verkocht. Kan iemand mij nu nog mededeelen, door wien destijds bovengemeld handschrift is aangekocht of waar het thans te vinden is?

TH.

MENGELINGEN.

Middel tot opsporing van drenkelingen (vgl. VII, bl. 332; IX. bl. 12; XVIII, bl. 126). Het zonderlinge middel om drenkelingen op te sporen, waarvan reeds vroeger in dit tijdschrift sprake was en dat onlangs door den heer G. P. Roos op nieuw te berde gebragt werd, is, even als in Brabant, Engeland en Frankrijk, ook in Holland bekend.

In 't voorjaar van 1859 of 60, ik meen echter wel zeker te weten in februarij 1860, woei op een' donkeren avond met zwaar stormweêr, eene Jodin te Haarlem van de Gravesteenenbrug of Grauwesteenenbrug (hoe moet 't zijn?) in het Spaarne en verdronk. Dien zelfden avond werd te vergeefs naar de drenkeling gezocht,

en een of twee dagen later, nadat men steeds zonder goeden uitslag naar de verlorene had gevischt, zag ik, en een honderd Haarlemers met mij, dat hare zoekende vrienden een houten linnenbakje en een blaker met een kaars te leen vroegen, ten huize van den heer Enschedé daarnevens aan het korte Spaarne, welke dingen door het dienstmeisje werden afgegeven. Men plaatste nu de brandende kaars op den blaker in het linnenbakje en liet dit op het Spaarne drijven, in de verwachting, dat het zoude blijven staan boven de plaats waar het lijk lag. Het geimproviseerde vaartuigje dreef voor den wind af en onder de Gravesteenenbrug door, onder het luid gejuich der jeugd en het gelach der omstanders. De wind blies echter telkens de kaars uit en dreef ook onophoudelijk het schuitje voort, zoodat men niet in de gelegenheid was de waarde van het middel te beproeven. Men beschouwde te Haarlem deze handelwijze toen als een bepaald joodsch gebruik of bijgeloof en zoo heb ik ook sedert altijd gemeend, tot ik nu zie, dat men ook in andere landen dit zonderlinge middel kent en aanwendt.

Eerst weken later, ik meen in 't laatst van april of in mei, werd het lijk der Jodin verder benedenwaarts in het Spaarne, aan den spoorwegbrug gevonden.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

Over het nut van den plataanboom. De plataan verspreidt een zachten, balsemachtigen reuk, die zeer dienstig is om de lucht gezond te maken. — Men wil, dat deze boom, die uit Perzië afkomstig is, de lucht van Ispahan zuiverde, dat hij een specifiek middel is geworden tegen de pest en bedorven lucht, en dat deze groote hoofdstad geheel verschoond bleef van de pest, die anders zoo vele van hare bewoners wegsleepte, sedert men hare tuinen, straten en velden met deze fraaie boomen beplantte, die bij schoonheid, sterkte, en, bij hunne hoogte, eene frissche en gezonde schaduw voegen.

De oude Grieken, die zich van de weldaden der natuur zoo goed wisten te bedienen, legden zich met den grootsten ijver toe op het kweeken van den plataan.

De tuinen van Epicurus waren daarmede versierd, en het was

daar, dat Aristoteles, te midden van zijne talrijke leerlingen, op de natuur dien veelomvattenden blik wierp, waardoor wij haar leeren kennen.

Deze boom bleef langen tijd in Europa verwaarloosd. De vermaarde kanselier Bacon was de eerste, die hem naar Engeland, in de tuinen van Verulam, overvoerde. — Hij was niet voor 1754 in Frankrijk bekend, toen Lodewijk XV een aantal jonge platanen uit Engeland liet komen, die te Versailles bij het Trianon geplant werden, waar zij naar wensch zijn opgegroeid. — De oudste dien men in Frankrijk kent staat in den Jardin des plantes. — Hij werd in 1725 gezet. De heer de Buffon is met lord Bacon de eerste, die denzelven in zijne tuinen liet planten.

Misschien zou men de kweeking met vrucht kunnen aanprijzen bij de bewoners van laagliggende en ongezonde landen. Men kan ze zetten bij gast- en pesthuizen, en om andere plaatsen waar de lucht vol kwade dampen is. Ook heeft men reden om te denken, dat de acacia dezelfde uitwerking zal hebben. En waarom legt men tegenwoordig niet meer gelijk van ouds, bij groote steden, gewijde bosschen aan van platanen en acacia's? Men zou daaruit ongetwijfeld tweederlei voordeelen trekken, vermaak en nut.

(*Nieuw Nederlandsch Magazijn* 1847, folio 125).

Naar aanleiding van vorenstaand opstel over het nut van den plataanboom, ben ik zoo vrij te vragen, of ook hier te lande proeven met dien boom of met acacia's genomen zijn, zoo als in dat opstel worden aanbevolen en zoo ja, welke uitwerking die proeven hebben gehad, of wel of men ook nadere bijzonderheden omtrent die boomen weet mede te deelen, die grond opleveren om het medegedeelde als waarheid te erkennen, als wanneër eene meerdere openbaarheid daarvan hoogst wenschelijk zoude zijn.

Dat die boomen hier te lande welig groeien is mij bij ondervinding bekend.

O. V. A.

GESCHIEDENIS.

Uitvinding der boekdrukkunst. (vgl. XVI, bl. 129; XVII, bl. 257, 289, 370; XVIII, bl. 80 en 131). 't Is met mijn vraag over de uitvinding der boekdrukkunst gegaan, zoo als het zich verwachten liet. Ik waagde primo mei 1866 een bedenking (Nav. XVI, bl. 129), ruim tien jaar nadat een inzender bij dit tijdschrift, die zich een *vriend der waarheid* noemde, een dergelijke vraag had gesteld, zonder ooit met eenig antwoord verwaardigd te worden; ik waagde ze — naar ik meen in zeer bescheiden termen, terwijl ik mij vleide dat »anderen mijne twijfelingen en bedenkingen zouden kunnen oplossen, of althans, dat men ze mij niet ten kwade zou duiden," en ik eindigde met de verklaring, dat ons »vaderland den strijd niet moest opgeven, maar dat het wenschelijk was, naar betere wapenen om te zien, dan men tot nu toe gebruikt had." *Veertien maanden* wachtte ik in dit tijdschrift te vergeefs op eenig antwoord. Een weinig daardoor ontstemd, bragt ik mijn vraag nog eens te berde (Nav. XVII, bl. 257), — nu op wat minder bescheidenen, zelfs eenigszins scherpen toon, »tegen de methode, waarop in ons vaderland de questie omtrent de uitvinding der boekdrukkunst wordt behandeld": een methode, hierin bestaande dat men, afgaande schier uitsluitend op 't verhaal van Junius c. s. (1567) zich verder beroept op een menigte oude hollandsche (haarlemsche??) drukken, en voor 't overige de getuigenissen der kronijkschrijvers van 't jaar der uitvinding af tot op 1567 toe, zoodra ze gunstig voor Duitschland luiden, eenvoudig ignoreert of voor partijdig en leugenachtig houdt. Ik voegde er toen een vraag bij omtrent een Egmonder kronijk, waarin de uitvinding der drukkunst almede aan Joannes Fust werd toegeschreven. Wat mijn bescheiden navraag niet vermogt, dat bewerkte mijn tweede artikel. Welhaast had ik het genoegen bijdragen van de heeren B. J. A. M., L. D. R. en

Nederlander, in dit tijdschrift te vinden (Nav. XVII, bl. 289; XVIII, bl. 131). Zeker dit genoegen was niet onverdeeld. Er werden mij allerlei liefelijkheden naar 't hoofd geworpen: »Constanter zal 't te verantwoorden hebben, of deze uitdaging te pas komt! durft hij dit volhouden? heeft hij wel eens een Donatus gezien? hij zal wel weten, enz.... althans zoo hij Nederlander is!" Men verwees mij naar boeken over 't onderwerp, die toch wel niemand, wien het ernst met deze questie is, ongelezen zal hebben gelaten. »De zaak is uitgemaakt!" (beweerde men) »ja zóó voldingend en klaar bewezen, dat bedenkingen, als door Constanter opgegeven zijn, niet zullen gemaakt worden, indien men daarmede bekend is." Dat is met andere woorden, in goed Hollandsch gezegd: de vraag is ongepast, onbekookt en getuigt van verregaande onkunde. Zeer vriendelijk!.... maar in plaats van al die verpligtende boodschappen aan mijn adres, had ik veel liever gezien, dat de questie zelve grondig en goed was behandeld, dat men in *onzen* tijd niet langer genoegen nam met hetgeen Koning en anderen als de resultaten van hunne nasporingen opgaven, en dat er in één woord een einde kwam aan die vervelende magtspreuken, waarmee tot nog toe Duitschers en Hollanders elkander beurtelings hebben afgescheept.

De geheele Costers-zaak vereischt een nader onderzoek. Wie er nog aan twijfelde zal wel van zijn twijfel genezen zijn, sedert de heer J. A. Alberdingk Thijm in de *Voorrede* voor de vertaling van Paeile's werk iets mededeelde van 't geen de archivaris mr. A. J. Enschedé heeft opgedolven omtrent Lourys Janssoen Coster den stads-kaarsenmaker, om te zwijgen van andere bijzonderheden, die dezelfde ijverige navorscher eerlang aan 't licht zal brengen over 't foutieve afschrift uit de grafboeken, over 't vertrek van Coster uit Haarlem enz. — alles ten bewijze dat Koning uit het gemeente-archief alleen mededeelde wat hem in zijn kraam te pas kwam en het overige opzettelijk verzweeg. Maar, hoe dit zij, de Costers-zaak is ook een onderzoek dubbel waardig, dunkt me. Valt het ten gunste van Coster uit, ik zal er mij over verblijden, want — *n'en déplaise* aan Nederlander — hij zal b. v. uit dit deel van den Navorscher bl. 332 kunnen zien, dat ook ik Nederlander ben en mijne voorzaten reeds in de dagen van Lourens Jansz.

hier te lande woonden; maar moet de eerepalm aan Gutenberg worden toegekend, dan zeg ik met Nederlander: eere wien eere toekomt!

Maar allereerst ben ik eenig antwoord schuldig aan B. J. A. M. en Nederlander, omdat zij, behalve de boven opgetelde grieven, nog enkele vragen tot mij gerigt hebben. Had B. J. A. M. (die mij aanraadt te lezen wat ik mij schamen zou niet gelezen te hebben, eer ik een vraag over de uitvinding der boekdrukkunst stelde) mijn eerste artikel Nav. XVI, bl. 129 gelezen, — ik geloof dat hij zijn geheele antwoord teruggehouden had. Zonder eenige grootspraak meen ik toch te kunnen beweren, dat genoemd artikel een kennis van den stand der questie aan den dag legt, zoo als die alleen uit zeer naauwkeurige lezing van al de door hem aangehaalde en nog meerdere geschriften te verkrijgen is; ik erken althans gaarne, dat ik langen tijd over het onderwerp heb nagedacht, eer ik het op die wijze formuleeren kon. Maar B. J. A. M. heeft kennelijk alleen 't oog gehad op mijn tweede artikel (Nav. XVII, bl. 257) dat het vorige resumeerde: van daar zijn vragen. Ik kan ze dan ook alle oplossen door naar 't *eerste* artikel te verwijzen. Hij vraagt: 1°. Welke kronijken der 16de (*lees*: 15de en 16de) eeuw noemen Maintz als de stad waar de boekdrukkunst met beweegbare letters werd uitgevonden? *Antw.* Zie Nav. XVI, bl. 129 kol. 2 en verder de citaten bij Schaab. 2°. Voegen al deze kronijken er bij, dat de uitvinder er aanleiding toe vond door een Donatus, die vóór 1450 in Holland, echter niet met beweegbare letters werd afgedrukt? *Antw.* Zie terzelfder plaatse. 3°. Welke is de titel van de kronijk, die met 1516 eindigende, omstreeks dien tijd werd geschreven door een Noordhollander in de nabijheid van Haarlem, en de uitvinding toekent aan J. Faust te Maintz? *Antw.* Zie aldaar bl. 130 kol. 2 en bl. 131 kol. 1. 4°. Welke Haarlemers na 1561 beweren, dat deze kunst te Haarlem is uitgevonden? *Antw.* Zie aldaar bl. 129 kol. 2 en bl. 130 kol. 1.

Denzelfden leidraad, door mijne vier hoofdpunten aan de hand gedaan, volgt ook Nederlander (XVIII, bl. 131) bij zijn bedenkingen. *Vooreerst* vraagt hij mij op hoogen toon, of ik durf volhouden, dat alle kronijken der 16e (15e en 16e) eeuw Maintz noemen als de stad, waar de boekdrukkunst met beweegbare letters is

uitgevonden? Bovendien beweert hij (even als B. J. A. M., XVII, bl, 289) dat de kronijk van Keulen in 1499 f°. 512 (*lees*: f°. 311 v°.) toch reeds anders spreekt. Hoe ik de woorden van de Keulsche kronijk opvat, heb ik reeds Nav. XVI, bl. 129 gezegd; voor 't overige antwoord ik op de uitdaging eenvoudig: ja! alleen met deze reserve, dat ik daarbij niet in aanmerking neem of er soms een enkele getuigenis uit die kronijken ten gunste van Straatsburg en tot nadeel van Maintz kan worden aangevoerd: deze questie is trouwens niet aan de orde; wij hebben alleen met de regten van Haarlem en van Coster te doen.

Ten tweeden: wanneer ik uit de woorden van Mariangelus Accursius: »admonitus fuit ex Donato Hollandiae prius impresso in tabula incisa," opmaak, dat het volgens hem een xylografische Donatus was, die Faust op het denkbeeld van zijne uitvinding bragt, — dan wordt mij voorgeworpen: »of ik wel ooit een Donatus gezien heb? of ik niet weet dat die met losse letters gedrukt is, al neemt men maar alleen tot bewijs de letters, welke er bij ongeluk het onderste boven in voorkomen?" Mijn antwoord is eenvoudig: ik heb vrij wat Donaten en afbeeldingen van Donaten gezien, zoo te Haarlem als in de Koninklijke Bibliotheek, bij mijn vriend F. Muller en elders, kennelijk met beweegbare letters gedrukt, maar toch ook o. a. de afbeelding van den deventerschen Donatus in den Overijs. Alm. 1842 bl. 39 (vgl. 1844 bl. 162), die volgens Visser, Molhuysen en alle deskundigen zulk een Donatus is, als Accursius bedoelt, namelijk geheel en al »impressus in tabula incisa."

Ten derden schuift Nederlander de hoofdzaak, waarom ik 't geheele artikel eigenlijk gesfeld heb, eenvoudig op zij en beroept zich op »eene aanzienlijke reeks van bewijzen dat L. J. C. werkelijk de uitvinder is, bewijzen niet van *nabij*, maar van *binnen* de stad." Juist om die bewijzen nl. vóór 1561 is 't mij te doen, en, al voegt hij er nu bij: »men leze slechts de werken daarover van de Vries en Koning" — hij kan even goed weten als ik, dat ze daar *niet* te vinden zijn.

Ten vierden ergert hij zich aan mijn verklaring: sedert 1561 beweren eenige Haarlemers, dat deze kunst te Haarlem is uitgevonden. Waarom toch? 't Is immers de strikte waarheid. Zoolang

er geen nieuwe getuigenissen ontdekt worden, staan deze *twee* stellingen vast: 1°. vóór 1561 bestaat er geene enkele getuigenis (de dubbelzinnige inhoud van de verklaring der Keulsche kronijk daargelaten) dat de kunst om met beweegbare letters te drukken in Holland, veel minder dat ze te Haarlem zou zijn uitgevonden; en 2°. van 1561 af zijn 't eenige Haarlemers, vrienden en bekenden onder elkander, die 't eerst, vóórdat ooit iemand anders 't gezegd heeft, optreden met het beweren, dat in hunne stad die kunst werd ontdekt. Die Haarlemers zijn: mr. Jan van Zuren in 1561, Dirk Volkerts Coornhert in 1563, Hadrianus Junius waarschijnlijk in 1567, en zijn zegslieden Nicolaas Gale, Adriaan Thomasz, Thomas Thomasz. en mr. Quiryn Dirks.

Juist op denzelfden kring van Haarlemers beroepen zich dan ook de buitenlanders, als op de bron, waaruit zij hunne verklaringen ontleenen, zoodat deze getuigenissen, wel verre van op zich zelven te staan of een nieuwe reeks van bewijzen te vormen, inderdaad niets anders zijn dan een weerklank van 't geen in dien haarlemer kring werd gezegd. Zóó Guicciardini in 1567: »non solo per voce publica degli *abitatori* e di altri Hollandesi, ma ancora per alcuni scrittori," (van Zuren en Coornhert) »e per altre memorie," (des aldereersten printers woninge enz.); zóó Ortelius tusschen 1570 en 1574: »Harlemi artem inventam *incolis* et *civibus* persuasum est;" zóó Braunius in 1575: »artem ibi excogitatam fuisse constans *ea urbe* totaque provincia Batavorum fama est, quam opinionem scriptores nonnulli confirmant et quidam privatorum ejus loci rerum commentarii." Indien Braunius hier nog iets anders gedaan heeft dan Guicciardini na te schrijven, kan men bij deze laatste woorden aan de Batavia van Junius denken, die in 1570 reeds voltooid was. Maar denkelijk ontleende hij zijn berigt aan Guicciardini alleen, even als diens getuigenis drie jaar vroeger (1572) door Conti en negen jaar later (1584) door von Eytzing vertaald werd.

Behalve op *deze* buitenlanders beroept Nederlander zich nog op Accursius, alsof deze niet uitdrukkelijk de eer der uitvinding om met beweegbare letters te drukken aan J. Fust toekende; op Badius, die taal nog teeken van Haarlem heeft; en voorts op Quadus die in 1600, Atkyns, die in 1664 en Mirtius, die in 1629 schreef,

schoon Nederlander met de meeste koelbloedigheid verzekert, dat zij allen »verklaringen gegeven hebben in het voordeel van Nederland, en wel vóór den tijd van Junius" d. i. vóór 1588 of (indien hij den vermoedelijken tijd bedoelt, waarin JUNIUS schreef) vóór 1567.

Maar — al genoeg met de heeren L. D. R., B. J. A. M. en Nederlander geschermutseld. Ik keer terug tot hetgeen mij mijn eerste artikel over dit onderwerp in den Navorscher deed schrijven. Toen wist ik reeds sedert lang dat er geen enkele getuigenis ten gunste van Haarlem te vinden is vóór 1561, — dat van dien tijd af eenige Haarlemers de uitvinding aan een hunner stadgenooten toeschrijven, — en dat hun verhaal, ingang vindende bij Guicciardini, ook bij andere schrijvers buiten- en binnenslands geloof vond, gelijk dit nog meer het geval was sedert de uitgave der Batavia van Junius. Maar mijne twijfelingen waren door iets anders opgewekt. Ik had bij Ch. Paeile p. 48 gelezen: »qu'on nous parle maintenant du silence des écrivains hollandais sur un fait de cette importance, qu'on nous dise que la Magnum chronicon belgicum qui s'arrête en 1474, que la Cronique de Gouda de 1478, les Annales Belgiques d'Eloi de Roya, dont le récit est poussé jusqu'en 1479, la Divisiechronijk, imprimée à Leyde en 1517; qu'on nous dise que Josse Bade, né à Asche, près de Bruxelles, établi à Paris en 1499, qu'Erasme, Juste Lipse, Adrien de Baarlande, ou gardent le silence sur l'invention de l'imprimerie, ou affirment positivement que cet art est né à Mayence. Qu'on nous demande s'il est possible que nul de ces auteurs n'ait eu connaissance d'un fait aussi remarquable, d'un fait qui se serait, pour ainsi dire, passé sous leurs yeux, ou dont la tradition populaire aurait gardé le souvenir. Que l'on s'étonne, qu'ayant eu connaissance d'un tel événement, ils ne l'aient pas ouvertement proclamé, qu'ils aient aidé même à la propagation d'une erreur si préjudicieuse à la gloire de la patrie. Qu'importe, en effet, ce long étalage de livres et de noms d'écrivains. Ce raisonnement, auquel on donne tant d'importance (is dat wel vreemd?) est une simple preuve négative, c'est-à-dire que sa valeur est nulle et ne peut rien contre un seul témoignage positif." Paeile vindt nu dit positive bewijs in de bewering van Guicciardini, — doch dit doet niet ter zaak. Ik meende dat een

positive getuigenis, echter niet ten gunste van Haarlem, maar in 't nadeel daarvan en in 't voordeel der Duitschers, door mij gevonden was bij den continuator van Jan Gerbrands. Van daar mijn bedenkingen. In den Navorscher mogt dan ook mijn vraag ongepast, onbekookt en een bewijs van verregaande onkunde geacht worden, — niet alzoo elders, waar de pseudoniem Constanter dien ik sedert de oprigting van dit tijdschrift voor mij koos, sinds lang geen geheim meer is. Behalve een belangstellenden brief van mr. H. J. Koenen over dit onderwerp, ontving ik eenig antwoord van den heer J. A. Alberdingk Thijm in zijne reeds aangehaalde Voorrede. Ik zeg: eenig antwoord, — want als hij de anonymiteit van den continuator exploiteert om den goeden man in verdenking te brengen, de mogelijkheid stelt dat hij Hans von Maintz heette of tot het *parti-pris* komt, om hem voor »een nakomeling of omkoopeling van J. Faust te houden," — dan is 't wel buiten twijfel dat hij achter zijn scherts een zeker »ik en weet niet wat" verbergt, dat, zoo het niet in tijds met een kwinkslag werd weggemoffeld, zeker een zeer dwaas figuur zou maken in een Voorrede voor den vertaalden Paeile. Intusschen, de Duitschers mogen hem dankbaar wezen. Zoodra toch nu eens een Anonymi Chronicon, in de 15e of 't begin der 16e eeuw vijf uren binnen 't *rayon* van Maintz of misschien binnen de stad zelve geschreven, wordt opgedolven, waarin te lezen staat: »Anno domini 1440 ars imprimendi libros Harlemi ortum habuit et Laurentius Joannis Coster eiusdem artis primus omnium indubitatus inventor fuit," — dan behoeven zij niet verlegen te staan en weten ze al terstond dat de anonymus niemand anders was dan Hans van Haarlem.

Geheel anders ging het mij in 't buitenland. Reeds 15 aug. 1866 werd mijn eerste artikel (Nav. XVI bl. 129) door den beroemden gutenbergiaan Weigel in het Serapeum overgenomen, — natuurlijk met een blijden triumfkreet, dat nu eindelijk het goed regt van Duitschland had gezegevierd! Niet minder verheugd dan Weigel, maakte ook Deschamps in zijn Dictionaire op 't woord Harlemum er melding van en voegt op p. 610 aan de kampioenen voor de eer van Coster toe: »qu' avez-vous à répondre? que devient »ce prodigieux échafaudage que surmonte la statue de Lourens »Janszoon Coster? Si le fait est faux!.... mais les manuscrits sont

»conservés à la bibliothèque d' Alckmaar... et les Costériens peu-»vent contrôler. Ils ont contrôlé et gardent le silence."

Gaarne beken ik het: die triumftoon bevalt mij evenmin als de kalme gerustheid van mijn landgenooten. Even dwaas als het is elkander wijs te maken: de zaak dat Coster de uitvinder is werd voldingend en klaar bewezen; even dwaas acht ik het de zaak van Haarlem voor hopeloos uit te krijten. Onderzoek alleen, verlang ik: onbevooroordeeld, onpartijdig, naauwkeurig onderzoek. Vooral om dat uit te lokken of, waar 't reeds begonnen werd (zoo als het gerucht wil), om dat te bevorderen, kom ik op de zaak terug. De tijd der magtspreuken is voorbij: voorbij ook de methode, om den zin van deze of gene getuigenis te verdraaien of om stukken, ten processe dienende, te verdonkeren. Misschien zullen wij moeten eindigen met een *non liquet*, misschien met Gutenberg als uitvinder te huldigen, misschien ook met Haarlems aanspraken buiten twijfel te stellen. Maar, hoe dit zij, ons oordeel zal ten minsten op betere gronden steunen, dan tot nu toe het geval was.

Als een kleine bijdrage deel ik ten slotte nog iets omtrent de kronijk mede, die mij 't eerst tot de vraag aanleiding gaf.

Na den heer Alberdingk Thijm (hij lokt er mij toe uit t. a. pl. bl. X) nog eens verzekerd te hebben, dat inderdaad de keurige letter van 't alkmaarder hs. het kenmerk draagt van in 't begin der 16e eeuw geschreven te zijn, kan ik hierbij voegen dat ditzelfde hs. reeds den 9en sept. 1527 bij resolutie der Staten van Holland 't eigendom werd van het Stadsarchief te Alkmaar. »Is gelevert," zoo leest men in die Resolutiën, volgens opgave van jhr. Rammelman Elsevier in de Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht 1852 blz. 152, »is gelevert aen Herck Jansz. van Houtem, secretaris der stadt Alckmaer, door last van de heeren Staten »ende ten versoecke van de magistraet van Alckmaer, seecker oudt »geschreven boucxken, Johannis Garbrandi *Perinclita Chronica Hollandiae, Zeelandiae, Frisiae et Terrae Trajectensis*, [de juiste titel van 't alkm. hs. is: *Chronice Hollandie, Zeelandie, Frisie et terre Traiectensis*] »niettegenstaende tselve bouxcken voor 12 gul-»den gekocht was voor 't gemene landt, des is van wegen die »van Alckmaer belooft daeruyt een dubbelt te doen leveren, soo »wanneer sulcx van wegen de heeren Staten versocht zal worden."

In 1527 derhalve bestond dit hs. reeds en werd het een »oudt »geschreven boucxken" genoemd: toch blijkt het uit den inhoud (vgl. wat ik Nav. XVI bl. 130 schreef) dat het niet vóór 1516 voltooid werd.

Reeds in den Nav. XVII bl. 257 vermeldde ik, dat een aanteekening van prof. N. C. Kist in 't Kerkhistorisch Archief IIe dl. bl. 83 mijne aandacht getrokken had, omdat deze dezelfde woorden, als die bij mijn continuator voorkwamen, uit een Egmonder kronijk loopende tot 1512 citeerde. Door welwillende hulp van anderen ontdekte ik vrij spoedig dat deze kronijk, welke de student N. C. Kist in 1812 van zijn vriend J. R. Schorer ten geschenke ontving, later door aankoop in de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage gekomen is. 't Zijn volgens den titel *Excerpta e codice vetusto sanae fidei ducentos abhinc annos in Abbatia Haecmundana incerto auctore manu exparato* (lees: *exarata*); excerpta, die volgens het onderschrift in julij 1712 voltooid werden. Buiten twijfel heeft deze schrijver òf het alkmaarder hs. zelf òf een daarmede geheel overeenkomend exemplaar gebruikt. Immers niet alleen zijn deze uittreksels (bijna alle betrekking hebbende op Kennemerland en omstreken) geheel eensluidend met de *oudere* bewerking van Jan Gerbrands en de kronijk van den continuator, maar bovendien heeft hij in dezelfde volgorde, als waarin het alkmaarder hs. ze aan de Kronijk toevoegt, ook de verpondingslijst voor de steden en dorpen van Holland (»e vetusto codice MS.") en ettelijke carmina der alkmaarder rectoren (die meestal in druk achter den alkmaarder codex bijgebonden zijn) onder zijn uittreksels opgenomen. Dit werk bevat derhalve niet een *nieuwe* getuigenis ten gunste van de uitvinding der boekdrukkunst in Duitschland, maar is alleen een verkorte copie van 't eerst door mij ontdekte hs. De vraag blijft alleen over: op welke gronden steunt het beweren van den afschrijver, dat de codex afkomstig is uit de abdij van Egmond? 't Zou ongetwijfeld zeer wel strooken met hetgeen ik op grond van den inhoud der Kronijk als mijn vermoeden reeds uitsprak Nav. XVI bl. 131 en met hetgeen wij van elders weten, aangaande Meinhard Man, die van 1509 tot 1526 abt van Egmond was. Zoowel toch uit de Kronijk van Egmond, die op naam van Jan Gerbrands (Joannis a Leidis) gaat, cap. 96, als uit de verklaringen

van Cornelius Aurelius bij Scriverius Batavia Illustrata, p. 87 en 128 is 't bekend, dat Meinhard Man »earum rerum quae patriam »suam (Hollandus enim est) illustrare possunt quam maxime studiosus" was en derhalve den lust tot historieschrijven bij zijne monniken aanmoedigde.

Aan 't einde dezer misschien wat al te lange aanteekening zij 't mij vergund mede te deelen, wat prof. H. W. Tydeman, wien prof. Kist de Exerpta ter inzage verstrekt had, hem terugschreef in een briefje dat bij 't exepmlaar bewaard werd. »Als de datum aan 't eind der excerpten p. 144 zich refereert tot het opschrift p. 1, dan zou de Chronijk tot circa 1512 behooren — en juist zoover loopt ze ook p. 143. — Maar dan is Haarlems drukkunstproces verloren! Of — het geheele opstel is later: en inderdaad die aanteekening p. 112 is niet in 1440 geschreven: en ik zou haast zeggen, dat »J. F. eiusdem artis primus omnium *indubitatus inventor* »*exstitit*" indiceert een tijd *na* H. Junius en P. Scriverius." Indien *nu*, nadat het origineel der excerpta ontdekt en 't bewijs dat het tot de eerste jaren der 16e eeuw behoort geleverd is, indien *nu* prof. H. W. Tydeman geraadpleegd kon worden, wat zou zijn oordeel zijn?

CONSTANTER.

[Wegens plaatsgebrek bleef bovenstaande bijdrage, die in 't begin van julij ons werd toegezonden, liggen: sedert ontvingen wij van den auteur het volgende ter aanvulling.]

BESTUUR.

Deze dagen kwam mij het IIIe deel van den Bibliophile Belge in handen, waarin de heer Ch. Ruelens, bibliothekaris te Brussel, uitvoerig verslag geeft van de door mij voorgestelde vraag en de daarop ontvangen antwoorden in dit tijdschrift, gelijk ook van de voorrede vóór den vertaalden Paeile en de daarop verschenen recensie in den Nederl. Spectator 29 febr. 1868. Na alle tegen mij gerigte insinuaties deed het mij natuurlijk genoegen eindelijk een deskundige aan te treffen, die over de geheele Costers-zaak, over de middelen waarmede men haar tot nog toe verdedigd heeft en over het wenschelijke van een vernieuwd, onpartijdig onderzoek

evenzoo denkt als ik. Maar ik zou de lezers van den Navorscher met deze verwijzing naar 't artikel van den heer Ruelens niet lastig gevallen zijn, indien 't mij niet tevens verwezen had naar een betoog van denzelfden auteur, dat ik vroeger niet had opgemerkt doch waarvan ik nu zoo spoedig mogelijk kennis nam. 't Komt voor in het Bulletin du Bibliophile Belge, 2e ser. tome II (1855) p. 1 en verv. Daaruit blijkt dat in een ms. kronijk, denkelijk opgesteld in het dorp Beeck, ten noordoosten van Maastricht, de volgende noot voorkomt: »Die geprende boecken off die erste konst van prentten waert vonden te Menss anno dm. MCCCCXL, mer daernae quam sy overal, ende in veele steden inde jaer van LX, LXiii, LXV, enz. Ende die konst waert erstwerf gevonden inder staet van Menss." De heer Ruelens heeft tot groote waarschijnlijkheid gebragt, dat deze aanteekening in 1467 geschreven werd. Hoe dit zij: mijn kronijkschrijver staat derhalve met zijn beweren niet alleen onder zijn landgenooten.

CONSTANTER.

Uitvinding der boekdrukkunst (XVIII, bl. 131). Naar aanleiding van bovengenoemd stuk, wijs ik op hetgeen Bilderdijk in 1816 schreef (Briefwisseling met Tydeman, II 160):

»Wat de uitvinding der Drukkunst betreft, de zaak is deze: Zij was niet uit te vinden; want zij bestond. Iemand die niet weet hoe men buskruid, of hoe men verglaassel van porcelein maakt, mag op den inval komen om een mengsel te maken en te beproeven tot explosie, of tot verglazing, en dit werkelijk, gebrekkig of meer volkomen uitvoeren, hij wordt daarmeê de uitvinder van 't buskruid of porceleinverglaassel niet, dewijl het een en ander werkelijk bestaat en bekend is. Nu bestond het drukken reeds in de middeleeuwen en bleef bestaan. Alle de Codices aurei et argentei (van de Gothsche Evangeliën, kunt gij het bij Ihre zien, die ze uitvoerig beschrijft en in al wat u van dien aard onder 't oog koomt, zult gij 't opmerken;) en zoo ook de gouden brieven der Grieksche keizers op purper, zijn gedrukt, en wel met heete metalen letterstaafjes, waardoor het bladgoud op den gewaschten grond gedrukt en (het wasch vluchtig gemaakt wordende door de warmte) op den grond stijf bevestigd werd. Niets van dat alles is geschre-

ven noch kon geschreven worden: de indruk der letters is zichtbaar: het pergament, somwijlen door den letterstempel gezengd, gekwetst etc., dezelfde letter heeft de volstrekst gelijke vorm, zonder eenige verandering door het geheele boek, dan waar men ziet dat een nieuw alfabeth gebruikt is, dat dan weer 't zelfde verschijnsel van individuële gelijkheid oplevert. — Meestal echter zijn letter voor letter gedrukt, maar somtijds geheele woorden uit te samen gezette letters waarvan de combinatie zich telkens door dezelfde tusschenwijdten, en dezelfde verschillen, of defecten in wijdte en gelijkregelijkheid, aan het oog opdoen, de tytels der keizers en dergelijke zijn in de verschillende brieven doorgaans volkomen gelijk en netter dan 't overige, ten aanzien van wijdte en regelrechtheid. Men drukte dus; en, zoodra men eene menigte afdrukken van 't zelfde noodig had, had men wel stom moeten zijn, om niet den geheelen brief of de geheele bladz. op die wijze in de staafjens bij een te zetten, als men het ten aanzien van enkele woorden of phrases deed. — Wilt gij nog een bewijs, dat men drukte? Hoe koomt men in de 13e eeuw de letters *boekstaven* te noemen, zoo men geen staven als letters kende, zoo als onze Maerlant en andere doen? — Wat heeft dan Koster gedaan? Een onnoozel en eenvoudig man zijnde, mag hij daarvan niets geweten hebben, maar zijn houten letters, die hij zamenvoegde, waren niets dat niet van onheuchlijken tijd af gebruikt werd, schoon men bij ons 't ignoreeren kon, waar geen gouden brieven of diplomata afgevaardigd en geen Codices aurei of argentei geschreven werden: en al wat hij dan zou uitgevonden hebben zou neerkomen op het gebruiken van boekstaven met zwarte verw. Doch wie gelooft dat dit niet met de houten platen reeds geschiedde, die vroeger reeds bestonden, en dat men niet begrepen zou hebben dat het even zoowel met enkel letters, als met de letters die men bij de beelden uitsneed, geschieden kon? Integendeel geschiedde 't lang eer men van drukken repte; en vrij wat boeken werden geheel of ten deele gedrukt bij regels, halve of geheele bladzijde enz. die men voor geschreven aanzag. Alleen was het wellicht wat slordiger dan het geschrevene; want het was eerst door het gieten der letters of boekstaven, dat men volkomen en genoegzame gelijkheid bereiken kon. Geen wonder derhalve dat men van tijd tot tijd enkele gedrukte boeken vindt, ouder dan

de zoogenaamde uitvinding der Drukkunst. Men drukte vóór dien tijd, en Koster's drukken begon vrij slechter dan men het in 't later Grieksche rijk en in Duitschland deed en gewoon was te doen. — Doch men drukte zoo algemeen niet. Want er waren zooveel boeken niet af te zetten, dat het de moeite, omslag en kosten van het getal boek- of letterstaven uit hout te snijden, die er noodig waren, kon goedmaken of waard was; en het schrijven was gereeder, en gemakkelijker. Van daar, dat men in een hoekjen van Holland, en zelfs in 't algemeen ignoreeren kon, dat en hoe het geschiedde. Het was Faust misschien, die het eerst zoo net drukte, dat zijn werk voor net geschreven kon doorgaan, en er dus een prijs voor kon maken, die hem de moeite beloonde. Ook weet men, dat hij te Parijs zijn gedrukte bijbels voor geschreven verkocht, en daarover een proces kreeg, waardoor 't geheim voor den dag kwam.

Ziedaar kortelijk mijn Systema, breeder voor 't Instituut uitgewerkt. Altijd heeft men gedrukt, gouden figuren, gekleurde figuren, meanders, slingers, loofwerk etc. etc. en zoo ook letters, woorden, heele, halve regels, bladzijden etc. Op de Etruscische vazen zelfs komen er mij sporen van voor; en door alle eeuwen is het gepraktiseerd. En dan zal men twisten, wie het in de 15e eeuw hier of in Duitschland quasi heeft uitgevonden? Dat is, dunkt mij, een onverstandigheid die wat verr' gaat. Neem mij de uitdrukking niet kwalijk! de beschuldiging raakt degenen, die het eerst dien twistappel opwierpen; niet, die hem vonden liggen of rollen, en er een schopje twee drie met den voet aan gaven, om hem van den vloer te krijgen. Die dat doet, doet wel, schoon ik er den bezem achter zet, om hem naar het vuilnisvat te sturen, gelijk meer andere historische quaestiën, die in mijn oog even ongepast zijn."

In den vorigen brief had Bilderdijk geschreven: »Maar alvorens te sluiten! Het betoog van de drukkunst waarnaar gij mij vraagt, behoort aan de klasse [van het Koninklijk Instituut], die mij verzocht heeft, het in eene andere vorm te brengen; want het was toen weinig geschikt om het licht te zien."

Van dat stuk bestaan *afschriften* (zie de noot Briefwisseling II, 154): waarom wordt het toch, nu het meer dan vijftig jaren oud is, niet eens gedrukt? — Of is het gedrukt?

Rosendaal. TYDEMAN.

Stadsmerken (vgl. XVII bl. 127). Het opgegevene komt voor in het Wonder-Toneel ofte Lusthof der Historie-Paerlen enz., door Johan van Nyenborgh, Gron., 1657, mede een 16mo boekje, op bl. 342—344. Men leest daar nog:

Van die drie Amsterdammer Mercken.

De Beurs, 't Stadt-huys, en d'nieuwe Kercke,
Dat zijn drie Amsterdammer Mercken.

M°.

VRAGEN.

136. **Wilde Ieren**. Ieder, die Wagenaar leest, weet, dat men in 1672 de compagnie van Wessel Smid, — dat waren de burgers die woonden op de IJgracht, Rapenburg en daaromtrent — in de wandeling *de wilde Ieren* noemde. Maar Wagenaar zegt niet, natuurlijk omdat hij 't niet wist, hoe ze aan dien naam kwamen.

De burgers van die wijk droegen dien naam al sinds lang, althans reeds in 1650. In 't Hollandts Rommelzootje leest men:

Kom dan hier mijn strijdbre Yren
Voer 't beleg der Batavieren
Eeuwig tot een wapenschild.

En daarbij deze kantteekening:

»De Burgers van Raapenborg en Marcken hebben aan hun Tromslaager een schild van honderd guldens aan zilver met de Blokkeeringe van Amsterdam verciert, geschoncken."

Waarom hier weêr *strijdbre*, terwijl toch de uitdrukking *wilde Ier* toen de gewone was? Zoo leest men ook in den Gijsbrecht:

Hij voerme waer 't hem lust
Of na den wilden Yr of aen de Noordsche kust.

Hoe kwamen de burgers van die wijk aan dien naam? — Ik weet het niet; weet een ander het?

J. TER GOUW.

137. **Vlissingen in 1572**. Genoegzaam eenparig geven onze geschiedschrijvers den 6 april 1572 op als den dag, op welken Vlissingen, de eerste stad in ons vaderland, die uit eigen beweging

de Spanjaarden uitdreef, de zaak der vrijheid koos. Den 6 april 1772 werd het tweede eeuwfeest dier gebeurtenis er plegtig gevierd (Brahé, Vlissings eeuw-vreugde op den tweehonderdsten geboortedag harer vrijheid, den VI van Grasmaand 1772, Vlissingen 1773.)

Van Meteren echter noemt den 8 april, Hooft den 5, zoo ook de gedrukte Naamlijst der Vlissingsche predikanten, gelijk Vrolijkhert meldt (Vliss. Kerkh. Inl. bl. 3,) er bijvoegende, dat Joris de Raad, rector en diaken te Vlissingen in 1574, »in de opdragt voor het vertaald Kort begrip van Calvijns Institutiën aan den Magistraat van Vlissingen 1594," den 2 april noemt.

Dat het feit echter volgens eenstemmige getuigenis der historieschrijvers »op den eersten Paaschdag" plaats had, stelt de juistheid der eerstgenoemde dagteekening buiten allen twijfel, daar uit de berekening blijkt, dat het Paaschfeest in 1572 op 6 april inviel. Niettemin zie ik uit 's Gravezande, Tweede eeuw-gedachtenis der Middelburgsche vrijheid, bladz. 165, dat de »bewijzen voor 6 april" worden opgegeven in J. W. te Water, Tweede eeuwfeest enz. Bijlage G bladz. 37—48 en J. J. Brahé, Voorrede voor zijne kerkelijke redevoering V—XI."

Uit de omstandigheid, dat de beide laatstgenoemden vrij wat bladzijden druks schijnen noodig geacht te hebben ten betooge eener zoo eenvoudige zaak, leid ik af, dat men haar destijds zoo eenvoudig niet vond. Noch te Water, noch Brahé ter mijner beschikking hebbende, wenschte ik wel in dit tijdschrift te vernemen, welke bewijzen tegen, welke opgaven en gronden door hen worden bijgebragt. De paaschrekening maakt, dunkt mij, al het overige overtollig.

De bron der feil van van Meteren is gemakkelijk te vinden. Er zijn schrijvers, met name Strada, die de inneming van Brielle door de Watergeuzen op »Palmzondag" stellen. De 1 april is de bekende dag en van Meteren schijnt Palmzondag en 1 april voor denzelfden dag te hebben gehouden. Doch ten onregte; het was reeds den 30 maart Palmzondag geweest. Op verschillende wijzen heeft men getracht deze beide, onderling strijdige opgaven te vereffenen. Zeer wel laat zich hooren de gissing van te Water (opgegeven door 's Gravezande, t. a. pl. bl. 489), dat Lumey op Palm-

zondag (30 maart) den mond der Maas is binnengeloopen en den 1 april Brielle heeft ingenomen. Doch dit in 't voorbijgaan.

H. M. C. V. O.

138. **Jan van Essen.** Bekend is het, dat de eerste martelaars, die in Nederland, ja in Europa, voor de zaak der Hervorming sneefden, waren Hendrik Voes en Jan van Essen, of Esch, monniken van het Augustijner klooster te Antwerpen, die den 1 julij 1523 op de markt te Brussel levend verbrand werden.

In het weekblad: Timotheus, Christelijke lectuur voor de Nederlandsche jeugd, uitgegeven te Zutphen bij Thieme 1868, vindt men dit feit ook medegedeeld, met bijvoeging evenwel van de bijzonderheid, dat gemelde Jan van Essen of Jan Esch geboortig was van Nisse in Zuidbeveland. Welke bewijzen zouden hiervoor bestaan, of uit welke bron zou die bijzonderheid kunnen geput zijn?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Medaille van P. van Abeele, op het schenken van wapen en kroon aan Amsterdam. J. D. te L. deelde onlangs (XVIII, blz. 108) de gedrukte versjes mede, door hem in een doosje geplakt gevonden, op de grootte van en behoorende bij den penning op 't overlijden van Maria Louisa, prinses-douairière van Oranje-Nassau, a°. 1765, beschreven in 't Vervolg op Van Loon's Nederl. Historiepenn. Vde stuk, n°. 376. Dit geeft ons aanleiding hier dergelijke berijmde beschrijving mede te deelen, welke wij gevonden hebben bij een welbewaard en uitmuntend exemplaar der zilveren medaille van P. van Abeele, hierboven in het opschrift aangeduid. Zij is door Van Loon afgebeeld en beschreven, dl. I, blz. 254, en, ofschoon veel later vervaardigd, door hem te pas gebracht bij het jaar 1578, toen Amsterdam ten laatsten de spaansche zijde verlaten heeft. Zij vertoont op de voorzijde (als keerzijde door Van Loon afgebeeld): het schenken aan de stad Amsterdam van het

nieuwe wapen of zegel door Willem IV, graaf van Henegouwen en Holland, in 1342; en op de keerzijde (voorzijde bij Van Loon), het schenken der kroon aan die stad door Maximiliaan I, roomsch koning, in 1488, voor bewezen diensten der Amsterdammers, bij het bedwingen van Rotterdam en Woerden. Van Mieris, die dezen penning, hoewel niet met de afbeelding, ook beschrijft in zijne Histori der Nederl. vorsten, deel I, blz. 213, maakt daarbij de aanmerking, dat het niet de keizerlijke, gespleten, maar de koninklijke, gesloten kroon was, omdat Maximiliaan, toen roomsch koning, zijnen vader, den keizer, nog niet was opgevolgd. Denzelfden penning vindt men ook afgebeeld en beschreven vóór Van Loon, in het, uit 't Fransch vertaalde en vermeerderde, werk van Bizot, Medalische Hist. der Rep. v. Holl., vooraan, blz. 35 en 36; waar ook dezelfde, zoo aanstonds te melden, berijmde beschrijving van de voor- en keerzijde te vinden is. De vervaardiger van dezen gedenkpenning is Pieter van Abeele, Amsterdammer, van wien men medailles beschreven vindt, tusschen de jaren 1622 en 1677 door hem gemaakt; men zie over hem Bolzenthal, Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillen-Arbeit (1429—1840). Berlin. 1840. S. 225 Taf. xxiii, die ook, om het bijzonder fraaie van het drijfwerk, deze medaille niet alleen beschrijft, maar ook bij uitzondering afbeeldt. Over van Abeele handelt voorts A. Pinchart, in Revue Numism. Belge, 2e serie, tom. iii, 1853, pag. 185, en J. P. van der Kellen, in Astrea, verz. door Dr. Wap, 4en jaarg. 1854.

Dezelfde medaille wordt ook gevonden in den vorm van eene zilveren doos, zoo als meerdere onzer fraaiste medailles, op enkele meest merkwaardige gebeurtenissen, bijv. het sluiten van vrede, onder anderen ook op den vrede van Rijswijk, in 1697, bij Van Loon, deel IV, blz. 213, n°. 3.

Wij laten hier nu de gedrukte beschrijving, die wij bij een bijzonder fraai exemplaar der medaille van Van Abeele bewaard hebben gevonden, volgen. Uit de goede conservatie der medaille is op te maken, dat ook de beschrijving, daarbij behoorende, er van den aanvang af aan is toegevoegd geweest. Daarna zullen wij nog nader op deze berijmde beschrijving terugkomen.

OP 'T WAPEN.

Als *Willem*, Graaf van Henegouwen,
En Hollandt, de verwoeste Stadt
Van Amsterdam weêr op deê bouwen,
En haar veel vryigheden had'
Geschonken, haar vervallen krachten
Herstelt, haar ommekreits voltooyt,
En haar met sterkten, poorten, grachten,
Veel meêr verzien, verciert, als ooyt,
Heeft hy drie kruissen d'Amsterdammers,
Geschonken op haar wapenveldt;
Een teeken dat hy van veel jammers
En kruis haar hadde vrygestelt.
Toen zag d' Herstelde Stad, wiens glory was aan 't zinken,
Haar vryheit als de Zon, met goude stralen blinken.

P. Dubbels.

OP DE KROON.

Hier ziet men Amsterdam, uyt handen,
Van keizer *Maximiliaan,*
(Voor hare diensten hier te lande
Aan Zijne Majesteit gedaan)
De Keizerlijke Kroon aanvaarden,
Voor dat zy het ter harten nam,
Om, aan zijn zijde, met den zwaarde
Te dwingen Woerde en Rotterdam,
Zo wierd de Trouw der Onderdanen
Bewezen aan hun Gráaf en Landt,
Verzegelt met hun bloet en tranen,
Vergolden met zijn eigen handt.
Aldus kreeg Amsterdam, *wiens leeuwen nooit en slapen,*
De Keizerlijke Kroon op 't Graafelijke Wapen.

P. Dubbels.

Er zijn onderscheidene meeningen ten opzichte van de tijdsgelegenheid, die, meer bijzonder, aanleiding gegeven kan hebben tot het vervaardigen van deze medaille, om door haar, ten tijde der vervaardiging, in het midden der 17e eeuw, twee gebeurtenissen der 14e en 15e eeuw, als die van het schenken aan Amsterdam van haar nieuw wapen en de kroon waren, aan het nageslacht over te brengen; tenzij, — hetgeen hier als eene eerste veronderstelling ook kan in aanmerking komen, daarvoor in 't geheel geene bijzondere aanleiding hebbe bestaan. Ter bevestiging van dit ge-

voelen zou kunnen aangevoerd worden, dat noch Bizot, noch van Loon, noch van Mieris, daarvan melding maken; zoodat daaruit zou voortvloeien, dat de vervaardiger alleen eene proeve, en dan zeker eene uiterst fraaie proeve, van zijn talent door dezen gedenkpenning heeft willen geven en daarvoor twee gebeurtenissen gekozen, waarop de stad zijner inwoning zich te allen tijde verheffen kon.

Er zijn er nogtans, in later tijd, die, de medaille vervaardigd achten bij eene bepaalde gelegenheid, en onder hen, in de eerste plaats zij, die het maken er van in verband brengen met den trouwdag van Adriaan van Loon en Cornelia Hunthum, a°. 1656. Immers zijn er toen exemplaren van dezen penning aan de gasten rondgedeeld, en zijn er dan ook nog onderscheidene, waarschijnlijk niet uitgedeelde, overkompleete exemplaren bij een lid der familie Van Loon te Amsterdam aanwezig; waardoor men zou vermoeden, dat zij, met eene inscriptie om den rand, opzettelijk te dier gelegenheid door van Abeele op bestelling gemaakt zijn. Wij bezitten mede zoodanig exemplaar, waarop, met ingesneden letters om den buitenrand, staat gegraveerd: *Gegeven ter gedachtenis van den Trouwdach van Adriaan van Loon en Cornelia Hunthum den* 21 *November A°.* 1656. Later vierde dit echtpaar, zooals anderen vóór en na hen in ditzelfde geslacht, ook hun gouden bruiloft, waarop eene expresselijk gestempelde zilveren medaille, ten jare 1706 geslagen, in ons bezit is. Achtmaal is die gouden bruiloft in dit geslacht gevierd, waarop zes medailles bestaan, welke ook in plaat uitgaan, waarop zij alle zes zijn afgebeeld. (Mocht iemand zoodanige plaat bezitten, wij zouden hem vriendelijk willen verzoeken, haar te mogen leeren kennen.) Dat echter de medaille van Van Abeele dáártoe alleen opzettelijk vervaardigd zou zijn, is naar onze meening niet waarschijnlijk: ten eersten, omdat dan ook vermoedelijk het kantschrift niet ingesneden, maar gestempeld zou zijn; ten anderen ook, omdat wij in den Catalogus der penning-verzameling van wijlen jhr. C. A. Rethaan Macaré te Utrecht, verkocht te Amsterdam 8 april 1862, n°. 835, een exemplaar dezer zelfde medaille van Van Abeele vermeld vinden, doch met eene andere inscriptie, om den buitenrand gegraveerd, luidende: *Wybrant Schellinger Josyna Rutgers getrout den* 22 *February anno* 1660. De medaille, als stempel, is dus niet uitsluitend, naar 't schijnt, eigen geweest aan de familie

Van Loon, maar, zooals uit den tweeden vermelden trouwpenning blijkt, en waarvan evenzeer menigvuldige voorbeelden ten aanzien van andere gedenkpenningen, en noodmunten vooral, bestaan, ook voor andere gedenkwaardige familiegebeurtenissen met toepasselijke inscriptie aangewend geweest. Oudtijds noemde men zoodanige trouwpenningen ook pandpenningen. Dezelfde gewoonte was ook in Duitschland in zwang bij de geboorte, het huwelijk, verjaardagen en overlijden van vorstelijke personen.

Eene derde gissing is deze, die dan ook ter evengemelde plaats in den Catalogus der verzameling van wijlen jhr. Macaré met deze woorden staat uitgedrukt: »Het is niet onmogelijk, dat deze penning vervaardigd werd in 1655, bij de inwijding van het stadhuis." — Hiertoe kan inderdaad ter bevestiging veel worden bijgebracht. Vooreerst reeds, de beide zoo even beschreven trouwpenningen zelve van 1656 en 1660, waardoor het dan voor de hand ligt, dat men daartoe een penning koos, niet lang geleden, in 1655, bij eene gebeurtenis vervaardigd, die in 't algemeen, en voor regeeringsfamiliën te Amsterdam in 't bijzonder, dubbel merkwaardig was, om in herinnering te blijven bij 't nageslacht, terwijl dan de inwijding van het stadhuis tevens in verband werd gebracht met den oorsprong van den luister, aan Amsterdam het eerst bijgezet, door het schenken van haar nieuw wapen en der kroon. Te meer geldt dit van den trouwpenning van 1660 van Wybrant Schellinger, omdat de naam van een lid dier familie, B. Schellinger, ook voorkomt, gegraveerd, met die van andere schepenen en den schout, op den kant van den aanstonds te melden regeeringpenning, ten jare 1655 geslagen, bij v. Loon, Dl. II, bl. 399 N°. 2, doch aldaar zonder het kantschrift afgebeeld. Een ander argument is dit, dat de medailles, in 1655 geslagen bij de inwijding van het nieuwe raadhuis te Amsterdam en aan regeeringsleden in goud vereerd, bij Van Loon, Dl. II, blz. 399 n°. 1 en 2, — juist passen in de zilveren doos, door van Abeele gedreven, welker bodem en deksel het schenken van wapen en kroon vertoonen, zooals elk zich hiervan overtuigen kan, die deze doos van Van Abeele en gemelde medailles van 1655 beide bezit. Ja, zóózeer houden zich enkelen van de gegrondheid dezer opvatting overtuigd, dat wij een verzamelaar hoorden beweren, dat hij in het zwart fluweel, waarmede de binnenzijden dezer zilveren doos

bekleed zijn, nog de indrukse s kon bespeuren van den daarin gelegden regeeringpenning van Amsterdam, ten jare 1655 geslagen op de inwijding van 't nieuwe stadhuis. Als derden grond brengt men hierbij ook te pas, dat terzelfder gelegenheid, der inwijding van het nieuwe stadhuis te Amsterdam, mede de beschilderde vensterglazen in de Nieuwe kerk ten geschenke zijn gegeven, waarop ook, als op den penning en de doos van Van Abeele, het schenken van 't wapen en de kroon voormaals was afgebeeld. Wagenaar vermeldt den tijd der plaatsing van die glazen niet, voor zoover wij konden nagaan, maar het zal misschien elders geboekt staan. Vgl. Wagenaar, Beschr. v. Amst. 8vo. dl. II, blz. 376. Eindelijk nog dit: de maker der medaille en doos was, zooals wij zagen, Pieter van Abeele, terwijl Jurriaan Pool (of zooals op sommige zijner medailles in 't Latijn staat G. dat is Georgius Pool) voor den leermeester van Van Abeele gehouden wordt: wat lag dan meer voor de hand, dan dat, ter gelegenheid der inwijding van 't stadhuis, leermeester en leerling, beide Amsterdammers, zich vereenigden, om door hunne drijf- en stempelkunst deze grootsche gebeurtenis te verheerlijken; de één, door eene medaille op die gebeurtenis zelve; de ander, door de herinnering aan het schenken van wapen en kroon aan Amsterdam. Ten slotte is er ook nog een laatste argument aan te voeren voor hen, die de doos van Van Abeele in verband brengen met de inwijding van het stadhuis te Amsterdam. Dat argument zou men kunnen ontleenen aan het tweeregelig slot van de beide hierboven door ons meêgedeelde berijmde verklaringen van P. Dubbels, welk slot dan ook daarom met cursieve letters gedrukt zoude zijn. De voorzijde:

Toen zag d' Herstelde Stad enz.
Haar vryheid als de Zon met goude stralen blinken.

De medaille toch, van de regeering van Amsterdam op 't voltooide raadhuis, bij v. Loon dl. II. 399, n°. 1, vertoont boven dit gebouw werkelijk op de voorzijde: »de Zon met stralen blinkende." — Keerzijde:

Aldus kreeg Amsterdam, *wiens Leeuwen noit en slapen,*
De Keizerlijke Kroon op 't Grafelijke Wapen.

De medaille nu beeldt ons op de keerzijde af: De Amsterdamsche Stedemaagd, met »het Grafelijke wapen" en »de Keizerlijke kroon"

op het hoofd, in Hollands tuin zittende, tusschen twee »niet slapende," maar wakkere, staande »Leeuwen."

En toch doen weder andere omstandigheden ons twijfelen, of de laatste gissing wel juist zij. Men zie bijv. den door wijlen den kundigen en nauwkeurigen Jacobus Koning samengestelden Catalogus eens in van Baron de Smeth, wiens penningverzameling te Amsterdam ten jare 1810 is verkocht. Daar komt n°. 1442, a°. 1648, dit voor: »Gouden Gedenkpenning op den Vrede van Munster en de Vrijverklaring der zeven Vereenigde Gewesten: »*zijnde deze Penning vervaardigd op last van den Magistraat der stad Amsterdam, en aan elk Lid der Regering, in 't goud uitgedeeld, van Loon, Dl. II blz.* 310 (weegt 77 Eng. 24 Azen) *liggende in een zilveren Doos, waarop gedreven is het schenken van het Wapen en de Kroon aan de stad Amsterdam.*" (*Wegende deze Doos* 6 Lood, 6 Eng.) Dit n°. werd toen voor *f* 190 verkocht. Heeft nu de medaille, door Van Abeele gedreven, toenmaals reeds in 1648, als doos gediend ter gelegenheid van den munsterschen vrede, om den gouden regeringspenning, ter gedachtenis van dien vrede geslagen, daarin te plaatsen, dan is zij ook reeds vroeger vervaardigd, dan tijdens de inwijding van 't stadhuis te Amsterdam in 1655, zeven jaren later. Ter bevestiging echter zou mede kunnen strekken niet slechts, dat de medaille van Amsterdam op den vrede van Munster ook, evenzeer als die op het nieuwe stadhuis, precies in de zilveren doos past, maar ook, dat later, bij den rijswijkschen vrede in 1697, het sluiten daarvan door de regeering van Amsterdam in verband is gebracht met het schenken van het nieuwe wapen in de 14e eeuw; want de zilveren doos, door Boskam, waarin de gouden penning der regeering op den rijswijkschen vrede, door Drappentier vervaardigd, liggende was, prijkt mede aan de eene zijde met het oude wapen, het koggeschip, en aan de andere zijde met het tegenwoordige wapen, de drie kruizen. Zie v. Loon dl. IV, blz. 213 n°. 2 en 3.

Er is echter dan, ook weder bij deze opvatting, iets tegenstrijdigs. Die gouden penning toch, in den Catalogus van De Smeth vermeld, op den vrede van Munster, wordt door van Loon dl. II blz. 310 gezegd in eene geheel andere zilveren doos vereerd te

zijn, door hem blz. 311 afgebeeld, niet met de voorstelling van 't schenken van wapen en kroon aan Amsterdam, zooals zij in den catalogus van De Smeth voorkomt, maar met Herkules en Pallas. De beschrijving, die van Loon van de doos geeft, in afwijking van de latere beschrijving in den catalogus van De Smeth, luidt aldus »Welke gouden penning (blz. 310 door Van Loon afgebeeld) aan ieder Lid der Regeeringe van Amsterdam in de hierboven (blz. 311) verbeelde zilvere doos, is vereerd geworden, op wier deksel en bodem bijna dezelfde verbeelding (Herkules en Pallas) opschriften en spreuken, als die van den beschreven penning, gedreven waren, welke stukken somtijds tegens elkanderen samen gehecht, als een weezendlijke penning gevonden worden, en daarom geen bijzondere beschrijving vereyschen."

Zoo vraagt men dan: zijn er alzoo tweeërlei doozen opzettelijk vervaardigd geworden, om den gouden penning op den munsterschen vrede daarin te leggen en te vereeren: één met den Herkules en Pallas, als bij van Loon II, 311, en een andere doos met het schenken van wapen en kroon, als bij De Smeth? — Wij bezitten die zilveren doos, bij van Loon II 311, niet als zoodanig, wèl als medaille en kunnen dus de vergelijking niet maken; dit is echter zeker, dat de medaille bij Van Loon, dl. II blz. 310, kleiner is, dan die op blz. 311, passende dus de laatste juist ook als doos. Zonderling echter is het, — en hieruit blijkt te meer met hoevele varieteiten toenmaals verscheidene stempels zaamgevoegd en verwisseld werden — dat wij ook de medaille, bij Van Loon II, blz. 310, zelve »als doos" bezitten, doch zonder den buitenrand en dus zooveel kleiner (muntm. Bom 65 streepen), houdende die bij van Loon, 68 streepen; binnen deze doos ligt een effen ronde zilveren schijf, die wellicht gediend kan hebben, om het gemis aan gehalte, door het wegnemen van den buitenrand veroorzaakt, voor den bezitter te vergoeden.

Eindelijk willen wij hier nog bijvoegen, in verband met 't zoo even voorafgaande, dat wij de medaille van Van Abeele ook nog hebben in eene andere gedaante, wat de voorzijde althans betreft, die op ons exemplaar opzettelijk *toepasselijk gemaakt* is op den munsterschen vrede, door veranderingen, op den stempel aangebracht. Op dat exemplaar, waarvan wij reeds zeiden, dat de keer-

zijde (schenken der kroon) onveranderd gebleven is, is daarentegen de voorzijde (het schenken van 't wapen) zoodanig gewijzigd en vervormd door omstempeling, of anderzins, dat dáár graaf Willem een gebloemden rok heeft (zooals echter bij gewone exemplaren meer voorkomt) — voorts, is de graaf gedekt met de spaansche kroon, in plaats met den grafelijken hoed; de wapenschilden der zeven provinciën zijn aangemaakt als eene trits, gedekt onder eene kroon, zij vervangen de plaats van den jachthond; het wapen met de drie kruizen is vervangen door een parkament of oorkonde met twee afhangende zegels; op die oorkonde is ingesneden: *'t Vreeverbont A°.* 1648; eindelijk, is de naam *P. v. Abeele f.* weggenomen; en de allerachterste, ten halve zichtbare, magistraatspersoon, heft op eene speer den vrijheidshoed schuins in de hoogte; het gestempelde opschrift in de afsnede is vervangen door de volgende, welbekende verzen van Vondel, met ingesneden letters:

Philippus teekent met syn handen
Het Vree verbont met seven landen
En staet syn Reght en titel af
Dit tuight het segel dat hij gaf.

Elk zal zich hier hetzelfde gedicht herinneren op de geschilderde glazen achter het groote koor in de Oude Kerk te Amsterdam, met de voorstelling van koning Philips, die het munstersch verdrag, waarbij de Nederlanden vrij werden erkend, bezegeld overreikt. Zie ook Wagenaar, Beschr. v. Amst. 8v° dl. VII bladz. 338, en zoo als zij mede gelezen worden op de wereldberoemde schilderij van van der Helst, den schuttermaaltijd ter gelegenheid van den munsterschen vrede, in 's Rijks Museum te Amsterdam aanwezig. Het vervormen van Van Abeeles medaille voor deze tijdsgelegenheid weêrspreekt wel eenigzins het gevoelen, dat de medaille-zelve toenmaals in 1648 vervaardigd zou zijn door den kunstenaar, daar omstempeling doorgaans van lateren tijd is, dan de oorspronkelijke vervaardiging van den gedenkpenning. Ons exemplaar is mede niet zuiver van stempel, maar, hoezeer blijkbaar van oude herkomst, heeft zij wel eenigzins het voorkomen van gegoten te zijn. Jammer, dat geene afbeelding hier plaats kan vinden. Wij hopen, dat de uitgever van den Navorscher in 't vervolg ook voor eene eenvoudige afbeelding van eenige medaille een plaatsje inruime, daar eene enkele beschrijving meestal onvoldoende is.

Wij zouden, na de mededeeling van al, wat de vermoedelijke bestemming der medaille betreft, nog het meest overhellen tot de opvatting, dat die bestemming onbepaald is geweest, vóóral ook omdat Bizot, van Loon en van Mieris achtereenvolgens daarvan zwijgen. Dat van Abeele, alleen als proeve zijner kunst, deze medaille vervaardigd zal hebben, en ook, om als doos te dienen bij merkwaardige gebeurtenissen, om daarin een gouden penning te kunnen leggen, komt ons meer waarschijnlijk voor; en, om tot de berijmde beschrijving terug te keeren, die kennelijk oorspronkelijk, dadelijk bij de vervaardiging der medaille gediend heeft en daarbij geleverd zal zijn, zijnde precies op de grootte van deze medaille gedrukt, zoo zou men, misschien door te weten, in welk een tijd deze Dubbels geleefd en verzen gemaakt heeft, tot nadere bestemming van den tijd der vervaardiging van de medaille-zelve geraken kunnen. Daar echter, zooals ieder zal hebben opgemerkt, deze Dubbels geen groot dichter was, vreezen wij, dat er van hem niet veel bekend zal zijn.

Wij noodigen anderen uit, iets naders, of omtrent de medaille en doos, of omtrent Van Abeele en Dubbels mede te deelen. Daartoe toch is de Navorscher eigenaardig, in onderscheiding van andere onzer tijdschriften, inzonderheid bestemd, dat men zelf geeft, wat men heeft, en van anderen weder ontvangt, wat zij weder te geven hebben.

Amsterdam. JO. DE VRIES, JZN.

VRAGEN.

139. **Romeinsche kolom te Naaldwijk.** In de Morgen-wandelingen door en in den omtrek van 's Gravenhage enz. 1852, wordt gewaagd bl. 416 van eene kolom uit de tijden der Romeinen, welke in de omstreken van Naaldwijk, omtrent den jare 1500 is opgegraven, welk gedenkteeken, (naar men zegt,) naar Brabant zou zijn vervoerd, nadat het eenigen tijd in het klooster van Sion, in de nabijheid van Delft, en wel tweehonderd jaren te Naaldwijk, op het kasteel van den frankischen koning Pepin, bewaard geworden was. En verder: »dat Naaldwijk door die kolom vermaard is geworden."

Wie weet er meer van? J. C. K.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Een hiaat aangevuld. (Vgl. XVIII, bl. 402). V. R. of hoe hij anders heeten mag, verdient den dank aller waarheidsvrienden, voor de aanvulling der leemte, door Ds. Tydeman in zijn vaders Voorlezing gelaten. Hij zou ons zeker niet minder verplichten, wanneer hij ook het door hem vermelde *aanhangsel* eens meêdeelde, waarin Warsincks beruchte bezoek bij Bilderdijk gepersifleerd wordt, en wij houden ons daarvoor dus aanbevolen. Wat nu echter de meêgedeelde opmerkingen van Prof. Tydeman aangaat, zoo heeft deze bij zijne verschoonende bespreking der bedoelde zaak, verzuimd het eigenlijke hoofdpunt aan te roeren, en de kwaal in den wortel aan te tasten. Het was niet zoo zeer die »ontucht" en »echtbreuk," volgens »de burgerlijke wet en de *gewone* zedeleer" van »dien Willem en zijn engelachtige Wilhelmine," die hier te behandelen viel, als wel de onverantwoordelijke *huichelarij*, waarvan die Willem steeds in de voorstelling dier geheele aangelegenheid en hare gevolgen blijken deed. En dat was het dan ook, wat ik voornamelijk heb willen doen uitkomen. Zijne logenachtige beweringen omtrent de trouwbreuk zijner eerste, en het vermeende huwelijk met zijne tweede huisvrouw; zijn misbruik daartoe zelfs van zijn Bijbelschutblad gemaakt, om er de uit de lucht gegrepen dagteekening van zijn tweede huwelijk in aan te geven; zijn niet minder logenachtige verklaringen voor den Brunswijkschen notaris, en derg. meer. Dat Willem voor Wilhelmines aantrekkelijkheden, Wilhelmine voor Willems geest bezweek, is bij hare argelooze teêrheid en zijn wellustig *temperament*, zeker voor verschoonender verklaring vatbaar, dan de geheel *onverschoonlijke* schijnheiligheid, daarin door hem aan den dag gelegd, en door zijn eenzijdige vereerders steeds voor goede munt aangenomen en anderen opgedrongen. Aan die *kwakzalverij* met zijn »kusgraag kristengeloof" heb ik voor goed een einde willen maken, en daarom ook tegenover de »hoogdravende en zalvende" geloofsbespiegelingen van een Da Costa mijne eenvoudige voorstelling van Bilderdijks verhouding tot een geloofsleer gesteld, die bij hem uitsluitend een zaak van het hoofd, »een kunstmatig en opgedrongen hersengeloof"

was, waarmeê zijn eigenlijke mensch niets te maken had. Prof. Tydeman echter heeft in zijne *Voorlezing* dat punt geheel buiten 't spel gelaten, en ik achtte het daarom dubbel noodig er hier nogmaals de aandacht op te vestigen.

J. VAN VLOTEN.

Aanhaling: De mensch is niet geboren om vrij te zijn. (Vgl. XVI. bl. 303; XVIII, bl. 320). P. vraagt waar dit woord van Goethe te vinden is. In eene der volgende afleveringen van ditzelfde tijdschrift meldt de heer H. Tiedeman dat hij dit woord van Goethe niet kent, en meent dat eene uitdrukking van Schiller het tegendeel uitsprekende, door P. kan bedoeld zijn. Men vindt evenwel dat woord wel degelijk bij Goethe in den Tasso, act. 2. sc. 1, waar Tasso zegt:

Er ist mein Fürst. Doch glaube nicht, dass mir
Der Freiheit wilder Trieb den Busen blähe.
Der Mensch ist nicht geboren frei zu sein,
Und für den Edeln ist kein schöner Glück
Als einem Fürsten, den er ehrt, zu dienen, enz.

Utrecht. W. F. DE JONGE.

Eenige aanteekeningen op de citaten des heeren van Lennep.

1. »Que diable allait-il faire dans cette galère?" (blz. 308.)

Deze volzin heeft eene geheel afzonderlijke geschiedenis, die ik hier kortelijk zal mededeelen. Hij is, zegt men, overgenomen uit den Pédant joué van Cyrano de Bergerac en men brengt dan gewoonlijk het woord van Molière te pas,

Je prends mon bien où je le trouve.

Deze voorstelling der zaak is echter onjuist. Niet Cyrano maar Molière was de bestolene! De Gasconjer behoorde tot de oude kamaraden van den laatsten en had (in eene hunner vriendschappelijke bijeenkomsten) de *scène de la galère* wel niet geheel afgeluisterd, maar toch gedeeltelijk n zijn oor geknoopt. Gebruik makende van een der veelvuldige provinciale uitstapjes, die Molière telkens ondernam, haastte hij zich haar in zijn stuk le Pédant joué op te nemen. Toen de schrijver van le Tartufe naar Parijs wederkeerde, vond hij dat een ander zich van een zijner ideën had meester ge-

maakt. Hij schroomde evenwel niet, dezelfde *scène* weêr in de Fourberies de Scapin te bezigen, zeggende:

Je *re*prends mon bien où je le trouve.

Inderdaad nam hij *zijn* eigendom terug; hij nam niet dat van een ander! (Zie Grimarest, Vie de Molière, Paris 1705.)

2. »Rien n'est beau que le vrai; le vrai seul est aimable." (blz. 310).

Deze regel is in de Art poétique van Boileau nergens te vinden. Hij staat in de Epitre IX, regel 36 als volgt:

Rien n'est beau que le vrai: le vrai seul est aimable;
Il doit régner partout et même dans la fable:
De toute fiction l'adroite fausseté
Ne tend qu'à faire aux yeux briller la vérité.

3. »Savoir dissimuler est le savoir des rois." (blz. 314).

De spreuk van Lodewijk XI van Frankrijk was:

Qui nescit dissimulare, nescit regnare.

H. TIEDEMAN.

VRAGEN.

140. **Sterta, Forminius enz.** In een oud nederlandsch treurspel, waarvan de stof schijnbaar ontleend is aan de oude engelsche kronijken, vindt men o. a. de namen Sterta (de hoofdstad van een engelsch vorstendom), Forminius (koning van Engeland), Castreo (zijn zoon), Flosandra (zijne dochter), enz. Zijn die namen aan de eene of andere kronijk of legende ontleend? Mogt een lezer van den Navorscher hieromtrent iets weten of te weten kunnen komen, dan zal hij mij met de mededeeling bijzonder verpligten. De kronijken van Ethelwerd, Geoffrey of Monmouth en Richard of Cirencester heb ik vergeefs geraadpleegd.

Utrecht. A. C. LOFFELT.

141. **Hendricus Grammatheus.** Ludolf van Ceulen spreekt in zijn boek »Van den circkel" van een rekenboek van zekeren Hendricus Grammatheus. Kan iemand mij daaromtrent iets naders zeggen?

142. **Differentiae Juris Romani et Belgici**. Wie is de schrijver van: »Differentiae Juris Romani et Belgici, secundum Ordinem Digestorum strictim expositae et auditorum caussa evulgatae. Traj. ad Rh. Jac. a Paddenburg. 1744. kl. 8°?"

Nijkerk. J. J. SMITS.

143. **C. E. van der Bilt la Motte**. Wáár, in welke verzameling, almanak of bloemlezing, staat een schoon vers van den onlangs te Roosendaal overleden C. E. van der Bilt la Motte, getiteld Schuld en Boete, en waar, in welken bundel, staat zijn gelithographieerd portret?

B.

144. **Kort begrip der hoofdstoffelijke natuurkunde**. Ik bezit eene vertaling van Tractatus de natura elementorum et quinta essentia (uitgegeven, zoo ik meen, te Leiden in 1608), getiteld: Kort Begrip der hoofdstoffelijke Natuurkunde of inleiding tot de kennis der eigenschappen van de vier elementen enz. Amst. bij P. G. Geysbeek en L. Groenewoud (1732?) Daarin komt een brief voor van zekeren B. J., oom van Jesse Abrahams en Salomon Jaelsu over allerlei wonderlijke en wonderbaarlijke instrumenten. Kent men den schrijver van dien brief? Is het ook T. Abdilrahamus zoon van Abdula, die den volgenden brief aan Holofernes geschreven heeft, en wie zijn die beide personen? Is soms het opstel een uitvloeisel van een ziek of overspannen brein?

Aardenburg. G. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

145. **Albert Girard** (vgl. XV, bl. 331). Deze wiskundige heeft in het jaar 1629 een werkje in het licht gegeven onder den titel: »Invention Nouvelle en Algèbre" dat zeer zeldzaam en in weinige openbare bibliotheken, zoo in het binnen-, als in het buitenland aanwezig is. Wijlen de hoogleeraar J. H. van Swinden was in het bezit van een exemplaar van dit boekje, zoo als blijkt uit de catalogus van zijne bibliotheek, die op den 15 maart 1824 en volgende dagen te Amsterdam ten overstaan van de boekhandelaars P. den Hengst en Zoon is verkocht geworden. Genoemd boekje komt voor op blz. 37 van de catalogus onder n°. 789; men vraagt of iemand

zou kunnen mededeelen wie in der tijd dit zeldzame boekje heeft gekocht en voor hoe veel? S. F. K.

146. **Hübners Genealogische tabellen.** Bestaat er een vervolg op Hübners *Geneal. Hist. Tabellen*, en zoo ja, tot welk jaar gaat dit vervolg? WESTENDORP JUT.

147. **Nieskruid voor J. L. Nierstrasz.** In 't Bibliographisch Album van het Leeskabinet voor 1868, n°. V. 109, bij de recensie van de Bibliotheek van Nederl. Anonymen en Pseudonymen door mr. J. I. van Doorninck, wordt o. a. gezegd: dat het auteurschap van 't Nieskruid voor J. L. Nierstrasz, moeielijk schijnt uit te maken te zijn. Toen het — ni fallor in 1827 of 28 — in 't licht verscheen, was de verontwaardiging algemeen, wijl daarin de lettervruchten van Nierstrasz onverdiend met bitsheid verguisd werden. Vele kwamen er in dien tijd onbewimpeld voor uit, dat niemand anders er de schrijver van was, dan Thomas Olivier Schilperoort, in sept. 1851 te Brussel, in kommervolle omstandigheden overleden. Bestaan er grondige bewijzen voor dit vermoeden?

J. C. K.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Afbeeldingen van overijselsche kasteelen (XVIII, bl. 276 vr. 80). Het kasteel, of, zoo als het gewoonlijk genoemd wordt, de stins Voorst, was het stamslot van een magtig geslacht, hetwelk reeds in de eerste helft der XIIe eeuw eene belangrijke rol in de overijselsche geschiedenis vervulde. Even als andere kasteelen in die streken, zoo als Rechteren, Saesfeld (bij Oldenzaal), Schuilenburg, enz. behoorde het tot de roofsloten, en belemmerde vooral de stad Zwolle in hare opkomst en ontwikkeling. In 1223 door bisschop Otto I, in den oorlog met de heeren v. Voorst, Buchorst en anderen, geheel vernield, werd de stins Voorst door den toenmaligen bezitter spoedig weder herbouwd en tot eene geduchte sterkte inge-

rigt, en stond bekend als: »dat alre starcste ende onwinlicste casteel dat in alle den hele ghesticht staende was."

In den jare 1362 viel bisschop Jan v. Arkel, ondersteund door de steden Zwolle, Kampen en Deventer met zijn geheele legermagt voor den burg, die zich na een allerhardnekkigste verdediging van 15 weken overgaf, en daarna door de belegeraars tot den grond toe gesloopt werd. Het geslacht der heeren v. Voorst bleef voortleven, doch hun stamburg viel om niet weder herbouwd te worden. De stad Zwolle werd, tot loon voor de goede diensten, door haar bij de belegering bewezen, met den tufsteen van het gesloopte kasteel beschonken, waarvan de toren der St. Michielskerk werd opgetrokken.

De grondslagen der stins bleven nog eeuwen lang liggen, tot dat zij in 1836 meerendeels werden opgeruimd. De aldaar gevonden puin en steen kwam uitmuntend te stade ter versterking der zeeweringen en bevloering van wegen. Bij die gelegenheid is de platte grond afgeschetst, voor zoover daarop het beloop der binnen- en buitengrachten nog zigtbaar was, en de opdelvingen de plaatsen konden aanwijzen waar de muren, torens of bruggehoofden gestaan hadden. De reeds ten jare 1825 opgegraven slotmuur had, volgens verklaring der werklieden, eene dikte van 11 tot 12 voet. Eene opmeting heeft doen zien, dat de oppervlakte binnen den ringmuur, die de binnengracht heeft omgeven, nagenoeg 1 bunder 30 voeten groot, en de muur zelf ruim 400 ellen lang geweest is. Van dien ringmuur was nog een groot gedeelte onder den grond aanwezig.

Bij de laatste vergravingen werd nog 2500 kubiek el puin gevonden, behalve eenige kubiek ellen tufsteen, en ongeveer 30 lasten zware keisteenen, waarvan vele 100 ned. ponden, en sommige nog zwaarder waren. De baksteenen, die zich door buitengewone hardheid onderscheidden, hadden meestal eene lengte van ruim 3 palmen, en een geëvenredigde dikte en breedte. Sommige brokken van muren of torens bestonden uit gegoten werk: een mengsel van kei-, vuur- en baksteenen.

Op het raadhuis te Kampen worden nog eenige strijdhamers, slagzwaarden, enz. bewaard, van Voorst afkomstig. Ook hangt aldaar, voor den ingang van het torentje, de zware ijzeren deur, door bisschop Jan van Arkel, aan de burgers van Kampen vereerd.

Het geslacht van Voorst is nog in het bezit van eene schilderij, die daarin altijd als eene afbeelding van de vernietigde stins is bewaard gebleven. Dit stuk, 1 el 20 duim breed, en 80 duim hoog, is in olieverw in behangsel-stijl geschilderd, en schijnt dus later dan in de XIVe eeuw, mogelijk wel naar eene vroegere afbeelding, vervaardigd te zijn. — Zie meer breedvoerig over dit onderwerp: »Overijsselsche Almanak voor Oudh^n^. en Letteren," voor 1837, en mr. J. van Lennep en W. J. Hofdijk, »Merkw. kasteelen", 2^e^ serie, I. — Beide zijn opgeluisterd met dezelfde afbeelding.

Van de andere in de vraag opgenoemde kasteelen, weet ik weinig. Sommige moeten welligt meer onder de, in Overijssel zoo talrijke, havezaten gezocht worden.

J. VAN REYN.

Drukken met losse muzijknoten, (XVIII bl. 39, vr. 9; vgl. bl. 169, 217). De heer Oscar Verlage vergist zich: niet O. Schmidt heeft het bedoelde werk geschreven, maar Ant. Schmid. Daar deze naam in het Duitsch even dikwijls voorkomt als Schulze en Müller, zoo kan door eene juiste spelling veel tijd en moeite worden gespaard. Het lexicon van Kayser bevat alleen voor de jaren 1841—1846 over de 16 kolommen aan titels van boeken die door Schmid of Schmidt geschreven zijn. *Man denke sich!....* De titel van 't door den heer Verlage bedoelde boek luidt woordelijk als volgt:

Schmid (Ant.) Ottaviano dei Petrucci da Fossombrone, der erste Erfinder des Musiknotendruckes mit beweglichen Metalltypen und seine Nachfolger im 16. Jahrh. mit steter Rücksicht auf die vorzüglichsten Leistungen derselben, und auf die Erstlinge des Musiknotendruckes. Eine nachträgliche, mit XXI Abbildungen ausgestattete Festgabe zur Jubelfeier der Erfinding der Buchdruckerkunst. Gr. 8 (mit 8 Holzschnittafeln) Wien, 1845, Rohrmann $2^5/_6$ R.

H. TIEDEMAN.

B. Mylius, (XVIII bl. 324 vr. 94). Vruchteloos zocht ik in een paar utrechtsche albums van die jaren naar dezen man. Men beginne met de akademische inscriptie-registers van dien tijd te raadplegen, voorts de Boekzalen. B.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 483.)

S.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Saakje.
Saalt.	
	Saapke.
Sabbe.	
Sabinus.	Sabina.
Sake.	
Sakele.	
Salomo.	
Salvus.	
Samson.	
Samuel.	
	Samkje.
Sander.	Sandrina.
Sanne.	
	Sanna, Santje.
Sape.	
Sappe.	
	Sara.
Sasbout.	
Sasker.	
Sasse.	Saske.
Schalk.	
Scato.	
Schelte.	
Schette.	
Scholte, Schoute.	Schoutje.
Sebald.	
Sebastiaan.	Sebastiana.

Mansnamen.	*Vrouwennamen*
Seerp.	Seerpke.
	Seike.
Seine.	
Sekle.	
Semme.	Semkje, Semmetje
Sens.	
Sentje, Sintje, Sent, Sint.	Sentje.
Seppe.	
Servatius, Servaas.	
Setje.	
Severus.	
Sibe, Sibet.	Sîbkje.
Sibert.	
Sibbe.	
Sibbele.	Sibbeltje.
Sibele.	
	Sibilla.
Sibrand.	
Sibrecht, Sibert.	
Sibren.	
Sibolt, Sibout.	
	Sibrig.
Side.	
	Sidonia.
Sie.	
Sierd.	Sierdje.
Sierk.	Sierkje.
Siger.	Sigertje.
Sigismund.	
Sîk.	Sîkje.
Sikke.	Sikje.
Silvester.	
Simen, Sijmen.	Simentje, Sijmentje.
Simeon.	
Simon.	
Simke.	Simkje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Simme.	
Sine.	Sineke, Sîntje.
Sinke.	
Sinne.	
Sipke.	Sipkje.
Sippe.	
Sîpt.	
Site.	
Sîtje.	Sîtje, Sijtje.
Sîtse.	Sîtske.
Sitte.	
Siwe.	
Siwert, Sivert, Sijvert.	Siwertje.
Sixtus.	
Sjaard.	Sjaardje.
Sjabbe.	
Sjerp.	
Sjoek, Sjoeke.	Sjoekje.
Sjoerd.	Sjoerdje.
Sjolle.	
Sjouke.	Sjoukje.
Sjouwe.	
Snelger.	
	Soetje.
Solke.	
	Sophia.
Staats.	
Stanislaus.	
Stans.	
Stein.	
Stephanus, Steven.	Steventje.
Stîntje.	Stînke.
	Stijntje.
Stoffel.	Stoffeltje.
	Susanna, Suse.
	Suwe, Suwtje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Sweitse.	Sweitske.
Swier, Sweer.	
	Swobke.

(*Wordt vervolgd.*)

Spelling van den naam der stad Gent. De een geeft aan Gent als sluitletter den medeklinker *t*, de ander schrijft den naam met eene *d*, ja sommigen zetten in *één* stuk dan het woord met eene *t*, dan weder met eene *d*, even als zijn zij zelf niet zeker, welke wel de beste schrijfwijze is.

Ik zet den naam mijner woonplaats, Sas van Gent, altoos met eene *t*, om de eenvoudige reden, dat ik nooit gehoord heb, dat men zegt Sas van Gendenaar, maar altijd Sas van Gentenaar. Alswanneer ik nu voor regel aanneem, dat Gent aan het eind eene *t* vordert, doordien men Gentenaar zegt en schrijft, moet ik ook Gand in het fransch met eene *t* schrijven, dewijl men ook zegt en schrijft Gantois en nimmer Gandois [1]).

't Is zeker zeer zonderling en vreemd dat men den naam der stad met eene *d* schrijft en den algemeenen naam der inwoners met eene *t*: Gend, Gentenaar, Gand, Gantois. Waaraan moet dat worden toegeschreven? omdat in 't latijn de naam Gandavum is? of aan het niet in praktijk brengen van den regel: »schrijft zoo ge spreekt".

Hoe moet nu echter die naam geschreven worden? wat is de beteekenis en welke is de afleiding van het woord Gent?

In hoofdstuk 147 van de Annales de Flandre zegt d'Oudegherst: Ganda prins son nam de Caijo Cesare (dus tusschen 58 en 50 voor J. C.), et se treuve ès anciennes lettres que Gand est appellé Gaijda Cesaris, terwijl hij in hoofdstuk II van het kasteel Ganda, volgens de kroniek van St. Bavo, aldus spreekt: »ou du moings le dict chastel Ganda fut l'an devant la nativité de n : s : 47 édifiez par le dict Gaijus (Gaius Julius Caesar), tant pour ij povoir hijverner que afin" enz.

[1]) Zoo schrijft men tegenwoordig niet meer *Brabander*, maar *Brabanter*, doordien *Brabant*, als afkomende van de oude *pagus* of *landschap Bracbantensis* of *Brachbantensis*, met eene *t* geschreven wordt.

De hoogleeraar Lesbroussart echter zegt hierop in eene noot: rien n'est moins certain que la fondation de ce chateau, de ce castrum Ganda, par le vainqueur des Gaules, et la capitale de la Flandre a des titres mieux fondés à la célébrité, que ceux qu'elle pourrait tirer de son origine Césarienne....

De heer J. F. Willems meen ik, wil Gent afleiden van Gans, even als zoo velen de Zeeuwsche stad Goes [1]) en grondt zich op een zegel uit de XIIIe eeuw, een schild met een gans daarin voorstellende, met het omschrift »Sigillum 'd henri le Gent" [2]).

Vaernewijck doet den naam Gent, Gand, afkomen van wand, de stad der Wandalen, die slechts 400 jaren na J. C. over den Rijn trokken.

Anderen leiden hem af van wen, ven, gwen, woorden in het keltisch en kijmrisch, wit beteekenende en waarbij men in het meervoud eene *t* voegde als in went, gwent, veneten [3]); zij willen dien wortel wen, ven, gwen, ook zoeken in de namen der plaatsen Wenduijne, een dorp in Westvlaanderen, niet ver van Blankenberg [4]) Vannes in 't latijn Dartoritum Venetae, in Bretagne het oude Armorica (aan zee gelegen land) [5]); Carvin of Caerven [6]) in

---

[1]) *Goes* komt af van 't riviertje *Gusaha.*

[2]) Het is waar, wij noemen het mannetje eener gans nog gent; doch zou GENT in dezen zin niet na verwant zijn met het engelsche woord *gentleman* en vroeger eene gelijke beteekenis gehad hebben? Zeide men vroeger in het fransch ook niet *gent* tegen dat wat men nu *gentil* noemt? Ik meen zelf dit woord wel in 't vlaamsch gehoord te hebben in den zin van *„'t is gent"* voor 't is lief, 't is aardig. *Sigillum 'dhenri le* GENT wordt dan *zegel van den edelen Hendrik* of *van Hendrik den edele.*

[3]) In 1148 vóór Christus verhuisde de volkstam *Heneten* of *Veneten* uit *Paphlagonia*, gelegen aan de *Zwarte Zee* in 't noorden van *Klein-Azië*, waarin onder andere de stad GANGRA lag; en vestigde zich in GALLIA TRANSPADANA of *Opper Italië*, waarin later de stad *Venetië* gesticht werd (450 na Chr.) en in een gedeelte van GALLIA LUGDUNENSIS of CELTICA, genaamd VENETI, waarvan de hoofdplaats *Dartoritum Venetae* nu *Vannes* was.

[4]) Bij *Wenduijne* (witte duin) heeft men een witte berg (Blankenberg); bij GENT (*gwen, wen, wit*) een berg *Blandinus;* bij *Carvin* vroeger een *Wisantum* of *Witsantum*; niet ver van *Calais* eene kaap *Blanct* en in de nabijheid ten oosten van *Vannes*, aan den mond der *Loire* (oudtijds Liger), eene kaap *la blanche.*

[5]) Niet ver van *Vannes* of *Vennes* lag de rivier *Vindanna;* tusschen het eiland *Belle-Isle* en den mond der *Loire*, liggen nog de *îles de Vannes*, vroeger denkelijk *„Vindilis"* geheeten.

[6]) *Caer* beduidt, zegt men, in het keltisch eene stad, dus *Caerven* witte stad.

Artois, de zetel der oude Atrebaten [1]): Caergwent of Caerwent de oude naam der engelsche stad Winchester [2]) in 't latijn Venta Belgarum, de hoofdplaats van het graafschap Hampshire [3]), wel reeds ééne eeuw voor Christus door de Belgae (Belgen) veroverd [4]).

Eindelijk willen weder anderen, dat de naam, dien men aan de stad Gent gaf, in verband staat met het woord Venta of Venda, dat in het latere latijn, volgens den geleerden benedictijner Carpentier, zooveel zeggen wil als eene mark of grensplaats [5]), een naam die aan de stad volkomen paste [6]).

Zij die dit gevoelen voorstaan, halen ook Winchester (Venta Belgarum) aan, door de Belgen op de boorden van de Hechin en Feste gesticht; ja, men wil dat de woorden Gant, want, Gent, went, Gont en wont (allen met eene *t* geschreven) en meer diergelijke eene

---

[1]) De *Atrebaten* woonden in *Artois;* hiervan was *Atrecht,* de trecht of het veer over de Aa, nu *Arras,* de hoofdstad; een gedeelte dezer volkeren vestigde zich in *Engeland* tusschen *Oxford* en *Bath,* waar men nog het dorpje *Atford* vindt.

[2]) De eerste lettergreep van *Winchester* is naar mijn gevoelen eene verbastering van *Gwen, wen, win,* vooral doordien de oude naam was *Caergwent, Caerwent,* of *Gwentbolg,* Het woord *Chester* komt naar mijn inzien af van het engelsche werkwoord *to cess,* asseoir, nederzetten.

[3]) *Hamp-shire; shire* beteekent graafschap; *hamp* houd ik ook voor eene verbastering van de genoemde woorden GWENT, GUENT, GENPT en eindelijk zal het *hampt* geworden zijn.

[4]) De Belgen bewoonden nog het hedendaagsch *Sommersetshire* en *Wiltshire;* behalve *Winchester,* waren *magnus Portus* (*Portsmouth*) en *Aquae Calidae* (*Bath*) hunne groote steden.

[5]) Ten tijde der Romeinen scheidde de Schelde het tweede *België* van *Neder-Duitschland;* onder de opvolgers van *Clovis, Neustrie* van *Austrasie* en bij het verdrag van *Verdun* in 843 werd zij weder aangewezen als de scheiding tusschen het rijk van *Karel den Kale* en zijn' broeder *Lotharius* en tot aan den vrede van *Madrid* in 1526 is zij de grens gebleven van Vlaanderen onder de kroon (Frankrijk) en Vlaanderen onder het rijk (Rijks-Vlaanderen, onder het duitsche rijk), dat het land van *Overschelde,* van *Waas* en de *vier Ambachten* bevatte.

De *Brabantdam* in de stad GENT is nog de oude grens van Vlaanderen en Brabant.

[6]) Alle eerbied voor den geleerden Benedictijner; kan echter het fransche werkwoord *Vendre,* waaraan ongetwijfeld ons woord *Venten,* uitveilen, te koop aanbieden, verwant is, niet in betrekking staan tot dit woord *Venta?* Zoude dit woord *Venta* of *Venda* ook niet kunnen vertaald worden door koopstad?

grondbeteekenis hebben, namelijk: keeren, wisselen, veranderen [1]).

Bij aldien nu de naam van Gent afgeleid is of afstamt van het woord Venta of wel van de woorden wen, ven, gwen, die allen in 't meervoud eene *t* vorderen, en doordien men Gentenaar en niet Gendenaar zegt, zijn er, naar mijn inzien althans, zeer gegronde redenen, om den naam van de stad Gent, die eenmaal in de geschiedenis eenen zoo voornamen rol gespeeld heeft, op eene *t* te doen eindigen.

Voorgelezen in de letterkundige afdeeling van »Diederik van Assenede" door J. C., eerlid.

Bovenstaand opstel vonden wij dezer dagen in een geacht vlaamsch weekblad (Gazette van Eecloo) onder 't mengelwerk opgenomen. J. C. (Caland?) zelf schrijft Gent en wij gelooven teregt. Waarom? Is er eene autoriteit die in dezen moet gehoord worden, waar zoo vele legenden beuzelen, zoo vele afleidingen gewaagd en geknutseld zijn, dan is het de wakkere heer E. A. Gheldolf. In het derde deel zijner Histoire de Flandre, Bruxelles 1846, traduit de l'Allemand de S. A. Warnkönig (Gent bevattende) schrijft deze (de bescheiden man had deze geheele vertaling gerust moge noemen »traduction augmentée et corrigée") bl. 10 in de noot 3, na de afleiding van de Romeinen besproken te hebben: une étijmologie plus probable fait dériver le flamand Gent du mot venta de la basse latinité, synonime d'emporium ou lieu de marché. Gent est aussi le nom du jars ou mâle de l'oie."

Men ziet de gissing van Willems, door C. meêgedeeld, is zoo ontaalkundig niet, doch wij zouden aan het oude venta de voorkeur geven, omdat zij de natuurlijkste en meest historische is. Gent was te allen tijde eene koop- of marktplaats, ontstaan als alle vlaamsche steden in de nabijheid van een burgt. Brugge, Rhodeburch (burg aan de reede, later Aardenburg), Oostburg, Oudenburch en zoo vele meer, waren eerst oorspronkelijke, welligt romeinsche legerplaatsen, later ridderkasteelen, rondom welke zich de leenmannen nederzetten en zoo aanleiding tot handel gaven, waartoe de zeearmen en rivieren alle gemak aanboden.

---

[1]) In het oud hollandsch zeide men „ik gang, ik gong," voor „ik ga, ik ging." In Engeland zegt men nog voor „ik ging", „I went."

Aant. 2 stelt de heer C. stoutweg, Goes komt af van het riviertje Gusaha. Men zij in Zeeland voorzigtig met riviertjes, men denke liever aan kreken en spranken met zoet en brak water, te Goes welligt de Goezeput, Ganzeput, het Ganzewater (in Brugge vindt men eene Goezeputstraat, teregt vertaald door Rue du puits aux Oies). Gus, Goes, Hus (men denke aan de gebraden gans, Johannes Huss) is oud-duitsch en beteekent Gans. Sprekende wapens beteekenen niet altijd veel; toch is 't opmerkelijk dat Goes en Zuidbeveland eene gans voeren (vergelijk voorts Dresselhuys, bl. 42 van zijne Prov. Zeeland in hare aloude gesteldheid. Middelburg 1836).

Aant. 3. Heeft te veel avontuurlijks om waar te kunnen zijn: Gent heeft de heer C. in Vlaanderen nooit hooren bezigen in den zin van gentil. Hij heeft gehoord: jent, 't jent, 's jent nog dagelijks in Vlaanderen (ook Z. Vl. grenzen) in gebruik. Een jent meisken, en meisken jent, is niet alleen een lief, maar ook een flink, vlug, welgevormd meisjen; welligt verwart men het met het algemeen gehoord wordende gildig, eene uitdrukking van versterking: gildig leute gehad hebben, dolle pret; gildig schoon, heel mooi, en zoo meer.

De aanteekeningen 4 tot en met 12 zijn zoo avontuurlijk dat ze na 't voorafgegane geene opzettelijke weêrlegging behoeven. Er ontbreekt nog maar de anecdote van keizer Karel aan, die Alva, op zijnen raad om Gent te verwoesten, zou geantwoord hebben: pourriez-vous me procurer encore une si belle gante? (handschoen gant), en die van de koningschgezinden van de honderd dagen, toen zij spraken van notre paire de gants (ons paar handschoenen) maar meenden notre père de Gand (onze vader van Gend.)

Aant. 13. Zeker, vriend C., aan mark- of grens-plaats valt *hier* niet te denken. Wat het verband tusschen vendre (Fr.) en venten (Nederl.) betreft, ze zullen wel 't Latijn als gemeene moeder hebben.

Aant. 14. Laten we voor wat ze is, eene bloote vermelding. Merken wij op, dat ook want eene handschoen beteekent en men alzoo de aardigheid nog zou kunnen vermeerderen, door de gedaante van Gent in de 16e eeuw naar eene *wante*, een handschoen zonder vingers, alleen met een of twee duimen, te doen gelijken — maar deze figuur dan ook te *willen* zien!

Men schrijve dus Gent en niet Gend, ook Sas van Gent: en — Gent in Gelderland? Bij 't laatste zet ik een vraagteeken. Raad-

pleeg ik toch ons officieel meesterstuk der nederlandsche plaatsnamen dan vinde ik Gent, in de afwijking Gendt, en door de afdeeling voorgesteld Gent, op grond dat tot in de 11e eeuw de plaats voorkomt als Gannita, later meest Ghent! van verklaring van Gannita is geene sprake! G. P. ROOS.

[Plaatsnamen zijn niet altijd gemakkelijk te verklaren. En wij gelooven dat, waar men geene verklaring kan geven die althans zeer waarschijnlijk is, men beter doet er over te zwijgen, dan er naar te raden. Ons dunkt daarom dat de zamenstellers van de Lijst van plaatsnamen wel gedaan hebben met omtrent den oorsprong van den naam van het dorp Gent niets te zeggen, en ook met dien naam, op grond van den ouden vorm Gannita, met *t* te spellen].

VRAGEN.

148. **Cotidianisten.** In »*Scepenkennessen boucken*" vond ik dikwijls bovengenoemd woord in: »de volgende personen allen capellaenen, choristen en cotidianisten binnen der prochiekercke van *St. prs. taxelle.*"

Ik wil dat woord in verband brengen met *quotidien* (dagelijks), priesters die *dagelijks* iets in de kerk verrigten, maar wat deden zij? Er worden er soms negen te gelijk genoemd. F. CALAND.

149. **Laedemaeker.** In een huwelijksregister van het jaar 1640, vond ik dit woord als beroep opgegeven, doch begrijp niet, wat er mede bedoeld wordt; zijn welligt andere lezers van den Navorscher in staat, mij er de beteekenis van mede te deelen?

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Nederlandsche gemeentezegels. Ik wenschte voor een bijzonder doel de oudste zegels onzer gemeenten te kennen, uit de tijden die

de vestiging der republiek voorafgaan. Die taak is verre van gemakkelijk. Vooreerst weet men niet welke gemeenten toen een eigen zegel gebruikten en van degene die bestonden, zijn vele verloren gegaan en zelfs de heugenis er van is verdwenen. Wat ik tot nog toe uit verschillende archiven en afbeeldingen, waarop men vertrouwen kan, bijeengebragt heb, is nog betrekkelijk weinig; ik vind mij dus genoopt hier de welwillende hulp van allen interoepen, die in staat zijn mij nog onbekende zegels uit de middeleeuwen (mits uit echte bronnen) mede te deelen die welligt in archiven van steden, dorpen en godshuizen kunnen schuilen; de Navorscher is voor dergelijke mededeelingen een geschikt voertuig.

Ik geef hier eene opgaaf van de mij bekende zegels, met bijvoeging der jaren, waarin zij mij voor het eerst ontmoetten. Waar ik mijne kennis uit losse van de brieven afgevallene zegels of van afteekeningen ontleende is het jaartal nog niet te bepalen; dit laat zich eerst doen, wanneer men die aan gejaarmerkte brieven vindt. Zie hier de opgaven:

Aardenburg 1522.
Akersloot 1357.
Alkmaar 1299.
Amersfoort 1422.
Amsterdam 1357.
Arnhem 1291.
Baarn 1443.
Bergen op Zoom 1372.
Beverwijk 1332 en anders 1426.
Boegen 1425.
Boemel (Zalt) 1335.
Bolsward 1523.
Breda 1252 en anders 1383 en 1447.
Briel (Den) 1554.
Burg (Den) op Texel 1527.
Dalem.
Delft 1260.
Deventer 1388.
Doesburg 1343 en anders 1359.

Doetinchem 1294 en anders 1343.
Dokkum.
Dordrecht 1240 en anders 1299.
Drechterland 1299.
Edam 1361.
Elburg 1343 en anders 1368.
Enkhuizen 1361.
Erkelents 1499.
Fivelgo.
Franeker 1313.
Geertruidenberg 1324 en anders 1388.
Geervliet 1476.
Geestmanambacht 1299.
Gennep 1372.
Goes 1416.
Goor 1579.
Gorinchem 1353.
Gouda 1406.
's Gravenhage 1307.
's Gravezande 1427 en Zandambacht 1342.
Groningen 1245.
Haarlem 1299.
Halen 1534.
Harderwijk.
Hattem 1343.
Helmond 1372.
's Hertogenbosch 1372.
Heusden.
Hinlopen 1550.
Hoorn 1361.
Houtwouderambacht 1299.
Hunsingo.
Kampen 1321.
Ketel 1556.
Kuinre 1407.
Culenborg 1431.
Langendijk 1319.

Ledacker in den Broek 1444.
Leeuwarden 1515 en een verschillend.
Leiden 1267.
Lith 1469.
Lochem 1368.
Maarland, twee verschillende.
Maasbommel 1343.
Maasland 1318,
Maastricht 1334 en anders 1442.
Medemblik.
Meer en Niel 1522.
Melick en Herkenbosch 1592.
Middelburg 1263 en anders 1299.
Mill 1400.
Monnikendam 1361 en anders 1406.
Monster bij 's Gravenhage 1296 en een verschillend.
Montfoort 1455.
Muiden 1296.
Mijdrecht 1274.
Naarden.
Niedorp 1299.
Nieuwstad 1350.
Nijmegen 1242.
Oldenzaal 1274.
Oostergo.
Oudewater 1282 en anders 1355.
Popswoude 1539.
Purmerend 1570.
Reimerswaal 1416.
Roermonde 1278.
Rotterdam 1419.
Schiedam 1361.
Schoonhoven 1386.
Sittard 1475.
Sloten (Friesl.) 1550.
Sneek.
Stavoren 1246.

Steenbergen 1515.
Steenwijk 1567.
Susteren 1453.
Texel 1309.
Tholen 1416.
Tiel.
Uden 1449.
Utrecht 1279.
Veere.
Venlo 1343.
Vierlingsbeek 1464.
Vlaardingen 1361.
Vlaardingerwoud 1364.
Wagenbrugge.
Wageningen 1343.
Weesp.
Westergo.
Wieringen 1309.
Wildinge.
Woerden 1501.
Woudrichem 1305 en anders 1386.
Wijk bij Duurstede.
IJerseke 1372.
IJlst.
IJselstein.
Zevenaar 1503.
Zieriksee 1299.
Zutfen 1267.
Zwol 1404.

L. PH. C. V. D. BERGH.

Geslacht Silvercroon, (XVIII, bl. 279, vs. 82). Het gevraagde aangaande Sara Silvercroon zal het best beantwoord worden door het volgende korte overzigt van het zweedsche adellijke geslacht Silvercroon.

Pieter Spiring, een vermogend koopman in Holland, leefde 16e eeuw. Zijn zoon, Pieter Spiring, nobilis Silfvercrona, heer van Nors-

holm (Östergöthland, Zweden), geboren in Holland, omstreeks 1600. Na door koning Gustaaf II Adolf in verschillende handelszaken gebezigd te zijn geworden, vestigde hij zich op diens verlangen in Zweden, alwaar hij tot inspecteur generaal der douanen aangesteld werd. Den 5 october 1636 werd hij in den zweedschen adelstand verheven onder den naam van Silfvercrona. Later werd hij kamerheer van koningin Christina, en was resident der zweedsche kroon te 's Gravenhage in 1640 en 1651. Hij stierf aldaar kinderloos in 1652. Zijne echtgenoot was Johanna Dorothea Daurées, weduwe van Blommert.

Deze laatste had uit haar eerste huwelijk behalve vijf dochters een zoon:

Johan Philip van Blommert. Hij was geboren in Holland in 1630, en werd te gelijk met zijne zusters 2 augustus 1642 in den zweedschen adelstand verheven onder den naam van zijn stiefvader Silfvercrona. In 1668 was hij commissaris van het zweedsche hof te 's Gravenhage, en † te Stokholm 12 april 1702 als opperdirecteur der zeetollen. Uit zijn huwelijk met Johanna Halevein (Alewijn?) had hij twee dochters:

1. Sara. Gehuwd met den gouverneur van Geertruidenberg, generaal majoor Johan du Faget van Kralingen.
2. Juliana, † jong.

Zie Gabriël Anrep, Svenska Adelns Ättar-tafler, III, bl. 725, Stockholm 1862. CZ.

Geslacht Romswinckel. (XVIII, bl. 280 vr. 89.) Misschien kan het volgende, dat ik uit mijn geslachtregister heb geput, den heer v. d. Muelen van dienst zijn.

Matthijs Romswinckel Fz., geb. 1618, overleden 2 junij 1699, trouwt 1° Catharina Clerck, en 2° Margriet Elverick, genaamd Haas.

Uit dit *laatste* huwelijk is op 10 mei 1674 geboren Hermanna Catharina Romswinckel, die den 2 julij 1754 overleed, na te Lent gehuwd te zijn met Reinier Verschoor.

Dat deze laatste een zoon was van den in den zeeslag van Stromboli gesneuvelden Nicolaas Verschoor, wordt in mijn register niet vermeld; wel wordt daarin opgegeven, dat Frans Romswinckel, zoon van voornoemden Matthijs R. uit diens eerste huwelijk met Catha-

rina Clercq, gehuwd was met Geertruid Verschoor, dochter van Nicolaas Verschoor, schout bij nacht, gesneuveld in den zeeslag bij Palermo, en van Machtelt Bentem.

Aangaande mr. Frans Verschoor kan ik geene inlichtingen geven.

Oosterbeek. E. A. ROMSWINCKEL.

Geslachtwapen de Groot. (XVIII, bl. 279, vr. 85.) In antwoord zou kunnen dienen dat onder het portret van Hugo de Groot in Arend (v. Rees en Brill) Vaderl. Geschied. dl. III, zijn wapen staat, hetzelfde dat in den 1en jaarg. van de Nederl. kwartierstaten, 5, voorkomt als van Cornelis de Groot. Ik denk, dat van dit gevierendeelde wapen 1 en 4 is van de Groot en 2 en 3 van Borren van Overschie, de moeder van Hugo de Groot.

H.

VRAGEN.

150. **Jan van der Laan.** Reeds vroeger is enkele malen in den Navorscher gesproken over de medaille aan Jan van der Laan vereerd voor zijne heldhaftige verovering van Palembang op 10, 11 en 24 November 1659. Die Jan van der Laan heeft in alle opzigten eene groote rol gespeeld in de geschiedenis onzer oostindische bezittingen. Gerlach, Fastes Milit. bladz. 72, zegt o. a. van hem het volgende: »Au milieu de tous ces combats.... nous retrouvons partout un officier, qui se signala par d'éminentes qualités militaires, et un courage éprouvé; c'est Jan van der Laan. Cet officier qui selon les traditions, portait le titre de Major, était surnommé la Terreur des Portugais. Toujours à la tête des plus intrépides, toujours le premier à l'assaut, et le dernier à quitter le champ de bataille, il se couvrit de gloire et d'honneur."

Kan ook iemand mij opgeven den datum en de plaats zijner geboorte, de namen zijner grootouders, ouders, broeders, zusters, echtgenoot, kinderen en kleinkinderen, en de huwelijken door zijne broeders, zusters, kinderen en kleinkinderen gesloten? Was de scheepskapitein Willem van der Laan, die in 1653 bij de begrafenis van Jan van Galen assisteerde, (zie Kok, Vaderl. Woordenb.

XVII, bladz. 34) een broeder van hem? Zoo niet, welke graad van bloedverwantschap bestond er dan tusschen Jan en Willem van der Laan, en wie waren de ascendenten en descendenten van Willem van der Laan?

DE B. DE CH.

MENGELINGEN.

VRAGEN.

151. **Voertuigen in Nederland.** Een onzer bedrijven, de wagenmakerij, wordt, dunkt mij, in onze technologische literatuur wel wat verwaarloosd, want nergens vond ik gegevens genoeg om een kort overzigt van ons voerwezen te kunnen zamenstellen. Zouden de lezers van den Navorscher mij hierin behulpzaam willen zijn? De rijtuigen van weelde, de post- en huurrijtuigen worden uitgesloten. Ik wensch alleen te leeren kennen den soortnaam en den vorm van de wagens en karren voor den landbouw en het vervoer van zware lasten en personen in de verschillende streken van ons vaderland in gebruik; voorts wensch ik te weten, welke soort het meest gebezigd wordt: de vierraderige wagen of de tweeraderige kar en met hoeveel paarden deze voertuigen in den regel worden bespannen, en tot hoeverre het gebruik van den korten, naar boven gekromden disselboom aan de boerenwagens zich uitstrekt; eindelijk de wijzen van optuigen en bespannen der trekpaarden en wat het meest in gebruik is, het haam of het borsttuig (borstriem) enz.

MAJORKA.

152. **Utrechtsche dom.** Men leest in de opdracht van Gansneb Tengnagels Amsterdamsche Sonne-Schijn 1639: »hij worde al eveneens so geklout, gelijk de balck in de uytersche dom, daer heintjepik zijn klaeuwen insloeg dieder noch in staen.'' Wordt die curiositeit nog vertoond?

GESCHIEDENIS.

PIETER MANTEAU VAN DALEM.

Op blz. 32 hierboven wordt eene vraag, door Eduard Peacock in de Notes and Queries gedaan, medegedeeld, aangaande dezen Zeeuw, die, volgens Sprigg's Anglia rediviva, in 1646 ingenieur generaal in het leger van sir Thomas Fairfax zou geweest zijn.

Een onderzoek naar dezen, tot nog toe nagenoeg onbekenden, [1] doch in zijnen tijd waarschijnlijk vermaarden man, heeft het volgende geleerd:

Pieter Manteau is te Poortvliet in 1607 geboren. Van zijn vader is mij niets bekend; deze schijnt niet oud geworden te zijn, want toen Pieter in 1632 tot tresorier van Tholen werd aangesteld, was »de burgemeerter Manteau," naar ik gis Pieters grootvader, zijn borg. Deze was de bekende Jacques M., van wiens hand de beide Memoriën of Historisch verhaal van hetgeen staande de belegering der stad (Zieriksee) is voorgevallen, in van de Veldes Tweehonderdjarig jubelfeest, Bijl. B. en C. bl. 115—140, zijn. Hij was te Poortvliet in 1550 geboren, en woonde van 1566— 1575 bij den opperdijkgraaf van Schouwen, Lieven (?) Werckendet te Zieriksee (die in het beleg dier stad, in febr. 1576 omkwam), bij wien hij als landmeter werkzaam was. Een paar jaren na zijn huwelijk met de oudste dochter van Jan Iman Cau (mei 1575), keerde hij naar zijne geboorteplaats terug, waar hij in 1577 als

[1] In van der Aas Biograf. Wdb., wordt van hem niets anders dan de titels zijner rijmwerken medegedeeld. In diens Nieuw biogr. anthol. en crit. wdb. der Nederl. dichters wordt men, op het woord Dalem, (Pieter Manteau) naar Manteau verwezen; maar men zoekt dien naam te vergeefs onder de letter M. — De schrijver van het artikel Manteaupolder, in het Aardrijksk. Wdb. der Nederlanden, schijnt iets meer van Manteau geweten te hebben, daar hij hem „den ingenieur" Pieter Manteau van Dalem noemt.

secretaris der stad voorkomt en in 1612 nog in bediening was. (Ermerins, Zeeuwsche oudh. dl. 81. 131). Maar in 1630 woonde hij te Tholen, waar hij zijne bedoelde Memoriën opstelde, en in 1631 en 1632 burgemeester was. Hij stierf den 8 sept. 1637 en werd in de kerk te Tholen begraven. Misschien is François Jacques Manteau, die in 1615 secretaris van Poortvliet was (Ermerins t. a. p.) de zoon van Jacques geweest, wien hij na 1612 als zoodanig zal hebben opgevolgd. En van dezen kan onze Pieter de zoon geweest zijn.

De Manteaus behoorden tot de voornaamste, d.i. tot de regentenfamiliën van het eiland Tholen. De namen van Tobias en van Cornelis Cornsz. M. komen, tusschen de jaren 1608—1624, herhaaldelijk onder de schepenen van Poortvliet voor (Ermerins, bl. 136—138). Toen Pieter, in dec. 1838, te Tholen met Margaretha Dallens, — dochter van den gewezen burgemeester van Tholen, Jacob (of Jacques) Dallens en van Catharina Claesdochter de Huybert, [1]) en zuster van den lateren burgemeester van Tholen, Johan Dallens (1641, 1642 en 1644. Smalleg. Kron. bl. 544), — in den echt trad, was zoowel deze Dallens, als Johan Vermuijden, oom van Pieter, en die in 1651 en 1652 burgemeester van Tholen geweest is, getuige bij de huwelijksvoltrekking. En de famillie Manteau schijnt ook aan de van Dalems verwant te zijn geweest. Want in de preekkerk te Tholen ligt eene grafzerk, waarvan het randschrift luidt: »Hier ligt begraven heer Cornelis Pieterszone «heerschap van Vossemeer ende sterft a° 1518; [2]) doch men vindt »er ook nog dit op: »Maria Manteau, huysvrouw van den burge- »meester Hubrecht Janssen Hughe en sterf den 29 jan. a° 1626": »en »Jacques Manteau in zijn leven burgemeester deeser stede, sterf den 8en sept. a° 1637 oudt 87 jaren."

De Vermuijdens, (omtrent wier waterbouwkundige ondernemingen in Engeland zoo veel reeds is medegedeeld in d. I, II, III (Bijblad), en X der eerste serie van den Navorscher), waren aan de Werckendets verwant, van welke familie Cornelis Lievensz. van

---

[1]) Claes Jan de Huijbert was burgemeester van Zieriksee in 1582, 1588, 95 1600, 3. 6 en 9.

[2]) Verg. Ermerins, Z. O. Vosmeer, bl. 75 en 76.

1571—1583, en Lieven [1]) in 1586 baljuw van Poortvliet, en een andere Lieven (?) opperdijkgraaf van Schouwen waren, bij welken laatsten Jacques M. zijne opleiding als landmeter ontving. Wat wonder dat onze Pieter mede in het vak werd opgeleid, waarmede zoo vele zijner verwanten zich hebben bezig gehouden, en waarin sommige hunner schijnen te hebben uitgemunt?

Reeds op zijn 19e jaar werd hij (4 mei 1626) door gecomm. raden tot landmeter van de provincie Zeeland, en op zijn 29e jaar (1 julij 1636) door den raad van state tot 's lands ingenieur of fortificatiemeester, op een tractement van *f* 300 's jaars, aangesteld. Maar hij werd den 15en sept. 1645 in deze laatste betrekking door Johannes Wichman vervangen, »als deselve zijne charge ver»laten hebbende," of, zoo als het in de Resolutiën van den raad van state heet, »die zijn plaatse in handen van zijne Hoogheid »(Frederik Hendrik) heeft gesteld gehad;" waarom »op acte van »zijne Hoogheid gegeven, in 't leger van Oost-Ekeloo den 11en »dezer, is commissie gedespecheert voor Johannes Wichman, tot noch »toe Extraordinaris Ingenieur."

Dit nemen van ontslag zal wel in verband gestaan hebben met zijn vertrek naar Engeland, werwaarts hij, denkelijk op uitnoodiging van de Vermuijdens, zal vertrokken zijn, 't zij om bij de corporatie van de Bedfordplas (Nav. X 29) werkzaam te zijn, 't zij om in het leger van Fairfax dienst te doen, gelijk Cornelis Vermuijden in 1643 in dat van den graaf van Manchester gedaan had. (Nav. I 163).

Hij schijnt niet lang in Engeland gebleven te zijn. Misschien is hij wel met Joachim Liens gerepatrieerd, van wien (Nav, II 285) gezegd wordt, dat hij, zeer afkeerig van de cromwelsche factie, na de onthoofding van Karel I, met zijne drie dochters naar zijne vaderstad Tholen teruggekeerd is. Althans hij zegt, in zijn nader te vermelden Tractaet, dat hij, na den dood van Frederik Hendrik, tot na 't overlijden van prins Willem, — dus tusschen 1647 en 1650, — in de regering van Tholen geweest is, terwijl hij zich, in de toeëigening van zijne, later te vermelden, Psalmen, oud schepen

---

[1]) Misschien wel dezelfde, die, bij de Kauter, Kron. van Zierikzee, bl. 31, als burgemeester dezer stad in 1602 voorkomt. — Verg. Smallegange, Kron. bl. 507.

en ouderling van Tholen noemt. Maar omstreeks 1656 schijnt hij naar Sluis getogen te zijn, waar hij in dat jaar (15 febr.) tot griffier, en in 1673 (10 jan.) tot schepen 's lands van den Vrijen benoemd werd.

Intusschen was hem, op zijn verzoek, den 15^{en} oct. door de staten generaal wederom commissie als ingenieur ofte fortificatiemeester, buiten bezwaar van den lande, verleend. Hij had zulks verzocht, omdat de staten van Zeeland hem meermalen in die hoedanigheid gebruikten, waaruit moeielijkheden voor hem ontstonden. (Res. R. v. S. 8 oct. 1659.) Gedurende de laatste 20 jaren van zijn leven was hij »intendant bij autorisatie van H. E. Mog. op declaratie" (wij zouden nu zeggen *aannemer*) van het onderhoud der zeewerken, in Vlaanderen, om welke reden hij zich, in de bedoelde Toëeigening, »oudste ordinaris Ingenieur van desen staet in 't ge»bruyck van gem. lands zeewercken" noemt. Toen hij in 1686, wegens ouderdom en ziekelijkheid, deze commissie opgaf en door Iman de Waijer vervangen werd, verzocht hij den R. v. S. dat men »zijn schip ende andere vaartuigen met de materialen tot het »onderhouden der rijswerken in Vlaanderen tegen taxatie mocht overnemen"; maar dit verzoek werd afgeslagen, met bevel dat »de»geene die hem in de opzigt van voorsz. werken zal succederen »zich van de vereischte nieuwe materialen zal moeten voorzien". (Res. 10 oct. 1686). — Hij overleed den 17^{en} april 1688, en werd den 24^{en} dier maand in de kerk te Sluis begraven.

Dat hij als ingenienr, ook bij de staten van Zeeland, gezien was, blijkt mede uit hunne resolutie van 2 julij 1672, bij welke de gecomm. raden van den Beke en Muenincx, die bij de verdediging van Aardenburg goede diensten hadden gedaan, bedankt, en voorts verzocht werden om »niet te procederen of te laten proce»deren tot het insteeken of inunderen van eenige polders als na »rijp overleg en ingewonnen advies van de kommandanten van die »kwartieren, mitsgaders van den Ingenieur Pieter Manteau van »Dalem". Het was mede eene inundatie- en verdedigingskwestie, waarover handelt zijn uiterst zeldzaam Tractaet in materie van zeewercken ende dyckagie, tot verbeteringhe van de Sasse-vaert. Ende vermeerderinghe van de natuijrlycke sterckte van de Stadt van 't Sas; Ende wederlegginghe teghen degene, die met ondraegh-

lycke kosten, schaden ende interesten, quaet werck willen maecken. Zonder jaart. of plaats, doch denkelijk, in 1672, in 12° uitgegeven. Uit de justificatoire bescheiden in dat boekje opgenomen, o. a. uit een Extract uit de Notulen van gecomm. raden, van 29 mei 1670, blijkt dat M. door de staten van Zeeland te werk was gesteld, om met den ingenieur Ballaert een rapport ter zake op te maken. Er blijkt tevens uit, dat hij »groot ingelande en geinteresseerde" in den Canisvlietpolder was, waaruit kan worden afgeleid dat hij geen onbemiddeld man was. Denkelijk is hij de bedijker, en welligt ook de eigenaar geweest van het naar hem genaamd Manteaupoldertje onder IJzendijke, 'twelk op de kaart van Magielse en Brandt met n°. 6 is aangeduid, op de kaarten van Pauw en van Geldolf verkeerdelijk Mantelpolder, en in de wandeling Mantuapolder genoemd wordt. [1]) — Ook de regeering van het Vrije van Sluis maakte van zijne diensten als ingenieur gebruik, zoo als blijkt uit de resolutie van burgemeester en schepenen, van 23 aug. 1687, waarbij zekere Jacob Aillie als landmeter werd geadmitteerd, op vertoon van het bewijs dat hij door Manteau, »daartoe door de »heeren van 't collegie gecommitteerd, geëxamineerd en bekwaam »bevonden was om de geometrie te kunnen waarnemen".

Wanneer ik nu nog mededeel dat Manteau in 1669 een concept van ordonnantie op 't stuck van zeewercken in Vlaanderen, — welker onderhoud hem gedurende meer dan 20 jaren is toevertrouwd geweest — aan den raad van state aanbood, 'twelk op diens last gedrukt werd (Res. van 10 mei), en men dan in aanmerking neemt, dat Manteau op zijn 29e jaar tot ingenieur van den staat is aan gesteld; dat hij, spoedig na zijne komst in Engeland tot den rang van ingenieur-generaal verheven schijnt te zijn; dat hij in het stads- en kerkbestuur von Tholen, daarna, gedurende 17 jaren, griffier van het collegie van 't Vrije (een regterlijk en administratief lichaam [2]), en van 1673 tot aan zijn dood schepen van 't

---

[1]) Zie v. d. Aa, Aardrijkskundig Woordenboek op: Manteaupolder. Het daar medegedeelde wordt bevestigd door de rekeningen van de ontvangers der verponding in Vlaanderen, van 1724 en later, waarin dit poldertje, slechts 12 gem. en 40 schotbare roeden groot, Oost- of Manteaupoldertje genoemd wordt.

[2]) Van 1604 af tot 1670; toen de griffie gescheiden werd in griffie van de

Vrije van Sluis is geweest, — dan schijnt men het er voor te mogen houden, dat hij door zijne tijdgenooten als een bekwaam ingenieur en administrateur geacht is geweest.

Omtrent zijn karakter valt, uit het weinige wat van zijne hand is overgebleven en bij het volkomen stilzwijgen der geschiedenis te zijnen aanzien, niet veel te gissen. Intusschen schijnt uit een paar feiten te mogen worden opgemaakt, dat hij een tamelijk hooghartig man is geweest, die daarbij een diep gevoel van eigenwaarde bezat. Bij eene resolutie van het collegie van 't Vrije, van 10 febr. 1662, werd hij voor eene maand als griffier gesuspendeerd, »wegens impertinentiën den schepen Stavenisse [2]) aangedaan." Deze »impertinentiën" hebben hierin bestaan, dat hij genoemden schepen, door wien hij vermeende in het collegie beleedigd te zijn geworden, te diens huize had uitgedaagd om »op zoodanige plaats te com»pareeren als hij zou goedvinden, met een rapier of om eén kogel »te wisselen"; waarvoor Stavenisse, die het beneden zijne waardigheid achtte — of welligt geen moed genoeg had — om met den griffier te duelleren, zich bij het collegie beklaagde; 'twelk, na Manteau in zijne verdediging gehoord te hebben, dien voor den tijd van eene maand in zijne bediening schorste, met bepaling, dat hij, na het verstrijken van dien tijd, »niet weder tot zijne vorige »functiën zou worden geadmitteerd, alvorens aan 't collegie in 't »generaal en den voorsz. heer Stavenisse in 't particulier, zoodanige »satisfactie gegeven te hebben, als hem bij 't collegie zou worden »geordonneerd." Hij werd bij resolutie van 20 maart in zijne bediening hersteld, nadat hij aan die van den 18^{en} te voren voldaan had, bij welke laatste hem was opgelegd, om »in het collegie zijn »ongelijk te bekennen, om vergiffenis te bidden en te verklaren »daarvan leedwezen te hebben, met gelofte van zich in het toe»komende van dergelijke actiën te zullen onthouden;" voorts om »gelijke betuiging van ongelijk, verklaring van leedwezen en bid»den om vergiffenis te doen" aan de heer Stavenisse, te diens huize

kamer en griffie van de vierschaar. De eerste ging op den pensionaris over, Manteau behield de laatste. (Resol. 16 febr. 1670).

[2]) Stavenisse, heer van Noordgouwe was herhaaldelijk in de jaren 1658, 1660, 1664, 1668 en 1671, burgemeester van Sluis.

en in tegenwoordigheid van den burgemeester, van de schepenen en den pensionaris. Dit voorval had ook nog dit verder nadeelig gevolg voor Manteau, dat hij er het voorregt door verloor, 'twelk hem, bij resolutie van den 6en maart 1657, — een jaar na zijne aanstelling tot griffier — bij uitzondering was verleend, van niet telken jare continuatie van zijne bediening te moeten verzoeken, zoo als bij zijne aanstelling bepaald was. — Dat hij zich zijne eigenwaarde wel bewust was, blijkt uit zijn Tractaet, waarin hij zich zeer verstoord betoont op den ingenieur Ballaert, met wien hij zich niet had kunnen verstaan omtrent de zaak der verdediging van Sas van Gent, en die zich verstout had om Manteaus voorstellen te lachen, — van hem »den oudsten ingenieur, die voor 't aange»sichte van den Doorl. vorst zijn Hoogheyt Frederick Hendrick, »hoogloff. memorie, veele jaeren in die qualiteijt ghestaen heeft, »ende naderhandt in de regeeringhe van de stadt van ter Thoolen »is geweest tot 't overlijden van den Doorl. vorst zijn Hoogh. Prins »Willem, hoogloff. memorie, ende in zeewercken meer als andere »ingenieurs is gebruyckt" (bl. 38). — Manteau schijnt overigens, naar de door hem in 1683 te Middelburg uitgegeven Psalmen des ni uwen testaments (2 dltjes 12°.) te oordeelen, een vroom man en een verdraagzaam christen geweest te zijn. Dat deze rijmelarij, ofschoon zelfs beneden het middelmatige uit dien tijd, in den smaak van het publiek viel, waarschijnlijk alléén omdat zij bijbelsche geschiedenis en moraal ten onderwerp had, is op te maken uit de uitgebreide omwerking er van, die in 1686 te Utrecht verscheen onder den titel van: De Bijbel, of de voornaamste stukken des O. en N. Testaments berijmt en op Psalmen gebragt, met de gebeden, 8°. Hij schijnt ook nog Geestelijke gezangen uitgegeven te hebben. [3])

Op welken grond M. den naam van van Dalem aangenomen heeft, is mij niet gebleken. Eerst na zijn huwelijk komt hij onder dezen naam voor; welligt was zijne moeder eene van Dalem, of was zijne vrouw aan de van Dalems verwant. In Te Waters Hoog adelijk Zeeland wordt (bl. 90) onder de zeeuwsche edelen een geslacht Dalem genoemd, welks aandenken bewaard is gebleven in

---

[3]) Zie van der Aa, Biogr. woordenb. op Dalem.

den Dalemschen polder, waarin de stad Tholen voor een deel gelegen is, en in de Dalemsche poort en de Dalemsche straat aldaar. Zekere Pieter van Dalem was, van 1587 tot 1616 baljuw (tevens dijkgraaf) van de heerlijkheid Vossemeer (Ermerins Vossemeer bl. 76). De verwantschap van de Manteaus met de van Dalems mag overigens uit de hierboven besproken grafzerk worden afgeleid. — De naam van Manteau is nog niet geheel uitgestorven; en zijn onder de arbeiders in het eiland Tholen die Manto schrijven.

Wat mij eindelijk bij mijn onderzoek het meest bevreemd heeft, is het volslagen stilzwijgen door Manteau omtrent zijn verblijf in Engeland bewaard, en omtrent de hooge betrekking die hij daar in het leger van Cromwell bekleed heeft. Men zou geneigd zijn de vermelding van dit feit in Spriggs aangehaald werk voor eene vergissing aan te zien, wanneer niet in het vrijwillig ontslag, door Manteau op 38jarigen leeftijd uit zijne betrekking van lands-ingenieur genomen, het bewijs gelegen was dat hij destijds een anderen werkkring gezocht heeft, en wanneer niet, 't geen alles afdoet, een zilveren gedenkpenning bestond (in de collectie van het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen) waarop aan de eene zijde 's mans beeltenis, en op de keerzijde het volgende aangetroffen wordt: P^r^. Manteau van Dalem Esq. Ingen. gen. 1647. Wat kan de reden geweest zijn, dat de man, die in de toeëigening zijner Psalmen in 't breede zijne voor- en toenmalige openbare betrekkingen vermeldt, die ook in zijn Tractaet, over zijnen werkkring in 't midden der XVIIe eeuw met zekeren ophef spreekt, — geen woord zegt van zijn verblijf in Engeland, noch van de hooge betrekking die hij aldaar bekleed heeft? Ik weet voor dit stilzwijgen geene andere gissing te maken dan deze: dat hij zich welligt geschaamd heeft tot het leger van »den koningsmoorder" Cromwell behoord te hebben en dat hij, met het oog op het droevig uiteinde van Karel I, berouw zal gevoeld hebben van daarin indirect aandeel gehad te hebben; zoodat hij, door van zijn verblijf in Engeland niet te spreken, getracht heeft deze periode in zijn leven zoo mogelijk te doen vergeten. Dit vermoeden schijnt bevestigd te worden door den inhoud van zijn verzoek, in 1659 aan de staten generaal gedaan, om vernieuwing zijner commissie als ingenieur, waarin hij zeide »dat hij tzelve ampt, *mits den vrede*, verlaten had, waarmede blijk

baar niet anders dan de vrede van Munster kan bedoeld zijn. Bedenkt men nu dat hij reeds 3 jaren vóór dien vrede zijn ontslag genomen had, dan blijkt dat hij in 1659 eene onwaarheid sprak, die zeer wel kan zamengehangen hebben met de begeerte om zijn ingenieurgeneraalschap in het leger van Cromwell in het vergeetboek te brengen.

Wat hiervan zij, zoo meen ik door het hier medegedeelde eenig regt te hebben doen wedervaren aan de nagedachtenis van een tot nog toe bijna onbekend man uit de XVIIe eeuw, dien men gerustelijk onder de »vermaarde Zeeuwen" schijnt te mogen rangschikken.

Middelburg. Mr. G. A. FOKKER.

Hondenbelasting. (XVIII, bl. 31 vr. 3). In het Keurboek der stad Leiden a^o^ 1459, alwaar in het het 2^e^ boek gehandeld wordt van de poirteren die honden houden, vindt men het volgende:

1 Dec. 1459. So en sal nyement van den poirteren of inwonende van Leyden voirtaen houden enige *wynden*, *spinjoelen*, *jachthonden* of die houden in eyghen noch in leeninghe, hy en sal ghegoet wezen tot hondert pont payments tsiaers aen renten, wtgenomen ons ghenadighe heeren dienaren. Soe wy [wie] anders al sulcke (honden houdt) dan voirs: is, die sal verbeuren vier duysent stiens, te weten XXIIIJ plack: voir elc duysent, half den heer en half der stede.

Voirt so wye mit dusdanighen honden als voirs: is of mit anderen honden, hoe zy ghenoemt moghen wesen of mit boghen of mit netten of mit enighen anderen dinghen, hoe die ghenoemt moghen zyn den luyden beschadichden aen hoer beesten etc., die sullen dat beteren, voldoen en betalen tot des gerechts bescheydenheit, en sal daertoe ghecorrigeert worden by den meesten ommeseggen van den gerechte. Gedaen op den eersten dach van December int jaer XIIIJ^c^ neghen en vijftich.

Uit bovenstaande keur leert men, dat zekere gegoedheid voldoende was tot het houden van honden; doch volgens eene keur van 1476 moest men eene *hoeveelheid souts* bestendig in huis hebben, om honden te mogen houden. Zij is van den volgenden inhoud:

»Die scout mitten achte scepenen hebben eendrachtelick gekeurt,

»dat soe wie van den poorteren of inwoenende van Leyden enige »honden hebben en houden, tzy jonck of oudt, die sullen *altijt* »*staende hebben en houden binne den huyse daeir zy woenen*, te we- »ten: van (zoo) *menichen* hont *als een heeft*, soe *menige smal tonne* »*souts*, by der boete van 18 sc., te verbeuren alsoe dick en menich- »werven als een daerop begaen en bekeurt wort, en nochtans »soude hy van elke hont een tonne souts hebben als voirs. is, »enz." Gedaen opten XVI^en^ dach in Aug. 1476.

In het jaar 1466 had Leiden nog geen hondeslager (*hondencreeft* genaamd); want in de thesauriersrekening van dat jaar, vindt men bij de »allerhande uitgaven" den volgenden post:

»Om die menichte vanden honden, die binnen de stede zyn, »quyt te worden, soe quam een hondenslager tot Leiden, dairmede »dat overgecomen worde dat hy se slaen soude, ende soude heb- »ben van tstuk ½ groot, die welcke leverde vyftig vel van die hy »geslegen hadde, daer off hy betailt worde ende doe wech ghing, »facit 16 gr. 8 d^ns^.

Op den 4^en^ maart 1507 en 5 mei 1520 gelastte de regering, dat ieder die honden hield (contrarie de keur) ze moest dooden, en ze moest brengen in de *witmakersputten*, bij de Koepoort, om daar bedolven te worden, behalve die *winden*, *haaswinden*, *spiljoenen, bracken* en *raamwachters-honden*.

De eerste aanstelling van een' hondeslager te Leiden, zoo veel mij bekend is, dagteekent van 1 febr. 1521. Tot het »*slaen van den hond*" bood zich aan Claes Arentsz., die toen werd aangesteld; hij droeg *stads teeken* en uniform, opdat men hem mogt kennen. Verder vermaande en beval de regering van 's keizers wegen, dat ieder zich wachten zoude, den voornoemden Claes te misdoen met woorden of met werken — en dat de *kinderen* hem *niet naloopen*. (Zeker als hij een' hond naliep).

Op den 13^en^ sept. 1603, stelde de regering nog eenen hondeslager aan, genaamd Heyman Everts, van Zutfen. In zijne aanstelling wordt o. a. gezegd: »Ende opdat hem niemant en ondersta of onderwinde den voorz. Heyman Evertz in het volvoeren van zijnen last te verhinderen met seggen of misdoen op pene van te vervallen in de boete en straffe volgens de aflesing hiervoren geroerd, zoo zal de voorz. Heyman alle dagen openbaerlick gecleet

gaen met een *rocxken*, geteykent met de leverye of wapen deser stede, twelc hem beneffens de *codde* [1]) van stadswegen en tot last van dien zal werden gelevert, ende dit al tot de belooning van 4 guldens ter weecke, boven de gewoonlijke profyten van de vellen [2])." Als eene bijzonderheid zij hier vermeld, dat bij de pest, die hier in 1604 heerschte, gelast werd, dat ieder zijn hond in huis moest houden, op eene boete van *f* 10.

ELSEVIER.

Zonderlinge posten uit rekeningen, (XVIII blz. 200 vr. 48, vgl. bl. 456). Niet enkel in Zeeland, ook in andere gewesten heeft men in vroeger tijd veel werk gemaakt van het doodslaan van honden, waarvan men zich, om welke reden dan ook, wilde ontdoen. In de Kameraarsrekeningen van Deventer o. a. vindt men hiervan een tal van blijken. Het oudste is van 1358, toen eene som in uitgave gebragt werd *de percussione canum* en aan *Ghysekinus der honrevangher*. Ook aldaar even als elders, waren het stedelijke *bedienden* die dat werk moesten doen [3]), terwijl het soms den beul of *meister van den zweerde* werd opgedragen. Deze hondeslagers ontvingen even als de andere dienaren van stadswege kleeding, die gewoonlijk half rood (sangevijn) en half wit was. Bij de aanvaarding hunner betrekking kregen ze eenig drinkgeld en daarenboven loon voor elken hond die afgemaakt werd, een of twee plakken, een denier, een half butken enz., hetgeen door overlevering der staarten bewezen werd. De hondeslager was voorzien van een stok of knods, *kuyse* of *koese* genaamd (een woord op 't platte land nog in gebruik) die met ijzer beslagen was. Zoo leest men b. v. in de rekening van 1433.

»Item voir enen beslagen stock dair die hondeslager die honde »mede sloech ende drincgelt do men hem annam to samen gege»ven XIIII pl. 11 br."

en 1435:

»den hondeslager do men hen annam geg. 11 d. — en — voor syn »kuyse te maken ende te beslane 111 d."

[1]) *Codde*, knods of stok.

[2]) *Gerechtsdagboek*. 13 sept. 1603.

[3]) Ook in Gelderland. Zie van Hasselt, Arnh. Oudh. II. D. blz. 111, 112.

In de 13e eeuw schijnt dat doodslaan zeer aan de orde geweest te zijn, getuige het getal slagtoffers, dat steeds met naauwkeurigheid wordt opgegeven. Zoo staan als afgemaakt ingebragt, om slechts enkele jaren te nemen,

in	1393	48	stuks.	in	1439	71	stuks.
»	1406	72	»	»	1452	70	»
»	1435	54	»	»	1465	80	»
»	1437	51	»	»	1471	79	»
»	1438	65	»	»	1492	103	»

In al die jaren wordt er enkel gesproken van *hondeslager*. Doch in 't begin van de 16e eeuw wordt er nu en dan de bestemming bijgevoegd, om de honden buiten de kerk te houden. Zoo leest men in de rekening van 1519.

»Item die die honde wth der kercke slaet 111 elle roetz en 111 witz die elle XIV gesl."

Van Hasselt, t. a. pl. zegt dat het eene bediening was, welke zich de kerk in de jaren 1622 en 1623 vermeende te mogen toeeigenen, maar om de betaling, naar 't schijnt, glippen liet.

Nog iets dat ik elders niet heb aangetroffen, te weten dat de stad er honden op nahield en ze verzorgde. Waartoe en of dit enkel pracht was, blijkt niet. De aanteekeningen, die ik er van vond, loopen enkel over de laatste helft der 14e eeuw, niet verder. Ik deel er hier enkele van mede.

1362. »Item... omme ghaspen ende wervelen an die keleban- »den tot den hunden."

»Item den boden omme broet dat die hunde hadden ghegheten »op der stad hues.

»Heynen Coesvelt van eynre maent dat hi die hunde hadde »ghewaert van XI mudde rogge die der stad hunde hadden ghe- »gheten."

1363. »Gher. van Holthoen do hi die honde an hadde gheno- »men te verwaren to drincgheelde.

»Item Gheride van Holten VII mudde rogghen die die den hunde to »brode liet backen.

»Item Gheride van Holten omme dat hi der stad hunde over jaer heeft ghewaert tot eynen rocke XXX s.

En zoo verder tot 1393 toe, een groot aantal mudden rogge die de *stadshonden* gegeten hadden.

Welligt wekken deze aanteekeningen weinig belangstelling. Doch nu het onderwerp in den Navorscher ter sprake was gebragt, was, dunkt me, ook deze mededeeling geregtvaardigd. [1])

C. J.

Zonderlinge posten uit rekeningen. (Vgl. XVIII, bl. 202) Naar aanleiding der zonderlinge ordonnantie van Goederede, door den heer F. Caland vermeld, en van de geteekende dagen uit den almanak, waar hij naar vraagt, is belangrijk te lezen wat Bilderdijk in zijne Verklarende geslachtslijst der naamwoorden, deel II. bl. 115, zegt op *Kopper*, »dat is: koppenzetter (in het Hoogd.: bader), M. Dezen waren tevens de hair- en baardscheerders van vroeger tijd; en naar hen is de *koppermaandag* genoemd, die hun feestdag was, en waarover men van voor eene eeuw zoo lang en vrij hevig getwist heeft. Zie hier de oplossing van dat jammerlijke geschilpunt, te weten: wat de Boekdrukkers knechts en jongens met den Koppermaandag gemeen hebben.

Oudtijds was bij ons het koppen (ventouses zetten) zeer algemeen, en ieder liet zich dit ten minste eens 's maands doen, sommigen drokker. Dit bedoelt Cats, als hij zegt:

In het jaar eens bloed gelaten,
In de maand eens in het bad.

Dat is: eens 's jaars ader gelaten, en eens ter maand *koppen gezet;* want dit koppen of koppen zetten had plaats by 't baden en werd verricht door de Barbiers, die daarom ook nog lang Baders heetten, waarvan de spreekwijs in Duitschland: einen zum Bader schicken, voor iemand een gat in den kop slaan; wier winkel daarvan ook in Duitschland nog *eine Badstube* (dat is, *badstoof*) heet. De Vrouwen lieten zich 't zelfde doen door *Kopsters*, die daartoe ook wel badstoven hadden, en den naam droegen van met

[1]) Men kan over het onderwerp verder nazien Nav. VI. 333 en X. 374.

eenen koppelaarsters te zijn, 't geen juist geene bloote Woordspeling was.

Men hield niets zoo gezond te zijn, en het was by die lieden eene daaglijksche nering, terwijl men daar ook eenvoudig of zweeten of de warmte genieten kwam, en altijd gezelschap vond; 't geen zich onderling of met de praatjens en nieuwstijdingen van de *koppers* of *baders* onderhield, en waar ook het eerst de zoogenaamde *borrels* werden ingevoerd (zie *borrel*). Maar gelijk de oude Almanakken eenige dagen aanwijzen, waarop de Astrologie verbood bloed te laten, waren dan de badstoven gesloten en de *Koppers* hadden vierdag. Inzonderheid wilde men niet dat het jaar met bloedstorten beginnen zou. En dus hadden de *koppers* en *kopsters* of *koppertjens* op den Maandag na dertiendag of drie Koningen, hun feest, als zijnde die Maandag toen 't begin van het werkjaar. Toen de nieuwjaarsdag verzet werd, bleef echter het bygeloof wegens het *koppen* op dien Maandag. En dus bleef hy *koppertjens vierdag* of *vacantie*, ook bleven zy dan hun Nieuwjaarswenschen doen. En hiervan begonnen dan ook de Hoven van Justitie hunne zittingen, nog in mijnen tijd.

Maar waarom wenschen de Boekdrukkers jongens dan ook nieuwjaar op dien dag? Zy traden in de plaats der vroegere boekschrijvers, *librarii*, en hadden van ouds de naauwste betrekking tot de kop- of badstoven, want daar plachten zij voor de badende en niet badende lediggangers, hun liedjens en Romances voor te lezen en te debiteeren, en de badstoof was meer gezocht en in trek, naar mate men daar amusante voorlezingen hoorde en opdeed."

Walesteijn (XVIII. bl. 240 vr. 70). In het dorp Barendrecht, liggende op het eiland IJselmonde, treft men het buitenverblijf aan van den heer P. J. de Raadt van Hendrik-Ido-ambacht, wonende te Dordrecht, hetwelk onder den naam Walesteijn de herinnering levendig houdt der vroegere ligging van dit dorp aan de Waal. Door latere indijking van de polders het Buitenland en de Zuidpolder, en veranderingen in den loop der rivier, zijn de sporen dier ligging thans bijna geheel verdwenen, en vindt men er in de oude haven nog alleen het geografisch bewijs van. Het huis van dit buitengoed is omstreeks de helft der vorige eeuw herbouwd en

bij die gelegenheid werd de steen, die in den gevel van het oude gebouw geplaatst was, in den nieuwen gevel overgebragt. Op dien hardsteen staat met vrij groote letters uitgebeiteld: *Waalesteijn.* Kan dit het huis zijn door den vrager bedoeld? G.

Utrecht en Naarden. Van Asch van Wijck spreekt in zijn Oude handelsverkeer van Utrecht, bl. 433—435, van de verpligting der omliggende gemeenten tot het helpen versterken der stad, en vindt daarin een nieuw bewijs voor den romeinschen oorsprong van Utrecht. »Opmerkelijk is het," zegt hij, »dat de verpligting van een omliggende landstreek om de stad te helpen versterken, welke ter beveiliging derzelve diende, en de toevlugtsplaats was der landlieden, welke haar bewoonden, om ingeval van vijandelijken aanval hunne personen en goederen aldaar in veiligheid te brengen, blijkbaar uit het romeinsche tijdperk afkomstig is." En vervolgens brengt hij bewijsplaatsen bij.

Maar nu bestond gelijke verpligting der gooische dorpen ten opzigte van 't versterken van Naarden. Uit verschillende brieven van 1489, 1491 en 1516, gegeven door de stadhouders van Holland, blijkt, dat de bewoners der gooische dorpen verpligt waren de stad te helpen bewaren bij dage en bij nachte, de vesten te helpen diepen, staketten slaan en stellen, de halve kosten te dragen bij het herstellen der muren enz., en dat zij zulks »van ouden tijden alzoo gheploghen hebben te doene." — Men schijnt dan op denzelfden grond ook tot den romeinschen oorsprong van Naarden te mogen besluiten, — te weten: van het oude Naarden, welks regten op het nieuwe Naarden zijn overgegaan.

J. TER GOUW.

Eene dépêche op rijm, (vgl. XVII, bl. 164, 292; XVIII, bl. 25, 294, 386). De zaak wordt mede, als een: »zoo men wil", verhaald door van Kampen, Gesch. van den vijftienjarigen vrede, dl. II, bladz. 285. Ik vermeld dit hoofdzakelijk om er de in dit debat betrokkenen of belangstellenden opmerkzaam op te maken, dat aldaar als bron wordt aangehaald: Foreign Quarterly Review, May 1832, p. 272, 273. Ik kan niet beoordeelen in hoever *die* aanhaling de zaak bevestigt. H. M. C. V. O.

Een dépêche op rijm. De volgende uittreksels uit Notes and Queries bevestigen ontegenzeggelijk de meening dat de dépêche op rijm van Canning een historisch stuk is. De regels van de lezing des heeren van Lennep zijn alleen een weinig verdraaid. Voilà tout! Het is mij een waar genoegen, dat ik de kwestie naar Notes and Queries opzond. Het resultaat beloont mij op voldoende wijze.

H. TIEDEMAN.

Eerste uittreksel uit »N. a. Q." (4th S. I. 427).

CANNING'S DESPATCH. I beg leave respectfully to observe that the version which G. says is correct is not so. It ran thus:

„*In making of treaties* [1]) the fault of the Dutch
Is giving too little, and asking too much.
With equal advantage the *rest* [2]) are content,
So we'll clap on Dutch *bottoms* [3]) *a* twenty percent
Twenty percent
Twenty percent
Nous frapperons Falcke with twenty percent."

Tweede uittreksel uit »N. a. Q." (4th S I, 438, 439).

CANNING'S DESPATCH.

Some years ago I received from a friend, who had seen the original despatches, the following copies of Mr. Canning's diplomatic *jeu d'esprit* and the correspondence to which it gave rise. I enclose them, as the *naïveté* of our minister at the Hague greatly enhances the humorous success of the Foreign Secretary's whim.

M. R.

1. *Separate, Secret, and Confidential.*
(*In Cypher.*)

Foreign Office,
January 31st, 1826.

Sir,

In matters of Commerce the fault of the Dutch is offering too little and asking too much. The French are with equal advantage

---

1) Not „In matters of commerce". The Dutch are remarkable for fair dealing in buying and selling.

2) Not „the French", but all other nations.

3) Not „cottons", but cargoes in Dutch ships. Dutch cottons is nonsense.

content—so we clap on Dutch bottoms just 20 *per cent.* Chorus, 20 per cent, 20 per cent. Chorus of English Custom House officers and French Douaniers. English, »We clap on Dutch bottoms just 20 per cent."; French, »Vous frapperez Falk avec 20 per cent."

I have no other Commands from His Majesty to convey to your Excellency to-day.

I am, with great truth and respect,

Sir,

Your Excellency's

Most obedient humble servant,

(Signed) George Canning.

H. E.

The R[t] Hon[ble]

Sir Charles Bagot, G.C.B.

Hague.

2nd Secret. The Hague,

Feb. 3rd, 1826.

Sir,

I sincerely hope that the circumstance will not be productive of any public inconvenience, but I am concerned to state that I do not possess any cypher by which I am enabled to decypher your Despatch of the 31st of last month, which I received this morning, the only cypher belonging to this Embassy is letter *S.*

I take the liberty of suggesting that it might be convenient at the present moment that I should be furnished with the cypher given to His Majesty's Ambassador at St. Petersburg, or at least with that of which his Majesty's Minister at Berlin may be in possession.

I have the honor to be, with the highest respect.

Sir,

Your most obedient humble servant,

(Signed) Charles Bagot.

The R[t] Hon.

Lord Canning.

3rd, *Secred and Separate.* Foreign Office,
Feb^ry^ 6th, 1826.

Sir,

In consequence of your Despatch marked *Secret* of the 3rd Instant, I send your Excellency the cyphers and the decyphers *I* and *U*, both of which are in the possession of His Majesty's Ambassador at St Petersburg and His Majesty's Minister at Berlin.

I regret the circumstance of your Excellency's not having been furnished with the proper cyphers, as I was anxious that your Excellency should receive with as little delay as possible the impression which has been made upon His Majesty's Government by the very opposite feelings and conduct which have been demonstrated by the Governments of the Netherlands and France, in the late commercial negociations with Great Britain.

I am, &c. (Signed) GEORGE CANNING.

His Excellency the R^t^ Hon.
Sir C. Bagot.

---

4. *Private.* The Hague,
Feb^ry^ 13, 1826.

My dear Canning,

You have fretted me to fiddlestrings, and I have a great mind not to give you the satisfaction of ever knowing how completely your mystification of me has succeeded. It was more than you had a right to expect when you drew from me that solemn and official lamentation which I sent you of my inability to decypher His Majesty's Commands; but as the Devil would have it, your success did not end here; the Post which brought me the decyphers, arrived at eleven o'clock at night, when I had only time before I sent off the other messenger to read your grave regret at what had occurred, and to acknowledge the receipt of the mail. The next morning Tierney and I were up by cock crow to make out »la maudite dépêche," and it was not till after an hour of most indescribable anxiety that we were put »out of our fear" by finding what it really was, and that »you Pyramus" were not Pyramus, but only »Bottom the weaver."

I could have slain you! but I got some fun myself, for I afterwards put the fair de-cypher into Douglas [1]) hands, who read it twice without moving a muscle, or to this hour, discovering that it was not prose; — and returned it to me, declaring that it was »oddly worded, but he had always had a feeling that the despatch must relate to discriminating duties."

The Right Hon. C. BAGOT.
The Foreign Secretary.

Karel van Gelder en de duitsche keurvorsten. (XVIII. bl. 288 vr. 62). »Om zijne aanspraken eenigen schijn van recht te geven ontbood Maximiliaan Karel op eene groote rijksvergadering te Worms. Daar, *in het bijzijn van de voornaamste Vorsten en Heeren van het Duitsche Rijk*, zouden zij elk hunne aanspraken doen gelden, en die verzamelde potentaten zouden dan uitspraak doen. Hertog Karel draalde ook niet, eenige zijner vrienden derwaarts te zenden, en met groote scherpzinnigheid verdedigden deze zijne rechten. (Maar) het geschil bleef hangende, en de gezanten trokken *onverrichter zake* naar huis." P. Nijhoff, *Gesch. van Gelderland*, bl. 234. V.

VRAGEN.

153. **Lord Shaftesbury and the States of the Holland.** Onder dezen titel kwam er in *Notes and Queries* (4th series, II. 510) de volgende vraag voor:

»When Lord Shaftesbury fled to Holland in 1682, afraid of being reclaimed by the English government and given up by that of Holland, he petioned to be admitted into the magistracy. In 1672 he hat wound up a parliamentary speech against the Dutch with the declaration" Delenda est Carthago." This was not forgetten by the authorities of Amsterdam, who granted him the required diploma in these words — a Carthagine nondum deleta salutem

---

[1]) Then secretary to the Embassy.

accipe"; or, as it is sometimes said, »Carthago, non adhuc deleta comitem de Shaftesbury in gremio suo recipere vult". Wat is the authority for this story, and which the correct version of Shaftesbury 's diploma?"

(w. g. W. J. T.)

Op deze vraag verscheen weldra (bl. 564) het volgende antwoord:

»The story of the speech or letter (as it is variously described) to Shaftesbury on his arrival in Holland and request for protection (Martyn's *Life of Shaftesbury*, edited by S. W. Cooke, vol II. p. 330) is probably apocryphal. I have not seen it spoken of as a diploma, as W. J. T. describes it. Le Clerc in his account of Shaftesbury does not mention the story; but he does say that Shaftesbury was made a burgher of Amsterdam. This is also doubtful. Mr. Ewer, a relative of the Shaftesbury family, caused special inquiry to be made through our minister in Holland in 1771, and he was informed that Shaftesbury's name was not in the list of burghers of Amsterdam. This I have learnt from papers in Lord Shaftesbury's possession. It is very likely that Shaftesbury may have wished for naturalisation as a protection against a possible demand of the English government for his surrender: as Bishop Burnet was naturalised in Holland a few years after, and found the naturalisation serviceable against such a demand. But if he had obtained naturalisation, Burnet would probably have mentioned it. He does not so, though giving a full account of his own case. Shaftesbury was only two months in Holland before he died. The »Delenda est Carthago" speech has been rather misrepresented. Shaftesbury, speaking as Lord Chancellor for the king on the opening of Parliament, February 1673, used the words as describing the feeling of Parliament: »But you judged aright, that at any rate *delenda est Carthago*, that government was to be brought down; and therefore the king may well say to you »tis your war". Dryden, who afterwards denounced Shaftesbury for his prosecution of this Dutch war, did himself at this time say the very thing in his epilogue to his play of *Amboyna*, intended to inflame the public mind against Holland during the war:

»As Cato fruits of Afric did display,

Let us before our eyes their Indies lay;
All loyal English will like him conclude,
Let Caesar live and Carthage be subdued."

(w. g.) W. D. CHRISTIE.

Kan iemand meer licht over deze geschiedenis van Shaftesbury verspreiden?

Amsterdam. H. TIEDEMAN.

154. **Veldtogt van 1674.** In de briefwisseling van mr. W. Bilderdijk met mr. H. W. Tijdeman, dl. II. bl. 125, leest men:

»Vergun mij u ter doorzigt aan te bieden een werkje over den veldtogt van 1674: vindt gij dat Prins Willem III daarin goed gedefendeerd wordt? en gelooft gij, gelijk er schijnt geïndiceerd te worden, dat het van hem zelven kon opgesteld zijn?"

Welk werk kan dit geweest zijn? Is iemand ook in de gelegenheid den titel er van op te geven? K. V. S.

155. **Radeloos, redeloos, reddeloos.** De heer J. van Lennep zegt in zijne Geschiedenis van Noord-Nederland (3de deel, bl. 118) omtrent den toestand van het land in julij 1672: »Het scheen, zeide *men*, dat de Regeering *radeloos*, het Volk *redeloos*, het Land *reddeloos* ware". Wie is toch de »men" die deze, zich nog steeds op alle scholen herhalende, woordspeling uitdacht?

Amsterdam. H. TIEDEMAN.

156. **A. P. Jongstall.** J. H. Halbertsma deelt in: Het geslacht der van Haren's, bl. 51, de volgende anecdote mede: »Allard Pijtter Jongstall was in gezantschap bij Cromwel, in 1653 en 1654. Zijne vrouw Margaretha van Haren werd, na het sluiten des vredes, door mevrouw de protectrice onthaald, terwijl de Ambassadeurs bij den Protector aan tafel zaten. Men verhaalt dat Cromwel hem bij deze of eene andere gelegenheid vroeg, hoe of hij toch aan dien schendnaam van Jongstall kwam; immers »Die *Jong stall* was oud een dief; waarop hij Cromwell gediend zou hebben met dezen rijmslag:

„Die zegt dat *Krom wel* is,
„Gelooft niet dat er hemel of hel is."

Was 't zoo gebeurd, het zou van zijne vaardigheid en luim getui-

gen, schoon geen van beiden in zijne brieven te ontdekken zijn." — Bestaat er eenig bewijs voor de waarheid van deze anecdote, dan moet Cromwel de nederlandsche taal gekend hebben. Is dat wel waarschijnlijk?

J. C. K.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

J. P. Menger (XVIII. blz. 249). J. D. te L. is reeds op zijne vraag ingelicht; maar voor anderen wordt het volgende antwoord hier gegeven. In de Astrea, IVden Jaargang, 1855 blz. 462, kan men het antwoord vinden, op de gedane vraag, in een opstel, naar de mededeeling van den heer J. P. van der Kellen, door dr. J. J. F. Wap in dat tijdschrift geplaatst, waar men een overzicht vindt, getiteld: »Stempelgraveurs en stempelgravure in de Nederlanden". Aldaar wordt ook afzonderlijk over J. P. Menger gehandeld. Bovendien is deze zeer verdienstelijke medailleur Menger ook zelf nog aan de Munt te Utrecht verbonden en alzoo alle verdere inlichting te bekomen.

Amsterdam. J. D. V. JZ.

Judic. (XVIII. blz. 355 vs. 99). Dat Bilderdijk met de *Judic* in zijn boerenbedrieger op de Princes zinspeelde is wel niet twijfelachtig; wat hij echter omtrent de identiteit dezer kaarten-koningin met Anne van Bretagne verzekert, had hij eenvoudig van den bekenden Franschen Keltomaan Bullet, die dat, fantastisch genoeg, uit de vermeende samenstelling van dien naam afleidde. »*Judic*" schreef hij »vient de *jud* (reine) et de *dyc* (deux fois); c'est là une preuve assurée que ces deux noms ont été choisis pour désigner Anne de Bretagne, qui fut deux fois reine de France et qui était belle". Pater Daniël had er vroeger eene *Judith* nit gemaakt. De waarheid is, dat op de van ouds bekende Fransche piket-kaarten figuren voorkomen, deels met romantische persoonsnamen (Rolan, Coursube, Apollin), deels met een leus of zinspreuk gepaard. Zoo voert

Klaverenheer b. v. de woorden *faut son*, Klaverenvrouw het woord *tromperie*, Ruitenvrouw het opschrift *en toi te fie*, Hartenvrouw de spreuk *la foi est perdue*, en Schoppenvrouw het onverstaanbare *ie ant dict*, waaruit later *Judic* gemaakt is, maar dat zeker noch met het Keltisch noch met Anna van Brittanje niets te maken heeft. Verg. *Les cartes à jouer et la cartomancie par* Paul Boiteau, Paris, Hachette, 1854.

V. VL.

VRAGEN.

157. **Gouden munt**. Ik bezit een gouden munt ter grootte en zwaarte ongeveer van een dukaat.

Voorzijde: Borstbeeld ten halven lijve met kroon en staf en het omschrift:

FERDI. II. D. G. ROM. IMP. SEMP. AUG. 163....

Keerzijde: Wereldbol met kruis, in een compartiment van zes bogen met het omschrift:

MO. NO. AUR. REIP. TREMONIENSIS

met een ruiter als muntteeken.

Waar vind ik iets van deze munt en wat was die *respublica Tremoniensis*? C. J.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Appel aan den Paus. (XVIII, bl. 323 vs, 92). Hetgeen ik aangaande dit boekje kan mededeelen is het volgende. Waarschijnlijk is het vrij zeldzaam; zoo ver ik mij herinner, vond ik het alleen vermeld in den catalogus P. P. C. Lammens (Gand 21 oct. 1839); ik heb echter de plaats verkeerd opgeteekend, en kan dus niet onderzoeken of daar meer bijzonderheden over het boekje voorkomen. Het Proces der drie koningen was eene vertaling uit het Fransch van Bouffonidors Proces des trois rois. Londres 1780. (Zie Barbier, n°. 14886). Daar Barbier echter geene melding maakt van het

Appel aan den Paus, blijft het twijfelachtig, of dit wel uit het Fransch vertaald is.

J. I. V. D.

Een boek van Jacob Cornelisz (XVIII bl. 362, vr. 102). Waarschijnlijk was het bedoelde boek, dat hetwelk in de catalogus der verzameling van den heer Koning, verkocht 1828, voorkomt op bladz. 79 onder n°. 288 en getiteld is: Succincta enaratio miraculorum quae gloriose operatus est dominus per venerabile sacramentum, in Sacello sacri loci in Amstelredam, etc. Excusum Aemstelredami per me Guillelmum Jacobi, zonder jaar, doch in de catalogus wordt als vermoedelijk het jaartal 1518 tusschen haakjens gesteld, dat echter minder waarschijnlijk is omdat alsdan dezelfde uitgever 50 jaren na den anderen, 1518 en 1568, eene uitgave zoude geleverd hebben. In de catalogus is nog bijgevoegd in eene noot, dat dit de eerste en originele druk van het bekend doch hoogst zeldzaam Amsterdamsch Mirakelboekje is, waarover men zie Le Long Reform. v. Amst. bl. 179 en verv., Wagenaar Beschr. v. Amst. in 8°. D. 3, B 2, bl. 399, Catalog. rais. de Crevenna vol. 5 p. 38. Men weet dat Koning zelve de vervaardiger dezer catalogus was. Het boekske in kl. 8°. werd verkocht *f* 60.50.

V. D. N.

Aanhaling. Les anglais s'amusaient tristement. (vgl. XVII, blz. 112, 169, 301). Dit raadsel is nog altijd onopgelost. Ik moet het er voor houden dat mijne eerste meening de juiste was, en dat de volzin werd neêrgeschreven door een der groote oude fransche geschiedschrijvers. De kwestie is alleen: waar? E. A. A. F. P. en K. D. H. L. schijnen ondanks hunne tegenspraak niet in staat te zijn het tegendeel te bewijzen. Immers blijven zij mij op mijne vraag van blz. 301 des vorigen jaargangs, na ettelijke maanden nog altoos het andwoord schuldig.

H. TIEDEMAN.

Geschriften van J. Kinker. (XVIII. bl. 323, vr. 93).

a. H. Schmid's Voorlezingen over het wezen der wijsbegeerte, vert. door F. C. de Greuve; en de beknopte geschiedenis der wijs-

begeerte van K. L. Kannegiesser, vert. door J. J. le Roy, zijn in één opstel door Kinker gerecenseerd. Die recensie is 55 blz. groot en waarschijnlijk van 't jaar 1839. Naar den druk te oordeelen is mijn exemplaar een overdruk uit den Recensent ook der Rec.

b. Bilderdijk's Brieven en zijne Mengelingen en fragmenten zijn te gelijker tijd door K. gerecenseerd in n°. 1, 4, 7, 12 (bl. 1—41, 153—174, 290—316, 517—544) van jaargang 1838, en n°. 3 en 4 (bl. 101—118, 140—164) van jaargang 1839 van den Recensent o. d. Rec.

c. Daar de heer M. zich moeite geeft om bekend te worden met alle schriften van K., doe ik hem mogelijk geenen ondienst door te wijzen op de volgende werken, niet vermeld bij van Hall:

Orosman de Kleine. Parodie. 1787, 12°.

Treurzang bij het plechtig vieren der naged. vau Washington, in de maatschappij van verdiensten Felix Meritis den 21 Maart 1800 uitgespr. door Mr. Johannes Kinker, Advocaat te Amsterdam. Te Amst. bij J. ten Brink Gerritsz.... 1800. Met titelvignet. 8°.

Eene uitvoerige recensie hiervan komt voor in n°. 359 van den Nieuwen Algem. Konst- en Letterbode van 1800. Deze werd door K. beantwoord in eene:

Bijdrage tot, en Nalezingen op eene Recensie, voorkomende in het 359ste N°. van het tijdschrift genaamd de N. A. K. e. L. Amst. bij J. ten Brink. 1800. 4°.

Lierzang aan J. C. Wattier. 1805. 8°.

De vereeniging van het verhevene met het schoone. Zinnebeelnige voorstelling. 1807. 8°.

Inwijding van het spreekgestoelte door Mr. M. Straalman aan de Amst. Afd. der Holl. Maatsch. ten geschenke gegeven 10 Dec. 1807. Amst. 1807. 8°. Hierin Aanspraak van den algemeenen voorzitter, Mr. J. Kinker.

Johan Rudolph Deiman gedacht in eene redev. door J. E. Doornik, M. D. en in een dichtstuk door Mr. J. Kinker. Amst. bij J. S. van Esveldt Holtrop, koninglijk Boekhandelaar. 1808. 8°.

Ter nagedachtenis van Joseph Haydn (overl. te Weenen den 21 van Bloeimaand 1809). In de Maatsch. Felix Meritis den 25 van Sprokkelmaand 1810, gevierd. Te Amst. Immerzeel en Comp. 8°.

d. Behalve deze bovengenoemde werkjes zijn er nog eenige naam-

loos door hem uitgegeven, welke bij v. Hall gemist worden. Kortheidshalve verwijs ik den heer M. daarvoor naar mijne Bibliotheek van Nederl. Anonymen en Pseudonymen, op n°. 5, 128, 233, 350, 1392, 1408, 1409, 1598, 1760, 1982, 2170, 2175, 2337. 3638, 4102. Daar letter T. nog niet gedrukt is, en ook in den eersten tijd nog wel niet gedrukt zal zijn, voeg ik daarbij, dat onder de kleine stukjes van K. nog behooren vier liederen op 4 blz. kl. 4°. en op graauw papier gedrukt, op de gebeurtenissen van 1813, bestaande uit een Triomf-lied, op de wijs van Pon, Pon; Een nieuw vreugdelied, bij de verlossing der Franschen, en het intrekken der Russische troupen. Wijze: Meisjes past wel op uw zaken: Een nieuw lied op het vlugten der Franschen, en de lof van Oranje; en eindelijk ten vierden: Een nieuw lied. Wijze: Smijt hem maar op den wagen.

Dat die liederen inderdaad van zijne hand waren, kan ik slechts bewijzen met de getuigenis van Abr. de Vries, van wien de bundel afkomstig is, waarin het gebonden is.

e. K.'s dood is in de Maatschappij der Ned. Lett. te Leiden in de vergadering van 18 junij 1846 herdacht door den hoogl. M. Siegenbeek. Na zijn overlijden verscheen een prospectus van zijn nagelaten werk: Le Dualisme de la raison humaine, gedagteekend: 1 Août 1846; van die uitgave is niet gekomen, maar later (wanneer?) is er op nieuw een prospectus met lijst van inteekening verschenen; of dat plan voortgang gehad heeft, is mij onbekend.

Deventer. M^r. J. I. VAN DOORNINCK.

[De Treurzang op Washington, Ode aan Wattier, Inwijding van een spreekgestoelte, Bij het graf van Deiman en Ter nagedachtenis van Haydn vindt men ook in de Gedichten van Kinker.]

Geschriften van mr. J. Kinker. Toespraak aan: Tot nut en beschaving, *Rec. o. d. Rec.* D. XXVII, St. 2. bl. 6.

Frankrijk tegenover Europa, aldaar » » » » » 182.

Iets over h t Romantische, aldaar » XXIX, » » » 329,

Bilderdijk, Brieven, en Mengelingen en fragm, aldaar D. XXXI, St. 1, bl. 1, 25, 153, 290, 517; D. XXXII, St. 1, bl, 101, 139.

H. Schmidt, Voorlezingen, en Kannegiesser, Gesch. der Wijsbegeerte, door de Greuve aldaar D. XXXIV, St. 1, bl. 22, 67, 110.

De deelen zijn ter leen voor den belanghebbende beschikbaar bij
Oirschot, H. M. C. VAN OOSTERZEE.

[Het zelfde werd ons door B. te L. en gedeeltelijk door J. d. V. Jz. medegedeeld.]

C. Schmid, (XVIII. bl. 323, vr. 91). De kortste weg om mijnen vriend Tydeman aan antwoord te helpen is, hem te verwijzen naar Schmids Erinnerungen aus meinem Leben (Augsburg 1853, 2 deeltjes), als mede naar de artikels Schmid (Christoph von) in: Nieuwenhuis, Woordenboek van kunsten en wetenschappen, D. IX (N. uitg.), en het Conversations-Lexicon b. Brockhaus. Misschien doe ik den lezers een kleinen dienst, met het laatstgenoemde te vertalen.

»Christoph von Schmid, domkapittelheer te Augsburg, een der bekendste schrijvers voor de jeugd, geboren 15 augustus 1768 te Dinkelsbühl, ontving zijne wetenschappelijke opleiding te Dillingen, was na het voleindigen zijner godgeleerde studiën, eenige jaren hulpprediker te Nassenbeuren bij Mindelheim, daarna te Seng in Algau, waarna hij eene roeping van den graaf von Stadion als schoolinspector en schoolbeneficiaat (wat dit is, weet ik niet) te Thannhausen aan de Mindel aannam. Terwijl hij in dit ambt tot zegen werkzaam was, schreef hij op hooge uitnoodiging zijne Biblische Geschichte für Kinder (6 dln.), die, even als het Erste Unterricht von Gott en het Lehr-und Lesebüchlein in hundert kurze Erzählungen, in de scholen van Beijeren werd ingevoerd. Nadat hij 20 jaren lang aan het hoofd der school te Thannhausen had gestaan, begiftigde hem de graaf met de pastorij te Stadion in Wurtemberg. Later werd hij geroepen tot hoogleeraar der christelijke zedekunde en pastorale wetenschap bij de nieuwe Catholijke faculteit te Tubingen en daarna tot director van het kerkelijke seminarium te Rothenburg; doch hij kon niet besluiten zijne herderlijke bediening vaarwel te zeggen, hoewel men bereid was hem verlof te geven om zich door eenen vicaris te laten vervangen. In 1827 benoemde koning Lodewijk van Beieren hem tot domheer te Augsburg en later tot ridder der Beiersche kroon-orde; in 1850 werd hij in de Michaelis-orde opgenomen. In 1848 schonk hem de praagsche hoogeschool het doctoraat in de godgeleerdheid.

Behalve door de Biblischen Geschichte heeft zich von Schmid ververdienstelijk gemaakt door eene menigte uitmuntende schriften voor de jeugd, treffend van inhoud, gemoedelijk van toon en aangenaam van vorm, waaronder meest uitmunten de Ostereier (Landshut 1821), naar welke hij zich op de titels zijner kleine schriften meest noemde, Genofefa, Der Weinachtsabend, Rosa von Tannenburg, Das Blumenkörbchen en Erzähliungen für Kinder und Kinderfreunde (4 deeltjes, Landshut 1821—1826). Deze schriften werden in onderscheiden talen [ook in de onze] overgezet en vonden vooral in Frankrijk en Engeland, alsmede in Noordamerika [en Nederland] het gunstigste onthaal. Zijne Gesammelte Schriften heeft hij zelf te zamen op nieuw uitgegeven (24 deeltjes, Augsburg 1840—1846). Later verschenen nog Pauline, Mathilde und Wilhelmine enz.; ook Erinnerungen aus meinem Leben (Augsburg 1853, 4 deeltjes)."

Schmid overleed te Augsburg den 3^{en} september 1854.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

[Voor een deel werd ons hetzelfde medegedeeld door — N.].

C. Schmid. Van den bekenden en regt geliefden schrijver voor de jeugd, Christoph von Schmid deelde, bij gelegenheid van zijn overlijden den 3e september 1854, de Augsburger Algemeine Zeitung eene korte en zakelijke biographie mede, welke, in onze taal vertolkt, werd overgenomen in de Rotterdamsche courant van 22 november 1854. Ook is zij, behalve welligt in nog andere bladen van die dagen, in de Arnhemsche courant te vinden. De uitvoerigste en beste bron voor het leven van von Schmid zal wel zijn het laatste, doch onvoltooide werk, hetwelk van hem verschenen is, getiteld: »Herinneringen uit mijn leven," en waarvan de voltooiing werd opgedragen aan den neef des schrijvers, Albert Werfer, pastoor en schoolopziener te Wurtemberg.

J^{s}. VAN REIJN.

Eene preek in dichtmaat. Daar leerredenen zelden in dichtmaat zullen zijn uitgesproken, voor zoo verre mij bekend is, heb ik gemeend onder de aandacht van belangstellenden te moeten brengen, dat in 1819 te Leeuwarden bij J. W. Brouwer, in druk is uitgegeven: »Leerrede over de Christelijke blijdschap, in dichtmaat uitgespro-

»ken, door E. Nauta, predikant te Edens en Spannum, ter gele-»genheid van de inwijding van het orgel in de kerk te Spannum, »den 24^{en} Mei 1819," bij welke de gebeden, voorafspraak en toepassing mede in dichtmaat zijn gedaan, terwijl tot tekst genomen is Psalm (berijmd) 33: 1, 2.

O. V. A.

Albertus Seba, (vgl. II, bl. 216; III, bl. 213). Eene belangrijke bijdrage tot de levensgeschiedenis van dezen geleerde, van de hand van Tiaden, staat in de Ostfriesische Mannigfaltigkeiten, Erster Jahrgang (Aurich, 1784), S. 276—286, 289—292. Men leest aldaar o. a.

»Albert Seba ist in dem Jahre 1665 den 2ten May alten Stils zu Eetzel in dem hiesigen Amte Friedeburg geboren. Sein Vater war Johann Wilken Seba, ein gemeiner Bauer daselbst [1]), welcher von sehr mässigen und geringen Vermögen war. Er war nur ein Besitzer eines halben Herdes, welchen ietzo Albert Groon bewohnet, dessen Grosmutter des Albert Seba Schwester gewesen ist.

. . . .

. . . .

Nachdem er seine Lehrjare überstanden hatte, begab er sich nach Holland, dienete in den berühmtesten Apotheken zu Amsterdam als Gesell, suchte nachhero bey den Ost- und Westindischen Handels-Gesellschaften als Schif-Apotheker Dienste und that verschiedene Reisen nach beiden Welttheilen, auf welchen Reisen er sich einen ausnehmenden Schatz an Naturalien, aller auch der seltsahmsten und noch nie gesehener Art samlete. Darauf heyrathete er in Amsterdam, setzte sich daselbst an, als Apotheker, welche Apotheke noch heute zu Tage unter der Firma:

Elias Engelbronner [2]), ehemals

---

[1]) Aus dem Kirchenprotocoll zu Eetzel.

[2]) Deze familie is hier te lande nog bekend. — Rietstap, Handb. d. wapenk., bl. 336, wil, dat een tak van de hollandsche familie d'Engelbronner in Beieren bekend is als von Horstig genaamd d'Aubigny d'Engelbrunn. Ik vind daarvan geen melding gemaakt in von Langs Adelsbuch d. Kön.-Baiern (Münch u. Ansb. 1815, 1820). Wel staat in de Adels-Matrikel, voorkomende in het Archiv für Gesch., Geneal., Diplom. etc., Stuttg., 1846, 1847, p. 190 seqq. „Aubigny, genannt

Albert Seba Apotheke,
blühet und errichtete sein Naturalien-Cabinet.

Im Jahre 1713 schenkte er der Kirche seines Geburts Orts einen schönen Taufstein mit einem grossen meszingenen Dekkel, sodann zwey schöne Gemählde, davon das eine an der Nordseite der Kirche aufgestellet ist, welches das Gespräch Christi mit Nicodemus vorstellet, das andere welches an der Süd-Seite hänget, stellet die Taufe Christi vor, beide hat der Holländische Mahler Pieter von Alsen [1]) verfertiget und auf beiden Gemählden stehet:

Diese zwey Tafeln und die Taufe hat zu ehren und Gedächtnisz der Kirche zu Eetzel verehret Albertus Seba, Apotheker zu Amsterdamm und seine Hausfrau Anna Loopes. 1713 den 12ten May neuen Stils.

. . . .

. . . .

. . . .

Seba war von der Kayserlichen Leopold-Carolinischen Academie, der Englischen Societät der Wissenschaften und dem Bononischen Institut zum Mitglied aufgenommen, er war ein Mann, der nicht nur für seine Zeit samlete und schrieb, sondern auch für uns und vielleicht für ganze Jahrhunderte.

Er starb an einer Kolic den 3ten May 1736 [2]) in dem 71sten

„Engelbrunner, Reichsadel, Wien 25 November 1800, für Johann Conrad Aubigny, „gen. Engelb., Sachsen-gothaer. geheimer Legationsrath und Hessen-philipps-„thaler Hofrath"; maar hieruit, en uit bovenstaande opgave van Rietstap, blijkt, m. i., niet, dat de familie d'Aubigny d'Engelbrunn of Aubigny, genannt Engelbrunner, een tak is van de hollandsche familie d'Engelbronner; wel, dat zij misschien aan die familie verwant is. Het is zeker ten gevolge van die adelsverheffing, — in Oostenrijk niets ongewoons: *„Il n'est pas de pays*, zegt Henri Beaune, Des distinct. honorifiq., *où l'on accorde aussi facilement qu'en Autriche des titres de noblesse"* — dat sommige leden van de hollandsche familie d'Engelbronner, die, blijkbaar, hier te lande in geen groot aanzien was, zich, als mij ten stelligsten is verzekerd, in Nederl. Oostindie stoutweg Jonkheer d'Engelbronner noemen.

[1]) Aus einem Schreiben des Herrn Predigers zu Eetzel, Gerdes.

[2]) Man sehe den Brief aus Amsterdam vom 14ten May des Jahres 1736, in den Hamb. Berichten, Seite 341.

Jahre seines so merkwürdigen Lebens und Ruhmvollen Alters [1]) hinterlies keine männliche Erben, sein Manns-Stamm hörete also zwar mit ihm auf.

In deze biographie vindt men tevens berigt van zijne verzameling en werken, met verwijzing naar de navolgende werken en geschriften:

Neueste aus der anmuthigen Gelehrsamkeit vom Jahre 1761. Seite 649. — Leipziger Gelehrte Zeitungen vom Jahre 1765 N°. 96, S. 761, 762. — Gundling, vollst. Hist. der Gelahrt,. im 4ten Bande, Seite 5972 in der Anmerk. (q. 44.) — Acta eruditorum von 1734 im 8ten Stükke Seite 337 u. d. f. — Biblioth. raisonnée t. 12 et 13. — Zedler, Univ. Lexic., Tom. 34, Seite 808. — Hamb. Berichten von gel. Sachen vom J. 1735, S. 481—485, 1736, S. 341, 1739 im 60ten Stück S. 521 (waar zijn schoonzoon van Ommering verkeerdelijk von Homrigk genoemd wordt), 1734, S. 415, 547. — Leipz. Gel. Zeitungen von Anno 1765 Nr. 96, S. 761—762, 1775 im 36 Stück S. 292. — Gött, Gel. Zeit. vom Jahre 1776, 113 Stück, S. 967. — Neue Mannigfaltigkeiten vom Jahre 1774, Woche 14, S. 211, 215. — Natur-Forscher, i. d. J. 1774 unter Aufsicht d. Jen. Prof. Joh. Ernst Immanuel Walch (in gros. 8vo) herausgekommen, im 5ten St. S. 45, 4 St. S. 123, 185, 6 St. S. 39. — Dr. Ferd. Jac. Beyer, de claris pharmacopoeis hist. nat. amplificat. Norib. 1779. M°.

Adrianus Romanus, (XVIII, bl. 215, vs. 55; vgl. bl. 467.) In de »Historie der Wiskunde, sedert haaren oorsprong tot in onzen tijd; door den Heere Montucla enz. uit het Fransch vertaald, en met eenige bijvoegselen enz. vermeerderd door Arnoldus Bastiaan Strabbe." Amsterdam, MDCCLXXXVIII, 2e deel pag. 185 vindt men:

»Adrianus Romanus, een in zijnen tijd zeer geacht meetkundige, schoon wij geene zeer merkwaardige werken van hem hebben, bragt de benaderde proportie van de middellijn des cirkels tot den omtrek tot zeventien decimalen."

---

[1]) Sein Leben soll auch stehen in dem Anhange des sechsten Theils der Actor. Physic. Medicor. Acad. Cæsar. Leopold. Carolin. Naturæ Curios. Num. 4. Leipz. Gelehrte Zeitungen 1734, 1736, 1742. Beyträge 3ter Theil.

Romanus heeft o. a. uitgegeven:

Ideae mathematicae pars prima, siue methodus polygonorum, qua laterum, perimetror. et arear. cuiuscunque polygoni inuestigandor. ratio exactissima et certissima una cum circuli quadratura continentur. Authore Adriano Romano Louaniensi, Medico et Mathematico. Antwerpiae, ap. Jo Keerbergium, anno CIↃIↃXCIII.

Het privilegie, aan de keerzijde van het titelblad afgedrukt, is gedagteekend van 7 nov. 1590. Daarin wordt Romanus genoemd: Artium Magister en Medicinae Licentiatus.

Dit werk, in 1590 dus reeds geschreven, bevat eene alphabetische opgave van bekende wiskundigen en tevens van boekhandelaars, die wiskundige geschriften uitgaven.

Een ander werk is:

In Archimedis circuli demensionem expositio et analysis. Apologia pro Archimede ad Cl. vir. Josephum Scaligerum. Exercitationes cyclicae, contra Jos. Scal., Orontium Finaeum, et Raymarum Ursum, in decem dialogos distinctae. Authore Adriano Romano, Equite Aurato, Matheseon Excellentissimo Professore in Academia Wurceburgensi. Anno 1597.

Beide werken zijn niet in mijn bezit. Het eerste vermoed ik dat in de bibliotheek te Göttingen is; het tweede is in de bibliotheek van prins B. Boncompagni di Piombino te Rome. De inhoud van beide werken is opgegeven door A. G. Kästner, Geschichte der Mathem. I pag. 457 en 504.

Adrianus Romanus wordt door Ludolf van Ceulen, Adriaan van Romen genoemd.

In den tweeden druk van Ludolfs werk »van den Circkel" Leyden 1615, fol. 28 staat:

De oorsake deser mijnder ervindinge, is den hoogh-geleerden Adriaē van Romen, Doctoor, ende Professoor, nu ter tijdt tot Wirtzburgh in 't Landt te Francken. Den selven, my neffens andere constighe verghelyckinghe in Cos (dierghelycken tot desen tijden niemant heeft connen ontbinden) begheerde de syden van den ghelick-sydighe Figuere (in den Circkel gheschreven) hebbende 9, ende 45 houcken. De verghelyckinge in Cos, hebbe ick gesolveert, ende aen den voornoemden Adriaen ghesonden. Maer de begheerde syden, dochten mijn onvinbaer te wesen, werde nochtans gedronghen

(overmits des Mans vrientlicke begeeren) daerop te arbeyden, ende te soecken, so langhe dat ick eenen wegh vonde, buyten Cos, daer door ick tot mijn begheeren (daer Godt de eer af moet hebben) quam, enz.

Ziedaar hetgeen mij aangaande Romanus bekend is. Zoodra mij de lijst der wiskundigen, die in zijn werk voorkomen, wordt toegezonden (ik heb daarom reeds geschreven) zal ik ze mededeelen.

Aardenburg. G. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Sacutus Lusitanus. Pozzo, (vgl. XVII, bl. 278, 304, XVIII, bl. 405). Aan het verlangen om van dezen merkwaardigen man iets meer te weten, kan worden voldaan door de inzage van een dezer dagen verschenen belangrijk werk, getiteld: Geschiedenis van de Geneeskunde en van hare Beoefenaren in Nederland, vóór en na de stichting der hoogeschool te Leiden tot aan den dood van Boerhaave; uit de bronnen toegelicht door J. Banga, Med. Doctor te Franeker, 2 dln.

Hierin komen van meer dan 150 onzer voornaamste geneeskundigen meer of min uitvoerige levens voor met beoordeelingen van de door hen uitgegevene schriften. Dat van Sacutus Lusitanus, geboren te Lissabon in 1575 en gestorven te Amsterdam in 1642, waar hij langer dan dertig jaren eene uitgebreide praktijk uitoefende, beslaat daarin niet minder dan tien bladzijden.

Als eene proeve van de belangrijke behandeling des hoog bejaarden schrijvers deelen wij de volgende slotsom zijner beschouwing van den portugeschen geneesheer mede (I. 257):

»Wij gelooven wel, dat de na eene dertigjarige aanzienlijke loopbaan zoo wreed verdreven balling, diep gekrenkt, met spaanschen trots en opgekropten spijt zal hebben nedergezien op de vlijtige Amsterdammers, die, bij 't genot eener ongekende vrijheid en voorbeeldelooze welvaart, behalve op zeevaart en handel, zich meer op wetenschappelijke ontwikkeling hadden toegelegd en in het geneeskundige door hunne toenemende ontleed- en natuurkundige onderzoekingen, waarmede hij te Salamanca en in geheel Spanje weinig of niets was bekend geworden, naar den boventoon streefden. De steeds toenemende bevolking, de menigte vreemdelingen, de verbazende drukte van den handel, de aanvoer van schatten

uit Oost en West, ja uit alle oorden der bekende wereld, gaven daartoe gereede aanleiding. Ook willen we wel gelooven, dat de rijkdommen der amsterdamsche heeren voor hem, die, berooid uit Portugal overgekomen, meermalen over zijne behoeftigheid klaagt, aanlokkelijk waren om overeenkomstig zijne geboorte en stand op een aanzienlijken voet te leven, en zoo als het meer gaat, hem tot min geoorloofde daden kunnen hebben verleid. Doch dat hij zóó zedeloos slecht zou geweest zijn, als hij wordt afgeschilderd, komt ons overdreven voor. Hij had meer dan vijftig jaren als een volbloed galenist gepraktiseerd en was, zoo te Lissabon als te Amsterdam, in de ruimste gelegenheid vreemde, slechts zelden voorkomende ziekten en toevallen te zien. Had hij meer talent gehad, had hij zijne waarnemingen eenvoudig opgeteekend, zonder slaafsche gehechtheid aan Galenus, zonder alleen op het zeldzame te letten, om daardoor de bewondering van zijne tijdgenooten te willen opwekken en tot zich te trekken, men zoude hem minder ongunstig hebben beoordeeld. In zijne werken zijn vele opmerkingen, waarin iets goeds schuilt, en waarin ieder, die eene halve eeuw gepraktiseerd heeft, iets zal vinden, dat hij mogelijk zelf opgemerkt, doch over 't hoofd gezien heeft. In zijne gebrekkige, nu eens ontijdig afgebrokene, dan weder al te lang gerekte, beschrijving hapert veel, dat haar duister en min geloofelijk maakt. maar toch wel eenig geloof verdient.

Overdreven hoogmoed, groot zelfvertrouwen en niet minder kinderachtige ligt- en bijgeloovigheid waren mogelijk zijne grootste gebreken. Men moet echter erkennen, dat hij zijn tijd vlijtig heeft waargenomen, en naar de toenmalige denkbeelden een geleerd man verdiende genoemd te worden. Zijn voorbeeld verdient intusschen afkeuring.

VRAGEN.

158. **A. ten Broecke Hoekstra**, geb. in 1765, was in 1817 hoogleeraar in de nederl. taal te Leuven, doch zich minder voor dien post berekend gevoelende, nam hij na eenige jaren zijn ontslag en vestigde zich te Amsterdam, waar hij overleed in 1828. — J. H. Halbertsma

getuigt van dezen zijn vriend, in de voorrede bl. IV van: Het geslacht der van Harens enz., »dat hij voorzien was van de kostbaarste hulpmiddelen der Noordsche taalkennis, en dertig jaren van een ambteloos leven onverdeeld aan dit vak had toegewijd. Terwijl hij op 't punt stond om de vrucht van zooveel arbeids aan de pers te geven, legt hij het hoofd neder in den schoot des doods, nalatende een aantal letterkundige wezen, die moeilijk eenen pleegvader, hunnen eigenen in kennis en hartelijkheid gelijk, zullen aantreffen." Nu is mijne vraag: of zich tot nog toe zulk een pleegvader voor die ongelukkige weezen niet heeft opgedaan? — De proeven die Hoekstra levert van zijne grondige taalkennis in den Algem. Konst- en Letterbode van 1813, II 138 vlg. smaken naar meer. J. C. K.

159. **Anonymen en pseudonymen.** 't Behoort onder de zeldzaamheden, dat de ware naam eens schrijvers niet te vinden is, als hij telkens van den zelfden verdichten naam zich bedient. Toch heb ik niet kunnen opsporen, wie Bato filius Roterodamensis was, die in 1747 en 1748 negen brochures van politiken aard geschreven heeft. Wie kan mij helpen?

Maria van Egmond 1838; Episoden uit het eerste regeringsjaar van graaf Willem I, 1838; Jan van Montfoort, 1839, — Deze drie romans zijn van den zelfden schrijver: wie noemt hem?

Ida van Zwabenstein 1836; De graauwe pelgrim 1842. Twee romans uit éene pen; uit welke?

Willem Baarland 1829, 1832; Tafereelen en herinneringen 1833. Twee romans door? J. I. V. D.

KUNSTGESCHIEDENIS.

V R A G E N.

160. **Voorstelling der kruisiging van Christus in het dorp Schagen.** In een handschrift van Adriaan Westphalen, dat tot titel heeft: Aanteekeningen van de verdronken landen tusschen den Helder en Texel, of, Beschrijving van het graafschap Texel en vele Kemmer-

landsche en Noord-Hollandsche dorpen en sloten, zegt hij van het dorp Schagen het volgende: Vóór 1572 heeft mede voor het altaar der familie Magnus, Boykes en Hoogersyde gestaan een zeer groot albasten tafereel met gelijke deuren, voorstellende de kruiziging Christi, zeer kunstig uitgesneden, met vergulde lijsten enz., maar alzoo het te mooi was om door de woedende geuzen en canaille aan stukken gesmeten te worden, zoo is het door de vrienden gebragt op het slot en aldaar bewaard tot 1630, als wanneer het in de afgebroken voorpoort van het slot in de westermuur vastgezet, en naderhand door George Cats, heer van Heylo, van den heer van Schagen gekocht is, die hetzelve naar den Haag gebragt heeft in zijn groot huis bij de Koekamp, nu gekocht en bewoond bij den graaf van Horen, die het in groote estime is houdende, en ik A. Westphalen in 1678 nog gezien heb, als ter maaltijd van den graaf voorz. getracteerd, en voorts nog getuigen kunnen vele te Schagen levende personen, zoo dat het spreekwoord van die van Schagen bij oude tijden waar is geweest:

Schagen altijd hoogemoed,
Wynkel [1]) oock wat voor de vloet,
Nieydorp [2]) mede nieuwe moet,
Oude Nierop [3]) onder de voet.

Is dat tafereel nog ergens bewaard gebleven? ELSEVIER.

161. **Portret van Jan Barendsz.** Als een staaltje hoe een sluwe kunstkooper misbruik van de ligtgeloovigheid maakt, geven wij hier het slot van een stukje uit het Magasin Pittoresque van julij l.l., waarbij ook eene prent, naar eene schilderij van Frans Hals, en die aldaar genoemd wordt te zijn het port et van Jan Barentz cordonnier à Haarlem et Luitenant de l'amiral Tromp. Het stelt iemand voor van middelbaren leeftijd, die uit een raam ligt, of over eene onderdeur, en een hoog wijnglas (fluit) naast zich heeft staan er is zelfs geen zeeman uit te herkennen. Zie hier wat over dit portret verteld wordt:

---

[1]) Winkel.
[2]) N. Niedorp.
[3]) O. Niedorp.

»Les descendants de Jan Barentz occupent toujours la maison »qu'il habitait à Haarlem (klein Houtstraat), petite rue du Bois, et »le portrait de leur aieul peint sur le volet d'une fenêtre, trois »épaisses et lourdes planches de chêne assemblées par derrière au »moyen de traverses solides, était toujours à la même place, de»puis plus de deux siècles. Cette fixité des familles dans les demeu»res patrimoniales n'est pas très rare en Hollande.

»Et bien, le Volet à été décroché de sa fenêtre, il y a trois ou »quatre ans par un speculateur Hollandais qui l'a apporté à Paris, »et qui après l'avoir vendu a raconté toute cette curieuse histoire »à W. Burger."

Hoe weinig naauwgezet de Franschman ook is, wanneer het geschiedkundige onderwerpen geldt, en zich dikwijls schuldig maakt aan eene al te romantische beschrijving; spijt het ons dat de redactie van een zoo degelijk tijdschrift als die van het Magasin Pittoresque hier het spoor zoo geheel bijster is, en zich zulk een fabeltje op de mouw liet spelden. Opmerkelijk is het vooral, dat de spéculateur deze geheele historie verteld zoude hebben, *nadat* hij het portret verkocht had.

Het pothuis waarin Jan Barendsz gewoond heeft, stond tegen het huis genaamd de Zwarte hond, op het Spaarne bij de Melkbrug. Aldaar leest men op een blaauwen steen in den gevel:

MDCLII.
voor dit huis
oefende
Jan de Lapper
zijn eenvoudig handwerk
verhief zich door beleid en moed
tot scheepsbevelhebber,
en is
strijdende voor het Vaderland
den Heldendood
gestorven.

Het is wel te verwonderen, dat over dezen held zoo weinig vermeld is, en dat van hem slechts in het Leven van de Ruijter door Brandt gewag wordt gemaakt. Zoude er mogelijk in het haar-

lemsche archief nog het eene en andere hem betreffende op te sporen zijn?

Zulk een man verdient bij het nageslacht, in aandenken te blijven. K. V. S.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 532).

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
T.	
	Taabke.
	Taadje.
Taams, Tames.	
Tabe.	
Tabbe.	
Tade.	
Tading, Tadik.	
Taike.	Taike, Taie.
Talte.	Taltje.
Tame.	
Tamme.	Tamke.
Tane.	
Tanne.	Tanneke, Tannetje.
Tanke.	
Tating, Tatik.	
Teade.	Teadje.
Teadse.	Teadske.
Teake, Taco.	
Teakele.	Teakel.
Ted.	
Tedman, Tadman.	
	Teetje.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Teel.	Teelke.
Teger.	
Teie.	
Teise.	
Temme.	
Tenne.	
Tetse.	Tetske, Tets.
Tette.	Tetke, Tetje, Tet.
Teun.	Teuntje.
Teunis.	Teunisje, Teuniske.
Tewis.	
Thaddeus.	
Theodorus.	Theodora.
Theophilus.	
	Theresia.
Thomas.	Thomaske.
Tibbe.	
Tibbolt, Tibbout.	
Tiberius.	
Tidde.	
Tiede.	Tiedske.
Tiedger.	
Tiele.	
Tieleman.	
Tieme.	
Tiesse.	
Tiete.	Tietje.
Timen, Tijmen.	Timentje, Tijmentje.
Timotheus.	
Tinke.	
Tijs.	
Tjalke.	
Tjalle.	Tjaltje.
Tjallef.	
Tjalling.	Tjallingje.
Tjamke.	Tjamke.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Tjamme.	
Tjasse.	
Tjebbe, Tjibbe.	
Tjebbele, Tjibbele.	
Tjeerd.	Tjeerdje.
Tjemme.	Tjemk.
Tjepke, Tjipke.	Tjepkje, Tjipkje.
Tjerk.	
Tjerne.	
Tjesse, Tjisse.	Tjesk.
Tjetse, Tjitse.	Tjetske, Tjitske.
Tjeuke.	
Tjidger.	
Tjitte.	
Tjomme.	Tjimke.
Tobias.	
Tonke.	
Totte.	
Toussaint.	
	Trijntje, Trîntje.
	Truike.

U.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Ubbe.	
Ude.	
Uke.	
Ule.	
Ulbe, Ulbet.	Ulbetje, Ulpke.
Ûlke.	Ûlkje.
Ûltje.	Ûltje.
	Ulk.
Ulrik.	
Unico.	
Upke.	
Upt.	
Urbanus.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
	Ursula.
Uteke.	
Uwe.	Uwke.

V.

Valentijn.	Valentina.
Valerius.	Valeria.
Valk, Valke.	
Vastert.	
Vechter.	
	Veronica.
Victor.	Victorîa.
Victorianus.	
Vincent.	Vincentia.
	Vina, Vijntje.
Volker.	
Volkert.	Volkertje.
	Vrouwtje.

(*Wordt vervolgd.*)

Hune, hunne, (vgl. XVIII, bl. 135). »Volgens Dähnert," zoo leest men op de aangehaalde bladz., »is *Hune* synoniem met *Hunne*, en dit *Hunne* weder van gelijke beteekenis als *Wend.* Zoo houden dan velen de *Hunnebedden* voor rustplaatsen der oude Wenden," enz.

Ik weet niet of het woord *Hunne* reeds vroeger in den Navorscher ter sprake is gebracht; dergelijke uitleggingen zouden anders, zonder nadere toelichting, den lezer licht van de wijs kunnen helpen, en hem een geheel verkeerd denkbeeld omtrent den eigenlijken aard en oorsprong geven. Met den naam van eene of anderen volksstam toch heeft dit *Hune* of *Hunne* (want beide is slechts een verschillende vorm van 't zelfde woord) niets te maken; althans niets anders, dan dat later de woeste horden, die Europa onder Attila afliepen, ook dien zelfden naam kregen, dien men vroeger reeds aan de bekende steenhoopen, maar niet minder ook aan andere zaken gegeven had. 't Hangt namelijk ten kennelijkste samen met

den sanskrietwortel *çvi*, die *groeyen*, *wassen* beteekent, en waarvan 't verleden deelwoord *cunas* luidt. In 't Grieksch kan men denzelfden wortel in *kuma* (de gezwollen water*baar*) herkennen, en in 't Duitsch stemt er, naar de bekende wetten der klankverschuiving, het bekende *hune* geheel meê overeen. Dit beteekent dus blijkbaar wat *gezwollen*, *zwaar*, en *groot* is. Van daar dat men het woord in meer dan één Duitschen water- of bergnaam terugvindt, en 't ook bij ons te lande nog als zoodanig gevonden wordt. Wie met de vroegere geschiedenis van Overijsel of met de naaste omstreken van Deventer niet onbekend is, kent ook den naam der *Hunnepe*, gelijk 't klooster *ter Hunnepe*, dat daar vroeger aan lag. Dit *Hunne-pe* of *Hun-epe* nu is niets anders dan de *volle*, *gezwollen*, *groote* beek of wetering; het *pe* of *epe* toch in zijn laatste deel beteekent eenvoudig *water*, en is één met het oude *awa* of *apa*, dat zoowel in dezen vorm als in dien van *aha*, uit het oorspronkelijke *ahwa* (Lat *aqua*), voorkomt [1]). Even als wij 't woord *hune* of *hunne* hier op een stroomend watertjen zien toegepast, kan het wel geen bevreemding wekken, het algemeen ook aan die *zware* en *groote* steenhoopen te zien geven, die men van ouds met den naam *Hunnebedden* gedoopt heeft. De latere volksnaam der *Hunnen* gaf toen slechts verkeerdelijk aanleiding, er weder zulk een volksnaam is te vinden, en hun oorsprong van een volk, dat zulk een naam droeg, af te leiden. Dat *Hune* of *Hunne* daarentegen ook *reus* beteekenen kan, en men in 't Nederlandsch bij gevolg *reuzebedden* voor *Hunnebedden* zou kunnen schrijven, spreekt van zelf. Men neme dan 't woord echter in de beteekenis van *reusachtige*, *reuzengroote bedden*, niet in die van *bedden van Reuzen*, die er wel nooit op of in gelegerd zullen hebben [2]). VAN VLOTEN.

Raeroof, reeroof. (Vgl. XVI, bl. 173) Men kan over de betee-

---

[1]) Gelijk bij Deventer *Hunnepe* vindt men bij Kampen *Brunnepe*, dat wel niet anders dan het *bruine water* beteekenen zal, en waarvan de bekende buurschap aldaar zijn naam ontleent.

[2]) Wie zich met den wortel *çvi* en 't daarvan herkomstige *hune* nog nader bekend wil maken, verwijzen wij op de lezenswaarde bladzijden, door den Duitschen taalgeleerde Gerland daaraan gewijd, in Kühns Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, X.

kenis van dit woord nog raadplegen, van de Wall, Handv. van Dordr. Afd. II, bl. 279, noot [*b*], die o. a. zegt:

»Het woord stamt af van *reeuwen*, 't geen eigenlijk te kennen geeft eenen dooden ontwaaden, en hem het dood- of heemenkleed aantrekken [1]). Die geenen, die zulks verrigtten, werden genaamd *Reewers* of *Raauwers*, en zoo het vrouwspersonen waren, *Reeuwsters* of *Raauwsters* [2]). Langs dezen weg verstaan wij de meening van het placaat van den zestienden December van het jaar 1595 [3]), tegen de dieven en dieverijen, wanneer er aan het *Tiende Lid* van *Reeroof* gewag wordt gemaakt: ten ware men, daar ter plaatse, liever door *reeroof*, de berooving van schepen, die op de rede liggen, verstaan wilde. Zeeker is het, dat dit woord ook in den laatsten zin gebezigd worde, door Florens den V, wanneer hij in zijne Zeeuwsche Keuren van 't jaar 1290 [4]), in deezer voege spreekt: *So wie herden misdoet op wtdijcke die in soute landen ligghen of luden die in scepenghen liggen, liggende in die ree ende* reeroof *doen, dat sullen si neghen scatte gelden ende beteren.*"

Hij verwijst ook nog naar een stuk van 't jaar 1407, bij Mieris, Charterb., IV dl. bl. 86; naar de Costumen van den Briel, bij Alkemade, I dl. bl. 331; en andere werken. M°.

VRAGEN.

162. **Louwmaand**. Van waar de afleiding van het woord louwmaand bij januarij? Ik vond er voor »afgeleid van het engelsche law, als weêr de wet op nieuw toegepast wordt"; en 2°. van het woord looien, omdat in die maand veel vellen in de kuipen gedaan worden. Geen van beide afleidingen echter kan ik voor goed aannemen. R.

163. **Olifante**. Welk blaasinstrument droeg of draagt den naam

---

1) Deelboek van den Lande van den Vrijen, § LXXXIX. bl 137.

2) Alkemade Ceremonieel der Begraavenissen, Hoofdst. XX. Kiliaen Etymol. in Reeuwer.

3) Hollandsch Placaatb. I dl. bl. 484.

4) Mieris Charterb. I dl. bl. 515.

van *olifante?* Daarvan wordt melding gemaakt bij Hofdijk, Schets van de Geschiedenis der Nederlanden 2e dl. bl. 17. »Al was," zoo wordt er van Lodewijk den vromen gezegd, »zijn munt fraaier gestempeld dan die zijns vaders, zijn strijdhoren klonk zijnen vijanden niet zoo gevreesd in de ooren, als de olifante van den Grooten Keizer weleer had gedaan,"

164. **Een fransch spreekwoord.**

Want, alse die Wale seit, twaren:
»Hi macht vor goede dachvaert tellen
»Die hem maect quite van den fellen".

Zoo leest men bij Maerlant, Den naturen bloeme, 3e b. vs 1450—52. Welk fransch spreekwoord is it?

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht de Hamericourt. (XVIII. bl. 280, vr. 90) Goethals geeft, in zijn Dictionnaire généal. et hérald., t. II, de geslachtlijst van Hemricourt, en zegt aldaar:

»La généalogie que nous donnons, est faite d'après les pièces qui ont été admises par le chapitre de Sainte-Waudru à Mons en faveur de Marguerite de Hemricourt et par les états nobles du pays de Liége.

VIII. Guillaume de Hemricourt, dit de Lamines, épousa sa parente Odierne de Horion, dit de Fexhe, fille de Guillaume de Horion, chevalier, sgr. de Grantaxhe. Il testa le 10 févr. 1486. Ce mariage et leur descendance sont prouvés par ce testament. L'un et l'autre le sont encore par les quartiers qui ornaient la tombe d'Isabelle de Hemricourt, leur petite-fille.

De ce mariage naquirent:

1°. Rigault de H., dit de Lamines, écuyer, échevin de Liége,....

2°. Henri de H., sgr. de Willersies, épousa Catherine de Bloys, fille d'Adrien de Bloys, dit de Treslong, et d'Isabelle de Hennin, dont:

A. Henri de H., sgr. de Willersies, du Mont de Sainte-Aldegonde,

écuyer, de la duchesse, puis maître-d'hôtel de la reine de Hongrie, enfin prévôt et bailli de Binche, mort à Binche, épousa Elisabeth de Spangen, chanoinesse de Sainte-Waudru à Mons, qui résigna sa prébende et son titre l'an 1498, en faveur de sa soeur Mathilde, fille de Philippe de Spangen, chevalier, sgr. de Spangen, conseiller à la cour de Hollande, et d'Anne de Glymes, qui etait fille de Philippe de Glymes baron de Grimberghe [1]. De ce mariage naquirent six enfants (alle door Goethals genoemd).

B. Isabelle de H., décédeé à Middelbourg le 13 oct. 1580 et inhumée à l'église paroissiale de cette ville, se maria avec Arnould Waelwyck, bailli de Middelbourg. Elle porta parti: de gueules à la bande d'argent, brisée à dextre d'un croissant de sable; et de gueules à deux fasces bretessées et contrebretessées d'argent, qui est Blois [1]; au franc canton de gueules à trois pals de vair, au chef d'or.

Voici l'inscription de sa pierre tumulaire;

Hier ligt begraven de edele jouffrouwe Isabelle, dochter van edele heere van Emrycourt, geboren van Beyns, in Henegouwe, in haeren tyt huysvrouwe van joncker Aernout Waelwyck wylen bailliu dezer stede, de welke naer datse een ballynchschap van 35 jaren, om de waerheyd wel pacientelyck gedragen heeft met eene goede conscientie, den Heere ontslapen is op den 13 october 1580.

Sur cette tombe se trouvaient sculptés les quartiers suivants:

Hemricourt,	Blois,
Horion,	Henin."

M°.

[Het korte berigt van denzelfden omtrent H. de Hemricourt, t. IV gen. Spangen werd ons door de heeren A. A. Vorsterman van Oijen en Th. medegedeeld.]

Geslacht Witte. In den Navorscher van 1866 bladz. 89, werden

[1] Vgl. hiermede de Rouck, Herauld, bl. 307, waar staat: „Elizabeth van Spangen, heer Philips ende Anna van Grimberghen (Philips dr. van Glymes, heer van Grimberghen, bij Anna van Hamal) dochter, troude heer Henrick van Hammericourt, gheseyt de Dave, heer van Mont St. Allegonde, Willeris, Neuville, etc. die voerde de gueules, à la bande d'argent;" Navorscher VIII, bl. 78, 79, en de aldaar aangehaalde schrijvers.

door den heer E. n°. 3 opgegeven, de 4 kwartieren van *moederszijde* M. J. Eijck, Het zij mij vergund op te merken, dat de daarbij opgegevene namen de kwartieren aanduiden van de *vrouw* van M. J. Eijck en niet van zijne *moeder*. Op bladz. 179 van denzelfden jaargang, gaf ik te kennen, dat uit bij mij voorhanden bescheiden blijkt, dat M. J. Eijck gehuwd is geweest met C. M. Wit en niet Witte, terwijl ik thans wel eens gaarne van den heer E. n°. 3 zoude willen vernemen, waaruit die 4 kwartieren zijn genomen, hem tevens verzoekende, zijn adres wel aan de redactie van dit maandschrift, te willen mededeelen, daar ik gaarne, omtrent die 4 kwartieren eenige meerdere inlichtingen verlang, terwijl ik iets meer van de familie *Wit* kan mededeelen. Dat het geslacht *Witte* en *Wit* hetzelfde wapen zouden gevoerd hebben, komt mij onaannemelijk voor, en toch is op bladz. 89 van het XVIe deel door den heer E. n°, 3, het wapen van Witte op dezelfde wijze beschreven, als dat hetwelk bij mij berust van C. M. Wit. R. H.

Familie van der Roest, (vgl. XVII bl. 376). Dit geslacht bestaat en woont nog te IJselstein. Door zich te wenden aan den heer J, van der Roest, gemeente-ontvanger aldaar, zal men voorzeker de verlangde opgaven verkrijgen. Van dezen naam is mij nog bekend, Jan van der Roest, 1778—1779, predikant te Blaauwkapel (prov. Utrecht), omstreeks 1755 te IJselstein geboren, en die eenige godsdienstige werken heeft uitgegeven. M.

Geslacht Bogaert, (vgl. XVI, bl. 282, 348; XVII, bl. 120, 151, 284). Over dit *dordsche* geslacht is reeds breedvoerig gesproken in den Navorscher VII, bl. 119—121.

Op de regeringslijsten van Dordrecht, komt het herhaaldelijk voor. M°.

Focke Ukena van Brokum, (vgl. XI, bl. 122, 222; XIII, bl. 218). Zie nog over hem: It aade Friesche Terp of kronyk der geschiedenissen van de Vrye Friesen, met bijv. en aant. van J. van Leeuwen

---

[1]) Dit is niet Blois, maar Dalem (Arkel); het franc canton is Blois of Chatillon.

(Leeuw. 1834), in de bijv. en aant. bl. 425—427. De aanteekenaar zegt aldaar:

»Er is eene korte levensbeschrijving van hem in 't Latijn zamengesteld uit Emmius en Beninga. De verdienstelijke Wiarda echter heeft eene uitvoerige beschrijving van zijn leven en bedrijf gegeven, en geplaatst in het tijdschrift; Ost-Friesische Mannigfaltigkeiten, erster Jahrgang, Aurich 1784, getrokken uit de beste bronnen destijds in druk en handschrift aanwezig, en met bijzondere naauwkeurigheid behandeld, Ik heb daarvan eene vertaling gegeven in het mengelwerk der Leeuwarder couranten van den 4 en 11 september, 2 en 16 october 1832, welke bijdrage tot de geschiedenis van dien tijd zeer belangrijk is, men verg. overigens het Jaarb. van Westendorp, op 1411—1435."

In de Revue numismatique Belge, 2e serie, tome Ier, schreef R. Chalon over »un florin d'or d'Udo Uckena, ou Fockens (den zoon van Focke bovengenoemd), capitaine de Norden, (1421—1433)."

M°.

Wapen van de familie de Vriend. (XVIII bl. 279, vr. 86). Het wapen van de familie De Vriend te Brugge, ziet men in le Nobiliaire des Pays Bas, etc. uitgave van de Herckenrode vol. 2, pag. 2055, fig. 2173, zijnde d'azur à trois merlettes d'argent. Of dit nu hetzelfde wapen is dat de familie voerde die in Holland zou gewoond hebben kan ik niet bepalen; doch in de genealogie van de familie de Brauw, 2e generatie, vindt men dat Johan de Brauw, die tot zijn overlijden geweest is majoor der stede Geersbergen in Vlaanderen, in eerste huwelijk had Barbara de Vriend, die wel denkelijk eene Vlaamsche zal geweest zijn, en welligt tot het geslacht te Brugge heeft behoort; de zoon van Johan en van Ba. de Vriend kwam naar Zeeland en vervolgens naar den Haag en schijnt de stamvader van het nog bestaande geslacht de Brauw geweest te zijn.

V. D. N.

Wapens met halven adelaar. (XVIII, bl. 382). Over den vermoedelijken oorsprong van den halven adelaar in de friesche wapens is reeds gehandeld in den Navorscher, naar aanleiding van

eene vraag dienaangaande in dl. II, bl. 246, in dl. III, bl. 241, alwaar o. a. gezegd wordt, dat de heer de Haan Hettema vermoedt dat het antwoord daarop zal te vinden zijn in den Frieschen Volks-Almanak van 1844, bl. 32. Ook bij van Idsinga, Staatsrecht der Vereen. Nederlanden dl. I, bl. 19, vindt men dezelfde meening over den oorsprong van dit gebruik vermeld; echter schijnt het dat deze zaak tot heden nog niet met zekerheid is kunnen worden bepaald. Men beweert dat het in verband staat met de benaming van Vrije Fries, wat evenwel door hetzelfde gebruik in Groningerland schijnt te worden weersproken. V. D. N.

VRAGEN.

165. **Familiewapens gevraagd. Hoogerwerf, van der Aa, van der Pot.** Welke wapens voerden:

1°. Anna Hoogerwerf Adriaansd., in 1742 te Delft gehuwd en

2°. Adam van der Aa, in 1607 te Delft gehuwd,

en welke figuurtjes komen er in het 2e en 3e kwartier van het wapen van Jacobus van der Pot, omstreeks 1750 burgemeester te Dordrecht, voor?

166. **De Neufville.** Hoe was het familiewapen van Catharina Anthonisd. Meertens, 3 nov. 1607 te Frankfort gehuwd met Bastiaan de Neufville?

Wie waren de ouders van Susanna Ben, van Amsterdam, te Keulen 16 nov. 1638 gehuwd met Jan de Neufville Bastiaansz. en welke waren de familiewapens van die ouders?

Eene dochter van dezen Jan huwde met zekeren Sluijsken. Hoe waren hunne voornamen en wat is er meer van bekend?

167. **Wapen van Dirk de Ridder.** Wie zou mij het familiewapen kunnen opgeven van dien Dirk de Ridder, welke met Johanna de Leeuw gehuwd is? aangeduid Navorscher XVI, bl. 346.

E.

GESCHIEDENIS.

Uitvinding der boekdrukkunst. (Vgl. XVI. bl. 129; XVII. bl. 257, 370; XVIII. bl. 80, 131, 497). Voor eenigen tijd kwam, ik geloof in ditzelfde tijdschrift, eene vraag voor over Macaulay; ik herinner mij niet dat daarop geantwoord is: zeker gevoelde er niemand lust toe, vermits de steller zelf in 't eerste het beste, eenigzins accurate biographische of bibliographische woordenboek dat antwoord vinden kon. Evenzoo zal het nu ook wel wezen met de vraag over de boekdrukkunst; »Veertien maanden," roept Constanter uit, »wachtte »ik te vergeefs op eenig antwoord," waarschijnlijk omdat niemand lust gevoelde alweder eene quaestie op te rakelen, waarover de bibliographie bibliotheken bezit.

Het ligt dan ook niet in het plan van schrijver dezes zich in die quaestie te verdiepen. Trouwens zou zijne stem eene »vox in deserto" zijn, want hij gelooft dat al had Constanter alles gelezen wat over dit onderwerp ten voordeele van Haarlem is geschreven, hij even onbevredigd zou blijven als hij thans nog is, ten minsten zoo hij alleen als bewijs wil aannemen eene verklaring van eenen gelijktijdigen kronijkschrijver, in voege door hem zelven opgegeven: »Anno D' 1440 ars imprimendi libros Harlemi ortum habuit," etc. een bewijs dat wel nergens zal gevonden worden, tenzij dat soms mogt zijn opgesloten in de door hem zelven ontdekte woorden: »primus omn'um *indubitatus* inventor fuit," waarover zoo aanstonds nader. Desniettemin komen *tien* bladzijden van den Nav. genoegzaam alleen op dien eisch neder; met verwerping van het verhaal van Junius, of anderen, en zulks naar aanleiding van het geciteerde alkmaarder h. s. en eene ms. kronijk uit een limburgsch dorp, en — voegen wij er nog bij tot inlichting van Constanter, die zooveel heeft gelezen, doch denkelijk dit niet, — van eenen *Duytschen Doctrinael gheprendt te Delf in Holland int jaar* 1489, waarin men in 't voormalige ex. van Enschedé (aangekocht door den heer Th. Boone uit Londen), op het schutblad met eene zeer oude hand uit de XVII of XVI eeuw had bijgeschreven: »Anno

»1440 onder Keiser Frederick de derde heeft hem in Europa alder- »eerst verthoent die nimmermeer ghenoech lofwaerdige conste der »boecdruckers, en dat in Duytslant van Joannes Gentfleisch te Ments »en is voerts uytghebreydt door Joanni Guttenberg van Straesborch" enz. Dit kan alles zoo zijn, doch daarom hebben de heeren Weigel of Ruelens, wien niets aangenamer zou wezen, nog geene victorie te roepen, evenmin als de schrijvers van den Dictionn. Géographique, en heeft niemand nog schadenfreude te betoonen bij 't stellen van eenen eisch, wiens vervulling men bij eene belezenheid als van Constanter vooraf behoorde te weten dat zoo goed als onmogelijk is.

Onpartijdige voorstanders van Haarlem zullen gaarne toegeven dat hun voornaamste gezag berust op het verhaal van Junius en dat zijner tijdgenooten, en op de Keulsche Kronijk. De quaestie blijft nu maar om, bij gebrek van historische getuigenissen uit den tijd der uitvinding zelf, door feiten te bewijzen dat die verhalen op waarheid zijn gegrondvest. Een feit nu is: Dat *Spieghel der menscheliker Behoudenisse*, een feit het *Doctrinael van Gallus*, een feit *het berigt van Ulrich Zell* en *de Donaten*, een feit eindelijk *het bestaan van Cornelis den Boecbinder*. Over de waarde dier feiten hebben erkende typographen en bibliographen, enz. geoordeeld (Z. Noordziek, Gedenkboek pp. 25 sqq.). Ook latere schrijvers hebben die beaamd, o. a. de Illust. London News, welk tijdschrift in 1844, bij 't uitgeven eener History of Wood-Engraving zich zeer ten nadeele van Haarlem uitliet, doch waarin men in 1861 (Vol. 38 p. 348) bij eene recensie der 2e editie van het Treatise van Jackson and Chatto daarentegen las: »As to the vexate question whether Gut- »tenberg or Coster was the inventor of printing with moveable types, »the writer, as we think with rather too much of the spirit of »partisanship collates the various arguments which have been put »forth in a manner favourable to the former. We are of those »who entertain a contrary view, or at least consider the pretensi- »ons of Coster, as set forth in the narrative of Junius have not »been satisfactorily disproved." Even zoo het Athenaeum en nu nog »onlangs Humphreys in zijne History of printing, schrijvende o. a. pag. 58. »It must be conceded that the claims of Coster to the »invention of moveable types are still hotl disputed, in spite of the

»fast accumulative evidence which modern research has brought to »light in his favour, but it will be allowed that the position of the »German opponents is becoming every day less tenable," en een weinig verder, pag. 64: »from the evidence above detailed it is »pretty clear that the first edition of the Speculum might have »appeared about 1430." — Vervelende magtspreuken! zal Constanter uitroepen; wij hebben daar vrede mede, doch wanneer hij zelf zegt: »Onderzoek alleen verlang ik; onbevooroordeeld, onpartijdig »onderzoek," dan beginne hij zelf met 't voorbeeld te geven, en 't verhaal van Junius en de geciteerde feiten door onpartijdig en naauwkeurig onderzoek aan de waarheid te toetsen, en zoo hij dat alles verwerpt, degelijke redenen daarvoor aan te toonen. Ook ziet schrijver dezes niet in waarom *onze* tijd niet langer genoegen zou mogen nemen met hetgeen Koning of anderen als de resultaten hunner nasporingen opgaven, daar waar die nasporingen door latere onderzoekers zijn bevestigd. Of is het alles nonsens wat Laborde, Bernard, Paeile of Ottley en Humphreys en Sotheby schreven? Wordt hun gezag tot staving van het verhaal van Junius, en tot bewijs dat de door hem genoemde drukwerken inderdaad zijn de oudste incunabelen der typographie, ten eenenmale ontzenuwd door eenen onbekenden continuator van Jan Gerbrands, of andere duistere kronijkschrijvers?

Bij de groote belezenheid van Constanter, twijfel ik niet of hij heeft ook wel eens gelezen het geestige werk Le Vieux Neuf van Fournier. De eenvoudige inzage van 't register zal hem daarin reeds hebben aangetoond hoe vele uitvindingen, zelfs in latere dagen, hebben plaats gehad, waarvan de oorspronkelijke ontdekkers geene vruchten hebben gezien, ja onbekend zijn gebleven; »toujours l'indif»férence pour l'inventeur et un regard à peine pour sa découverte, »qui passe sans qu' on la voie; mais en revanche, honneur, brevet, »argent pour celui, qui revenant sur sa trace pour glaner l' idée, la »reprend et l'exploite à temps." Zoo deze woorden op den tegenwoordigen tijd nog toepasselijk zijn, hoe veel te meer op de 15e eeuw bij de kindschheid der drukkunst, en bij volslagen gemis van onze huidige middelen tot mededeeling van dagelijksche gebeurtenissen, in eenen tijd toen nog dikwerf naburige steden even vijandig elkander tegenoverstonden; als nu helaas! nog vreemde volken.

Zeer wel dus zou de continuator ooggetuige kunnen zijn geweest van iets dat den 30sten april 1458 te Haarlem voorviel en toch met Haarlems aanspraak op de uitvinding der drukkunst onbekend zijn gebleven, vooral als de werklieden door eenen eed tot geheimhouding waren gebonden en de geheele arbeid ten gevolge van den dood des uitvinders was gestaakt. »Uit zijn werk toch," zoo teekende reeds voor ruim 100 jaren de kundige typograaph Joh. Enschedé aan, »blijkt," en dat blijkt evenzoo uit de getuigenissen van van Zuren en Coornhert, »dat Coster een worm in de kunst is geweest. »Men schrijft den man eene gestabilieerde drukkerij toe, maar 't is »er verre van daan; de goede man heeft zelfs geen behoorlijke pers »gehad, en bediende zich zeker van de een of andere huispers, en »zijne erfgenamen hebben *nooit* gedrukt." Dit laatste blijkt dan ook *nergens*, en is alleen verzonnen in de ijdele voorstellingen van te vurige voorstanders, die daardoor hunne zaak hebben benadeeld.

Volgens Junius en door hem medegedeelde feiten nemen wij aan dat Coster 't eerst het denkbeeld heeft gehad van de drukkunst met gegotene, beweegbare letters; dat hij die kunst heeft beproefd en vermoedelijk jaren daaraan besteed, en dat hij zulks deed met behulp van bloedverwanten en een paar knechten, die tot geheimhouding waren verbonden. — Voor 1440 schijnt hij te zijn gestorven, en door zijnen dood kwam vermoedelijk de geheele zaak spoedig te vervallen waaraan de diefstal van den duitschen knecht mede niet vreemd zal zijn geweest, hebbende de erfgenamen denkelijk geen lust gevoeld om eenen arbeid voort te zetten, welke met allerlei tobberijen en nu laatstelijk met groot verlies gepaard was gegaan, terwijl zij er welligt niet eens 't nut van inzagen boven dat der gewone handschriften, waarvoor ook pleit het versmelten der letters tot wijnkannen. Het werk bleef alzoo slechts bij enkelen in herinnering bestaan.

Bijkans twintig jaren waren verloopen toen in 1457 een boek verscheen met de bekende woorden achteraan *praesens Psalmorum Codex artificiosa adinventione* etc., dat weldra door het *Durandi rationale* en den Bijbel van 1462 en andere werken werd gevolgd, alle met hetzelfde onderschrift tot aanduiding dat te Mentz eene uitvinding had plaats gehad om op eene nieuwe wijze zonder behulp van schrijfpen letters voor te stellen. Geen wonder zoo die boeken en

dat onderschrift eenen verbazenden indruk maakten, en aan Mentz eenen onvergankelijken roem gaven, die zich weldra over de geheele bekende wereld uitbreidde.

Ofschoon het hoogst waarschijnlijk is dat reeds voor 1470 wederom boeken hier te lande werden gedrukt, duurde het tot 1473 eer men die kunst openlijk te Utrecht, en zelfs tot 1483 eer men haar te Haarlem met zekerheid uitgeoefend weet.

Wie dacht toen meer aan Coster, tenzij misschien een eenvoudig werkman zonder eenigen invloed, of enkele nabestaanden, die van den vroegeren arbeid hadden hooren spreken als van eene zaak vol moeite, doch van weinig nut. Waar waren ook de bewijzen gebleven, die men als het werk van Coster kon vertoonen, en zoo zij er al waren, hoe bewees men dan nog dat hij ze had gemaakt, daar noch plaats, noch jaartal, noch drukker stonden vermeld, en men zich zelven zelfs scheen tegen te spreken door 't verpligte stilzwijgen van den vroegeren tijd en zulks nog te meer als die werken, gelijk sommigen willen, toen voor eene nieuwe soort van handschrift waren verkocht. Wat baatte het te beweren dat de nieuwe kunst aan diefstal haren oorsprong was verschuldigd; de bloote inzage en vergelijking van die oude en dikwerf scheeve en hoekige ineengedrongen, ja soms onleesbare letters, met de nieuwe helder gedrukte boeken, toonde zoodanig verschil, dat ieder schier de schouders moest ophalen over eene bewering dat men diezelfde kunst vroeger ook en wel 't eerst had uitgeoefend. Dat beweren vond dus geen' ingang (zou 't thans wel anders wezen?) en van daar dat wel nooit een bewijs ten voordeele van Haarlem te verwachten is, gelijk Constanter het verlangt; integendeel, wel het tegenovergestelde op 't gezag van het steeds meer en meer voorkomende mentzer onderschrift, of een neutraal stilzwijgen, gelijk in de hollandsche kronijken, doch juist daarom is het berigt van Ulrich Zell zoo merkwaardig.

De legende bleef intusschen bestaan, en ging bij overlevering van geslacht tot geslacht, en kwam aldus ook ter kennis van den »Haarlemer kring" gelijk Constanter zich uitdrukt. Die kring van geachte en aanzienlijke mannen blijkt zooveel waarheid daarin te hebben gevonden, dat Junius, na dat hem was opgedragen eene geschiedenis van Holland te boek te stellen, niet geaarzeld heeft de-

zelfde legende, welke hem reeds in zijne jeugd door zijnen meester Galius was medegedeeld, op te nemen en wereldkundig te maken. Te regt mag men vragen of een man als Junius, die geen naamlooze kronijkschrijver was, zijnen naam zou gewaagd hebben aan »een praatje", zoo hij niet de volle overtuiging had bezeten. dat daarvoor degelijke grond aanwezig was, en bij 't vooruit bewustzijn van de tegenspraak, ja bespotting welke hij zichzelf daardoor op den hals zou halen. Die tegenspraak en bespotting hebben dan ook niet ontbroken en ontbreken thans nog niet, doch moeten, zullen zij Haarlems aanspraak schaden, op meer gewigtige redenen rusten, dan op de aanteekening van eenen onbekenden continuator in 't een of ander handschrift, welke buitendien in 't onderhavige geval, zoo men hecht aan het woord *indubitatus*, niet alleen zou bewijzen dat de schrijver behoorde tot hen die de waarheid der uitvinding te Haarlem tegenspraken, maar ook 't verhaal van Junius zou versterken, als bewijzende tevens dat dat verhaal geenszins »een praatje" was, 128 jaren later verzonnen, maar dat integendeel reeds eene eeuw vroeger de uitvinding der drukkunst te Mentz inderdaad hier te lande werd besproken, en als zoodanig bij dezen en genen betwijfeld. Men kan de zaak van Haarlem geenen grooteren dienst bewijzen dan zekere getuigenissen op te sporen, waaruit blijkt dat reeds dadelijk na 't bekend worden der te Mentz uitgevonden boeken, tegenspraak hier te lande daarop is gevolgd. Zóó ooit toch, heeft hier de geheimhouding zich zelven gestraft.

9 october 1868. U—H.

Uitvinding der boekdrukkunst. Kronyk van Johan Gerbrands (Joh. a Leidis). In het belangrijke artikel over de uitvinding der boekdrukkunst (Nav. XVIII. bl. 504), wordt melding gemaakt dat deze kronijk, bij resolutie der Staten van Holland van 9 sept. 1527 aan de regering van Alkmaar is afgestaan.

Deze resolutie is door mij in 1852 in de Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht geplaatst geworden; doch aangezien de inzenders toen geene proefbladen ontvingen, is de fout, fol. 441, blijven bestaan, te weten dat die resolutie zou zijn van 1527. Zij is van 1597, en in dat jaar kon het een *oud geschreven boucxken* genoemd worden.

In de Kronijk van genoemd genootschap a. 1851, fol. 341 wordt, (naar aanleiding van G. H. Pertz, 10 Band. 4 Heft) een handschrift vermeld, berustende in de Kon. Universiteits bibliotheek te Praag en aan Joh. Gerbrands toegeschreven. Dit ware te raadplegen.

ELSEVIER.

Uitvinding der boekdrukkunst. Ik lees in den Spectator van 3 october in 't verslag van den heer B. Tideman Jr. over een verzameling hebreeuwsche en joodsche boeken.

»N°. 352 van de verzameling is een Hebreeuwsche chronijk loo»pende tot 1553, hoofdzakelijk over Frankrijk, Italië en de Otto»mannische dynastie, waarin de schrijver, een joodsche arts, die in »1492 uit Spanje verbannen werd, verzekert, dat hij te Venetië »een boek gezien heeft, anno 1428 gedrukt met de uitvinding van »Coster te Haarlem."

Bij den strijd, die nog niet lang geleden in dit tijdschrift door Constanter over 't regt van Coster gevoerd werd, meen ik 't niet ondienstig de aandacht van deskundigen op deze passage te vestigen.

A. H.

Karel van Gelder en de duitsche keurvorsten. (XVIII. bl. 288, vr. 62; vgl. bl. 563). Hoewel men bij Slichtenhorst bl. 306, en andere schrijvers de verklaring der keurvorsten ten nadeele van hertog Karel kan lezen, is het bijna zeker dat het tot geene *uitspraak* is gekomen, zoodat de heer J. van Lennep met regt daaraan twijfelt.

Nijhoff in zijn VIe deel 1e stuk der Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, steunende op aldaar te vinden zeer merkwaardige oorkonden, behandelt de regtsvordering op den rijksdag te Worms breedvoerig, en zegt ten slotte:

»Nog drie weken hielden de Gelderschen aan op een voldoend »antwoord, maar alles was vruchteloos. Ten laatste werd door tus»schenkomst van hertog Albrecht van Saksen, die de belangen van »den Gelderschen vorst zeer ter harte scheen te nemen, beraamd, »dat de Roomschkoning binnen eene maand, zijn eisch met rede»nen bekleed, aan den bisschop van Ments zoude inzenden, die »het daarna aan den Bisschop van Keulen zou doen toekomen. »terwijl Karel in dien zelfden tijd zijn antwoord aan den Bisschop

»van Keulen zoude zenden, die het daarna aan zijn ambtgenoot »van Ments zoude mededeelen; na schriftelijke verwering en ant- »woord van beide zijden, zouden dan de vorsten te zamen komen »*om het vonnis te wijzen.*

»Maar nu weigerden de Bourgondischen evenzeer als de Gelder- »schen hieraan hun zegel te hechten, zeggende daartoe niet gelast »te zijn en toen Pfeffer (kanselier van den aartsbisschop van Mentz) »desniettegenstaande de laatste wilde noodzaken, dat zij zelve, ne- »vens een der bannerheeren uit elk vierendeel des lands, hun per- »soon en goederen voor de nakoming van de *uitspraak* der Keur- »vorsten door Hertog Karel, zouden verbinden, toen, voor erger »beducht, haastten zij zich Worms te verlaten, en vertrokken naar »Keulen, maar de wijs waarop zij de belangen van hunnen mees- »ter hadden verdedigd, had op al de aanwezigen een gunstigen »indruk achtergelaten.

»Dit alles kon echter niet beletten dat Maximiliaan onzen her- »tog voor het nieuwlings ingestelde rijkskamergerigt in Frankfort »liet dagvaarden, *om daar te hooren verklaren* dat het bezit des her- »togdoms Gelre, aan den Koning als die er op onregtvaardige wijs »van beroofd was, toegewezen werd.

»In een krachtig protest 7 Maart 1496 betuigde de hertog daar- »tegen, dat Frankfort een volkrijke en welversterkte stad onmid- »dellijk aan den Koning onderworpen aan hem of zijne gemag- »tigden geen veilig verblijf aanbood, dat evenmin de weg daarheen, »zeven dagreizen lang, voor hem veilig was, als loopende door het »gebied van vorsten en heeren die hem vijandig waren, dat daar- »enboven de dagvaarding blijkbaar nietig was, vermits overeen- »komstig het vastgestelde op den rijksdag te Worms het rijkska- »mergerigt geenszins bevoegd was, om in deze zaak te oordeelen. »*Deze dagvaarding schijnt dan ook geen verder gevolg gehad te* »*hebben.*"

Middelburg. W. A. H. G.

Staatkunde van het kerkenzakje. (Vgl. A. R.; XVII bl. 193, 261.) Gevonden in een diakens sakje van de groote kerk ter Goes 1745.

Komt Nederlanders blijft wat staan
en schout met mij den Staat eens aan

van onse vrije landen,
hoe een verterend kanker quaad
een pest voor Republicq en Staat
sit in ons ingewanden.
De tweedragt suster van 't krakeel
besielt dan onsen Staat geheel
geen steeden uytgenomen,
Soo dat men in den hoogen raad
wanneer het op een stemmen gaat
tot geen besluyt kan komen.
Men siet als met goe oogen aan
dat ons barieeren overgaan
aan eenen aardsverrader,
en of de kroon van Engeland
versoekt en kragt en magt aanspant
men komt tog al niet nader.
Die oogen heeft kan seer wel sien
waarom dit alsoo moet geschien
't is om het huys Oranjen.
En liever sag men 't land vergaan
En onder Heerschappye staan
van Vrankrijk of van Spanje,
Als dat men in dees naren stand
Een prins te water en te land
tot Opperhoofd sou kiesen,
De Zeeuschen adel altemaal
Die willen hem geen generaal
al sou men 't land verliesen.
T' is hier een kalen banqueroetier
en daar een norschen bock of stier
die syn hoogheyd veragten.
niet goed genoeg om soo een Vorst
syn glas te schenken als hem dorst
maar swijnen te gaan wagten,
O! raakt het grauw eens op de been
ten blyfter by geen twee of een
als in voorlede dagen,

Weg, weg, set af dat kankrig goed
soo men verrotte leeden doet
onnuttig meer te dragen.
Wie sig dan voor 't gemeene best
ten wapen stelt, roeijt uyt het nest
van uijlen vledermuysen,
of wenst en bid gestaag met mij
dat sy na Plutoos Heerschappij
maar haastig gaan verhuysen.

Medegedeeld door J. I. V. D.

Een uithangteeken. (Vgl. XVIII. bl. 80, 349.) De welverdiende correctie die A. van de heeren van Lennep en ter Gouw aldaar ontvangt, maakte mij eerst huiverig om 't volgende mede te deelen, doch welligt behoort het niet tot het werk dier heeren, met het oog op het woord *uithangteekens*. Zijn de mijne nu geene uithangteekens, dan zou ik er toch wel iets meer van willen weten. In den gevel van het Burgerweeshuis alhier, staat een steen met een wapen: het schild is door een helm gedekt, zonder tenants; deze worden vervangen door eenig van den helm afdalend loofwerk. Het schild is in 4 kwartieren. Links, boven en regts onder zijn zij uitgesleten; regts boven en links onder zijn het drie St. Jacobs schelpen, geplaatst 2 en 1. Toen de gevel geverwd werd vraagde men mij hoe het wapen te kleuren: om geen bok te maken ried ik den heelen steen wit te verwen, belovende ik, ingeval ik de kleuren kon opsporen, die te zullen opgeven, daar die dan gemakkelijk over het wit konden gelegd worden. Kan iemand het wapen geheel beschrijven?

Het gebouw was vroeger het geweldigershuis. Sommigen vermoeden dat het nog vroeger het Landshuis of huis van 't Landrecht was; ik geloof het niet, ik vermoed dat het eertijds eene geestelijke stichting was, of althans met een philantropisch doel gebouwd. De legende zegt, dat een zeeroover 't op zijn ouden dag gebouwd heeft; in den looden vergaarbak der goten van het huis »de Meyboom" dat er naast staat en er vroeger toe behoorde staat de kogge afgebeeld. In Aardenburg was vroeger een St. Jacobs gilde (zijn doel ken ik niet) en eene St. Jacobs kapel, welker standplaats noch Ab Utrecht Dresselhuis (die hier vroeger woonde) noch ik, noch iemand

konde opsporen. De schelpen in 't wapen wijzen er welligt heen. Boven de deur (de deur staat in steenen lijstwerk van boven cirkelvormig) is een ander wapen, ook dit wist ik niet t'huis te brengen; men wilde 't echter niet wit verwen, omdat het te veel zou afsteken bij de gele kleur van het lijstwerk: 't is een schild door twee klimmende leeuwen, koppen en face, gehouden wordende, gedekt door eene kroon met drie fleurons, op het schild vijf ballen of kogels, ,als op een dobbelsteen geplaatst, 2, 1 en 2. Men heeft willekeurig schild en leeuwen donker rood geverwd en de vijf ballen met de kroon verguld. Wie kan mij toelichten?

G. P. ROOS.

Zeden en gebruiken. Zigeuners. Toen voor eenigen tijd de Zigeuners Utrecht passeerden en op de Neude aalmoezen ontvingen, spuwde een dier nog immer raadselachtige zwervers een welwillend gever in de hand. Men moet waarlijk het verschil in zeden en gebruiken bij verschillende natiën in het oog houden, om zulk een blijk van erkentenis niet als eene vieze beleediging te beschouwen. Niets is echter relativer dan de etiquette, en derhalve niets den verstandigen mensch onwaardiger dan eene ernstige en angstvallige betrachting eener hier of daar in gebruik zijnde nietigheid, ofschoon het spreekwoord *il faut hurler avec les loups* ook hier van toepassing mag zijn. In Engeland mag de heer niet het eerste groeten; in Engeland noch Frankrijk is het wellevend de dame regts te doen gaan; iets wat hier te lande juist in gebruik is, terwijl men het tegenovergestelde lompheid, grofheid of een bewijs van slechte opvoeding noemt. Op welke gronden? Het zonderlinge beleefdheidsbetoon van de Zigeunerin geldt bij hare stamgenooten zeker voor een bewijs van beschaving en wereldkennis. Het is opmerkelijk hoe in verschillende streken van den aardbodem het spuwen op de hand eene belofte, gelukwensching of eerbewijs te kennen geeft. Wanneer de schooljeugd in Engeland eene belofte wil bekrachtigen dan spuwt zij op den pink van hem wien de belofte geldt. In sommige streken van Engeland bestaat dat gebruik zelfs onder volwassenen. De beoordeelaar van Henderson's Notes on the Folk-Lore of the Northern Countries of England etc. in de Heidelberger Jahrbücher bewijst uit Petherik's Egypt, Soudan and Central Africa

dat het spuwen op de hand ook in Afrika eene gewigtige beteekenis heeft. De reiziger vertelt eene ontmoeting met het hoofd van een negerstam in de nabijheid van den Witten Nijl: »Grasping my right hand and turning up the palm, he quietly spat into it; then, looking into my face, he elabarately repeated the process. Staggered at the man 's audacity, my first impulse was to knock him down; but his features expressing kindness only, I vented my rage by returning the compliment with all possible interest. His delight seemed excessive, and resuming his seat, he expressed to his companions his conviction that I must be a great chief. Similar salutes followed with each of his attendants, and friendship was established.

U. A. C. LOFFELT.

VRAGEN.

168. **Axelsche klucht.** Bij C. Tuinman, over de Nederd. Spreekwoorden; Middelburg, 1726, wordt bij het spreekwoord: »Die nog schoot," aangeteekend: »dit zegt men van die iets doen willen, wanneer het te laat en vergeefs is: gelijk wanneer beraadslaagt wierd te schieten, als de vyand al lange afgeweken was. Bekent is het kluchtvertellingje van die van Axel. Zo mede, in 't jaar 1574 hadden eenige Spanjaards eenen aanslag op Delft; maar ontdekt zijnde, weken zy af van onder de muuren, en kregen, als zy verre genoeg buiten schoot waren, een hagelbui van kogels achter na. Een kalf, dat in de weide liep, wierd getroffen. Hier op maakte men doe dit schimpdichje:

De vroome Delvenaaren
Die schooten een vet kalf,
Als zy verdrukket waren
Ten tijde van Duc d'Alf.

Zoo wierd de waarheid van dat spreekwoord gestaaft: Verre van daan, is goed voor 't schieten."

Op welke daad van de Axelaars wordt hier gedoeld?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

169. **Dragen van rouwkleederen na het verbranden eener woning.** In het onlangs verschenen tweede deel (5e Serie) der Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht heeft mr. J. I. D. Nepveu, eene bijdrage geleverd tot de geschiedenis van den bekenden brand, den 21 october 1776 voorgevallen te Wolvega in de woning, destijds door Onno Zwier van Haren bewoond. Mijne aandacht viel daarbij op eene plaats uit den brief van Doekje van Haren aan haren broeder Jan Poppe André van Haren gerigt, waar zij schrijft: »Nous devons dans ces circonstances prendre un Deuil, comme »vous savez et quoique ce soit une dépense de plus, je me con- »sole que ce soit celui la plustot qu'un autre."

Gaarne vernam ik iets aangaande den oorsprong van zoodanig gebruik en of het nog in ons land wordt in acht genomen.

Ha--tg.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

De Feënsteen, een hunnebed, bij Regnier in Savoye, *en andere oudheden bij Genève.* In den Navorscher 1868, bl. 134—142, deelden wij eenige merkwaardige berigten over de Hunnebedden op het eiland Rügen mede, zooals Luise Ernesti (Malwine von Humbracht) in haar werkje: Aus alter und neuer Zeit, ze gaf. — In de Illustirte Zeitung van 12 sept. 1868 n°. 1315 geeft M. Lampmann, eene afbeelding en beschrijving van een hunnebed, niet ver van Genève. Daar dit overoud gedenkteeken (zoo ver van zijne collega's op Rügen en die in Drenthe gelegen) bij ons onbekend is en waardig om door touristen bezocht te worden, zoo vinde die beschrijving met eenige aanteekeningen van ons als vervolg van het vorige stukje, hier een plaatsje. Meer en meer toch trekken deze kolossale overblijfsels van het voorgeslacht de aandacht en meer en meer gaat er licht op over de volksstammen die ze stichtten. Het schijnt toch vrij zeker, dat zij afkomstig zijn van nomaden uit Azië, waarvan een gedeelte tot en over de Oost- en Noordzee doordrong en een ander gedeelte de Noordkust

van Afrika langs trok en verder langs die van Hispanie en Gallie tot in Italie [1]). Misschien ontmoetten die beide volksstammen elkander wel in het tegenwoordig Normandië en Bretagne, want bijna nergens vindt men zoovele overblijfsels van hun verblijf als juist daar, hetgeen op de talrijkheid van den stam wijst. Of waren daar heilige oorden als op Rügen, waar men, bij voorkeur, zijne asch wilde laten rusten?

Lampmann, een Duitscher in Genève gevestigd, zegt dat Genève overrijk is aan geschiedkundige herinneringen uit de drie laatste eeuwen maar zeer arm aan volksoverleveringen. De beide aan eenen keltischen watergod geheiligde Niton-rotsen in den mond van de Rhone, en een klein kinderfeest ter herinnering van eene spinster, die, volgens de sage, de Magdalena kerk uit de opbrengst van haren arbeid zoude gesticht hebben, »ziedaar het eenige waarvan Calvijn," zegt hij, »in en om Genève geene *tabula rasa* heeft gemaakt."

In de katholijke, sedert 1816, met het kanton Genève vereenigde dorpen bloeien echter nog de volkssagen, vooral de Feënsprookjes. Blavignac gaf reeds, in 1847, in de Mémoires van het geschiedkundig genootschap te Genève, daarvan een overzigt.

Zoo vindt men tusschen de dorpen Troinex en Bossey, een uur van Genève, een granietblok, 10 voet lang, 4 breed en 3 hoog, waarop in ruw beeldhouwwerk vier vrouwelijke figuren. Daarom heet dit blok la Pierre-aux-Dames. Blavignac houdt het voor een voorwerp van godsdienstige vereering der Kelten. Nog in de 15e eeuw toch trok de geestelijkheid von Genève tegen de Lapidarii of Steenaanbidders los. Bij zulke rotsblokken stelde men kruisen om de heidensche vereering door christelijke te vervangen. — Op de westelijke helling van den ten oosten van Genève gelegene Voirons, op 20 minuten afstand van het dorp Saint Cergues, en op 2½ uur van Genève ligt een dolmen (hunnebed) door het volk la Maison des Fées of Cave des Fées genaamd. Die aardige. luchtige godinnetjes, welke in de middeleeuwen in menig fransch en italiaansch riddergedicht hare dichterlijke opstanding vierden [2]) hebben volgens de volksoverlevering dit steenen verblijf gebouwd

[1]) Dit is het gevoelen van Worsaëe, iets verschillende van dat van von Bonsstetten, later te vermelden.

[2]) Ook nog in lateren tijd door Bulwer. De duitsche vertaling van zijn geschrift

en de steenen zelve aangevoerd. Geen boer, volgens Blavignac, treedt het 6½ voet hooge hunnebed binnen, zonder eenen overouden uitroep aan de Feen gerigt, te slaken, die daar immers nog spoken. Op den top van den meer dan 4000 voet hoogen Voirons is ook eene Pierre des Fées en bij la Caille het Val des Fayes. Menige burgruïne in het naburige Savoye voert den naam van Chateau-des Fées, omdat de sage haar die liet bouwen. Rondom den Montblanc vindt men de Cheminées-des-Fées en eene kleine vlakte aldaar, in welker midden een *kegel* van steenen zich bevindt, heet Plan-des-Dames. De grot van Balmi tusschen Cluses en Magnan is vol met vreemdgevormde en schitterende stalakiten of druipsteenen. De Feen maakten ze, zegt de volkssage. Het geloof aan den heksendans (Chette of Satta aldaar genoemd) is in de dorpen van deze streken algemeen verbreid en de Feën dansen daar in den maneschijn. Het gras verdwijnt dan onder hare voeten en de kringen daardoor in de weiden [1]) en onder de boomen [2]) ontstaan, worden *Rioles* genoemd. De versteende schelpen op de bergen zijn het werk der Feën en in het Jouxdal heeft men het spreekwoord: *ei coué couma on faeau*, want de gang der Feën is ligt en zwevend.

In gezelschap van den hoogleeraar uit Aarau, C. L. Rochholz [3]) en dr. Ed. Fick, een boekdrukker, den aanwijzer van het hunnebed, bezocht Lampmann de Pierre-aux-Fées bij Regnier in Savoye, 2 uren van Genève gelegen. Het togtje biedt overvloed van romantisch genot aan. Bij het eerste savoysche dorp, Moillesulaz, verlaat men den grooten weg naar Chamouny om regtsaf bij Etrambières over de Arve te rijden en vervolgens over den zoogenaamden Petit

door dr. Le Petit (Quedlinburg 1834, met fraaie staalplaten) onder den titel Pilger des Rheins, heeft dan ook het motto, uit Göthe's Faust ontleend: Du fürhrst die Reihe der Lebendigen Vor mir vorbei, und lehrst mich meine Brüder Im stillem Busch, im Luft und Wasser kennen.

[1]) Hoe die kringen in weiden ontstaan, heeft dr. R. Westerhoff aangetoond in zijne Verhandeling over de Kol- of heksenkringen, Gron. 1859.

[2]) Deze kringen onder de boomen ontstaan door het afdruipend water, wanneer de boom wat rond van vorm is en afhangende takken heeft b. v. bij een treuresch.

[3]) Bekend door zijne Eidgenossiche Liederchronik, Bern, 1842. In 1867/68 hield hij volgens Lampmann een cyclus van voorlezingen te Genève, over de geschiedenis van het duitsche leven des geestes.

Salève in een streek te komen vol wilde rotskloven, uit welke talrijke, soms door schuimende watervallen, het oog boeijende bergbreken de Arve toestroomen. Is men deze streek door, dan komt men op het plateau waarop het vlek Regnier ligt. Op den meermalen bij duizelingwekkende afgronden langs strijkenden, hoog verheven weg, ziet men overal neder op de in het diepe Arvedal of in de enge kloven van de bergbeken schilderachtig verspreide vijvers en molens, meest blokhuisachtig, zooals de natuur ze kon opleveren er uitziende. Over al deze kloven en dalen, hangen de steilste, getande rotsen, hier en daar op hunne afhellingen of toppen, dennen-bosschen of eikengroepen dragende. Verder in het oosten verheft zich de meer dan 3000 voet hooge spits van den pyramidaal gevormden Mole, links de Voirons met zijn dal van Boëge en Lalenburg; op den achtergrond de reusachtige keten van den Mont-blanc met zijne sneeuwkoppen. Een eigenaardig wild en woest karakter neemt de streek in de onmiddellijke nabijheid van Regnier aan.

Van Regnier ligt de Feënsteen nog omstreeks ¼ uur in oostelijke rigting. De weg voert langs verspreide boerenwoningen, welke in haren bouwtrant weder ons aan toestanden uit de voorwereld herinneren en over weiden, welke met overoude eiken en andere boomen als waren wij in bosschen, bezet zijn, onder welke wij hier en daar kleine schaapskudden opmerkten. Bij eene hoeve opent zich plotseling het uitzigt op eene groote vlakte, op welke eene menigte groote graniet- en andere rotsblokken op het wildst door elkander liggen, van welke menigeen eene hoogte van 30 voet of meer mag hebben. Vlak tegenover ons, op eene wijde ruimte, waar de rotsblokken minder talrijk zijn, schilderachtig echter, met krachtige groepen van eiken bezet, met den ganschen trotschen savoijschen Alpenketen als een reuzenmuur uit ijs, sneeuw en rotsen in den achtergrond, ligt de *Feënsteen*. Hij rust daar, als een getuige van lang vervlogene voor ons in geheimenis gehulde eeuwen. Nooit zal ik de jeugdige drift vergeten met welke de wakkere duitsche geleerde (Rochholz) zoodra hij den Feënsteen in de verte in het oog kreeg, ons vooruitsnelde en ons bij onze aankomst, reeds staande op de reusachtige dekplaat, begroette, op welke hij met behulp van den digt daarbij staanden boom geklommen was.

De Feensteen bestaat uit drie tegenover elkander geplaatste rotsbrokken, op welken eene reusachtige rotsplaat gelegd is, zoodat het geheel omstreeks 9 voet lang en 8 voet breed, eene soort van steenen verwulf vormt. Van binnen is de hoogte niet meer dan 5 voet. De naar het noorden gekeerde deuropening, is omstreeks 4 voet breed. Daarvoor liggen een aantal in den grond verzonken rotsbrokken. Zij steken met de koppen naar boven als wilden zij den toegang of de deur versperren. De enorme dekplaat heeft eene lengte van 15 en eene breedte van 12 voet. Zij springt dus boven de als muren dienende pilaren uit en helt naar het westen over.

Eene volkssage beuzelt, dat deze Pierre aux Fées door eene magtige Fee gebouwd is. Zij droeg, in eens, al de vier steenen daartoe benoodigd, namelijk den geweldigen deksteen op het hoofd, twee der andere onder den arm en den overschietenden in haren voorschoot. Eene dergelijke sage vindt men bij de kapel van Sainte Baume op eene christen heilige overgebragt. Maria Magdalena, welke aldaar, volgens de legende, haar leven eindigde, wordt verhaald het dak op haar hoofd, de zuilen in haren schoot en het wijwatervat in haren zak te hebben gedragen.

De Feensteen behoort, even als het reeds genoemde Maison-des-Fées bij St. Cergues, tot die gedenkteekens, welke men den bretonschen naam van *Dolmen* (van *doul*, tafel, en *men*, steen) gegeven heeft en die in verscheidene landen van Europa, Azie en Noord-Afrika in niet geringen getale voorkomen. Vroeger was men, met name in Frankrijk, van meening dat het *offeraltaren* der Druïden zijn geweest, maar de nasporingen hebben thans onwedersprekelijk aangetoond, dat de Dolmen *grafgedenkteekens* van een volk zijn, dat vóór de Kelten uit Azie overkwam. Een zwitsersch geleerde, de baron A. von Bonstetten, heeft in een klein, maar zeer belangrijk werkje: Essai sur les Dolmens, te Genève in 1865 [1]) uitgegeven, zelfs uit de in verschillende landen voorkomende Dolmen, den gang der volkverhuizing zoeken aan te toonen. Volgens hem drong dat volk door de passen van den Kaukasus uit Azie naar Europa door en nam zijne eerste rustplaats aan de noordelijke oevers van de Zwarte

[1]) Imprimerie de J. G. Fick 68 blz. 4⁰ met vele houtsneeafbeeldingen, 5 steendrukplaten en eene groote, belangrijke carte générale der Dolmens.

zee, in de Krim en Circassië. Door andere later oprukkende horden verdrongen, deelde het volk zich in twee groote stammen, van welke de eene den we gzuidelijk naar Griekenland, Palestina, Italië en Corsica nam: de andere toog naar het Noorden en sloeg zich eerst tusschen de Weichsel, de Oostzee en den Harz neder. Van daar zette dit volk der Dolmen (of hunnebedden), zooals von Bonstetten het noemt, zijne togten naar de Noordzee tot aan Luxemburg, België, Normandië en Bretagne voort, stak naar Brittanië en Ierland, ja zelfs naar de Orkaden over.

Eene andere horde doorkruistte Gallië en trok deels ten westen over de Pyreneën, deels drong zij oostwaarts naar Savoye en Zwitserland door. Uit Spanje strekt zich haar togt tot het daarover liggende Afrika uit, alwaar zij het oude Cyrenaica en Egypte bezocht. v. Bonstetten voert ten bewijze hiervan aan, dat men in de voorstellingen in de oude koningsgraven te Thebe (in Egypte) witte of blanke, getatoueerde menschen vindt, welke men Tamhou, Noormannen noemt en voor afstammelingen van genoemd, zich ten lesten aldaar nedergezet hebbend volk der Dolmen houdt. Raadselachtig blijft het, hoe dit volk, aan hetwelk de bereiding der metalen onbekend was, hetwelk echter voor het bakken van potten en het vervaardigen van steenen wapens eene groote geschiktheid betoonde, deze soms reusachtige gedenkteekenen, gelijk dat te Regnier er een is, wist op te rigten, vermits rotsbrokken van zulk een zwaar gewigt slechts door middel van werktuigen bewogen en opgeheven schijnen [1]) te kunnen worden. Gewoonlijk neemt men aan, dat de bouwers der Dolmen aarde tot op de hoogte der pilaren of stutsteenen ophoopten en op de alzoo verkregen scheeve vlakte de dekplaten opschoven, of door middel van trekdieren lieten naar boven brengen. Dat de Dolmen werkelijk grafgedenkteekens zijn is door de opgravingen daaronder bijna altijd van menschenbeenderen buiten allen twijfel gebragt. Men wil uit den vorm van deze beenderen het besluit afleiden, dat dit volk tot een klein menschenras behoorde, hetwelk met het finsche en scythische verwant schijnt. Daargelaten

[1]) Hoe zulks waarschijnlijk geschiedde heeft koning Frederik VII van Denemarken in zijne verhandeling: Sur la construction des Salles dites des géants (Mém. de la Soc. royale. des Antiquaires du Nord 1850-1860.) Copenh. 1861. p. 3-19 aangetoond.

de reusachtige gedaante van deze dolmen is, alleen daarom niet aan *offeraltaren* te denken, omdat de dekplaten dikwijls zoo oneffen zijn. Reeds Keyszler in zijne Antiquitates septentrionales (1720) [2]) heeft dit daartegen aangevoerd. Het is zeer te betreuren, dat bij den Feensteen te Regnier nog geene opgravingen hebben plaats gehad. Maar het is een luim van het toeval dat dit op zich zelf zoo merkwaardige gedenkteeken, omgeven door eene grootsche natuur, tot op den dag van heden door de touristen onbezocht wordt gelaten. Trouwens het komt nog in Bädeker, noch in Murray voor.

Onder de omvangrijke rotsbrokken van graniet, jura-kalk- en zandsteen, welke bij den Feensteen liggen en welke de duivel, volgens eene volkssage, als brokken van eenen verbrijzelden berg heeft rondgestrooid, heet een *Pierre-du-Diable.* De steen is 21 voet lang, 3 voet hoog en 3 tot 4 voet breed. Hierop stond, volgens de sage, de duivel bij zijn vernielingswerk, en de punt van zijnen gloeienden voet is nog in eene diepe spleet te ontdekken.

Lampmann zegt ten slotte, dat hij hoopt dat zijne mededeeling de aandacht der reizende wereld op den Feensteen moge vestigen. Men verwachte echter geen touristen-hôtel te Regnier, zooals in het Berner-oberland, te Genève of te Chamouny. Men moet zich met eenvoudigen kost en eenen, trouwens zeer goeden, savoyschen landwijn vergenoegen, maar men zal tevens eene der verhevenste en stoutste punten in de aan natuurschoonheden zoo rijke omstreken van Genève leeren kennen.

Medegedeeld door $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$

Judic—Deborah. (XVIII, blz. 355, 566.) In 1788 verscheen te Brussel bij J. P. de la Croix (8°. 10 bladz.) een gedicht van Emigrantus, getiteld: Smeekschrift aan Neerlands Debora.

$\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$

VRAGEN.

170. **Twee gildepenningen**: rood koper: (32 en 30 diam. v. Gelder)

---

[2]) Cap. III ten opschrift voerende: „Probat monumenta haec ararum numero non esse habenda."

a en b hebben beide op de keerzijde als stempels een opgaande of stamboom, welk stempel op de voorzijde van b nog eens herhaald wordt. a heeft op de voorzijde gegraveerd LOWYS /LOWYSEN/ 1650 en b /SVILVE/R ╳ SPEN/TERS. Zij zijn beide doorboord om gedragen te worden. Beteekent *Svilvers spenters*: *zuivel* (in het klein) *verkoopers* of iets anders? en welke stad wordt aangeduid?

J. D.
L.

171. **Twee gegraveerde geelkoperen penningen** (25 diam. v. Gelder) hebben a) en b) beide op de eene zijde: *Over Land*, maar de eene K /*Den* 14 *April* 1787, en de andere J: P: *Den* 13 *April*/ 1793. Warĕn dit vrijpassen van betaling van vracht van *Over Land* terugkeerende loodsen of andere reizende personen.

J. D.
L.

172. **Een zilveren penningje**, geslagen. (diam. 9 v. Gelder.) Voorzijde een waterschuit. Keerzijde

RDI
C°.

Van welke *Co(mpagnie)* is dit penningje?

J. D.
L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Iets over Citaten (vgl. XVIII, blz. 391). Een enkel woord bij gelegenheid van het nazien dezer nalatenschap des overleden meesters.

„Wanneer de herder slaapt dan dolen al de schapen,"

heb ik meermalen hooren aanhalen: 't is eene variant als 't ware op Vondels »wanneer de harder dwaelt" (bl. 382 vermeld). Waar onze herder van Lennep den slaap des doods slaapt, hopen wij dat wij de volgende regel niet zullen moeten bijvoegen:

„Dan is 't der wolven tijt haer nesten vol te rapen!"

Zij zijn uit den »Gulden spiegel" van J. C. Maijvogel.

In staatkundige dagbladen en brochures vond ik wel eens de aanhaling:

»Je vis pour chanter. Si vous m' ôtez mon pension, je vais chanter pour vivre."

Heb ik 't goed, dat ze van Beranger zijn en onder zijn portret, in eene zijner vele uitgaven staan?

„Als u geen lastertong ontziet,
„Zoo moet gij naar geen reden vragen:
„Het zijn de slechtste vruchten niet,
„Waaraan de wespen knagen."

Dat is immers van Adam Simons?

G. P. ROOS.

Macaulay (vgl. XVIII, blz. 362). Nîl Admirari vraagt wien mad. Roland bedoelt in den wensch, uitgedrukt in haar Mémoires, »d'être la Macaulay de mon pays." Klaarblijkelijk is er sprake van eene geschiedschrijfster. Catherine Sawbridge, geboren in 1733 te Flantigh, Kentshire, huwde in 1760 den londenschen geneesheer George Macaulay. Van 1763 tot 1783 gaf zij uit: The History of England, from James I to the Revolution. Londen 1763—83. 8 vol. 4°, en: History of England from the Revolution to the present time, in a Series of Letters. Bath, 1778, vol. I (all printed). 4°. Hare philosophische werken en republikeinsche denkbeelden droegen er vooral toe bij haar eene welverdiende reputatie te bezorgen, maar voor de nakomelingschap zijn hoofdzakelijk hare historische werken van belang. Watt geeft in zijn Bibliotheca Britannica eene lijst van Cath. Macaulay's werken. Reeds op gevorderden leeftijd huwde zij — dus voor de tweede maal — een jeugdigen predikant, Graham; of den laatsten het denkbeeld toelachte de bemiddelde weduwe op het regte pad terug te brengen, wordt niet door de biografen vermeld. Cath. Macaulay was eene vurige bewonderaarster van Washington, met wien zij druk correspondeerde. In 1785 ging zij hem zelfs in Amerika een bezoek brengen. Het is dus niet te verwonderen, dat mad. Roland dweepte met de engelsche savante, wier denkbeelden zooveel punten van aanraking met de hare hadden.

U. A. C. LOFFELT.

Boeken met verschillende titels. I. (vgl. XVIII bl. 319.) Van de Vaderlandsche Historie van Wagenaar bezit ik 72 deelen, en daarenboven nog twee afzonderlijke deelen (21*a* en 21*b*), getiteld: Byvoegsels en aanmerkingen bestaande in noodige Naleezingen voor Wagenaar, door van Wyn enz., Amsterdam 1797, en, Register op de Byvoegsels en Naleezingen van Wagenaar, Amsterdam 1798. Alle zijn gedrukt bij Johannes Allart, met de Bijvoegsels door van Wyn enz. achter elk deel.

Het 22e, 23e en 24e deel zijn getiteld: Ten onmiddelijken Vervolge van enz., en gedrukt in 1788 en 1789; zij loopen van 1752 tot 1774.

De deelen 25 tot 71 zijn gedrukt van 1790 tot 1811, en loopen van 1775 tot 1806; zij dragen denzelfden titel als het 22e, 23e, 24e, deel, behalve dat bij het 70e en 71e het woord *onmiddelijken* weggelaten is.

Het 72e deel is zonder jaartal, het heeft tot titel: Algemeen register op de Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der.... tot den tegenwoordigen tijd. Ten vervolge op Wagenaars enz.

De eerste 69 deelen hebben op het titelblad staan: Behelzende het jaar...., maar het 70e en 71e heeft: Zints den aanvang der.... tot den tegenwoordigen tijd. Dit 71e deel behelst nog 204 bladzijden Vaderlandsche Historie; daarop volgt deszelfs Bladwijzer der voornaamste zaken, en eindelijk het register der naamen van alle de persoonen in dit werk (namelijk, de 47 deelen Vervolg) voorkomende.

's Gravenhage. SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG.

Boeken met verschillende titels. Vervolg op Wagenaar, Vaderl. Hist. [1])

Na dl. 24 volgt iets wat mij te geleerd is (ten zij mijne verzameling slecht gesorteerd is?) In 1790 namelijk verschijnt als Onmiddelijk vervolg het 25e deel van 1775 tot 1778.

De schrijver der Vervolgen heeft dus welligt oorspronkelijk niet bedoeld een vervolg op W. te geven. Dit vermoeden wordt bijna

---

[1]) Wij hebben de vrijheid genomen uit dit antwoord weg te laten, wat onze lezers in het voorgaande artikel en dl. XVII bl. 238 kunnen vinden.

zekerheid daar »de schrijver van zijne Land- en Tijdgenooten" zegt: de eenvoudige tijtel, dien het werk *welks eerste deel wij u thans aanbieden*, op het voorhoofd draagt, strekt genoegzaam om den voornamen inhoud aan te duiden en u te verwittigen, van welk tijdperk onze geschiedenis een aanvang neemt. — Een tijdperk *van u beleefd*, enz.

De uitgever steunt ons gevoelen in zijn berigt voor het Onmiddelijk vervolg geplaatst waarin de redenen worden ontvouwd van het tusscheninvoegen der deelen 22—24. Intusschen blijft het jaar der uitgave dezer drie deelen zonderling, het is klaarblijkelijk te vroeg gesteld; in 1790 toch werden ze door den uitgever als *in bewerking zijnde*, vermeld.

Men veroorloove mij nog een paar vragen.

In de wijdloopige vervolgen worden soms aangehaald de Nederlandsche jaarboeken: van wie zijn die? Over welk tijdvak loopen die? Sluiten Stuarts bekende jaarboeken bij deze aan? G. P. ROOS.

Boeken met verschillende titels. Heb ik het door den heer D. medegedeelde goed begrepen, dan geloof ik dat de verschillende titels voor het Vervolg van Wagenaar wel te verklaren zijn. Dit Vervolg kon men op tweederlei wijze beschouwen, of als een nieuw werk, of als eene voortzetting op dat van Wagenaar. Die verschillende beschouwing maakte verschillende titels noodig. Voor hen die het wilden koopen om hunnen Wagenaar te completeren gaf men den titel, door den heer D. in zijn exemplaar *a* gevonden: Vaderlandsche historie vervattende de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden. Met platen. Behelzende de jaaren 1801 en 1802 ten onmiddelijke vervolge van Wagenaars Vaderlandsche historie. *Acht en zestigste deel.* Maar ten behoeve van hen die misschien geenen Wagenaar bezaten en het Vervolg als een afzonderlijk werk in hunne boekenkast wilden zetten, drukte men voor dat zelfde deel dezen titel: Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden. Zints den aanvang der Noord-americaansche onlusten, en den daaruit gevolgden oorlog tusschen Engeland en deezen staat, tot den tegenwoordigen tijd. Uit de geloofwaardigste schrijvers en egte Gedenkstukken zamengesteld. Met Plaaten. Ten vervolge van Wagenaars vaderlandsche historie. *Vier*

en veertigste deel. Van mijn exemplaar van het Vervolg dat met dl. I begint, hebben dan ook alle deelen den laatst vermelden titel.

De vraag van den heer Roos is niet moeielijk te beantwoorden. Het schijnt dat er van de eerste deelen van het Vervolg op Wagenaar veel meer verkocht werd dan de uitgever verwacht had. Deze deelen moesten dus spoedig herdrukt worden. Mijn exemplaar van het eerste deel heeft op den titel: tweede druk. 1788. Dat van den heer Roos, van 1790, zal misschien een derde druk zijn. Maar van het tweede deel bezit ik den eersten druk en deze is van 1787. Het eerste deel moet dus voor de eerste maal gedrukt zijn in 1787 of vroeger, derhalve vóór 1788 toen het eerste deel van het Onmiddellijk vervolg in het licht kwam.

Bij de twee voorbeelden van boeken met verschillende titels, door den heer D. vermeld, kan ik voegen dat van het merkwaardige boekje van Koerbagh, waaromtrent ik later eene uitvoeriger mededeeling hoop te doen, Een bloemhof van allerley lieflykheid sonder verdriet. Het heeft tweederlei titel. Het verschil bestaat daarin dat op den eenen staat: Gedrukt te Leyden voor Goedaart Onderwijs. In 't jaar 1668; op den anderen, door mr. Adr. Koerbagh, regtsgel. en geneesm. t' Amsterdam, Gedrukt voor den schrijver. In 't jaar 1688. Waarschijnlijk vreesde de schrijver voor groote onaangenaamheden, indien het bekend werd uit wiens pen dit geschrift was voortgekomen, maar trok later de stoute schoenen aan en noemde zijnen naam. De uitkomst heeft geleerd dat zijne vrees maar al te goeden grond had gehad.

P. LEENDERTZ WZ.

KUNSTGESCHIEDENIS.

VRAGEN.

173. **Weuysters.** Kan iemand mij ook inlichten of zekere Weuysters te Rotterdam eenige vermaardheid had in het teekenen van zoogenaamde bedriegers in plaatwerk?

Waarschijnlijk beoefende hij zijne studie omtrent het midden der 18e eeuw,

174. **Portret van den prins van Oranje door N. Pieneman.** De heer C. Kramm deelt in zijn hoogst belangrijk werk: De levens en werken der Hol[l]. en Vlaamsche kunstschilders enz. V[e] deel, bl. 1281, o. a. het volgende mede omtrent N. Pieneman: »In 1845 werd hij benoemd tot lid der 4[e] klasse van 't Kon. Ned. Instituut. In *dat zelfde* jaar heeft hij, op last van Z. K. H. den prins van Oranje, de portretten van diens beide zonen, prins Willem en prins Alexander, levensgroot op het Loo vervaardigd. Alles moet uitmuntend zijn, en vooral meesterlijk de opvatting van den prins, zijnde de Erfprins, voorgesteld in het gewaad van een jong zeeman enz., terwijl hij de linkerhand om den hals van zijn princelijken broeder, — die bevallig gekleed, los en natuurlijk, op een groen fluweelen armstoel zit, — geslagen houdt," enz. Dit keurig tafereel is in plaat gebracht, door G. F. Eilbracht. Lith. Roy de C. W. Mieling in fol. Onder de plaat: N. Pieneman, pinxt. 1847. Guillaume prince héréditaire d'Orange et Maurice prince des Pays-Bas. Volgens dit onderschrift hebben er twee misstellingen plaats in het werk van den heer Kramm. 1°. In 't jaartal als zijnde dit stuk niet in 1845 maar in 1847 geschilderd. 2°. In den naam van den 2[en] prins als zijnde niet prins Alexander geb. in 1851, maar Willem Frederik Maurits Alexander Hendrik Karel, geb. 15 sept. 1843. Hij ziet er op de plaat lief uit als een vierjarige knaap. De heer Kramm schijnt deze plaat niet gekend te hebben. — Een ander plaatje, dat voor mij ligt stelt eene begrafenis voor van een vorstelijk kind, 10 junij 1850 met zijne afbeelding, doch zonder naam. Is dat prins Maurits der Nederlanden, — wiens sterfdag mij niet juist bekend is, — of een ander? J. C. K.

TAALKUNDE.

LIJST VAN NEDERLANDSCHE VOORNAMEN.

(Vervolg van blz. 532).

W.

Mansnamen.	*Vrouwennamen*
Waaie.	
	Waabke.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Waalke.	
Waalte.	Waaltje.
Wabe.	Wabkje.
Wabbe.	
Walbert.	
	Walburg.
Waldrik.	
Walig, Waling.	
Walke.	Walkje.
Walle.	Walke, Waltje.
Walraad.	
Walram, Walrand.	
Walraven.	
Walte.	
Wander.	
Wapke.	
Warmold.	
Warnar, Warner.	
Wate.	
Watje, Watke.	
Watse.	Watske.
Watte.	
Weier, Weiert.	
Weike.	
	Weintje, Wijntje.
Weit.	
Weitse.	
Welbe.	
Welke.	
	Welmoed, Wolmoed.
	Weltje.
	Wemeltje.
Wemmer.	Wemke.
	Wendelmoed.
Wepke.	Wepkje.
Werner.	

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Wernert.	
Wermbold.	
Wessel.	Wesseltje.
Wetse.	
Widde.	
Wiede, Wîde.	
Wielke.	
Wiard, Wierd.	
	Wibbigje.
Wibe.	Wîbkje.
Wibert.	
Wîbke.	
Wibolt, Wibout.	
Wibrand, Wijbrand.	
	Wibreg.
Wibren.	Wibrentje.
Wicher.	
Wif.	
Wigbele.	
Wigbert.	
Wigbold.	
Wiger, Wigger.	
Wigge.	
Wiggert.	
Wiggering.	
Wigle.	
Wîkje.	Wike.
Wikke.	Wikje.
Wilbert.	
Wilhelm.	Wilhelmina, Willemijntje.
Wilke, Willeke.	
Wille.	
Willeboord.	
Willebrord.	
Willem.	Willemke.
Wilse.	Wilsk.

Mansnamen.	*Vrouwnamen.*
Wilt, Wilte, Wiltet.	
Wiltje.	Wiltje, Wiltsen.
Wiltse.	
Wimer.	
Wîmke.	Wîmkjen.
	Win.
Wijnand.	
	Wink.
Wineke, Wîntje.	Wînske.
Winering.	
Winert.	Wîntje.
Winolt.	
Winrik, Windrik.	
Wînse.	
Wînser.	
Wirdmer, Widmer.	
Wisse.	Wiskje.
	Wîskje.
Witte.	
Wîtje, Wîtke.	Wîtke.
Wîtse.	Wîtske.
Wîtske.	
Wobbe.	Wobbeke.
	Wobbelke.
	Wobbrig.
Wol.	Wol.
Wolbert.	
Wolbrand.	
Wolf.	
Wolfert.	
Wolmer.	
Wolter, Wouter.	
Womke.	Womkje.
Wopke.	Wopkje.
Woppe.	
Worp.	Worpke.

Mansnamen.	*Vrouwennamen.*
Wouter.	Woutje.
Wridsaard.	

X.

Xaverius.	

Z.

Zacharias.	
Zacheus.	
Zarach.	
Zares.	
Zeger.	Zegertje.
Zeno.	
	Zenobia.
	Zuster.
	Zwaantje.
Zweder.	
Zwerus.	

De lijst van voornamen is met de meest mogelijke zorg en naauwkeurigheid opgemaakt. Het is nogtans mogelijk dat er fouten in zijn gebleven. Wie ze opmerkt, zal mij met de aanwijzing daarvan genoegen doen. Maar zeer zeker is de lijst nog onvolledig. Vriendelijk verzoek ik daarom alle lezers van den Navorscher, aan wie voornamen bekend mogten zijn die hier ontbreken, ze mij te willen mededeelen. Ik zal dan later eene tweede lijst, tot aanvulling der eerste, laten volgen. P. LEENDERTZ WZ.

Kennemer plaatsaanduiding. Als onverdroten bosch- en duinwandelaar heb ik natuurlijk niet verzuimd, in dezen Kennemer lusthof, kennis te maken met het aantrekkelijke boekjen, waarin ons de heer F. W. van Eeden, met zooveel warm natuurgevoel en liefde voor den vaderlandschen bodem, in »de Duinen en Bosschen van Kennemerland" rondleidt. Met de reeks van afbeeldingen uit Oudemans Flora naast mij, heb ik er mij zooveel doenlijk door zoeken in te wijden in de kennis van den Kennemer plantengroei, en mag dit

mijn kruistochten door bosch en duin soms wat gerekt hebben, het heeft ze zeker niet minder veraangenaamd.

De heer Van Eeden bepaalt er zich echter niet toe, ons dien groei omstandig bloot te leggen. Hij vermeit zich tevens ook in de geschiedenis en ontwikkeling van den bodem, en zoekt zich en ons, door omstandige kennisneming en verklaring der verschillende plaatsnamen, geheel in het verleden te verplaatsen, en tot hun eeuwenouden oorsprong door te dringen. Zoo komt hij, onafhankelijk van mijne eigene verklaring in een vorig nommer van dit maandschrift, tot eene gelijke naamsduiding van Haarlem, maar wordt niet overal elders door een even aannemelijk inzicht in de wording en wijziging der plaatsnamen geleid, en zoekt dikwerf ver af of op geheel vreemd terrein, wat, welbeschouwd, maar al te na bij de hand ligt en een veel eenvoudiger verklaring vereischt. In dank voor het genot, mij door het lezen van zijn boekjen verschaft, wil ik hem en zijn lezers mijn bescheiden opmerkingen dienaangaande meêdeelen, daarbij alleen datgeen vermeldende, waaromtrent wel geen twijfel mogelijk schijnt.

Ik ben 't met hem eens, dat wij in eene streek, zoo herhaaldelijk in Noordsche handen, niet al te wars moeten zijn van een Noordsche naamsafleiding, gelijk ons dat dan ook voor Haarlem reeds bleek. Ook bij de ligplaats van de oudste kerk dier stad, de Bakenesser, schijnt mij dit het geval, en zou ik de eerste helft van 't woord liefst tot het Deensche *bag* (het Engelsche *back*) terugbrengen, en den naam *Bakenes* dus met de *achter-landpunt* vertalen. Dit komt mij aannemelijker voor, dan hem van een wild of ander zwijn af te leiden, al wordt er ook thans in die wijk nog een Varkensteeg gevonden. Geheel Hollandsch daarentegen is de naam van Brederode, al doet de schrijver zeker wel daarin geen »breede roeden" te willen herkennen. Het Deensche *bredde*, oever of strand, huist er echter evenmin in. De beteekenis van *rode*, 't Limburgsche *rade* (in 's Hertogenrade, Kerkrade, enz.) is algemeen bekend; 't is een ontgonnen woest terrein; terwijl het eerste deel der zamenstelling in Brederode, zeker niet anders dan ons nog dagelijks gebezigd *breed* is, dat hier evenzeer een meer uitgebreide, omvangrijke ontginning te kennen geeft, als, omgekeerd, het thans voor ons verloren, maar in 't Deensch en Angelsaxisch voorhanden *tet* of *tæt* in *Tette-*

rode, een meer *compacte*, *dichte*, *saamgedrongen* ontginning aanduidt. Beide nabij elkander gelegen landgoederen geven in hunne namen een soort van tegenstelling aan [1]). Even als het *breed* van *brederode* ook in den naam *Breêsaap* voorkomt, welks tweede deel wellicht met ons *zijpen* samenhangt en een van water doortrokken vlakte, wat men anders broekland noemt, te kennen geeft; evenzoo hangt met dat *rode* ook een andere naam uit deze streken samen, dien men, bij meer oppervlakkige beschouwing, er niet in zoeken zou: de *aardenhout* namelijk. Men behoeft daarbij slechts aan 't Vlaamsche *Aardenburg* voor *Rodenburg*, gelijk aan 't Leidsche *Roômburg* (voor *Rodenburg*) te denken. Met den Godennaam *Hertha* heeft het woord daarentegen zeker evenmin iets te maken, als de welbekende Hartjesdag, al worden er door den heer Van Eeden beiden ook toe gebracht. Evenmin had hij dien naam ook in het bekende Suithardeshage mogen zoeken, en kon daar alleen door een min juiste splitsing van 't woord toe gebracht worden. 't Is toch niet de naam Zuid-hard maar Swithard, die er 't eerste deel van uitmaakt, en zou men het woord dus thans *Zwietershage* schrijven, ware 't niet door een ander vervangen. Het schijnt namelijk, dat de plaats, na in 's Graven handen te zijn overgegaan, in plaats van zijn vroegeren, allengs ook den naam van 's Gravenhage erlangde. Ik zou haar althans daar liever dan in Hillegom terug zoeken, waar alle herinnering aan haar spoorloos verdwenen is. Geen persoons-, laat staan een Prinsen-naam (dien van Roruk, den Deen), moeten wij in het vermeende dorp Ruk-aas, van 'twelk Van den Bergh fabelt, of het Rockaartsduin op een kaart der vorige eeuw willen herkennen. Ik durf zelfs haast niet te zeggen, hoe plat-eenvoudig de afleiding van dat Ruk-aas of Rokkes der Zandvoorders is, omdat zij tegen dezen hoogadelijken oorsprong zoo bitter afsteekt. Men vindt intusschen bij Kiliaan nog het werkw. *ruk-aarzen*, met de sprekende beteekenis van *clunagitare*, vermeld; en 't kan ons zeker weinig verwonderlijk voorkomen, dat de zich het hooge duin tusschen de Zandvoorder vlakte en Kraantje-Lek opwerkende Zandvoorders, in hun platte, maar plastische volkstaal, daaruit de door Van Eeden aangehaalde

---

[1]) Ook de heer Van Eeden denkt bij *Tetterode* aan 't Deensche *tæt*, maar in de min aanneemlijke beteekenis van *dichtbij*.

spreekwijs afleiden: »als we 't *rokkes* (*ruk-aars*) maar over zijn"; terwijl de duin zelf daaraan zijn naam van *rockaarts* (verbeter *ruk-aars*) duin ontleende. Wat minder plat, maar niet minder duidelijk Hollandsch is ook de eenvoudige kroegnaam van 't Kraantje-lek zelf. Ik vat waarlijk niet, hoe men daarbij tot een middeneeuwsch *laak* of *leek* kan willen opklimmen; de naam is voor een welbeklante herberg zoo gelukkig gekozen — een kraan, die nimmer aflaat te vloeyen — dat er zeker niet de minste reden bestaat, er iets anders dan dat in verscholen te achten. Evenmin zou ik ook onder de welbekende *blaauwe trappen* het verzwonden *Fortrapa* verstoken rekenen, dat met Voordorp gelijk staat, en veel waarschijnlijker in Rijn- dan in Kennemerland lag.

Ten slotte nog een woord over het *Schaker-bosch*. De heer Van Eeden brengt dat met het Lat. *Sacrum* in verband. Hier ware 't echter juist de plaats geweest aan een noordsche afleiding te denken. In dit *Schaker* toch schuilt zeker hetzelfde woord, dat ook in den echt-Noordschen plaatsnaam *Schagen* voorkomt, en welks beteekenis men het best in het Deensche *Skager-rak* naspoort. Wie Molbecks voortreffelijk woordenboek der Deensche Tongvallen op het werkw. *skage* naslaat, zal daar de beteekenis *uitsteken* vinden [1]); en gelijk dus dat *rak* niets anders dan het water aan den uithoek aanduidt, zoo het bosch niet anders dan het uiterste bosch; de plaats aan den uithoek (*Schagen*); dit laatste staat dan natuurlijk voor *ter Schagen*, aan den uithoek, of derg.).

Bloemendaal, 30 Sept 1868. V. VLOTEN.

Riggelmeester (vgl. XV, bl. 125). In den Tegenw. Staat der Nederl. dl. VIII, bl. 459 leest men: »De Vroedschappen worden gekozen uit de rijkste Burgers, door zes daaruit gemagtigde Rijkdommen of Riggelmeesters." Naar aanleiding daarvan wordt in den Nav. XV, bl. 125 gevraagd naar den oorsprong van het woord riggelmeester, en tevens waarom genoemde personen zoo geheeten worden?

---

[1]) „*Skage*: rage frem, rage ud; A. S. *skæga*. *Skage* heiszt die äusserste Grenze, so weit das Feld ausläuft." Hij wijst daarbij dan zoowel op het Hollandsche als op het Deensche *Schagen*. De *k* voor *g* in het bosch is dan slechts overeenkomstig den algemeenen regel, dat de Deensche *g* (verg. *bag* en *bak*, *bage* en *bakken*, enz.) in 't Hollandsch door *k* wordt vervangen.

Het komt mij voor dat men hier den oorsprong moet zoeken in het woord *riggel*, dat overeenkomt met *rij*, zijnde hetzelfde als het oude *rijge*. Wat een riggel is weet elk en de vrouwen plagen er vroeger veel gebruik van te maken, om er schotels als anderszins op te plaatsen, ten einde de woningen te versieren. Een *rij* is een lat of maatstok, bij timmerlieden en metselaars wel bekend. Vandaar is het hier vrij algemeen bekende woord *verriggelen* ontstaan; waarvan de beteekenis is: verschikken, verrijgen, veranderen, in orde stellen, de dingen regelen overeenkomstig billijkheid en regt.

Indien er van eenig bestuurs wege iets veranderd, gewijzigd of verschikt wordt, zegt men nog wel: ze zijn bezig die zaak te verriggelen, terwijl zij die met dat werk belast zijn, *verriggelaars* genoemd worden, wat al vrij wel met riggelmeester overeenkomt.

Dat het verschikken, in orde stellen (*verriggelen*) vroeger als zoodanig aan de rijkste burgers of rijkdommen werd opgedragen, is niet vreemd. Zie Wagenaar, Vaderl. Hist. dl. II bl. 33.

Men noemt de plaats waar het vee in den koestal naast malkander geschikt wordt, de lange- of korte regel, of ook wel de *riggel*, — het stalhout. — Staat het vee aanvankelijk niet naauwkeurig op de maat af, dan gaat de boer aan het *verriggelen*, en schikt ze overeenkomstig de juiste grootte van elk rund.

de Beemster. J. BOUMAN.

Verbuiging van bijv. naamw. als zelfstandige (vgl. XVIII, blz. 181, vr. 45). M. M. schijnt zich geen juiste rekenschap te geven van wat eigenlijk zulke zelfstandig gebezigde bijv. naamww. zijn. Het voorbeeld immers, dat hij aanhaalt: »er zijn *bonte* katten, maar ook *zwarte* en *witte*" bevat er geen enkel. *Zwarte* en *witte* toch behooren daar zoo goed bij het voorafgaande *katten*, dat er onder verstaan wordt, als *bonte*. De allezins juiste taalregel, op welke hij doelt, om *zelfstandig* optredende bijv. naamwoorden als zelfstandige naamwoorden te verbuigen, is daarop niet toepasselijk. Misschien maken hem beide volgende zinsneden de bedoeling van den taalregel duidelijker:

Eenigen zeggen, dat....; *anderen* beweren daarentegen, enz.

Eenige lieden beweren, dat....; *andere* zeggen in tegendeel, enz.

In den eersten van deze zinnen treden *eenigen* en *anderen* zelf-

standig op; in den tweeden daarentegen bijvoegelijk, en van een zelfstandig naamwoord afhankelijk. ——N.

Voorzetsels bij werkwoorden met die voorzetsels zamengesteld. (XVIII, bl. 376, vr. 106.) In het huis insmokkelen, klinkt in de zvl. spreektaal zoo vreemd, dat wij zeggen en schrijven: »in het huis binnensmokkelen," welligt omdat het voorwerp eerst ingesmokkeld is, nl. over de grenzen en dus nog niet in huis.

Is *smokkelen* Hollandsch? Wij meenen dat het hollandsche woord *sluiken* is. Opmerkelijk is 't, dat de Zeeuwsch-vlamingen en Vlamingen het woord *smokkelregen* hebben. Zij verstaan er een regen door, iets sterker dan motregen; daaraan hechten ze het denkbeeld van ongemerkt, onopgemerkt. Van daar het gezegde: schijnvroomheid en motregen zijn hetzelfde; van de eene wordt je ongemerkt bedrogen, van den anderen ongemerkt nat.

Regenen op die wijze heet dan ook eenvoudig smokkelen.

Nog iets; in Vlaanderen en Zeenwsch-Vlaanderen heet de kus ook een *smok* en men kan er zeer goed 'n smok smokkelen. Overdragtelijk is weer een aardig meisje of een lief kind, 'n smokje.

G. P. ROOS.

Voorzetsels bij werkwoorden met die voorzetsels zamengesteld. Beide vragen van J. C. K. omtrent dergelijke wanluidende volzinnen, als hij er een paar aanvoert, moeten zeker, om beide aangehaalde redenen, in bevestigenden zin beantwoord worden. Ze zijn — gelijk hij te recht opmerkt — even pleonastisch als onwelluidend en kunnen dus alleen aan een minder fijn taalgehoor geweten worden. Er zijn er echter nog andere, bij welke de begane fout minder in 't oog loopt dan bij de twee aangehaalde, en waar deze toch even goed vermeden kan worden. Zoo kan men bijv. in zinsnede met *aansluiten* een tweede voorzetsel niet missen, maar daarvoor, in plaats der wanluidende herhaling van *aan*, dan *bij* gebruiken: men *sluite* zich *bij* J. C. K. in 't veroordeelen dezer pleonasmen *aan*. In andere zinsneden weder is het voorzetsel bij 't werkwoord overtollig, en wordt ons door sommigen maar altoos nog opgedrongen; gelijk bijv. met het ongelukkige *inwerken* het geval is, dat in geen enkele Nederlandsche zinsnede vereischt wordt, en enkel aan Hoog-

duitschen invloed — *inwerking* had ik haast gezegd — moet toegeschreven worden. Men las in 't Hoogduitsch steeds van *einwerken* en *einwirkung* en begreep daaruit, dat men ook in 't Nederlandsch aan het eenvoudige *werken* en *werking* niet genoeg had. Alleen wanneer men werkelijk een of ander hard voorwerp met geweld ergens *indrijven* wil, kan men in 't Nederlandsch van een *inwerken* spreken. V. VL.

Olifante. (XVIII bl. 587 vr. 163.) De vrager is in de war gebragt door twee fouten die men in de aangehaalde woorden vindt. Vooreerst staat daar *olifante* met eene kleine beginletter, wat misschien eene drukfout is, ten anderen wordt daar van *keizer Karels* olifante gesproken. Maar *Olifant* is een eigennaam, de naam van Roelands hoorn, die wanneer de krachtige ridder hem blies, mijlen ver in het rond kon gehoord worden. Wij weten dat in de middeleeuwen de ridder niet alleen aan zijn paard, maar ook somtijds aan zijn zwaard en zijn schild eenen naam gaf. Niet vreemd dus dat wij ook aan Roelands beroemden hoorn eenen naam zien gegeven

P. LEENDERTZ WZ.

Mof. (XVII bl. 181, vr. 45; vgl bl. 375). In vergelijking met de duitsche beteekenis van 't woord, is 't niet onaardig ook de engelsche eens na te gaan. Hier is van het *morren* en *pruttelen* minder *zure* en *onaangename* dan de *onverstaanbare* zijde in 't oog gevat, en heet *to muff* »onduidelijk spreken," dat anders ook *to muffle* genoemd wordt. Dit laatste echter mag in oorsprong niet met het eerste verward worden; 't is namelijk één met het fransche *moufler* en ons *mompelen*. Het engelsche *muft* daarentegen voor een domkop, (*a stupid fellow* en derg.) hangt zeker met het eerste zamen. Ook 't fransche *moue* (in *faire la moue*) voor *scheef* of *zuur gezicht* behoort tot dit *mof*-geslacht.

Dat voorts *muf* (van *beschimmeld*) en *mof* voor *zuurmuil* en derg. ten nauwste zamenhangen, in door Diez (in zijn *Etymologisch Wörterbuch* op 't ital. *muffo* reeds opgemerkt: »nud denselbe Stamme werder figürlich auch üble moralische Eigenschaften ausgedrückt,"

terwijl hij ter vergelijking tevens op het duitsche *faul* voor beide *rot* en *lui* verwijst. V. VL.

[Het woord *mompelen* behoort, meenen wij, niet hiertoe, maar heeft een anderen oorsprong.]

Mof. Dat de Duitschers (de Rijnlanders) zelf dezen naam gebruiken is zeker; men vraagde mij op weg naar Gräfrath, toen ik uit een aarden pijp met grooten kop rookte, waarom ik toch als Hollander een *mof* gebruikte. Een zuid-vlaamsch scheldwoord, hier, misschien ook elders, is *moffekop*, voor een koppig mensch of dwarsdrijver. G. P. ROOS.

Muf, muffen. (vgl. XVIII bl. 375.) Hoe raar het met muf uit een loopt, wordt in Zeeuwsch Vlaanderen bewezen.

Men heeft er het b. v. n. w. vermuft, holl. muf (droog bedorven): brood, beschuit enz. wordt droog en eindelijk muf. Muffen als brommen, knorren en pruttelen kennen wij ook. We kennen het ook nog als een stilzwijgende handeling in »*muffen* en met den kop zitten," en iemand die *muftig* (onaangenaam) is.

Ook het werkwoord vermuffen (droog bederven) leeft hier.

G. P. ROOS.

Wal, walle. Als een bewijs hoe een woord langzamerhand van beteekenis kan veranderen, ook door eene enkele plaatselijke omstandigheid, moge 't volgende dienen.

Buiten Aardenburg liggen een aantal moeshoven en tuinen, doch zonder omringd te zijn met heggen (dus geen tuinen) welke ongesloten hoven den naam van *walle* dragen. Van waar die naam? In de laatste helft der vorige eeuw werden de aardenburger wallen en poort geslecht en gesloopt. De wallen werden voor hoveniersland verhuurd en — behielden eenvoudig hunnen naam niet alleen, maar deelden dien mede aan ieder stuk hoveniersland dat zelfs niet eens vroeger tot den stadswal behoorde, maar buiten de kom der gemeente ligt. Reeds in andere gemeenten van Zeeuwsch Vlaanderen spreekt men mede van de walle, als van een buitenhof.

G. P. ROOS.

Geslacht van tijdschriften, dagbladen enz. (XVIII. bl 427, vr. 119.) De naam van het tijdschrift waarin de heer H. Tiedeman bovengenoemd punt ter sprake brengt, is zeer geschikt om mij bij de »twee systemen", door den heer H. T. opgegeven, een derde te doen noemen, bij welks toepassing ik mij steeds wel heb bevonden. Naar mijn oordeel moet de beteekenis van den naam eens werks geheel buiten rekening worden gelaten en behoort men te schrijven: »Ik heb *de Navorscher* gezien" wanneer men namelijk het tijdschrift bedoelt. Heeft men het oog op een persoon, die zich met navorschingen bezig houdt, dan zou men zeggen: »Ik heb *den* Navorscher (of navorscher) gezien." Volgens dit stelsel wordt de naam van een tijdschrift of dagblad *niet verbogen* en *niet door eenig lidwoord voorafgegaan.*

Zeer gevoegelijk kan men immers schrijven:

Een artikel in *de Gids* gewaagd met grooten lof van het n°. van *the Standard* waarin enz. Behalve *the Times* komen *la Patrie le Pays* en *the Daily News* (of *Daily News*) vooral ter sprake, terwijl *Unsere Zeit* niet onopgemerkt blijft.

Uit het aangevoerde blijkt dat ik ook geen meervoud voeg achter den titel van een tijdschrift, ook wanneer die een meervoud aanduidt.

Keur ik het af dat men zegt »*de Times*" *hebben;* »de *Debats*" *willen* enz., evenmin kan ik goedkeuren dat men, zooals het Handelsblad o. a. soms doet, het lidwoord van den titel weglaat en schrijft: »*Daily Courrier*" *meldt* in plaats van *The Daily Courrier.*

Indien ik schrijf »*het*" *Handelsblad* in plaats van *Handelsblad* zooals de naam luidt, het is omdat de titel bij ons *zonder* lidwoord gedrukt, *met* het lidwoord genoemd wordt. In het Fransch en Engelsch behoort het lidwoord of eenig bepalend woord bij den titel.

Moeielijker is de vraag of men schrijven moet »*The Times* herinnert *zijne* lezers" enz. en »*La Patrie* waarschuwt *hare* lezers." — Ik geloof dat men de voornaamwoorden die op den namen der tijdschriften en dagbladen betrekking hebben, gerust het mannelijk geslacht kan toekennen. De stukken komen voor als handelende en sprekende personen en niets is natuurlijker dan dat men die het mannelijk geslacht toekent.

Op deze wijze blijft men consequent daar men toch ook zal zeggen: »Ik heb *de Booze Eed* gezien" en niet *den Booze Eed* dewijl

men in het laatste geval werkelijk den *eed* zou bedoelen. Het is immers eveneens de gewoonte om de namen van schepen, gebouwen en boeken onveranderd te laten en als zij een voorgevoegd lidwoord hebben geen tweede lidwoord daarbij te voegen. Bovendien worden de voornaamwoorden ook mannelijk gebruikt en zegt men zeer goed: »*De vrouw Johanna*" is gisterenavond binnengeloopen, *hij* heeft in 30 dagen de reis afgelegd." Heeft de naam van het schip het lidwoord *niet*, dan wordt dit er voorgevoegd en blijft onverbogen.

Gaarne draag ik deze regelen op aan de beoordeeling van de lezers van *de Navorscher*. T. H. DE BEER.

[Het gevoelen van den heer de Beer wordt, meenen wij, voldoende wederlegd door hetgeen wij over dit onderwerp schreven, Nav. VII. bl. 366.]

Geslacht van tijdschriften, dagbladen enz. (XVIII. bl. 428.) Dat de heer Tiedeman het eerste van beide door hem aangeduide stelsels daaromtrent verwerpt, zal wel ieder billijken. Welke bezwaren hij echter in het tweede vindt, die hem dit »nog minder uitvoerbaar" doen achten, vat ik niet. Ik geloof, dat de fout hier enkel in zijne aanvankelijke toepassing schuilt, maar het door hem gewraakte stelsel zelf niets te wenschen overlaat. Waar toch haalt hij zijn *het* Patrie, der *Unsere Zeit*, enz. van daan? Bij het eerste van beiden, moet niet *het*, maar *de* als lidwoord gebezigd worden, daar *Patrie* niet onzijdig, maar vrouwelijk is, en hij bij die onzijdigverklaring niet aan *Patrie*, maar aan *Vaderland* gedacht heeft. Bij het tweede komt daarentegen geenerlei lidwoord te pas, daar het bezittelijk voornaamwoord *Unsere* er de plaats van inneemt, even gelijk in *Bell's hife* het voorgevoegde *Bell's*, in *Daily News*, het voorgevoegde *Daily* dit doet. Men zegge dus eenvoudig *de* PATRIE, *de* MONTAGNE, *de* TIMES, *de* DÉBATS, DAILY NEWS, *Bell's hive*, *Unsere Zeit*, enz. Voor Scandinavische bladen, die, naar den aard van het taaleigen, het lidwoord achter het naamwoord hebben, vervalt natuurlijk evenzeer het Nederlandsche lidwoord vooraf, en zegt men dus bijv. *Fadrelandet*, dat met *het Vaderland* in 't Nederlandsch gelijk staat. Wanneer dien bij de toepassing van den regel deze onderscheiding steeds wel in 't oog valt, zal er — naar 't mij voorkomt —

wel geen verdere discussie noodig zijn; ik ben echter zeer bereid, er nog verder van gedachten met hem over te wisselen, zoo hij meerdere toelichting noodig achtte. VAN VLOTEN.

VRAGEN.

175. **Ghepiint, ghepuijt.** In de twee rekeningen der stad **Hulst** uit de eerste helft der XIVe eeuw, ontmoette ik het woordje *ghepiint*, *ghepuijt* aldus:

in die van 1326:

»Will Killemanne onsen schouthate omme dat hi dicken vore de port *ghepiint* heeft". . . . . iij ℔

»wi bliven schuldich onsen baell. van binnen xxxvj sch die hem in hovescheden ghegheven siin omme dat hi dicken vore de port ghepiint heeft".

»it. onsen clarc omdat hi dicken ghepiint heeft met den kerkbrieven ende in andre bederven" . . . . xxx sch

in die van 1341 in de afdeeling beginnende:

»it. hebbe wi vergouden van 's grage cheise ['s graven cijns] van ijdelen ofsteden achter de port" . . . . xi sch

»it. te Ghent 1 houschede gegeven binnen desen iare die over ons dicwile *ghepuijt* ebben" . . . . xxx ℔ iij sch

en in de volgende afdeeling beginnende:

»it. van rēcauien vegoden"

»it. onsen baliu was om dat hi dicwile over de port *ghepiint* heeft in houscheden" . . . . iij ℔

»it. Jan den clarc over dat wi hem dicken ghebesicht hebben ende om de port dicke *ghepuijt* heeft ghesiin" . . . . iij ℔.

Toen ik deze zinnen het eerst las, dacht ik *ghepiint*, *ghepuijt* is *gepijnt*, *gepijnigd*, *op de pijnbank gebracht*, vooral daar de eerste rekening mij wat vroeger had doen zien, dat het in dat jaar geenszins rustig in de stad was toegegaan:

»wi hebben ghegheven onsen ghersoen [garçon] ende anderen knechten te meneghen stonden alse wise ghesent hebben in onse bederve mids der *onrusten* die in de port gheweest heeft". iij ℔ xvij sch

»it. miin here den curtasiin [Sohier de Courtraij dict de Cour-

toijsin, maarschalk en ruwaard van Vlaanderen, schoonvader van Jacob van Artevelde] miin here hectore [Hector Vilain] ende den baeliu van Ghent doe si in de port quamen met den lande van Waes ende onse porters vinghen enz." . . . . xvj ℔ iv sch

en denk dat nog, vooral nu ik het Etijmol. wb. van Terwen opslaande, bl. 607 lees:

»pijnen (veroud. ww., zwoegen, drukken, pijn aandoen, waarvan *pijnder*, beul", maar wat moet ik dan verstaan door de uitdrukking »*ghepiint met den kerkbrieven*"? F. CALAND.

[*Pijn* komt waarschijnlijk van het latijnsche *poena*, maar is langzamerhand eenigzins van beteekenis veranderd. De beteekenis van *straf* is eerst overgegaan in die van *lijden*, vervolgens in die van *last*, *moeite*, *arbeid*. *Pinen* is dus pijn aandoen, pijnigen; maar ook *zich moeite aandoen*, *arbeiden*. In de laatste beteekenis komt het bij onze middeleeuwsche schrijvers zeer dikwijls voor. De clarc die »met den kercbrieven gepijnt heeft, is dus de man die aan die brieven gearbeid, waarschijnlijk ze geschreven heeft. De menschen die »voor of over de port ghepijnt" hebben, zijn zij die ten behoeve der stad eenen of anderen arbeid verrigt hebben. Als wij nu elders lezen van betaling aan hen die »over de port ghepuyt hebben", dan kunnen wij naauwelijks twijfelen of dit »ghepuyt" is eene schrijffout voor ghepijnt".]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

De familie Buys. (vgl. VI bl. 263; VII bl. 155; XVI bl. 29, 156; 320; XVII bl. 120, 188).

»Alexandre — Joseph Buys, obtint confirmation de noblesse, par Lettres du 13 Juillet 1757.

Ses armes sont; *de gueules, au chevron d'or, chargé de trois tourteaux d'azur, & accompagné de trois besants d'or*" (Suite du Suppl. au Nobil. des Pays-Bas, t. V. p. 292.)

Te Dordrecht is ook een geslacht van dien naam bekend geweest.

Hertog Philips van Bourgondiën stelt Willem Buys aan, tot dienaar van den kolve en van den zwaarde, te Dordrecht, en in het

baljuwschap van Zuidholland, 17 februarij 1426/27. (Mieris, Charterb., IV bl. 874.)

In de regering van die stad zaten: Jan Buys, Willemsz., schepen 1445—1455, burgemr. 1455. Balen, Dordr., bl. 243, 290—292.

Jan Buys, veertig 1456. Ib. bl. 361.

Cornelis Buys, veertig 1456. Ib. bl. 361.

Cornelis Buys, heeren Jansz., raad 1457—58. Ib. bl. 292.

Cornelis Buys, Geritz., schepen 1481, 85, 89, 90. Ib. bl. 298--300.

Anthoni Buys, Kristoffelsz., veertig 1673. Ib. bl. 362.

Heer Dierk Buys, vermeld als bezitter van eene prebende ter Grooter kerk te Dordrecht. Ib. bl. 85.

In de Oudh. en Gest. van Delfland is, op blz. 191, eene lijst van de maters van sinte Barbaren convent binnen Delft. Men leest aldaar:

»Agniet Arent Buys dr. van Dordrecht, is gecoren die 10 Mater Anno 1572 op ten dach van onse Vrouwe in de Snee den 5 Augusti, out wesende 44 jaaren, en heeft geregeert .. jaaren."

De hiervóór, XVII bl. 188, genoemde mr. Johan Buys, 1604 raad in 't hof van Holland, gest. 1614, heet bij Gouthoeven, Chron., bl. 107: mr. Jan Buyes van Monickendam. Hij wordt mede aldus genoemd in het grafschrift van Thomas Erpenius (bij van Mieris, Beschr. van Leid., I dl. bl. 56), die met zijne dochter Jacoba Buyes gehuwd was. Zijne vrouw heette Jacoba Pietersd. Zijn wapen stond op de beschilderde glasramen in Daetselaers huis te Gorinchem, afgebeeld in de Geschiedk. aanteek. betr. het slot Loevestein (Gorinch., 1840). Zie Byv. op het 10e deel van Wagenaars Vaderl. Hist., achter Bylaage C., op bl. 11 en 12. Zijn grafschrift staat in de Verzaamel. van Gedenkst. in Nederl., 2 dl., bl. 52; dat van zijne vrouw, aldaar bl. 25. M°.

Familie Scheidius. (vgl. XVII, bl. 63, 120, 190, 284). Gaarne wil ik aan X meedeelen, wat ik omtrent de bedoelde familie heb gevonden.

In de Boekzaal van sept. 1766 vind ik vermeld dat Johannes Phillippus Scheidius, predikant te Wageningen als afgevaardigde van de synode van Gelderland tegenwoordig was op de synode van Noordholland, gehouden den 29 julij en volgende dagen.

In de Boekzaal van nov. 1766 komt voor het volgende berigt:

»Wageninge, vakant:

Tewijl D. Johannes Philippus Scheidius, in zijn WelEerw. leven, zedert den tijd van 33 jaaren dienaar des Woords Jesu Christi, in deeze Gemeente, na eene aanhoudende beroerte van 7 weeken, verzeld met andere smarten, in den ouderdom van 62 jaaren, 4 maanden en 16 dagen, den 20 dezer, 's nachts, omtrend half een uuren, overleden is, nalaatende vier zoons en één dochter. Verwagt mogelijk in de volgende iets naders."

In de Boekzaal van dec. 1766 leest men het volgende:

»Wageningen. Het smartelijk overlijden van onzen waardigen leeraar, den zaligen Heere, J. P. Scheidius, is alhier op den 23 Nov. voor de Gemeente gevierd, door zijn WelEerw. Amptgenoot, den WelEerw. zeer geleerden Heere H. Engelberts, over Ps. 90 : 3 enz. Gij doet den mensche wederkeeren tot verbrijzelinge, enz., hebbende vervolgens den zondag na de Begraaffenisse, des overledenen zoon, E. Scheidius, Theol. Doct. en LL. Or. Prof. te Harderwijk, zijns dierbaaren vaders zaliger uitgang mede gedacht in eene leerrede over Gen. 49 : 33 en 50 : 1. Als Jacob voleint hadde zijne zoonen beveelen te geeven, enz.

Welligt dat in een of ander volgend nommer van de Boekzaal een meer uitvoerig levensberigt aangaande J. P. Scheidius voorkomt. Ik heb die echter niet in mijn bezit.

In hetzelfde decembernommer van 1766 wordt vermeld, dat op 14 dier maand te Elst bij Nijmegen een nieuw orgel in de Hervormden kerk, »Gode plegtig toewijde," de predikant der gemeente Fredericus Albertus Scheidius Joh. Phil. fr. »De voorafspraak was genomen uit Pred. 3 : 4 zeer gepast overeenkomstig deeze heuchelijke gebeurtenis en de smartelijke omstandigheid, waarin onze geliefde Leeraar zich deels door het afsterven van zijne geliefden Broeder die, deels door de uitteerende ziekte van zijne waarde Echtgenoot bevind."

Everhard Scheidius, een der zonen van Johannes Phillippus, werd den 6 maart 1765, te Eede, na een zeer loffelijk examen, als propenent aangenomen.

Den 12 Junii 1765 hebben de Curatoren van de Academie te Harderwijk den heer Theod. Scheltinga, prof. theol. ling. or. et hist. eccl., op zijn verzoek ontheven van het onderwijs in de oostersche talen en als extraord. prof. ling. oriental. benoemd Everhard Schei-

dius, die den 12 junii 1766 zijne inaugurale oratie heeft gehouden, de Abusu Dialectorum Orientalium in solida codicis Hebraei interpretatione non committendo."

Misschien kan ik ook X van eenigen dienst zijn door de mededeeling, dat ik nog in mijn bezit heb een, hoewel beschadigd, toch nog zeer leesbaar knipsel in sierlijke letters, waarop vermeld staat:

»Cornelis Jan van Teylingen en Petronella Hendrica Scheidius, in het Huwlijk bevestigd door D. Jacob Scheidius, in de Waale kerk op den 19 May 1785."

Ook het portret van gemelden C. J. v. T., in pastel, heb ik nog in mijn bezit. Kan de hier genoemde Petronella Hendrica de door X bedoelde zijn?

J. A. SNELLEBRAND.

VRAGEN.

176. **Geslacht Eijck.** Men zou mij zeer verpligten door in dit maandschrift mede te deelen, of in eene der hervormde kerken te Maassluis ook grafzerken liggen, waarop de naam van »Eijck" voorkomt, zoo ja, met opgave van hetgeen op de zerk is vermeld.

R.

177. **Geslacht Ockersse.** Smallegange zegt in zijne Kronijk van Zeeland bl. 529: »De 2e zoon van Jan Anthonissen en van Agatha »de Vager was Ocker Janssen, uit wien geheel het geslacht der »Ockersen is voortgekomen" enz. Op welke wijze begint nu de genealogie van dat geslacht? Die welke in mijn bezit is begint met Simon Ockersz., Hij had een zoon Ocker Simonsz., schepen en raad v. Zieriksee 1490, st. 30 jan. 1517, tr. Mayken Wisse Ariaensd. st. 26 sept. 1518, beide begraven te Zieriksee in de St. Lieven monsterkerk omtrent het heilige kruis, onder eene witte zerk met zijn wapen of merk.

VAN DER MUELEN.

178. **De hoogleeraar Jacobus van Nuijs Klinkenberg.** Wanneer en met wie huwde hij? Hoe zijn de namen zijner ouders, wanneer en waar werden zij geboren, huwden en overleden zij?

Hoe zijn de geslachtwapens van bovengenoemden hoogleeraar, en van zijne echtgenoot?

Hoe vele kinderen werden uit zijnen echt geboren, en hoe heetten zij?

Werd hij zelf niet geboren te Westgrafdijk, den 20 februarij 1744?

J.

179. **Familie van Olst.** Ik verlang genealogische mededeelingen betreffende deze familie en wel voornamelijk ten opzigte van Diederik Casper (?) van Olst en Elisabeth van Olst, die omstreeks 1715 ik meen in Gelderland) woonden.

Wie waren hunne ouders, grootouders, broeders en zusters en met wie waren zij gehuwd? Hoe is het familiewapen dezer familie? Alle mededeelingen zullen welkom zijn aan

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

180. **Geslacht Bourbon.** Kan iemand mij opgeven de wijze van afstamming van Hendrik IV koning van Frankrijk van zijn voorvader Lodewijk I van Bourbon, die omtrent het jaar 1310 leefde?

GENEALOGIST.

181. **Wapen van Wolfsen.** In den Nav. XVIII bl. 332 wordt Wolf Arentsen Wolfsen, burgemeester van Harderwijk genoemd? Hoe was zijn wapen? R.

182. **Wapen van Otters.** Hoe is het wapen van Herman Hendrik Otters, lid van de regering te Arnhem, die gehuwd was met Abigaël Martha Tulleken? R.

183. **Geslacht Binkes.** Wie kan omtrent de genealogie van dit geslacht, waarvan veel leden in zeedienst geweest zijn, eenige inlichtingen geven? Wordt het wapen door Ferwerda goed opgegeven?

R.

184. **Geslacht Scheede.** Kan men mij ook iets opgeven omtrent de genealogie van dit amsterdamsche geslacht? Het was omstreeks het laatst der vorige eeuw aan het geslacht Binkes geparenteerd. Hoe zijn de kleuren van het wapen? zijnde een hart met 3 sterren daarboven. R.

185. **Geslacht IJsselstein.** Wie kan mij den oorsprong, de vermaagschapping en de geslachtlijst der zeeuwsche familie van IJsselstein, oorspronkelijk uit Zieriksee, doch thans ook in den Haag en Amsterdam gevestigd, mededeelen? JACQUES.

186. **Een wapen.** Men verlangt te weten door welke familie het onderstaande wapen gevoerd wordt.

Gevierendeeld: 1 en 4 in rood een gouden linkerschuinbalk, beladen in den linkerhoek met een schuinlinks geplaatsten omgewenden zilveren wassenaar en vergezeld van twee schuinlinks gestelde gaande leeuwen van zilver. 2 en 3 nogmaals gevierendeeld: 1 en 4 in rood twee zilveren palen: 2 en 3, in blaauw een gouden griffioen met den staart tusschen de achterpooten, het schild gedekt met een fransche gravenkroon (negen groote paarlen welke onmiddellijk op den rand van den ring rusten).

Rotterdam F. D. C. OBREEN.

MENGELINGEN.

Zonderlinge drukfouten. Men leest in den Gids 1868, in de bij het junijnommer gevoegde antikritiek bl. 5.

»De aal of paling" staat er in 't boekje. Volgens Dr. W. is *aal* de eenige naam voór dien visch bij de natuurkenners, »maar de keukenmeiden en daardoor (?) sommige visschers, noemen groote alen *paling*." Tot welke van die groepen behoort van der Hoeven? (t. a. pl. II 322. *Anguilla vulgaris, l'anguille, the common eel, de aal, de paling.*)

Door het op eene verkeerde plaats zetten van een haakjen en een vraagteeken wordt prof. van der Hoeven hier voor eene soort van aal of paling verklaard.

Groote zeldzaamheid. In de »Lijste van de namen der predikanten, die sedert de reformatie de kerken, behoorende onder de provincie van Utrecht bedient hebben, bijeen vergaderd door Henricus

van Rhenen," na zijn overlijden in 1705 uitgegeven, vindt men vermeld, dat de toen gecombineerde gemeenten Wilnis en Vinkeveen van het jaar 1598 tot 1704, vier predikanten elkander opvolgende gehad hebben, die alle denzelfden naam, Henricus ten Brink. droegen, zijnde de vader, de zoon, de kleinzoon en de achterkleinzoon.

Hier komt nog deze bijzonderheid bij, dat de vader den ouderdom van 112 jaren bereikt heeft. Overleden in 1651 moet hij dus in 1539 geboren zijn. Als proponent in 1598 in bovengenoemde gemeenten beroepen, moet hij 59 jaren geweest zijn, toen hij de evangeliebediening aanvaardde; in 1634 emeritus geworden, heeft hij dus daarin volhard tot in zijn 95ste jaar, en daarna nog 17 jaren genot gehad van de hem verleende rust.

Onlangs overleed de predikant van Peperga en Blesdijke in Friesland, wiens naam was Hendrik ten Brink Hzn. Zou die een nakomeling van het bovengemelde viertal, zijne naamgenooten, geweest zijn? Ik meen, dat diens zoon, boekhandelaar te Meppel, dienzelfden naam draagt. E. A. P.

LIJST

der vragen uit het XVIIe deel waarop geen antwoord is ingekomen.

Bladz.
8. Conder-ijden of -hijden.
22. Splete.
— Radix surdesolidum.
31. Geslacht de Baets.
37. Benoeming der vroedschap te Alkmaar.
42. Voormalig nonnenklooster Jeruzalem te Bieselinge.
43. Geschut door een priester uitgevonden.

Bladz.
47. Grafschriften, opschriften enz.
— Zinspreuken.
— Perrault, Contes.
61. Familiën de Moll en van Reede.
62. Geslacht Cremer.
— Geslacht d'Outrein.
— Vier kwartieren van Gotterswiick en Ingenhoef.
— Geslacht Reewijk.
64. Vraag naar een familiewapen.

Bladz.
68. Brand der fransche comedie op den Overtoom.
69. Hollandsche geëmigreerden.
73. Aanhaling.
— Latijnsch distichon van eenen onbekende.
— A. van Alphen.
78. Historische portretten.
— Portretten in studenten-almanakken
79. Spreekwijze. Een bok schieten.
85. Wapen der nederlandsche republiek.
86. Geslacht Coppens.
— Geslachtlijsten gevraagd.
95. Eene vrouw met vier en twintig mannen.
— Verzamelaars.
105. Hollandsche brigade in engelsche soldij.
— Regiment van Klösterlein.
— Molaise.
— Leeraars der Doopschgezinden op Ameland.
— Volksspelen bij de Romeinen.
— Verwonding van den prins van Oranje.
106. Utrechtsche predikanten in 1625.
109. Hensbeker van het collegie van den Hondsbossche.
111. Historie der Sevarambes.
— Gesselius.
— Lambertus Bicker.
112. Vrouwen gebezigd als correctors op drukkerijen.
113. Jodocus Calcovius en de Blaeuwen.
119. Raffinaderijmaker.
121. Geslacht van Dielen.
— Wapen als watermerk.
122. Onbekend wapen.
125. Geslacht Coymans.
— Geslacht Klinkenberg en van Echten.
125. Genealogie du Tour.
131. Willem III en Tichelaar.

Bladz.
131. Handschriften van van Kervel en van Vlakveld.
— Huis te Hinter.
— Het gebruik van trommels.
132. Grafsteen te Sluis.
143. Vaderlandsche remarques op de staatk. geschriften van S. van Slingelandt.
144. Werken over Amsterdam.
147. Wat verwedt gij er onder?
151. Blaauwtjes.
— Spreekwijze. Iemand iets in den neus boren.
— Lummel.
152. Heraut van wapenen „Nederland."
153. Wapen van Plencker.
— Van Wassenaar Duivenvoorde.
— Het huis Croy.
— Nicolaas van Sandijck.
154. Fagel.
— van den Boetselaer.
— Acht kwartieren van Cornelis van Alkemade.
— Parasiten.
163. De rederijkers en Granvelle.
— Simon Renard.
— Vossenooren en valken als belasting in 1814.
164. Regiment van den kolonel Delwich.
— J. C. von den Wahl.
169. Het genootschap Sincere.
— Monument van J. D. baron v. d. Cappellen tot den Poll.
— Elizabeth Bekker.
170. Peter van den Broeck.
171. Het Saturdags-Gezelschap te Amsterdam.
172. Oud handschrift in de kerk te Kwadijk.
176. Adams graf.
— C. J. Glimmer.
179. Zakkeroller.
190. Onbekend wapen.

Bladz.
192. Cartesiaansche pennemessen.
195. Dirk Gerritsz. Schoen.
— Eene oude straf.
218. Geslacht de Quaij.
— Geslacht Zwingli.
224. Groene oogen.
236. Georgius de Bascontes.
243. Werken van Jan Wagenaar.
251. Gerrit van Vij.
255. Geslacht Hoogeboom.
271. Steenen Roeland.
280. Olivier van Noort.
281. M. Asinius.
285. Geslacht Jamin.
— Carpentier, histoire de Cambrai.
286. Wapen van Houdijck.
— Wapen van van Anckeren.
— Geslacht Wicherlinck.
— Vraag naar een wapen.
— Het wapen van Portugal en van Poortugaal.
295. Huis te Zande.
296. Eenige geestelijken in 1470.
— Sint. Joos in Nieuw Duiveland.
— Koning Lodewijk op 't eiland Walcheren.
297. De prins van Oranje te Parijs gedurende het consulaat van Napoleon.
299. De afbeelding der vier Heemskinderen op eene grafzerk in de kerk te Alkmaar.
305. De arcke Gods.
306. Reinaert.
— Montesquieu in Holland.

Bladz.
306. De politieke kruijer.
307. Cassandre.
309. Garnizoensleven op Ceram.
— Werken van A. Fokke Sz.
— Chateaubriand.
310. Heeft Daguerre de daguerrotype ontdekt of uitgevonden?
311. Titel.
313. Kleinzondag.
314. Een paar duistere verzen.
— Rok, buis, jas, das, pet, muts.
325. Medaille door Alb. Durer.
— Medaille met den droom van Jacob.
326. Medaille van Viret.
— Medaille van 1714.
342. W. de Rouck.
349. Wapenborden in de kerk te Echteld.
— Geslacht van Vught.
— Geslacht Born.
352. Wandelende steen.
371. Gerrit Bolhamer.
373. Kwartierstaten gevraagd.
374. Van Royen de With.
375. Notsbruge of Notsbrugge.
— Corssen.
— C. van Loo.
— Wapen der geslachten van den Berg.
376. Wapen van Bellaard enz.
— Geslacht Tack.
— Geslacht Schalbroeck.
377. Geslacht Otters.
— Geslacht ten Nuijl.
— Jacob Simensz. de Rijck en Pieter de Rijke.